

NYERELMÉNY

NYERELMÉNY

LEXICON.

IV.

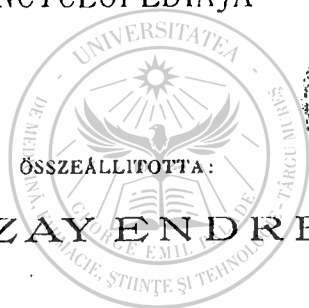
NYERELMÉNY

NYERELMÉNY

GYÓGYSZERÉSZI LEXICON

AZ ÖSSZES
GYÓGYSZERÉSZETI TUDOMÁNYOK
ENCYCLOPEDIÁJA

ÖSSZEÁLLITOTTA:
KAZAY ENDRE

IV. KÖTET

Handwritten signature
10.2.53

INST. MED. ...
Bibliotecă ...
Inv. Nr. 107889

Kiadja Molnár Mihály Nagybányán
1900.

18 JUN 2004
5002 NMF 81

P

P = a phosphor vegytani jele.

Pachaemia = vastagvérűség.

Pachy . . . = összetételekben vastagot jelent.

Pácz, 1) ecetes, fűszeres folyadék, melylyel különböző husokat impregnálnak, hogy azok meglágyuljanak, fűszeres izt kapjanak s meg ne romoljanak. Erre a célra közönségesen salétromot használnak, (l. conserválás) corianderrel, babérmaggal stb. keverve. Sonkához való kitűnő pác az alábbi:

Rp.

<i>Nitri depurati</i>	480·0
<i>Baccae juniperi</i>	320·0
<i>Folior. lauri</i>	240·0
<i>Semin. coriandri</i>	320·0
» <i>amomi</i>	80·0

Misce. 2 sonkára való.

2) Oly sóoldatok, melyek a textilanyagokkal egyesülnek s azokat keménynyé teszik, ilyenek a fapácok, p. o. chromsavas kal. kalium hypermanganicum. Ezek oldatával a fát bekenve szép sötétszínű kemény felületet kapunk, mely olajos posztóval megdörzsölve szép fényt is kap. Kitűnő fapácot ad a következő oldat: *A)* 125 gr. CuSO_4 -ot s ugyanannyi K_2CO_3 -ot főzünk 1 liter vízzel. *B)* 150 gr. anilínhydrochloridot oldunk 1000 gr. vízben. A falapot *A)* oldattal kétízben bekenjük s teljes száradás után a *B)* oldattal is; a következő napon a bekenet felületet olajos posztóval jól bedörzsöljük.

3) Tulajdonképeni pácok alatt ama anyagokat értik, melyek ugy a textilanyagokkal mint a festékanyagokkal chemiailag egyesülnek s ezáltal alkalmasak arra, hogy a textilanyagokat állandóan megfesthessük. Ilyenek a különböző fémek acetátjai, melyeket az R_2O_3 alkotású oxydokkal használnak oly festanyagok lekotására, melyek ortho állásban lévő hydroxyl csoportot tartalmaznak. A timsós-, vasoxydul- és vasoxyd-pácok,

chromi- és chromo-vegyületek szolgáltatnak kitünő pácokat, melyeket főleg a szövét- és kelmefestészetben használnak s így szakmánkba nem tartoznak.

Padlófénymaz, I. igen jó és olcsó készítmény a következő: 6 (barnaszénből készült) paraffin solidum 2 r. ceresin, cera flava curcumával megfestve.

II. 1 kgr. cera flava, 1½ kg. oleum terebinthinae összeolvasztva s 10 gr. oleum lavendulaevel illatosítva.

III. 2 kg. sárga ceresin, 0.5 kg. paraffin, 1.5 terpentinolaj. 2 kg. benzín.

IV. 1 viasz. 8 petroleumot cserép edényben a vastűzhely mérsékelt forró helyén összeolvasztva azon forrón fölkenünk s ha a petroleum elszállt, posztóval gyöngén dörzsölgetjük.

V. 1 kg. sárga viaszt, 1 liter vizet fölforralva kevés vízben oldott 63.0 kalium carbonicumot adunk hozzá s néhány perczig főzve a tűzről leveszszük, 50.0 terpentinolajat, majd 1 liter forró vizet és 15.0 orleant adva hozzá, kihülésig erősen keverjük. Kenőcsszerű s posztódarabbal kenjük fel.

VI. 1 sárgaviasz vagy ceresin, 2–2½ oleum terebinthinae. ban gőzfürdőn oldva, folyékony.

VII. 40 sárgaviasz 160 forró víz, 5 hamuzsír felfőzve, 1 terpentinolajjal kihülésig heverve, 200-ra higitjuk.

VIII. 314 vizet, 3 hamuzsírt fölfőztünk, 32 r. sárga viaszt adunk hozzá és 8 rész orleánnal festjük, mely utóbbi helyett extractum orleanaet vagy zsírban oldódó analin festékeket is vehetünk.

Padló lacc, l. Lacc, szoba-lacc.

Paediater = Gyermekgyógyász.

Paeon = Orvos.

Paenonia, bazsarózsa, a pünkösdi rózsa viráglevelei, melyek régebben officinálisak voltak mint amara tonica-k.

Páfrány, = Filix mas, l. o.

Pagliano = Syrupus Pagliano. L. o.

Pain-Expeller, (angol szó = fájdalmat elűző) a nép között igen nagy elterjedtségnek örvendő specialitas, melyet először a »Richter et Comp.« czég hozott forgalomba, de már sikerült utánzatokat is lehet kapni p. o. a Kasimir Baumanét két hor-ganyval s a Réthy Béláéé vörös kettős kereszttel. Az eredeti »Pain-Expeller« receptje ez:

Linimentum seu tinctura capsici composit.

Rp.

Tincturae capsici (1 : 3) 900.0

» *piperis 90.0*

» *galangae 60.0*

» *ratanhia 30.0*

Seminum paradisi 180.0

Digere per dies 8 saepius agitando, tum exprime et admisce:

<i>Olei thymi</i>	
» <i>cariophyllor.</i>	
» <i>rosmarini</i>	
» <i>lavendulae aa</i>	15·0
<i>Spir. camphorati</i>	
» <i>Dzondii aa</i>	450·0
<i>Sapon. domest. ras.</i>	45·0
<i>Tincturae guaiaci resin.</i>	100·0
<i>Sepone per aliquot dies et filtra.</i>	

Paizsmirigy, glandula thyreoidea, az ember »ádámcsutkáján« azaz a paizsporczogón előforduló mirigyos szerv, melynek működése kevésbé ismeretes; megnagyobbodása golyvát okoz. A mirigyekben enyvszerű anyag van, kivezető csöve nincs. A paizsmirigy működése ismeretlen, működési rendellenessége mixoedemát okoz. L. o.

Paizsmirigy tabletták = Thyreoidinum, organotherapiai készítmény. L. Thyreoidin.

Paku-kidang, balantium chrysotrichum, a harasztok közé tartozó jávai növény, mely mint aranysárga finom szőralaku kötszer kerül forgalomba. A vérsavót hamar magába szívja s azért vérzéscsillapító kötésekhöz alkalmazzák.

Palánta, plánta, rásza, különféle növényeknek rendszeren melegágyban való kikeltés által termelt fiatal csemetéje, melyet azután rendes helyére szoktak kiültetni.

Palaquium gutta = Isonandra gutta. L. Guttapercha.

Palástfü = Alchemilla.

Pálczikák, l. Bougie.

Pálha, stipula, melléklevél, a növény leveleinek a szár két oldalán növekvő kis levélforma kiegészítő része, mely egyes növény-családokra igen jellemző. A pillangósak pálhája igen kifejtett; némely fánál a pálha barnás pikkelyt képez, mely nemsokára lehull; némely növényenél (akác, koronafa) a pálha átalakul tövissé.

Palladium, Pd = 106·2, a platinacsoportba tartozó 4. v. é. fémes elem, 1803-ban Wollaston fedezte fel. A platina társaságában fordul elő a különböző platinaérczekben s azokból oly módon állítják elő, hogy az ércznek királyvízzel készült oldatát mézstejjel keverik, a csapadékot sósavban oldják s mercuricyaniddal kicsapják. A csapadékot, mely rezet is tartalmaz, izzítás után HNO_3 -ban oldják, Na_2CO_3 -mal neutralisálják, hangyasavas-káliummal s eczetsavval főzik, midőn a palladium fénylő lemezekben válik ki. Csaknem ezüstfehér színű, platinához hasonló fém, 1500°-nál olvad; f. s. 11·4. A hevített fehér palladium 960 téogat hidrogént nyel el, a fekete pedig 100°-nál 980 téogatot s ekkor $\frac{1}{10}$ -del kiterjed. Sóinak oldatából higanycyanid fehérr palladiumcyanidot csap le, mely HCl -ban s HNO_3 -ban oldódik. Sóit mint reagenst használják a jodidok felkeresésére.

Pállás, kipállás, a felbőruek összeszűrlődő helyein (hónalj alatt, lábközt, ujjak között) részint a váladékok, részint a dörzsöles folytán való lobosodása, mely lobosodás fehér, csipős nedv kiválasztásával jár s a bőr felülete el is pusztlulhat. A kipállott helyeket langyos vízben oldott gyenge antisepticumokkal kell mosogatni s szárító porokkal, kenőcsökkel befedni. Ily szerek a borsav, zinkoxyd, salicylsav, lanolin, airool stb. stb.

Palliativ kezelés = csillapító kezelés, tüneti (symptomaticus) kezelés.

Pálma. pálmák, az egyszikű növények II. családja; melegvidéki, többnyire faalaku növények, ág nélküli szárral, ezek tetején igen nagy, legyezőszerűen összetett levelekkel. A szárú a lehullott levelek hüvelyei borítják. Virágzatuk fűrtös s a levelek között ered; az egyes virágok aprók, virágleplők két körben állók. A termés 1 vagy háromrekeszű tok, melyben egy-egy fehérrnyében dús mag van.

A forró földövi erdők díszét képező közönségesebb pálmák a következők: törpe pálma (*chamaerops humilis*), kokuspálma (*cocos nucifera*), melynek husos gyümölcse kitűnő tápszer s olajat is készítenek belőle. L. *Oleum cocois*. Szágópálma (*sagus Rumphii*), mely igen sok keményítőt tartalmaz (2–3 métermázsa 1 fában) s ez szágó név alatt kerül a kereskedésbe. Datolyapálma (*phoenix dactylifera*), a forró vidék legfontosabb tápláléknyújtója stb.

Palma Christi = Krisztus tenyere, a ricinus-növény neve, melyet tenyéralaku leveleitől vett. L. *Ricinus*.

Palmitin, a legtöbb természetes zsiradék főalkatrésze, chemiailag nem más, mint a palmitinsavnak mono-, di-, vagy triglyceridje aszerint, amint a glycerinnek [$C_3 H_5 (OH)_3$] 1, 2 vagy 3 *OH* csoportját helyettesíti. Fehér, viaszszerű test (összetett aether), alcohol nehezen oldja, 58–59 °C-nál felolvad. Legtisztábban a pálmaolajban fordul elő, melyből alcoholal kioldható, l. a zsiros olajakat.

Palmitinsav, hexadecilsav, egyalju sav a zsirsavsorozatban: $C_{16} H_{31} O_2$, glycerinnel képezett vegyületei a természetes zsiradékoknak, magasabbrendű alcoholal képzett aetherei pedig a különböző viaszoknak fő alkatrésze. Így p. o. a palmitinsavas triglycerid = palmitin, a palmitinsavas miricyl = cera, a palmitinsavas cetyl = spermaceti. A stearin a palmitinsav és stearinsav elegyéből áll. Alcoholban és aetherben oldódó, fehér viaszszerű test, fémsói előállíthatók a különböző palmitintartalmu zsiroknak lugokkal vagy fémoxydokkal való kevitése által, midőn glycerin és palmitinsavas só (szappan) képződik, mely vízben oldható. L. *Empl. diachyl. Sapo*.

Palpitatio = Dobogás, p. cordis = szívdobogás.

Paludismus = Mocsárláz. L. o.

Pan . . . összetételekben gyakori s összet, általánost jelent.

Panacea, *Asclepios* egyik leánya, kit a régi görög mytho-

logia a gyógyító istenségek sorába emelt s enyhülést adó tulajdonsággal ruházott fel; innen nevezik az enyhülést okozó szereket panaceáknak.

Panacea duplicata = Kalium sulfuricum.

Panacea mercurialis = Hydr. chloratum mite.

Panacea metallorum = Hydr. chloratum mite.

Panama kéreg = Cort. Quilajae.

Panaritium = Körömméreg, melynél az egész izület gyuladásban van. L. Körömméreg.

Panchymagogum mercuriale = Hydr. chlorat. mite, dicitur etiam panchymagogum quercetanum. esse.

Pancreas, hasnyálmirigy, az állatok hasában levő szemcsés mirigy, mely az emésztésre (l. o.) igen fontos. L. Hasnyálmirigy.

Pancreatin, hasnyálmirigyből előállított gyógykészítmény, az Egyesült-Államok gykve szerint hivatalos s oly módon állítatják elő, hogy az állat a (marhák) friss hasnyálmirigyét jól összeaprítják, kevés vízzel keverik s kipréselik; az így nyert nyulós folyadékhoz átszűrés után alkoholt adnak, mire válmány támad, mely különböző fermentanyagokat tartalmaz u. m. tyrosint s még két más anyagot, melyek a zsirokat savakra s glycerinre, majd a keményítőt glycosévá alakítják, az alvadt fehérnyét pedig feloldják. L. Emésztés.

Az alkohollal leválasztott csapadékot dextrinnel megszáritják s végre annyi dextrint kevernek hozzá, hogy az a megszáritott válmánynak ölszörösét tegye ki. Barnássárga színű iz és szagnélküli por, 0.2—2.0 grammjával alkalmazzák emésztetlenségnél s mindama betegségeknel, melyek a táplálékok rosz felbomlása által okozatnak (diabetes melitus, albuminuria) 1 gramm pancreatin vizoldata kevés tejsavval keverve 35° C-nál felold 36 rész aludt tojásfehérjét, szőlőcukorra alakít 8 rész keményítőt s 10 rész disznózsírt fölbomlaszt. Alkalmazzák tápláló csőrékbe is. L. Clysmata nutrientia. Különböző pankreatin készítmények vannak már forgalomban: glycerinben oldva (1:10) pepsinnel, cukorral, amylummal, natr. bicarbonicummal keverve, borban oldva mint a pepsin, l. Vinum pankreatini.

Pandaemia, az epidaemiának egy alakja, melyet oly ragályos betegségek megjelölésére használnak, melyek egy néptörzset támadtak meg. L. Epidaemia.

Panis, kenyér, a buzalisztnek vízzel való keverése, kovászszal, sörlesztővel való erjesztése, megsózás, dagasztás s száraz hőnél való kisütés által nyert tápszer. Az erjedés alkalmával a keményítő felbomlik s CO_2 és kevés alkohol képződik, ezek okozzák a kenyér likacsosságát, mit sok helyen ammon. carbonicum, natr. bicarbonicum hozzáadásával segitenek elő. (sütőpor).

A kenyérsütés az aegyptomiak találománya, kik a mozsárban megtört búzát vízzel péppé főzték s forró köveken a napon megsütötték. A kenyérkisütést az aegyptomiaktól a zsidók

és görögök is átvették. a rómaiak csak 170-ben Kr. e. ismer-
ték meg azt s Pan isten nevéől panisnak nevezték el.

A buzakenyér székszorulást csinál, míg az árpa- és rozs-
kenyér higabb székelést eredményez csekély erjedési folyamat
megindulása folytán.

A kenyérbelet (mica panis) alkalmazzák pépes borogatás
alakjában meleg vízzel vagy tejjel izgékony fekélyekre s kötő-
szöveti gyuladásokra, azonkívül mint vivőszert némely pilulá-
hoz adják (Filul. Dzondüi).

Panis glutinosus, a diabetes melitusosok által használt ke-
nyér, mely úgy készül, hogy összemorzolt kenyérbelet szitán
addig mosnak vízzel, míg az már tisztán csurog át; az így
nyert maradékot, melyben keményítő nincsen, megszáritják s
porítják s eme porból 7 tojássárgájához, 0,5 liter tejhez és 125
gramm vajhoz annyit adnak, míg pép képződik, melyet meg-
fűszereznek s 7 részre osztva kisütnek.

Panis laxans, biscuits purgatifs, hashajtó piscota (biscocta)

Rp.

Resinae Jalapae 10.

Manniti 25.

solve in

Spir. vini conc. qu. s. div. ad

panicelli biscocci N. 100.

Gyermekeknek hashajtó.

Panis vermifugus, l. Giliszta piscota (biscocta, készersült.)

Panna-panna, unkomokomo, rhizoma panna, aspidium
athamanticum, a harasztok közé tartozó növény Natal partján.
Alkalmazzák a gyökér porát napi 5—10 grammos adagokban
mint féregűzőt. Hatás tekintetében a filix masszal egyezik meg.

Pannus cottoneus adhaesivus, ép oly módon készül mint
a charta adhaesiva pellucida (l. o.) csakhogy papír helyett pa-
mulszövetet kell használni.

Pápafü = Cnicus benedictus.

Papain = Papayotin, l. o.

Papaverin: $C_{20}H_{21}O_4N$, az opium egyik alcaloidája, a
kis-ázsiaiban mintegy 1%; 1848-ban G. Merck fedezte fel a
morphiumkészítésnél visszamaradt anyalugban. Fehér túalaku
jegecek, alcohol, aether, chloroform feloldja, sói is ismerete-
sek; sósavas sóját alkalmazzák is főleg kis gyermekek savós
hasmenésénél 0,005—0,05 gr.-os adagban minden kellemellen
mellékhatás nélkül. P. o. Rp. Papaverini muriatici 0,20. Syr.
papav. rhoead, 20, M. D. S. Naponta 3 kávéskanállal. Nagy
adagban narcoticum, de a morphium fölött előnye nincsen.

Papaver rhoeas, pipacs, a mákfélékhez tartozó, szántó-
földeken gyakori fű, melynek piros szirmai a magy. I. gykv-
ben hivatalosak voltak. A szirmok kerekdedek, alapjukon piros

fekete folttal, frissen bódító szaguk, szárítva átlátszó biborszíntiek s szagtalanok.

A pipacs színanyagát a máksav s a pipacssav képezik, ezek vízben és alkoholban feloldódnak, eczetsavas ólom ibolyaszínű, égvények s vasélegsók fekete-barna válmányt okoznak abban. Morphiumpot nem tartalmaz. A fű és a tok tejnedvet tartalmaz, melynek bódító hatása van de nem értékesítik; a nedv főanyaga a rhoeadin: $C_{21}H_{21}O_6N$, mely csak gyenge savakban oldódik, s az savakkal szép piros színű lesz.

A szirmokat mint festőszert használják czukorkák, syropok, spiritusok festésére.

Papaver somniferum L. bódító mák, a papaveraceák családjába tartozó fű, mely keleten honos, nálunk is tenyészlik. Az éretlen tok (capsulae papaveris) akkor szedessék, mikor bemetszéskor fehér nedv folyik ki belőle (opium). Az enyhe hőnél megszárított fejek diónagyságuk, kékes-szürkék, az ülő ötsugaras bibével koronázva, mely alatt 10 kis lik van. Undorító keserű izü. A héj külső része vékony, a középső falrétegben vannak a tejedények, melyek egymással összekötött sejtpamatokból állanak. A magvakat a tokból ki kell szedni. Tartalmaz friss állapotban 2% morphiumpot, mely száradás után kevesbedik, állásközben el is tűnik; 2., narcotint kis mennyiségben; 3., papaverosint, mely a papaverinhez hasonló alkaloid, H_2SO_4 -val ibolyaszínű lesz; 4., rhoeadint az érett tokokban; mecon-, borkő- és citromsavat; keserű N tartalmu papaverint (nem az alkaloidot), nyálkát ammoniumsókat, 14·28% hamut, mely főleg sulfátokból s chloridokból áll.

Hatóanyagát a morphiumpot képezi. L. Syrupus diacodii.

Papaya, papaw. l. *Carica papaya*.

Papayotin, papain, pepsinum vegetabile, a carica papaya gyümölcsének és levelének erjanyaga, mely a pepsinhez hasonló s a fehérjét peptonná alakítja át. Az indiánok a carica papaya leveleit már régtől fogva a hus puhítására használták. A papayotin a carica papaya vizes oldatából borszeszszel csapható le s megszárítva könnyű fehér port képez, mely vízben és glicérinben oldódik. 5%-os savanyított oldata igen hamar feloldja a diphteriticus lerakódásokat s álhártyákat.

A papayotin 1879-ben került ismereteink közé, midőn Roy közzétette, hogy 10 gr. sovány marhahús 1:3 oldatu papayotinnal 3 perczen át főzve félig folyós állapotba jutott. Az erjesztő anyagot a nedvből Wittmack csapta le alcoholal, a papayotin nevet pedig Peckolt adta annak. A papayotin fibrinoldó képessége 1:250 de 1:200-nál sohasem alacsonyabb.

Mint emésztőszert belsőleg 0·10—0·30 gr.-os adagokban alkalmazzák mint a pepsint.

Papier d'arme, l. *Charta sumalis aromatica*.

Papier Gautier, két filtrumpapírlap, az egyik át van itatva *KJ* és *KJO*₈ oldattal, a másik kalium bisulfuricum oldattal; ha

eme két lapot egymásra téve megnedvesítjük, jó d szabadul fel :
 $5 KJ + KJO_3 + 3 H_2 SO_4 = 3 K_2 SO_4 + 3 H_2 O + 6 J$. Alkalmazzák
 a jod javallatai alapján főleg mirigydaganatoknál, rheumánál.

Papilionaceae = pillangósak, vitorlásvirágúak, a legumino-
 sák rendjének (I. o.) egyik családja. L. Húvelyesek.

Papilla = szemölcs, bimbó, p. o. mellbimbó. L. Csecs-
 mirigyek.

Papin (pon) Dénes, francia phisicus, szül. Bloában 1647-
 VIII. 22. megh. 1712. Az angersi egyetemen orvossá promove-
 álták. Párisban megismerkedett Huyghenssel s Leibnitzel, Lon-
 donban pedig Boyle vette pártfogása alá, kik révén mélyebb
 bepillantást tehetett a természettudományokba. Kutatásai s fel-
 fedezései, találmányai a göztan körébe tartoznak. Ily czélszerű
 találmánya a

Papin-fazék, mely nem más, mint egy jól záró fedővel
 bíró erősfalu főzőedény, melyben a víz forrásba jöve saját gő-
 zétől lenyomva állandóan 121° C. hőmérsékü lesz s nehezen
 fővő anyagok (csont) benne hamar megfőzhetők.

Papiros. (a görög papyros szótól) a művelődés terjedésé-
 nek igen fontos eszköze. növény-sejtekből (cellulose) ké-
 szült lap, mely vízszívó képességének csökkentése s sikamlóssá
 tétele végett állati enyvvvel van bevonva. A papir készítése a
 következő. A cellulose tartalmu anyagokat: fa, szalma, len,
Na OH-ban oldják, midőn cellulose s kevés lignin marad vissza,
 melyet jól kimosnak s az u. n. fapapirt készítik belőle, mely
 nem tartós, mivel a lignin lassankint felbomlik huminná. Leg-
 jobb papirt nyerhetni a len és kenderrongyokból, melyek csak-
 nem tiszta celluloseból állanak s maguk a sejtek orsóalakuak
 lévén, a lerakódásnál erősebben kötnek össze mint a korong-
 alaku sejtek. A rongyokat előzőleg mészlejjel jól kifőzik s al-
 kalmas gépekkel mosva pépszerű massává aprítják szét, melyet
 chlormésszel vagy tiszta chlorral fehérítenek, Midőn a rongy
 már egészen pépszerű lett, kaolint adnak hozzá, hogy átlátszó-
 ságából veszítsen; nedvességének csökkentése végett timsót,
 gyantaszappant s keményítőt kevernek még hozzá, a timsó fel-
 bontja a gyantaszappant, a keményítő pedig a kiváló gyantát
 suspendálja. Az így elkészített massát vízzel jól felkeverik s egy
 egyenletesen mozgó szitára bocsájtják, melyen a víz átcsurog a
 cellulose sejtek pedig leülepednek s vékony lapot képeznek. A
 papirt ezután kissé megnedvesítve forró hengerek között pré-
 selik s fényesítik, enyvezik, lesimitják s föl vágják. A víznyoma-
 tot úgy készítik, hogy a papirmassát a megfelelő mintázatu
 szitára engedik, a papir a minta helyén vékonyabb lesz s ezért
 ama helyen átlátszóbb. A meritett papirt nem hengerbe öntik
 hanem megfelelő nagyságu szitákkal egyenként meritik ki a kd-
 ból s egyenletesen rázzák, a leülepedés után fémlemezre
 rakják, kissé enyvezik, lesimitják de nem fényesítik ki. Az ily
 papir széle nincs levágva, hanem egyenetlen czakkos az.

Paprika, l. *Capsicum annuum*.

Papsajt = *Malva vulgaris*.

Papsapka = *Candelae fumales*.

Para . . . állás, isomer vegyületekben a helyettesítő gyökök ama állása, viszonya, midőn közöttük 2 nem helyettesített elem van. L. Benzolszármazékok. Meta, . . . Ortho . . .

Para, suber, a növénykéregnek rugalmas védő burkolata, mely igen rövid életű sejtekből áll. L. *Cortex*.

Para, a mindennapi életben a gőzuek az a neme, mely közönséges hőmérséknél származik.

Para-acetphenetidín = *Phenacelin*. L. o.

Paracelsus Philippus Aureolus Theophoratus Bombastus of Hohenheim, a középkor leghíresebb orvosa, kiváló iatro-chemicus, szül. 1493. XII. 17. Einsiedelnben (Schweiz), meghalt 1541. X. 24. Salzburgban. Tanulmányainak befejezte után csaknem egész Európát beutazta s csodaorvos hírében állott; 1525-ben a baseli egyetemen a gyógyászat tanára volt. Mint philosophus az embert (microcosmos) és nagyvilágot (macrocosmos) működésében egyformának mondotta, miből az következik, hogy egyike a másikából megismerhető s ezzel az astronomiának nyitott tág teret, mert az emberek sorsát összefüggésbe hozta a planeták járásával.

Innen eredt a magyar u. n. »Csizió« könyvecske is (*Circumcisio*), melyben az emberi nyavalyák mind a csillagok állásából magyaráztatnak meg. Paracelsus szerint a legfőbb tudomány az orvostan, melynek három alaposzlopa: a *philosophia*, *theologia* és az *astronomia* s egy negyedik gyakorlati tudomány: az *alchymia*. Paracelsus minden törekvése oda irányult, hogy Galenos elveit megdöntse az orvostudományban s hogy a *chemia* vivmányait bevezesse a gyógykincsbe. l. Orvostudomány, Állítólag Paracelsus megtalálta volna az örökélet essentiáját s vegyi emberkét is alkotott (*homunculus*). de receptje elveszett s Paracelsus is meghalt, de hagyott maga után örökké tisztelt nagy nevet. Iratainak számát 364-re becsülik. L. *Chemia*,

Parachloralose = *Chloralose*. l. o.

Paracotoin = *Cotoinum-para*.

Paracresol, l. *Cresolum*.

Paradiamidobenzol = *Diamidobenzol*, *phenylendiamin*. L. o.

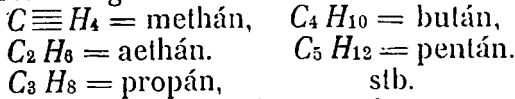
Parafa, számos fa, melyek kérge a parával megegyező rugalmas szövettel bír. Törzsnövényének az indiai és közép-amerikai *hibiscus tiliaceus*t tartják; parát szolgáltatnak még a *bombax conyzae*, *pterocarpus montouchi*, *erythroxyton suberosum* braziliai fák. Európában parát ad néhány tölgy, u. m. *quercus suber*, *qu. occidentalis*, *qu. pseudosuber*, a szilfa, juhar és *evonymus*, mely három utóbbit feldolgozni nem lehet.

Paraffin, l. *Paraffinum*.

Paraffin vagy metán sorozat, a telített szénhidrogének sorozata, melynek tagjai a $C_n H_{2n} + 2$ képletnek felelnek meg

s kevés hasonlatosságot mutatnak egymáshoz (parum affinitas). Mind igen indifferens vegyületek, HNO_3 -val sem változnak meg.

Az ismertebb tagok ezek:

Eme vegyek elegyei: benzín, petroleum, vaselin, paraffin az iparban és közéletben igen nagy szerepet játszanak, L. az illető czimek alatt.

Paraffinkenőcs = Vaselinum.

Paraffinolaj, a paraffingyártásnál mellékterményül kapott folyadékból $H_2 SO_4$ -val való rázás által készült termék; színtelen, olajszerű, nem fluorescál. 0.88 f. s. aether feloldja. Kenőcsökre s az olajgáz készítésére alkalmazzák.

Paraffinum, solidum, pharm. Hung. II. Germ. III. Ned. III. ceresinum, különböző 300-nál feljebb forró szénhidrogének elegye, főleg: $C_{22} H_{46}$, $C_{24} H_{50}$, $C_{27} H_{56}$ keveréke, legnagyobb mennyiségben a galicizai ozokeritben, kisebb mennyiségben a bakui petroleumban fordul elő, de nyerik azt a barnaszén és bitumenes palák száraz átpárlásakor keletkezett kátrányból is. A nyers paraffint tisztálanságaitól tömény $H_2 SO_4$ -val szabadítják meg s többször átpárolják. Fehér, viaszzerű áttetsző kristályos tömeg, forrpointja 45–70° között van; forró alcohol, aether, chlorofom feloldják, olajokkal, zsirokkal keverhető. Igen indifferens test, azért mint közömbös bevonószert használják a legkülönbözőbb czelokra. A vaselin nem más, mint lágyabb minőségű paraffin.

Paraffinum liquidum, paraffinolaj, vaselinolaj. pharm. Germ. II. III. Ned. III. A vaselinen állás közben kiváló olajsűrű folyadék, előállítható a nyers petroleumból is tisztítás által. Színtelen indifferens folyadék, f. s. 0.88, alcohol nem, aether, chloroform, amylalcohol, benzín stb. jól oldják. Alkalmazzák főleg az iparban kenőcsök készítésére. L. Paraffin-olaj.

Paraform = Formaldehyd-para.

Para-formaldehyd, trioxymethylen, paraform, a formaldehydnek polymerisálása által előállítható vegyület (Aronsohn), mely keletkezik, ha a formaldehyd vizoldatát hevítjük, midőn gőzalaku formaldehyd és szilárd paramethylaldehyd válik ki, mely nem más, mint paraform. Fehér, jegeces, vízben oldódó anyag, mely igen erős antisepticum, $\frac{1}{50000}$ -os oldata megöli a bacteriumokat, 5%-os oldata pedig jóindulatu bőrdaganatok étetésére alkalmas. Belsőleg 1–2 grammos adagjai a calomelhez hasonlóan hatnak. Alkalmazzák mint anaestheticumot és antisepticumot.

Paraform-collodium Unna:

Rp.

<i>Paraformii</i>	1.00
<i>Olei ricini</i>	0.50
<i>Collodii</i>	20.00 <i>Misce.</i>

Mivel a paraform a collodiumban nem oldódik, a készítményt használatkor jól fel kell rázni,

Paraglobulin, serumglobulin, vérsavó-casein, a vérsavóban előjövő fehérnyanyag.

Paraguay-Roux = *Spilanthus*, l. o.

Paralbumin, a petefészkek-tömlőben található fehérjenemű anyag.

Paraldehyd, az acetaldehyd polymerje: $(C_2H_4O)_3$, mely képződik az acetaldehydből kis mennyiségű sav, főleg 1—2 csepp kénsav behatására, a magyar II. német III. angol, dán és amerikai gykv. szerint hivatalos. Szintelen, sajátságos édeses szagu folyadék, f. s. 0-998, 10-5 alól megfagy, 124° C-nál forr, 10 r. vízben oldódik, H_2SO_4 -val destillálva ismét acetaldehyddé alakul. A paraldehdyt 3—4 grammos adagban mint álomhozó szerül alkalmazták a chloral helyett, alkalmazhatósága tág keretű, mivel a vérnyomásra nem folyik be, hanem a nyultagyot hűditi. Adható mindennemű álmatlanságnál, főleg ha azok hysteria, köszvény vagy szivbántalmaknál jelentkeznek. Alkalmazása azonban nem igen foglalt tért, mivel az álom későn áll be s rövid ideig tart, a paraldehyd pedig a gyomor nyákhártyáit izgatja.

Paralysis = Hűdés; **paralysis dorsalis**, hátgerinczsorvadás; **paralysis progressiva** = hűdéses butaság = dementia paralytica. L. o.

Paramannan, a *coffea arabica*ból Gilson által előállított vegyület: $(C_{12}H_{22}O_{11})$ könnyű, fehér, keményítőhöz hasonló por, melyek kicsi kristályokból állanak, tömény kénsav feloldja

Paramid, triimid, mellitimid: $C_6(CO_2)_6(NH)_8$.

Para-oxybenzoésav = *Acidum salicylicum*.

Paramylum, *zoamylum*: $C_6H_{10}O_5$, a keményítőhöz hasonló anyag a gregarinaféle növényekben; jótól nem kékül meg.

Parány, az atom csinált magyar neve. L. Atom.

Paránsúly, l. Atomsúly.

Paraphymosis, spanyolgallér, l. Phymosis.

Paraplegia = Beri-beri.

Parasita = Élősködő.

Parasitär betegségek, élősködők által okozott betegségek különösen a bőrön, p. o. rüh, favus, pytiriasis stb. stb. L. az illető czimek alatt.

Parathyrma = Unguentum, főleg az ung. plumbi tannici-ra alkalmazzák e nevet. L. o.

Pareira = *Chondodendron tomentosum*.

Parenchyma, gyúrma, a belső életműszervek üreges állománya, melyről a vérerek capillarissainak fölfedezése előtt azt hitték, hogy azok üregeibe a vér beöntődik.

Parfumes, bouquets (buké), illatszerek, növényi anyagokból kivont vagy mesterségesen készített szerek, melyek elpárologásuk által a szaglóérzékre hatva, kellemes érzést keltenek.

A természetes parfume-ok a virágok illatanyagát tartalmazzák s a következő virágokból vonatnak ki: ibolya, rózsza, jásmín, acatia, narancsvirág, tubarózsa és illang-illang, a többi illatok ezek keverékéből vagy bizonyos chemiai szerek hozzagolása által állittatnak elő. A kivonó eljárás menete röviden a következő: A friss virágokat szagtalan olajjal vagy olvasztott zsirral pállítják, mely a szaganyagot magába veszi; a virágokat vékony rétegben zsiros vásznak vagy üveglemezek közé helyezik s enyhe melegnek teszik ki, midőn a zsiranyag az illatanyagot magába veszi. Ujabbán oly módon is készítik a parfume-eket, hogy a virágokon levegőt fuvatnak keresztül, mely az illatanyagot magával ragadja egy olajtartóba, hol az olaj által az lekötetik. Az így nyert szert pomadénak. az olajat huile antique-nak nevezik s ezekből az illatanyag borszeszszel kivonható, ez az *alapessentia*. Az alapessentiák magukban hamar elpárolognak s nem nagyon jó szaguak, azért annak „megkötése” miatt az essentiát moschussal, ireoskivonattal keverik, vagy modificálják különböző más illatszerekkel. A parfümeriában ma már a mesterséges illatszereket alkalmazzzák, melyek legnagyobbrésze a benzolszármazékok közé tartozik, így a nitrobenzol a keserü-mandola olajat, a trinitrobutyltoluol a moschust pótolja s főleg a szappangyártás terén nyer nagyarányu alkalmazást. Az aromaticus carbonsavak sora a styrax és perubalzsam kellemes illatát adja, főleg a benzolmelhylester. Hasonlóak a fahéjsav- és salicylsav esterek combinatiói. Az aromaticus oxysavak anhydridjei közül nevezetes a cumarin (l. o.) Az aromaticus aldehydek sorából nevezetes szerepe van a benzaldehydnek, anisaldehydnek, piperonalnak (heliotropin), melyek a kőszén-toluolból származnak s igen olcsók. Az aromaticus ketonok közül a β naphtholmethylaether bir fontossággal mint nerolin. A terpenek közül elterjedten használják a terpineolt mint a gyöngyvirág s orgonavirág illatához hasonló származékokat, melyet a terpentín-olajnak hig savakkal való kézelése által állitanak elő. Hasonló kísérletek folynak a geraniol és az ibolyaillat előállítására, mely utóbbit sikerült is a iononban megtalálni. Az eddigi kísérletekből az látszik, hogy az illatanyagok keletkezéséhez egy aldehyd, keton, savester vagy nitrocsoport mindenesetre szükséges. A mesterséges illatanyagok felosztása a következő:

I. Aldehydek.

Ide tartoznak a legfontosabb illatanyagok, amelyek nemcsak aromájuk erősségénél, hanem finomságánál fogva is kitűnnek; ezek legtöbbsnyire készen találhatóak a növényekben, de legnagyobbrészt a teljes és részleges synthesis által is nyerhetők lettek. Ezen csoportban találhatójuk az aliphaticus s még inkább az aromaticus sorozatba tartozó anyagokat.

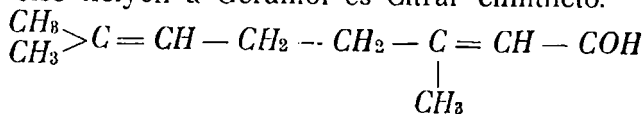
Ha ezen aldehydek előállítása a megfelelő alcoholokból történik, akkor a savanyu oldatban permanganattal való oxy-

datio vezet legkönnyebben célhoz. Az aldehideket előállítják még a megfelelő savaknak mézsóiból is, hangyasavas mézszel való lepárlásuk után. Az alcalibisulfit kettős vegyületek előállítására az utána következő elbontást: savak vagy aljak segítségével széleskörben használják azok tisztítására.

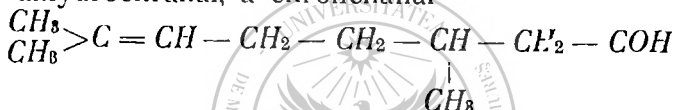
a) *Aldehidek nyílt lánczczal.*

Az aliphaticus sorozat legalsóbb tagjai mint a formaldehyd, acetaldehyd, butyraldehyd stb. nem jó szaguk, ennél fogva nem is nevezhetjük őket illatos anyagoknak. A magasabbrendű tagoknak aromája nem nagyon kellemes és valamenynyien syntheticusan is előállíthatók. Sokkal nagyobb jelentőségük az olefinsorozat aldehydjei.

Itt első helyen a Geraniol és Citral emlithető.

A dihydrocitrallal, a citronellallal

együtt a citromolajnak jellegzetes sajátos szagát kölcsönzi. Hasonlóképpen az eucalyptus backhousia és az eucalyptus steigerianában is található. A citral Semmler szerint legcélszerűbben geraniolból a megfelelő alkoholból, kaliumpermanganat és kénsavval való oxydálással nyerhető.

A citralnak különös jelentősége van a mesterséges ibolya-illat: a jonon gyártásánál.

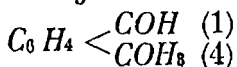
b) *Aldehidek zárt lánczczal.*

A benzaldehyd $\text{C}_6\text{H}_5\text{COH}$, a keserű mandolaolaj a természetben szabadon nem fordul elő, hanem mint Liebig és Wöhler 1831-ben kimutatták, a keserűmandolában előforduló glucosid, az amygdalin bomlása által keletkezik. Syntheticus uton a benzaldehyd a következő módon nyerhető:

- 1) Benzylalcoholból való oxydatio után $\text{C}_6\text{H}_5\text{CH}_2\text{OH}$;
- 2) benzolsavas és hangyasavas mészből való destillatio után;
- 3) benzalchloridból $\text{C}_6\text{H}_5\text{CHCl}_2$ mésztejjel való tulhevités után;
- 4) benzylchloridból $\text{C}_6\text{H}_5\text{CH}_2\text{Cl}$ ólomnitráttal való oxydatio után, mely utóbbi két módszert technice is alkalmazzák.

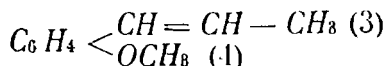
A benzaldehydnek kevésbé ismert homologja a *phenylacetaldehyd* $\text{C}_6\text{H}_5\text{CH}_2 - \text{COH}$, melynek kellemes jáczint-illata van. Fahéjsavból elővigyázó munkával elég jó arányban állítható elő.

Anis-aldehyd = Aubépine.

Ezen anyag synthetice az aldehyd előállításánál szokásos eljárásokkal nyerhető. Így Canizzaro és Bertagnini szerint anis-alcohol oxydatiojánál, Piria szerint anissavas- és hangyasavas mész száraz lepárlásánál nyerhető.

Technical szempontból értékes a Cahourstól ajánlott eljárás az anisaldehyd előállítására anetholból elővigyázatos oxydatioval.

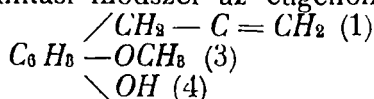
Mint már említettük az anisaldehydnek a kereskedelem-ben aubepine a neve, mint natriumbisulfit vegyület is előfordul a kereskedelem-ben.

A *fahéjaldehyd* $C_6 H_5 CH=CH-COH$ a cassia és ceylon-fahéjolajnak az illatos anyaga. Synthetice fahéjsavas és hangyasavas mészből izzítás után nyerhető. Technical szempontból fontos a Schimmel et Co. czégtől benzaldehyd és acetaldehyd-ből vizelvonás után való syntheticus előállítás.

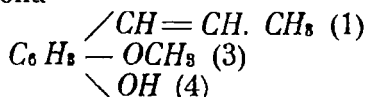
Egyike a legfontosabb illatos anyagoknak, mely az ipar-ban is igen nagyfontosságú: a *vanillin* (Methylprotocatechualdehyd.)

A vanillin nagyobb mennyiségben a vanillia hüvelyekben található. Singer fölismerte, hogy általánosságban a faanyagban is előfordul. A vanillinnek mesterséges előállítása főleg Tiemannnak és tanítványainak köszönhető. Így a vanillia előállítható coniferinből chromsavval való oxydatio után. (Tiemann és Haarmann) vanillinsavas és hangyasavas mész izzítása után. Legfontosabb előállítási módszer az eugenolból

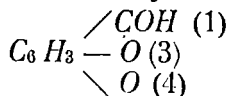
való készítés, a mely szegfű olajból nyerhető. Tiemann módosította az eugenolnak Erlenmayertől kifejtett vanillinná való átalakítási módszerét. Az acetoeugenol oxydálását javasolta az eugenol helyett. Azonban a legjobb eredményt nyújt az, ha az eugenolt isoeugenollá

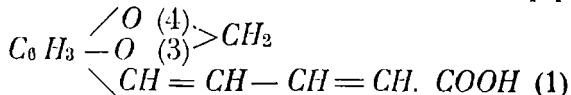
alakítjuk át, azután acetiláljuk és végül chromsavval acetvanilliná oxydáljuk. Az acetylgyök elszappanosítása után nyerhető a vanillin.

A vanillinnek ezen eugenolból való előállítási módját nem kell tulajdonképpen synthesisnek fölfogni, mert nemcsak hogy egyszerű vegyületek nem vitettek át complicáltabbakká, hanem még bomlás is áll be a szényürüben.

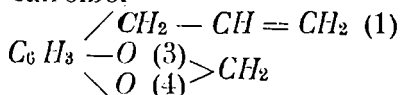
A vanilinnel közel rokon aldehydet, a *piperonalt* (Heliotropin)

kezdetben piperinből a bors egy alkotórészéből nyerték. A permanganattal való oxydatio ugyanis a piperinből alcoholos kalival való főzés utján nyert bomlási terméket a piperonalsavat

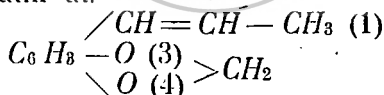
átalakítja piperonalra. Jelenleg azonban ezen illatanyagot csaknem kizárólag a safrolból

az oleum sassafrassae főalkotórészéből állítják elő.

A safrolt a kámforolaj, a kámforelőállítás egy mellékterménye is tartalmazza. Mivel igen olcsó alapanyag, a heliotropin ára is 2000 márkáról 10 év alatt 30 márkára süllyedt kilogrammonként, nagyobb bevásárlásnál. Az iparnak természetesen semmi haszna sem volt az ár ezen rohamos csökkenéséből, mert az olcsóság az azelőtt igen becsült illatot a közönséges használathoz terelte, a mi aztán az elidegenedést vonta maga után.

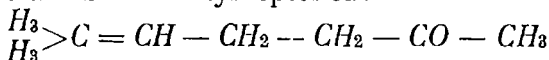
A heliotropin nyerése safrolból úgy történik, hogy először ez alcoholos kalilug vagy száraz nátriumaethylat segítségével isosafrollá alakítatik át.

azután chrómsavval végzik az oxydálást.

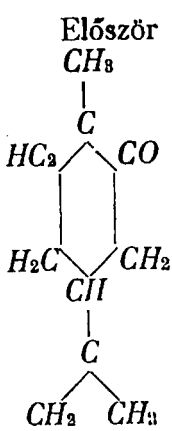
Ketonok.

Itt a természetes metylheptenont

lehet megemlíteni, mely amylacetatszerű szaggal bír. Némely terpen szerkezetének megmagyarázására fontos volt. A cineol oxydatio utján cyneolsavat producál. Ecetsavanhydriddel hevítve cineolsavanhydridbe megyen át, a mely Wallach szerint száraz destillálásakor szénsavvá, szénoxyddá és metylheptenonná bomlik. Barbier és Bouveault a metylheptenon synthesiséről kimutatták, hogy az 1—3 dibrom- és 3 metylbutanból áll.

Syntheticus metylheptenont állítottak elő Timann és Krüger, a mely egyes tulajdonságaiban eltér a természetestől. Ők isovaleraldehydet és acetont, jégecet, nátriumacetat és eczetsav befolyása alatt anhydridet hagytak egymásra hatni.

Synthetic van továbbá előállítva a *carvon*: dipenten limonennitroschloridból, limonentetra-bromidból stb. Mint jobb carvon és balratérítő carvon jön elő a különféle olajokban. Optice inactiv carvon nyerhető a két alak keverése folytán, a carvon a köménymag szagára emlékeztet.

A *jononnak* az illatszerek legbecsesebbikének mesterséges előállítását, a mely ibolyára emlékeztet: Tiemann Frigyesnek köszönhetjük, kinek ezen fontos felfedezése csak az iron. az ibolyagyökérillat hosszabb tanulmányozása és kutatásának eredménye. Fáradozásainak eredménye, hogy mesterséges uton képes előállítani az értékes jonont.

Tiemann geraniolt acetonnal sűrített össze először alkaliák és pseudojonon hozzáadásával a mely higitott ásványsavak behatására kapcsolódás után jononmá alakult.

Ha higitott helyett tömény kénsavat alkalmazunk, akkor két isomerje létesül, az α) jonon és β) jonon, melyek bár összetételre isomerek, de különböző fizikai tulajdonsággal bírnak, ugy hogy könnyen meglehet őket különböztetni.

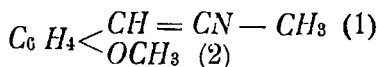
Kölcsönös átalakulás könnyen elérhető; a β jonon előállítása a Laire et Co. párisi cégnek szabadalommal van Amerika számára védve.

A Fritsche Co. cég birtokában van egy Ziegler J.-től kidolgozott amerikai szabadalom, a mely a citral és aceton chlorcalcium behatása mellett való condensálását vaschlorid behatása után és egy az ibolyára emlékeztető terméknek előállítását védi. Egy hasonló angol szabadalom is létezik (26.350 sz.)

A Fritsche et Co. cég egy másik szabadalmat is jelentett be, egy dr. Ziegler-től kidolgozott eljárásra vonatkozólag, mely abban áll, hogy lemongrasöl s aceton chlormész behatása alatt egymásra hatnak. A reactios termék átalakítható egy teljesen santálfaszzerű illatos anyaggá.

A jonon nem azonos azon még ismeretlen vegyülettel, a mely az ibolyának illatát kölcsönzi. Az illatszergyártásban igen szép sikere van, a mely a vanilinnel elért sikerek mellé sorakozik. Legtöbbnyire 10%-os oldatban kerül a kereskedésbe.

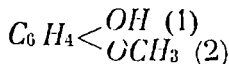
A *phenolok* és *phenolätherek* közül említésre méltó az *anethol*

mely az anisolaj fő alkotórészét képezi és az oleum anisi stellaninak is $\frac{1}{5}$ -ét alkotja.

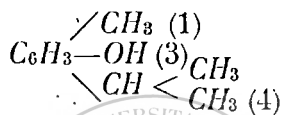
Ezen olajok illatukat az anetholnak köszönik, s ezenkívül, mint már említettük, az anisaldehydaubepine készítésére is szolgálnak.

A *guajacol*

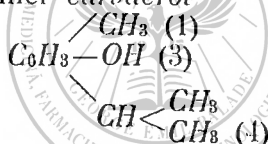
nyirfakátrányból is s ezenkívül számos módon synthetice is előállítható.

A *thymol*

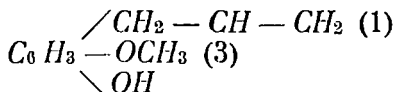
a természetben igen el van terjedve, Synthetice a nitrocumin-aldehydből állítható elő.

A thymollal isomér *carvacrol*

ezzel együtt gyakran előfordul növényi illóolajokban Kakukfűszerű szaga van s nyerhető pl. cymolsulfosavból kalival összeolvastva, a megfelelő aminomethylpropilbenzoból diazo-tálás és főzéssel.

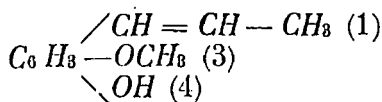
Az *eugenol*

a szegfűszeg olajában 90%-ig van jelen s ennek fűszeres jellegét adja. Mint már említettük a vanillin előállítására az egyedüli számbavehető alapanyag.

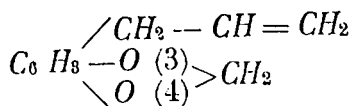
E célra az oleum caryophylorumból is állítják elő. Synthetice az eugenol a coniferylalcoholból natriumamalammal volt nyerhető.

Alkaliakkal kezelve a kettősvegyület szétválásával *isoeugenollá* alakul

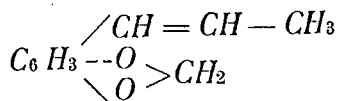

mely hasonló illatu.

Hasonló vonatkozás áll fenn mint ez említett két test között a *safrol*

és isosafrol

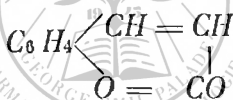
között az utóbbi az elsőből alkaliakkal való kezelés pl. bor-szeszes káli- vagy nátriummethylattal áll elő.

Mindkét anyag sassafrassa-szerű szagu, azonban nem e réven fontosak, hanem mint alapanyagok a piperosal nyerésével. Oxydálás utján ugyanis e fontos illatanyagga alakulnak.

A naphthalin sorozat egy illatanyaga a nerolin = β -naphtol-methylaether $C_{10} H_7 OCH_3$ nem fontos jelentőségű. Előállítható β -naphtolból absolut methylalcoholból és tömény kénsavból hevítéssel, vagy β -naphtolkaliumból is jodmenthyllal. E a »régí nerolin«, melyet ma pótol az alább megbeszélendő »új nerolin« anthranilsavasmethylester.

Savak és savanhydridek.

Ide egyetlen fontos anyag tartozik: a cumarsavanhydrid vagy cumarin

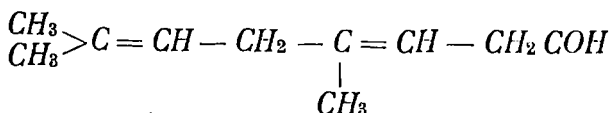

Ez egy egész növénycsoport illatos anyaga, így az asperula odorataban, tonkababban, meggyfában, a liatris odoratissimaban fordul elő.

A cumarin, mely igen higitott állapotban friss szénaszagu, legczélszerűbben Parkin szerint salicylaldehydből, eczetsavanhydridből és natriumacetátból nyerhető. Egyideig a lianthris levelekből nyert cumarin ára oly csekély volt, hogy synthetice való előállítása nem volt érdemes. Ujabbán a levelek ára ujra felszökött s az illatszergyárosok ujra gyártják.

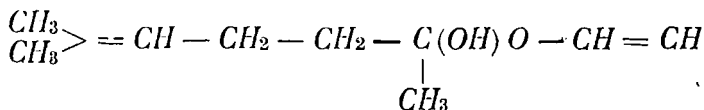
A 6. csoportba a nitrogén tartalmu illatanyagok közé is csak kevés fontos anyag tartozik.

A nyílt lánczu telitelen alcoholokhoz tartozik a geraniol (rhodinol)

melynek összetételét Tiemann és Semmler magyarázták meg, csakis a citrálnek chromsavkeverékkel való oxydatioja utján bír némi fontossággal, a mennyiben a kezdetben hozzáfűzött reményeknek, — hogy rózsajóipótló szer lesz — nem felelt meg.

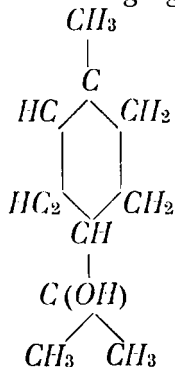
Hasonlóképen fontos a citral előállítására a *linialool*

Érdekes a geraniolnak linaloolba való átalakulása, ha autoclávban vízgőzzel kezeljük. Egyébkén a linalool is könnyen alakul át geraniollá.

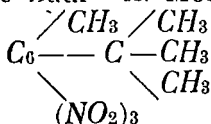
A borneol ugy a *borneocamphor* esterei, mely a közönséges camphorból reductio útján nyerhető, mint Bertram és Waldbaum kimutatták, mint az erdő cser- és fenyőillatát szolgáló források birnak jelentőséggel. A japán camphornak borneollá való reducálása, mely már régibb idő óta ismeretes, Berthelot szerint alcoholos kalival 180°-ra való fölhevítés által érhető el. Baubigny szerint legalkalmasabb a fémnatriummal való kezelés. Az ecetsavnak és valeriansavnak fentebb említett esterei hangyasavval és savanhydriddel állíthatók elő.

A legrégebben ismert illatszerekhez tartozik a *terpineol*, melyet Deville még a terpinhydrát készítésénél észlelt. [I. mellékelt képletet.]

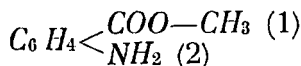
Ezen anyag mesterséges előállítása, mely több isomerben lép fel és a melyet kellemes orgonaillata miatt sokra becsülnek, különféle módon történhet. Plawitzky szerint terpineolt ugy nyerünk, hogy 1 rész terpentinolajat, 1/2 r. tömény kénsavat és 1 1/2 rész 90%-os alcoholt 12 óráig hagyunk állani. Pilden és Wallach terpinhydrathból nyerték melegített kénsav stb. behatása alatt.

Igen fontosak a moshuspótlékok pl. a tertierbutyltoluol = »musc Baur« L. *Moschus artefactus*.

Baur egész sor ily testet állított elő, melyeknek erős moshus szaga van. A tertiernitrobutylalcohol előállítására a tertier butylalcoholból salétromsav és anhydrid tartalmu kénsav keverékével való kezelésével történik. A moshus-pótlék vegyi összetétele nem azonos a természetessel s gyakorlott orr szagukat is megkülönböztetheti.

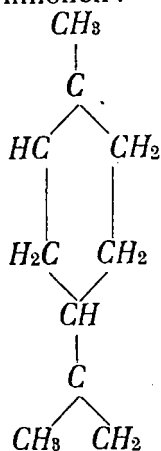
Sajátos oleum neroli szagával tűnik ki a natranilsavas methylester

mely igen alkalmas szappanillatosításra; synthetice való előállítására szabadalmat jelentettek be.

A természetben a narancsvirágolajban és jasminolajban találhatók.

A 7. csoportba a szénhydrogénekhez tartozik a többiközt a limonen:

mely illóolajokban igen el van terjedve, de mint illatszert igen csekély jelentőségű s synthetice is előállítható.

Párisi szivacs, igen puha, sterilisált, tojásnagyságu szivacs, melyet a fogamzás meggátlása végett közösülés előtt a méhnyakba szorítanak hogy a spermák oda be ne juthassanak.

Páriz-pápai Ferencz, tudós orvos és tanár, szül. Deézsen 1649. megh. 1716. X. 10. 21 éves korában az orvostant s philosophiát hallgatta Lipcse, Hiedelberga, legtöbbet Basel egyetemén, mely utóbbi helyen 1674. okt. 20. orvostudori fokozatot nyert s a facultás assesorává választották. 1675-ben Enyedre jött, hol a híres collegiumnak lett tanára 40 éven át. Már Baselben is jeles orvos hírében állott, itthon Erdély Hippocratesének nevezték. Számos latin és magyar munkát írt a theologia, gramatica s orvostudomány köréből, mely utóbbiak közül nevezetes a Pax corporis című, 1680. Kolozsvárt.

Párolás, elpárolás, lepárolás, l. Evaporatio, destillatio.

Parotis = fültömírigy; **parotitis** = fültömírigygyulladás.

Paroxismu = a lázas betegségnek, elmebetegségnek hirteleni kitörése.

Pars = rész, **partes aequales** = egyenlő részek; **pars dimidia** = fél rész.

Párta = Corolla, l. o.

Parthenogenesis, szűznemzés, a szaporodás ama módja, midőn a meg nem termékenyített petéből is származnak egyedek, mint p. o. a méheknél a herék, vagy a levéltetvek.

Parvolin: $C_9 H_{13} N$, a chinolinból előállított olajszerű vegyület, a pyridin homologja.

Passulae majores et minores = Mazsola nagy és apró szemü.

Pasta, tésztanemű gyógyszeralakok, nem lágyak, az ujjhoz nem ragadnak. Legtöbbnyire gummi arabicum, cukor, illatos anyagok s gyógyszerkeverékekből állanak. Alkalmazásuk igen sokféle, azért készítményük is aszerint különböző.

Pasta altheae, pasta gumosa albuminata, ajbiscukor, az osztr. gykv. szerint volt hivatalos: Végy: arabmégzgából és nádcukorból mindenikből 500 grammot, keverd el 500 gramm párolt vízzel s tésztaösszeállásig párologtasd el s ekkor adj hozzá 12 tojásnak habbá vert fehérét. Folytonos kavaráss közben főzd addig, míg egy kivett próba a lapátról le nem folyik s az ujjhoz nem tapad, midőn adj hozzá 3 csepp oleum nerolit s öntsd ki keményítővel behintett fatáblára s hosszú késsel □ alaku szeletkékre vagdald fel. Fehér, nem nagyon száraz

fleküket képezzen. Alkalmazható mint bevonoszer a légzőszervek hurutjánál csillapító gyanánt.

Pasta amygdalarum cosmetica, kézmosó pasta, pasta manuaria. Rp. Amygdal. dulc. decortic. 100; Amygd. amar. decort. 50, Camphorae I, Cetacei 10, Essent. millefl. 2, Aquae rosarum qu. s. A mandolákat először magukban, majd a camphorral és cetaceummal egyenletes tömeggé zúzzuk s a rózsavizzel tészta-nemű massává alakítjuk. Mosdásnál, mint kézfinomító használják.

Pasta cacao, massa cacao, különböző pasták vivőszere, a megpörkölt s porrá morzsolts cacaomagvakból kevés gummii-arabicummal s vízzel készül. L. Chocolate,

Pasta Canquoini, pasta escharotica Canquoini.

Substantia	I.	II.	III.	IV.
Zinc, chlorat	35	35	35	35
Far. tritici	70	105	140	175
Aqua destill.	30	45	60	75

Fiat pasta, mint mosószer használják. L. Zinc. chlorat.

Pasta caustica aethyopica = Causticum crocatum.

Pasta caustica mercurialis Ricordi.

Rp.

Hydr. nitric. oxydul. 8.

Acidi nitrici conc. 2.

Camphorae 2.

Spir. vini diluti 25.

Boli albae qu. s.

Fiat massa pastacea mollior.

Condylomák égetésére.

Pasta caustica Landolfi = Causticum Landolfi, l. o.

Pasta caustica Wienensis = Causticum Wienense.

Pasta corrosiva = Pasta caustica.

Pasta dentifrica, fogmosópép.

Vilbiss-féle paszta.

Rp.

Magnesiae ust. p. 100

Boracis p. 75

Pulv. saponis med. p. 375

P. calcii carb. laev. p. 50

Melis crudi quant. sat. ad consistentiam pastae.

Illatosítás után ammoniás carminoldattal festendő.

Pfeffermann-féle.

Rp.

Calcii carbon. laev. p. 60
Laccae Florent. p. 6
Pulv. concharum p. 26
mucilaginis acaciae, olei menthae q.
sufficit. fiat pasta dura.

Boutemard-, Grensil-, Popp-féle.

Rp.

Saponis oleini p. 6:25
Pulv. amyli p. 6:5
Laccae in glob. 17:4
Calcii carbon. 7:35
» *sulfur.* 0:95
Lapidis pumicis 6:2
Olei Menthae q. s.

(Hell.) L. még Kalodont. Odontine.

Pasta escharotica = Pasta caustica, l. o.

Pasta glycerini bituminosa = Creme de Goudron. l. o.

Pasta glycerini cosmetica, cremor glycerini = Ung. glyc.

Pasta guarana, l. Guarana.

Pasta gummosa, l. Pasta althea.

Pasta Landolfi = L. Causticum. Landolfi.

Pasta Lassari = Pasta salicylata.

Pasta liquiritiae cum sale ammon. chlor. l. Tabulae liquiritiae.

Pasta manuarum cosmetica cum vaselino :

Rp. *Vaselini albi* 100:0
Spermatidis ceti 15:0
Pulv. amyli
» *zinci oxydati aa* 10:0
Olei odorati 2:0

A megolvasztott vaselin és cetaceum elegyéhez adjuk a melegített keményítő és zinc. oxydatum keverékét. l. Pasta amygdalarum cosmetica.

Pasta phosphorata, phosphoros tészta patkányirtáshoz.

Rp.

Phosphori bacillo fusi 20:0
Sulfuris pulverisati 4:0
Solve in aquae dest.
ferrvid 200:0
cum agitatione continua. Dein
mortario admisce
Farinae secalis 200:0
Axungiae porci 30:0
Pulv. Boracis 20:0
Olei anisi 0:50
Misce fiat pasta mollis.

l. Patkányméreg.

Pasta Pompadour, nem egyéb, mint finoman porított keserű mandolának coldcreammal való keveréke.

Pasta Quarini pectoralis = Tabulae Liquiritiae.

Pasta salicylata, pasta Lassari.

Rp.

Acidi salicylici · 2·0
Vaselini 50·0
Zinci oxydati
Amyli pulv. aa 25·0
Fiat pasta. Eodem modo
paratur pasta zinci, sed sine
acido salicylici

Pasta sulfurata Dr. Hebrae:

Rp. *Sulfuris praecipitat.*

Kalii carbonici

Glycerini

Spir. vini gallici.

Aq. lauroceras. aa 8 gr.

M. f. pasta. Contra parasita, praecipue contra scabiem.

Pasta zinci, simili modo paratur, sicut pasta salicylata.

Pasteur Lajos, öröknevű francia chemicus, szül. 1822. megh. 1895. szept. 28. Atyja szegény tímár mester volt. 1849—1855-ig a chemia tanára volt Strassburgban, 1857-ig Lilienleben, majd a Sorbonnen. Nevét ezáltal tette elsősorban ismertté, hogy a balra és jobbra fordító borkősavat egymástól elválasztotta s azok tulajdonságait behatóan tanulmányozva megvetette alapját a stereochemiának. Liebig felfogásával szemben az erjedés mibenlétére nézve kimondotta, hogy az erjedést mycroorganismusok okozzák s felfedezte az anaerobion bacillusokat, a selyemhernyókat, tyukokat pusztító bacteriumokat, a lépfene, marhavész vírusait s azok ellen a világ bámulatára az ojtást használta kiváló sikerrel. A legnagyobb felfedezés, amivel Pasteur örök hálára kötelezte maga iránt az emberiséget, a veszettség ellen való védőojtás felfedezése volt. Egy veszettségben elpusztult 5 éves gyermek torkában meggyülemlett genyszerű anyagot ugyanis Pasteur két tengeri nyulba ojtotta be. a nyulak elpusztultak de nem veszettségben, hanem egy egészen új betegségben. Erre alapította további kutatásait a jeles tudós s a tenyésztett ojtóanyaggal hosszas kísérlet után egy Meister nevű pásztort ojtott be, ki tökéletesen kigyógyult.

Pasteur jellemzésére legyen elég annyit mondani: végzetlenül szelíd, figyelmes és pontos volt minden különzősködés nélkül; az 1871-iki események után a Németországban nyert doctori okleveleit visszaküldte, sőt visszautasította a Vilmos német császár által neki adott legmagasabb porosz rendjelet is. A magyar betegek iránt kétszeresen mutatta ki jóindulatát s figyelmét.

Tagja volt számos tudományos társaságnak s tanítványai az ő nyomdokain haladva tesznek nagy szolgálatot az emberiségnek, így Koch a cholera s lüdvész, Roux a diphtheria elleni védekezés tanulmányozása s alkalmazása által.

Pasteurezés, I. Bor.

Pasteuer-intézet, csaknem minden művelt államban létesített orvosi intézet, melyben a veszelt állatok által megmárt egyéneket védőoltással kezelik. Budapesten a Pasteuer-intézet az ált. kór- és gyógytani intézettel kapcsolatosan Prof. Hőgyes Endre vezetése alatt áll. A védőoltások ingyenesek, a halálozási százalék 1°/_o

Pastillák, I. Pastilli.

Pastilles Bounet Paris, 0.40 gr. sulyu pastillák, melyek darabonként 0.006 gr. extr. opii-t tartalmaznak,

Pastilles Galantes, I. Cachounde

Pastilli, korongocskák, comprimálás utján előállított gyógyszererek, nem tévesztendő össze a trochiscusokkal, melyek tézta-állományu massából lesznek alakítva s kiszáritva. I. Trochisci. Az I. magy. gykv. a bilini korongokat, a II. gykv. a sublimált pastillákat teszi hivatalossá. L. Comprimálás, Tablettae.

A pastilla elnevezést a német gykv. megkülönböztetésül adta ama gyógyszerformákra, melyek száraz porokból sajtolás utján készülnek, ellentétben a fent említett trochiscusokkal; a rotula alatt e néven forgalomba hozott cukros alapanyagu s vízzel hő segélyével készült korongok értetnek, I. Rotulae meth. pip. A gyári iparban a trochiscusok, rotulák s pastillák általánosan **tablettáknak** nevezetnek. L. o.

A pastillák általánosítása a porosz hadügyminiszterium érdeme, mely messzeterjedő kísérleteket végeztetett, hogy a tábori gyógyszerárak szerei ily practicus formában állittassanak elő. Legnagyobb elterjedtségnek örvendenek Angolországban, hol minden comprimálható szert pastillává alakítanak. A pastillák készítéséhez gyakorlat, a comprimálendő szer anyagi tulajdonságának ismerete s jó gép szükséges. A gépek közül kisebb helyeken igen jól beválik az egészen egyszerű dugattyus sajtó, Ember Elek gyógyszerész találmánya. L. Comprimálás. Az itt nem található pastillaelóiratok a »Tabletta« czim alatt keresendők.

Minden kötanyag nélkül tablettákká alakíthatók a natr. chloratum, kalium hypermanganicum, kalium chloricum, anti-pyrin, natrium bromatum és natrium bicarbonicum. Az anyagokat kristályos formában teszszük a sajtóba s egyszerű nyomással comprimáljuk. Az antifebrint, phenacetint, sulfonalt és chinint leghelyesebb előbb kevés cukorral keverni s az előzetesen talcummal behintett gépben nedvesség alkalmazása nélkül tablettákká sajtolni. Ugyanily módon kezelhetők a vegyi anyagok száraz keverékei is, p. o. a cremor tartari és sulfur gyakran eljövő keveréke. Száraz kivonatok, melyeket legczél-

szerűbb égetett mész fölött tartani, durva poralakban talcum vagy olaj igénybevétele nélkül comprimálandók.

A kivánt gyógyszerek poritva 5. sz. szitán átejtve, cukorral illetőleg buzakeményítővel kevertetnek, csak némely esetben ajánlható a nádcukor alkalmazása kötőanyagul

Acid. citricum 0.6

Rp.

<i>Acid. citric.</i>	600
<i>Sacchari lactici</i>	125
<i>Talci</i>	35
1000 db. 0.7 gr. tableta.	

A citromsavat porcelláncésészében eleinte 30–40° mellett, később 100°-nál kiszáritjuk, (miáltal egy tized súlyvesztésüket szenved) majd alcoholal megnedvesítve porítjuk. Kiszáradás után tejcukorral és talcummal keverve comprimáljuk. Egy soda bicarbona tablettával pezsgő gyanánt szolgál.

Acid. salicylic 0.5

Rp

<i>Acid. salicylic.</i>	500
<i>Sacchar. lactis</i>	100
<i>Amyl. tritici</i>	25
<i>Talci</i>	25
1000 tab. aa gr. 0.5 0	

A salicylsavat alcoholal megnedvesítve megszáritjuk és átszítáljuk, utána külön kiszáritott keményítő, cukor és talcum keverékével elegyítjük és comprimáljuk. A salicylsav tabletták soda bicarbonával natrium salicyl. helyett ajánltatnak, melyek comprimálása nem sikerül.

Acid. tannic. 0.06

Rp.

<i>Acidi tannici</i>	60
<i>Sacchar. lactis</i>	400
<i>Amyli tritici</i>	
<i>Talci aa.</i>	20
1000 tabl. á	0.6

E keverék, ha a porcukor nem nagyon finom, előzetes kezelés nélkül comprimálható.

Antifebrin 0.3

Rp.

<i>Antifebr.</i>	300
<i>Sacchar. lact.</i>	400
<i>Amyl. tril.</i>	20
<i>Talci</i>	20
1000 tabl. á	0.5

Az antifebrin és cukor abszolút alkohollal keverve és megszáritva szitáltatnak, A keményítő és talcum utólag adatnak hozzá.

Antipyrin 05

<i>Rp.</i>	<i>Antipyrini</i>	500
	<i>Sacchar. lactis</i>	200
	1000 tabl. á	0·7

ugy készül mint a fenti, de keményítő és talcum nélkül.

Pastilli Billinenses, l. Pastilli e natrio hydrocarbonico.

Pastilli chinini sulfurici 0·3.

Rp.

<i>Chinini sulfurici</i>	300·0
<i>Sacchari lactici</i>	125·0
<i>Mixt. sulf. acida</i>	15·0
<i>Amyli</i>	
<i>Talci veneti</i>	aa 50 0
<i>Formentur pastilli</i>	1800·0

A chinint a kénsavmixelurában kell feloldani s melegítés kerülésével alakítani pastillákká.

Pastilli corrosivi Angerer = Past. hydrargyri bichlorati corrosivi.

Pastilli de Vichy = Pastilli Billinenses.

Pastilli hydrargyri bichlorati corrosivi, sublimat pastilla, corrosiv pastilla. Már a 80-as években Dr. Angerer által hozott forgalomba. A magy. II. gykv. szerint hivatalossá tétellett az 105147/1890. sz. belügyministeri rendelettel. A javított készítmód a következő:

Végy: alcoholisált maróhiganychloridból,
 » konyhasóból

mindkettőből 50 grammot,

keverd jól össze; készíts külön edényben egy oldatot következőképen:

Végy: Tiszta Eosinból 0·05 gr.
 Alcoholból (75%) 15·00 »

Old fel:

Ezen oldatból apránként adj a fenti higanychloridos keverékhez annyit, hogy az nyirkos sóállományuvá legyen s a kellő rózsaszínt nyerje.

A még nedves állapotban levő keverékből 2·10 grammot lemérve, egy kártya segélyével a sajtó-gépbe öntünk s a reá tolt dugattyura — annak többszöri fordítása közben — 5—6 egyenletes ütést mérünk, ekkor az anyagot tartó hengert kiemeljük a talpból s annak szélére helyezzük úgy, hogy egy utolsó ütés által a már kész pastilla a talp üregébe essék.

Az így készített pastillák nem szárítandók, hanem azonnal jól záró száraz üvegedénybe, vagy erre alkalmas üveghengerekbe (10 darabonként) elhelyezendők s mindig száraz, sötét helyen tartandók.

Az így készített 50 drb pastilla minden darabja 1·0 gr. corrosivust tartalmaz.

Vizben rózsaszíntűen oldódnak. Desinficiens. I. Hydr. bichlorat. corrosiv.

Pastilli natrii hydrocarbonici, pastilli Billineses, pastilli de Vichy; billini korongok, a magy. I. gykv. szerint hivatalos volt, de nem comprimálás által készült.

Rp.

Pulv. natrii hydrocarbonici gr. 3·0

» *sacchari albi 45·0*

Aquae destill. s. qu. s.

ut fiat massa et formentur pastilli No. 30.

Alkalmazták a natr. bicarbonicum javallatai alapján.

Pastilli pulpae tamarindorum, 350 gr. pulpa tamarindorumot 700 gr. vízzel péppé főzünk s átszűrés után 175 grammra pároljuk be, azután 225 gramm czukorporral péppé alakítjuk s bádogformával 120 ovális alakú pastát alakítunk belőle. Ezeket lúkre szurva chocoladéba mártjuk s jegeczes czukorral hintjük be. I. Pulpa tamarindorum.

Pastilli olei ricini = 300 gramm oleum ricinit 400 gr. édes mandolaporral gyúrunk össze s cízitromolajjal szagosítva annyi czukorporral keverjük, hogy formálható massa legyen belőle. A deszkán kinyújtott massából bádogformával kis korongocskákat alakítunk.

Pastilli Vichy = Pastilli e natrio-hydrocarbonico.

A löbbi pastillák ezen minták szerint készítendők; az itt nem találhatóak vagy a tableta, trochiscus vagy a rotula czim alatt keresendők.

Patate = Batata, I. Jalapa.

Patchouli, átható szagu növény, mely az Uj-Hollandiában tenyésző plectranthus graveolentstól ered, az ajakosak családjába tartozik. Leveleit mint illatosítót ruhák közé teszik; belsőleg izgat mint a moschus.

Patendula, vasból, rézből vagy emailozott bádogból készült félgömbalaku edények, melyekben a különböző kenőcsöket, extractumokat szokás olvasztani, mérni vagy elkeverni.

Pathologia = Körtan.

Pathos = Kór. betegség, I. o.

Patika, így nevezi a magyar közönség a gyógyszerértárt a görög »apotheka« s az ebből németbe is átvett apotheke szó elferdítésével alakítva. I. Apotheka.

Patina, I. Cuprum carbonicum.

Patkányméreg, általában mindama szerek, melyek patká-

nyok kiirtására szolgálnak. Egyszerű módszer a patkányirtásra az, hogy gyps-, oljtalan mész-pora máléliszttel kevertelik össze s ezt patkányjárta helyre teszik ki. A patkány beleiben a gyps megkeményedik az oltott mész pedig marólag hat. Elterjedtebb a patkányok mérgezésére a jól összeapritott scilla-hagyma főzete rozsliszttel s baryum carbonicummal keverve s tepertővel illatosítva. Használják a phosphorpastát, arsenicumot, strychnint különböző formákban.

Kitűnő patkányméregnek bizonyult a következő készítmény: 1 hagymát apróra vágva 500 gramm disznózsírral s 100 gramm faggyuval addig pörkölünk, míg kellemes hagymaszagú s barna színű lesz, ezután 5 gramm salicylsavat adva hozzá átszűrjük s kihülésig keverjük. A félig kihűlt masszához adunk 500 gramm baryum carbonicumot és 50 gramm 20%-os ammoniás ecetsavas rézoldatot. Az ammonia szaga ne legyen érezhető.

Paulinia sorbilis, l. Guarana.

Pb = a plumbum chemiai jele.

Pd = a palladium chemiai jele.

Pearson-oldat = Liqu arsenicalis Pearsoni, Solutio Pearsoni.

Pecsétviasz, spanyolviasz, l. Lacca signatoria.

Pectin, a gyümölcs kocsonyát alkotó, a szénhydrátok közé tartozó szerves vegyület, található a húsos gyümölcsök s gyökerek nedvében. Iz és szagnélküli fehér amorph tömeg, mely vízzel kocsonyát képez. L. Gelatina.

Pectoralis = Mellre vonatkozó.

Pedicularia = Kakastaréj.

Pediculin, specialitas tetvek ellen, 65% mészköpor és 35% nyers naphthalin elegye.

Pediculus = Tetű.

Pedicularis elephantis = Anacardium, l. o.

Pediluvium = lábfürdő.

Pegamoid, sajátságos, ismeretlen összetételű anyag, melyvel valamely tárgyat bekenve az viz- és léghatlan lesz, zsír nem támadja meg, a piszok lemosható róla anélkül, hogy a pegamoid megsértődne.

Pelioma, hagymáznál s más fertőző betegségnél a hőrön fellépő apró piros vérömlények.

Pellagra, lepra italica, mal rosso, endemicus hőrbántalom, mely főleg a szegényebb néposztály között dühög Olasz-, Oláhországban, Erdélyben is, leginkább a romlott kukorica csaknem kizárólagos élvezete folytán. A betegség hágyadtsággal, végtagfájdalmakkal kezdődik, a levegővel érintkező testrészekben a bőr duzzadt s megveresedett főleg tavasszal, azután megrepedezik, vastag és barna lesz az. Évek múlva nagyfokú levertség, agyhártyalob, tüdő és vesebajok következtében a beteg elpusztul. Gyógyítása tüneti, a beteg elerőtlenedését kell megakadályozni. A pellagra fellépését Erdélyben már 1895-ben Dr. Takács Sándor n.-somkúti gyakorló orvos jelezte, de a fel-

sőbb helyek souverain tudósai lagadták: nincs pellagra, de fájdalom, pár évvel később már eme betegség mind nagyobb mérveket öltött, így 1898-ban erdélyben 60 pellagrás beteget találtak.

Pelletier József, jeles párisi gyógyszerész s kiváló vegyész, az »Ecole superieure de Pharmacie« igazgatója, szül. 1788. III. 22. megh. életének s munkálkodásának javakorában 1842. jul. 12. Pelletier kutatásait collegájával, Caventonnal végezte s azok megbecsülhellen kincsévé lettek a gyógytudománynak, mivel a növénybásisok egész sorozatát állították elő. A chinin felfedezéseért a párisi tud. academia Pelletiernek 10.000 franc jutalmat adott. A két hű collega együttes szobrát 1900. aug. 7-én leplezték le Párisban. L. Alcaloidák, Caventon.

Pelletierin, punicin, a punica granatum kérgének alcaloidája: $C_8 H_{15} NO$; barna, olajszerű 0.98 f. s. folyadék, alcohol, aether feloldja. Sói mind folyékonyak, a tannátja nedvzivő por. Alkalmaztatnak 0.5—1.5 grammos adagokban mint taenifugumok. L. Punica granatum. A punica granatumban ezenkívül iso s pseudo pelletierin is fordul elő.

Pellotin, a mexicói anhalonium Williamsi nevű kaktusfaj alcaloidája, mely tertier basisnak bizonyult: $C_{13} H_{19} NO_3$. A növényt pelloti néven már régen alkalmazták gyógyszer gyanánt láznál, versenyfutásnál pedig a mérközők ráglák azt, hogy erejüket megtartsák s hogy éhséget s szomjat jobban tűrjenek. A pellotin keserű, vízben alig, alcoholban, aetherben, acetonban jól oldódó táblácskákat képez. Sói vízben oldhatók. Hatását, mint azt az állatokon végzett kísérletek mutatják, az ideges középponti szervén fejti ki; az állatokon először bódulat, majd strychninmérgezéshez hasonló tetanus észlelhető, melyeket a gerinczvelő fokozott ingerültsége okoz. Pharmacologiai szempontból a morphium mellé sorozzák. Adagja 0.05—0.08 gram; mint álomhozó szert alkalmazzák.

Pelopium = Niobium.

Pelosin = Buxinum.

Pelota, a sérvkötőnek lapos, kórtealaku része, mely a sérvkapura gyakorol nyomást, miáltal a sérv kiesése megakadályoztatik. A pelotákat ujabban hólyagformára készítik, melybe levegő, víz vagy glycerin van, hogy ezáltal a nyomás egyenletes legyen.

Peltatus, a növénynevek között gyakori jelző = paizsalaku, p. o. podophylum pellatum.

Pemetefü = Marrubium alb.

Pemphigus, fertőző septicaemicus betegség, okáról azonban mit sem tudunk. A heveny pemphigus rázóhideggel kezdődik, majd igen magas lázzal a testen vörös foltok, ezeken babnagságu vagy tyuktojásnyi hólyagok keletkeznek. Ezek felfakadásával a láz alábbhagy. A p. acutus igen súlyos jelenség, kezelése tüneti s a láz csökkentésére szorítkozik. Különböző

alakjai: az idült pemphigus (pompholyx), a p. malignus, mely mindig halálos a septicaemia miatt; a p. foliaceus hólyagjai petyhüdtek; a legveszedelmesebb a p. vegetans, melynek hólyagjai bűzősek s evesedésbe mennek át s óriási sebfelületeket okoznak. Feltétlenül halálos.

Penész, myces, mucor, alsóbbbrangu, szabatosan nem határolt gombafajok, melyek mint vékony szálacskák ezrei lepik el a bomlásnak indult szerves anyagokat s azok rothadását okozzák.

Penghavar-dsambi = *Cibotium glaucescens* Kunze. l. o.

Penis = Himvessző, mony.

Pental = Amyl, l. o.

Pép = Pasta l. o.

Pépes borogatás = Fomentatio, l. o.

Pepsin-bor = Vinum pepsini, l. o.

Pepsin-elixir = Elixirium pepsinū.

Pepsin-essenc = Elixirium pepsini.

Pepsinum, chymosinum, emésztnye, a görög pepsys = emésztés szóból; a gyomor nyákhártyáján levő pepsinmirigyek egy. az enzymek sorába tartozó fermentumot választanak el, mely pepsint tartalmaz, ez a gyomor sósavában feloldódva a fehérnyéket, nyvanyagokat oldható peptonokká alakítja s így az emésztési folyamatot emeli, miért is hurutos természetű emésztellenségél, rák-, diabetes melitus eseteiben jó sikerrel adható.

A pepsint különböző állatok, főleg a juh és disznó gyomrában nyákhártyájából állítják elő oly módon, hogy azt előbb megmosva fölmetélik s 3 napon át ötannyi 2%-os sósavoldattal hagyják állani 35 °C. temperaturán; a leöntött, leülepitett s megfiltrált oldatot horszesszel vagy ugyanannyi tömény konyhasóoldattal keverik, midőn a pepsin hideg helyen kiválik s a folyadék felszínén uszik mint sárgás kocsonyás anyag. Az összegyűjtött pepsint posztó között kisajtolják s szárítják. Az így nyert készítmény sárgás, pepsinen kívül nyálkát és phosphatokat tartalmaz, melytől ismételt feloldás, sóoldattal való kicsapás állat megtisztítható. Másik előállítási mód a következő: Az állati gyomrok (sertések) nyákhártyái megsavanyított vízzel vagy nagyon hígított sósavval 40—50°-nál pállítandók; a folyadék leülepités által megtisztítandó, azután lehuzandó és körülbelül 34°-nál natriumsulfáttal telítendő, a mikor is a pepsin kiválik. Ez összegyűjtve kisajtolandó és megszáritandó. Ekként egy tisztátalan készítmény nyerhető, a mely dialysis által megtisztítható; akkor a natriumsulfát és a pepton átmege, míg a pepsin visszamarad. Ily módon a natriumsulfátnak több mint 90%-át vissza lehet nyerni. A nyert tiszta pepsinnek nincs kellemetlen szaga, peptont nem tartalmaz, nem hygroszópicus és jelentékeny emésztőképességgel bír.

A nyers pepsin több fehérnyét képes feloldani mint az

abszolút tiszta készítmény. A kereskedésbeli pepsin nem tiszta, hanem tejcukorral, keményítővel, dextrinnel van keverve s eszerint neve is különböző. Így a *pepsinum gallicum* annyi keményítővel van keverve, hogy 1 rész belőle savanyu oldatban 6 rész alvadt fehérnyét old fel 12 óra alatt; *pepsinum germanicum solubile*, oldható német pepsin Witte-féle, 70—100 $\frac{0}{100}$ -os, 1 része 50 rész fehérnyét old fel; *absolut pepsin*, mely állítólag 400 r. fehérnyét old fel (Merck); ez utóbbit sósavval syrupformára is készítik oly módon, hogy az 100 r. albumint oldjon fel. A portugall gykv. pepsinje amyllummal s borkósavval van keverve, a japán készítmény cukorral az orosz pedig tejsavval. A magy. II. gykv. 100 $\frac{0}{100}$ -os német pepsint kíván, melyből 50 cgr. 10 gr. vízben 10 csepp hig sósavval oldva 60 gr. alvadt fehérnyét 3 nap alatt oldjon fel 36 $^{\circ}$ melegen.

A száraz pepsin vízben zavarosan oldódik, de savaktól az oldat megtisztul; *NaCl*, alcohol kicsapja, *Na₂CO₃* egy sajátos vegyületté oldja s ilyenkor többé *NaCl* nem csapja ki.

A pepsint savanyu oldatokban 2 : 200, 0.5 : 200 arányban 1—2 kanállal kell bevenni evés közben vagy utána. Megkísérelték rákos, bujakóros sebekre alkalmazni, hogy a sarjadzó fehérjéket oldja fel; alkalmazása fájdalmas s az eredmény kétes volt, amiatt felhagytak vele.

Peptagoga remedia, ama szerek csoportja, melyek az emésztőnedvek elválasztását vagy képződését fokozzák s így az étvágyat emelik; ilyenek: natr. chloratum, hig növényssavak, paprika s a fűszerek mind, a keserű anyagok kis mennyiségben.

Peptonisatio, l. Peptonok.

Peptonok, a fehérnyéknek a gyomornedv behatása által keletkezett változata. A fehérnyékből először az ugynevezett enzimek behatására albumozok — pro-pepton — lesznek majd oldható peptonokká alakulnak s a vérpályába bejuthatnak. A tapasztalat azt mutatja, hogy a fehérjék albumozok alakjában használatnak fel a szervezet felépítéséhez míg a peptonok alig változnak vissza fehérnyékké. Azért a peptonkészítmények inkább albumozokat tartalmazzanak s kevesebb valódi pepton. Ama folyamatot, midőn a fehérnyék savak s erjesztők behatására átalakulnak, peptonisatiónak nevezik.

Pepton név alatt a kereskedésben pepsinnel átalakított, oldott fehérnyéket, hust hoznak forgalomba, mely készítmény lehet olajsűrű, extractum állományu vagy teljesen szárított. A peptonkészítményeket vassal, mangannal combinálva mint speciálisokat hozzák forgalomba.

Per ... összeköttetésekben megfelel a hyper... szónak, l. o. p. o. kal. permanganicum = kal. hypermanganicum.

Perco = Peru cognac.

Percolatio, a kivonásnak egy igen jó módszere, melyet a folyékony kivonatok előállításánál vesznek igénybe, l. Extracta.

Percolator, kivonó készülék, l. Extracta.

Pergamen, kisebb állatoknak szőrétől megfosztott, kikészített bőre, melyet krétával s enyvével vonnak be, hogy írásra alkalmas legyen. A papír ismerete előtt pergamenre írtak, ugyszintén pergamenre írják a fontosabb okmányokat, diplomákat.

Pergamenpapír, hydrocellulose, oly papír, mely vízben szét nem málik, levegő nem hat reá s igen lőmött. Oly módon készítik, hogy a tiszta celluloseból álló enyvezetlen papírt (fehér filtrumpapír) kénsavba mártják, majd azt jól megmossák, s ráhára feszítve szárítják és simítják. Áttetsző, szaruszerű, hasonlít az állati pergamenhez.

Pergament olaj = Bergamott olaj.

Pergelt czukor, l. Saccharum tostum.

Peri ... összetételekben körül, fölött-et jelent vagy valamely tulajdonságra alkalmazva, annak fokozását.

Pericardium = szívburok.

Pericarpium = magrejtő.

Periculum in mora! Sürgősen elkészítendő vényekre írt jelzés: a késedelem veszélyes. Ily jelzésű vényeket azonnal el kell készíteni, minden más dolgot félretéve. l. Recept.

Perigonium v. perianthium = viráglepel.

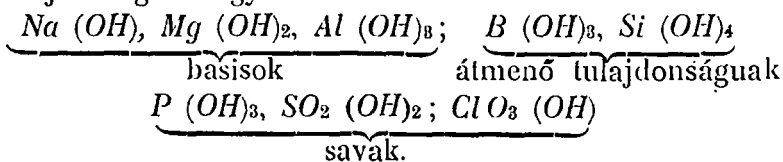
Perinaeum = Gát.

Periodicus = szakaszonként, egyenlő időközökben ismétlődő tulajdonság; oly testek sorozata, melyek bizonyos tekintetben egymáshoz hasonló szakaszokat képeznek.

Periodusos rendszer. 1861—1866-ban Newlands angol buvár figyelmeztetett arra a jelenségre, hogy az elemek atomsúlya s vegyi tulajdonsága között összefüggés van. Munkája azonban a hiányos és tökéletlen összeállítás miatt nem bírt érvényre jutni. 1869—70-ben egymástól függetlenül az orosz Mendelejff és a német Lothar Mayer megoldották a Newlands által fölvetett kérdést s fölfedezték az elemek periodusos rendszerét. Ha ugyanis az elemeket atomsúlyuk szerint úgy rendezzük el, hogy a 7—36-ig menők egymás alá két sorba jussanak:

Li, Be, B, C, N, O, F,
7, 9, 11, 12, 14, 16, 19,
Na, Mg, Al, Si, P, S, Cl,
23, 24, 27, 28, 31, 32, 35,

azt tapasztaljuk, hogy a tulajdonságok fokozatosan változnak aszerint, a mint a sorban előre haladunk. *H*-nel a két sornak 4 utolsó tagja egyesül a jobb oldalon, míg a baloldal az oxigénnel képez inkább vegyületeket. A baloldali vegyek erős lúgokat képeznek, középefele eme sajáttság gyengül, a középen indifferens tulajdonságú elemek vannak, míg a jobboldal vegyei savi tulajdonságúak. Így

Valamennyi elem hasonló sorokba osztható. Az egyik sorban megváltoznak a tulajdonságok az atomsúly növekedésével, azután a következő sorban ugyanazon szabályossággal ismétlődnek azok, eme két sort kis periodusnak nevezik. Az elemeket Medelejeff 8 periodusba osztotta be, melyet a mellékelt tábla mutat. A páros és páratlan számú periodusok megfelelő tagjai sokkal inkább hasonlítanak tulajdonságaikban egymáshoz, mint a párosak és páratlanok. Így a IV. a VI. sorhoz, a III. az V. sorhoz hasonlít, stb.

A periodusos sorok első tagjai, valamint minden függőleges sor tagjai ugy chemiai mint phisicai sajátságaikban hasonlók egymáshoz. Így a *Li, Na, K, Rb, Cs* alkali fémek s a *H*-nel erős lugot képeznek, ugyszintén a második oszlop *Be, Mg, Ca, Sr, Ba* is. A periodus közepén levő elemek chemiai sajátsága átmenetet képez a periodus végén levő oszlopok tagjainak erős savi tulajdonságához, mint p. o. a *Fl, Cl, Br, J*.

A *Fe, Co, Ni; Ru, Rh, Pd; Os, Jr, Pt* az eredeti felosztás szerint külön csoportot képezett s a *Cu* sora V. a *Rb* sora VI. az *Ag* sora VII. periodusos sort képezett 7—7 tagot számlálva.

A periodusos tábla felállítására által rájöttek arra, hogy több elemnek atomsúlya nincs jól meghatározva; a sorok hiányosságáról pedig előre megjósolták az új elem tulajdonságát. Így jóslta meg Mendelejeff előre a scandium atomsúlyát 44-nek, megmondotta, hogy a felfedezendő új elem oly oxydokat képez mint az aluminium, t. i. $R_2(OH)_6$, azonkívül tulajdonságai oly viszonyban lesznek az aluminiuméhoz, mint a *Ca* a *Mg*-hoz s el is nevezte a még nem ismert elemet ekaaluminiumnak. Hasonlóképpen jóslta meg a gallium létezését is. A periodusok között levő üres helyek mind fölfedezendő elemek helyei. A vas csoport vastag vonallal kerített periodusában újabb kutatások szerint olyanok is vannak, melyek nem elemek, hanem két-három elem keverékei (cobalt, nickel), ezeket azonban még nem tudjuk izolálni.

Az elemeknek periodusos rendszere s physiologiai hatása alatt is van némi, eléggé még nem tanulmányozott összefüggés (Miolati 1892.) Ha figyelmesen áttekintjük a periodusos táblát s összehasonlítjuk az egyes periodusos csoportok függőleges sorainak tulajdonságait, a következő rendszerességet vehetjük észre. Az első oszlopból a *K, Rb, Cs* az emlősök izomszövetére s a hidegvértűek idegrendszerére hatnak, de a szivizomszövetet mindegyikök izgatja majd hűditi. A hatás a *K*-tól kezdve csökken, s ez a basisos tulajdonsággal s az oxygénhez való chemiai rokonsággal fordítva arányos. A *Cu, Ag* és *Au* az idegeket ingerlik s azok heves összehuzódását okozva az izmok érzékenységét fokozzák; a *Li* és *Na* eme két csoport között átmenetet képez. Az eddig tanulmányozott elemek physiologiai periodusos rendszere ez:

PERIODUSOS RENDSZER.

I.					<i>H</i>	—	—	—	—	—	—						
II.					<i>Li</i> 7·01	<i>Be</i> 9·08	<i>B</i> 1·09	<i>C</i> 11·97	<i>N</i> 14·01	<i>O</i> 15·96	<i>Fl</i> 19·06						
III.					<i>Na</i> 22·99	<i>Mg</i> 23·94	<i>Al</i> 27·04	<i>Si</i> 28	<i>P</i> 31	<i>S</i> 32	<i>Cl</i> 35·37						
IV.	<i>K</i> 39·03	<i>Ca</i> 39·9	<i>Sc</i> 44	<i>Ti</i> 48	<i>V</i> 51·1	<i>Cr</i> 52·4	<i>Mn</i> 54·8	<i>Fe</i> 55·88	<i>Co</i> 58·6	<i>Ni</i> 58·6	<i>Cu</i> 63·18	<i>Zn</i> 64·88	<i>Ga</i> 69·9	<i>Ge</i> 72·3	<i>As</i> 74·9	<i>Se</i> 78·8	<i>Br</i> 79·76
V.	<i>Rb</i> 85·2	<i>Sr</i> 87·3	<i>Y</i> 89·6	<i>Zr</i> 90·4	<i>Nb</i> 93·7	<i>Mo</i> 96	? 99	<i>Ru</i> 103·5	<i>Rh</i> 104·1	<i>Pd</i> 106·2	<i>Ag</i> 107·66	<i>Cd</i> 111·7	<i>Jn</i> 113·4	<i>Sn</i> 117·3	<i>Sb</i> 119·6	<i>Te</i> 126·3	<i>J</i> 126·54
VI.	<i>Cs</i> 132·7	<i>Ba</i> 136·86	<i>La</i> 138·5	<i>Ce</i> 141·2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
VII.	—	—	<i>Yb</i> 172·6	—	<i>Ta</i> 182	<i>Wo</i> 183·6	? 185	<i>Os</i> 195	<i>Yr</i> 192·5	<i>Pl</i> 194·3	<i>Au</i> 196·2	<i>Hg</i> 199·8	<i>Tl</i> 203·7	<i>Pb</i> 206·4	<i>Bi</i> 207·5	—	—
VIII.	—	—	—	<i>Th</i> 231·9	—	<i>Ur</i> 239·8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

<p>Hatás az idegekre</p>	<p>Hatás az idegekre</p>
<p>Hatás az izmokra</p>	<p>Hatás az idegre és izmokra</p>
<p><i>K. Li. Na. Cu. Ag. Au.</i></p>	<p><i>Be. Mg. Zn. Cd. Hg.</i></p>
<p><i>Rb.</i></p>	<p><i>Ca</i></p>
<p><i>Cs.</i> I. oszlop.</p>	<p><i>Sr.</i> II. oszlop.</p>
	<p><i>Ba</i></p>

Periplocin, a Feketetenger környékén tenyésző *periploca graeca* kérgének glycosidája; szintelen jegeczes test, 125 rész víz feloldja, Mint a *strophantust* alkalmazták.

Peritoneum = Hashártya; *peritonitis* = hashártyagyulladás,

Permanens = állandó; *permanens* fehér = baryum *sulfuricum*.

Permanganatok = Hypermanganatok.

Peroxydok = Hyperoxydok.

Permete, permetező, spray, az az eljárás, főleg sebészeti operatióknál, midőn az illető helyre finoman s állandóan áramló szétszort *antisepticus* vagy *anaestheticus* folyadékot alkalmaznak. *Lister* az *antisepsis* fölfedezője, operatióit úgy végezte, hogy egy üvegből gummilabda segítségével az illető testrésze 5%-os *carbolidat*ot permetezett; *Richardson* pedig *aether*t permetezett, mely gyors elpárolgása által fájdalomcsillapítólag hatott. A permetező készülék igen egyszerű: erős palaczkba kétfuratu dugón át egy cső nyulik le majdnem az edény fenekéig, eme cső derékszögben van meghajlítva s végén számos apró, rózsalakban elhelyezett luk van; a másik nyílásán a dugónak egy gummilabda van, melylyel az üvegbe levegőt lehet szorítani, az a folyadékot a derékszög alatt-hajlított csövön át finom cseppek — permete — alakjában szorítja ki.

Pernio = fagyás I. *Congelatio*,

Peronin, a *morphium benzylaetherének* sósavas vegyülete; benne az *OH* csopor *H*-je az egy vegyértékű $C_6H_5CH_2$ alcoholgyökkel van helyettesítve: $C_{17}H_{18}NO_2$. *O.* C_6H_5 . *C* H_2 . *HCl*. Vízben és hígított alcoholban oldódó laza fehér por, mely mint álomhozó a *morphium* helyett használtatik de annál gyengébb. Adagja 0.02—0.04 gram, pro die 0.06—0.20 gr.

Peroxychlorsav: $HClO_3$, régen a *HCl*-t is ily vegyületnek tételezték fel; a peroxyehlorsav legismertebb sója a *kalium chloricum*.

Perosol, *acidum pipitzahoinum*, a mexicói *perezia adnata* — a benszülöttek *pipitzahoacja* — gyökeréből előállított arany-sárga csillogó lemezes vegyület: $C_{30}H_{20}O_6$. Vízoldata szintelen, lugokkal megvörösödik de savak hozzáadására újra szintelen lesz. Alkalmazzák mint enyhe hashajtót 0.20—0.30 grammos adagokban.

Persa por, kaukazusi rovarpor. *L. Pulvis insectoricidus persicus*.

Pertussin, extractum thymi saccharat. Taeschener által számárhurut s asthma ellen készített specialitás. Barnás, semleges kémhatású szörpsűrű folyadék, íze édeses, a kakukkfűre emlékeztető szaggal. A készítmény előállításához előbb hb thymi és hb. serpylliből 60%-os borszeszszel fluidextractumot kell készíteni; a készítmény előírata a következő:

Rp.

<i>Extr. thymi comp</i>	600·0
<i>Spir. vini conc.</i>	300·0
<i>Aquae destil s.</i>	300·0
<i>Kalii bromati</i>	22·5
<i>Sacchari fructuum fluidum qu. s. ad massam totam</i>	4500·0

Megfelelő a következő előírás is.

Rp.

<i>Kalii bromati</i>	0·50
<i>Tinct. thymi</i>	25·00
<i>Syr. simpl.</i>	75·00
<i>Olei thymi</i>	0·30
<i>Misce. D. S. Naponta</i>	3—4-szer
$\frac{1}{12}$ kávéskanállal.	

Pertussis = Számárhurut. I. Köhögés. A számárhurut gyógyítása leghamarabb chinin adagolásával érhető el, a légváltoztatással is megszüntelhető az. I. Tussis convulsiva.

Perubalsam = Bals. peruvianum.

Perucognac, perco, 50 gr, gyantamentes perubalsamnak 1 liter cognacban való oldata; mint erősítő alkalmaszák tüdővészeseknél. Hatása a fahéjsavtól van.

Peruvianus cortex = Cortex chinae calisiae. I. o.

Peruvianus sal = Chininum.

Pessarium = Méhgyűrű, I. o.

Pestis, mirigyvész, dögvész, pestis orientalis, a nyirok-mirigyeknek hevenyes megduzzadása s elgennyedése, melyet bacteriumok okoznak. A pestis fellépésének fő tényezője a kórhátány behurczolása, szenny, hiányos szellőzés, rossz táplálkozás s általában a rossz közegészségi állapotok. A kórcsiráknak a testbe jutása után 7 nap múlva lépnek fel a pestis tünetei: főfájás, hidegrázás után az összes mirigyek megduzzadnak, fájdalmasakká lesznek s gennyedésbe mennek át, A könnyebb és súlyosabb esetek tünetei is aszerint változnak, némelykor a halál a mirigy megdagadása előtt bekövetkezik; legsúlyosabb az állapot a 3. 4. napon; ha a beteg a 7-ik napot túléli, életben marad, ha csak valami complicatio nem lép közbe. A halálozás 60—90%. A pestis gyógyításának első feladata a messze terjedő óvszabályok alkalmazása: a prophylaxis. Az egyes beteggel szemben

sajnos, ezideig tehetetlenül áll a tudomány; a pestis bacillusait azonban sikerült felfedezni s most a serum előállításán fáradoznak a bacteriologusok. A pestis a középkorban dühöngött legnagyobb mérvben (1317.) s Afrikából huzelták be a mókrok s feketehalál név alatt volt réme a continensnek. A pestis a messzeterjedő óvintézkedés folytán már igen ritka járvány, legutóljára Bécsben lépett fel 1898—99-ben.

Petalum = szírom.

Pete, ovulum, a petefészekben (l. Ovarium) fejlődő sejt, csira, mely 0.17 mm. átmérőjű, üvegszerűen állású gömböcskét képez; a pete az ovariumban képződik s havonta egyszer leválva a méhbe kerül, hol megtermékenyítetik a coitus alkalmával, vagy kiürül, mint menstruációs folyadék, l. Conceptio.

Petefészek = Ovarium, l. o.; petefészek kiirtás, l. Castratio.

Petroleum, oleum petrae, naphla montana, bitumen fluidum. photogen (a görög photos = fény, gigno = szülök: világosságszülő), kőolaj. Ősvilági állati és növényi részek levegőmentes bomlásának terménye. Engler, karlsruhei tanár kísérletileg kimutatta, hogy a petroleum csupán állati zsírsavak bomlása által képződhetett. Az állati fehérje ugyanis hamar elrothadván, a zsírok visszamaradnak s a víz által különböző helyeken összegyűjtetnek s idővel iszap által körölvéve lassan bomlásnak indulnak. A nagy meleg s a nyomás folytán a zsír zsírsavakra s glycerinre bomlik, a zsírsavak pedig vízre és szénhidrogénekre, mely utóbbiak képezik a nyers petroleumot.

A különböző helyeken található petroleumok összetétele különböző aszerint, mily nagy nyomás alatt képződtek. Található a Kaspitenger mellett Bakunál, Perzsiában, Oláhországban, Galicziában, Dalmátiában, Tyrolban, Bajor és Olaszországban, óriási mennyiségben Canadában és Pennsylvániában. A nyers petroleumot ha az bitumenes s sűrű, hegyi kátránynak nevezik, ha színes, piros vagy fekete petrolcumnak, ha szintelen vagy alig sárgás 0.75—0.80 l. s. naphának nevezik, ez utóbbi található Bakuban. A nyers petroleumot szagztatott lepárlás által három terményre osztják: 150°-nál átmenő könnyű olajra (naphla); 150—300°-ig átmenő, világítási célra szolgáló olajra s nehéz kátrányszerű termékre, melyből a vaselin, paraffin, asphalt készül.

A petroleum lepárlásakor a következő termékek mennek át:

Cimogen	0°	C°
rigolen	18	— 37°
canadol	37	— 50°
aether petrolei	50	— 60°
benzinum petrolei	60	— 80°
ligroin	80	— 120°
gasolin	120	— 150°

petroleum	150 — 280°
kenőolaj	280 — 300°
vaselin	300 — 320°
paraffin	350°—

A kazánban visszamaradó rész asphalt, világítógáz készítésére lesz felhasználva.

A petroleum szintelen vagy kékesen fluorescáló átható szagu folyadék, 85°-nál forrjon, alacsonyabb hőnél illanó gyulékony gázokat ne tartalmazzon; sem a santalint sem a jódot nem oldja fel. Aetherrel, zsirokkal keverhető, feloldja a gyan-tákat, kautschukot; pamutbéllel felszivatva s meggyujtva vilá-gító lánggal ég. Papirosra cseppentve ne hagyjon maga után állandó zsirfoltot.

A petroleum alkatrészét a $C_n H_{2n} + 2$ (methan) sorozat tagjai képezik, annál illékonyabb és gyulékonyabb az, minél alantabb állanak a tagok a sorozatban; így a rhigolenben az n értéke 1—6, a lámpaolajban oly szénkönegek vannak, melyekben az $n = 7-12$, tehát csak a béllal égnek, míg a paraf-fin, vazelin n -jének értéke 20—27. Fertőzni szokták terpentinel, mely jóddal kimutatható, azonkívül zsirokkal is.

A petroleum hatása a benzin és terpentin között áll, a bőrre kenve annak lobosodását, hurutját, a hám leválását okozza, a haj pedig kihullik, ha azt petroleummal kenjük, de csakhamar megnő. A gyomorba jutva a nyákhártyát kevésbé izgatja s az anyagforgalom emelkedését segíti elő. Megöli a bélférgeket s a bőr parazitáit. Alkalmazzák mint a bélfelfuvó-dást megszüntető szert. L. Oleum terebinthinae.

Petroleum-aether = Aether petrolei.

Petroleum album = Tisztított (raffinált) petroleum.

Petroleum-benzin = Benzinum petrolei. L. o.

Petroleum rubrum, a különböző petroleumforrásokban természetesen jön elő, gyógytári czélokra azonban alcaninnal festett közönséges petroleumot használnak.

Rp.

<i>Olei petrae albae</i>	500
<i>Terebinth. ol.</i>	100
<i>Radicis alcannae</i>	25
<i>Macera per dies III. filtra.</i>	

Petroleum spiritus, kanadol, ligroinolaj, a nyers petroleum átpárolásakor a 100°-on túl átmenő rész.

Petroselinum sativum Hoffm. apium petroselinum L. ernyős kétnyári veteménynövény. az első esztendőben csak husos répa-forma gyökere s annak fején egy csomó háromszor szárnyalt levél képződik, második évben $\frac{1}{2}$ méter magas szárat s sár-gás-zöld virágot hajt. A zellerrel együtt már régen mint fűszer volt ismeretes. Ugy a gyökér, mint a levél egy apiin (l. o.) nevű glycosidát tartalmaz, mely a huygany kiürítését segíti elő.

A magvak illo olaját. L. *Oleum petroselini* alatt. A nyáron kiszedelt s karikára metélt husos gyökér az osztr. V. gykvben hivatalos volt s mint vizelethajtó használtatott. L. *Apiin*, *Apiol*.

Pettencofer Miksa, német természettudós, *chemicus* és a kísérleti egészségtan megalapítója, szül. 1818. XII. 18. Lichtenheimban. Számos a *physiologiai chemia* körébe tartozó dolgozatai s felfedezései közül nevezetes a vizelet epetartalmának kimutatása (l. *Hugyvizsgálat*), felfedezte a kreatint és kreatinint a vizeletben. Számos tudományos intézet választotta meg tagjául, 1883-ban nemességet is kapott.

Peucedanin = *Imperatorin*.

Peucedanum obstruthium, l. *Imperatoria obstruthium* L.

Peyotlin, mérges *alcaloida*, a melyet Lewin a *Peyotl* nevű észak-mexikói kaktusból állított elő. Belsőleg nagyobb mennyiségben bevéve alvást s ideges izgatottságot okoz, melyben az u. n. »jósló tehetség«¹ lép fel. Hatás tekintetében a *strychnin*nel egyezik meg.

Pezsgés, ama *tönemény*, midőn két test, rendesen folyadék s szilárd anyag összeöntésekor a *chemiai bomlás* folytán képződő gázok távoznak el. Így pezsgés támad, ha savanyu folyadékba $NaHCO_3$ -ot öntünk, mivel CO_2 távozik el.

Pezsgő por, l. *Pulvis aerophorus*.

Pézsma, l. *Moschus*.

Pfeffermann fogpaszta, l. *Pasta dentifrica*.

Phagedaenica aqua = *maró víz*.

Phagocyta, így nevezi *Mecsnikov* a vándorló fehér vérsejtek, melyek lágy *protoplazmájuk* *amiboid mozgása* által a *bacteriumokat* bekebelezni s elpusztítani képesek, miáltal az egyén a fertőző betegségek iránt immunissá lesz; ha azonban a *bacteriumok* oly nagy számuak, hogy a *phagociták* azokat el nem pusztíthatják, a fertőző betegség az egyénben fellép.

Phallus = *himvessző*; *phallo*... *himvesszőre* vonatkozó.

Pharao kigyó, *tüzijátékszer*, áll 1 rész KNO_3 , 2 rész *kal. bichromicum* s 3 rész *czukorpor* elegyéből, melyet kevés vízzel tésztává gyurnak, *lepényekké* alakítanak s *kiszáritanak*.

Pharbitisin, a *kaladana gyantája*, l. *Kaladana*.

Pharmacia = *gyógyszerészet*, *gyógyszertár*, a görög *pharmakon* = *gyógyszer* szóból.

Pharmacocatagrophologia = a *vényírás tana*. L. *Recept*.

Pharmaco-dynamica = *Gyógyszerhatástan*, l. o.

Pharmacognosia = *Gyógyszerisme*, l. o.

Pharmacologia = *Gyógyszertan*.

Pharmakon, tulajdonképen *pharmakon* = *gyógyszer*, l. o.

Pharmacopeles, *Aristoteles* idejében élt *hölcs gyökérásó*, *kinék* nevérol a *gyógyszerészek* is *pharmacopeleseknek* nevezettek.

Pharmacopoea = *Gyógyszerkönyv*, l. o.

Pharmacopoea universalis = *Általános (nemzetközi) gyógy-*

szerkönyv. Az első értelemben oly mű neve, mely magában foglalja valamely időszak összes gyógyszerkönyveinek tartalmát; ily munka a Geiger-Mohr-féle «Pharmacopoea universalis» 1835-ből, megjelent Heidelbergában két kötetben, azután a Hager-féle commentar az é. német, német és orosz gykvekhez, végre Balog K.: »A magyar gyógyszerkönyv commentárja«, mely az egyes készítmények tárgyalásánál hivatkozik az idegen gykvek előírataira is. A nemzetközi értelemben vett universalis pharmacopoea oly mű, »lenne«, mely egyöntetűen intézkednék az összes államok hivatalos készítményeinek előállításáról s tartásáról. Az universalis pharmacopoea már régen tárgyalás alatt van a különböző bizottságok előtt, mindeddig azonban csak terv maradt.

Pharmacopoeus = Gyógyszerész.

Pharmacopolium = Gyógyszertár.

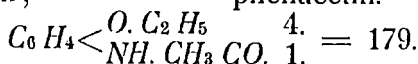
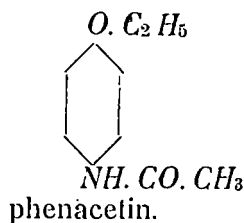
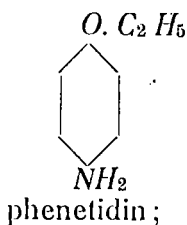
Pharmacum magnum = *Rhus coriacea*.

Pharyngitis = Nyelőcső hurut.

Phellandrium, *oenanthe ph. seu ph. aquaticum*, vizi hősövény, az ernyősek családjába tartozó kétélves növény, egyenes felhágó szárral; 3-szoroson czimpás levelekkel; az ernyő gallér nélküli 12 sugaras, kicsiny és keskeny murvákkal; a szirmok fehérek. Virányunk egész területén, főleg mocsarakban fordul elő s mételeykóró név alatt ismeretes. A magvak az I. magy. gykv. szerint hivatalosak voltak: hosszudad bura-csenk, hengerded, tompabordás, barna, 5 mm. hosszú magvak, melyeken a felálló kehelyfogak s a bibetalp rajta vannak; a kopácsok nincsenek szétválva. Az 5 tompa borda által alkotott völgyek alatt az olajsatornák vonulnak végig. Ne téveszszék össze a cicuta virosával. Az egész növény, főleg a magvak 2—3% olajszerű, undorító szagu phellandrint tartalmaz, mely vízben nem, azonban alcoholban, aetherben, zsirokban oldható, a száraz növényben nem található; 1% hatástalan illó olaj is van a magvakban.

A phellandrium kis adagban mint gyenge izgató szer az emésztőnedvek elválasztását fokozza s a béllégek kiürítését előmozdítja s a csikarást csökkenti, mivel a gerinczvelő idegsejtjeire csillapítólag hat. Ha a friss növényből állatok sokat esznek, kétoldali izomhűdés áll be nálok. Alkalmazták 1 gr.-os adagokban tüdővészeseknél, egyszerű és idült hörghurutnál, mely esetekben a váladékok csökkentése által enyhítőleg hatott. Rendelték még mint izzasztót és vizelethajtót is. Állatorvosok ma is használják főleg lovak légzőszervi hurutjánál.

Phenacetinum, acetparaphenetidin, a phenetidincsoport igen fontos tagja, melyet 1887-ben fedezett fel Kast (és Hinsberg); oly módon állítják elő, hogy nitroethylphenol felszabaduló *H*-nel reducálnak, midőn amydoethylphenol azaz phenetidín áll elő, melynek egyik *H*-jét acetyl-gyökkel helyettesítve, phenacetin keletkezik.

A magy. II. német III. angol, orosz és francia gykv. szerint hivatalos. Szintelen lemezes kristályokat képez, teljesen szagtalan és íztelen; 135°-nál megolvad; hidegvíz nehezen, 80 rész forró víz, alcohol jól oldja, az oldat neutralis. Tömény $H_2 SO_4$ szintelenül oldja, ha a kénsav vztartalmu volt, hevítésnél eczetaetherszag származik s amydoophenolsulfosav válik ki; 50%-os kénsavval főzve eczetsavra s phenetidínre bomlik. 10%-os HNO_3 -mal főzve a phenacétin sárga nitrovegyületekre bomlik, még pedig o-nitrophenacétinre:

$C_6 H_3 \begin{array}{l} / OC_2 H_5 \\ - NO_2 \\ \backslash NH. CO. CH_3 \end{array}$ 4. az antifebrin s antipyryn csak tömény
2. HNO_3 -mal sárgulnak meg. 0.1 gramm
1. phenacétin 1 cm³ sósavval pár perczig
főzve s 10 annyi vízzel hígítva, a szűredék 3 csepp 30%-os chromsavoldattól lassan rubinvörössé válják. A phenacétin mint lázellenes szer nyer alkalmazást az antifebrin helyett, kellemetlen mellékhatásai nincsenek; a szervezetben az acetylsoport leválik belőle s mint phenetidín végzi pályáját, majd a kénsavval vagy glycuronsavval lép a vizeletbe. A phenacétin adagja 0.5—1 gramm napi 5 grammig. Kitűnő nervinum, analgeticum, főleg a nem gyomorrontástól származó fejfájásnál vagy lázas bántalmaknál nyer alkalmazást.

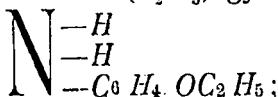
Phenacétolin, indicator gyanánt használt sárgás, alcoholban oldódó por, előállítható oly módon, hogy ha phenolt, kénsavat és jégezetet együttesen hevítünk s a fölös savat vízzel kioldjuk. Savak megvörösítik.

Phenalgín = ammoniumphenylacetamid, finom, fehér, szúrós szagu por, vízben oldódik; alkalmazzák 0.40—0.70 gr.-os adagokban főleg csúzos és zsábás természetű betegségeknel. Álomhozó és anaestheticus hatása is van s az opium helyettesítőjeül is alkalmazzák.

Phenamín = Phenocolum.

Phenantipyryn, ösmeretlen gyárostól való csúz ellenes szer. vízben könnyen oldódó jégezetek képez.

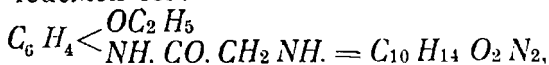
Phenetidín, amydoethylphenol, oly ammoniának tekinthető, melynek egy H atomját oly phenol foglalja el, melynek helyettesíthető H atomja az 1 v. é. ($C_2 H_5$) gyökkel van pótolva:

a phenetidin alapját képezi igen sok azo-szinanyagnak s anti-pyreticus szernek mint p. o. a phenacetin, l. o.

Phenerythen: $C_{80} H_{30} NO_4$, így nevezi Fabini a carbolsav vörös festanyagát, mely a carbolsavból aetherrel kioldható s annak elpárolgása után gyantyszerű fekete test gyanánt marad vissza. A phenerythen savakkal színes sókat képez, de lugokkal, fémekkel is vegyül; eczetsavas alcoholos oldatban zinkporral kezelve szintelen vegyületté alakul, mely a festanyagának leucobasisa. Ennek alapján a vörös carbolsav a fejlődő *H* behatására elszintelenedik. A phenerythent Fabini 5 benzolgyűrűből állónak tételezi fel s mint oxy-indophenolt ismerteti.

Phenocoll, amidoacetphenetidin, glycolphenetidin 1890. óta hozza forgalomba Schering; a phenacetin származékainak kutatása közben fedezték fel:

oly ammoniának tekinthető, melyben egy *H*-t a $C_6 H_4 \cdot O \cdot C_2 H_5$ s a másikat az amidoeczetsav pótolja. Sósavas sóját alkalmazzák mint antipyreticumot az antifebrin helyett. A szívre kissé gyengítőleg hat. 16 rész vízben, alcoholban oldódó túalaku jegeczek, alkalmazzák 0.4—0.6 gr.-os adagokban.

Phenol, L. Acid, carbolicum, Benzolvegyületek.

Phenol-chloratum, l. Monochlorphenol.

Phenol-jodatnm, 20% jodot tartalmazó carbolsav; fekete szörpsűrű anyag, antisepticum és causticum. Alkalmazzák glycerinnel keverve ecsetelő gyanát, diphteriánál, lupusnál.

Phenolnatrium-sulfuricinicum, phenolnak natrium sulfuricinicummal készített 30%-os oldata. Sárgás-barna, vízzel keverhető sűrű folyadék, causticum és antisepticum.

Phenolphtaleinum purum, pharm. Germanic. III.: $(C_6 H_4 OH)_2 CO \cdot (C_6 H_4 CO)$; oly módon készül, hogy phtalsavanhydridet phenollal és ónchloriddal hevitenek, a kapott tömeget vízzel kimossák, lugban oldják, mely oldathól eczetsav hozzáadására kiválik. Vízben nem, alcoholban és aetherben oldódó szintelen jegeczeket képez. 1%-os oldatát alkalmazzák indicator gyanánt mivel e szintelen oldat legkisebb lugmennyiségtől is gyönyörű piros színt ölt.

Phenolsulfuricinsav, polysolve, török vörös olaj, Runge által a többi solvinokkal együtt 1834-ben fölfedezett vegyület, melyet eleinte csupán a törökvöröshöz használtak mint pácot. Mint kitünő antisepticumot Ruault alkalmazta, de hamar feledésbe ment s csak 1894-ben lettek iránta ismét figyelmesebbek. A Merck által előállított készítmény 1030 f. s, nem olajos, vízben oldódó szintelen folyadék, szaga kénes-aetheres, kissé csipős de 40%-os oldatban sem mar. Mint desinficiens használják a gége és orr nyákhártyáinak bántalmainál.

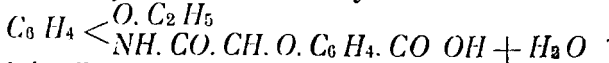
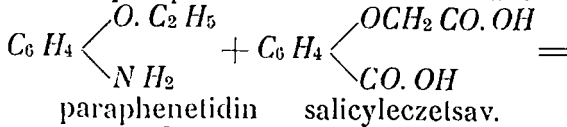
Phenolsulfosav, l. Acidum sulfocarbolicum,

Phenomen = Tünemény.

Phenoresorcín, 67 r. phenol s 33 r. resorcín elegye; anti-septicum.

Phenosal, salicyl-eczetsavas phenetidín, 34% salicylsav és 56% phenacetin condensatiós terméke. Lázellenes szer, savanyu, vízben nem oldódik; a szervezetben componenseire hasad szét.

Phenosol, a phenosalt nevezik ezen névvel is. képződik salicyl-eczetsavnak paraphenetidinre való hatásakor:

A hevítésnél figyelni kell arra, nehogy a hőmérsék a 120° C-t túllépje s csak addig kell azt folytatni, míg egy kivett kémle alcalicarbonatokban oldódik.

Penyl, az l. v. é. (C₆H₅) gyök neve, l. Benzolszármazékok.

Phenylacetamin = Antifebrin.

Phenylalcohol = Acidum carbolicum.

Phenylamin = Anilín, l. o.

Phenyldimethylpyrazolon = Antipyrin.

Phenylendiamin meta- és paraállásban: C₆H₄(NH₂)₂[1:3]. [1:4], vízben oldódó kristályos por, alkalmazzák a nitríték kimutatására. L. Diamidobenzol.

Phenylglycolsav, mandolasav:

l. amygdalinsav.

Phenylhydrasin: C₆H₅NH.NH₂ az antipyrinnek alpbásisa, l. Antipyrin; A sósavas phenylhydrasint a vizéletvizsgálatnál cukor kimutatásra használják.

Phenylmethylketon = Hypnon.

Phenylurethan, l. Urethan. Euphorin.

Phesin, a phenacetinnek sulfoderivatuma: melyet a cosa-prinnal egyidejűleg állított elő a Hoffmann-La Roche et Comp. cég. Vízben oldódó C₆H₅ — Na SO₃ \ NH. CO. CH₃ szürkés-fehér por, melyet époly módon használnak mint a phenacetint. Még nem állanak elég kísérletek rendelkezésre arra nézve, hogy alkalmazható e a phenacetin s antifebrin helyett.

Philtron, régi, mesés hatású szerelmi ital, melynek készítésében a thessaliai nők voltak járatosak s arra használták, hogy a másik nemben szerelmet keltsenek. Éme titkos szerek rendszerint utálatos anyagokból állottak (izzadság, nemi szerek váladéka, bizonyos szagok) elkeverve oly anyagokkal, melyek pillanatnyi nemi ingerületet okoztak. L. Aphrodisiaca.

Phimosis, a fitymának az a kóros változása, midőn anynyira megduzzad, hogy nem lehet a makkon hátrahuzni ez a

fitymaszorulat; ennek ellentéte a spanyolgallér, mikor a fityma duzzadt, hogy nem lehet előrehuzni (paraphymosis). A megduzzadt fitymában gennyedés áll be, mely feszítő kinzó fájdalmat okoz, a vizeletkiürítés pedig a szorulat miatt igen fájdalmas; a fityma beavatkozás nélkül megfeketedik s egy része el is halhat s leeshetik, azért a gennyes folyamat megakadályozása operatív eljárást követel.

Phiola, edény, hosszukás üvegedény vagy lombik alakú főzőeszköz.

Phlebotomia = Érvágás.

Phlegma, nyálka, a légzőszervek hurutos váladéka; a régi chemiában phlegmának nevezték a szeszes és savanyu folyadékok recificálása után visszamaradt részt (dephlegmatio).

Phlegmosis, a kötőszövet gyuladása. l. Furunculus.

Phlogiston, égést tápláló, egy föltételezett anyag, mely minden testben jelen van s az elégnél a testből eltávozik. Eme elméletet Stahl György állította fel s egy századon át uralta a chemiai homlás magyarázatát, míg Lavoisier a mérleg alkalmazása által ki nem mutatta azt, hogy a testek elégnél nem veszítenek anyagot hanem épen oxygént vesznek fel s így súlyosabbak lesznek. A phlogiston teoriának legmakacsabb híve volt Priestlei, ki az oxygén felfedezése által adott alkalmat Lavoisiernek az elmélet megbuktatására. l. Chemia.

Phlogogen, minden oly behatás, mely a kötőszövet gyuladását okozhatja, p. o. fertőző ezirák, bacteriumok bejutása, heves bőringerek, vesicantiák; ilyenkor a kötőszövet vérbő lesz s a vérsavó a hajszálereken átsajtollatik s gennyedésbe megy át. l. Gyuladás.

Phlogosis = Gyuladás.

Phlorizin, l. Floridzin.

Phloroglucin, trioxybenzol: $C_6H_3(OH)_3$, [1 : 3 ; 5] + 2 H_2O Sárga, jegezes, vízben és alcoholban oldódó vegyület, mely a resorcinnak $NaOH$ -dal való hevítése által állítható elő, de a különböző amidobenzolok hydrolysisé által is készíthető. Ily módon már Pollák J. és Öttinger foglalkoztak a phloroglucin synthesisével s Flesch Emil dr. ez utóbbi szerint elő is állította azt oly módon, hogy a symmetricus triamidobenzol vizes oldatát huzamosabb ideig hevítette; midőn chlorammoniumot és phloroglucint nyert: $C_6H_3(NH_2)_3 + 3HCl + 3H_2O = C_6H_3(OH)_3 + 3H_4NCl$. A resorcinnból való előállítás Barth és Schreder fedezték fel, a nyert termény azonban nem mindig tiszta, mivel a képződő dikrescín leválasztása igen nehéz. Antipyreticum és tonicum; alkalmazzzák a csontok méisztelenítésére. [L. Gy. K. 1899. 38. 39. sz.]

Phlorol, orthoethylphenol: $C_8H_4OH.C_2H_5$; szintelen, alcoholban s aetherben oldódó folyadék.

Phosgen, carboneum oxychloratum $COCl_2$, szintelen, fojtó szagu mérges gáz, mely keletkezik a széndioxydnak és chlor-

nak világosságon való összehatásakor. Ha a chloroform sokáig világosságon áll, szintén phosgen képződik benne, mely a chloroform-belélegzést veszélyessé teszi.

Phosot, phosphose = *Creosotum phosphoricum*, l. o.

Phosphate de fer soluble de Leras = *Ferrum pyrophosphoricum solubile*, mely nem vashalvaggal hanem kénsavas vaséccsel készül.

Pposphatok, phosphorsavas sók, a különböző phosphorsavak sói, mégpedig: hypophosphitok v. alphosphorossav sói: $H_3 PO_2$; $Na H_2 PO_2$; phosphitek v. phosphorossav sói: $H_3 PO_3$; $Na_2 HPO_3$; hypophosphatok v. alphosphorsavsók: $H_2 PO_3$; $Na_2 PO_3$; orthophosphorsav sói v. phosphatok; $H_3 PO_4$; a *H* mindhárom parány helyettesíthető, l. *Natr. phosphoricum*; végül pyro- és metaphosphatok. L. Phosphorsavak.

Phosphatol, creosotphosphorsavaether, képződik a creosotnak lugos borszeszes oldatából, ha arra trichlorphosphór hat; nem egységes vegyület. 90% creosotot tartalmaz. Vörös-barna, sűrű, vízben nem oldódó creosotszagu folyadék, ize égető; a tisztla creosot felett semmi előnye nincsen.

Phosphaturia, a vér nagyobb alcalicitása alkalmával fellépő tünet, midőn a vizeletben nagyobb mennyiségű oldhatatlan vagy oldott phosphát mutatható ki; a vizelet fehéres, zavaros, felmelegítve bőven vállanak le a phosphatok, melyek az üledékben kimutathatók, l. Húgvizsgálat.

Phosphitek, a phosphorossav sói, l. Phosphorsavak.

Phosphoguaiacol, guaiacol-phosphorossavaether, rationalis néven o-dioxybenzoltriphosphorossavasmethylaether: $P(C_6 H_4 O, CH_3)_3$, époly módon állítható elő, mint a phosphatol. Jegezes fehér por, 92-25% guaiacolt tartalmaz; vízben meglehetősen, alcoholban jól oldódik. Ize égető de nem mar, szaga nincs 6-8 grammos adagokban is adható minden veszély nélkül.

Phosphonium, csupán vegyületeiben feltételezett gyök ($H_4 P$), épen mint az ammonium; l. phosphorhydrogen.

Phosphorescentia, villódzás, némely állat, növény vagy vegyület ama tulajdonsága, hogy bizonyos behatások után a sötétben halvány világosságot képes terjeszteni. Így némely tengeri alsóbbrendű állat, azonkívül a százlábu pinczeférgék, a sz. János bogár, a nyövények közül a gombák 18-30° meleg után (*agariens noctiluceus*), a fák levelei, a rothadó hal- vagy disznóhús, korhadó fa. Mindeme tünetemények részint az anyagcsere, részint bizonyos bacteriumok által okoztatnak, a phosphor illetén tulajdonsága is lassu élenyüléstől származik s oxigénmentes térben nem észlelhető. A tulajdonképeni phosphorescentia alatt némely vegyület ama tulajdonságát értjük, midőn azok dörzsölés, ütés, melegítés, előzetes megvilágítás után sötétben világítanak anélkül hogy chemiai bomlást szenvednének. Ilyen testek a czukor, kréta, melyek ütés, törés közben, a chininum valerianicum, chininum hydrochloricum, melyek dörzsöl-

lés közben phosphorescálnak (a ch. valer. eme tulajdonságát Landerer X. F. a sósavas chininét e munka szerzője fedezte fel). Hasonlóképen phosphorescál a csillám hasítás közben, a rubin, gyémánt a Crookes csövekben villamos áram alatt, a fluorcalcium megolvastás után, a Bequerel által előállított baryum, calcium és trontium kénegek. Balmain kén-calciuma stb. melyeket világító számlapok bekenése alkalmaznak, L. Világító kövek. Bequerel, ki e tűneménnyel először foglalkozott; azt tapasztalta, hogy a phosphorescentiát is u. a. sugarak idézik elő, melyek fluorescentiát okoznak s kísérletei következtében azt hiszi, hogy e két tűnemény egy és ugyanaz, csak időtartalomban különböznek egymástól. Úgy látszik, hogy a fénysarkítás, fényelfordítás fluorescentia s a phosphorescentia egymással összefüggő, eléggé nem tanulmányozott tűnemények, legalább eme tűneményeknek csaknem ugyanegy testen való jelentkezése erre enged következtetni, p. o. némely chininsó polarisál a poláros fény síkjára a legtöbbje activ, sokjuk fluorescál s némelyök phosphorescál; a legtöbb fluorescáló anyag a poláros fényre activ. L. Radioactiv sugarak, Világító festékek.

Phosphor, I. Phosphorus

Phosphorchocoladé, $\frac{1}{4}$ miligr. tiszta phosphort tartalmazó chocolate bombonok, 3—4 darabot adagolnak naponta rachitisen szenvedő gyermekeknek,

Phosphorguaiacol = Phosphoguaiacol, Guaiacolum phosphoricum.

Phosphorhydrogen, háromféle ismeretes. *Gázalaku*: PH_3 , melyet 1783-ban Gengember fedezett fel s Graham s Thenard tanulmányozott. Előállítható phosphornak alcoholos KOH oldattal való melegítése által; vizes KOH -dal való készítéskor a keletkező gáz a képződő folyékony phosphorhydrogéntől meggyulad. Rendkívül kellemetlen fokhagymaszagú mérges gáz, chemiai tulajdonságai megegyeznek az ammonium gyökkel, gyógytanilag nem fontos. *Folyós phosphorhydrogén*: P_2H_4 , 1845-ben Thenard állította elő phosphorcalciumnak melegvizzel való összehuzása által, mely esetben erősen lehűtött edényben a P_2H_4 mint szintelen, fénytörő folyadék gyűl össze; 30° -nál forr, levegőn magától meggyulad s intenzív fényvel ég el. *A szilárd phosphorhydrogén*: P_4H_2 sárgás-fehér szagtalan por, melyet Rose H. fedezett fel oly módon, hogy folyós phosphorhydrogént tömény sósavba vezetett, midőn a P_4H_2 lecsapódott; 200° -nál gyulad meg, ütésre felrobban.

Phosphoroxydok, két oxyd ismeretes: phosphortrioxyd P_2O_3 , mely fehér, fokhagymaszagú por, levegőn hamar phosphorpentoxyddá alakul; képződik phosphornak kevés levegőn való elégése alkalmával. A phosphorpentoxyd: P_2O_4 fehér, vízszívő por, képződik phosphornak oxigénben vagy levegőn való elégésekor; vízre dobva sísteregve metaphosphorsavat képez.

Phosphorsavak, a következő savak ismeretesek :

H_3PO_2 = ac. hypophosphorosum ;

H_3PO_3 = ac. phosphorosum ;

H_2PO_3 = ac. hypophosphoricum ;

H_3PO_4 = ac. phosphoricum ;

$H_4P_2O_7$ = pyrophosphorsav ;

HPO_3 = metaphosphorsav. L. o.

Phosphorus, villany, 3—5 v. é. negatív elem, mely szabad állapotban nem jön elő, hanem foszfatok alakjában a talajnak jelentékeny alkotórészét képezi, honnan a növényekbe s állati szervezetbe kerül s a csontok képződésére használtatik fel; található bonyolult szénvegyületek alakjában az agyvelőben, idegekben, tojássárgájában. A foszfort 1669-ben Brandt majd Kunkel fedezte fel a hűg beszárítása által nyert maradék száraz lepárlásakor. Csonthamuból — mely szabályos calciumfoszfáthból áll — 1771-ben Gahn és Scheele állították elő, kémiai sajátosságait pedig Lavoisier állapította meg. Nevét onnan vette, hogy sötétben élenyülése által világít, mely görögül phosphoros-t jelent. Előállítására ugy történik, hogy a megőrölt csonthamut H_2SO_4 -val keverik, midőn $CaSO_4$ csapódik le s savanyu $CaH_4(PO_4)_2$ keletkezik, mely utóbbi izzításakor metaphosphorsavas sóvá alakul: $Ca(PO_3)_2$. Eme só agyagretortában szénnel fehérizzásig hevítik, midőn phosphor szabadul fel, mely víz alatt felfogva megsűrithető s bőrön átsajtolva rudakba önthető. A csontok átlag 11% foszfort adnak. Az így nyert phosphor sárgás, viaszszerű, fémfényű test, csak víz vagy petroleum alatt tartható, mivel a levegő oxigénjével hamar egyesül s meggyulad; halogenekkel s kénnel is egyesül. F. s. 183, 443°-nál víz alatt olvasztva sűrű fénytörő folyadékká olvad, levegő kizárása mellett 290°-nál forr, gőzének sűrűsége 62 akkora mint a hidrogéné, miből molekulái 4 atomból állóknak látszanak lenni. Levegőn állva annak oxigénjével P_2O_5 -dá majd savanyu szörpsűrű folyadékká alakul, száraz levegőn meggyulad, eme tűnemények ozon s H_2O_2 képződésével vannak egybekötve, mi a terjedő fokhagymaszagról felismerhető.

1000 gr. víz 0.002 gr.-ot old fel belőle, 100 gr. alcohol 0.4, aether 1.3, chloroform, CS_2 2 részt, olajok 4 részt, sós víz és kén szintén oldatba viszi. A CS_2 -os oldatból a phosphor gyönyörű gyémántszerű rhomboederekben jegecedik ki. A jegőzős phosphor nedves levegőn világít az önként meggyuladó phosphorhydrogén fejlődése folytán. A közönséges phosphor nem poritható, hanem 50—60°-os vízben erősen rázva finom cseppekké hullik szét. Ha a foszfort levegőmentes helyen vagy CO_2 gázban hosszú ideig világosság — főleg ibolyasugarak — hatásának teszszük ki, vagy pedig beforrasztott csőben 400° C-ra hevítjük, *alaktalan vörös phosphorrá* alakul át, mely szag és íz nélküli test, f. s. 2; törése kagylós, vasszínű,

levegőn nem változik, 260-on felül légüres térben megolvastva közönséges phosphorrá alakul; CO_2 -ben 530° -ra hevítve ibolyaszinű majd fekete tűalakú oszlopokat képez; a közönséges phosphor oldószerei nem hatnak reá, dörzsölés- vagy ütés alatt nem gyul meg, ellenben 270° -nál $P_2 O_5$ -dá ég el, oxygénnel heves durranással, PbO_2 -dal, HNO_3 -mal heves hatás nélkül ég el. Rendesen kénnel s arsennel van fertőzve, mely utóbbi fertőzmény ejtette tévedésbe Fitticat, ki kétségbevonta az arsen elemiségét.

Ismert tény ugyanis, hogy a phosphor ammoniagáz behatása folytán egy fekete módosulatba megy át, mely Flückiger megfigyelései szerint nem más mint arsen. (Archiv. Pharm. 1892. 159. oldal). Most T. Fittica tette újabban beható vizsgálatai tárgyává ez érdekes megfigyelést s sensatiós meggyőződésre jutott (Chem. Ztg. 1900. 483. oldal). Először is phosphort vízfürdőn 20%-os ammoniákkal melegített egy tágasabb lombikban, majd hidrogensuperoxyddal oxydálta s azt találta, hogy különböző mennyiségű arsen képződik aszerint, amint vörös, vagy szintelen a phosphor s hogy mily szerrel oxydálja. Az oxydatióhoz használt hydrogenhyperoxydot, salétromsavat és bariumsuperoxydot, mely utóbbiakkal 2-6% arsen képződött az amorph phosphor oxydatiójánál. Synthesis után is előállította az arsenit phosphorból olyképen, hogy 2 gramm amorph. arsenmentes phosphort 12-9 gramm finom ammoniumnitráttal jól összekevert és egy üvegcsőben óvatosan fokozatosan $180-200^\circ$ -ra hevített. A lassu kihülés után a szürkés-fehér, savanyu reactióju tömegben az arsen összes reactióival bizonyítható volt s 8-10% képződött a használt anyagokból. Mindezek után azt a következtetést vonja le, hogy az arsen nem elem, hanem phosphorvegyület és minthogy az ammoniumnitrát hevítéskor szétesik vízre és nitrogénoxydulra, valószínűleg a phosphornak nitrogénoxydul vegyülete, melynek képlete $PN_2 O$ lenne.

Ezzel szemben a jeles anorganista Clemens Winkler, adatokkal bizonyítja, hogy Fitticat fölfedezése sajnálatos tévedésnél nem egyéb s az előállított arsen csak fertőzmény s a $PN_2 O$ képletnek megfelelő vegyületet a leírt módon nem is lehet előállítani.

A villany zsirral eldörzsölve s a bőrre kenve azt lobosodásba hozza, levegő hozzájárulása mellett meg is gyulhat s nagy fájdalmat okozva mély sebet ejt.

A villanyból 0.5—1 milligramm valamely oldószerezrel a gyomorba jutva, ott égető érzést kelt s főleg az epeváladékok által vitetik szét a szervezetbe; a gyomor nyákhártyáira nem annyira, mint inkább a gyomorbélre s vékonybelekre hat izgatólag s már 0.001 grammja hányást okozhat. A szervezetbe jutott villany a máj sejtjeit izgatja leginkább, mi a zsirképződést mozditja elő, az albuminatoknak pedig gyors szétesését

okozza (hugyany jelentkezése az urinában). Állatokon végzett kísérletek kétségen kívül helyezik, hogy a villany az idegsejtek anyagforgalmára élnékitőleg hat s a csontok növekedésére is befolyással van, amennyiben azok minden részökben tömöttebbek lesznek. A phosphornak mérgező adagban való bevétele után a betegek heves hasfájásról panaszkodnak, 88%-uknál, undor, hányás lép fel, a lehelet phosphorszagú, a hányadék nyálkás epés, sötétben világít; a mérgezés további folyamán sárgaság lép fel, az érlökések mind gyengébbek lesznek a hőmérsék 37--39° közt váltakozik, később azonban alászáll az s a halálnál 31° is lehet

Az akaratos izmokban gyakran rángatózás lép fel, az ivarösztrön emelkedett, az aggodás, fejfájás nagy, legveszélyesebb tünetek a vizelet elrekedése s az izmok hűdése, melyeket a vesék zsíros elfajulása s a gerinczagyban fellépő vérömlények okoznak. Halál után a gyomor nyákhártyája duzzadt s ki is lehet evődve, a máj, vesék megnagyobbodtak s zsírosan elfajultak, hasonlóan elfajulnak a szív, az agy, a gerinczagy edényei s idegsejtjei. Gyufagyárban dolgozó munkások állcsontja elhal, ha a fogak szívasok, mivel a villany a levegőben szétoszolva azok csonthártyájával érintkezik.

A villanyt olajban oldva s így fejet alakjában adagolva 0.6—5.0 milligrammos adagokban jó eredménnyel alkalmazák zsábáknál, migraine, angina pectoris, paralysis agitans, agylágyulás eseteiben, nemkülönben hagymáznál a kimerülés korszakában, midőn az új sejtek szétesését s kiürülését mozdítja elő. A gerinczvelőből kiinduló hűdések eseteiben, főleg ha azok az ivaréletbeli kihágások eredményei, jó szolgálatot tehet. Leggyakrabban rendelik rachitissnél, csontlágylúgnál, csonttörések után. Régi orvosok váltóláznál nagyra becsülték.

Mérgezésnél követendő eljárásokat l. Antidota czim alatt. A phosphor kimutatására két jó eljárás van, 1. *Mitscherlich féle*, mely abból áll, hogy lombikban a vizsgálandó anyagot kénsavval savanyított vízzel forralják, midőn a függőlegesen álló Liebig-hűtőben a víz lecesepeg s phosphorgőz száll el, mely levegőn oxydálódva világít. Ezzel az eljárással pár milligramm szabad phosphort is kimutathatunk sötét helyiségben. A *Dusart-Blondlot féle* eljárás abban áll, hogy a megvizsgálandó anyagot hidrogénfejlesztőbe teszszük, midőn a fejlődő H a szabad phosphorral s a phosphorsavval is phosphorhydrogént képez, mely a H lángjának magvát szép zöld színűre festi; a phosphorhydrogén tartalma H-t ezüstnitrát oldatba vezetve, abban fekete phosphorezüst csapadék származik.

Phosphorus chloratus, két chlorid ismeretes: PCl_3 = phosphorchlorid és PCl_5 = phosphorpentachorid; az első vegyület szintelen, 1.66 f. s. bűzös maró folyadék, mely keletkezik fölös phosphornak és chlornak egymásra való hatása alkalmával. Vizzel hevesen egyesül sósavvá és phosphorsavvá; az utóbbi

kristályos szintelen test, melyet 1810-ben Davy állított elő oly módon, hogy PCl_5 -ra addig vezetett Cl gázt, míg szilárd vegyületet kapott. Az organicus chemiai analysisben használják, mivel a (HO) -t tartalmazó szénvegyületekből a Cl által az (OH) csoportot kiüzi s azzal sósavat s phosphorchloridot képez.

Phosphorus iodatus, három jodid ismeretes PJ_2 , PJ_3 és PJ_4 , melyek vörös nedvszívó jegeczhalmazt képeznek.

Phosphorus oxydatus = Phosphoroxydok. I. o.

Phosphorus sulfuratus: $P_2 S_5$, sárga viaszszerű massa, phosphornak és kénnek egymásra való hatásakor keletkezik.

Phosphose = Creosotum phosphoricum. I. o.

Phosphot, creosotkészítmény, melyet Brissovet állít elő Párisban oly módon, hogy 12 r. $NaOH$ -ot és 37 r. creosotot 135 r. vízben lassanként s folytonos hűtés közben 153 r. phosphoroxychloriddal elegyít; a nyert olajszerű folyadékot híg szódaoldattal jól megmossa s megszáritja.

Phosphotal = Phosphatol.

Photogen = Petroleum.

Photographia = Fényképezés.

Photometria, fényerősségmérés. Az olyan készüléket, melyvel fényforrások fényerejét egymással össze lehet hasonlítani photometernek, az eljárást photometriának nevezzük. Lambert és Rumford photometere egy fehér ernyőből s az előtt álló fapálczából áll. Ha a két fényforrást a pálcza elé állítjuk, két különböző erősségű árnyékot kapunk. Ha a megméréendő fényforrást a pálczához közelebb vagy távolabb viszzük addig, míg árnyéka az egységül szolgáló fényforrás árnyékával lesz egyenlő, ez esetben a fényforrások ereje ugy aránylik egymáshoz mint az ernyőtől való távolságaik négyzetei:

$$l : l_1 = r^2 : r_1^2$$

Bunzen photometere kis papirernyőből áll, melynek közepén zsirfolt van s a papír függőleges állásban egy centiméterekre osztott vízszintes lapon ide oda tolható. Ha a két fényforrást a mérő eszköz két végére állítjuk s az ernyőt addig tolgatjuk a gyengébb forrás felé, míg a zsirfolt mindkét oldalról nézve nem tűnik fel többé, fenti szabály szerint a fényerősséget kiszámíthatjuk. A photometriában alapegységül az u. n. normalgyertya lángját vesszük, mely gyertyából 10 szál nyom egy kilogrammot. A napfény 1 meter távolból 60000 normalgyertyafénynek, a Hold fénye $1/10$ normalgyertya fényének felel meg egyenlő távolság mellett.

Photophobia, fényiszony, fénykerülés, különböző szem-bajok kísérője, mely az ideghártya túlerzékenységeire vall. Fekete szemtűveg alatt a szem kipihení magát s a baj elmúlik.

Phtaloinek, 1870-ben Baeyer által felfedezett festékek, melyek a phtalsavanhydridnek phenolokra való hatásakor képződnek. Ilyen anyagok lugokban szép intenzív színnel oldódnak.

Phtalein anyagok az eosin, fluorescein, phenolphtalein, l. o.
Phtalsavak, benzoldicarbonsavak, a benzolból származtat-
hatók le, ha abban 2 H parányt a (CO. OH) gyökkel helyette-
sitünk: $C_6H_4(CO.OH)_2$; három isomer módosulat lehet eme ve-
gyületekben: 1., *orthophtalsav*, mely a naphthalinnak s alizarin-
nak HNO_3 -val való oxydatiójakor keletkezik. Vizben, alcoholban
oldódó fehér kristályok, erős hevítéskor vizet veszítve, phtal-
savanhydriddé alakul; 2., *isophtalsav*, mely colophoniumnak
 HNO_3 , izoxyolnak chromsavval való oxydatiojakor keletkezik;
vizben alig, alcoholban kissé oldódik, haryumsóját a víz jól
oldja, míg a többi phtalsavas baryumok abban nem oldhatók;
3., *terephtalsav*, terpentinolajnak s általában terpeneknek
 HNO_3 -val való oxydatiójakor keletkezik. Fehér, vizben, aether-
ben alcoholban nem oldódó por. L. Naphtalin és Acidum
benzoicum.

Phtisis = Tüdővész. L. o.

Phtiriasis = Tetvesség

Phyllanthus Niruri, az euphorbiaceák családjába tartozó
növény Keletindiában, Jáván, Portoricó szigetén. Hazájában a
füvet vagy forrázatát székrekedés, vízkór és sárgaság ellen al-
kalmazzák; jó gyógyszernek tartják idült vérhas és váltóláz
eseteiben is.

Phylloxanthin, l. Chlorophyl.

Phyllum = levél, folia. L. o.

Physa = szél, bélgáz.

Physalis Alkekengi, l. Baccae Alkekengi.

Physica, a görög physis = természet szótól származott
elnevezése a természettudományoknak; mai értelemben azon-
ban a természettudományok ama ágát jelölik eme névvel, mely
az élettelen természeti tárgyakon végbemenő tüneményekkel
foglalkozik. Mivel pedig eme tünemények csupán pontos meg-
figyelések segélyével tanulmányozhatók, a physica tapasztalati
alapon nyugvó tudomány, mely a hypothesiseket is csak akkor
öleli fel, ha mathematicai uton azok helyessége bebizonyítható.
A természettudomány főbb ágai a következők:

1., *physica* vagy természettan, mely a testek *külső* álla-
potának megváltozásával járó tüneményeket tárgyalja;

2., *chemia*, mely a testek anyagát képező elemek tulaj-
donságaival, azok elváltozásaival foglalkozik. L. *Chemia*.

3., Csillagászat és meteorologia.

4., *Természettarjz*, mely a természeti tárgyak *külső* leírá-
sára szorítkozik, mint p. o. ásvány-, növény-, állattan.

5., *Élettan*, mely a szerves testek életműködésének tör-
vényeivel foglalkozik.

A természettan újabb álláspontja szerint az összes ter-
mészeti tünemények a mozgásra vezethetők vissza, eme moz-
gások a test egészben vett tömegén jelentkeznek mint p. o.

gurulás, szabad esés, ingás, vagy a tárgy hypotheticus apró részecskéin, tömecein nyitvánulnak, mint p. o. hang, hő, fény, villanyosság stb. E szerint a tárgyakon végbemenő tűneményeket a physica külön csoportokban tárgyalja. Eme csoportok ezek:

Általános mechanica vagy erőműtan, mely magában foglalja a kinematikát, mely a mozgással s ennek törvényeivel foglalkozik, a dynamicát, mely a mozgás tárgyát és okát is magyarázza. A részletes erőműtan külön foglalkozik a szilárd, folyékony és gáznemű testek mozgási tűneményeivel. Ide tartozik még a hangtan — acustica — is. A physica második része tárgyalja a test moleculáinak mozgásaira visszavezethető tűneményeket, e részhez tartozik a fénytán: optica, hőtan; calorica mágnesség és electromosság l. o.

Physiologia = Élettan. l. o.

Physostigma venenosum, l. Faba calabarica Calabarbab.

Physostigminum, eserinum, a physostigma venenosum, Esere növény, n'chogo, istenitélet-bab termésének alcaloidája, az angol gykvben hivatalos: $C_{15}H_{21}N_3O_2$; szin és iz nélküli jegeczes vegyület, 40° -nál meglágyul, 100° -nál élenyül s veres színű lesz (rubreserin), mely szint a chloroform fölveszi, aether nem; eme szin előáll ha a calabarbabot forróvízzel leöntjük, vagy ha a physostigmint oldatban tartjuk, SO_2 , H_2S , $Na_2S_3O_3$ az oldatot elszinteleníti, míg K_2CO_3 , CaO_2 , H_2 előmozditja. Viz nehezen, aether, chloroform, benzol, CS_2 jól oldja, ugyszintén ammonia s a maró égvényes folyadékok. Fe_2Cl_6 -ból $Fe_2(OH)_6$ -ot csap le. Savakkal sókat képez, melyek bomlékonyak, legállandóbb a salicylsavas só. A physostigmin a pupillát hamar és tartósan szűkíteni képes, mit könnyezés és a szem alkalmazkodó izmának összehúzódása kísér. Bevéve vagy bőr alá fecskendezve az elválasztó mirigyeket közvetlenül ingerli még akkor is, ha azok atropinnal hűdítették; hasonlóképen izgatja az izmokat is, a szivverés ennek folytán erősebb lesz a szivizomzat ingere által. A lélegzés eleinte szapora, később azonban gyérül, végre a légzőidegközpont hűdése folytán az meg is szűnhetik. A vesék és verejtekmirigyek elválasztása is nagy a közvetlen inger által, valamint méhvérzés, terheseknél elvetélés állhat be. Helybelileg alkalmazva az érzékenységet fokozza, töményebb oldatban azonban anaesthesiát okoz. Innen magyarázható meg az agy és gerinczagyra gyakorolt hűdítő hatása. A physostigmint 0.4 – 3 milligrammos adagokban jó sikertrel adják meteorismusnál, tetanusnál is megkisérelték a reflex-érezkenység csökkentésére, de a tünetek csak súlyosbodtak utánna. Főleg a szemészetben alkalmazzák 0.05 : 10 arányu oldatát a pupilla összehúzására; igénybe veszik még a szemmozgató ideg hűdése alkalmával, a szivárvány előesésének megakadályozása végett glaucománál végzett operatio után, synechiák feloldására is. Az állatgyógyászatban mint laxans szert

alkalmazzák 0·10—10 arányu oldatban bőralá fecskendezve. Sói inkább használatosak. Ezek közül használtabbak:

Physostigminum salicylicum, **eserinum salicylicum**: $C_{15}H_{21}N_3O_2 \cdot C_7H_5O_2$; a magy. II. osztr. VII. német III. helvét, dán, holland és amerikai gyökvek szerint hivatalos, szintelen vagy sárgás jegeczetek képez, 150 r. vízben és 12 r. alcoholban oldódik. A salicylsav reakcióit adja, 1 Physostigminum. Adagja pro dosi 0·001, pro die 0·003 gramm.

Physostigminum sulfuricum, **eserinum sulfuricum**: $(C_{15}H_{21}N_3O_2)_2H_2SO_4$; fehér vagy sárgás, igen nedvszívó por, a német és amerikai gyök szerint hivatalos, 1. Physostigmin.

Physostigminum-pseudo, a mucuna-dióban előjövő alcaloida, a physostigminhez hasonló.

Phyto . . . növény.

Phytolacca decandra, alkörmös-bogyó. L. *Baccae phytolaccae*.

Piaemia = Gennyvérítés, ama veszedelmes jelenség, midőn valamely nagyobb mérvű gennyes fekélyből a gennysejtek a vérbe szívódnak fel.

Pia mater = lágy agykéreg, 1. Aggyvelő.

Pichurim, 1. Faba pichurim.

Picnometer, folyadékok fajsúlyának meghatározására szolgáló, krb. 20 cm³ űrtartalmu üveg dugós üveg, melynek oldalára egyszer s mindenkorra föl van írva a beléférő víz sulya. Ha valamely folyadék fajsúlyát meg akarjuk határozni, megmérjük az üvegbe lévő mennyiség sulyát s elosztjuk a már fölírt vízsulyal. P. o. ha az üvegbe 22·50 gramm víz fért bele, benzintől 15·75 gr. a benzín fajsulya lesz $15·75 : 22·50 = 0·70$ l. Fajsuly.

Picolin. α -methylpyridin, a pyridin homologja s abból úgy állítható elő, ha egy H atomját methyl-gyökkel helyettesítjük: $C_5H_4N \cdot CH_3$. Három isomerje ismeretes. Szintelen, 0·952 f. s. folyadék, vízzel s alcoholal elkeverhető. Sedativum és nervinum. A picolin bennfoglaltatik a nicolinban és a strychninben 1. o. és Alcaloidák alatt.

Picratok, a picrinsavnak jól jegecedő sói, vízben nehezen oldódnak, útésre, hevítésre kivétel nélkül felrobbannak. Ilyenek p. o. a kalium-, natrium-, ammonium-picricum, melyeket szövetek festésére s pyrotechnicai czélokra használnak.

Picrinsav, trinitrophenol. L. *Acidum picricum*.

Picro . . . összetételekben éleset, keserüt, undorítót jelent.

Picroaconitin, *acraconitin* = *Nepalin*.

Picropodophyllin, a podophyllo toxinból alcaliákkal való elbontás alkalmával származó gyantanemű anyag (1. *Podophyllin*), mely forró alcoholban és chloroformban oldódó jegeczetek képez. 0·3 grammos adagja hashajtó. de nem alkalmazzák.

Picrofoxin = Cocculin. L. o. az angol gykv. szerint hivatalos.

Piezo összetételekben nyomást jelent.

Piezoelectromosság: a poláros tengelyekkel bíró jegeczek ama tulajdonsága, hogy ezen tengelyekre gyakorolt nyomás alatt annak irányában electromos áramot indítanak,

Pigmentanyagok = Festanyagok.

Pigmentum Indicum, color Indicus = Indigo. L. o.

Pigneoli, a pinus pinea termésének hámozott magvai, melyekből aethericus olajat párolnak Régebben mint resolvens szert alkalmazták infusumok alakjában. L. Pinus pinea.

Pikkelysömör, psoriasis, igen makacs, sokszor nem gyógyítható jóindulatu bőrbetegség, mely a bőr különböző helyein fellépő, élesen határolt beszűrődményekből áll; a kissé kiemelkedő beszűrődmény szürkés, lekapható vagy lehámló pikkelyekkel van fedve. A különböző alakú s mérvű bántalmak különböző névvel jelöltek. A kezelés nehezen vihető keresztül a beteg házánál, hanem korházban, hol a beteg mindig szem előtt van. A kezelés helybeli és általános. Az első kezelésnél, főleg annak megkezdésénél fő elv az, hogy erős izgató szerekkel a kitörőben levő psoriasist nem kell elmérgesíteni, hanem akkor kell hozzákezdeni a kezeléséhez midőn a kór már megállapodott.

Elsősorban ilyenkor a pikkelyek eltávolítására kell törekedni, melyet kén-, kátrány-, szódafürdőkkel, Vleminkx oldattal lehet elérni, azután a beteg pókróczba burkoltatik, hogy izzadjon s a kóros helyek salicylkenőccsel kenetnek be. Pár napi ilyenmódu kezelés után a pikkelyek lehullanak s most meg lehet kezdeni a nyílt kóros hely gyógykezelését. Legjobb szerünk erre a 10%-os chrysarobin kenőcs, melyet a megtámadott helyekre naponta kétszer kell bedörzsölni; eme kezelést addig kell folytatni, míg a kezdetben ibolyaszínűre festődött bőr világosabb, normalis színű lesz. Az arczon, fejbőrön levő psoriasisra higanyoxydkenőcsöt kell alkalmazni. Dicsért szerek még a psoriasis ellen a kátrány, pyrogallol, naphtalan. Belső gyógyszerre az arzén vagy nagy adag jódkálium, ezek azonban egy-együnkben nem vezetnek célhoz.

Pil. a pilula rövidítése orvosi vényeken.

Pili = szőrök, hajszálképződmények.

Pili cibotii, l. Cibotium glaucescens,

Pili gossypii = Lana gossypii.

Pilla, szemhéj, palpebra, a szemgolyót takaró két bőrredő.

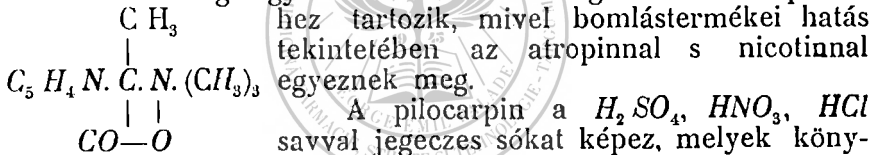
Pillangósak, papilionaceák, a leguminosák rendjében, l. o.

Pillyanin, a lycopodium saururusnak, egy Dél-Amerikában honos növénynek alcaloidája, mely vízben, alcoholban oldódó fehér jegeczeket képez; sói a levegőn szétfolynak. A pyllianin valószínű képlete $C_{15}H_{24}N_2O$, hydrogenáramban lepárolva oxy-

amylnicotint ad: $C_{12}H_{13}N_2.O C_5H_{11}$. Igen energicus szer, mely az idegrendszerre hat, 0.10 gr. egy kutyát megöl. Taenifugum.

Pilocarpidinum, a folia jaborandiban a pilocarpin mellett előjövő alcaloida, melynek nitrátja: $C_{10}H_{14}N_2O_3.HNO_2$ mint diaphoreticum használtatik, l. Pilocarpinum.

Pilocarpin, jaborandin: $C_{23}H_{34}O_4N_4 = 430$; a pilocarpus pennatifolius (l. Jaborandi) leveleiből s kérgéből előállított alcaloida, mely vízben, alcoholban, aetherben oldódó, sárgás, szirupsűrű folyadékot képez. A levelekből oly módon állítható elő, hogy az összeapritott drogot 85%-os alcoholal, mely még 0.4%-o ammoniát tartalmaz, hidegen jól kivonjuk, a lugos folyadékot sósavval pontosan közönhösitjük s a szeszt lepároljuk; a visszamaradt folyadékot még melegen hosszú időre decantatorba helyezük. Az alsó barna részt a felső, illatos, gyantás résztől elválasztva ammoniával közönbösítjük s vacuumban 40° C-nál addig concentráljuk míg chlorammonium válik ki belőle. Kihülés után annyi vizet adunk hozzá, a mennyi a chlorammonium feloldásához szükséges s a szűrlézett folyadékból az alcaloidot alcoholal kivonjuk s ammoniával kicsapjuk. A pilocarpin szerkezetét illetőleg a vélemények eltérők, valószínűleg a pyridinnek egy származéka az s talán az alábbi képletnek felelne meg: Így minden valószínűség szerint a tropinek-

Tekintetbe jöhet mint elhajtószer, a haj növést állítólag elősegíti. Mérgezésnél atropin fecskendezendő a bőr alá. Számos sói közül használtatnak a következők:

Pilocarpinum hydrochloricum: $C_{11}H_{16}N_2O_2.HCl$: a magy. II. osztr. VII. német III. francia, dán, holland és helvét III.

gykv. szerint hivatalos. A magyar gykv. szerint a képlet: $C_{23}H_{34}N_2O_4 \cdot 2HCl = 512.8$ -nek felel meg. Szintelen, állászó, nedvszívó jegeczek, alig keserű, összehúzó ízű, víz, alcohol feloldja, aether, chloroform nem. Tömény kénsavas oldata szintelen, két morzsa kal. chromáttal rázva megzöldül. *NaOH*-oldatba dobva olajszerű cseppé olvad, mivel ilyenkor szabad bázis keletkezik, mely később eltűnik. Hatását l. *Pilocarpinum* alatt.

Pilocarpinum nitricum: $C_{11}H_{16}N_2O_2 \cdot HNO_3$; az angol gykv. szerint hivatalos; ugy alkalmaztatik mint a basis.

Pilocarpinum phenylicum, aseptolin: $C_{11}H_{16}N_2O_2 \cdot OH \cdot C_6H_5$. Szintén, olajszerű folyadék, melyet ujabban amerikai orvosok tuberculosishnál, malariánál 0.020%-os vizoldatban fecskendeznek bórálá.

Pilocarpinum salicylicum, — ***sulfuricum***, — ***tannicum***, — ***valerianicum*** nem használatos sói a basisszerű *pilocarpinnak*.

Pilocarpus heterophyllus, p. *pennatifolius* l. *Jaborandi*.

Pilula, labdacs [a latin *pilum* = labda szó kicsinyítéséből], keményebb tésztaállományu másából alakított félborsó nagyságú gömböcskék, melyek súlya 0.05—0.30 gr. között váltakozik, az amannál kisebbek granuláknak, az emennél nagyobbak bolusoknak neveztetnek.

Pilulaformában minden szilárd s igen sok folyékony szert rendelhet az orvos, azért igen tág keretű szabályokba vonható össze a pilulamassa elkészítése, mely nemcsak a massát alkotó szerek tulajdonságainak tökéletes ismeretét követeli, hanem nagy gyakorlatot s sokszor találékonyságot is igényel. Az orvosok a vény megírásánál a kötőanyag megválasztását rendszerint a gyógyszerészre bízzák, mindazonáltal a pilula-receptek a legváltozatosabbak aszerint a milyen az illető anyag tulajdonsága; jónak láttam a pilulaformában rendelni szokott szereket aszerint csoportosítani, amint magukat a különböző használni szokott kötőanyagokkal szemben viselik. Vigyázni kell a készítőnek, nehogy a felesleges mennyiségű anyagok hozzáadása által a labdacsmassát elrontsa.

A labdacsok állhatnak a hatóanyagból (basis), vivőszerből mely a hatóanyag könnyebb kezelhetővé tételére szolgál s vehiculumnak neveztetik s a kötőszerből, mely az előbbieknél tésztanemű tömeggé való alakítására szolgál. A kötőszer tekintettel a többi anyag minőségére, lehet poralaku, *extractum-állományu* vagy folyékony.

1. *Pilulák vehiculummal s kötőanyaggal*; ide tartoznak ama pilulák, melyek több-kevesebb nyákot tartalmazó poranyagokból hig állományú kötőanyagokkal gyuratnak massává; a porok kötőképességek szerint következőleg sorakoznak: *carbo tiliae*, *amylum*, *pulv. cinnamomi*, *pulv. acori*, *bolus alba*, *dextrin*, *pulv. liquiritiae*, *pulv. altheae*, *pulv. salep*, *gummi arabicum*, *tragacantha* és *sapo*; a hig állományu kötőanyagok:

viz, alcohol. méz, syrup, glycerin, melyek kétszerannyi édesgyökérport, a hig kivonatok, melyek ugyanannyi s a sűrű kivonatok, melyek $\frac{3}{4}$ r. édesgyökérport kötnek meg. Ha az orvos nem rendelkezik az összeállításra szolgáló anyag felől, rendszeren extr. taraxaci vagy extr. liquirit. liquidum veendő s annak neve a vényre feljegyzendő. A pilula elkészítésénél pedig úgy járunk el, hogy a hatóanyagot elkeverjük a vivőszerral s apránként adjuk hozzá a hig vagy félsűrű kötőanyagot s egyenletes massává gyurjuk. A massa akkor jó, ha a mozsárból fölválk s a képléskor nem repedezik szét. eme fok eltalálása gyakorlat dolga.

2. *Pilulák bolussal, kaolinnal*; oly szerek rendelése alkalomával, melyek szerves anyagokkal elhomlanak, kötőanyagul mindig bolust vagy kaolint s vizet használunk, hintőpor gyanánt pedig talcum venetumot, alumen plumosumot vagy holust alkalmazunk. Ily módon állítandók elő a pilulák az argent. nitricumból, kal. hypermang. kal. chloricumból, hydr. bichlor. corrosivumból, nemkülönben ha abba savak vannak rendelve, p. o. pepsin és sósav, mely azonban az első módszer szerint is készíthető.

3. *Pilulák viaszal, olajokkal s balzsamokkal*; eme pilulák kötőanyaga a cera flava vagy a lanolin, melyeket megolvastva különböző anyagokkal (bolus alba, magnes, carbonicum, pulv. liquir.) pilulamassaállományává gyurunk s készletben tartunk s illó-olajokkal, creosottal készíthető pilulák alapanyagául használjuk. Hasonlóképen készíthetünk viaszos massát a copalbalzsammal, santalolajjal, olajokkal, rendszeren cubebaporral alakítva massává.

4. *Labdacsok száraz kötőanyaggal*; ide ama anyagok tartoznak, melyek már maguk is jó massát adnak bizonyos oldószerekkel, p. o. az aloe, extracta sicca spirituosa, gummiresinák nem nagyon tömény alcoholal, mint a pilulae laxantes készítésénél is elő van írva. A chininum sulfuricumból többféle módon alakíthatunk pilulamassát: a) egyenlő mennyiségű dextrinnel s pár csepp vízzel; b) valamely lágy kivonattal készült lágy massa $\frac{1}{4}$ óra múlva képlékeny lesz; c) minden gramm chininre 2—4 csepp hig kénsavat véve meleg mozsárban jó massát kapunk, mely azonban gyorsan szárad; d) 1 gr. chinin 0-10 gr. citromsavval s pár csepp vízzel képlékeny massát ad, de a kivitelnek igen pontosnak kell lennie, mivel egyetlen fölösleges csepp víz vagy kissé több sav a tömeget megfolyósítja.

5. *Labdacsok, melyek anyagában kémiai folyamatok mennek végbe*, ily esetekben az összekevert massát a pezsgés megszűntéig állani hagyjuk s azután újra átgyurjuk egy képlékeny tömeggé. (l. még Pilulae Blaudii).

6. *Folyadékoknak labdacs alakban való kiszolgálásánál* a folyadékot (extracta fluida) sűrűre bepároljuk s azután alakítjuk labdacsokká.

Ha a pilulamassa már nem tapad a mozsárhoz s képlékeny tömeget alkot, akkor a pilulagép lapján kissé conspergáljuk s megmérjük, súlyát pedig a receptre feljegyezzük: *tota massa* csak azután fogunk a massa kisodrásához s felosztásához. Ha az egyenletes ruddá sodort massát a pilulagéppel kivágtuk, kevés hintőporral tenyerünk vagy erre szolgáló tálcaska segítségével meghengergetjük hogy egyenletes felületet nyerjenek. A behintésre, ha a vényen erre külön rendelkezés nincsen, a rad. liquiritiae porát használjuk. I. Consersio. Ama pilulákat, melyeket valamely anyaggal kell bevonni, igen gyengén conspergáljuk, I. Obductio. Az egyes piluláknál előforduló műfogásokat l. az illető czimek alatt.

Pilulae ad dentes, pilulae odontalg. pilulae opii ad dentes, fogpilulák:

Rp.

Camphorae gr.-ma 1.
Opium pulv.
Extracti bellad. aa gr. 2.
Olei caryophyllor. gutt. X.
Pulv. pyrethri qu. s.
Fiant pilulae pond. gr. 0 05.

Rp.

Opium pulv.
Pulv. rad. bellad.
Pulv. rad. pyreth. aa gr. 5.
Cerae flavae gr. 7.
Ol. amygd. gr. 2.
> cajeputi
> caryophyllor. aa g. XV.
Fiant pilulae pond. gr. 0 05.

D. S. Az odvas fogba teendő.

Pilulae aloeticae, a brit gykv. régebbi készítményei, nevezetesebbek.

Rp.

Aloes soccotr. 6.
Sapon. medic. 3.
Olei macid. gutt. X.
Conserv. rosar. qu. s.
Fiant pilul. N° 40.
Consperge.

Rp.

Aloes pulv. 10.
Pulv. gentian. 5.
Alcoholis qu. s.
Fiant pilul. p. 0 15
Consperge.

Rp.

Aloes pulv.
Assae foetid.
Sapon. medic. aa 2 0
Spir. vini q. s.
Fiant pilul. N° 40
Consp. pulv. cinnam.

Rp.

Aloes pulv.
Ferri sulfurici aa 10.
Alcoholis qu. s.
Fiant pilulae N° 80.
Consperge.
I. Pilulae Ruffii.

Pilulae anethinae purgantes :

Rp.

Aloes soccotrinae gr. 8·0
Colocynthis
Scammonii aa gr. 8·0
Resinae jalapae gr. 6·0
Extr. hellebori gr. 4·0

Alcoholis qu. s. ut. *fiant pilulae pond.* gr. 0·20

Pilulae Asiaticae :

Rp.

Acidi arsenicosi 0·25
Pulv. piperis nigri
» *liquiritiae* aa 4·50
Mucillag. gummi arabici qu. s.
ut *fiant pilulae N° 100.* Consp.

Pilulae assafoetidae, p. galbani composit, Pharm. anglic. et americ.

Rp.

Assae foetidae pulv.
Galbani pulv.
Myrrhae pulv. aa gr. 2·0
Sacchari faecis gr. 1·0
Balneo vaporis aquae liquefac-
tis misce ut fiat massa, e qua
formentur pilulae N° 30 Consp.

Pilulae Augustini pharm. Austr. V.

Rp.

Aloes pulv. grm. 120·0
Pulv. rad. rhei grm. 15·0
Scammonii
Colocynthis
Pulv. Jalapae
» *Myrrhae*
» *Gummiarab.* aa gr. 5·0
Spir. vini rect. 70%, qu, s. ut
fiant pilulae pond. gr. 0·15, Ir-
rorentur cum aethere, neve con-
spergantur.

Pilulae Bacheri :

Rp.

Extr. hellebori
Pulv. Myrrhae aa gr. 2·0
Pulv. cardui ben. qu. s. ut *fiant*
pilulae pond. 0·05

Pilulae Bellosti anti-syphilitic.

Rp.

Hydrargyri viv.
Aloes pulv. aa gr. 3·0
Rhei rad. pulv. gr. 1·5
Scammonii gr. 1·0
Pip. nigr. pulv. gr. 0·50
Melis depur. qu. s. ut fiant pi-
lulae gr. 0·20 Consp. Bujakór-
nál naponta 1 pilulát.

Pilulae Blancard, pilulae ferri jodati, pharm. Hung II. pilulae ferri jodurati, vasjodürös labdacsok.

Rp.

Pulv. ferri 5.
Aquae dest. s. 7.
Ingere in lagenulam am-
pliozem et sensim adde:
Jodi puri 8.

agila moderato donec fluidum fere decolor evadit; tum filtra
et filtratum illico commisce cum

Mellis albi crudi 5.
et evapora ad grammata 13
additis tum
Pulv. rad. altheae
» » liquor. aa 5.

formentur citissime in mortario ferreo pilulae N° 120 semper
pulvere ferri, copiose tectae, quae siccatae denique cum solutione

Bals. de tolu part. 1.
Aetheris sulf. part. 3.

obductae et siccatae serventur.

Minden pilula 0·05 gr. ferrum jodatumot tartalmaz, mely azonban, daczára az obduciónak, hamar felbomlik. Adják napi 2—5 szemenként a ferrum jodatum javallatai alapján.

Pilulae Blaudii, pilulae ferruginosae, pilulae ferri carbonici, Blaud-féle vaslabdacsok. Egyike ama gyógykészítményeknek, melyek előállítására csaknem minden gyógyszerésznek van egy »kitünő« módszere, mely módszerek legtöbbje azonban nem felel meg a Blaud-pilulák igazi követelményeinek. Blaud eredeti előírata az 1839-iki Bulletin de Therapiae szertint ez:

Rp.

Gummi tragacanth. gr. 6.
Aquae dest. simpl. drach. 1.
cui in mortario porcellaneo ad
spissitudinem densiorem mace-
rato adde:

Sacchari albi pulv. drach 1.
Ferri sulf. oxydul. unc. 1/2
misce et tere ut fiat massa ho-
mogena; nunc adde
Kalii subcarb. pulv. unc. 1/2
et tere, donec massa colorem
viridem acceperit. Ex massa for-
mentur pilulae N° 48.

Ebből az előírásból kitűnik, hogy Blaud a ferrum carbonicum képződését vette fel alapul a pilula elkészítésénél, mindazon módszerek s előiratok tehát, melyek ezt figyelmen kívül hagyják, számba sem jöhetnek. A jó Blaud-pilulák készítéséhez jegeces sókat kell venni s lehetőleg oly kötőanyagot választani, mely nem ad könnyen megsavanyodó massát: az althea pora erre a célra tehát alkalmatlan. A mindennapi gyakorlatban használt Blaud-labdacsok jelenlegi előirata ez:

Rp.

Ferri sulf. oxydul. cryst.
Kalii carbonici cryst aa 10·0
Pulv. sacchari
Pulv. liquiritiae aa 2·0
Mucillagin. gummi arabici qu. s.
ut fiat massa. Formentur pilu-
lae N° 100 Consp. pulv. cinnam.

A ferrum sulfuricumot s kalium carbonicumot előbb külön-külön elporítjuk, majd együtt addig keverjük őket erős nyomással, míg a keverék szép zöld lesz, ez a ferr. sulf. átalakulását jelzi; ezután adjuk hozzá a kötőanyagokat.

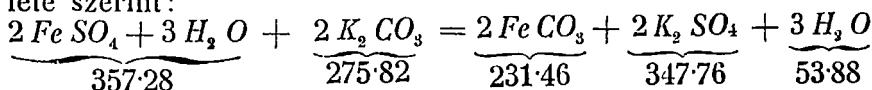
Traxler L. kipróbált előirata ez:

Rp.

Ferri sulfurici cryst.
Natr. carbon. cryst. aa 100·0
redige ad pulverem viridescen-
tem, dein admisce
Sacchari albi
Dextrini
Aquae destill. s. aa 50·0
In balneo vaporis ad siccum
evapora et massam viridescen-
tem contritam serva.

Eme készítmény pár csepp vízzel gyurva szagtalan, zöld színű, elnem bomló massát s pilulát ad, mely a gyomorban hamar feloldódik.

A pilula készítésénél végbemenő kémiai bomlás egyenlete szerint:

láthatjuk, hogy az előiratok szerinti mennyiségben még bomlatlan K_2CO_3 marad vissza; nem tudni, vajon Blaud számított e erre, annyi azonban bizonyos, hogy a képződött K_2SO_4 és a bomlatlanul maradt K_2CO_3 a therapeuticus hatást fokozza, amennyiben az a utóbbi gyomorsavat közönbösíti, minélfogva a ferrocábonat nem a gyomorban, hanem a belekben bomlik el s szivódik fel, a kaliumsulfát pedig a belekben az osmosist megindítván, a ferrosó felszivódását elősegíti. A Blaud-labda-csok eddig megjelent előiratainak száma meghaladja az 500-at.

Pilulae cambogae compositae, pharm. anglicana.

Rp.

Gutti pulv.

Aloes pulv.

Pulv. cinnam. comp. aa 0.50

Sapon. medicin. 1.00

Syr. simpl. qu. s. ut f. pi'ul. N° 20.

Consperg. pulv. cinnam.

Pilulae cascarae sagradae

Rp.

Extr. cascarae sagrad. 20.0

> frangulae 10.0

Pulv. aloes 19 25 4.0

> gentianae aa 4.0

Sapon. medicinal. qu. s. ut fiant

pilulae N° 800. Obduca.

Pilulae catharticae compositae :

Rp.

Extr. colocynth. comp. 0.20

Resinae jalapae aa

Kalomelanos aa 0.60

Gutti 0.15

Spir. vini qu. s. ut. fiant pilul.

N° 10. Illinantur balsamo aet-

here soluto. É.-Amerikai gykv.

Pilulae chinini sulfurici. Chininpilulákat az általános leírásnál említett módokon kívül oly módon is lehet készíteni, hogy 1 gr. chininre 3 csepp glycerint veszünk.

Pilulae coeruleae, l. *Pilul. hydrargyri.*

Pilulae colocynthidum composit. = *Pilulae catharticae composit. L. o.*

Pilulae conii comp. pharm. angl.

Rp.

Extracti conii gr. 1.0

Ipecacuanh pulv. pr. 0.2

Sacchari faecis qu. s. e qua formentur pilulae N° 20. Consp.

Pilulae copaivae, copalbalzsam pilulák :

Rp.

Cerati copaivae
Pulv. cubebarum aa qu. vis.
Formentur pilulae pond. 0·30 gr.
ConspERGE magnes. carbonico.

Pilulae creosotali :

Rp.

Creosoti carbon. 3·0
Sapon. medic. 3·5
Magnesiae ust 1·5
M. f. pilul N° 30.

*

Rp.

Creosoti carbon. 10·0
Magnesiae ust. 5·0
Pulv. liquir. rad. 6·0
Pulv. carrageen 6·0
M. f. pilulae N° 100. ConspERGE.

Pilulae creosoti :

Rp.

Creosoti fagi gr. 5·0
Pulv. succi liquir gr. 5·0
Pulv. rad. liquir. gr. 10·0
Fiant lege artis pilulae N° 100.

*

Rp.

Creosoti fagi partes 3.
Olei amygd. dulc. p. 3.
Adipis lanæ
Magnesiae ustae aa p. 1.
*24 óra múlva alakittassék pilu-
lákká Amerikai gykv.*

*

Rp.

Creosoti fagi 3.
Natr. carbon 2.

dörzsoljuk addig míg szívós tömeget kapunk s rad. liqu. porá-
val pilulákká alakítjuk.

*

Rp

Pulv. benzoës gr. 50
Creosoti fagi gr. 10.0
tere ad perfectam solutionem deni adde
Boracis pulv. gr. 2.5
Glycerini conc. gr. 20.0
Pulv. glychyrrh. gr. 15.0
Fiant massa pilular. formentur
pilulae N° 100.

Pilulae creosoti Jasper, 100 pilulára való massa.

Rp.

Substanz	0.025	0.05	0.10
Pulv. magnes. carb.	0.50	0.70	1.00
» succi liquir.	3.50	3.50	5.25
» rad. liquir.	4.50	5.00	6.50
Creosoti fagi	2.50	5.00	10.00
Tragacanthae	2.50	0.50	1.00
Aquae dest.	qu. s.	2.00	2.00

A pilulák cukorral vonandók be.

Pilulae cynoglossi, régebbi időben universalis gyógyszernek tartották s mindennemű görcsös bántalomnál s fájdalomknál adták mint csillapítót.

Rp.

Pulv. rad. cynoglossi
Opii puri
Semin. hyosciami aa 4.0
Myrrhae gr. 6.0
Olibani gr. 5.0
Styracis
Caryophyllor aa gr. 2.0
Formentur pilulae pond. 0.20
Consperg. c. pulv. rad. liquirit.

Pilulae Dioscoridae :

Rp.

Acidi arsenicosi 0·05
Dextrini 100·0
Aqua dest. s. guttas 10·0
Formentur pilulae N° 100

Pilulae Dzondii antisiphylitic.

Rp.

Hydrag. bichlori corr. 0·10
Extr. liquiritiae
Pulv. altheae aa 1·50
Formentur pilulae N° 30.

Mivel a sublimat a szerves anyagokkal elbomlik, a Dzondi féle labdacsokat ily alakban nem lehet rendelni, hanem bolus-sal s vízzel kell a massát elkészíteni.

Pilulae ferratae, pilulae ferri lactici pharm. Hung. II.

Rp.

Ferri lactici 10.
Pulv. rad. liquir
Glycerini quantum exigitur
ut fiat massa gram. 20

ex qua formentur pilulae N° 100. quae solutione balsami de tolu aetherea bis obductae et siccatae in vitro rite clauso servantur. Continet pilula quaevis ferri lactici 0·10.

Pilulae ferri carbonici = Pilulae Blaudii.

Pilulae ferri jodati = Pil. Blancardi.

Pilulae ferri lactici = Pilulae ferratae.

Pilulae ferruginosae = Pilulae Blaudii.

Pilulae galbani comp. = Pilulae assafoetidae composit.

Pilulae hydrargyri seu coeruleae :

Rp.

Hydrargyri vivi gr. 2.
Conservae rosar. gr. 3.

Terendo misce exactissime, deinde continua trituratione adde pulv. rad. liquirit. gr. 1 Formentur pilulae N° 40. DS. Bujakórnál, láznál s székszorulásnál 1—5 pilulát bevenni.

Pilulae hydrargyri subchloridi comp. pharm. anglican. pilulae Plumeri.

Rp.

Calomelanos
Stib. sulf. aur. aa gr. 1·0
Pulv. res. guaiaci gr. 20
Olei ricini gr. 1·0

Formentur pilulae N° 20. Consp. amylo seu illinantur balsamo tolutano aethere soluto.

Pilulae ipecacuanhae pharm. angl.

Rp. Pulv. ipecac. comp. gr. 30
 Bulbi scillae
 Gummi ammon. aa 10

Fiant massa cum faex. sacchari, formentur pilul. pond. 0.15.
 Mint köptetőt alkalmazzák.

Pilulae Jasperi, l. Pilulae creosoti Jasper.

Pilulae Kleewein aperitivae.

Rp. Extr. casc. sagr.
 » rhei aa 3.0
 » belladonnae
 Podophyllini aa 0.50

Pulv. cascarae sagradae qu. s. ut fiant pilulae No 50. Obduca saccharo dein argento foliato.

Pilulae laxantes sec. pharm. Hung.

Rp. Pulv. aloes gr. 40.0
 » jalapae 600
 » sapon med. 200
 Olei anisi guttas 5
 Spir. concentr. qu. s. ut
 fiant pilul. pond. 0.20

Pilulae laxantes Dr. Lovrich:

Rp. Pulv. extr. aloes,
 Extr. rhei aa gr. 3.0
 » colocynthid. gr. 1.0

Spir. vini qu. s. ut f. massa pilularum, ex qua form. pilul. No 40.
 Consp. magnes. carb. DS. Este 1 szemet renyhe bélmozgásu egyének székszorulásánál.

Pilulae Morelli.

Rp.

Creosoti fag.	24.0	60.0
Chinini tann.	24.0	24.0
Pepsini	24.0	24.0
Opii puri	2.4	2.4
Pulv. r. liquir.	84.0	110.0
Extr. gentian.	70.0	60.0
Olei meth. pip.	XXVI	LX gutt.

M. l. a. pilulae No 1200. Obduca argento foliato.

Pilulae Morisonis catharticae:

No I. Mitiores.

No II. Fortiores,

Rp.

Aloes pulv.
 Res. jalap.
 Colocynth.
 Crem. tart. aa 5.0
 Trae aloes comp. qu. s.
 ut fiant pilulae pond.
 gr. 0.15 Consperge.

Rp.

Aloes pulv.
 Extr. scillae
 Colocynth.
 Gutti
 Crem. tart. aa 5.0
 Trae aloes qu. s. f.
 pil. pond. 0.15.

Pilulae odontalgicae, l. *Pilulae ad dentes*.

Pilulae odoriferae, l. *Cachou*.

Pilulae olibani Delioux, szappant és tömjént egyenlő mennyiségben tartalmaz.

Pilulae opii ad dentes, l. *Pilulae ad dentes*.

Pilulae opii cum saponem pharm. anglic. et american.

Rp.

<i>Pulv. opii</i>	<i>p.</i>	1.
<i>Sapon. natrin.</i>	<i>p.</i>	4.
<i>Aquae dest.</i>	<i>p.</i>	1.
<i>forment. pilul.</i>	<i>p.</i>	0·15 gr.

Pilulae phosphori pharm. germ.

Rp.

<i>Phosphori.</i>	<i>gr.</i>	2·0
<i>Bals. tolutani</i>		120·0
<i>Cerae flavae</i>		60·0

Chloroformii qu. s. ad solutionem. Fiant pilulae pond. 0·15.

Rp.

<i>Phosphori</i>	<i>gr.</i>	0·10
<i>Chloroformii</i>		10·00
<i>Bals. tolutani</i>		3·00
<i>Amyli</i>		
<i>Farin. secalis aa</i>		3·50

Fiant lege artis pilulae N° 100.

Pilulae Plumeri = *Pil. hydrargyri subchloridi*.

Pilulae purificantes, vértisztító labdacok; nagyobb elterjedtségnek örvendenek az u. n. Erzsébet-pilulák, Pserhoffer labdacok, Seehoffer balzsampilulák:

Pilulae Sct. Elisabethi.

Pilulae Pserhofferi.

Rp.

<i>Pulv. aloes</i>	<i>gr.</i>	10·0
» <i>jalapae</i>	»	2·5
» <i>sapon.</i>	»	5·0

Spir. vini qu. s. ut fiant pilulae pon. 0·15
Obduca cum saccharo.

Rp.

<i>Pulv. aloes</i>		200.
» <i>sapon</i>		
» <i>colocynth. aa</i>		50.

Fiant cum alcohole massa, ex qua form. pilulae forma □ pond. 0·15. Irrorandae sunt. cum tinct. lignorum.

Pilulae Seehofferi.

Rp.

<i>Pulv. aloes</i>		6·0
» <i>rhei</i>		
» <i>sapon aa</i>		2·0

Extr. centaurii qu. s. ut fiant pilulae pond. 0·2. Cosp. c. liq. pulv.

Pilulae rhei, rebarbara pilulák:

Rp.

Pulv. rhei radices
Extr. rhei sicc. aa gr. 10.
Forment. pilulae pond. 0·20.

Pilulae rhei compositae, angol, franciaia és amerikai gykv.

Rp.

Pulv. rhei rad. 3·0
» aloes soccol. 2·25
» myrrhae
» sapon. med aa 1·50
Olei menthae pip. 0·15
Faecis sacchari 4·00

Formentur pilulae N° 60. Consp. DS. Egyszere 1—3 pilulát bevenni.

Pilulae Ruffii. l. Massa pilularum Ruffii.

Pilulae saponis compositae:

Rp.

Opii pulv. 0·5
Sapon. venet. 2·0

Misce terendo et cum aqua dest. formentur pilulae N° 25.
Consp. pulv cortic. cinnamomi.

Pilulae scillae comp. pharm. anglic.

Rp. Scillae siccatae pulv. 1·5

Zingiberis pulv.
Gummi ammon.
Sapon med. aa 1·0
Sacch. faecis 2·0

Formentur pilulae N° 30.

Pilulae »Schweizer-Brandt«

Rp.

Extr. selini gr. 1·5
» achileae mosch,
» aloes
» absynthi
» trifol fibr.
» gentianae aa gr. 1·0

Pulv. gentianae rad. qu. s. ut fiant pilulae N° 50.

Éme labdacsook az 1894. évi 97-949 sz. b. ü. m. rendelettel kitiltattak a magyarországi gyógytárakból.

Pilulae Seehofferi, l. Pilulae purificantes.

Pilulae stomachicae seu nervino-tonicae:

Rp. Fellis tauri inspiss.
Extracti quassiae aa gr. 15·0
Pulv. flav. aurant.
» valerianae aa gr. 10·00

Fiant pilulae ponderis gr. 0·15 Consp. p. cinnamomi

Pilulae Strahlii

Rp. I.
Extr. rhei comp. 3.
 » » *simpl.* 9.
Ferri carbonici 0·3.
Extr. aloes 1·0.
Olei anisi gutt. 4.
 Fiant pilul. pond. 0·15.
 Consperge c. cinnam.

Rp. III.
Extr. rhei comp. 9.
 » » *simpl.* 3.
Bismuthi subn.
Pulv. ipecac. aa 0·3
 Fiant pilul. pond. 0·15
 Consperge c. cinnam.

Pilulae terebinthinae:

Rp.

Olei terebinthinae 1·0
Mucil. gum. arab. 2·0
Pulv. r. liquir. 6·0

F. l. a. pilulae No 20. Consp.

Pilulae ung. hydrarg. cinerei

Rp.

Hydrargyri vivi 50
Lanolini 10·0

Extingue hydrargyrum exactissime terendo, adde: Pulv. rad. altheae qu. s. ut f. pilulae No 100. Consp.

Pimentae fructus, piper Jamaicaense, fructus amomi, jamaikai bors, az Antillákon tenyésző myrtus pimenta L. eugenia pimenta DC. 11 méter magas örökzöld fának gyümölcse, mely a cubebához hasonlít, csakhogy nagyobb, tetején pedig rövid bibeszár van. A héj az olajtartók miatt görcsös, sok cseresavat tartalmaz. Kétrekeszes gyümölcse mindegyik rekeszében egy egy vesealaku mag van. Tartalmaz 3–4% illó olajat (l. ol. pim.) Mint csikarást csillapítót a caryophyllus javallatai alapján adják.

Pimpinella anisum, l. Anisum vulgare.

Pimpinella saxifraga, L. tömjénes pimpinella, az ernyősök családjába tartozó évelő növény, mely egész Európában el van terjedve, gyökere a német II. gykv. szerint hivatalos. A gyökér hosszudad, végefelé kupalakuan vékonyodó, csavarodott; kívül barnássárga s finoman gyűrűzött, hegyefelé mélyen s szélesen barázdált. Haránt metszetben a puha vastag kéreg oly széles mint a bél s befelé sugaras irányban elhelyezkedett vörhenyes balsamtartókat mutat; a likacsos faállomány sárga, a cambium sötét, velőállomány nincs. Tartalmaz 0·40 o petró-

zselyemhez hasonló szagu illó-olajat, 10% gyantát, 40% jegeczes czukrot, pimpinelint. Alkalmazzák poralakban 1—1.5 gramjával mint a nyákhártyák s vesék elválasztását növelő szert.

Pimpinellin, a pimpinella saxifraga gyökeréből alcoholal kivont anyag; hosszú, szintelen jegecsek, csipős izüek. a peucedaninhez hasonló halásu.

Pimpó = Taraxacum off.

Pinacon, hexylenglycol: $C(CH_3)_2 OH. C(CH_3)_2 OH = C_6 H_{14} O_2$; alcoholban és aetherben oldódó szintelen jegecsek.

Pinang = Areca, Betel.

Pincze, aquarium, ama szerek raktárhelyisége, melyek szobahőnél vagy nagyobb világosságnál elromlanak vagy elpátrolgásuk, szaguk által a mellékhelyiségek levegőjét is elrontanák. A jó gyógytári pincze hőmérsékletének $+8 + 12 C_0$ közt kell lennie. A pinczében egyszerű erős állványon tartatnak legalsó sorban a nagyobb üvegekben álló illatos vizek, tincturák, olajok, syrupok; másik polczon kenőcsök, egészen külön helyen a savak s gyulékony anyagok. Kisebb méretű polczokon az illatos olajok, extractumok stb. foglalnak helyet. A pinczében kell lenni egy erős impleáló asztalnak, decimalmérlegnek s egy jól beüvegezett kézi lámpának; szabad lánggal a pinczében járni nem szabad.

Pinon, australen, lauren; a legtöbb terpenes illó-olaj. főleg a terpentín főalkatrésze: $C_6 H_5. C_3 H_7. H. CH_3 [1 : 2 : 4] = C_{10} H_{16}$, közönségesen terpennek is nevezik. I. Oleum terebint.

Pinguis, 3. Kövér, zsiros; olea pinguis = zsiros olajok.

Pinna = toll, szárny.

Pinnatifolius = szárnyas-levél.

Pint, pinte, különböző nagyságu ürmérték, mely a latin pinctus = megjegyzet szótól kapta nevét. Nálunk 1 pint = 4 megszely, 2 itcze volt = 1.515 liter. 32 pint = 1 akó, 16 pint = 1 köből régebbi számítás szerint.

Pinus, fenyő, a különböző fenyőfák általános neve; a coniferák osztályát képezik. I. o. Pinus abies L. seu abies excelsa = veres jegenyefenyő; p. balsamea seu abies canadensis; p. nigra = feketefenyő; p. pumilio = törpefenyő; p. silvestris = erdei fenyő stb. Ezek részben terpentint, részben illó-olajakat adnak, I. o.

Pinus, pinea, olaszfenyő, mandolafenyő, Olaszország vidékeinek jellemző fenyője, mely 12—16 méter magasságban ágazik el s igen lapos koronát képez, 13 cm. hosszú toboza (turrones pini) 2 cm. hosszú, keskenyászlós magvakat tartalmaz, melyek kellemes mandola izüek s nuces pineae néven ismeretesek s olajat is sajtolnak belőle; az olaj zsiros s pig-nolinnak is nevezik.

Pinzetta = Csipesz.

Piócza = Hirudo, I o.

Pion, pus = Geny, I. o.

Pipacsvirág = *Papaver rhoeas*.

Piper album, a fekete borsnak meghámozott gyümölcse, l. *Piper nigrum*.

Piper angustifolium = *Matico*, l. o.

Piperasinum, diaethylendiamin, egyike az igen határos hugysavoldó szereinknek, mesterségesen előállított alcaloid-szerű termék; hóhoz hasonló, iztelen, nem maró. vízben jól oldódó jegezes tömeg, mely képződik az aromaticus disulfonpiperasideknek magas hőmérséklen kénsavchlorhydrinnel való széthasítása alkalmazásával. Meisels Vilmos dr. Virchow és Biesenthal tanárok kísérletei szerint a piperazin a hugysavat még a lithium carbonicumnál is jobban oldja.

sőt a kevert alkatu concrementumokat is fellágyítja (hugysav, foszfatok, oxalatok). Eme becses tulajdonságánál fogva 1 gramm napi adagokban vízben oldva kiváló eredménnyel adható főleg köszvéynél, huyköveknél, hólyagmosásra, hóralá fecskendezve a köszvényes góczokba (10% oldat).

A piperasinnak condensációs termékei s vegyületei (sido-nal, urosin, lycetol) már nem válnak be, mint hugysavoldó szerek.

Piperasinum tartaricum = *Lycetol*.

Piper caudatum = *Cubebae*.

Piper Cayennensae = *Fructus capsici annui*.

Piper cubebarum = *Cubebae* l. o.

Pipere, mindama — közöttük gyógyszerári — cikkek, melyeket valaki azért használ, hogy bizonyos tekintetben magát kellemessé tegye. A szó a latin piper = bors szóból származik, jelezni akarták ezzel a piperéskedés drága voltát, mivel a bors a régebbi időkben csak az igen gazdag emberek fűszere volt. [Borsos ár = igen drága].

Piper Hispanicum = *Capsici fruct*.

Piper jaborandi, l. *Jaborandi*.

Piper Jamaicense = *Pimentae fructus*.

Piper longum, makro-piper, hosszubors, a keletindiai szigeteken tenyésző *chavica officinarum* Migu, seu *piper officinarum* DC. kuszó növény kalászvirágzata, mely 4 cm. hosszú 6 mm. vastag lehet, a virágok helyett a tengelyen gyakran bogyók vannak. Verhenyes-barna, fűszeres izü és szagu drog, mely kevés illó-olajon kívül chavaint tartalmaz, l. o. Hatása a piper nigrummal egyezik meg.

Piper methysticum = *Kava-kava*.

Piper nigrum, L. fekete bors, török bors, Malabar, Sumatra, Java, Borneo erdeiben, a Malay félszigeten, Siamban, Philippini szigeten, és Nyugat-Indiában tenyésző évelő, kuszó cserje a borsfélék családjában; a növény villásan elágazó levelei petealakuak 5–7 erős érrel, a virágok a levelekkel átellenben kalászokat képeznek vagy pedig vastaggerinczű többsoru fűzért.

A gyümölcs üdő, husos, szárítva magánosan vagy 20—30-ával a nyélczén csüngve kapható a kereskedésben. A fekete gyümölcsburok száradás után ránczos s a nyélcze maradványát valamint 3—4 lebenyes bibét is rajta lehet találni. A héjától megfosztott borsot »piper album« név alatt tartják a gyógytárakban. A gyümölcsburok külső részét puha hám képezi, mely sötét-barna gyanlát tartalmaz, az érintő irányban levő parenchymsejtek által képezett középső rétegben keményítő s illóolaj van. A fehérsye parenchymszöveve sugaras szerkezetű s alakatlan lágy, máskor túalaku anyagot tartalmaz. Tartalmaz 1·6—2·0% illó-olajat, mely terpentinhoz hasonló összetételű; 2—3% piperint (l. o.), a középső gyümölcsfalban zsiros olajat s 5% ásványsót.

A bors hatóanyaga a piperin, mely a bőrre alkalmazva azt megvörösíti s magasfoku gyuladást okoz; a piperin vízben nem oldható s a szájban nem okoz égető érzést, azt az illó-olaj okozza. A gyomorban az elválasztásokat fokozza s az arczon, szemben, lábszáron bizsergő érzést kelt fel. Nagyobb mennyiségben bevéve a gyuladás tünetei lépnek fel, a nyákhártyák elválasztása bő s a hügy és ivarszervek izgatottak.

A piperint 0·6—1·0 grammos adagban (5—10 szem bors) váltóláznál alkalmazzák főleg iszákosoknál. Mint háziszert a hószám késeletetése végett szedik. A bors főleg mint fűszer jöhet tekintelbe zsiros eledelekhez mellékelve. 0·5—1·5 grammos adagban a cubeba javallatai alapján alkalmazzák.

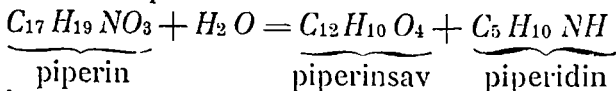
A borsot magas ára miatt csak a gazdagabb rómaiak használták fűszer gyanánt s magas ára közmondás alakjában is fennmaradt azon áruk tréfás elnevezésére, melyek igen drágák: borsos áruak; szintén a bors magas árára vonatkozik a »pipere« szó is, l. o.

Piper officinalis = Piper longum.

Piper Tabasci = Pimenta,

Piper turcicum = Capsicum annum.

Piperidín, a pyridin hydroderivatuma: $CH_2(CH_2)_4.NH$, folyékony alcaloid, mely a piperin alcoholos oldatának KOH -dal való elbontásánál képződik:

Szintelen, borsra és ammoniára emlékeztető szagu folyadék sókkal egyesül s mint ilyen is az ammoniához s aethylaminhez hasonlóan hat: ha a H -t valamely savgyök helyettesíti, az így származott vegyület a piperinhez hasonló hatásu lesz, mint p. o. benzolpiperidín: $C_5H_{10}.C_7H_5ON$. Ha pedig a H helyére alcoholgyök lép, erős lugosha tásu, vízben oldódó folyékony vegyület képződik, mely savakkal sókat képez: methylopiridín; $C_5H_{10}CH_2.N$. stb. ilyen vegyület p. o. a coniin is (α . normalpropylpiperidín), l. Alcaloidák.

A piperidin borkősavval egy sót képez, mely egyenlő mennyiségű chinasavval kitűnő hűgysavoldó szernek bizonyult s a sidonalnak nevezett, hatástalan piperasin készítményt kiszorítja a használatból.

Piperin, a különböző borsfélék gyümölcsének alcaloidája, isomer a morphiummal: $2(C_5H_{10}.C_{12}H_9O_3N)$; a borsból alcoholal kivonható s egyhajlásu, szintelen fénylő tüket képez, melyek vízben nem oldhatók s így iztelenek; a lacmust nem vörösíti meg s savakkal nem képez közvetlenül sókat, csupán sósavval fémchloridok jelenlétében. Borszeszes oldata csipős, KOH-dal főzve felbomlik piridinre és piperinsavra: $(C_{12}H_{10}O_4)$. Hatását l. *Piper nigrum* alatt.

Piperonal, heliotropin: $C_8H_6O_3$, a piperinből előállított mesterséges illatszer, melyet mint antisepticumot s antipyreticumot is használnak 1 grammos adagban főfájásnál, láznál, l. *Heliotropin*, *Parfumeok*.

Pipetta, tulajdonképen borszivócsövet jelent; a quantitativ chemiai analysisben egy osztályzattal ellátott hosszú, alul finom csappal ellátott csövet neveznek eme névvel, mely csőből a volumetricus oldat cseppenként adható a megvizsgálandó folyadékhoz mindaddig, míg a kívánt mennyiség szükséges; az elhasznált reagens mennyisége a pipetta oldalára égetett beosztásnál leolvasható. Az eredeti pipetták egyszerű hegyes végű csövek voltak, melyekbe a reagens folyadékot föl kellett szivni, innen vette nevét is; a teleszivott pipetta felső végét ujjal befogva a folyadék nem folyik ki csak akkor, ha ujjunkat a nyílásról föl-föl emeljük.

Pipitzahoa l. *Peregia adnata*.

Pire, bibor-pire l. *Coccionellae*

Pirosító = *Carminum*.

Piros mályva l. *Malva arborea*.

Piscidia erythrina, a leguminosák közé tartozó amerikai drog, melynek fluidextractuma »Jamaica Dogwood« név alatt ismeretes s mint narcoticum s hypnoticum ajánlatik. 2—8 grammonként adagolják.

Piscota, az olasz biscotta (a latin bis cocta = kétszersült) szóból, biscuites, elnevezése a lisztből tojással, vajjal és cukorral készült könnyű, parázs süteménynek. Igen tápláló s mivel nem romlik, igen hosszú ideig eltartható tápszer; különböző gyógyszerekkel praeparálva is alkalmazzák főleg a gyermekgyógyászatban l. *Panis laxans*, *gilsztapiscota*.

Pistacea, az anacardiaceák fája a mediterrán vidéken; nevét az arab fusták szóból vette, mely azt fejezi ki: hólyagos mogyoró. Zöld, olajos, édes magvát mandola helyet használják süteményekbe (*piperinus*); a *pistacea lentiscus* szolgáltatja a *mastixot*. l. o.

Pisillum, bibe, termő, a virágnak azon főrésze, melyből a himek (l. o.) gömbjében keletkező virágpór által történt meg-

termékenyítés után a termés képződik. Pistillumnak nevezik a porcellán keverő mozsarak keverőjét is, mivel alakja a bibéhez hasonlít.

Pituri = *Duboisia*. l. o.

Pitypang = *Taraxacum*.

Pityriasis, bőrkorpásodás, bőrbetegség, mely a felbőr különböző helyein lép fel s annak igen finom lemezekben való leválásában nyilvánul; az egyszerű pityriasiszt okozhatja a bőr táplálkozási zavara, midőn az vagy kevesebb faggyut választ el s ilyenkor a bőr száraz s repedező lesz, vagy pedig épen a felépő bő faggyuelválasztás (l. faggyár) okozza azt s a faggyumirigyek sejtjei szolgáltatják a lehámló epidermisréteget; eme két ok a pityriasis gyógyításánál figyelembe veendő l. *Cosmetica*.

Pityriasis versicolor, közönséges bőrbetegség, melyet a microforon *furfur* nevű bõrgomba okoz és a bőrön piszkos-sárga, májfoltszerű, korpádzó felületek alakjában jelentkezik. Gyenge desiniciens szerekekkel való erős dörzsölés után csakhamar elmúlik. A gomba sejtjei a levárott pikkelyeken mint igen apró, fekete pontocskák, csoportokban ülnek.

Piuria = Gennyvizelés, a húgyivarszervek gennyes megbetegedése alkalmával fellépő gennytartalmu vizezés, mely csupán helyi megbetegedés tünete.

Pixis, görög szó, szelenczét jelent; általában a gyógyszertárakban használt faedények neve, melyek növényi anyagokat tartalmaznak. A pixiseket a finom és csinos kivitelű s könnyen tisztítható porüvegek mindinkább kiszorítják a használatból.

Pix, általános neve a különböző fák s kőszén szárak lepárlása s azok különböző rectificálása által készült termékeknek, melyek magyarul kátrány, szurok név alatt vannak forgalomban. l. az alábbi készítményeket. A pixek igen fontosak a gyógytárban, mivel belőlük lesznek előállítva a benzolszármazékoknak nevezett lázellenes és antisepticus szerek egész seregei, iparilag is igen fontosak a belőlük előállítható anilinfestékek miatt, melyeket közönségesen kátrány-festékeknek neveznek l. Benzolszármazékok.

Pix alba. = *Resina pini Burgundica seu terebinthina coct* ≈

Pix Burgundica, = *Resina pini Burgundica*, l. o.

Pix graeca = *Resina pini Burg.*

Pix liquida abietinarum, *resina liquida empyreumatica*, pissa, fenyőkátrány, Angolországban és Franciaországban a *pinus maritima* L. fájának szenesítésekor, száruk lepárlásakor egyidejűleg nagyban nyert termék. Közönségesen 1000—2000 köbméter fát szenesítenek el egyszerre, midőn először világításra használható gázok távoznak el, majd magasabb hőnél kozmás faeczet s kátrány párolog el, mely erre alkalmas szedőkben lesz lehűtve; a fából átlag 14—16% kátrányt lehet így nyerni.

A *juniperus oxycedrus*ból előállított kátrány *Cade* olaj néven ismeretes. l. *Oleum cadinum*.

A fa cellulose anyaga eme műveletnél alkalmazott nagy hő behatása alatt felbomlik s a fában levő gyantás anyagokkal s cukor-tanninvegyekkel sajátos anyagot alkot, eszerint a fakátrány a legkülönbözőbb szénhydrogének elegye, melyen egy vizes, kozmás szagu, könnyű folyadék úszik, mely kozmás faeczet néven ismeretes. I. *Acetum ligni empyreumaticum*.

A kátrány készítését már Theophrastus körülményesen leírja, de már az aegyptomiak ismerték, mivel a faeczetet már behalzsamozásra alkalmazták s azt a *juniperus oxycedrus*ból állították elő s *cedrionnak* nevezték, I. *Oleum cadinum*.

A fenyőkátrány sűrű, nyulós, barnás-fekete szemcsés folyadék, szaga átható kozmás, vízzel rázva azt savanyu kémhatásúvá teszi, (eczetsav), de abban igen kevésé oldódik, míg alcohol, aether, CS_2 , illó olajok oldják, meggyújtva vörös fénylő lánggal ég.

A fenyőkátrány főhatóanyagai a toluol, xylool, cumol, methol s különböző keserű olajszerű hydrocarbúrok: picamar, kapnomor, eupion, pyroxanthogen, azonkívül paraffin, naphthalin, anthracen, pyrocatechin, mely utóbbit lehet főhatóanyagának tekinteni; van még benne cedririt s pittakalnak nevezett anyag, gyanta s szén. A fenyőkátrány hatóanyagai a pyrocatechin, eczetsav, aceton és methylszesz, ezen szerek hatása a szervezetre nincsen annyira tanulmányozva, hogy megtudnánk határozni, hogy az összehatást melyik alkatrésznek tulajdoníthatjuk. Általános hatását a következőkben lehet összefoglalni. Kis mértékben úgy a bőrön, mint a nyákhártyákon vértelenséget okoz az edényzet összehúzása által, minek megfelelőleg a nyákhártyák s belek elválasztása csökken. nagyobb mennyiségben alkalmazva bővérüséget s lobot okoz; a vizeletelválasztást a vesék izgatása által emeli s az bőven tartalmaz gyantákat. Végeredményében az idegközpont működését csökkenti mire az izmok elernyedése áll be s a halál is ezokból áll be, mivel a gyuladás a belekben nem oly mérvű, hogy halált okozna; a halálos adag megállapítására eset még nem fordult elő, egyizben egy matróz 600 gr. kátrányt ivott meg de felgyógyult.

Alsóbbrendű lényeket (patkányok, férgek, gombák, bacteriumok,) megöli, elpusztítja. A kátrányos vizet (I. *Aqua picis*) jó eredménnyel lehet adni belsőleg idült gyomor- és bélhuruttól függő emésztetlenségnél, makacs gégehurutnál, mint vizelet-hajtót hólyaghurutnál; rendelhető a kátrány maga is caps. gelatinosae-ban, pilulákban 0.25—0.50 grammos adagokban. Legelterjedtebben külsőleg a különböző parasitár bőrbántalmaknál alkalmazzák kenőcsök alakjában, nemkülönb. csúznál mint elvonószert; ilyenkor is ovakodni kell a tulsok mennyiség alkalmazásától, mert alkatrészei a vérbe felszívódva kellemetlen tüneteket okoznak, a vizelet és ürülék feketére lehet ilyenkor

színezeve. A kátrány gőzét mint fertőtlenítőt is alkalmazzák főleg magánlakásoknál; gőze a nyákhártyákat gyuladásba ejti.

Pix liquida betulinarum, ol. rusci seu betulinum, dugget; nyirfakátrány; északi Oroszországban a betula alba (nyirfa) kérgéből előállított kátrány, mely sok pyrocatechint tartalmaz. Külsőleg idült izzagnál alkalmaztatik a közönséges kátrány helyett, mivel nem oly kellemetlen szagu

Pix liquida communis, bitumen fagi, bükkkátrány, a magy. II. gykv. szerint hivatalos, Az erdei bükkfa (fagus silvatica L.) fájából állitják elő oly módon mint a fenyőkátrányt s attól abban különbözik, hogy a terpentinolaj szénkönegeit nem tartalmazza, hanem ehelyett bőven van benne creosott s így szaga is kellemetlen, füstre emlékeztető. Főleg külsőleg alkalmazzák mint a fenyőkátrányt. Erős desiniciens s a víz nem hat át rajta, azért a kátrányozott ponyvát s papírt mint vízhatlan fedőanyagot elterjedten használják annál inkább, mivel azok a rothadás, korhadás csiráitól mentek s sokáig tartanak.

Pix liquida lithanthracis, pix liquida mineralis, resina empyreumatica lithanthracis, kőszénkátrány, bitumen. A kőszénből képződik midőn azt száraz lepárlás alá vetik a világító gáz gyártásakor. Olajsűrű, csaknem tekele, lugos kémhatású folyadék, levegőn megkeményedik, ezoknál fogva a vele átitatott fa, vászon vagy papír a nedvességnek ellenáll s nem rothad el. Alcohol, aether, benzín jól oldják. Alkatrészei:

<i>Folyó szénkönegek:</i>	<i>Szilárd szénkönegek:</i>
Benzol, Cumol,	Naphtalin, Reten,
Toluol, Cymol,	Fluoren. Chrysen
Xylol, Propyl.	Anthracen, Pyren,

Savak:

Phenol, Pyrocatechin,	Anilin, Collydin,	Acridin,
Cresol, Rosol,	Pyridin, Leucolin,	Koridin.
Phlorol. Guaiacol	Picolin, Iridolin,	Viridin
s ezek aetherei stb.	Lutidin, Kryptidin,	

stb; végre asphalt, anthracen, kozmás gyanták és szén. A kőszénkátránynak gyógyászatilag legfontosabb alkatrészét a phenol képezi, l. Acid. carbolicum, azonkivül az anilin, anthracen melynek származékai hatalmas lázellenes gyógyszereknek bizonyultak. Külsőleg a fakátrány javallatai alapján alkalmazzák.

Pix liquida mineralis, ásványszurok = Pix liquida lithanthracis.

Pix navalis, hajószurok = Pix nigra, fekete szurok.

Pix nigra, p. navalis seu solida, atra solida, fekete kemény szurok; a fakátrány átpárolása alkalmával a görebben visszamaradó, kiküléskor megkeményedő anyag. Szilárd, fénylő fekete, kagylós törésű amorph anyag, kéz melegénél fellágyul, kellemetlen szagu; víz nem, 75% alcohol csaknem teljesen feloldja s az oldat a kék laccmust megvörösíti, az oldatból vízzel, eczetsavas ólommal fehér, Fe_2Cl_6 -dal barna csapadékot ad.

KOH lugban átható szagot árasztva, oldódik, sav hozzáadására illó-zsirsavak származnak belőle.

A szurok alkatrészeit képező anyagok tanulmányozva ninesenek, magas hőnél abból paraffin, naphtalin s anthracen származik. Alkalmazzák tapaszokba s kenőcsökbe mint enyhe izgatószer s antisepticumot. A szurok oldatával bevont tárgyak a levegő és víz behatásától megvédetnek, azért főleg vastár gyak bevonására s laccok készítésére alkalmazható.

Pix solida = Pix nigra.

Pix sutoria, czipész szurok, a fekete szuroknak terpentinnel, viasszal és vízzel való főzése által előállított képlékeny massa. Mint háziszert alkalmazzák kelésekre, midőn a terpentin izgató hatása érvényesül.

Placenta = lepény, a placus = lapos latin szóból; placenta lini = lenmagpogácsa, l. Linum.

Plajbász ir = Ung. cerussae, a német belei-weis = ólom-fehér szóból elmagyarosítva; a cerussának (plumb. carbonicum) a plajbászhoz annyiban van köze, hogy a graphitot régebben ólomtartalmu ásványnak tartották, l. Plumbago Graphit.

Plajbász-por, belei-weis-por = Plumbum carbonicum, cerussa.

Planta = növény, növény, l. o.

Plantago, utilapu, az ajakosvirágnak rendjébe, az utifűfélék családjába tartozó növények. Földön elterülő épszelű, csak kevésbé elágazó erős erezetű levelekkel. Virágzatuk hengeres, merev száron álló fűzér, a termő fedővel nyíló tok, utak mentén közönséges gyomok. A plantago major levelei tojásdadok 3—5 értek, a levéltyél mély barázdás, a pártla barnás; a p. media levelei ellipticusak, mindkét oldalon szőrösek; az igen hosszú porzók rózsaszínűek; a p. lanceolata levelei lándzsásak, a tőkocsán 4—5 szegletes, a virágzat a levelek fölé magasan kiemelkedik. Plantago psyllium L. (bolhautilapu), déli Európában honos, melynek magvai semina pulicariae név alatt használtattak mucillagókészítésre mint a birsalmamagvak; a plantago arenaria magvait is szokták e névvel jelölni, de ezek kisebbek, feketék s nem oly fényesek. l. Semen psyllii. Obsolet officinalis növény, régebben főzelét mint febrifugumot használták, a leveket pedig sebekre főleg czipő által feltört sarokra tették, melyre összehuzó hatásánál fogva hatott gyógyítólag.

Plasma = Protoplasma, l. o.

Plasmodium = a nyálkagombáknak falnélküli, határozatlan formájú, ide-oda csuszkaló csoportja.

Plasticula, Haeckeltől eredő elnevezése az élő protoplasma legkisebb egységének.

Plasticus = Képlékeny, formálható.

Platina, polyxen, éreny, *Pt* = 1943, két-, négy vegyértékű nemesnek nevezett elem, mely nevét a spanyol plata = ezüst szótól nyerte; már a XVI. században ismerték Braziliában, hol a Pinto folyó aranytalmu homokjából mossák, Európába

1735-ben hozta D'Ulloa spanyol mathematicus; mint külön fémét Watston írta le 1750-ben.

A platina termés állapotban található főleg Mexico, California aranybányáiban rendszeren kerve vassal, iridiummal, palladiummal, rhodium-, osmium-, rutheniummal, s ilyenkor f. s. 17–19, míg a tiszta platináé 21.4. Ónfehér, réznél lágyabb fém, jól nyújtható, fehér izzásnál kovácsolható s csak durranógáz lángjában olvad meg 2000-nál. azért érzeiből kiolvasztani nem is lehet, hanem oly módon állítják elő, hogy a platinérczet királyvizben oldják, s a besűritett oldatot 125°-ra hevítik midőn az iridium elpárolog; a maradékot sósavban oldják s ammoniumchlorid oldattal sárga platinsalmiak alakjában [(NH₄)₂ Pt Cl₆] kicsapják, a palladium oldva marad. A platinsalmiakot mésztégelyben durranógáz lángjában megolvasztják s mintába öntik. A platina igen ellenálló tulajdonságú fém, vegyületeiből is csekély behatásokra kiválik. Felületén a gázokat megsűriti s azok egyesülését elősegíti anélkül, hogy ő maga változást szenvedne; az ily hatást nevezik cataliticusnak vagy contact-érintési hatásnak, A H áramba tartott platina izzásba jön a H-nek az O-nel való heves egyesülése által okozott hő miatt Ezen tulajdonságon alapszik a Döboreiner-féle gyújtókészülék s a benzinspray nevű sebégető műszer.

A platina értéke 7–8-szorosa magasabb az ezüstmél de némelykor az aragnál is drágább. A chemiai analysisben mint igen indifferens anyagot fölhasználják olvasztó tengelyek gyanánt, sói pedig érzékeny reagensek, mivel azokból fémek vagy lugok jelenlétében a cukor is fekete amorph csapadék alakjában választja le a P. t. (platinmohr)

Platinchlorid, ezen elnevezés alatt tulajdonképen — elég helytelenül — a hydrogenplatinchloridott értik, mely két bázisu sav s a levegőn szétfolyó barna jegezes tömeget képez: I. Hydrogén-platinchlorid. A közönséges platinchlorid = Pt Cl₂ és platinchlorid = Pt Cl₄; az első vízben nem oldódó, szürkés-zöld színű port képez, a platinából keletkezik, ha azt 250°-ra hevítve, chlorgázba tartjuk; a többi fémek chloridájával oldható, kettősókat alkot, melyek a hydrogen-platinchlorid sóinak tekinthetők. A platinchlorid vörös, levegőn szét nem folyó jegezeteket képez, előállítható a kereskedésbeni platinchlorid oldatból Ag NO₃-oldattal való kicsapása s a maradéknak H₂ SO₄ fölött való elpárologtatása által.

Pladincszese, a chemiai analysisben a magas hőnek kitett anyagok főzésére, olvasztására használt kisebb-nagyobb csészécskék; egy ily kisebb csészének tartását egy platinlemez s huzallal egyetemben a magy, II. gykv. is megköveteli. Platincszészen nem szabad olvasztani: kénalju fémeket, jodidokat, bromidokat, vagy midőn kovasav, kén, selen válik szabaddá, nemkülönben lithiumsókat s nitratokat, maró aljakat, fémoxydokat.

Plenck marószere = Liquor corrosiv. Plenckii.

Plessimeter, tallérnyi elefántcsont lemez, melyet az orvosok a kopogtató megfigyelési módszernél használnak oly módon, hogy azt a megvizsgálandó helyre fektetve ujjal vagy kis kalapáccsal reá ütögetnek.

Plethora = Bővértség, pozsgásság.

Pleura = Mellhártya, összeköttetésekben gyakori s mellhártyára vonatkozó dolgot jelent.

Pleuritis, mellhártyagyulladás, a tüdőgyulladás áttérjedése folytán fellépő lobos folyamat, mely époly lefolyású mint a tüdőgyulladás, i. Pneumonia.

Plinius Gajus Secundus, idősb Plinius, a Kr. u. közvetlen első évtizedek legnagyobb természettudósa szül. 23, megh. 79, a Vezuv kitörésekor Stabiaeban kengőzők által megfulasztva. Mint katona bejárta Germaniát, Dániát, Spanyolországot s Afrikát is s széleskörű természettudományi ismereteit XXXVII. kötetben hagyta hátra: »Naturalis historiae libri« melyet 2000 régebbi műből állított össze s Titus császárnak ajánlott.

Művei az egész középkorban egyedüli forrásai voltak a természettudományoknak.

Plombe, fogplomb, *explementum ad dentes*, odvas fogak kitömésére használt anyagok. Az osztr. V. gykv. szerint hivatalos volt egy ily fajta készítmény, mely 70—70 gr. Sandarac és mastixnak 200 gr. alkoholban való oldatából állott, mely folyadékot asbest porral flastromállományúvá keverték s úgy tömtek a fogba. Igen jó készítményt ad egyenlő mennyiségű mastix, aether s *alumen plumosum* keveréke. Igen jó masszát adnak:

Bondi féle plomb:

Würth féle:

Rp.

Rp.

Mastiches 40
Res. pini 5
Aetheris 40
Solve et adde
Asbesti pulv. qu. s.
fiat massa explement.

Resinae copal 100.
Alcoholis 75.
Asbesti pulv. qu. s. ut
fiat massa explement.

Stehle féle plomb.

Rp.

Guttapercha 50.
Cerae albae 10.
Olei cariophyl. gutt. 10.

A guttaperchát és viaszt melegvízzel képlékeny masszává gyurjuk s ezután keverjük bele az olajat s a kész masszát tapaszt formává malaxáljuk. Használatkor eme plomb meleg vízben megpuhítandó.

Schäfer féle plomb.

Rp.

Guttaperchae
Mastiches aa 25
 Forróviz alatt egy-
 nemü massává ke-
 verve, kimalaxálandó.
 Használatkor föl kell
 lágyítani

Winkler féle.

Rp.

Cerae alb. 5.
Mastiches 15.
Alcoholis qu. s. ut
fiat massa explementi.

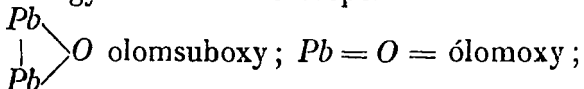
A fogorvosok állandó fogplombja arany-, ezüst- vagy platináötvényből áll valamely cementszerű anyaggal keverve.

Plumbago = graphit, a graphit eme nevét onnan vette, hogy eleinte ólomtartalmu ásványnak vélték sajátos színe miatt. L. Graphit.

Plumbum, Saturnus, ólom: $Pb = 206.39$, kékesfehér fémes elem, igen puha, jól nyujtható; f. s. 11.25—11.36, olvadáspontja 327° , fehérizzásnál elpárolog. Az ólom már igen régi idő óta ismeretes, az ó-testamentum óphéret = szürke néven említi, a görögöknél polubdos néven volt fölemlítve. A természetben nem fordul elő szabadon csak igen ritkán, hanem kénegei meg lehetőszen elterjedtek s ezekből is állítják elő. $Pb S + 3 O = Pb O + SO$ és $Pb S + 4 O = Pb SO_4 + 2 PS + 2 Pb O = 3 Pb + SO_2$; $Pb SO_4 + Pb S = 2 Pb + 2 SO_2$. Az ólomoxynak magas hőnél C-nel való reducálása alkalmával is fém Pb képződik: $Pb O + C = Pb + CO$.

Az ólom a tiszta destillált vízben a levegő O -je által oxydálódva, mint oxyd oldódik, de ha a vízben sulfatok vannak, azokkal a képződő ólomoxyn egy nem oldódó kérget: $Pb SO_4$ alkot, mely az olmot a további oldódástól megóvjja; ezen tulajdonsága miatt az ólomból készült eszközök a nagyon tiszta vizet megmérgezik, míg a sulfáttartalmuakra hatástalanok. Levegőn hevítve könnyen oxydálódik, hig HCl és $H_2 SO_4$ nem hatnak reá, HNO_3 -mal nitrogénmonoxyd képződése közben plumbum nitricummá alakul. $H_2 SO_4$ -val leöntve felületén oldhatlan $Pb SO_4$ képződik, mely az alatta levő olmot megóvjja a kénsav behatásától. Oldataiból Zn vagy Fe által kiválasztható s ilyenkor az illető fémre mint fúttánczó tömeg rakódik le. Sói összehuzó édes izűek s sósavval megsavanyított oldataiból $H_2 S$ -nel fekele $Pb S$ -t lehet kicsapni, mely HNO_3 -ban oldva s megszűrve, kénsavval fehér $Pb SO_4$ csapadékot ad.

Az ólom két v. é. elem s vegyületeiben a rézhez hasonlóan egymásközt is kapcsolódnak atomjai, de vannak vegyületek, melyekben mint négy v. é. elem szerepel:

$O_2 = Pb =$ ólomdioxyd; $Pb = Cl_2$ ólomdichlorid; $Pb Cl_4 =$ ólomtetrachlorid. Az ólomsók mindannyian mérgesek.

Plumbum aceticum basicum solutum, acetum lithargyri, acetas plumbi basicus, extractum Saturni, liquor plumbi subacetici, acetum Saturni, acetum plumbicum; oleum-, balsamum plumbi seu Saturni, plumbum tertia parte aceticum liquidum; bázisos ólomacetátoldat, ólomeczet. A magy. II. gykv. szerint:

Rp.

Plumbi acet. cryst p. 300·0

Plumbi oxydati pulv. 110·0

Misce optime in mortario, inmitte in cucurbitam et affunde:

Aquae destillatae simpl. 50·0

Tum calefac in balneo aquae, donec miscella ex toto alba non fuerit, dein adde:

Aquae destillatae ferv. 950·0

Misce optime, claude vas et miscellam, quae tanto stet temporis spatio ut depuretur, filtra.

1·23—1·24 f. s. szintelen, átlátszó folyadék, édes-fanyar ízű, lugos kémhatású, H_2SO_4 -val, $NaOH$ -dal fehér csapadékot ad, mely utóbbi a kémszer fölösében oldódik; a csapadékról leszűrt folyadék ferrocyankáliummal ne adjon nagyon barna csapadékot. Ferrichloridoldat vörös színű csapadékot ad. Mucillago gummi arabicivel átlátszatlán kocsonyát képez s ebben különbözik a Plumb. acet solutumtól. I. o.

Az oldatban félsavas- és kélharmadsavas eczetsavas ólom van $[(C_2H_3O)_2O_3Pb_2]$ és $[(C_2H_3O)_2O_4Pb_3]$ mit gyógyszerkönyvünk így jelez: $2Pb(C_2H_3O)_2 \cdot Pb(OH)_2 = 889·2$; a csapadékban $\frac{1}{6}$ eczetsavas ólom van, melyhez állás közben a levegő CO_2 -ának behatására kicsapódó ólomcarbonát járul.

A német, orosz és francia gykvek készítménye 3 rész plumb. acet. crystall. 1 rész lithargyrum és 10 r. vízből készül. Alkalmazzák külsőleg mint összehúzó szert borogatások alakjában a plumbum aceticum crystallisatum jallatai alapján.

Plumbum aceticum depuratum crystallisatum, plumbi acetis, saccharum Saturni, acetas plumbi acidulus, cerussa acetata, sal plumbi seu Saturni, dulcos seu mel Saturni; tisztított eczetsavas ólom, ólomcukor (mivel édes ízű) $(CH_3COO)_2Pb + 3H_2O = 379$. A fentt nevezett u. n. normalis ólomacetátot már Basilius Valentinus ismerte s oly módon készítik, hogy a finoman porított lithargyrumot 45%-os eczetsavban enyhe hőnél feloldják s a képződő ólomsót vízből kijegecztik s enyhe hőnél szárítják. Szagtalan, szintelen, áttetsző egyhajlású oszlopokat vagy táblákat képez, melyek még mindig tartalmaznak alagos sókat, azért a magyar gykv. I. kiadásában elrendeltetett hogy az árubeli sónak 400 grammja oldassék fel 600 gramm lepárolt vízben s 3 gramm tömény-eczetsavval keverve a megsűrt folyadék jegecedésig párologtassék be; a bepárlásnál mindaddig kell 2 gr. eczetsavat adni az oldathoz, míg szintelen jegeczetet kapunk. A jegeczet édeses, majd undorító

fémizűek, 1.75 r. vízben 8 r. alcoholban oldódnak, az oldat savanyu kémhatásu s levegőn állva CO_2 felvétele folytán fehéren megzavarodik. Ammonia fehér $PbO_2 H_2$ -t csap le, nemkülönben a szilárd égvények maró oldatai is, mely utóbbiak által keletkezett csapadék az illető kémszer fölösében oldható. HCl és a halvagok tömény oldatai fehér $Pb Cl_2$, a KJ pedig sárga $Pb J_2$ válmányt ad. Tömény $H_2 SO_4$ -val fehér ólomsulfát válik ki s erős eczetsavszag érezhető. a $Pb SO_4$ hig savakban nem, forró HCl -ban $Pb Cl_2$ -dá oldódik, Chrómsavsókkal sárga, $Na OH$ -ban oldódó csapadékot ad, míg a $H_2 S$ vagy ammonkéveg által le választott fekete $Pb S_2$ oldhatatlan. A vizes oldatból Zn darab bal színólmot lehet kiválasztani; a jegezes só 75° -nál jegecz vizében megolvad 100° -nál vízmentes lesz; 280° -ra hevítve ismét megolvad s bázisos sóvá alakul át, az izzított ólomacetát gőze meggyulad s nyujlható fémszemcsét hagy hátra. A magy. II. osztr. VII. német III. dán, angol, holland és amerikai gykv. szerint hivatalos,

Az eczetsavas ólom a sértetlen bőron annak megváltoztatása nélkül szívárogoz át a szervezetbe, a nyákhártyákra hatva a fehérrnyével $C_{72} H_{12} O_{23} N_{18} O_{23} SPb$ vegyületté alakul s mint ilyen az egész szervezetben elterjed s hig savak által nem hontalík el. A szájba véve undorító fémizű, a nyákhártyák összehúzód nak, vérszegények s lepedékkel fedettek lesznek. A gyomorba jutva annak nyákhártyáira erőteljesebben összehúzólagoz hat, ezt azonban nemsokára az izomzat elernyedése s vérbőségoz váltja fel, mely gyuladásoz folyamatot, pörkképződést végre halált okozhat. A vérpályába jutott ólomfehérrnye az egész szervezet edényeinek izomzatára összehúzólagoz hatást gyakorol, az anyagfor galom utján a képzőanyag működését hátráltatja, mi az elvá lasztások s a hőmérséklet alászállásában nyilvánul.

Az acut mérgezések ólommal felette ritkák, ellenben a chronicusak annál gyakoribbak s oly egyénekben jelentkeznek, kik lithargyrummal, miniummal vagy más ólomvegyületekkel dolgoznak; eme vegyületek a gyomornedv sósa által ólom chloriddá alakíttatnak s mint ilyenek a fehérrnyével egyesülve szívódnak át a vérbe, I. Ólom mérgezes.

Heveny mérgezesnél bonczoláskor a belek s gyomor nyák hártája fehér lepedékes, összehúzódott, későbbi folyamatok után gyuladt s pörkkel fedett; idült esetekben a vesék szem csésen elfajultak, az idegsejtek sorvadtak s azokban is szem csés elfajulás található, a hűdött izmok egészen elvannak pusztulva, a bőr alatt alig van zsirszövet. Legtöbb ólmot található a vesékben, májban és csontokban, míg némely szervben a vız tartalom aránylag magas, így az agyban, májban, tüdőben. lépben, vesékben 0.6—3.0%-kal, a vérben 5.0%-kal is több a víz.

Az eczetsavas ólomnak kitűnő hatása van oly hasmené seknél, melyek fekélyesedéstől függnek; vérhasnál, nyári hurutos hasmenésnél opiummal összekötve is sikerrel használható.

Vérhányás, bélbeli vérzéseknél egyike a legbiztosabb szereinknek, nemkülönben sikerrel adható hörgtágulásnál, tüdőüszkösödésnél belehelésre, nemkülönben tüdővizenyőnél, vérzéssel járó heveny veselobnál, tüdővészések kimerítő izzadásánál mindig opiummal kapcsolatosan, mivel így a mérgezést el lehet kerülni.

Külsőleg igen elterjedten használtatik mindennemű gyuladós, hurutos folyamatoknál, üszkösödő fekélyekre, kievődésekre, eczemásra stb.

Adagja belsőleg 0.05—0.30 gr. naponta 3-szor por- vagy pilulaalakban, nemkülönben végbélkúpokban; külsőleg mint aqua Goulardi, aqua plumbica stb. Heveny mérgezésnél hánytatók és kénsavas sók adandók, mely utóbbiak az ólomsókkal oldhatatlan $PbSO_4$ -ot képeznek; idült mérgezést. l. Ólommérgezés alatt.

Plumbum aceticum solutum, saccharum Saturni solutum, acetas plumbi acidulus solutus, oldott eczetsavas ólom, ólomcukor-oldat, a magy. I. gykv. szerint:

Rp.

Plumbi acelici dep. 50 gr.

Aquae dest. simpl. 300 gr.

Paretur ex tempore. Külsőleg használják A magy. II. gykv. ily néven $\frac{1}{2}$ -szer szabályos kémszert tartat: $\frac{1}{2} Pb(C_2H_3O_2)_2 \cdot 3H_2O$: 0.1892 gr. 1 köbczentiméterben. *Rp.* Plumbi acelici cryst. 18.92. Solve in tanta aquae destillatae quantitate, ut solutio 100 centimetra cubica efficiat. Sulfatok, kénegek kimutására használják.

Plumbum bromatum, ólombűzeg: $PbBr_2 = 367$; forróvizben oldódó fehér por, mely eczetsavas ólom és $NaBr$ oldatainak összeöntése alkalmával keletkezik. 0.02—0.06 grammjával adagolják lupulinnal fájdalmas monymerevedéseknél.

Plumbum carbonicum, plumbum subcarbonicum, cerussa veneta, album plumbi, ólomcarbonát, ólomfehér, blei-weis-por (plajbászpor, innen lett a cerussának plajbász neve); szénsavas ólom névvel jelölik úgy a normalis mint basisos ólomcarbonatot; a szabályos plumbum carbonicum: $PbCO_3$ a természetben is előfordul s az aragonittal isomorph átlátszó túalaku vagy tejszinü jegeczeket képez, mesterségesen pedig ólomczet s ammon. carbonicum oldatának összeegyelitése s a csapadék összegyűjtése által készíthető; ez azonban sem az iparban sem a gyógyászatban nem használtatik. Fenti nevek alatt mindig a basisos ólomcarbonatot: $2PbCO_3 \cdot Pb(OH)_2$ értik. Eme készítménynek régi, hollandi előállítási módja abban áll, hogy eczetet és ólomlemezeket tartalmazó fazakokat elhasznált cserzőanyagokba ásnak el s lóganajjal fednek be; bizonyos idő múlva basisos ólomacetát képződik, mely a rothadó lóganaj CO_2 -ának behatása alatt basisos ólomcarbonáttá alakul, melyet az ólom-

lemezekről letöltének s kimosva megszáritanak. Előállítható a plumb. acet. basic. solutumból, ha abba CO_2 -t vezetünk: $(C_2H_3O_2)_2Pb + 2PbO + H_2O + 3CO_2 = 2C_2H_4O_2 + 3PbCO_3$, eme készítmény apró jegeczetek képez s nem oly vakító fehér mint a hollandi készítmény. Kis mennyiségben előállítható eczetsavas ólomoldatnak hydrocarbonatokkal való elegyítése által.

A magy., osztr., német, dán gykv. szerint hivatalos cerussa keverékét képezi az $\frac{1}{3}$ -alas: $(CO_3)_2Pb_2(OH)_2$, ezenkívül $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{6}$ és $\frac{1}{7}$ alas sóknak. Iztelen, szagtalan igen tapadó — innen a cerussa név — por, vakító fehér, eczetsav, hig HNO_3 pezsgéssel feloldják, az oldatban ne legyen kimutatható a calcium carbonátja vagy sulfátja, melyekkel hamisítani szokták. Fajsulya 5·5—6·4, hevítve 85% ólomoxydot hagy hátra.

Az ólomcarbonat úgy a hámtalan mint a hámfosztott felületen át az eczetsavas ólomhoz hasonlóan felszívódik s mint amaz, összehúzólag hat. Alkalmazzák por-, tapasz- vagy kenőcs-alakban mint szárító és összehúzó szert külsőleg fekélyeknél, gyuladásos folyamatoknál, hámfosztott felületekre az eczetsavas ólom javallatai alapján. Tapadós volta miatt pouderekbe mint fehérítőt alkalmazzák, lenolajjal vagy finnisszel eldörzsölve jól fedő festéket képez, mely azonban csakhamar megbarnul a levegő H_2S -jének behatása alatt.

Plumbum chloratum, plumbum muriaticum, ólomchlorid: $PbCl_2 = 278$; szintelen jegeczes por, édeses összehúzó izü, 140 rész viz feloldja; előállítható ólomeczetből, ha abból 1 részt 5 rész vízzel föleresztve addig adunk hozzá sósavat, míg csak válmány képződik; a váladékot néhány óra mulva összegyűjtve s hideg vízzel kimosva megszáritjuk. Melegben megolvad s kihűlve szaruszerű tömeget képez. 5:1000 arányu oldatát mint összehúzó szert alkalmazzák főleg rákos sebekre. Különböző hajfestő és cosmeticus szerek alkotórészt képezi.

Plumbum chromicum, chrómsárga, párisi vagy lipesei sárga, citromsárga por, mely keletkezik az eczetsavas ólomoldatnak valamely chrómsavas só oldatával való keverése által.

Plumbum cyanatum, ólomcyanid: $Pb(CN)_2$; rendkívül mérges vegyület, mely az ólomacetát oldatából fehér csapadék alakjában válik le ha ahhoz KCN oldatot adunk.

Plumbum cyanicum, ólomcyanat: $Pb(CON)_2$; fehér jegeczes vegyület, mely az ólomsók oldatából kaliumcyaniddal való elegyítéskor válik ki. Levegőn hevítve szikrázva elég s fémes ólmot hagy hátra.

Plumbum hydrooxydatum, ólomhydroxyd: $Pb(OH)_2$, képződik akkor, ha ólom sokáig áll tiszta vízben, vagy ha ólomnitrátot ammoniával elegyítünk. Fehér por, vízben kevéssé, $NaOH$, KOH -ban jól oldódik.

Plumbum hyperoxydatum = Minium, l. o.

Plumbum jodatum, plumbum hydroiodicum, ólomjodid: $PbJ_2 = 461$; a német II. és angol gykv. szerint hivatalos, elő-

állítható oly módon, hogy ha 11·4 rész eczetsavas ólomnak 100 r. vízben való oldatához 10 rész *KJ* és 100 rész vízből álló oldatot öntünk s a ciztomsárga válmányt szűrőn 60 r. vízzel kimossuk s enyhe hőnél megszáritjuk, 1400 rész hideg s 200 rész forróvízben oldódó finom por, *KJ*, fémjodid oldatok, alcohol, aether feloldják, hevitve megolvad, veressé lesz s jodjának egyrészét elvesziti. 1 rész *Pb J₂*, 2 rész salmiákkal eldörzsölve 2 rész vízzel szintelen oldatot adjon, ellenkező esetben ólomchromát van jelen. Alkalmazzák 0·30 grammos adagokban görvélyes, bujakóros, tüdővésztes betegekknél, külsőleg tapaszok vagy kenőcsökben mint oszlatószert a jód javallatai alapján oly esetekben, midőn a jód izgató hatását kerülni kell.

Plumbum nitricum, ólomnitrat, salétromsavas ólom: *Pb (NO₃)₂* = 33; az angol, amerikai és orosz gykv. szerint hivatalos s oly módon állítható elő, hogy ólomoxydot hig *HNO₃*-ban oldanak fel s az oldatot kijegecztik. Szintelen, áttetsző octadereket képez, 2—3 r. hidegvíz feloldja, melyből ammoniával fehér válmányt [*Pb (OH)₂*] lehet lecsapni, a szintelen folyadék pedig *H₂S*-nél lecsapva s megsűrve, elpuffanásig hevitve, maradékot ne hagyjon maga után. Az ólomnitrat hevülésnél reccseg, majd *NO₂* gőzöket bocsátva elbomlik s ólomoxyd marad hátra. Alkalmazzák az eczetsavas ólom javallatai alapján. Különböző hajfestőknek s fényképészeti aranyozó folyadéknak alkatrészét képezi. Könnyebb kezelhetés végett rudakba is szokták önteni.

Plumbum oleinicum, l. Empl. diachylon simplex.

Plumbum oxydatum = Lithargyrum. L. o.

Plumbum peroxydatum = Minium. L. o.

Plumbum phosphoricum, orthophosphorsavas ólom: *Pb₃ (PO₄)₂*, fehér csapadék alakjában válik le az eczetsavas ólom vizoldatából, ha ahhoz fölös natr. phosphoricum oldatot adunk.

Plumbum subaceticum = Plumb. acet. basic. solut.

Plumbum subcarbonicum, l. Plumbum carbonicum.

Plumbum sulfuricum, kénsavas ólom: *Pb SO₄*, a természetben mint anglezit fordul elő; előállítható valamely oldható ólomsónak hig kénsavval való kicsapása által. Fehér, vízben oldhatatlan por, tömény kénsav forrón keveset felold belőle, míg borkósav és fölös ammonia elegyében meglehetősen oldódik. Mint festéket alkalmazzák.

Plumbum tannicum, csersavas ólom, a német s közvetve a magyar gykv. szerint hivatalos (l. Ung. plumbi tannici), előállítható oly módon, hogy 10 rész ólomeczetet 50 rész vízzel feleresztünk s 3·8 rész tanninból és 50 rész vízből álló oldatot adunk hozzá, midőn csersavas ólom (*C₂₇ H₁₉ O₁₇*)₂ *Pb₃* + 3 *H₂ O* válik ki, melyet néhány óra mulva összegyűjtve s vízzel jól kimosva megszáritunk s porítunk. Szag és iznélküli halvány-sárga por, alcohol, víz nem oldja; erős hatású összehúzó szer

s mint ilyen jó sikerrel használható üszkös sebekre, decubitusra hintőpor vagy kenőcs alakjában.

Plumbum tannicum pultiformis, a német II. gykv. szerint oly módon készül, hogy 8 rész cserhajal elegendő vízzel $\frac{1}{2}$ órán át főznek s a 40 résznyi szüredékhez 4 rész plumb. acetic. basic. solumot adnak, midőn 12 r. nedves, kenőcsállományu válmány jön létre, melyet 1 r. borszeszszel kevernek. Ugy használják mint az előbbeni készítményt.

Plumerii pulvis, l. Pulvis Plumeri.

Plumosus 3. = Pehelyszerű, tollas.

P. M. = Pondus medicus, orvosi súly.

Pneuma = Lehelet, szellem, átvitt értelemben levegő.

Pneumaticus, általános neve mindazon dolgoknak, melyek főtényezőjét levegő képezi; p. o. pneumaticus párna = légpárna; pneumaticus cura = belégző gyógy mód.

Pneumon = Tüdő, l. o.

Pneumonia = tüdőgyulladás, tüdőlob, a tüdő nyákhártyáinak részint meghülés, részint valamely izgató anyagnak bejutása (chlor, mérges gázok és izgató porok) által okozott heveny gyulladásos folyamata, mely rázóhideggel kezdődik s a lélegzésnél kinzó szurással, nehéz lélegzéssel s magas lázzal jár; a tüdőnek megtámadott része lobos izzadmányokkal van megtelve s ennél fogva kemény, dagadt s a bordákon a fekvése pontosan kikopogtatható. A légzések szaporák, a köpet hólyagocskákkal teli s sokszor véres, rozsdaszínű, a láz a hetedik napon gyorsan (crisis) vagy lassan száll le (lysis) s megkezdődik az izzadmányok felszívódása, mit natr. salicylicummal lehet elősegíteni.

A tüdőgyulladás kezelésénél elsősorban a szivműködés szabályozásáról kell gondoskodnunk, mit digitalis adagolásával érhetni el; a tüdő tájára jeges borogatást, magas láznál naponta többszöri vizes lemosásokat, lepedőzést kell alkalmazni hogy a hőmérsék alászálljon. A fullasztó köhögés csillapítására morphiumporokat, a kiköpés előmozdítására senega-, ipecacuanhaforrázatot nyújtunk. Gondoskodnunk kell a székelés előmozdításáról. Italul a beteg hűsítőket (limonada, hideg tej, savó, sós ásványvizek), erősítő gyanánt cognacot, asszurbort kapjon, enni úgy sem tud. A köpetre nagy gondot kell fordítani, mert az ragályozó, főleg ha a földön megszárad s seprés alkalmával a levegőbe jut. Ha az izzadmány nem oldódik fel teljesen hanem szétesik, az cavernák, üregek képződésére vezet s láz, lesóványodás s éjjeli izzadások mellett tüdővészszé fejlődhetik.

Podagra, chiragra = Köszvény, l. o.

Podalirius, Aesculapius fia, testvérével Machaonnal elki-sérte Agamemnon t Trója alá s olt mint orvos működött,

Podophyllum, calomel vegetabile, resina podophylli, a podophyllum peltatum gyöktörzséből előállított resinoid anyag, a magy. II. német III., helvét, angol, dán és amerikai gykvek

szerint hivatalos s'oly módon állitható elő, hogy 1 rész gyöke-
ret 4 rész tömény alcoholal kivonnak s az így nyert tincturát
háromszor annyi vízbe öntik, mely kissé sósavval meg volt
savanyítva; a válmányt 32°-nál megszáritják. Halvány zöldes-
barna por, mely alcoholban, aetherben, ammoniában oldódik.
Hatóanyagát a podophyllotoxin és picropodophyllin képezik.
Hatás tekintetében a higanyos hashajtókkal egyezik meg, csika-
rást nem okoz s ezért főleg a gyermekgyógyászatban lehet
hasznát venni. Alkalmazzák pilula vagy poralakban hyosciamus
kivonattal együtt 0.05—0.10, gyermekekéknél 0.005—0.01—0.03
grammos adagban.

Podophyllotoxin. $C_{23}H_{24}O_6 + 2H_2O$, sárgás-fehér keserű
por, a podophyllin hatóanyaga; oldódik alcoholban, aetherben
chloroformban. Alkalmazzák mint drasticus hashajtót 0.005—0.008
grammos adagokban; még bőralá fecskendezve is halálos bél-
gyuladást okoz. Alcaliák elbontják, midőn picropodophyllin és
hatástalan podophyllinsav képződik belőle.

Podophyllum peltatum, ruczatalp, (innen neve: talplevelű),
vadcitrom, mandraka, a berberideák családjába tartozó nö-
vény É.-Amerikában a Hudson öbölől New-Orleansig s le Flo-
ridáig; többnyári fű 1—2 m. hosszú kúszó gyöktörzsszel s
paizsalaku. hasított levelekkel, melyek között nagy fehér virága
nő. A gyümölcs citromszerű s mint hashajtót ismerik raceon
berry, May lemon néven. A gyöktörzs a kereskedésben 2—20
cm. hosszú lapos darabokban található számos görcscsel bor-
ítva, melyek az évente lehulló szárnak felelnek meg; a hal-
vány-barna gyökérkéek könnyen letörnek róla. A gyöktörzs
vörhenyes-barna, törése sima, lisztes; harántmetszetben igen
vékony pararéteget mutat, mely a kifejlett velőállományt veszi
körül, melyek vékonyfalu parenchymsejtekből állanak telve
keményítőszemcsékkel s néha oxalsavas mésszel. Tartalmaz
3—5% gyantát (podophyllint), berberint, saponint és kevés
csersavat. L. Podophyllum.

A podophyllumot 1731-ben ismertette Catesby.

Poklosság = Lepra. L. o.

Pokolfű = Atropa belladonna.

Pokolkő = Argentum nitricum fusum.

Pokolszökés, így is nevezik az ujjakon fellépő anthraxot.

Pokolvar = Anthrax, L. o.

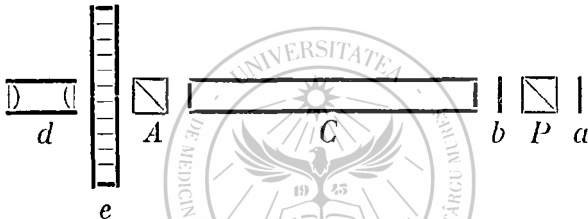
Polarisatio = Fénysarkítás.

Polarisator = Fénysarkító készülék, oly műszerek, me-
lyek a fénysugarakat rendes és sarkított sugárra választják szét
visszaverés vagy törés által.

Fényvisszaverődésen alapszanak a Nörrenberg, Biot stb.
féle készülékek, melyeknek szerkezete röviden a következő:
Belől feketére festett fémtok alsó végén egy tükrök van, mely-
ről az 55° alatt reáeső fénysugár a cső másik végén levő tü-
krökre vettetik. Ha a második tükröt oly állásba hozzuk; hogy a

sugarak 55° alatt érintsék, hogy az alsó lütkörrel párhuzamos legyen, akkor sarkított fényt fogunk kapni. L. Fénysarkítás. Fénytörésen alapszanak a kettős törésű jegeczekből szerkesztett polarisatorok, melyek legegyszerűbb alakja a turmalin-fogó, mely csipetűbe illesztet két forgatható fémkorongból áll, mely korongok nyílásában egy-egy — a kristálytengelyvel párhuzamosan hasított -- turmalinlemez van. Ha a két lemez úgy fekszik egymáson, hogy tengelyeik egymással párhuzamosak, a sarkított fény átmegy rajtok, de ha valamelyik lemezt elforgatjuk úgy, hogy a tengelyek épen merőlegesen haladjanak egymásra, az első által sarkított fénysugár a második lemez által elnyeletik s a műszeren nem hatol át fénysugár. Minden kettős törésű jegecz így viselkedik a fénnyel szemben, ilyen p. o. a Nicol-féle hasáb. L. o.

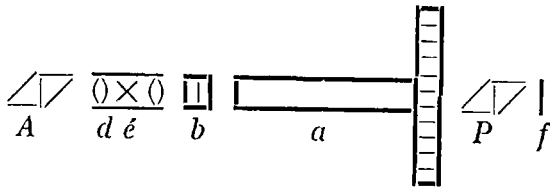
Laurent polari-strobometere (félárnyékkészülék) keresztmetszete :

a) sárga fényforrás, melyről a sugarak P polarisáló Nicol-hasábra esnek, hol sarkítva lesznek; eme sarkított fény b üveglemezre esik, mely lemez félig le van fedve egy 0.11 mm. vastag, tengelyével párhuzamosan csiszolt quarczlemezzel, minél-fogva annak láttére felében homályos, de az A hasáb forgatása által mindkét fél egyenlő homályossá tételik; innen a sarkított fénysugár a C csőbe helyezett activ oldaton hatol át, mely rezgéslapját bizonyos mértékben elferdíti s csak az esetben hatol az át az A (analysáló) Nicol-hasábon, ha azt vízszintes tengelye körül jobbra fordítjuk mindaddig, míg a beállított fényerősséget nyerjük. Az elforgatás szögének mérésére az e korong beosztásai szolgálnak, a d kis távcső pedig a b láttér pontosabb megfigyelésére való.

A készüléket használat előtt az analysator forgatásával úgy állítjuk be, hogy a b láttér mindkét fele egyenlően legyen megvilágítva, eme pontot a scálán O^0 -val jelöljük s a 200 mm. hosszú csövet megtöltjük a megvizsgálandó anyagoldattal s ismét megnezük a láttért: ha az anyag laevogyor volt, a láttér balfele, ha dextrogyr, a jobb fele sötétül el s eszerint az analysator-hasábot balra vagy jobbra kell fordítani, míg a normalis világitási fokot elérjük. A számítási módszert alább tárgyalom.

Wild polaristrobometere hasonló alapon van szerkesztve.

Az f fényforráshól a fény a P Nicol-prizma által sarkítatik s így jut az a csőben levő folyadékrétegen át a láttért képező b Savart-féle lemezekre, melyek két, az optikai tengelyre 45° alatt hasított mézspátlemezből állanak. Eme lemezek a készülék Nicol-hasábjainak bizonyos állásánál az u. n. interferentia csíkokat mutatják s ezáltal az analysator- és polarisatorra ható poláros fény síkjának legcsekélyebb elváltozását is jelzik. A d távcsőben e diaphragmán fonálkereszt van, $A =$ az analysator Nicol-hasáb, a többi rész megegyezik a Laurent polarisatorral. A körbeosztásra rendszeren már az illető eltérésnek megfelelő súlymennyiség van grammokban kifejezve 1000 cm^3 -re vonatkoztatva írva.

Valamely testnek hajlítóképessége függ: 1., a folyadék-réteg vastagságától, töménységétől, frissességétől s ezekkel egyenes arányban áll, a hőmérséklettel pedig fordítva arányos. Valamely oldat vagy anyag fajlagos eltérítése nem más, mint az észlelt eltérítési szög osztva a folyadék-réteg hosszával és sűrűségével:

$$[\alpha] = \frac{\alpha}{h \cdot s} \text{ hol}$$

$[\alpha] =$ a keresett fajlagos eltérítési képesség;

$\alpha =$ a vizsgált anyag észlelt eltérítési képessége valamely színű fénysugárra nézve;

$h =$ folyadék-réteg hossza deciméterekben kifejezve;

$s =$ a folyadék fajsúlya. Szokták még a következő értékeket is behelyettesíteni:

$p = 100 \text{ s. r.}$ -ben oldott activ anyag grammokban kifejezett mennyisége;

$q = 100 \text{ s. r.}$ -ben az oldószer mennyisége;

$c = \text{s. p.}$; ezeket figyelembe véve

$$[\alpha] = \frac{100 \alpha}{h \cdot s \cdot p}$$

mivel $s \cdot p = c$ s az egyenletben egyedül ismeretlen

$$c = \frac{100 \alpha}{h \cdot [\alpha]}$$

l. még Circularis polarisatio, Hugyvizsgálat, Fénysarkítás.

Polaristrobometer, l. Polarisator.

Politura, politurozás, az a művelet, midőn valamely lesimított lát alkoholos sellakoldattal kennek be, majd száradás

után horzsakőpor és viaszból álló pasztával lecsiszolják s ujra bekenik, míg szép fényt kap az. Jó politurt ad a következő oldat.

Rp.

Laccae in tab. alb. 45·0

Sandaracae 30·0

Spir. vini 300·0

Pollen = Himpör. l. o.

Polonium, 1808-ban Curie P. által felfedezett új elem, mely kémiai sajátágaiban a bizmuthoz hasonló. Előzetes megvilágítás után 400-szor erősebben sugározza ki a radioactiv sugárakat (l. o.) mint az uranium,

Poloska, *acanthia lectularia*, már a régi görögök ismerték korűsz, a rómaiak cimex néven s kigyómarás ellen használták. A felemásshárnyuak rendjébe tartozó 5—6 mm. átmérőjű rovar, mely Indiából került Európába s legelőször Strassburgban jelentkezett a XI. században.

Poloskafű = *Ledum palustre*.

Poloskairtó szerek, *cimicifugák*.

Rp.

Frond. Sabinæ

Colocynthisidum

Fruct. capsici annui

Kalii carbonici aa 100·0

fiat infusum vel tinctura ad coll. qu. vis.

Labdafecskendővel a megtámadott helyre kel lövelni. Jónak bizonyult a poloskák és pétéinek elpusztítására a sublimát-nak alcoholos és terpentines oldata. Poloskás lakásokat legezélszerűbb oly módon kitisztítani, hogy az üres lakásban egy napig vagy egy éjen át ként és carbolt gőzölögtetünk el izzó szénen s ezután az ablakokat és ajtókat jól bezárjuk, midőn a képződő fojtó gőz a poloskákat kiöli.

Polutio = Magömlés, l. o.

Polvo de la condessa = a chinakéreg porának régi neve. L. China.

Polvo di Bachia = Chrysarobin.

Poly . . . összetételekben gyakori s általában ilyenkor sokat, nagy mennyiséget jelent.

Pólya, fasciculum, kötözőanyag, melylyel a sebre alkalmazott kötanyagot megrögzítik. A pólyák organtimból, muhlból, calicóból vagy flanelből készülnek s 6—10—15 meter hosszúak, 5—8—10—12—15 cm. szélesek s hengeszerűen fel vannak göngyölitve.

Polyaemia = Bővérűség.

Polyarthrit = Sokizületi csúz.

Polychrestum Glaserii = *Kalium sulfuricum*. L. o.

Polychroit = *Crocin*, l. o.

Polychrom = Aesculinum.

Polyclinica, midőn az orvostanhallgatók az előadó tanárral a betegeket az erre szolgáló helyiségben felkeresik.

Polyforminum insolubile; ha több vegyértékű phenolokat formaldehydben melegen oldunk s még azon melegen fölös ammoniát adunk hozzá, magas formaldehydtartalmú oldhatatlan vegyületek keletkeznek, melyek erős bacteriumölő tulajdonságúak; főleg a resorcint alakítják át ilyformán polyforminná s mint a jodoform pótszerét alkalmazzák.

Polyforminum solubile, di-resorcín-hexamethyltetramin; 2 molecula resorcinnak 1 molecula forminnal való combinatiója. Alcoholban és hidegvizben oldódó fehér jegeces test, vizoldatából melegítéskor formaldehyd válik le. Antisep'icum külsőleg is belsőleg is.

Polygala amara, keresztvirágfű, csészeszárnyfű, az egész földön tenyesző dudva mintegy 250 fajjal, üres szárral, a levelek párhái csővé nőnek össze, a virágzat füzér. Régebben az egész növényt (herba polygalae) gyógytárakban tartották mint amara tonicát. Obsolet oil.

Polygala senega, l. Senega.

Polygalae, l. Polygala amara.

Polygonaceae, (sokszögű, sokbűtykű) sóskafélék. a közép-ponti magvak rendjének egyik családja, több nyári fűvek ciklikre tagolt szárral s váltakozó párhás levelekkel. Ide tartoznak a pohánka, rheum, stb.

Polygonum fagopyrum = Pohánka.

Polymeria, l. Isomeria.

Polymorphismus, sokalakuság l. Allotropia.

Polyp, daganatszerű szövettütnegések, legtöbnyire körtealakuak s vékony szárukkal valamely testüreg nyákhártyáján ülnek s idült hurutot s vérzéseket okoznak. A polypokat legjobb kivágni, nehogy tütnegve nagyobb területet foglaljanak el.

Polypodium filix mas, l. Filix mas.

Polypodium vulgare, silicula dulcis, édes gyökerű páfrány, kőmész, a harasztok osztályába tartozó, páfránykinézésű növény, főleg sziklás helyeken nő; gyökere csipős-édes s régebben mint súlyellenes szerit használták.

Polyporus fomentarius, l. Agaricus chirurgorum.

Polyporus officinalis, l. Agaricus albus.

Polyolve, kenőcsszerű massa, mely az acid. sulfuricinicum és acid. sulfoleinicum natrium- és ammonium sójának keveréke; a ként, jódot jól oldja s hamar fölszívódik, minélfogva használható kenőcsalap.

Polystichum filix mas = Filix mas. l. o.

Polysulfidök. Kalium sulfuratum.

Poma acidulosa, fructus poma mali, savanyu alma, vad-alma, a pyrus malus L. almafélék családjába tartozó fának gyümölcse, mely az osztr. V. gykv. szerint hivatalos volt s a magy.

II. gykv. is felvette a közvetett hivatalos szerek sorába, mivel vele készítetteli házilag az extractum ferri pomati-t. Az érett savanyu alma vizen kívül tartalmaz almasavat (l. acidum malicum), czukrot, dextrint, pectint, aetherszerű illatos vegyületet, kalium-, natrium-, calcium-sókat almasavval, vasélegsókat, fiatalkorában keményítőt mely később czukorrá alakul át. L. Ferrum malicum.

Poma aurantii immatura, l. Aurantium.

Poma colocynthidum, l. Colocynthis.

Poma cydoniae, birsalma, l. Cydonia.

Pomade (a francia pommade szóból), keményebb állományu kenőcsök, ezen értelemben direct a hajkenőcsöket értik alatta, de régebben azon kenőcsöket nevezték így, melyekbe reszelt almát kevertek: unguentum pomatum, tehát a pomatum csak jelzője volt az unguentumnak, de később minden kenőcsöt pomatum névvel jelöltek. Pomade néven nevezik az illatszergyártásnál használt illattal telített zsirt is. L. Parfum. A különböző pomáde-kat, l. Ung. pomadinum alatt.

Pomade glaciale, jégpomade, l. o. Ung. pomad. glaciale

Pomade martiale Velpéau 10 gr. ferrum sulfuricum és 30 gr. disznózsirból készül

Pomatum, tulajdonképen almást jelent, de mivel régebben sok kenőcsöt almával kevertek el, átvitt értelemben a pomatum név alatt unguentumot kell érteni.

Pomatum antipsoricum Helmerich pharm. gallic: sulfur 2 rész kal. carbonic. aqua comm. oleum amygdal. aa 1, axungia 7 rész. Rüh ellen, l. Ung. sulfuratum simplex.

Pomatum camphoratum, pharm. gall. Rp. Ceræ albae 2, Adipis suilli 10, liquefactis admisce Olei camphor. 10.

Pomatum hydrargyrosus = Ung. hydrargyri.

Pomatum, linimentum hydrosulfuratum Jadelot: Rp. Olei sesami 1000, sapon, natrii alb. 500, kalii sulfurati 9, Olei thymi 4. M. f. u. Az itt nem található pomatumokat l. Ung. alatt.

Pompholyx, zincum oxydatum crudum

Pomum amoris seu paradisiacum, paradicsom.

Pomum hyerosolymitanum = a momordica balsaminea L. indiai kuszó növény hosszukás gyümölcse, obsolet officinalis.

Pond = hollandi font, l. Orvosi mértékrendszer.

Pondus = suly, mérték, ebből lett az angol pound majd a magyar font szó.

Pondus medicus = Orvosi suly,

Populin, benzoylsalycin, aromás szénvegyület, mely a populus tremula s más nyárfafajok leveleiben s kérgében fordul elő s forróvízzel kivonható; képlete $C_{18}H_{17}(C_7H_6O)_7O_7$. Képződik a benzoylchloridnak salicylnre való hatásakor. Édes ízű, apró. alcoholban oldódó jegeczek, lugok componenseire bontják, HNO_3 -mal főzve picrinsavvá alakul, Alkalmazták 0.1—0.3 grammos adagban mint antipyreticumot.

Populus, nyárfa, a fűzfafélék családjába tartozó fák bar-

kás virágzattal, ismertebb fajai a rezgőnyárfa (p. tremula), fekete nyárfa (p. nigra), jegenyefa (p. pyramidalis.) stb. Régebbi gyökvek szerint hivatalosak voltak a nyárfák gyantás levélrügyei s azok frissen vagy szárazon illatos kenőcsökbe alkalmaztattak. l. Ung. populii. A rügyek gyantája alkohollal feloldható s a perui balsamhoz hasonló ízű, tolubalsam szagu, a p. nigra rügyének gyantája alkoholban alig, aetherben jól oldódik s illatosabb. Találhatni még a rügyekben illó-olajat, viaszt, mézgát, almasavat, eczetsavas ammoni, chlorammoniumot, chrysin, salicint, populint s egy hydrocarburt: C_6H_8 , mely illó-olaj. l. Ung. populeonis.

Por, porok. l. Pulvis.

Porculin, scrofan, sertésorbáncz ellen ajánlott szer, mely bacteriumot nem tartalmaz, hanem 0.78% peptont, 2.50% phenolt, 96% vizet, 0.27% ásványanyagot.

Porcz, corlilago, ruganyos anyagból álló állati szövet, az egyedüli, mely véredényeket nem tartalmaz; a test egyes részeinek kiegészítésére, összekapcsolására s az izületek bevonására szolgál. Szerkezet szerint 3-féle porczot lehet megkülönböztetni: rostos-, ruganyos- és hialin porczot, mely utóbbi üvegkinézésű s az izületek felszínét fedi el.

Porzellán, (a portugal porcellana nevű kagyló után), tömör, finom cserepű agyag, nem likacsos, törése kagylós s áttetsző. A porzellánt II. Ágost alchymistája fedezte fel, 1709-ben midőn aranyat akart csinálni. (Böttlicher v. Böttger). A felfedező paticárus sok üldözésnek volt kitéve s fogságban is ült s titka felfedezése irányában folytatott alkudozások között halt meg, l. Böttlinger János Frigyes. Kétféle porzellánt lehet megkülönböztetni a) kemény vagy kínai porzellán: melyet a kínaiak már időszámításuk előtt ismertek, ezt a fajtát fedezte fel Böttlinger, midőn kaolint, földpátot és quarczhomokot együttesen hevített. A finom iszapolt anyagkeveréket előbb pár hélig, a chinaiak 100 évig is állani, »rothadni« hagyják, mert így képlékenyebb masszát lehet nyerni. A jó porzellán alkatrészét a következő vegyek teszik: $Si_2 = 58$, $Al_2 O_3 = 34.5$, $Ca O = 4.5$, $K_2 O = 3\%$. A chinai porzellán összetétele: $Al_2 O_3 = 19.20\%$, $Si O_2 = 73.30\%$, igen áttetsző de könnyen megreped s technikai czélokra nem alkalmas. Igen könnyen olvadó porzellánt ad a következő keverék: $Al_2 O_3 = 17.12\%$, és $Si O_2 = 77.17\%$. A porzellánmáz ugyanezen anyagokból áll, csak valamivel több olvadó alcalit s meszet tartalmaz. b) A puha porzellán csupán disztárgyak készítésére alkalmas, mivel a hőfokváltozásokat nem mindig állja ki. A francia puha porzellán (fritten porcellán) kaolint nem tartalmaz, hanem salétrom-, konyhasó-, timsó-, szóda-, gyps- és quarczhomokból üvegsztrü anyagot olvasztanak, melyet kimosnak s mázgával s krétával összeőrölve olvasztják s a tárgyakat rendszerint ebből öntik.

Porcellánragasz, *L. Ferrumina vitriariorum*, Ragasztó szerek, Kitt.

Porhonrojt = *Lobelia inflata*.

Porlasztás, *l. Permete*.

Porphyrin = *Alstonin*. *l. o.*

Póris = *Borax veneta*.

Poroda = *l. Himek*.

Porosus = *Likacsos*.

Porrigo, gyűjtő neve a hajzatos fejbőr különböző betegségeinek: *Allopecia*, *Favus*, *Herpes stb.* *l. o.*

Portárcza, *pugillum*, az elosztott porok befogadására szolgáló boritékalaku vagy kemény tárczaalaku papíráru. A *pugillum* ára már a *divisióba* bevan számítva, finomabb kivitelű, kemény portárczák ára ennél fogva társulati vényeken fölnem számítható, kivéve a *kir. magy. államvasutak* betegségyező egyletének vényein, melyeken a portárczák árát sohasem kifogásolják. *l. Pugillum*.

Portokok = *Capsulák*. *l. o.*

Portoloda, *elegans* expedícióhoz való osztottpor kiszolgáló papíráru, mely lehet felülnyíló, szelenczealaku s kitolós fióku.

Porus, a bőrön levő apró nyílások neve, *l. Bőr*.

Porzó, a növénytanban himek, *l. o.*; írások behintésére használt porokat is porzónak nevezik, ezek lehetnek szitált homokkő törmelékek, csillámok, fémek pora.

Poshadás, a szerves anyagokat tartalmazó folyadékok megromlása, melyet a levegőből bejutott *microorganismusok* okoznak azáltal, hogy főleg a *nitrogéntartalmu* anyagokat elbontják midőn egyuttal kellemetlen szagu gázok is keletkeznek. *l. Rothadás*.

Positiv = tevőleges, igenleges, +, ellentéte a negatívnek.

Positiv elemek = Fémek, lütképző elemek, melyek a villamos vegybontásnál a negatív sarkon vállanak le, mivel az ellentétes tulajdonságu *electromosságok* vonzzák egymást. *l. Electrolysis*. Negatív.

Posthe = himvessző, *fityma*; *posthitis* = *fitymalob*, *l. Balanitis*.

Potassa = *kalium carbonicum*, a görög hamu szóból; régi nomenclaturákban a *kaliumvegyületek* *potassa-knak* nevezetnek. *P. o.*

Potassa acetata = *Kalium aceticum*.

Potassa aerata = *Kal. carbonicum*.

Potassa bromidum = *Kal. bromat*.

Potassa caustica = *Kal. hydrooxydatum*.

Potassa depurata = *Kal. carbon. purum*.

Potassa pura liquida = *Kal. carbonicum solutum*.

Potassae bromidum = *Kal. bromatum*.

Potassae hydras = *Kal. hydrooxydatum*.

Potassae tartaras acidulus = *Kal. hydrotartaricum*.

Potassii bromidum = Kal. bromatum.

Potassii jodidum = Kalium jodatum. I. a kaliumkészítmények elnevezései közt.

Potassium = Potassa.

Potelin, conserváló anyag, melyet 1882-ben Pote vegyész talált fel: gelatine, glycerin és tannin keveréke; az ily oldattal bevont hus 3 hóig is eláll romlás nélkül.

Potentia = nemi képesség.

Potentilla tormentilla, *p. erecta*, a rosaceák családjába tartozó növény, az egész földön mintegy 260 fajjal; hasonló a szamóczához, de virágvaczka nem husosodik el. Az évelő fű gyöktörzse hengerded, többfejes, göcsös és setét veresbarna. Tartalmaz 17% catechucersavat, tormentillavöröset, keményítőt. Mint összehúzó szert 15:300 arányu főzetben adják idült hasmenés, méhvézésnél és légutak hurutjánál. Régebbi gykvek szerint a rhizoma tormentillae hivatalos volt.

Potio, potus, haustum, ital; oly folyékony gyógyszerek, melyeket nagyobb mennyiségben kell rövid idő alatt elfogyasztani, potioknak nevezetnek, de anyag tekintetében a mixtura, haustum, julapium közt nem lehet különbséget tenni, mivel a bevévés módja határozza meg nevöket. A magy. gykv. szerint két potio hivatalos: potio Riveri és a potio magnesiae citricae effervescens.

Potio anticholerica, ázsiai cholera elleni ital: Rp. Acidi phosphorici 5, Trae nucis vomicae 0·50, Syr. diacodii 50, Aquae communis 500. M. D. S. Kanalankint szedni 2 óránként.

Potio antiemetica = Potio Riveri.

Potio antiphlogistica **Stoll**: Rp. Kalii nitrici 10·0 Acidi citrici 2·5, Decocti hordei 1000, Sacchari albi 20. M. D. S. Egy nap alatt elfogyasztani. Hasonló italok készülnek hűsítésre kalium chloricummal, citromlével is.

Potio citrica purgans = Magnesia citrica efferv. solut.

Potio citri = Potio Riveri.

Potio diaphoretica, izzasztó ital: Rp. Ammonii acetici soluti 15, Aquae cinnamomi—menthae pip. Syr. simpl aa 50. M. D. S. 1 óra alatt meginni.

Potio emetica **Green**: Rp. Zinc. sulfur. 0·5 Rad. ipecac. pulv. 1·0, Aquae dest. s. 100. Misce. D. S. ¼ óránként 1 kanállal croupnál.

Potio expectorans, köptető ital: Rp. Ammonii carbonici 1·5, Spiritus vini dilut. 20·0, Aquae flor. aurant. 50·0 Syr. gummos. 25. Syr. diacodii 45. Misce. 3 óránként 1 kanállal.

Potio laxans, hashajtó ital: Rp. Natrii sulfurici 25·0 Aloes 3, Aquae foeniculi 150. Misce 2 óránként 1 evő kanállal.

Potio laxans Wiennensis = Aqua laxantiva Wiennensis.

Potio magnesiae citricae effervescens, potio citrica purgans, limonada magnesiae, limon. solvens, olvasztó limonade, pezsgő citromsavas magnesium oldat; a magy. II. gykv. szerint.

Rp.

<i>Acidi citrici grm.</i>	12
<i>Magnesiae carb.</i>	11
<i>Aquae dest. calid.</i>	400
<i>Solutis et effervitis adde Olei citri gutt. 2. cum pulvere Natr. bicarbon. gr. 3. contritas. Solutis et filtratis admisce</i>	
<i>Syrupi simplicis gr.</i>	60
<i>Acidi citrici in frust.</i>	4

20 gr. tisztá magn. citricumot s szabad szénsavat tartalmaz, külön e célra való vastagfalu alól öblösebb üvegben szolgáltassék ki. I. Magnes. citricum. Az osztr. gykv. 12 gr. citromsavra 7 gr. magnes. subcarbonatot vélet s a fölös citromsavat tartalmazó oldathoz 15 gr. natrium bicarbonicumot adat, hogy szénsav fejlődjön ki; egy adag 15 gramm magnes. citricumot tartalmaz.

Hevenyében készítendő, mivel a régi, száraz citromsavas magnesium nehezen oldódik fel. Kellemes ízű enyhe hashajtó, egyszerre kell elfogyasztani.

Potio purgans anglorum, infusum laxativum anglicum:

Rp.

<i>Foliorum sennae</i>	10·0
<i>Fruct carvi</i>	
<i>Fruct coriandri aa</i>	2·0
<i>Mannae calabr.</i>	20·0
<i>Infunde Aquae ferv.</i>	80·0
<i>Collaturae adde</i>	
<i>Magnes sulfur.</i>	20·0
<i>Aquae cinnam.</i>	15·0
<i>Misce. Felét meginni.</i>	

Potio Riveri, p. antiemetica, saturatio citrica, potus citri, mixtura salina Riveri, mixtura carbonalis potassae, a magy. I. gykv. szerint:

Rp.

<i>Kalii carbonici puri</i>	8 gr.
<i>Succi citri recent per. lint.</i>	
<i>col. qu. s. circa</i>	100 gr.
<i>Aquae dest. simpl.</i>	100 gr.
<i>Syr. simplicis</i>	32 gr.
<i>Fluidum sit</i>	240 gr.

Mivel a River-oldat hatása a visszafojtott CO₂-től függ, az elegyítés után az üveget azonnal be kell dugni, de erre nézve az I. magy. gykv. nem rendelkezik s így a készítménynek csupán hashajtó hatása van. A II. magy. gykv. előírata correct:

Rp.

Kalii carbonici puri 6
Syrupi simpl. 20.
Aquae destill. 170
Immitte in lagenam adso-
lut. kalii carb. dein adde:
Acidi citrici in frust. 5·40

Lagenam statim optime obtura. Expediatur in vitro albo duplicato. Eme készítmódnál kalium citricum és CO₂ keletkezik, mely utóbbi a gyomor nyákhártyáinak érzőképességét csökkentve a hányást mérsékli s megszünteti. l. Saturatio.

Pctio Riveri	50 gr.	80 gr.	100 gr.	120 gr.	150 gr.	200 gr.
Kal. carbonic.	1·5	2·4	3·0	3·6	4·5	6·0
Syr. simpl.	5	8	10·0	12	15	20·0
Aqua dest.	42·5	70	85·0	105	127·5	170·0
Acid. citric.	1·35	2·17	2·7	3·24	4·05	5·4

Potio salina, hashajtó sós ital:

Rp.

Arcani duplic. gr. 20
Salis Seignetti gr. 25
Nitri puri gr. 5
Aquae com. gr. 650

Misce

Pott-kór, csontszu, kiphosis.

Potus, ital = Potio. l. o.

Poudre, ejtsd pudr, francziául finom port jelent, nálunk pudernek mondják s közönségesen a hajporokat értik alatta.

Poudre cosmetique, hajpor, l. Pulv. cosmeticus.

Poudre de Dower, a francia gykvben a pulv. Doweri neve; ez a következő összetételü: Rp. Kalii nitrici, kalii sulfurici aa 1, Extr. opii aquos. sicc. Pulv. rad. ipecacuanhae aa 0·25, Pulv. liquiritiæ rad. 2. M. f. p. in dos. N° XX. l. Pulv. Doweri.

Poudre des Dames, l. Pulv. cosmeticus.

Poudre de riz = Pulv. oryzae.

Poudre nutrimentive = Nutrimentum. L. o.

Poudrette, emberi ürülék szárítása által készített trágya.

Pound = Font. l. orvosi mértékrendszer.

Pounxa = Borax nativa.

Pozsgásság = Bővérőség.

Pörk, eschara, a szövetek felületének elhalása a bőrön és nyákhártyákon részint önállóan, különböző fekélyek, gennyes köteges bőrbajoknál, részint mesterségesen, a szöveteknek maró szerekekkel való érintkezése folytán.

Pörkölés, igen fontos chemiai művelet, melynek célja az, hogy a tűz hevével a levegőnek szabad vagy korlátolt hozzájárulása mellett szervetlen vagy szerves vegyületeket chemiailag megváltoztasson. Pörkölik az érczeket azért, hogy nedvességüket, kén-, arsen, CO_2 tartalmukat elveszítsék. hogy oxydálódjanak stb; a kávé, makkot pörkölik, hogy azokban bizonyos vegyületek képződjenek. I. Coffea tosta.

Pöcsap = Catheter.

Practicans artis pharmaciae = Gyógyszerész gyakornok.

Practicus = gyakorlati, czélszerű.

Praecipitatio = kicsapódás, I. Csapadék.

Praecipitatus 3. = Lecsapott, csapadék alakjában előállított anyag. I. Csapadék.

Praeparatio = kikészítés, rendszeren valamely romlandó tárgynak oly módon való kezelése, hogy az romlás nélkül hosszabb ideig elálljon, így szólunk p. o. a bőrok praeparálásáról, gyűjtemények, microscopiai metszetek kikészítéséről.

Praeparatum = készítmény.

Praeputium = Fityma, I. Himvessző.

Praescriptio = Előirat, recept.

Praeservalin, husconserváló szer, mely 9·8% Na Cl, 24·6% KNO_3 , 34·56% borax és 32·2% borsav keverékéből áll.

Praeserválni = megóvni.

Praeservativum, általános neve mindama eszközöknek, melyek segélyével a fogamzás elkerülhető; ilyenek a cotton, méhfedők, szivacsok, cacaovajból készített lapított suppositoriaforma készítmények. Praeservativumoknak nevezetnek mindama szerekek, melyek valamit valamitől megóvnak.

Prágai cseppek = Tinctura universalis, néhol a Spir. aromaticus is.

Prágai víz = Aqua antihysterica foetida. I. o.

Pravaz-fecskendő, 1 cm³ tartalmu üvegfecskendő, melyre vékony, belül üres s lándzsaszerűen lemetszett tű csavarható. melyet a fölmarkolt bőrbe szúrnak s rajta keresztül fecskendezik be az illető gyógyszert. Nevét Pravaz lyoni sebészről kapta, ki mint első használt ily eljárást.

Praxis = gyakorlat.

Praseodidym, ritka elem. melyet először Dr. Auer Károly állított elő a didymből. Scheele mint elemet említi s $Pr = 140·4$ -nek jelzi, míg sokan elemi voltát kétségbe vonják. Igen sok tulajdonsága megegyezik a cerium és lanthannal s azért sokan azok allotrop módosulatának tekintik. Vegyületei zöld színűek.

Prazoid, a globularinnak és a globularetinnek oldata. melyet 20 cseppenként naponta 3-szor adnak köszvényes és csúzos hántalmaknál. Az oldat 100 cseppje 0.135 gr. globularint és 0.153 globularetint tartalmaz.

Priestley József, híres angol természettudós és csökönyös híve a phlogiston elméletnek, pedig ő maga adott alkalmat annak megdöntésére az oxgyénnek felfedezése által. 1733. III. 13 született Fieldheadban. megh. 1804 II. 6. Nordhumberlandban. Eleinte pap volt Birmighamban majd Shelburne lord könyvtárnoka. Vallási szabadelvűségeért a nép elől menekülni volt kénytelen 1704-ben Pennsylvániába. Mint természettudós nagyon ügyes kísérletező volt, számos vegyületen kívül ő állította elő először az oxgyént a higanyoxyd hevítése által, azonkívül a sósavgázt, a CO_2 -t, az ammoniagázt stb. Lavoisierrel irodalmi vitát folytatott a phlogiston elmélet körül s egész haláláig annak is maradt híve.

Prieznitz borogatás, l. Aqua communis.

Prieznitz Vince, az újabb hidegvizkúra megalapítója 1799—1851, Osztrák-Sziléziában; közönséges földmives volt s mint ilyen figyelte meg a hidegviz hatását s egész rendszert alkotott belőle.

Principalis = Főnök.

Principium = alap, lényeg, elv.

Principium scytodaphicum = Acidum tannicum.

Prisma, átlátszó anyagból készült háromélű hasáb, melynek főmetszete egyenszárú háromszöget mutat, az átfogólap, mely a törőszöggel szemben van, be van feketítve. A prizma egyik befogólapjára eső lény sugar megtöretik úgy a belépésnél mint a kilépésnél s szétszóratik. l. Fény. Színszórás. A prizma színszoró tulajdonságát Newton fedezte fel.

Próba = Kémlés. l. Analysis.

Próbakő, lydiai kő, homokkő, arany és ezüstneműek értékét eme kővel olv módon határozzák meg, hogy a kérdéses tárgygyal a kővön ejtett karczolás mellé egy ismert összetételű ötvözetű tüvel is ejtenek karczolásokat; a megfelelő kémszer behatásából következtetnek az illető arany vagy ezüstnemű finomságára,

Probatum est = ki van tapasztalva; manualekban alkalmazott jegyzet a jó készítmény előíratainak megjelölésére.

Problema, kérdés, megoldást váró dolog; problematicus = kérdéses, kétséges.

Procambium, a növény ama szövete, mely a kéreg és faréteg közt foglaltatik s kifelé hánccsot, befelé faszövetet hoz létre.

Processus, eredetileg nyulványt jelent, átvitt értelemben minden, aminek keresztülvitele hosszabb ideig tart, Chemiai procedura = kémiai átalakulás.

Proctos = végbélnyílás, procto . . . összetételekben végbélre vonatkozik.

Productum = termék, eredmény, chemiai műveleteknél valamely eljárás szerint nyert anyag l. Csapadék.

Prognosis, kórjóslat, az orvosnak valamely betegségnek kimenetelére vonatkozó s a tüneteken alapuló nézete, melynek nyilvánítása ugy a betegre s hozzátartozóira nézve megnyugtató miatt, mint az orvos tekintélyének emelésére nézve a bekövetkezés által igen fontos s sohasem szabad azt megfontolatlanul nyilvánítani.

Propan, propylhydrogén C_3H_8 , a paraffinsorozat harmadik tagja, a nyers petroleumban fordul elő, előállítható propyljodidnak zinkkel való hevítése által. Szintelen, alcoholban absorbeálódó gáz, alacsony hőnél megsűrűsödik. Meggyujtva H_2O és CO_2 képződése mellett elég.

Propargillsav, l. Propyolsav.

Propedeutica = előkészítőleg oktató, bevezető.

Prophylaxis = megóvás, óvó gyógymód; prophylacticus = megóvó.

Propyl, egy vegyértékű alcoholgyök két isomerrel:

$(CH_3.CH_2.CH_2)$ — $(CH_3.CH.CH_3)$ —

normal propylgyök; isopropylgyök.

Propylalcohol, a fent nevezett gyökök (OH) vegyületei két isomeriával: a) normalisopropylalcohol v. aethylcarbinol: $CH_3.CH_2.CH_2.OH$, mely 0.80 fajsúlyu kellemes szagu folyadék, képződik a cukorféle anyagok erjedése alkalmával s a pálinkaolajnak is alkatrészét képezi (l. Oleum vini); mesterségesen propyonsavanhydridnek natriumamalgammal való hevítése által állítható elő; b) secundär v. isopropylalcohol (l. o.) dimethylcarbinol: $CH_3.CH.OH.CH_3$, 0.788 fajsúlyu szintelen folyadék, vízzel is keverhető, előállítható acetonnak és natriumamalgamnak összehozása által. Oxydatió útján acetonná alakul.

Propylamin, trimethylamin. l. o.

Propylen: C_3H_6 , az olefin sorozatba tartozó vegyület, szintelen gáz, halogenekkel egyesül, erős hűtéssel sűrithető, meggyujtva elég. Előállítható propyljodidból, ha azt KOH alcoholos oldatával hevítjük.

Propyolsav, propargillsav. egyalju telítetlen sav: $C_3H_2O_2$, szintelen, eczetszagu, vízben, alcoholban oldódik, lehűtve megmerevedik. Natriumamalgammal összehozva propionsavvá lesz.

Propionsav, aethylcarbonsav, l. Acidum propionicum.

Prostata = Dűlmirigy, monytlövi mirigy.

Prostituált = meggyalázott.

Prostitutio = a fajtalanság üzletszerű üzése erre való, rendőri s orvosi felügyelet alatt álló nőszemélyekkel.

Protagon = Lecitin, l. o.

Protamin, a lazacz ondójában nucleinnel vegyült széntartalmu oldhatatlan bázis: $C_{16}H_{32}N_6O_4$. Gummi kinézésű anyag.

Protargol, Eichengrün dr. által előállított molecularis vegyülete az ezüstnek a proteinnel; igen finom sárga por, vízzel

való előzetes megnedvesítés után 50%-os vizoldat is készíthető belőle, leggyorsabban azonban oly módon vihető oldatba, ha előbb mozsárban glicerinnel eldörzsöljük. Az oldat barnás színű s teljesen tiszta, alcaliák, lugok, kénegek, halogenek, savak, (HCl sem) nem változtatják meg, az esetleg tömény savakkal nyert csapadék sem hasadási termék, hanem bomlatlan protargol. Ezüsttartalma 83%. Mivel a szöveteket nem izgatja, igen jó eredménnyel lehet használni 0.25—1.0%-os oldatban főleg kankónál, a szemészetben az $AgNO_3$ javallatai alapján:

Rp.

Protargoli 0.5—2.0
Glycerini 0.5—1.0
Solut. natr. chlor. (0.6% 200.0

M. D. S. Naponta 3-szor befecskendezni. Neisser tanár. a kankó bacteriumainak fölfedezője eme szert ily alakban kiváló eredménnyel használja. Jó sikerrel alkalmazható melegkötés alakjában körömméregnél, zúzott sebeknél is 5%-os oldatban.

Protectin, kautsukoldattal bekent selyempapír, melylyel antisepticus műtételnél a műtétet szenvedő hely körüli testrészt fedik be.

Protein anyagok, az állati test legfontosabb alkotórészét képező vegyek, melyek még számos növény magjában is előfordulnak. Tartalmazznak C, H, O, N-en kívül egyesek még kén, phosphort és vasat is. Hevítve égett tollszagot hagynak hátra s meggyuladó gázokat fejlesztenek. Hoppe-Seyler a protein anyagokat tulajdonságuk szerint következőleg csoportosította:

I. Albuminatok.

Ide tartoznak: tojás-, savó-, tejfehérje, globulinok, nuclein-albuminok (casein), albumozók és peptonok, megalvadtt fehérnyék. I. Albuminatok.

II. Proteidok.

Haemoglobin, mucin, hialogen, nucleoproteidok.

III. Albuminoidok.

Keratin, elasztin, nuclein, cerebrin, enzymeek. I. o.

Proto . . . összetételekben gyakori, a. m. első valamely sorrendben. Régebbi nomenclaturákban az oly fémvegyületeknél, melyek kétféle vegyértékű csoportot képeznek, a kevesebb vegyértékű gyök vegyületeinek megjelölésére használták. P. o.

Hg_2J_2 (1. v. é. Hg); HgJ_2 (2. v. é. Hg)
 protojoduretum deutojoduretum.

Ily módon az oxydulvegyületeket is így nevezték, p. o. ferr. oxalicum oxydulatum = ferrum protooxalicum; ferrum sulfuric. oxydulatum = protosulfas ferri.

Protoacetas hydrargyri = Mercuriacetát I. Hydr. aceticum.

Protocatechusav, a catechin (l. o.) bomlásterméke, ha azt *KOH*-dal olvasztjuk össze.

Protochloridum antimonii = Stibium chloratum. l. o.

Protochloridum hydrargyri = Hydrargyrum chloratum mite.

Protogen, oldható, meg nem alvadó fehérszén-csoportja, melyek a formaldehydnek a vérsavóra vagy tojásfehérére való hatásakor keletkeznek. Sárga száraz por, 8 r. vízben oldódik; mint tápláló szert csőre alakjában 60 grammos adagban alkalmazták.

Protojoduretum hydrargyri = Hydrargyrum jodatum flav.

Protooxalis ferri = Ferrum oxalicum oxydulatum.

Protoxydatum ferri muriatici = Ferrum chloratum oxydulatum.

Protopin: $C_{20}H_{10}NO_5$, az opium egyik alkaloidája, melyet Hesse 1871-ben fedezett fel. Nehezen oldódó fehér jegezes por, tömény H_2SO_4 -ban sárga majd vörös színnel oldódik, mely oldat kevés vaschloridtól ibolyaszínű lesz.

Protoplasma, plasma, sarcode, az állati és növényi szervezetnek ama része, mely él s melynek életmegszakadása okozza az egyed halálát is. Minden élő sejtben van protoplasma s ez folyó vagy kocsonyaállományu anyag, legnagyobb részt fehérszénből áll. A protoplasma képezi a szerves élet legalsó fokát, az amoebák, infusoriák egyetlen plasmacseppből állanak, mely csepp táplálkozik, érez és mozog s szaporodik. Az összetett szervezetek egy csepp ily protoplasmából épülnek fel oszlás útján. Az ember is egyetlen sejtéből keletkezik (l. Conceptio, pete.) l. Sejt.

Protosulphas ferri = Ferr. sulf. oxydulatum.

Protosulfas potassae = Kalium sulfuricum. Épily módon lehet a többi vegyületekből is ily elnevezésre alkalmasakat találni.

Provisor, gondnok, gyógyszerértárolással megbízott okleveles gyógyszerész.

Proust József Lajos, francia gyógyszerész s jeles chemicus, szül. 1755-ben Angersben, megh. 1826. A chemia tanára volt Madridban, visszavonulva a tudománynak élt. Dalton előtt rájött ama törvényre, hogy az elemek egymással bizonyos állandó sulyarányok szerint képeznek vegyületeket. Proust fedezte fel a szőlőcukrot.

Prunella = égető (pruna = parázs), innen sal prunellae = égetős só; eme elnevezés: sal prunellae (kal. nitr. fusum) származtatható onnan is, hogy a salétromot előbb olvadás végett parázsra tették, hogy kiönthető legyen.

Prunus, fajneve a cseresnye, meggy, kökény, szilva, laurocerasus, stb. fáknek a rózsafélék családjában.

Prurigo de Hebra, erős viszketéssel járó bőrbántalom, mely már a gyermekkorban főleg a végtagok feszítő izmain, a hason és háton is fellépnek eleinte csak kitappintható, majd kiütődő

vörös göböcskék alakjában, melyekből fehér nedv folyik ki s sárga pörkké szárad. Eme betegség lényegét csupán a göböcskék képezik, a többi járulékos tünetek a felvakarás következményei. A viszketés nappal szünetel, de ágybafekvéskor teljes erővel lép fel s annyira megkínózza a beteget, hogy azon az álmatlanság s folytonos inger folytán aggasztó sorvadási tünetek lépnek fel s kellő kezelés híján el is pusztulhat az. A betegség lényegéről semmi biztosat nem tudunk, legtöbbszörre vérszegény, görvélyes anyák gyermekei szenvednek benne. Gyógykezelésénél legnagyobb szerepet játszik a 25—27%-os fürdő, mely a bőr érzőidegeire megnyugtatólag hat s már ezáltal a kínzó viszketést enyhíti. A bőrt vaselinnel, vizes glicerinrel, resorcin, vagy Vleminkx oldattal kenhetjük be. Belsőleg jó hatást tapasztaltak az izzasztók, pilocarpin után, nemkülönben a jód adagolása is jó sikerre vezethet, mivel a bántalom rendszeren görvélyes gyermekeken lép fel.

Pruritus, a bőr érzőidegeinek neurósis, melynek egyedüli tünete a nagyfoku viszketés, anélkül, hogy a bőrön a vakarás által okozott elváltozásokon egyebet látni lehetne, de a folytonos vakarás által a bőr lobossá válhatik s ez complicálhatja a bajt; ilyenkor a viszkető bőr duzzadt, vörös, megnyomva fehér de a megnyomott részt azonnal elborítja a hamar odaáramló vér. Leggyakrabban a szeméremajkakon lép fel s a szőrtüszők gyuladása által complicálódhatik a folytonos vakarás folytán. Kezelése tüneti, mivel a pruritus nem önálló betegség, hanem idegbántalom kifolyása. Cocain oldattal a viszketést enyhíthetni. Jó szolgálatot tehet a chlormész-oldatos borogató mint összehúzó szer, kiváló hatása van a sublimátoldatnak 1—2%₀₀-os oldatban.

Pserhoffer-acusticon, fülcsepp, mely glicerinnek $\frac{1}{5}$ rész kátránnyal s pár csepp cajeputolajjal való keverékéből áll.

Pserhoffer-pilula, l. Pilulac Pserhofferi

Pseudo . . . összetételekben használt, ilyenkor azt jelenti: ál, hamis, nem igazi.

Pseudoaconitin, acraconitin = Aconitinum anglicum.

Pseudoephedrinum. aromaticus vegyület az ephedrafajokból, melyben a $H. C. N = \beta$ állásban van: Mydriaticum, mely hatása fenti helyzetéből van; az ilyen vegyületek a dilatatornak körzeti izgalmát okozzák, nem mint az atropin, melynek mydriaticus hatása a sphincter-tonus lazulásán alapszik.

Pseudomorphismus = Átalakuság.

Psilotrum, Jacobsen dr. depilatoriuma: Rp. Colophonii 8-0, Res. Benzoes, Cerae flavae aa 10, Empl. plumbi 30, Res. elemi 40. Solve et misce.

Psoriasis = Pikkelysömör. l. o.

Psorodes = Rühes.

Psyche = Lélek, szellem; psycho . . . lélekre vonatkozó; psychologia = lélektan; psychopathia = elmebántalom, lelki-betegség; psychosis = elmebántalom.

Psycica remedia = Hűsítő szerek.

Psyllium, pulicarium, bolhafűmag, a plantaginaceák családjába tartozó fű érett, fekete-barna fényes magvai, melyek sok nyálkát tartalmaznak, ezért a magvak főzetét lobos bántalmaknál ilalul használják mint bevonószert.

Pt = Platina.

Pterocarpus, (szárnyas termésű), vitorlásvirágúak közé tartozó cserjék mintegy 18 fajjal a tropicus éghajlat alatt; levelük váltakozó, viráguk fürtöt képez, termésük lapos, fel nem repedő zászlós tok. A p. draco. p. santalinus fájából bemetszéskor vörös, beszáradó folyadékot nyerhetni, l. Sanguis draconis. A p. marsupium a kino gummit, a p. santalinus a vörös santalfát s a santalin nevű festanyagot szolgáltatja. l. o.

Pteroma, pteron = szárny.

Ptisana, tisane, Hippocrates által használt gyógyszeralak, mely nem más, mint nagyobb mennyiségben elfogyasztandó főzet vagy forrázat, l. Decoctum.

Ptomainok, a hullákban s állati szervekben rothadás alkalmával keletkező rendkívül mérges, alcaloidszerű vegyületek, melyek a muscarinhoz hasonló szerkezettel bírnak s trimethylamin vegyeknek tekinthetők. l. Hullaméreg, Toxinok.

Ptyalagoga remedia, sialagoga, salivantia, nyálelválasztó szerek, melyek a nyálmirigyek izgalma által bő nyálelválasztást okoznak. Ilyenek a fűszerek, betel, jaborandi, higany, kaljodatum.

Ptyalin, az enzymeek sorába tartozó erjesztő anyag, mely a nyál főalkatrészét képezi s az emésztésre bír nagy befolyással. l. o. Alkalmazzák a pepsinnel együtt 0,5—20 gr. adagban dyspepsiánál.

Ptyalismus = Nyálfolyás. l. o.

Pubes = szőr; pubertas = szőrösség, átvitt értelemben a nemi szervek kifejlődöttsége: ifjúkor; pubescens = szőrös, serdülő.

Pudenda = szeméremtest.

Púder, a poudre (l. o.) magyaros kiejtése = hajpor. l. Pulv. cosmeticus.

Puerpera = gyermekágyas nő, puerperium = szülés. l. Gyermekágy.

Pugillum, magyarul »bugyelláris«, boríték alakú portárcza, mely nevét a rómaiak pugillaris nevű ökölnyi nagyságu (innen neve is) kis írótablácskáitól vette, melyeket tárczaalakuan öszszefűzve magukkal hordoztak.

Puhító szerek, lágyító szerek = Emollientia.

Pulegium, putnokfű, vadmentha, csomborfű, mentha pulegium L. A menthához hasonló, 15—30 cm. magas, igen elá-

gazó fű, melynek levelei aprók, rövid nyelczések, egészszélűek, apró piros virágai a nagy murvákban ülve tömött pörgetőt képeznek. $C_{10}H_{16}O$, összetételű illó-olajtartalmánál fogva mint fűszert használják majoránával.

Pulicaria = l. *Psyllium*.

Pulmo = Tüdő. l. o.

Pulmonaria off. tüdőfű, dongóvirág, emberképű fű, az érdeslevelűek családjába tartozó többnyári fű, mintegy 17 fajjal Európa és Ázsia hegyein. Tőlevelei nagyok, meddők s tüdőalakuak s ezoknál fogva használták a régiek különböző tüdőbántalmaknál. Levelei és gyökere mint a species pectorales alkatrésze volt hivatalos,

Pulpa, az állati és növényi szervezet lágy részei; gyógyszerési értelemben a gyümölcsökből befőzés után előállított pépállományu praeparatum, magyarul: iz. A pulpák a gyümölcséből oly módon állítatnak elő, hogy azokat vízzel főzik míg az csak old belőle; a ritkás, szitán átnyomkodott pépet kellő consistentiára besűrítik s l r. cukorport adnak hozzá.

Pulpa prunorum, szilva-iz; a magy II. gykv. szerint:

Rp.

Fruct. pruni siccat. lavat. 2000.

Coque cum.

Aquae communis qu. s.

continue agitatione ad emollitionem usque. A nyert pépet szitán kell átdörzsölni s gyenge tűznél felsűrű extractumállományuá sűríteni s 3 sulyrészhez 1 sulyrész cukorport kell keverni.

Épily módon készíthetni a különböző gyümölcsökből is pulpákat. A szilvák husos, sárga színű középső fala 24—25% cukrot, 2% dextrint, 0.5—0.6% hangyasavat, 0.2% albumint, 1.1% cellulost. 71% vizet s különböző sókat alkotó *K, Na, Ca, Mg* és *Fe* vegyeket tartalmaz. Belsőleg mint vivőszert alkalmazzák nyalatokba. Enyhe hashajtó.

Pulpa tamarindorum. tamarinda-iz, a magy II. gykv. szerint:

Rp.

Pulpae tamar. venal. 500

Infunde cum:

Aquae dest. fervid. 800

A meglágyulásig pállított tömeget szitán áttörve, vízfürdön porcellán edényben felsűrű extractum állományuá sűrítjük s három sulyrészhez 1 rész cukorport keverünk. l. *Tamarindus*. Savtartalmánál fogva hűsítőleg hat, nagyobb, 25—50 grammos adagja könnyű székelést okoz s mint ilyen adjuvans és corrigens szer gyanánt más hashajtszerekhez rendelik, így sennaforrázathoz, kősépsókhöz.

Pulsatilla = *Anemone pratensis*. l. o.

Pulsatilla camphor = *Anemonin* l. o.

Pulticula = Cataplasma.

Pulveratio = Porítás.

Pulvinarium, pulvinulus. gyógyfűpárna, lectisternium,, illatos növényrészekkel megtöltött párnácskák, melyeket melegítve szárazon vagy megnedvesítve a fájós testrészre helyeznek.

Pulvis, por, poudre; pornak nevezzük ama gyógyszeralakokat, melyek tekintet nélkül az anyagra vagy a használat módjára, poralakban jutnak a beteghez. Valamely anyagnak porítása annak minemisége szerint történhetik zúzás (növényi részek), törés (ásványok, sók), eldörzsölés (*camphor*, *castoreum*, sók) s az így nyert pornak átszilálása által. A porításra használt edény az anyag kémiai tulajdonságaihoz képest lehet fa-, serpentin-, márvány-, porcellán-, vas- vagy rézmozsár; ezenkívül finom porokat lehet előállítani iszapolás, lecsapás által, vagy ha forrón telített sóoldatot kihűlésig keverünk, vagy ha jegeczeket levegőn elmállani hagyunk, ez utóbbi módon készült por neve: *dilapsus*. (*natr. sulf.*, *natr. carbon.*, *sal therm.*, *Carolarium dilaps.*) A porok eme legutolsó kvalitása az expediciónál figyelembe veendő, mivel a *dilapsus* porok vízvesztések folytán sokszor még egyszer oly erősen hatnak, mint u. annyi frissen porított jegeczes só.

A poralaku gyógyszerek lehetnek egyszerűek ha csak egy s összetettek ha több anyag porának keverékéből állanak; e kettő azután kerülhet a beteghez osztatlanul vagy bizonyos számú adagokra osztva s capsulába öntve; az előbbieket scatulákban expediálják s azok külsőleg behintésre, vagy belsőleg késhegyenként bevéve használatnak.

Az összetett poroknál is megkülönböztetünk *basist*, *vivőszert*, *adjuvant*, *vivőszerül* a *sacchar. alb. pulv. liquir. stb.* szolgál. Az összetett porokat anyaguknak 10—szeresen megfelelő mozsárban keverjük össze oly módon, hogy kis mennyiségű *basist* a már előre lemért *vivőszer* egy kis részével jól eldörzsöljük s azután együtt az egész *szert* 10—20—30 perczig keverjük a kézcsukló s nem az egész kar mozgatása által. Nehezen keverendő anyagnál (*morph.* és *natr. Salicyl bism subnitric.*) a *basist* előbb kevés cukorporral keverjük el. Különböző fajsúlyu poroknál a könnyebbeket mindig utoljára adjuk a keverékbe. A kemény jegeczeket előbb ütögetve szétzúzzuk s a tömeget a marokrafogott pistillummal erős nyomással szétmorzsoljuk. Az elfolyósodó *incompatabilis* szereket s a könnyen tapadókat igen nyhe nyomással, a pistillum egyszerű ráeresztése által keverjük össze, a gyantákat, szívós anyagokat darabos cukorral dörzsöljük el s azután keverjük bele az *excipientsbe*.

A por egyenletes, ha kanállal elsimitva szemmel kivehető részeket nem tartalmaz.

A mozsarak megválasztásánál figyelniünk kell arra, hogy azok feneke tökéletes hajlásu legyen; ne legyen közepén hirteleni mélyedés, sem domboru kiemelkedés, a keverő feje pedig széles lapos s ne gömbalaku legyen, a lapos keverővel több anyagot lehet a mozsár falához dörzsölni. A mozsár belső felülete s a pistillum feje ne legyen sikos mázzal bevonva, mivel azon a porok elsiklanak. A mérges és szagos anyagok részére jelzőkkel ellátott mozsarak szolgáljanak.

Az osztandó porokat a balkézbe fogott mozsárból a pistillummal való ütögetés segélyével egy pergemet kártyára öntjük s az előre sorbarakott kártyákra szétosztjuk. (Ámbár szakmunkákban hagyományos szokásból mindig a porok szétmérése s nem osztása van fölemlítve). A szétosztást csak 15 porig szabad eszközölni, többfele osztandó porokat szét kell mérni 10–10 adagra osztandó csomókra. 2 grammot meghaladó adagoknál mindig mérleget s nem szemmértéket kell használni.

Porok dividálására már különböző eszközök állanak rendelkezésre, ilyenek p. o. a Lassu-féle dividáló gép, mely azonban complicált voltánál fogva recepturára nem alkalmas s ez időszerint sehol sem használják, megemlítendő a kézieladási cikkek szétosztására használt öllóskanál, melylyel a port kimerítik s egy rugós fémrúddal a fölösleget lesöprik a kanálról; legezészerűbb porosztó a Csajka Jenő dividáló váluja, mely egy V alakú nikél váluból áll, melybe az egyik oldalon egymástól egyforma távol álló s tengelyen forgó válaszfalak fordíthatók be. Dividálás előtt a váluból a válaszfalakat felnyitjuk s beleöntjük az elosztandó pormennyiséget s egyenletesen lesimitjük, majd a válaszfalakat reáhajtuk miáltal a por a tetzés szerinti adagra osztatik. Az egyes adagok a válaszfalak egyenkénti kiemelése által capsulába önthetők.

Pulvis aerophorus, pezsgőpor. pharm. Hung. II. Rp. Pulv. natr. hydrocarb. gr. 2. Detur in charta coerulea. Rp. Pulv. acidi tartarici gr. 1.5. Detur in charta alba. Ha a borkősavat cukros vízben oldjuk s hozzáadjuk a soda bicarbonát, CO_2 szabadul fel s kellemes hűsítő italt kapunk.

Pulvis aerophorus anglicanus = Seidlitz-por.

Pulvis aerophorus Seidlitzensis scu anglicanus, pharm. Hung. II.

Rp.

Pulv. kalii natrio-tart. 10

Pulv. natrii hydrocarb. 3

Mixta dentur in charta coerulea.

Pulv. acidi tartarici 3.

Detur in charta alba.

A Mohl-féle Seidlitz-por capsulái eme intézkedéssel fordítottak, pedig a borkősav a kék capsulát megfehériti.

A seidlitzport mint hashajtót a kal. natr. tartaricum javál-

latai alapján alkalmazzák s vagy kettős pohárból iszszák meg azt, vagy a sókeverék szirupos oldatához adják a savat s a pezsgő folyadékot megiszszák. A két csomagot külön-külön meginni veszélyes, mivel a gyomorban fejlődő sok CO_2 bélrepedést is okozhat.

Pulvis Algarothi = Antimonoxychlorid; l. Algaroth-por.
Pulvis alterans Plumeri pharm. austr. V.

Rp.

Pulv. hydr. chlor. mitis
Stibii sulfur. aurant. aa partes.

Trituando misce. Extempore paratur. Mint izzasztó s köptető szert használják. l. Stibium sulf. aurantiatum.

Pulvis antihectio-scrophulosus, p. nucum moschat. compos. ph. austr. V.

Rp.

Pulv. bacc. lauri tost.
 » *nuc. moschat. aa* 10
 » *cornu cervi ust.* 10

Misce. Görvélyes egyéneknek adták mint az anyagforgalmat előmozdító szert.

Pulvis ararobae = Chrysarobin.

Pulvis aromaticus, pulv. cinnamomi compositus. az angol gykv. a lobos hashajtók közé keverteti a fájdalmak enyhítésére, áll egyenlő súlyrész pulv. cinnam. zeylanic. sem. cardamomi és gyömbér porából.

Pulvis arsenicalis Helmundi, pulvis Cosmi, pharm. austr. V.

Rp.

Pulv. cinnabaris fact. 2-15
 » *ossium ust.*
 » *sang. dracon.aa* 0-30
 » *arsenici albi* 0-72

Misce. extempore. Marószer.

Pulvis aspersorius == hintőpor.

Rp.

<i>Lycopodii</i>	p. 3	<i>Amyli</i>	
<i>Lap. baptist.</i>	p. 1	<i>Lap. baptist. aa</i>	25
<i>Misce</i>		<i>Zinci oxydati</i>	5

Használtatnak kipállott sebekre; ilyfajta compositiók bármely szerből állithatók össze.

Pulvis bonducellae comp. Indiai gykv; a boducellamagvak s a fekete bors porának keveréke, váltóláz ellen használják.

Pulvis carthusianorum = Stibium sulfuratum rubrum; e nevet onnan kapta, hogy főleg a szerzetesek használták mindennemű betegség ellen. l. Antimonium.

Pulvis catechu compositus pharm. anglie:

Rp.

Catechu pallidi gr. 4
Kino pulv.
Ratanhae rad. pulv. aa 1

M. f. p. No X. Idült hasmenés és vérhas esetében 1—2 port.
Pulvis cibarius, emésztőpor: Natr. v. kal. bicarbonicum 0.50%
 pepsinnel keverve. Evés után 1 késhegynyi kell bevenni.

Pulvis cinnamomi comp. = Pulv. aromaticus.

Pulvis cosmeticus, Pouderek.

Rp.

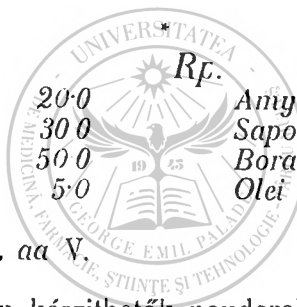
Plumb. carbon. 15.0
Lap. baptistae
Amyli pulv.
Alum. plumos aa 40.0
Olei neroli
 » *rosari* aa gutt. III.
 Miscce.

Rp.

Plumb. carbon.
Magn. carbon. aa 100
Alumin. plumos.
Amyli pulv. aa 200
Olei geranii qu, s.
 Miscce.

Rp.

Pulv. ireos 20.0
Talci venet. 30.0
Amyli pulv. 50.0
Trac moschi 5.0
Olei citri
 » *bergamot.* aa V.
 Miscce.

Amyli oryzae 75.0
Sapon oleac. alb. 20.0
Boracis veneti 5
Olei naphae gutt. V.
 Miscce.

Hasonló módon készíthetők pouderek bisim. subnitricummal, zincum oxydatummal. Rózsaszin pouderekhez különként 1 gr. carmin keverendő, szép színt ad az eosin alcoholos oldata is. Crém szín pouderek sárga anilinnel, pulv. catechuval, lycopodiummal állíthatók elő. A poudereket minden esetben finom szitán kell megsztálni.

Pulvis Cosmi = Pulvis arsenicalis Hellmundi. l. o.

Pulvis cretae aromaticus pharm. anglic. et gallic.

Rp.

Calcii carb. puri pulv. 12
Pulv. cinnamomi
 » *nuc. moschat.*
 » *croci siccati* aa 3
 » *cariophyllor.*
 » *cardamomi* aa 1

M. f. p. div. in. dos. No XXIV.

Ha fenti keverékhez 0.24—0.48 gr. opiumot is adunk, az az angol gykv. Pulv. cretae aromat. cum. opio nevű porának fog megfelelni. Cholera hasmenésnél kiváló hatásu.

Pulvis dentifricus albus, fehér fogpor:

Rp.

Pulv. ireos
Magn. hydrooxyd aa g. 50
Calcii carbonici gr. 400
Olei menth. pip. gutt. XXV.
 Misce.

Rp.

Pulv. ireos
Cremor tartari aa 100
Pulv. oss. saepiae 200
Calcii carb. pr. 400
Olei meth. pip. g. L

Rp.

(Heyder)
Pulv. oss. sepieae 200
Pulv. ireos
Magn. carbon. aa 25
Ol. meth. pip. g. XXV.

Rp.

(Salicylos)
Acidi salicyl. 2·0
Pulv. cretae 40·0
 » *magn. carb.* 3·0
 » *sapon. ven.* 5·0
Carmini 0·2
Olei menthae V.
 » *rosar. gutt.* I.

Rp.

(Laukota)
Pulv. oss. saep.
 » *conchar. aa* 40
Magn. carb. 10
Pulv. ireos 40
 Misce.

Pulvis dentifricus americanus:

Rp.

Pulv. ratanhiae 60
 » *oss. sepieae* 100
 » *cremor tart.* 20
 » *ireos flor.*
 » *sacchari albi* aa 5
 Misce.

Pulvis dentifricus Carabelli:

Rp.

Pulv. calcii carbon.
 » *oss. sepieae* aa 100
 » *cinnamomi*
 » *ireos flor.*
 » *carb. til. aa* 25
Vanilini 0·10
 Misce.

Pulvis dentifricus cinereus, szürke fogpor:

Rp.

Pulv. cinnamomi
 » *ireos flor. aa* 20
 » *carbon. til.* 15
 » *ossium sep.* 240
 » *cariophyllor.* 15
 » *bergamot.* 3·0
Spir Cologniensis 10·0
 Misce.

Pulvis dentifricus decolorans, szintelenítő, fehérítő fogpor:

Rp.

Calcii hypochl. sicci 1.
Pulv. corallii rubri 40.
Misce.

Pulvis dentifricus flavus:

Rp.

Pulv. irid. flor. 30.
 » *cremor. tart.* 40.
 » *sacchari lact.* 15.
 » *chinae fusc.*
 » *cinnam. aa* 5.
Olei menthae pip. gutt. VI.
 » *amygd. amar. aeth. g. IV.*
 » *rosarum* gutt. II.
Misce.

Pulvis dentifricus Hufelandi:

Rp.

Pulv. santali rubri. 40
 » *chinae fusc.* 10
 » *alumin. crudi* 5
Olei cariophyllor.
 » *bergamot. aa gutt. X.*
Misce.

Pulvis dentifricus indicus:

Rp.

Cort. chinae flav. pulv.
Pulv. ireos flor.
 » *cancrorum*
 » *dentifr. rubri aa* 20
Camphorae pulv. 10
Olei menthae pip. gutt. X.
Misce.

Pulvis dentifricus niger:

Rp.

Pulv. carbon. til. 100
 » *chinae fusc.* 25.
 » *salviae* 50.
Ol. cariophyllor. gutt. XX.
Misce.

Pulvis dentifricus Parisiensis:

Rp.

Cremeris tartari 200
Coccionellae 8
Aluminis usti
 » *crudi aa* 1·5
Laccaé florent. 3·0
Misce.

Pulvis dentifricus Richter :

Rp.

<i>Pulv. crem. tart.</i>	20·0
» <i>sang. drac.</i>	7·0
» <i>alum. crud.</i>	5·0
» <i>coccionel,</i>	1·0
» <i>cariophyllor.</i>	0·5
<i>Misce.</i>	

Pulv. dentifricus roseosus :

Rp.

<i>Sapon. venet. pulv.</i>	
<i>Magnes. carbon. aa</i>	75·0
<i>Pulv. ireos flor.</i>	25·0
<i>Carmini</i>	0·50
<i>Olei menthae gutt.</i>	50
<i>Misce.</i>	

Pulvis dentifricus ruber :

Rp.

<i>Pulv. cretae praecip.</i>	500
» <i>kalii hydrotarl.</i>	
» <i>alum. usli aa</i>	80·0
<i>Carmini rubri</i>	10·0
<i>Olei cariophylli</i>	1·0
<i>Spir. Cologniens.</i>	qu. s.
<i>Misce.</i>	

Pulvis dentifricus Vergani :

Rp.

<i>Coccionellae pulv.</i>	3·0
<i>Pulv. dentifr. rub.</i>	10·0
» <i>sacchari lact.</i>	30·0
<i>Olei menth. pip. gutt.</i>	X.
<i>Misce.</i>	

Pulvis dentifricus viridis :

Rp.

<i>Pulv. pani usli</i>	
» <i>salviae</i>	
» <i>natrii chlorati aa</i>	40
» <i>nuc. moschal.</i>	
» <i>cariophyllor. aa</i>	5
<i>Misce.</i>	

Pulvis dentifricus Zsigmondy Dr. — is :

Rp.

<i>Pulv. ossium sepiae</i>	80
» <i>sapon. medic.</i>	
<i>Magnes. carbon. aa</i>	10
<i>Olei menthae pip. gutt. VI.</i>	
<i>Misce.</i>	

Pulvis del Condessa = Pulvis corticis chinae.

Pulvis diachylon comp. = Diachylonpor. l. o.

Pulvis di Bachia = Chrysarobin.

Pulvis digestivus, emésztőpor, az ily fajta porok enyhe hashajtók s natr. bicarbonicum keverékéből állanak; ilyen p. o. a Gölispor. l. o.

Pulvis Doveri, pulv. laudani cum ipecacuanha, pulv. ipecacuanhae compositus, pul. alexiterius, diapnoicus, anodynus, sudorificus stb. a magy. II. gykv. szerint:

Rp.

Pulv. ipecacuanhae
 » *opii aa* gr. 5·0
 » *sacchari albi* gr. 4·0
Misce diutius terendo.

Mint köptetőszert alkalmazzák 0·10 gr.-os adagban. l. Ipecacuanha. Legnagyobb adagja pro dosi 1, pro die 4 gramm. l. még Poudre de Dowre.

A mi gykvünk előiratával megegyezik az osztrák, német, helvét gykvek előirata, a brit és amerikai készítmény aránya: $K_2SO_4 = 8$, opium, pulv. ipecac. aa 1; a francia készítményt l. Poudre de Dowre alatt.

Pulvis elaterii compositus pharm. anglic.

Rp.

Elaterii albi 1
Sacchar. lactis 9
Misce.

0·30 grammjával rendelik l. Elaterium.

Pulvis equorum, lovaknak való por köhögés és étvágytalanság eseteiben.

Rp.

Rp.

<i>Antim. crudi</i>		(Nátha ellen)	
<i>Sulf. sublim. aa</i>	200	<i>Salis. Glauberi</i>	200
<i>Pulv. Enulae</i>	300	<i>Flor. sulfuris</i>	100
» <i>calami</i>		<i>Antimonii</i>	
» <i>gentianae</i>		<i>Pulv. acori</i>	
» <i>foeni graec. aa</i>	100	<i>Pulv. junip.</i>	6
<i>Misce.</i>		<i>Pulv. gentian. aa</i>	50
		<i>Misce.</i>	

l. még Korneuburgi-por.

Pulvis fumalis Engel: *Rp.* Myrrhae. Olibani aa 5 p. Mastiches. Succini, Sacchari aa 1 p. Boli armenae 12. Durva por legyen; parázsra hintve illatos vastag füstöt ad.

Pulvis fumalis nobilis, finom füstölő por, inkább species: az osztr. V. gykv. szerinti előirat: *Rp.* Rad. ireos flor. Cort. cassiae, Styrax in granis aa 30. Benzoes 15. Cort. Cascarillae, Cariophyllorum. Lavendulae flor. Calendulae flor. aa, 10. Flor. rosae gallic. 20. Conscinde in pulverem grossum, et per cri-

brum trajectum irrorata cum Spiritus Cologniensis 2:5. Optime commixtum serva.

A rad. ireos s flor. calendulae-t megszokták festeni sárga-, kék-, piros-, zöldszíntűre a megfelelő anilinek alcoholos oldatával; festésre használható még az indigo-, curcuma-, cocconella tinctura is. Midőn már az összes kellékek jól megszáradtak, kell az illó olajat vagy szagosítót hozzákeverni.

Pulvis fumalis ordinarius seu arthriticus, nem annyira szagosításra mint inkább orbánczos testrészek megfüstölésére használt keverék; az osztr. V. gykv. szerint: Rp. Olibani 500. Succini rubri Mastiches, Sandaracae aa 200, Styracis calamit. Benzoes aa 100. Flor. lavandul. — cyani, — calendulae aa 50. Flor. peoniae, — rosarum aa 100. Misce fiat pulvis grossus.

Pulvis fumalis de Serail: Rp. Flor. Rosar. 200. Cariophyllor. Cort. cinnamomi. Gummi ladani, Bals. tolutani aa 80. Res. styracis, — benzoes aa 120. Moschi puri 1:5. Olei cariophyllor. gutt. 100. — lavandul. gutt. 50. — Rosar. gutt. 25. Misce. fiat pulvis grossus.

Pulvis Goa, pulv. ararobae, acid. chrysophanic. crudum, polvo di Bachia, az andira araroba 20 meter magas délamerikai fának leveleiben, törzsében és gyökerében levő sárgaszínű agyaghoz hasonló por, mely 84% chrysarobinból (l. o.) 7% vízben oldódó glycosidból s 8–9% gyantából áll. Eme port Braziliából Bachián át vitték a kereskedésbe, később a kereskedelem gócza Goába ment át. Keletindia egyik városába, honnan nevét is nyerte. Hogy a Goa-por a lichen orcellától származna, tévedés, mely onnan ered, hogy a goa-por egyrészt Bachiából nem közvetlenül hanem Mozambiquen át vitték Goába. l. Chrysarobin, Acid chrysophanicum.

Pulvis gummosus, species diatragacanthae frigidae; pharm. Hung. II. (Mézga-por.).

Rp.

- Pulv. amyli*
 » *liquir. rad. aa 50*
 » *gummi arab.*
 » *sacchari alb. aa 100*

Misce. Légutak nyákhártyáinak hurutját vizelvonás által enyhítheti s mint bevonószer megvédi azokat a levegő behatásától. Nagy mennyiségben bevéve a hurutot csak fokozza.

Pulvis infantum, l. Nutrimentum.

Pulvis insecticidus persicus, perzsiai rovarpor, a compositák közé tartozó pyrethrum fajok (p. roseum, p. carneum, Kaukasus vidékein) virágának pora; világos-barna, átható szagú s tüszszenésre ingerlő por, mely között himszemcsék és a virágrészek törmelékei láthatók. Ammoniával sárgazöld, $Fe_2 Cl_6$ -dal barnás-zöld lesz. Jól záró edényben tartassék. Alkatrészét egy a trimethylaminhoz hasonló s savval leköötött vegyület képezi

azonkívül persicinnak nevezett glycosidnemű anyag, gyantasav s keserű gyanta van benne. A rovarokra bódítólag, mérgezőleg hat, ezenkívül a tüskés himporszemcsék és gyantamirigyek azok izei közé jutva az állatkák mozgását is gátolják. Vizes forrázata csőre alakjában előli a fonálférgeket, *ascaris lumbricoide*s. 1:10 arányban tinctura is készíthető belőle.

A dalmatiai rovarpor gyengébb s a *p. cinerariae folium* Tr. *p. parthenium*, *anthemis cotula* virágaiból készül. Kitűnő rovarölő port képez a következő keverék: Rp. Frond. *sabinae*, Hb. *cicutae*, pulv. *pedicular*. aa. 60. Bulb, *colchici*, Flor. *chamomill*. Rad. *hellebori nigri* aa 40. Hb, *absinthi*, — *abrotani* aa 80. *Misce fiat pulvis* .

Pulvis ipecacuanhae comp. seu cum opio. l. *Pulvis Doweri*

Pulvis iridis odoratus praetiosus, sachets d'Iris, illatos párnácskába való keverék.

Rp.

Pulv. iridis gr. 3000.

Extrait de Violette gr. 5.

» *de Patschouli gr.* 1.

Misce. 30—50 grammonként kis zacskókba mérendő szét.

Pulvis jalapae compositus, pulvis purgans, epe por, epe-szélpor, az angol gykv. szerint:

Rp.

Rad. jalapae pulv. 0.20.

Cremor tartari 0.36.

Pulv. zingiberis 0.04.

Misce d. t. d. N^o X. 3 óránként 2 port bevenni mint hashajtót. Minálunk eme elnevezés alatt a következő keveréket ismerik:

Rp.

Pulv. tub. jalapae 50

Kal. sulfuric. pulv. 100

Olei foeniculi gutt. XX

Misce. D. S. Késhegygyel.

Rp.

Pulv. tub. Jalapae

» *fol. sennae*

» *arcani duplicat. aa* 50.

Misce.

Pulvis kino compositus, brit gykv.

Rp.

Pulv. kino part. 20.

» *opii* » 1. *Misce.*

Idült hasmenés és gyomorégés ellen.

Pulvis laudani cum ipecac. = *Pulvis Doweri*. L. o.

Pulvis liquiritiae compositus = *Pulvis pectoralis*. L. o.

Pulvis lycopodii comp. = *Pulvis aspensorius*. L. o.

Pulvis magnesia cum rheo, pulv. infantum, sec. pharmac.

germanic. Rp. Magnes. carbon. 60. Pulv. rhei 15. Eleosach. foeniculi 40. M. f. p. Gyermekeknek késhegyenként mint enyhe hashajtót adják. A helvét gykv. szerint: Rp. Pulv. iridis flor. 10, — rhei 20. Eleosachar. foeniculi 40. Magnes. carbonic. 80. Misce.

Pulvis nucum moschat = Pulv. antihecticoscrophulosus.

Pulvis nutriens infant. L. Nutrimentum.

Pulvis opii compositus pharm. angl.

Rp

Pulv. opii	1·5
» piper. nigr.	2·0
» zingiberis	5·0
» carvi sem.	6·0
» tragacanth.	0·5 Misce.

0·10—0·25 grammos adagokban mint fájdalomcsillapítót alkalmazták.

Pulvis opii cum ipecacuanha = Pulv. Doweri. L. o.

Pulvis pectoralis, pulv. liquiritiae seu glychyrrizae compositus, köhögés ellen igen elterjedten használt kézi eladási cikkek, legáltalánosabban Fiaker-por név alatt ismeretesek. Ilyfajta előiratok ezek:

Czermak-féle:

Rp.

Extr. liquir. sicca.

Pulv. sacchari

» gummosi

Misce.

25

50

100

Rp.

Quarin-féle:

Stib. sulf. aur.

1·0

Succi liquir. sicci

Pulv. gummosi aa

100

Misce.

Rp.

Kermes mineral.

1·5

Opii pulv.

5·0

Flor. sulfuris

25·0

Gummi arab.

Succi liquir.

Sacchari albi aa

50·0

Eme készítményt is nevezik Fiaker-pornak.

Olajos-por:

Rp.

Butyr. cacao

Gummi arab. aa

5

Sacchar. alb.

10

» lact.

20

Extr. hyosciami

0·15

Eme porok késhegyenként vétetnek be naponta három négyszer nyákhártyák hurlyjától függő köhögéscél.

Fiaker-féle:

Rp.

Extr. hyosciami

Stib. sulf. aurant aa

3

Sacchari albi

Pulv. fol. sennae

» r. liquirit.

Flor. sulfuris aa

60

Pulv. sem. anisi

10

Misce.

Deimar-féle:

Rp.

Pulv. sennae

» r. liquir. aa

20

» s. anisi

1·5

Flor. sulfuris

10

Sachari albi

160

Misce.

Trass-féle:

Rp.

<i>Gelat. islandic.</i>	
<i>Gummi arab. aa</i>	50
<i>Sacchari albi</i>	100
<i>Eleosacch. vanil</i>	25
<i>Misce.</i>	

Pulvis pediculorum, tetü-por, capuczinus por, »pulver capaczina« :

Rp.

<i>Pulv. semin. sabadillae</i>	
» <i>fol. nicotian. tabaci</i>	
» <i>staphisagriae aa</i>	100
» <i>hellebori nigri</i>	50
<i>Misce.</i>	

Zsirral keverve használni; sebes fejre ne alkalmazzassék, mert lobos folyamatot idéz elő.

Pulvis porcorum, sertéspor, szentkereszti por, mindennemű sertésbelegsnél :

Rp.

<i>Antimonii crudi</i>	
<i>Natrii sulfurici aa</i>	200
<i>Pulv. emulæ</i>	500
<i>Colcothar</i>	300
<i>Bulbi allii sat. contus.</i>	
<i>Assae foetidae aa</i>	25
<i>Misce.</i>	

Rp.

	*
<i>Tartari stibiati</i>	10
<i>Antimonii crudi</i>	
<i>Magnesii sulf. aa</i>	100
<i>Pulv. gentianae</i>	200
<i>Misce.</i>	

Rp.

	*
<i>Antimonii crudi</i>	
<i>Pulv. acori rad. aa</i>	50·0
» <i>sem. foeni graeci</i>	
<i>Sulf. sublim. loti aa</i>	40·0
<i>Pulv. sem. anisi</i>	
» » <i>foenic. aa</i>	20·0

Pulvis purgans = **Pulvis jalapae compositus**. I. o.
Pulvis rhei compositus pharm. anglic. et american.

Rp.

<i>Magnesiae ust.</i>	6
<i>Pulv. rhei</i>	2
» <i>zingiberis</i>	1

M. f. p. div. in dos. No. X., l. még pulv. magnes. cum rheo.

Pulvis salinus anticholericus:

Rp.

<i>Natrii bicarbonici part.</i>	30
» <i>chlorati</i>	» 20
<i>Kalii chlorici</i>	» 7

Összekeverve hidegvizzel egyszerre kell bevenni hasmenés esetében.

Pulvis scammonii compositus pharm. gallic. et. anglican.

Rp. Scammonii 0·40. Pulv. tub. jalap. 0·30. Pulv. r. zingiberis 0·10. Misc. Div. in dos. No. X. 3 óránként 1 port.

Pulvis seriparus, savócsináló por; mesterséges savó:

Rp.

<i>Sacchari albi</i>	250
» <i>lactis</i>	30
<i>Natrii chlorati</i>	15
<i>Kalii nitrici</i>	25
<i>Tart. boraxati</i>	30
<i>Flor. carthami</i>	2
Misce.	

10 gramm eme porból 500 gramm vizben oldva mesterséges savót képez.

Pulvis sternutatorius viridis, lüsszentő por, »tubák.«

Rp.

<i>Pulv. fol. majoranae</i>	20·0
» » <i>trifol. fibr.</i>	
» <i>flor. lavandulae</i>	
» <i>rad. iridis flor. aa</i>	25·0

Összekeverve átnedvesítendő a következő oldattal:

Rp.

<i>Sapon. medicinal.</i>	5·0
<i>Spir. vini dilut. 68°/o</i>	20·0
<i>Chlorophyl. Schütz</i>	1·0
<i>Mixt. odoriferae gutt. X.</i>	

Levegőn megszárítva jól záró edényben tartassék el.

Pulvis strumalis, golyvaport:

Rp.

<i>Pulu. spongiae ustae</i>	
» <i>coffae tostae aa</i>	50

Misce. D. S. Naponta 3 késhegynyit. Itt a spongia *Na J* tartalma jön tekintetbe. Más:

Rp.

<i>Kalii iodati</i>	5·0
<i>Pulv. spongiae ust.</i>	50·0
<i>Magnes. carbon</i>	2·0

Misce. D. S. Naponta 4 késhegygyel A néphit szerint a golyva por ugy hathatos, ha: nagypénteken, a 9 szám valamely szorzataért valami ismeretlen vénasszony veszi s a gyógyszerész a port a földre dobja,

Pulvis temperans, csillapító por: *Rp.* *Pulv. cancrorum* 150, *Nitri puri pulv.* 50. *Misce.* *Vagy:* *Rp.* *Kalii nitrici* 5·0 *Tartari depurati* 30·0 *Magnes. carbonici* 10. *Sacchari albi* 200. *Misce.* Lázas bántalmaknál hűsítő itallal szolgál.

Pulvis tragacanthae compositus, megfelel a pulv. gummosnak, de a gummi arabicum helyett pulv. tragacanthae van benne.

Pulvis vaccarum, tehének étvágyjavító s tejelválasztó pora: *Rp.* *Rad. gentianae*, *Sem. foenigraeci*, *Sulf. sublimati*, *Pulv. rad. acori* aa 100. *Natrii chlorati* 100. *Pulv. baccarum juniperi* 300. *Misce.* Evőkanállal minden etetésnél.

Pun alma = Gránátalma.

Puncs, meleg szeszes ital, mely K.-Indiából került hozzánk a XVII. században; a puncs öt alkotrészből áll (innen van neve is, mivel pancsa szanszkritül = 5): arak, thea, cukor, víz és citromlé. Rendesen melegen iszszák. Jó puncsot ad a következő keverék, mit essentiának is neveznek:

Rp.

<i>Cort. citri recent.</i>	150
<i>Vanilliae</i>	1·0
<i>Theae chinensis</i>	5·0
<i>Spir. sacchari</i>	500·0
<i>Digere per diem, colaturae adde:</i>	
<i>Spir. sacchari</i>	
<i>Syr. simplicis</i> aa	250·0
<i>Acidi citrici cryst.</i>	17·0

Misce. 1 rész eme essentiából, 2 rész meleg vizzei kellemes puncsot ad.

Puncta dolorosa, ama pontok a testen, melyek nyomásra fájdalmasak; azon helyek ezek, a hol az érző ideg a csontcsatornából épen kilép s kemény alapon fekszik.

Punctio, szurás, sebészeti műtét, melylyel valamely üregben felhalmazódó folyadékot ürítenek ki.

Punica granatum, pün alma, gránátalma, a myrtusfélékhez tartozó 5—8 méter magas fa vagy cserje, kopasz, lándzsás levelekkel, égőpiros virágokkal s kevésbé lapított gömbölyded gyümölcsvel, égőpiros virágokkal s kevésbé lapított gömbölyded gyümölcsvel, mely narancsnagyságu, bőrszerű héjju, tején 5—9 fogas kehelymaradvánnyal; a gyümölcs héjja sok cseresavat tartalmaz, minélfogva idült hasmenésnél alkalmazzák.

Eme növény eredeti hazája Afrika északi része, a hajdani pún birodalom volt, most már a mediterrán vidéken mindenütt tenyészik, s mint gyógyszer már a régi aegyptomiak használták, gyümölcse pedig főleg az istenitiszteletekben mysticus jelentőséggel bírt, de nem tudni, a bőséget-e vagy a szerencsét jelképezte.

Gyógykönyvünk szerint a növény gyökerének kérge hivatalos: *corl. rad. punicae granati*; ez 1—4 cm. átmérőjű összezugorodott csöveket képez, melyek 1—1.5 mm. vastagok, görcsös érdes felületűek, a para- a vénebb kéregről hosszudad lapokban leválik s tágszenű hálózatot láttat; a belső felület halvány fahéjbarna; törése egyenletes, ize kellemetlen, összehúzó, kesernyés. A vékony pararéteg *koczkaidomu* sejtekből áll, a középréteg parenchymaszövet, melyben sok keményítőn kívül oxalsavas mészjegeczek vannak. A velősugarak sejtjei sugárirányban nyulnak meg s négyszegletesek, 8—16 sorban állanak egymás felett. A háncssugarakban nagy, kettősen fénytörő kősejtek vannak. Ne tévesztessék össze a *buxus semper-virens* s a *berberis vulgaris* kérgével. Tartalmaz: 22%, legnagyobb részét gránátcsersavból álló cseranyagot: $C_{20}H_{16}O_{18}$, mely hig savval főzve ellagsavvá és cukorra hasad, mannitot, mely a régiék s pelletierint, mely az újabb szerzők punicinja. (L. Pelletierin); ezenkívül szőlőcukrot, mézgát, gyántát, viaszt, színanyagot, oxalsavas calciumot. Mint galandféreghajlószeret rendelik következő formában:

Rp.

Corlic. granator. contus. 40
Infunde Aquae fervidae 600
Macerata per horas XII.
dein coque ad coll. gr. 400, *adde*
Syrupi aurantior. 40

D. S. Reggel 4-szerre elfogyasztani.

Punicin = Pelletierin. L. o.

Pupilla, láta, szembogár, a színes szivárványhártya közepén levő nyílás, mely feketének látszik s arra való, hogy kitágulása vagy összehúzódása által a fény mennyiségének bejutását szabályozza. A pupillának mesterséges tágítását s szűkítését I. Midriasis és Myosis czim alatt.

Purgans = tisztító, hashajtó.

Purgatio = hashajtás; a régi astrologicus felfogás szerint az embernek minden évben a planeták bizonyos állása alkalmával hashajtó vagy hánytató szert volt ajánlatos bevenni, hogy a rossz nedvek belőle kitakarodjanak. Eme szokás onnan eredt, hogy nagy ünnepek után az evés-ivástól rendszeren csömörlt kaptak az emberek, melyre gyógyítólag hatottak az emeticák s laxantiák, később eme szokást a planeták befolyásával hozták kapcsolatba.

»**Puritas**« fogpor Faber-féle; Hager és Jakobsen szerint

áll 30 r. szappanpor, 50 r. krétapor, 15 lacca florentina és 5 r. timsó keverékéből, mely valamely illó olajjal van szagositva.

Purschiana, l. Cascara sagrada.

Purschianin, barna, olajszerű glycosida a cascara sagrada kérgében, először Dohme állította elő a kéreg chloroformos kivonatából. Hamar elbomlik emodinra és egy erjedésre nem képes cukorra.

Purpur = bíbor: p. Cassii l. Cassius bibora.

Purpureus 3. = Piros, biborszínű.

Purpurin, trioxyanthrachinon, a rubia tinctoria festanyaga, mely forróvizben, alcoholban, aetherben oldódó vörössárga tüköt képez; $C_{14}H_8O_5$.

Purpursav. $C_8H_5N_3O_6$, szabad állapotban nem ismeretes egyalju sav, melynek ammoniumsója murexid név alatt ismeretes. l. o.

Purulens = Gennyesedő.

Purus 3. = Tiszta.

Pus = Genny. l. o.

Pustula, gennytüsző, a bőrön fellépő vörös körületű genny-tartalmu képződmény, l. Furunculus.

Puszpáng = Buxus sempervirens.

Putamen = csontburok, héj; putamen nucum jugl. = a diónak kemény héja; putamen ovi = tojáshéj, l. Ovum.

Putrescin, tetramethylendiamin, a ptomainok közé tartozó igen mérges rothalási termék. Kellemetlen szagu, füstölő folyadék. l. Ptomainok.

Putrid, putridus = eves, rothadó.

Pyæmia = Gennyvérűség.

Pycnometer = sűrűségmérő a görög pycnos = sűrű szóból, l. Picnometer.

Pycno összetételekben sűrüt jelent.

Pyo . . gennyes . . .

Pyoctanin, methylviolet, a methyl-, tetra-, penta-, pararosanilinek keveréke, mely a dimethylanilinek rézsókkal való oxydálása után keletkezik. Egyidőben 1 : 1000 arányu oldatát mint gennyedést csökkentő szert (innen neve is) elterjedten használták a sebészetben, sőt nem operálható daganatokba is befecskendezték; hintőpor gyanánt is használták 0.10 : 100 arányban.

Pyr = tűz, heves láz, összetételekben gyakori.

Pyraloxin, pyrogallolum oxydatum, barnásfekete por, mely a pyrogallolból keletkezik, ha arra levegő és ammoniagáz hat. Unna tanár vizsgálódásai szerint a pyrogallol nem mint oxydáló szer hat, hanem mint már oxydált vegyület, azért a pyraloxin rendelése a pyrogallol helyett okszerűbb annál is inkább, mivel állandó vegyület s kellemetlen, mérgező mellékhatása nincsen.

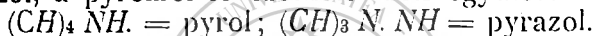
Pyramidon, dimethylamidoantipyrin, (4) dimethyl-amido-

phenyl-pyrazolon, fehér jegeczes por, csaknem iztelen, 10 rész vízben oldódik; keletkezik oly módon, hogy az antipyrin pyrazolon magvában a 4. H atomot az $-NCH_3$. NCH_3 csoporttal helyettesítjük.

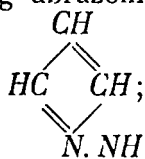
Hatás tekintetében meggyezik az antipyrinnel, csakhogy 3-szor erősebb s hatása lassan fejlődik ki s sokáig marad is meg.

Pyranthin, para-aethoxylphenylsuccimid: CH_2 HH_2 . $(CO)_2$ N C_6H_4 . O C_2H_5 ; színtelen prizmás tüket képező lázellenes szer, 1317 rész hideg és 83·6 r. forró vízben oldódik; előállítható a phenacelinnek borostyánkőssavval való összeolvasztása által. Sósavval vagy megömlesztett kaliumbisulfiddal componentseire hasad szét s azok reakcióit adja. Lugok a pyranthint oldható sókká alakítják, mely sók számos jeles physiologus egybehangzó ítélete szerint valóságos élettani ellenszerei a lázfolyamatoknak, amennyiben a szerves oxydatiót közvetlen a sejtekre való hatásuk által csökkentik. Főleg a váltóláz csuzos alakjainál alkalmazzák 1—3 gr.-os napi adagokban.

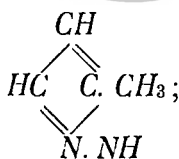
Pyrazol, a pyrólból levezethető szénvegyület:

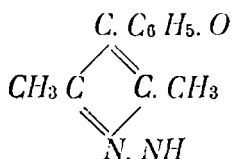
Színtelen, általában jegeczeket képez, melyek 70°-nál olvadnak, 185°-nál forrnak. A pyrazolnak vegyi s kémiai tulajdonságait Knorr kutatta ki s vegyi szerkezetéről, felépítéséről s szétbontásáról pontosabb ismereteink vannak mint a benzolról s több mint 1000 pyrazol derivatumot ismerünk, melyek közül legfontosabb az 1883-ban felfedezett antipyrin, mindegyikök a fent jelzett gyököt tartalmazza, melynek kapcsolódása a következőleg ábrázolható:

pyrazol;

methylpyrazol;

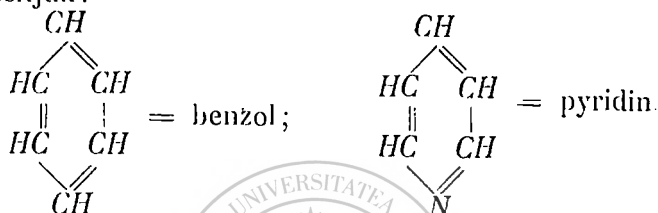
antipyrin.

Pyrethrum, anacyclus off. Hayne. anacyclus pyrethrum D. C. anthemis pyrethrum L; római, vad tárkonygyökér; a compositák családjába tartozó növény, mely főleg Algírban s a középtengeri partokon tenyész, de Németországban is megterem, ez azonban nem oly értékes, mint az afrikai. A pyrethrummal rokon növények hazánkban az anthemis nobilis. A magy. I. gykv.-ben hivatalos volt a gyökér: radix pyrethri italici, mely majdnem hengerded, 5—10 mm. széles, fás törésű, kívül szürkésbarna s hosszában ránczos. Harántmetszetben a kéreg a fának $\frac{1}{4}$ részét teszi ki s setét színű, a pararéteg rendetlen alakú vastagfalú sejtekből áll; a belső kéreg sugaras sejtszelei között inulint tartalmaz. A faállomány sárga, világos, velősugarai egész a cambiumig érnek s közöttük számos balzsamtartó van sárgás illó-olajos balzsammal. A gyökér szagtalan, rágva égető

izü, innen neve is. (pyr = lúz.) A németországi gyökér (bertramgyökér) kisebb, balzsamtartói a középsőkéreg külső oldalán vannak. Tartalmaz 0.5% pyrethrinnek nevezett kevert anyagot, 0.5% csipős gyántát, 2% olajos anyagot, 25% inulint, mézgát, cersavavat, ásványsókat stb. A pyrethrum gyökere a számban égető érzést s nagy nyáleválasztást okoz, mely lobos természetű fogfájásnál mint elvonó tényező jön tekintetbe. A gyomorba jutva az elválasztó mirigyeket izgatva az anyagforgalomra élénkítőleg hat s általános izgatottságot okoz.

Pyretica = Antipyretica, lázellenes szerek.

Pyridin, basicus tulajdonságu szénvegyület, mely a benzolból származtatható le, ha abban egyik (CH) csoportot a N-nel helyettesítjük:

A pyridin nagy mennyiségben az oleum animale Dippeliiben fordul elő, melyből 1846-ban Andersonnak sikerült előállítani; mint picolin a dohánylevélben is előfordul. Előállítható a csontolajból, ha annak hig kénsavas oldatát fémény NaOH oldattal keverik s a kiváló olajszerű folyadékot szilárd KOH-dal főzik s fractionált lepárlás alá vetik. 1003 f. s. kellemetlen szagu égető izü folyadék, vízzel, alkohollal, olajokkal keverhető. A pyridin igen erős basis s mint ilyen az ammoniához hasonlít; alcoholos oldata natriumamalgammal piperidinné reducálódik; A pyridin H-jei, hasonlóan a benzoléhoz, különböző gyökök által helyettesíthetők, miáltal a pyridinvegyek egész sorozata keletkezik, így p. o. a H helyett methyl-, aethyl-, propyl stb. gyököket téve, a pyridinhomologokat nyerjük, melyek szintén erős bázisok s alapját képezik a mesterséges alcaloidáknak: ilyenek a methylpyridin v. picolin, dimethylpyridin v. lutidin, trimethylpyridin v. collidin, l. o. Az alcaloidák pyridinszármazékoknak tekinthetők, mivel lugokkal lepárolva pyridint adnak.

A pyridint az iparban a szesz denaturálására használják. Jó szernek bizonyult asthmánál, nehéz légzésnél pár cseppet kendőről belehelve. A pyridin a haemochromogénnel színreaktiót ad, mely tulajdonságánál fogva a vér kimutatására használható a vizeletben, ürülékben; ha ugyanis a megvizsgálandó anyagot 20%-os NaOH-dal keverjük s pár csepp pyridint s kénammoniumot adunk hozzá, vér jelenlétében vörös színeződés áll be. A pyridint oldataiból lugok kiválasztják.

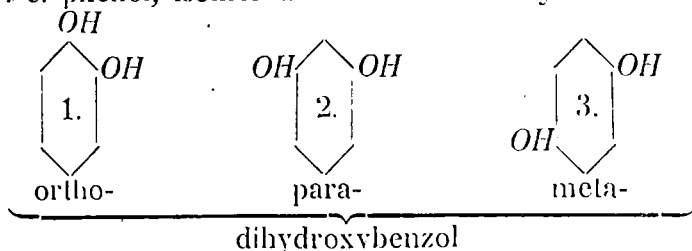
Pyrit, vaskovand vaskéneg: FeS₂, igen szép hexaeder, octaeder jegeczeket képező ásvány, melynek 70-féle jegeczkombinációja ismeretes. A XVIII. században mint amulett

széltében viselték, mivel azt hitték, hogy viselőjének tartós egészséget biztosít.

Pyro . . . összetételekben gyakori s nagy hő jelent vagy arra vonatkozólag használják főleg oly vegyületek elnevezésére, melyek magas hőnél képződnek.

Pyroantimonsav: $Sb_2 O_3$. L. Stibium oxydatum

Pyrocatechin, brenzcatechin, catechol, orthodioxybenzol, két v. é. phenol, isomer a resorcinnal és hydrochinonnal:

1 = pyrocatechin, 2 = resorcin, 3 = hydrochinon.

A pyrocatechint először a mimosa catechu nedvéből állították elő, elő jön még a pix liquida abietinarumban, catechuban, képződik a guaiacolnak jódhidrogénnel 200°-ra való hevítésekor is, vagy ha brenzcatechinmonosulfosavat ásványssavakkal 200°-ra hevítünk. Szintelen rhombos jegeczeket képez, vízben oldódik, oldata a levegőn zöld, majd fekete lesz, az $AgNO_3$ oldatot már hidegen reducálja. Antisepticum és anti-pyreticum, a pyrogallol helyettesítője.

Pyrocatechinmethylaethylaether = Guaiacol. L. o.

Pyrocatechinmonoaethylaether = Guaethol.

Pyrodin, hydracetin, acetylphenylhydrasin. L. Hydracetin.

Pyrogallol = Acid. pyrogallic.

Pyrogallol-monacetát = Eugallol.

Pyrogallolum oxydatum = Pyraloxin.

Pyrola umbellata = Chymaphyla umbellata. L. o.

Pyrolusit = Manganum hyperoxydatum.

Pyromania = gyujtogatási rögeszme, mely betegség mint ilyen monomania nem létezik, hanem más, főleg az iszákosság s idiotismustól függő elmezavarnál jelentkezik.

Pyrometer, magas hőfokok mérésére használt eszköz, mely valamely tűzálló anyagnak a hő által való kiterjedésén alapszik. L. Hőmérő.

Pyrophoroknak neveztetnek általában ama vegyületek, melyek levegőn maguktól meggyuladnak, p. o. a phosphorhydrogén, cinkmethyl stb.

Pyrophosphas ferri = Ferrum pyrophosphoricum.

Pyrophosphorsav = Acidum pyrophosphoricum. L. o. és Phosphorsavak.

Pyrosal, salicylecetsavas antipyrin, antipyrinum salicylico-aceticum acidulatum, új antipyreticum, mely úgy készíthető, hogy salicylecetsavat s antipyrinint molecularis arányban, bor-

Q

Qualitás = minőség; *qualitativ chemia* = minőleges vegytan. I. Analysis.

Quantitas = mennyiség; *quantitativ chemiai analysis* = mennyileges vegyelemzés, I. Analysis.

Quantum satis seu *quantum vis*, orvosi vényeken *qu. s.* betűkkel jelzett kifejezési mód, melyet oly gyógyszerformáknál használ az orvos, mely formához szükséges anyag mennyisége a gyógyszerész legjobb belátására van bízva; így szokták p. o. a pilulamassák, suppositoriák, emulsiók stb. anyagának mennyiségét jelölni.

Quarc, a természetben előjövő siliciumdioxidok, másképen kovásvav változatok általános neve. A siliciumdioxid SiO_2 igen sokféle alakban jön elő.

a) hatszöges rendszerben jegecedő ásványok: hegyi kristály, mely csak egyik végén-, mármárosi gyémánt, mely mindkét végén kifejlődött oszlopos pyramisokban jegecedik; a kék színű amethyst, a barna füstquarcz, a fekete morion, a sárga citrin és vöröses vaskova;

b) kristályos quarczok: rozsaquarcz, tejquarcz, a kék színű siderit, calcedon, carneol;

c) alaktalanok: tüzkö, jaspis, achát, onyx. lydiai kő. sejt-quacz stb.

A finom quarczhomok az üveggyártásban nyer alkalmazást. I. *Natr. silicicum*.

Quassia amara L. keserűfa. a simarubaceák közé tartozó fajszakadt fa a forróövi Amerikában főleg az Antillákon Cayenne és Surinam környékén, mely utóbbi helyről évente 1300 métermázsa vitetik a kereskedésbe. A 15--20 meter magas fa, törzsének átmérője csak 10 cm; némileg hasonlít a kőrísfához.

A magy. I. gykvben hivatalos volt a fa: *lignum quassiae*

surinamense, mely könnyű, fehérszínű 8 cm. vastag botokban kerül kereskedésbe, melyek körül csikosak, haránt metszetben a velősugarak s körvonalak által igen apró négyszögű mezőkre vannak osztva, melyekben prosenchym edények vannak; a vékony kérget könnyen le lehet róla fejteni. A forgácsalaku quassia (rasura) ne használtassék, mivel az idegen fákkal lehet keverve. Ne használtassék azonkívül a jamaicai quassia sem, mely a *picrasma excelsa* Pl. *simaruba excelsa* D. C. fától való, mely a kereskedésben hasábokban kapható s igen vastag kérgek erősen a fára van tapadva s fénylő fekete csikok szelik azt át, a háncs szegletes mezőkre van osztva s kősejtet a kéreg nem tartalmaz; a fa fehéres, néhol zöldes, harántmetszetben hullámos álgűrűit vékony velősugarak keresztezik, melyek közt igen nagy, 2—3-sával csoportosult prosenchym edények vannak, velőállomány nincs. A jamaicai quassia az angol s francia gykv. szerint hivatalos. A fa igen keserű. Tartalmaz 0.1% quassiinnak nevezett keserű anyagot: $C_{20}H_{26}O_6$, mely fehér, igen keserű jegeczeket képez, melyek 200 r. vízben, alcoholban, chloroformban oldódnak. A laccmust nem változtatja meg, tanninnal oldhatatlan csapadékot képez, alcaliák elbontják, a Fehlingoldatot reducálja. 0.002—0.02 grammos adagban alkalmazzák mint tonicumot; a legyek igen érzékenyek iránta. A quassiát mint keserű anyagot alkalmazzák idült bélhurutól s váltóláztól függő emésztetlenségénél, midőn a gyomorban az erjedő folyamatokat hátráltatja s az emésztést javítja. Összehuzó, izgató hatása nincs, a gentianánál hatásosabb. Alkalmazzák 5:100 arányu infusumát, nemkülönbben tincturát és extractumot is készítenek belőle. Főzete légyméregül is használható.

Quassiin, a quassia amara keserű anyaga, l. *Qassia*.

Quebracho, (kebratsho = »balta-hasító« = kemény fa), eme név alatt az aspidospermák néhány fáját értik. u. m. *loxoptygium Lorentzii*, *jodina rhombifolia*, *macherium fertile*, melyek az *apocynumfélék*hez tartoznak s Braziliában honosak. A fa kérge barnavörös, tehéren foltos, tartalmaz cseranyagon kívül aspidosperpinnek nevezett alcaloidát: $C_{22}H_{30}N_2O_2$, mely barnássárga amorph port képez, alcohol, aether, chloroform feloldja; aspidosamint: $C_{22}H_{28}N_2O_2$, quebrachint: $C_{21}H_{26}N_2O_2$, mely két utóbbinak narcoticus hatása is van.

A kéreg, főleg tincturája pár kanállal naponta bevéve kitűnő szernek bizonyult mindennemű légzési nehézségeknél: tüdőtágulatnál, szivbajoknál, tüdőüterek emboliájánál; hogy hatása miben áll, nem bizonyos, a tapasztalatok arra engednek következtetni, hogy a quebracho a vér oxigénfelvevő képességét növeli mint a chinin.

Quebrachin: $C_{21}H_{26}N_2O_2$, a cort. quebracho alcaloidája, sárgás, alcoholban, aetherben oldódó jegeczek. *Antiperiodicum* és tonicum, alkalmazzák 0.06—0.1 grammos adagokban *dyspnoe*, *astma* eseteiben.

Quercetin, természetes festanyag : $C_{24}H_{16}O_{11} + 3H_2O$, mely a quercitrinből állítható elő kénsavval való kezelés által. Czitrom-sárga, alcaliákban oldódó jegeczeket képez.

Quercit : $C_6H_7(OH)_5$, tölgy-makk-czukor, öt v. é. phenol, mely a tölgymakkból vízzel kivonható ; szintelen, kemény jegeczeket képez, 235° -nál megolvad, édes izü mint a mannit.

Quercitrin, quercitronsav : $C_{36}H_{38}O_{20}$, glycosidnemü vegyület a quercus tinctoria kérgében. Fényes sárgás tüket képez, melyek alkoholban oldódnak, vízben nehezen. Festékeknek használják.

Quercus, tölgy, a mérsékelt öv jellemző fája számos fajjal melyek kérge az iparban és gyógyászatban csersavtartalmánál fogva fontos cikk. Gyógytári használatra a közönséges tölgy (qu. robur) és a kocsántalan tölgy (qu. sessiliflora) fiatal kérge s megpörkölt termése szolgál. I. Glandes querci tost. A quercus ismeretesebb válfajai a következők :

Quercus robur L. közönséges tölgy, erőteljes fa a barkások rendjében a cupuliferák családjában ; mélyen hasított, csaknem czimpás levelei 5 karélyuak, kissé szőrösek ; a porzós virágok barkát, a termősek füzérl képeznek ; a termés makk, melyet egy szilkécske (cupula) borít az alsó részen. I. Glandes querci.

Quercus cerris, cserfa, a makk szilkéinek pikkelyei hátrahajlottak s borzasak, a makk csak a második évben érik, a levelek feltünően egyenletlenül hasgatottak.

Quercus pedunculata, kocsános v. mocsári tölgy, az alföldön s dombvidékeken tenyész, makkja hosszunyelű, levelei csupaszok s bizonyos rovar szurásainak helyén gubacsokkal borított. I. Gallae querci.

Quercus sessiliflora, kocsántalan tölgy, makkjának szára igen rövid vagy hiányozhatik is.

Quercus pubescens, pelyhes tölgy, levelei s levélhryelei szőrösek, a levélerek kiemelkedettek.

Quercus confecta, magyar tölgy, makkcsészéje laza pikkelyü s azok hátrahajlottak ; öblös karélyu levelei fiatalokorukban szőrösek.

A magyar II. gykvben a fiatal törzs vagy ágak kérge hivatalos — cortex querci, — ez kívül törékeny, fénylő, szürkésfehér, belül szívós, barna-veres, egymással összetapadt durva rostokból áll. Törése rostos, megnedvesítve sajátos szagu s összehuzó izü, csak a vén kéreg keserü. Tartalmaz 6—10% catechu csersavat (l. o.) melynek mennyisége a tavaszkor szedett kéregben nagyobb s főleg a belső kéregben foglaltatik s mennyisége abból határozható meg, hogy a kéreg vizes kivonata mennyi $KMnO_4$ -ot szintelenít ; az öreg kéregben van quercin, mely keserü izü, szintelen, vízben oldódó jegeczeket képez ; kevés citromsav, pectin, mézga is előfordul.

A tölgykérget mint összehuzó szert az acidum tannicum

javallatai alapján rendelhetni vizes vagy boros főzetek alakjában 10:200 arányban. l. Acidum tannicum.

•**Quid pro quo**•, ily czime van Nicolaus Praepositus salerno-i egyetemi tanár egy könyvének, melyben utasítás van arra nézve, mivel lehet valamely szert helyettesíteni. A quid pro quo elvének követése csak az esetben engedhető meg, ha erre nézve az előre megkérdezett orvos beleegyezését adja, más tekintetben quid pro quo nincs.

Quilaja saponaria Molina, panamakéreg, a rózsafélék családjába tartozó fa Boliviában és Peruban, nevezik még qu. Brasiliensisnek is. 12 meter magas örökzöld fa, melynek átmérője csak 15 cm. levelei hosszúságok, tojásdadok, a virágzat buga s az ágak végén foglal helyet. Gyümölcse tok s a pimpinella anisumhoz hasonló.

A magy. II. gykv. függelékében a quilaja kéreg hánca hivatalos, ezt úgy gyűjtik, hogy a fát külső és középső kérgétől megfosztják s a hánshól 1 dcm. széles s 1 meter hosszú szíjjakat hasogatnak le. Az így nyert drog lapos vagy csurgószerű darabokban vagy koczkákra forgácsolva jut a kereskedésbe; kívül világos-barnák, belül fehérek, felületük az oxal-savas mészjegeezettől fényes s a porló jegeczek köhögésre és tüszzenésre ingerelnek. Keresztmetszetében szabadszemmel látható, hogy a hánca négyszögletes mezőkre van osztva, a bél-sugarak 4—6 sorosak. Ize erősen karczó, a vízzel rázott kéreg habot csinál. A quilaja az egyetlen növény, melynek háncaiban a rostszálak kettenkét úgy borulnak egymásra, hogy azok iránya meglehetősen szöglet képez egymással.

A quilajára vonatkozólag először Juan Ignatio Molina tesz említést 1782-ben s ő nevezi el a növényt quilajának. A hánca hatóanyagát a saponin (l. o.) képezi s ettől habzik a quilajával rázott víz; tartalmaz még sapotoxint (quilaja sav), mely N nélküli glycosidnemű anyag, igen mérges, barytoldattal saponinná alakul.

Főzetét főleg selyemkelmék mosására alkalmazzák, mint gyógyszer, saponin tartalmánál fogva a senegához hasonlólag mint köptető nyer alkalmazást 5:200 arányu főzet alakjában.

Quilajarine, mosószer főleg madarak élősdiinek kipusztítására. Kékeszöld por, mely nem más, mint 10% berlini-kékkal festett epeszappanpor.

Quina-quina, a chinafának perui neve = kérgek-kérge. l. China calisaya.

Quinetum = Chinetum. l. o.

Quinine = Chinin.

Quinquina blanc = Ladenbergia macrocarpa kérge, melyet a chinakéreg helyett használtak.

Quintessentia = ötödik lényeg, így nevezték az Aristotellest követő bölcselők a világaethert, mint ötödik lényezet; 1., tűz, 2., víz, 3., levegő, 4., föld, 5., aether. Mivel a felsoroltak

között az aether a legfinomabb, átvitt értelemben a quintessentia szót valamely anyag lényeges alkotórészére vonatkoztatják, tehát egy jelentőségű az arcanum és essentia szókkal l. o.

Qu. s. = orvosi vényeken a quantum satis szónak jelzése. l. o.

Qu. v. = quantum vis. l. o.

R

R = Reamur, hőmérsékek után.

Rabarbara v. rebarbara, a rheumnak egy Indiából hozott minőségének neve: rheum barbarum. l. Rheum.

Rabies = düh, veszettség; rabiatum = dühös.

Rablók eczete = Acetum quatuor latronum, acetum aromaticum.

Racahout (rakaú), táplisz, gyenge, bélhurutos gyermekek számára, mely eredetileg az arabiai quercus ballota L. makkjának pörkölése s megőrlése által készült, de most manihot, arrow-root-keményítővel, cocoaporral, dextrinnel és cukorral készítik.

Racemus = fűrt; racemosus = fűrtös.

Rachitis = Angolkór. l. o.

Radioactiveknek nevezetnek ama anyagok, vegyületek, melyek bizonyos körülmények között chemiailag activ sugarakat lövelnek ki magukból, mely sugarak sok esetben láthatatlanok s nagyobbára megegyeznek a Röntgen-féle X sugarakkal. Így 1896-ban Becquerel tapasztalta, hogy az uránvegyek, 1898-ban C. Schmidt pedig hogy a thoriumvegyek lövelnek ki radioactiv sugarakat. Ebben az irányban messzemenő kísérleteket végzett a Curié házaspár s az uránércben egy az uránnál 400-szorta radioactivabb anyagot talált, melyet poloniumnak nevezett el, de azt a bismuthtól elválasztani nem tudták. Nemsokára ugyanezen házaspár az uránércben egy még radioactivabb anyagot: a radiumot fedezte fel, melyet azonban az egyidőben leváló baryumtól nem tudtak elválasztani s a nyert baryumchloridból (daczára, hogy a barium nem radioactiv) részleges lecsapás által mind activabb anyagot sikerült előállítani, mely az uránnál 3000—7500-szor erősebben sugárzott ki láthatatlan, chemiailag activ sugarat. Radioactiv anyag eddig öt van: polonium, radium, titán, thorium és urán.

Dr. Lengyel Béla kísérletei alapján ama eredményre jutott, hogy a fent elsorolt elemek (főleg a radium és polonium) a baryumnál s bismuthnál nem egyebek, hanem bizonyos körülmények között s némely behatásokra radioaktivakká válnak; erre analog eset a chemiában a borkősavnál fordul elő, melyből egy jobbra- és egy balratérítő féleség állitható elő, szétválasztás útján. Eme vegyületek láthatatlan sugarai a platincyanbariumot phosphorescálásra indítják, áthatolnak a fán, papíron, rezen s a vékony fémlemezeken s a levegőt electromossá tesz — ionisálják. l. Röntgen-sugarak. Sugárzó anyag, Világító szerek.

Radium, a Curie házaspár által az uranérczben a polonium s baryum mellett felfedezett s elemnek feltételezett test, melyet azonban nem sikerült a baryumtól izolálni, de szinképében a baryumot jellemző vonalon kívül egy erősen fénylő új vonalat tartalmaz. l. Radioactiv.

Radix, chemiai értelemben l. Gyök, növénytani értelemben Gyökér alatt. Az egyes gyökerek a főszók alatt tárgyaltnak, p. o. Rad. acori l. *Acorus calamus*.

Raffinálás = tisztítás, főleg a czukor, petroleum készítésénél alkalmazott tisztító eljárások.

Raffinos, melitos, melitrios: $C_{18}H_3O_{16}$, czukorféleség, mely az ausztráliai mannában, a gyapotmagban s a répában van jelen. Vizben oldódik, oldata a poláros fényt erősen jobbra fordítja, a Fehlingoldatot nem reducálja de élesztővel erjedni kezd.

Rafia, raphiapálma, a pálmák családjának egy neme, melynek izletes gyümölcséből erjesztett italt, leveleiből pedig rostos kötőanyagot készítenek.

Ragály = contagium, a betegségek némelyikének érintkezés folytán való terjedése. l. Betegség.

Ragasztó szerek, kittedek, folyékony vagy tézstaállományu keverékek, melyek a tárgyakhoz tapadva illó részük elvesztése folytán megszilárdulnak. Ily anyagok a következőleg csoportosíthatók.

1. **Firnisztartalmuak**, melyek hetek múlva szilárdulnak ugyan meg de igen kemények s vizállók, fémoxydoknak lenolajfirniszszel való keverése útján készülnek; igen jó ragasz ez: ólomgelét, homokkő és meszkőpor összesen 100 r. lenolajfirnisz 7 r. 48 óra atatt igen szilárdan köt. *Paget* ragaszanyaga áll: 63 r. homokkő, 31 r. iszapolt krétapor, 5 r. cerussa, 2 r. ólomgelétből, melyet ólomczukorral dörzsölnek míg a massa pépnemű lesz, azután adnak hozzá 6 r. lenolajat. *Serbat* fémragasza: 75 r. kénsavas ólomoxyd, 24 r. barnakő, 13 r. lenolaj keverékéhez pár heti állás után 15 r. barnakőlisztet adnak s a massát jól átgyurják, Igen gyorsan köt.

2. **Gyantástartalmuak**, melyek gyantát oldó illékony anyagból s gyantákból készülnek, ilyenek a pecsétviaszok, a mastixnak, sellácnak, terpentinnel összeolvasztott s krétával elke-

vert massája. Szobrok, ornamentek. vázák ragasztására kitűnőek a következők; 2 r. fehérszurok, ¹⁰/₂ r. sellac, 1 r. mastix, 1 r. elemi, 3. r. kén és 3 r. téglapor elegye. *Tengerészenyv.* 1 r. kautshuk, 12 r. terpentinolaj, melyhez 2 r. sellacot adnak; egyaránt tapad fához, fémhez, üveghez.

Enyv-, casein- és albuminragaszok, melyek enyvnek, túrónak, tojásfehérének, vérnek oltatlan mézszszel való keverése által készülnek; nem tartósak. I. Kitt. Gummiragasztó.

Ragtapsz = Empl. adhaesivum.

Raimundus Lullus, I. Lullus.

Rák, I. Carcinoma.

Rákszöm = Lapides cancrorum; rákszemcukor = rotuli menthae piperitae minores

Ramulus = ágacska, sumitas.

Ráolvasás, a szó hatalmába vetett hiten alapuló babonás cselekedet, melylyel valamely betegséget akarnak elhárítani vagy elmulasztani. Eme babona ama középkori feltevésen alapszik, hogy az emberi nyavalyákat szellemek okozzák, melyeket bűbajos szavakkal a testből kilehet űzni. A ráolvasás erejében való hit megerősödött néhány hypochondricus, hystericus egyén felgyógyulása által, melyet nem a ráolvasásnak, hanem az autosuggestionnak kell tulajdonítani.

Raphanus sativus = kerti retek, a keresztesviráguak közé tartozó növény. morphologiailag a sinapissal egyezik meg. Husos gyökere kedvelt eledel s az emésztésre kedvező hatással bír a nedvében levő allylgyeületek miatt, mely a hagyma és mustár illó olajával egyezik meg.

A közmondás szerint a retek élvezete: reggel méreg, délben éték, este orvosság. amiben van is valami ratio, mivel az éhgyomorra kiváló emésztőanyagok hurutos folyamatokat okoznak, míg délben és este a táplálékkal elkeveredve elősegítik az emésztési folyamatot.

Raponticin = Acidum chrysophanic.

Raspatus 3 reszelt, rasura = reszelék.

Rásztkór = Hypochondria.

Ratafia = Liqueuer,

Ratanha, krameria triandra Ruiz et Papon, Peruban honos s a krameriaceák családjába tartozó félcserje, melynek gyökere — radix ratanhae -- a magyar II. gykv. szerint is hivatalos.

A növény 3 dm. magas, 1 meter hosszú, ágai fekvők, 1000–2600 m. magasságban a boliviai és perui Cordillerák homokos, kopár lejtőin terem, az ezüstszürke levelei s csillagos piros virágai igen szépek. Főleg Limából, Huanocoból kerül Európába. Először Hipolito Ruiz ismertette 1784-ben.

Gyógykönyvünk a Peruból való gyökeret rendeli tartatni, mely fás, vastagabb, többfejű törzszszel, 1½ cm. vastag ággal; a

kéregnél a tömött fa hatszorta vastagabb, fahéjbarna, finoman sugaras és likacsos; igen összehúzó kesernyés izü.

A kéreg külső rétege több sor parasejtből áll, melyek közt piros, gyántás maró anyag van; a középrétegben csersavtól barnássárga parenchymsejtek vannak; a háncssugarak igen keskenyek. A faállomány velősugarai keskenyek, keményítőtartalmuk s'hamis évgyűrű alakjában helyezvék el. Velőállomány nincsen.

A kéregnélküli ratanha, nemkülönb a granadai s brasíliai gyökér ne használtassék. A granadai gyökér (savanillai) a kr. ixina cserjétől van, mely Pampolna és Magdalena völgyében terem, pararétege nem pikkelyben, hanem nagy darabokban válik le, a kéreg vastagsága a faállomány $\frac{1}{3}$ -át teszi ki s kevésbé rostos törésű; vízzel s ferrum reductummal rázva ibolyaszínű szűredéket ad. Tannintartalma nagyobb mint a perui gyökéré, az eltiltásnak oka nincs. A texasi gyökér kérgé vastagabb mint a fa. A brasíliai gyökér a kr. argentea M. gyökere, hasonló a granadaihoz, de annál sötétebb színű.

Alkotórészek: 1) a catechucersavhoz hasonló ratanhascersav mintegy 20% főleg a kéregben; vízben nem annyira. alcoholban jobban oldható, Fe_2Cl_6 -dal setéztöld válmányt ad, hig savakkal jegeczes czukorra s ratanhaveressé hasad: $C_{26}H_{22}O_{11}$. KOH-dal olvasztva protocatechusavat s phloroglucint ad. 2) Keményítő. 3) Mézga, czukoranyag, viasz, égénnyel kioldható illó szagos anyag.

Hatóanyagát a csersav képezi, s mint ilyet főzetekben vagy tincturákban nyákhártyák idült hurutjánál, főleg hasmenésnél, női ivarszervek hurutjánál kiváló eredménnyel alkalmazhatni. Összehúzó tulajdonságánál fogva szájvizekbe, fogporokba elterjedten alkalmazzák, ecsetelő gyanánt gyuladt felületekre. Kivonat, infusum és tinctura készül belőle.

Rázóhideg = Borzongás. L. o.

Rázókeverék, mixtura agitanda, l. Mixtura.

Rb = Rubidium chemiai jele.

Rc. = a recipe szó nemigen használt rövidítése.

Reactio, a chemiai analysisben ama szemmel látható elválások, melyek valamely anyagon egy más anyag — reagens hozzájárulása által jönnek létre; reactionak nevezik a színváltozást, pezsgést, megmelegedést, füstölgést, csapadékképződést stb. L. Analysis.

Reagens, reagentia, kémilőszer, jól ismert tulajdonságú szerek, melyek elváltozásából következtetni lehet egy addig fel nem ismert anyag jelenlétére; így p. o. tudjuk, hogy a baryumchlorid kénsavsókkal oldhatatlan fehér csapadékot: $BaSO_4$ képez, tehát a baryumchloridot kénsavsók reagensének használhatjuk. L. Analysis.

A magy. II. gyógyszerkönyv megkülönböztet nem szabályos

kémszereket, melyeket általános, minőleges kémzésre s szabályos kémszereket, melyeket mennyileges meghatározásokra használtak.

I. Közel ötször szabályos kémszerek, melyek 1000 cm³ oldószerben a feloldott anyag grammokban kifejezett egyenértéksúlyának ötszörösét tartalmazzák; oly módon készülnek, hogy az egyenértéksúly ötszörösének arányában lemért anyagot destillált vízzel elegyítjük, míg az 1000 cm³ lesz; ilyen hivatalos 7: Acidum aceticum, ac. hydrochloricum, ac. nitricum, ac. sulfuricum, ammonia, ammon. carbonicum és ammonium sulfuratum.

II. Egyszer szabályos kémszerek, melyek 1000 cm³ oldószerben a feloldott anyag grammokban kifejezett egyenértéksúlyát tartalmazzák; ilyen van 13: Am. chloratum, amm. oxalicum, baryum chloratum, calcium chloratum, ferr. sesquichloratum, kal. chromicum flavum, kal. ferricyanatatum, kal. ferrocyanatum, kal. sulfocyanatum, magnes. sulfuric. natrium carbonicum, natr. phosphoricum és plumbum aceticum.

III. Nem szabályos kémszerek: Acid. hydrochlor. conc. pur. Ac. nitr. conc. Ac. oxalic. crysl. Acidum picricum. Acidum sulfuricum. Acidum tannicum. Aether. Aether petrolei. Alcohol amylicus. Anilinum muriat. Aqua bromi. Aqua calcis. Aqua chlori. Aqua hydrosulfurata. Argentum nitricum (50%). Baryum nitricum ($\frac{1}{2}$ -szer szabályos). Benzin. Benzol. Calcium hydroxydat. Calcium oxydat. Calc. sulf. solum. Charta explorat. coerulea, lutea et rubra. Chloroform. Cuprum acetic. Ferrum sulfuratum. Ferr. sulfuricum. Fuchsinum. Hydr. bichlor. corros (1 : 19). Kal. acetic. solut. Kal. bichromic. Kal. bromatum. Kal. chloricum. Kal. bicarbonicum. Kal. jodat. Magnes. hydrooxydat. Natr. bicarbonicum. Natrium hydrooxydatum solut (32%-os oldatból 31.22 gr.-ot 100 cm³-re higitva.) Natr. nitrosum. Natr. sulfurosum. Natr. thiosulfuricum. Solutio amyli. Solutio glutinis. Solutio indici. Solutio laccae musci. Spiritus. Zincum purum.

IV. Normal v. volumetricus oldatok, melyek igen nagy pontossággal készíttetnek s ellenpróbával lesznek pontosságuk felől megítélve. Ilyenek: Solutio acidimetrica normalis; Solutio alcalimetrica normalis, Arg. nitric. decinormalis. Bar. chloratum decinormalis. Solutio jodi decinormalis. Solutio kalii bijodici decinormalis pro jodo. Sol. kalii bromici decinormalis pro bromo. Sol. kalii hypermanganici decinormalis pro oxygeno. Sol. natrii thiosulfurici decinormalis. L. az egyes czimek alatt.

Ide soroztatnak a kémlelésekre szükséges eszközök: utensilia: 24 db. közönséges s néhány 3 cm. széles kémcső.

Kisebb üveglombikok 100—200 cm³ tartalmuak.

Görbek. Hengerüvegek. Óraüvegek. Üvegesészék Szűrőtölcsérek. Tölcsércsövek. Üvegsövek és pálczák. Porcellán-csészék. Kénhydrogén- és szénsavfejlesztő készülékek. Chlorfejlesztő készülékek, Kisebb porcellántégelyek fedővel. Tégely-

fogó. Üvegből horszeszlámpa. Bunzen gáz-, vagy Berzelius horszeszlámpa. Fluorhydrogensavval mosott szűrőpapír. Tiszta gyapot. Egy 1000, egy 100 és egy 50 cm³-es jelzett üvegdugós lombik. Két büretta $\frac{1}{10}$ cm³-re osztva, 50 cm³ tartalommal. 2 db. pipetta 5 és 10 cm³ tartalommal. Csepegtető oldaluyilású sulybüretta 200 cm³ tartalommal. Üvegdugós aetherkémcső. Platindrót. Platindrótból készült háromszög. Platinlemez. Platincsésze fedővel. Hőmérők — 20°-tól +100°-ig és +80°-tól +300°-ig az olvadási pont meghatározására. Három pároló lombik oldalt felforrasztott csövekkel. Liebighűtő. Vízfürdő. Araemeterek víznél kisebb és nagyobb fajsúlyok meghatározására. Alcoholometer. Pontos kézimérleg. Nagyító legalább 100-szoros nagyítással.

Real-Encyclopaedia, az első magyar gyógyszerészi gyűjteményes, lexiconszerű munka, melyet K. Rácz Károly gyógyszerész szerkesztett meglehetősen felületesen, nagyobbára a ki nem próbált előiratokat halmazva fel benne. Germanismusa pedig annyira messzeterjedő, hogy főleg az első kötetben igen sok czimszó német.

Realgar = Arsenicum sulf. rubrum.

Real-jog, oly jog, mely valamely általános minőséghez van kötve, a jogosult alany tehát lehet bárki, kiben eme minőség megvan, ellentétben a személyjoggal, melynél a jog keletkezésével együtt a személy közvetlenül meg van határozva s annak halálával a jog visszazáll az adományozóra. L. Gyógyszerlát.

Reamur René Antal Ferchault de, francia természettudós, szül. 1683. II. 28. La Rochelleben, megh. 1757. X. 17. Eleinte jogot, majd physicát tanult s 1708-ban a párisi Institut tagja lett. Tőle származik a hőmérő 80°-ra való beosztása. L. Hőmérő.

Rebarbara, rheum barbarum. L. Rabarbara és Rheum.

Recens = fris, új.

Recept, formula, vény, rendelvény (a latin recipe = végy szóból), az orvosnak a gyógyszerészhez intézett s a gyógyszer elkészítésére vonatkozó rendelete írásba foglalva, mely rendelet foganatosítása képezi a gyógyszerész tulajdonképpeni hivatását.

A receptek őseinek ama feljegyzéseket lehet tekinteni, melyeket az aegyptomiak papyrusain s néhány templom falain találtak s néhány növényi s állati anyag jónak bizonyult gyógyhatásáról szólnak. A későbbi följegyzések mind magánjellegűek s mysticus jelekkel telvők vagy megfeyjthetetlen anagrammákban vannak megírva; a jelzések közül egynehány megmaradt a 30-as évek kézikönyveiben is, gyakrabban használtattak a következő jelek:

$\frac{\text{—}}{\text{—}}$
 \bigcirc = pulvis;

\bigcirc
 $\bigcirc\bigcirc$ = oleum;

\square
 $+$ = tartarus;

∇ = aqua;

$_ \wedge _$ = spiritus;

$+$ = acidum;

$\frac{\text{—}}{\text{—}}$
 $\frac{\text{—}}{\text{—}}$ = praecipitatum;

$\frac{\text{—}}{\text{—}}$ = sublimatum;

\ominus = sal;

\triangle
 $+$ = sulfur;

$\overline{\times}$ = hora;

$\frac{\text{—}}{\text{—}}$

\bigcirc = antimon;

\odot = aurum;

\odot -tior. = aurantiorum.

a fémeket pedig a planeták jeleivel jelölték. stb. A receptek mysticus alakjához járult még az, hogy azokat ölnyi bosszu papírra irták, s furábbnál furább elkészítési módokkal spékelték fel úgy, hogy azokat egy mostani gyógyszerész aligha tudná elkészíteni.

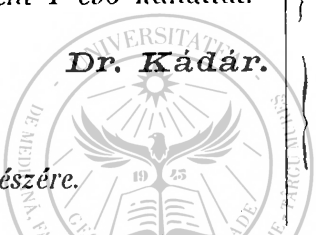
A természettudományok haladásával lassanként egyszerűbb lett a receptek alakja is, melyhez a nomenclaturának reális alapra való fektetése is nagyban hozzájárult.

A tulajdonképpeni vényírás akkor fejlődött ki, midőn az orvosok, kik egyuttal a gyógyszereket maguk készítették és árulták, elfoglaltságuk miatt nem értek rá a gyógyszer elkészítésére, hanem leírva a szereket s az elkészítési módozatot, más, ahhoz értő emberek által készítették azt el, maguk pedig csupán betegeik után néztek; ekkor vált ketté az orvosi és gyógyszerési foglalkozás Galenos idejében. L. Gyógyszerészet.

A mai fogalom szerint recept kétféle lehet, 1) manualesba való jegyzetek az egyes készítmények arányáról, ezek előiratoknak — praescriptiones — nevezetnek; 2) a tulajdonképpeni receptek, melyeket az orvos a betegnek ír, ki azt a gyógyszerész által elkészítetteti.

A recept Rp. (recipe) jellel kezdődik s keskeny papírszalagon latin nyelven (Franciaországban francziául) a szerek neveit tartalmazza egymás alá írva; a mennyiség, mely jobb fele a szer neve alatt mindig betűkkel s nem számokkal iratik ki, grammrendszerű súly szerint fejeztetik ki s alá van huzva. A szer neve a recipe szóhoz viszonyítva genitivusba tétetik, a mennyiség pedig accusativusba, mely magyarul így hangzana: Vedd: p. o. antipyrinnek három grammját. A szer adagja lehet gyógyadag — dosis medica — és mérgező adag — dosis toxica —; az adagok nagyságát táblázatokba foglalva dosis maximalis pro dosi et pro die foglalják össze. L. Adag.

Egy helyesen leírt vényen a következő részeket különböztetünk meg:

Nagybánya, 1901. ¹ /I.		} Inscriptio
Rp.		
<i>Acidi muriat. diluti</i>	<u>grammata tria</u>	} basis
<i>Tinct. nucis vomicae.</i>	<u>guttas viginti</u>	
<i>Aquae dest. simp.</i>	<u>grammata ducenta</u>	} Praescriptio
<i>Syrupi aurant. cort.</i>	<u>grammata decem</u>	
M. D. S. Óránként 1 evő kanállal.		} Signatura
		} Subscriptio
T.	<i>Kiss Dániel részére.</i>	

A recept határozza meg a gyógyszer alakját. L. Corpora medicamentorum.

Az orvos nem mindig írja ki a vény szövegét teljesen, hanem általánosan elfogadott rövidítéseket használ, melyek a következők:

aa = ana = anatica quantitas, egyenlő súlymennyiség.

add. = adde, addatur, adassék.

ad grat. acidit. = ad gratam aciditatem, a kellemes savanyúságig.

ad libitum helyett ad lib. = tetszés szerint.

ad perf. sat. = ad perfectam saturationem = teljes telítésig.

ad rat. = ad rationem = számlára.

ad us. = ad usum = használatra.

ad vol. ctm. cub. = ad volumen centimetrorum cubicorum = köbcentimeter téri.

aequ. = aequalis = egyenlő.

alut. = aluta = irha, bőr.

aqu. = aqua = víz; aqu. dest. = deszillált víz; aqu.

comm. = aqua communis; aqu. ferrv. = aqua ferrvida = forró víz; aqu. fluv. = aqua fluvialis = folyóvíz.

Ax. = axungia = zsír.

B. a. = balneum arenae = homokfürdő; b. aqu. = balneum aquae = vízfürdő.

- bac. = baculi, bacilli = szálcscok.
bals. = balsamum, balzsam.
b. m. = balneum mariae = vízfürdő.
bol. = bolus = falat.
but, butyr. = butyrum = vaj.
b. v. = balneum vaporis = gőzfürdő.
c. = cum, némelykor calcium.
c. c. = cubicum centimetrum = köbczcntimeter.
nagybetűvel cornu cervi, némelykor conscissa, contusa = zúzott,
caps. = capsula = portok; némelykor csupán c. p. o. c.
a. = capsula amylacea, c. g. = capsula gelatinosa.
c. c. m. d. s. = conscissa, contusa misce, da signa =
vágd, zuzd, keverd, add és jelezd.
cer. = ceratum = viasztapasz.
cg. cgrm. = centigramm
chart. cer. = charta cerata = viaszpapír.
cist. = cista = doboz.
clarif. = clarificetur = deríttessék.
cltr. = centiliter = $\frac{1}{100}$ liter.
cm. = cmtr. = centimeter.
cochl. = cochlear = kanál.
coll. = collatura = szüredék.
comm. = communis = közönséges.
comp. némelykor cp. cpt. = compositus = összetett.
conc. vagy cc. = concentratus = tömény, jelenthet con-
cissa-t is = metélt.
consp. = consperga = hítsd be.
cont. = cotunde = tört össze.
coqu. = coque = főzd.
cor. = corium = bőr.
cort. = cortex = héj.
cr. vagy cryst. = crystallisatus, jegeczes.
d. det. dent. = detur, dentur = adassék vagy adassanak.
dcgrm. = decigram = $\frac{1}{10}$ gramm.
dec. = decimeter = $\frac{1}{10}$ meter.
dec. = decoctum = főzet.
dec. infus. = decocto-infusum = főzetes forrázat.
dep. = depuratus = tisztított.
det. dupl. = detur in duplo = kétszeresen.
dig. = digere = pállítsd.
dil. = dilutus = hígított.
dim. = dimidium = félrész.
disp. = dispensa = add ki.
div. = divide = oszd el.
div. in dos. aequ. = divide in doses aequales = oszd
egyenlő részekre.
dltr. = deciliter = $\frac{1}{10}$ liter.
dr. = drachma = nehezék.

- D. S. = detur, signetur = adassék, jeleztessék.
d. t. d. = dentur tales doses = adassanak ily adagok.
d. u. n. = detur usui noto = adassék az ismert használatra.
elect. = electuarium = nyalat.
elix. = elixirium.
empl. = emplastrum = flastrom, tapasz.
emuls. = emulsio = fejet.
ess. = essentia = lényeg.
exhib. = exhibitur = vétessek.
extend. = extende = kend szét.
extr. = extractum = kivonat.
f. = fiat = legyen.
f. l. a. = fiat lege artis = legyen műszabály szerint.
f. s. a. fiat secundum artem = legyen műszabály szerint.
fict. = fictile = tégely.
filt. = filtretur = szűrössék.
fl. flor. = flores = virágok.
fol. = folia = levelek.
fr. fruct. = fructus = gyümölcs, az első jelent frag menta-t = főlágott, töredezett.
gemm. = gemma = rügy.
g. gumm. = gummi = mézga.
gl. = globulus; glob. vag. = globuli vaginales = méhgólyok.
gr. grm. = gram.
gr. = gran = szemer, jelent most grammot némelykor = grossus.
gtt. gttm. gtt. = gutta, guttam, guttas = csepp, cseppeket.
H. = hora = óra.
Hb. = herba = fű, növény.
hb. fl. = herba florida = virágzó fű.
Host. = hostia = ostya.
inc. = incisus = bevágott.
inf. = infusum = főzet, vagy = infunde = forrázd.
inf. dec. = infuso-decoctum = forrázatos főzet.
inj. = injectio.
in marg. = in margine = a szélén.
jul. = julapium.
K. vagy kgr. = kilogramm.
l. = liter.
l. a. = lege artis = műszabály szerint.
libr. = libra = font.
len. cal. = leni calore = enyhe hőnél.
lign. = lignum = fa.
lin. linim. = linimentum = kenet.
linct. = linctus = nyalat.
lint. = linteum = vászon.

- liqu. = liquor = folyadék.
M. = misce = keverd.
man. = manipulus = marék.
m. pill. = massa pilulae = pilulatömeg.
mal. malax. = malaxatur = sodortassék ki.
M. D. S. = Misce, da, signa = keverd, adassék, jelöltessék.
M. f. vagy m. fiat = misce fiat;
mic. pan. = mica panis = kenyér fehéré.
min. = minutim = apránkét.
mm. = millimeter, $\frac{1}{10}$ centimeter.
misc. ter. = misce terendo = keverd dörzsölve.
Ms. = mens. = mensura = mércze.
m. t. = massa tota = az egész tömeg.
N. No. Nr. = numero = számu.
neb. = nebula = ostya.
O = octarius, angol pint.
Ol. = oleum, olaj.
Ov. = ovum = tojás.
p. = pars = rész, máskor jelent sulyt is (pondus).
p. acqu. = partes aequales = egyenlő részek.
past. = paszta = tészta.
pastilla = pastil. = szeletke, korongocska.
pct. vagy pcp. = praecipitatus = kicsapott.
p. d. = per deliquium = szűrés által.
pill. = pilulae = labdacsook.
p. p. = pro paupero = szegénynek.
pulv. = pulvis = por.
p. m. = pondus medicus = orvosi suly.
ppt. = praeparatus = elkészített.
pug. = pugillum = tárcza.
quant. libet = amennyi tetszik.
qu. pl. quantum placet = a mennyi tetszik.
qu. s. = quantum satis = a mennyi elég.
q. v. = quantum vis = a mennyit akarsz.
Rp. vagy R. = recipe = végy.
Rad. = radix = gyökér.
ras. = rasmus = reszelt.
rect. = rectificatus = tisztított.
rectfss. = rectificatissimus = a legtisztább.
reit. = reiteretur = megismétlendő.
rem. = remissus = visszahozott, vagy = remanentia =
maradék.
rep. = repete = ismételd.
rep. tot. quot. = repetetur toties quoties = mindig ismét-
telhető.
rhiz. = rhizoma = gyöktörzs.
S. = signa = jelezd.
sat. = saturatio = telítés.

- S. a. = secundum artem = műszabály szerint.
 sacc. = sacculus = zacskó.
 scat. = scatula = doboz.
 scat. aur. = scatula aurea = aranyos doboz.
 Scr. = crupulus = terecs.
 Sem. = semen = mag.
 Sign. = signa, signetur = jelezd, jeleztessék.
 s. f. = sub finem = végefélé.
 sing. = singulus = egyes.
 sin. oll. = sine ollá = tégely nélkül.
 sin. vitr. = sine vitro = üveg nélkül.
 smpl. = simplex = egyszerű.
 sol. = solve = old.
 Sp. vagy Spir. = spiritus = szesz.
 Spir. vin. = spiritus vini = borszesz.
 Spec. = species = elegy.
 S. s. n. = signa suo nomine = jelezd saját nevével.
 sub. fin. coct. = sub finem coctionis = a főzés végefélé.
 Sub sig. = sub sigillo = pecsét alatt.
 subt. = subtilis = finom.
 succ. = succus = nedv.
 sum. = sumitas = növénycsucs.
 supp. = suppositorium = végbélkúp.
 Suo nom. = suo nomine = saját nevéről.
 s. qu. = qu. s. = amennyi elég.
 Syr. = syrupus = szörp.
 tab. = tabula = tábla.
 Tct. vagy Tra = tinctura = festvény.
 Tel. bombyc. = Tela bombycina = selyemszövet.
 Tel. ser. = tela sericea = selyemszövet.
 troch. = trochiscus = korongocska.
 Tub. = tubera = gumó.
 ult. = ultimus = utolsó.
 Ung. = unguentum = kenőcs.
 vet. = veterinarius = állatorvosi.
 vit. ov. = vitellum ovi = tojássárga.
 vitr. = vitrum = üveg.
 vitr. coerul. = vitrum coeruleum = kék üveg.
 vitr. c. epist. vitr. cl. = vitrum cum epistomeo vitreo cla-
 usum = üveg dugós üveg.
 vitr. c. or. ampl. = vitrum cum ore amplo = szélesszájú
 üveg.
 vitr. gutt. = vitrum guttatorium = csepegtető üveg.
 vitr. hyal. = vitrum hyalinum = átlátszatlan üveg.
 vitr. nigr. = vitrum nigrum = fekete üveg.

A vényírásnál az orvos ne használjon értelemzavaró vagy kétséget támasztó kifejezéseket s rövidítéseket, mint p. o. hydr. chlor. mely olvasható hydras chloralinak s hydrargyrum chlo-

ratumnak is; vagy hydr. sulf. n. lehet hydrargyrum sulfuratum nigrum és hydrargyrum sulfuricum neutrum is. Tilos a vegyi képletekkel való rendelés s a százalékos viszonyban irt oldatok rendelése, p. o.

Rp.

Solut. kalii chlor. 2°/_o
gram. 200

Syr. moror
gram. 20

M. D. S. Szájvíz.

Szigoruan tilos az oly vények írása, mely az orvos és gyógyszerész közt fennálló titkos egyetértésre vall, p. o.: »secundum ordinationem meam.« vagy »mixt. antipern. meam.« stb. Az orvosi vény alakját tekintve lehet magistraliter vagy ordinatim kiállitva, melyek definiálását l. Magistralis czim alatt. Ha a vény sürgösen készitendő el, azl az orvos a vény legszembetünöbb helyén a »statim«, »cito« vagy »periculum in mora« jelzéssel jelzi.

A vények jogi szempontból okmányok s a beteg tulajdonát képezik, ki azt az orvosnak befizette, másnak azonban el nem adhatja, mert ezzel kuruzslás vétségébe esik. Ugy látszik, hogy a vényt az orvos csak egyszeri elkészítésre engedi át a betegnek, mi mellett bizonyít az, hogy az erősebb hatásu szerek megisméllése csupán az orvos engedélye után eszközölhető. A vények mint adóslevelek a gyógyszerész által visszatartathók s értékük per útján — csöd esetén mint első osztályu követelés — az adóson behajlhatók.

Törvényeink rendelkeznek affelöl, hogy a közalapok terhére kiszolgáltattott vények 24 órán belül megtaxáltassanak, hogy az erős hatásu szereket tartalmazók ne ismételtessenek, a méregvények pedig a kiállítás napján készitessenek el s tartassanak vissza.

A receptarius és receptálás.

A receptálás igen fontos szerepe a gyógyszerésznek s eme szerepében okvetetlen a következő kellékekkel kell birnia:

Érzékszerveinek teljesen épeknek, képzettségének pedig olyanak kell lennie, hogy megjelenése s öntudatos munkája által a közönség bizalmát megnyerje. Modorában legyen udvarias és komoly, de ezekben ne váljék szolgálissá vagy komorrá. A jó receptarius munkájában higgadt, kezefogása biztos és gyors anélkül, hogy kapkodóvá válna, a recept elkészítésében pedans pontosságú, tiszta és rendes Munkája közben nem fecség, nem kérdezősködik, a kérdésekre óvatosan s udvariasan válaszol. A következő szabályok a vényezésnél szem előtt tartandó eljárásokat tartalmazzák:

1. Az elkészítés végett átvett receptre legelőbb reáírjuk a beteg nevét anélkül, hogy a hosszas kérdezősködés által a vény

átadójában visszatetszést kellenénk, melynek elkerülése végett — főleg nagyobb forgalmu gyógyszertárakban — a vényre sorszámot ragasztanak, melynek szelvényét a vény átadója kapja, kit eközben udvariasan helylyel kínálunk meg s csak azután kérdezzük meg, hogy meg szándékszik e a gyógyszert várni?

2. A vényt ezután elejétől végig nyugodtan, figyelemmel átolvassuk s figyelünk arra, nincs-e a maximal adag állépvé, vagy incompatalilitás, hamisítás nincs-e a vényben. Ezt úgy teszszük, hogy arczunkon ne adjunk a csodálatnak, meglepetésnek vagy kételkedésnek semmi jelét, ugyszintén a hosszas nézegetést is kerülni kell, mert ezuttal a beteg bizalmatlan lesz irántunk.

3. A vény teljes megértése után megtaxáljuk azt, ha a beteg fizetni akarja s azután jelezzük azt az időt, a mennyit a vény elkészítése igénybe vesz. Általánosán a következő elkészítési idők mondandók: oldat, keverék = 10 percz; forrázat, főzet, por = félóra; pilula, emulsio = $\frac{3}{4}$ óra; végbélkúp, szálacs = 1 óra stb.

4. Az átolvasás után a vényt — ha több van, egymás alá s nem egymás mellé — a vénynehezékekkel lenyomtatjuk s megírjuk a szignaturát s elkészítjük a kiszolgálás edényét s azután fogunk hozzá a vény elkészítéséhez.

5. Biztos kézzel nyulunk minden szer után s nem nézegetünk be mindjárt-mindjárt a receptbe; a már nem szükséges edényeket azonnal helyreviszszük. A mérlegek, kanalak, kártyák minden használat előtt és után gondosan megtörlendők.

6. Az edényzet felírása levétel és helyretétel alkalmával figyelmesen elolvasandó, a kiürített edény pedig impleálás végett a defectusasztalra helyezendő

7. Ha a vényen nincs feltüntetve, hogy valamely szer higitott vagy tömény készítménye vétessék, mindig a higitott veendő; a finomabb és közönségesebb qualitàsból embergyógyászatban finomabb, állatgyógyászatban durvább féleség veendő. Mindezek a vény szélére feljegyzendők, nehogy ismétlés alkalmával fennakadás vagy kétség merüljön fel.

8. A készítés minden zaj nélkül, a mozsár csörögtetése, a spatulák, edények csapkodása mellőzésével történjék, mint azt a helyzet komolysága is megkívánja.

9. Ha a gyógyszer már elkészült, a vényt mégegyszer átolvassuk, hogy meggyőződjünk, hogy minden benne van a készítményben.

10. A gyógyszert becsomagolás nélkül a vényre reáhelyezve felreteszszük s ha érte jöttek, csinosán becsomagolva a lehelyezett vénynyel együtt átadjuk. A vény átadásánál ügyelni kell, nehogy másnak adjuk át a gyógyszert, mit oly módon kerülnünk ki, hogy a féllal mondatjuk ki a nevet. Tehát nem azt kérdezzük: »A Nagy Sándor orvosságáért jött?« mert az illető hamarosan meg nem értvén a kérdést, könnyen reá mondja

hogy: igen, pedig talán nem is azt várja; helyes az ilyen kérdés: »Kinnek az orvosságát várja?« felelet: »A Nagy Sándorét.«

A kinemfizetett vények visszatartatnak s naponként a vénykönyvbe, havonként vényfiókokba helyeztetnek el mint adóslevelek.

* * *

Receptek elkészítésére csupán nyilvános gyógyszertárak vannak feljogosítva, (a kézi s házi gyógyszertárak orvostulajdonosai csak a legsürgősebb esetben készíthetnek el más orvos által irt vényt.)

A vényt a gyógytárban az okleveles felelősségük alatt készítik, a nem okleveles segédek s a felügyelet alatt receptáló harmadéves gyakornok munkájáért a főnök felelős.

A mérget, vagy egy kereszttel jelzett szert tartalmazó vényt megismételni csak az orvosirott helegegyezésére lehet; a méregvény visszatartandó. Ily vények csak ismert s gyógyakorlatra jogosított orvosok által írhatók, illetve ily vények expediálhatók; idegen orvosok rendelvényére erős hatású szert nem vagyunk kötelesek kiadni.

A vénymásolat (copia) csak oly vényekről állítható ki, melyek kereszttel jelzett vagy erős hatású szert nem tartalmaznak.

Receptarius, a vényeket elkészítő gyógyszerész; nagyobb forgalmu kelyeken kizárólag ezzel foglalkozó okleveles gyógyszerész.

Receptura, általánosan vénykészítést jelent, de rendszeren a vényasztalt értik alatta, mely a gyógyszertár egyik legfontosabb butora. Ez három oldalról zárt masszív asztalforma butor, mely a gyógytár főhelyén világos helyen fekszik, ezen állanak a táramérlegek, apróbb kellékek, czukorütvegek, a receptáló felé néző oldal rekeszeiben a vényezéshez szükséges edények, a fiókokban eszközök, kézieladási cikkek és a pénztár; a publicum felé néző oldal vagy zárt, vagy pedig üvegajtóval fedett rekeszeket tartalmaz, melyekben specialitások állanak. A vényasztal felső része legjobb ha sima kemény fából van, a márvány igen szép, de nem célszerű, mert pecsétet kap s az üvegek könnyen eltörnek rajta. A dolgozó-asztal szegletei legyenek lekerítve, mivel így nem teszi ki magát a receptarius annak, hogy megüsse magát benne.

Recidiva = visszaesés valamely betegségbe.

Recipe = végy, a receptek élén álló felszólító ige, melyet röviden Rp.-nek ír az orvos.

Reconvalescentia = lábadozás.

Rect. = rectificatus = tisztított, ismételt lepárlás által való tisztítás útján nyert qualitás.

Rectum = végbél.

Redige! = szerkeszsz! készíts!

Redőszírom = Datura stramon.

Reducálás = Reductio. L. o.

Reducáló cső = két különböző nyílású csövet összekötő cső.

Reducáló láng = l. Láng.

Reductio, szószerint visszavivést jelent az eredeti állapotba, a chemiában színtitést jelent, azaz valamely positiv elem vegyületéből bizonyos szerek s eljárások által a nemleges alkatrészeket (oxygen, kén, halogenek) elvonni, s ezáltal az illető vegyületből egy kevésbé összetett vegyületet vagy éppen színtífemet előállítani. Így a *CuO*-ból hidrogénáramban való hevítés által oxygenelvonás folytán fém *Cu* keletkezik. Ama szereket, melyek az ily fémekkel vegyült elemek iránt nagyobb vegyrokonságot tanusítanak s azokkal vegyülnek, reducáló anyagoknak nevezzük. A reducálás ellentéte az oxydálás, oxydatio. L. o. A reductio némely anyagok felismerésénél jellemző reagens, p. o. ezen alapszik a glycosenak kimutatása a Trommer reagens által.

Refectio = gyógyulás, üdülés.

Reflex, az ingerületnek az öntudat közreműködése nélkül való átvitele az egyik központról a másikra, az öntudat sokszor utólag jön reá az izgalomra. Reflex mozgás eszerint az, mely valamely érzőideg vagy végkészülék izgatása folytán áll be az öntudat hozzájárulása nélkül; így ha valakinek lábtalpát megszurjuk, az azt önkéntelenül visszahuzza, a szembe eső fény ellen a szivárványhártya önkéntelenül összehúzódik mind anélkül, hogy erről tudomásunk lenne vagy akarattunkkal azt befolyásolhatnánk. A reflexek az öröklés és folytos gyakorlat által czélszerűvé fejlődtek ki.

Reflexio = visszaverődés.

Refractio = fénytörés. l. Fény.

Refrigerantia, l. Hűsítő szerek.

Refrigerator = hűtőkészülék.

Regenerator = ujjaalakító, ily név alatt egy hajfestő folyadékot értenek, mely a haj eredeti színét visszaadja. Elterjedten a következő előírás van használatban:

Rp.

Plumbi acel. cryst. gr. 2·0
Sulfur. praecip. gr. 5·0
Glycerini gr. 10·0
Aquae dest. s. gr. 185·0

Csinosan dispensálva 1 koronáért árulják. Az eredeti angol regenerátor előírata a következő: *Rp.* *Plumbi acel. cryst. gr. 4·0* *Aquae destill. s. gr. 150·0* *Natr. hyposulfuros. gr. 15·0* *Glycerini gr. 2·5.* *Aquae dest. s. gr. 180·0.* Az ólomcukor feloldandó a 150 gr. víz egyik felében, másikában pedig a *natr. hyposulfuros.*, mely utóbbi oldatból az elsőhöz annyit kell adni, míg a keletkező csapadék feloldódik. Majd hozzáadjuk a glycerint s vízzel 180 grammig hígítjuk. Nagyon ártalmas s nem regenerál. l. Hajfestő szerek.

Register, több egynemű dolgok sorozata, lajstroma, egyenértelmű a nomenclaturával.

Regulus, érczkirály, valamely fémvegyületből — leginkább kénegből — olvasztás által előállított többé-kevésbé tiszta színtém; így regulus antimoniinak nevezik az antimonium crudumból előállított tiszta stibiumot. l. o.

Reichenbach Károly lovag, német chemicus s gyáros Stuttgartban szül. 1788. II 12, mégh. 1869. I. 19. Ő fedezte fel a bükkfakátrányban a praffint, naphtalint, creosotot 1830—32-ben.

Reit, reiteretur = ismételtessék meg, orvosi vényeken használt kifejezés, egyenértelmű a rep. = repetatur szóval.

Rekedtség, a hangnak elváltozása. mely a hangot kíséző zörej s recsegés fellépésével jár. A rekedtséget okozhatják: a hangrés hiányos záródása az azt teljesítő izmok hűdése folytán, a hangszalagok elváltozása, melyet okozhatnak a hurutos folyamatok nyálkái, fekélyek (syphilis), polypok, a hangszalagok feszülési viszonyainak megváltozása. A rekedtség gyógyítása eszerint az azt előidéző ok szerint különböző.

Rekeszizom, diaphragma, a has és mellüreget elválasztó izom, mely minden kedélyhullámozáskor megrázkódik s ezért a régi görög orvosok azt hitték, hogy az az érzések székhelye.

Relaxantia remedia = meglazító szerek = Emollientia.

Remanentia = maradék, valamely gyógyszerpraeparatum fölaprózásakor visszamaradt részek (cerat. labile, saccharum tostum, stb.) melyek félretéve a következő készítésnél felhasználandók.

Remedium = medicamen, orvosság. l. Gyógyszerek.

Remissio = csökkenés, alábbhagyás; febris remittens = alábbhagyó láz.

Ren = Vese. l. o.

Rendelvény, orvosi rendelvény = Recept.

Rep. = repetatur, egyenértelmű a reiteretural (l. o.) = ismételtessék meg.

Répaczukor = Saccharum.

Reparator, rheumás bántalmak ellen való bedörzsölő, Krieger Gy. gyógyszerész készítménye, áll: 50% camphor, 50% Ol. cinnam. 10% Ol. menthae pip. 10% Ol. pini pum. 10% Ol. junip. bacc. 20% Ol. rosmarin. 20% Caprylalcohol destillatumából, melyhez még 20% Ol. olivarium van keverve.

Repcze, brassica rapa, a keresztesvirágúak közé tartozó növény. melynek magvaiból zsiros olajat (l. Oleum raparum) sajtolnak; egyik fajtája (földi karalábé) eleségül szolgál.

Repetatur, az orvos által valamely megismételhető vényre irt kifejezés, mely nélkül kereszttel jelzett vagy erős hatású szert tartalmazó vényt megismételni nem lehet. l. Recept.

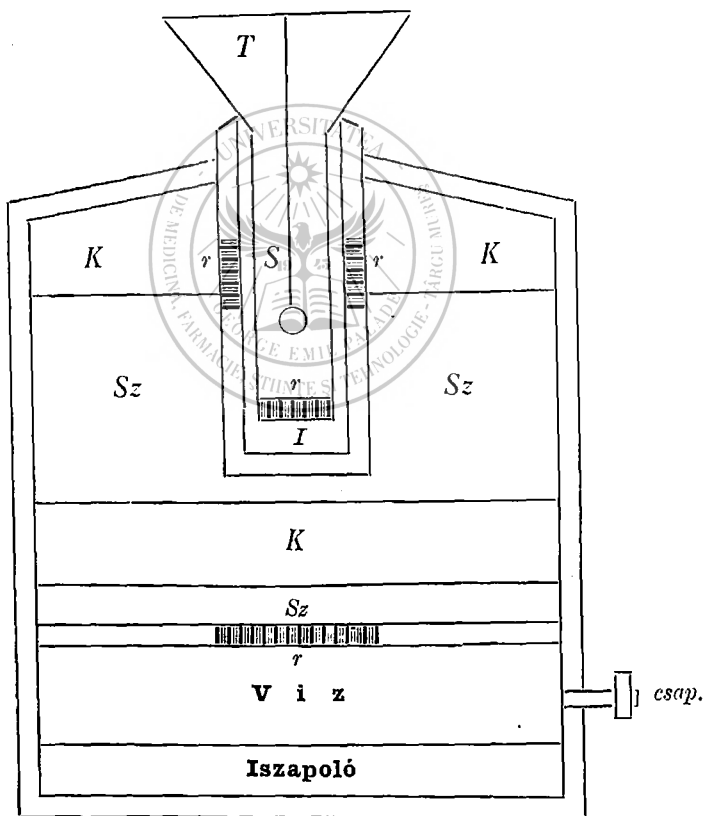
Repülő zsír = Linimentum volatile.

Requies, így nevezték a régebbi művekben az enyhülést

hozó gyógyszerkeverékeket, melyek electuarium alakjában opiumot, belladonnát, hyosciamust, zingibert. stb. tartalmaztak.

Resalgin, resorcylalgin, β -resorcylsavas phenyldimethylpyrasolon; savanyu kémhatásu, szintelen, édeses ízű jegeczek, melyek előállíthatók oly módon, hogy 1 molecula β -resorcylsav és 2 molecula antipyrin tömény vizoldatát összehozzuk, midőn abból olajszerű folyadék válik ki, mely lassanként megszilárdul s borszeszből átjegeczíthető. 150 r. hideg és 200 r. melegvizben borszeszben, chloroformban; eczetaetherben oldódik, *NaOH* antipyrinre és resorcylsavas natriumra bontja Antisepticum.

Reservoir = medencze, tartály, laboratoriumi viztartály. Kitünően működő viztartály készíthető a következő mód szerint. *T* tölcser széles csöve szivacsos van tele (2–3 darab

zsinegre akasztva, hogy kivehető s mosható legyen), melyről a víz az *r* rostélyon az *I*. tartályba jut s onnan az oldalt elhelyezett *r. r.* rostákon át a *K* kavicsrétegre; eme réteg diónyi nagyságú kavicsokból legyen. Innen a víz az *Sz* faszénrétegre jut, majd a *K* kásaszem nagyságú homokból képezett rétegen át az *Sz* faszénrétegre s az *r* rostélyon át a tulajdonképeni

lartályba, hol még az esetleges részek leülepednek. Innen a víz egy csapon át mindig tisztán nyerhető.

Residuum = üledék, sedimentum.

Resina = gyanta, l. o. *resinosus* = gyantás. Az egyes resinákat l. a főszók alatt, p. o. *Resina elemi* l. *Elemi. stb.*

Resina alba = *Resina pini Burgundica*.

Resina draconis = *Sanguis draconis*. l. o.

Resina elastica = *Cautschuk*. l. o.

Resina empyreumatica liquida = *Pix liquida*.

Resina empyreumatica solida = *Pix nigra*.

Resina jalapae, *magisterium jalapae*, *extractum jalapae spirituosum*, *jalapagyanta*, a magy. II. gykv. szerint oly módon készül, hogy 500 gramm *jalapagumót* 1000 gr. forróvízzel leöntenek s három napi állás után a kisajtott maradékot 1000 gr. töményalcohollal háromszor kivonják s az összekevert oldatokat vízfürdőn lepárolják s a maradékot addig dörzsölik langyos vízzel, míg az szintelen marad. Az így nyert gyantát vízfürdőn megszáritva, rudakká formálják. Sárgásbarna, fénylőtörésű, könnyen szétmorzsolható gyanta, alcohol teljesen, aether kevésbé, terpentin nem oldja. A *jalapából* 12—18% gyanta nyerhető. Adagja 0.10—0.30 gr. pilulákban. l. *Jalapa*.

Resina pini Burgundica, *pix alba*, *resina alba*, *terebinthina cocta*, *Galipot*, *thus seu olibanum commune seu germanicum*, fehér szurok, főzött terpentin, újabban az amerikai készítmény *barras*, *thus americanum*, kezd a kereskedésben tért foglalni; halványsárga gyanta, melyet főleg az *abies excelsa* Lam. fából nyernek oly módon, hogy abba 4 cm átmérőjű s mélységű bevágásokat csinálnak egymás felett egyenlő távolságban, a kiizzadó gyantát összegyűjtve forróvízben megolvasztják, midőn jegeczes szerkezetét elveszti s mint állászó, fénylő, kagylós törésű, könnyen szétmorzsolható massa marad vissza, melynek felülete poros. Melegnél meglágyul s eléggé kellemes szagot áraszt s igen tapadós, minéllogva baromfikopasztásra sokan használják. Víztelen eczetsav, acetone, alcohol (még 75%-os is) feloldja. Tartalmaz kevés illó-olajat, melynek főalkatrészét egy $C_{10}H_{16}$ sorozatbeli szénközeg alkotja, gyantát, mely borszeszben oldódik s 50 mm. hosszú oszlophoz a poláros fény síkját 3"-kal balra fordítja.

Mivel a badeni és württembergi kormányok tilalma az ottani ily terpentin készítését igen megszorították, a hozzánk került féleség leginkább az amerikai *thus americanum*-nál nem egyéb. l. o. Hamisitani szokták vagy épen mesterségesen is készítik faolajjal és colophoniummal, az ily gyanta belseje üreges, zavaros színű, 2 r. vízzel és eczetsavval rázva zavaros folyadékot ad, a felső részben foglaltatik az olaj.

Ragadóságánál fogva tapasztokba alkalmazzák, mint az *empl. adhaesiv. empl. diachyl. comp. empl. oxycroceum stb.*-hez.

Resina podophylli = *Podophyllin*.

Resina scammoniae, scammoniagyanta (ne zavartassék össze a scammoniummal. l. o.) a convolvulus scammonia durván tört gyökeréből a resina jalapae-hoz hasonló módon készült gyanta. Földesharna, fénylő lörésű, borszesz feloldja. A német II. gykv. szerint hivatalos. 1:104 f. s. kevésbé édes ízű, vízzel fejetet ad, *KOH* szintelenül oldja. Tartalmaz scammoniumot (l. o.) 80% taunint, 2--40% vizet, savanyu anyagot s igen kevés mézgát. 0:30—0:50 gr.-os adagokban a scammonium javallatai alapján adagolják. l. Scammonium.

Resina sennae, a fol. sennae sine resina előállításakor használt spiritusban oldott anyag, mely legnagyobb részét cathartomannitból áll. A spiritusnak lepárlása s a maradéknak vízzel való átgyúrása által nyerhető szilárdan. Gyenge hashajtó hatásu.

Resina tacamahaca = a callophyllum inophyllum gyantája. l. Tacamahaca.

Resina turpethi, l. Turpethum.

Resineol, phenolmentes aethericus kátrányolaj, mely a kátrány lepárlása alkalmával 148° C-nál megy át. Antisepticum.

Resolventia remedia, oldószerek, ama szerek csoportja, melyek az anyagesere bizonyos fokú megváltoztatása által valamely kóros anyag eloszlódását, feloldódását idézik elő. Ilyenek p. o. a higany és jódkészítmények. l. Hydrargyrum, Jodum.

Resorbens mineralis = Vaselin.

Resorbentia remedia, felszívó szerek, ama szerek, melyek valamely más szernek felszívódását segítik elő, ilyenek p. o. az oldószerek, kenőcsalapanyagok stb.

Resorbin, kenőcsalapanyag, mely mandolaolajból, viaszból, szappanból, lanolinból és kevés gelatinból készül s nagyon kevés dörzsölésre is gyorsan beszívódik a bőrbe, kevés zsíros maradékot hagyva hátra. 33:3% higanyt tartalmazó keveréke az ung. hydrargyri helyett használtatik.

Resorcin, metadioxybenzol, metadihydroxyllbenzol: $C_6H_4(OH)_2$. 1:3 = 110, a magy. II. német III. dán, holland és amerikai gykv. szerint hivatalos. A resorcin a benzolból származik, ha abban két *H*-atomot meta állásban az (*OH*) gyökkel pótoljuk, isomer vele a hydrochinon (ortho-) és a pyrocatechin (para-); előállítható a chlorphenolból vagy phenolsulfonsavból: $C_6H_4(SO_3H)_2$ *KOH*-dal való hevítés által, képződik a galbanumnak, assa foetidának *KOH*-dal való olvasztásakor is. Az így nyert nyers resorcint sublimáció vagy benzolból való átjegecziés által tisztítják.

Szintelen, szagtalan, édes ízű rhombos jegeczek, vízben (85:100), alcoholban, aetherben oldódnak, a vizoldat Fe_2Cl_6 -dal ibolyaszínű lesz, de ólomeczettel nem ad csapadékot, miáltal a pyrocatechintől megkülönböztethető; phtalsavanhydriddel hevítve fluoresceint ad, levegőn állva főleg vizoldata megvörösö-

dik mint a carbolsav. 118°-nál felolvad, 276°-nál forr. Számos substitutionalis származéka ismeretes.

A resorcin épügy mint a phenol, kitűnő antisepticum és antipyreticum anélkül, hogy izgatna. 2—4%-os oldatát alkalmazják belégzésre hörgőhurutnál, mint mosóvizet mindennemű bacteriumok vagy paraziták által okozott bántalmaknál, mint genyes sebeknél, ivarszervek, orr hurutjánál, hólyagmosásra, orbáncz, psoriasis, alopecia pithyroides, seborrhoenál, stb. Belsőleg choleraanál, erjedéssel járó folyamatoktól függő gyomor-bántalmaknál, hányásnál, tengeribetegség, hasmenés stb. eseteibe. Adagja pro dosi 3, pro die 10 gramm.

Resorcinol, resorcinból és jodoformból összeolvastás útján előállított amorph. jodszagú barna por, melyet hintőpor vagy kenőcs alakjában jó eredménnyel alkalmaznak rüh, psoriasis, izzag, orbáncz s más bőrbajoknál, nemkülönb. fekélyekre 5 : 20 arányú vivőszerezrel keverve.

Resorcylalgin = Resalgin. L. o.

Respiratio = Lélekzés. L. o.

Restitutionsfluid, szóról-szóra oly folyadékot jelent, mely valamit az előbbi állapotba visszahelyez, helyrehoz. A Kwizda féle restitutionsfluid előírata ez:

Rp.

<i>Tinct. capsici</i>	150·0	
<i>Spir. camphorat.</i>		
» <i>aetheris aa</i>	100·0	
» <i>vini recl.</i>	200·0	
<i>Olei terebint.</i>	10·0	
<i>Liqu. ammon. caust.</i>	20·0	
<i>Ammon. chlorat.</i>	50·0	
<i>Natrii</i> »	20·0	
<i>Aquae dest. s.</i>	350·0	Misce.

Másik, erősebb szereket tartalmazó előirat a következő:

Rp.

<i>Trae cantharidum</i>	
» <i>capsici aa gr.</i>	10·0
<i>Ammon. pur. liqu. gr.</i>	100·0
<i>Spir. saponati</i>	
» <i>camphorati aa gr.</i>	200·0
» <i>vini 70% gr.</i>	500·0
<i>Salis ammoniaci gr.</i>	30·0

Részség, ittasság, alcoholismus acutus, a borszesztartalmu italok élvezete után fellépő heveny mérgezési tünet, mely a központi idegrendszernek, főleg az agynak működési rendellenességében, aláhagyásában áll. Lefolyásában az izgatottsági s levetségű időszakot lehet megkülönböztetni. Az első stádiumban a szellemi functiók felületeseek, csapongók, az érzéki észre-

vétel csökken, a karakter sokszor ellenkezőre fordul, hangos és bőbeszéd, verekedési hajlam a tulszeretettel váltakozik, a mozgások határozatlanok, a nyelv alig forgatható, mely tünetek a kisagybeli összerendező idegek működési zavarának eredményei. A második stádiumot jellemzi a réveteg tekintet, a rogyó járás s a mély álmom, melyből az ébredés igen nehéz. Az érlökés és légzés a hőmérsékkel együtt igen alacsony s eme stádiumban a lélekző centrum bénulása folytán fulladás által halál is állhat be. A testhőmérsékletet a hideg külső levegő 24°C-ra is alászállítja, innen van az, hogy tél idején az igen részeg embert halál éri. L. Spiritus.

Retamin, a *retama sphaerocarpa* kérgéből előállított alcaloida, mely az oxysparteinnal azonosnak látszik: $C_{15}H_{26}N_2O$

Retek = *raphanus sativus*. L. o.

Reten, a bükkfakátrányban előforduló szénhydrogén: $C_{18}H_{18}$, mely fehér jegeczeket képez, alcoholban, aetherben oldódik. A reten az egyedüli szénvegyület, mely radioactiv sugárakat bocsájt magából.

Reteny, a szelennek rossz magyar neve.

Retina = a szem reczehártyája.

Retinitis = reczehártyagyulladás.

Retinol, rosinol: $C_{32}H_{54}$, sárgás, olajszerű vegyület, a colophonium destillatiós productuma. Antisepticum, az iparban mint a phosphor, camphor, salol, naphtol oldószerét használják.

Retorta (a latin *retortus* = visszahajlitott, görbe szóból, innen a magyar göreb elnevezés is), lepárló készülék, mely üvegből, agyagból vagy vashól állhat. L. Göreb.

Relaxator, a belügyministerium közegészségügyi osztályában számtisztí minőségben alkalmazott okleveles gyógyszerész, ki az állampénztár terhére kiszolgáltattott vények árszabványainak helyességét ellenőrzi. A magyarországi gyógyszerész-egylet kebelében is van egy relaxátor, kinek hivatása a kartársak közt fölmerülő vitás árszabványozások felett döntenet s a magántársulatok által alkalmazni szokott zugretaxátorokat működésök teréről leszoritani.

Reuniol, rhodinol de pelargonium: $C_{10}H_{18}O$, a reunioni geraniumolajnak illatanyaga, 0.873 f. s. olajszerű folyadék, az illatszergyártásban a rózsaoaj helyett használják.

Revalenta, ervalenta, különböző melléknévvvel ellátott titkos szerek, melyek legtöbbnyire a következő összetétellel birnak: borsó, lencse, bab és rizsliszt keverékéből, melybe még 5% konyhasó, 10% soda bicarbona és 20% cukor van keverve. Tápszert, de semmi különös előnye nincs.

Revulsiva remedia = szétoszlató, elvonó szerek. L. Derivantia.

Réz és vegyületei, l. Cuprum alatt.

Rézgálicz = Cuprum sulfuricum.

Réztímsó = Cuprum aluminatum.

Rézvitriol = *Cuprum sulfuricum*.

Rh = *Rhodium* chemiái jele.

Rhabarbara = Rebarbara.

Rhamnaceae, kutyafafélék, befefélék, a frangulinák rendjébe tartozó növény család, cserjék v. alacsony fák hasítatlan levelekkel, a szőlőéhez hasonló virággal s csonthéjjas vagy tokszerű gyümölcsessel. Mintegy 430 fajta tenyész a meleg és mérsékelt földövek alatt. Ide tartoznak a frangula, *rhamnus cathartica*, *rh. purschiana*, *ceanothus*. L. o.

Rhamnegin, a *rhamnus* fajokban, főleg a *rhamnus cathartica* gyümölcsében (*baccae spinae cervi*) előforduló s a rhamninnel megegyező vegyület, képlete: $C_{24}H_{32}O_{14}$, hig savakkal rhamnetinné s egy mannithoz hasonló cukorrá bomlik. L. *Baccae spinae cervinae*.

Rhamnetin = Rhamnín.

Rhamnín, *chrysohamnin*, *rhamnetin*: $C_{12}H_{12}O_5 + H_2O$ vagy $C_{18}H_{22}O_{10}$, a *rhamnus cathartica* gyümölcsében s más *rhamnus* fajokban előforduló sárgás kicsiny jegeces vegyület, vízben nehezen, forró borszeszben jól, aetherben nem oldódik; lugokkal vörhenyes sárga oldatot ad, savakkal rhamnetinre és cukorra bomlik. L. *Baccae spinae cervi*.

Rhamnoxanthin = Frangulin.

***Rhamnus cathartica* L.** varjutóvis benge. a rhamnaceák családjába tartozó, virányunk egész területén tenyésző erős kéllaki cserje, melynek kisebb ágai tuskékké alakultak. Gyümölcse és annak praeparatuma az osztr. V. gykv.-ben hivatalosak voltak. L. *Baccae Spinae cervinae*.

Rhamnus frangula, kutyabenge. L. *Frangula*.

Rhamnus purschiana = *Cascara sagrada*. L. o.

Rheum, a sóskafélék családjába tartozó növények szakál gyökérrel (innen: *rheum barbatum* s *rhebarbara*), köpczös, husos tőkével s bütykös szárral; a levelek kúrtós pálhájuak, nyelesek, tenyeres erők; a virágok bő fűrtöt képeznek, az egyes virágok hattagu lepellel, 2×3 himmel s három águ termővel bírnak.

Rheum néven számos fajból való gyökerek voltak már a régi idők óta is forgalomban, így a középkorban a *pontusi rhebarbara* (*rheum raponticum*, *rhebarbara monachorum*, *rad. rapontici* off. *rad. lapathi alpini*), majd az olaszok által Elő-Indiából hozott *barbár rheum* — innen származtatják sokan a *rhebarbara* nevet — melyek részint a Tibetben vadon tenyésző *rheum emodi* Wallich, *rh. australe* fajoktól valók, részint Chinából Oroszországon vagy Ormuson át kerültek Európába. Ezeket csaknem teljesen kiszorította a Chinából hozott gyökér mely a *rheum officinale Baillontól* ered. Ez 2-5 m magas szárú évelő növény rövid ágakkal, igen nagy, egymáshoz közel álló váltakozó levelekkel; nagy mennyiségben terem Kanszu-ban Szining-fu vidékén, nemkülönben Szenszi tartomány-

ban és Sz'tshwan-ban; azon vidékekről a termékeket Hankeuba s a Jan-cse-kiangon Sanghaiba viszik, honnan Kantonon át hajón, vagy szárazon Dél-Oroszországon vagy Ormuszon keresztül kerül hozzánk. A rheum officinale Montmorency és Strassburg mellett is tenyésztek. Európában még a következő fajok tenyésznek: rheum rhaponticum L. nálunk és Morvaországban; rheum undulatum L. Németországban és Oroszország szibériai részében; rheum palmatum Franciaországban. Az angol rheubarba mely a chinaihoz legjobban hasonlít, a rheum palmatumtól való, melyet Bodicotban tenyésztenek. Az összes európai fajok gyökerében a jellemző góczok s oxalsávtartalmu sejtek ritkák, nem oly keserű ízűek, hanem inkább nyálkásak

A rheum gyökerének gyógyhatását a chinaiak már Kr. e. 2700 évvel ismerték s az akkori eredetű Pen-king című orvosi könyv, melyet Sen-nung császár írt, a rheumot már megemlíti. Dioscorides irataiban rha és rheon név alatt fordul elő. Ammianus Marcellus a IV. és Mesue arab író a XI. században különbséget tesznek a bosporusi és chinai rheum között. A magy. II. gykv. szerint a chinai reum hivatalos (rad. rhei chinensis seu cantonensis); a kéregtől és függelékektől megfosztott rheumgyökér tojásdad, hosszukás síkdomboru, 2—5 cm. vastag darabokat képez, felülete naracs-beres, márványozott és sugaras szerkezetű körökkel borított, mely körök a lehullott évi hajtásoknak felelnek meg. A töréslap igen rendellenül kuszált, fehér alapon vörös márványzattal borított. Sajátságos cserzett borszagu, fanyar-keserű ízű, rághva a fogak közt recseg s a nyálát sárgára festi. Pora sötét-sárga s fénylő; jól kifejlett oxalsavas mészjegeceket s cseppecskéket bőven tartalmaz, mely utóbbiak KOH luggal piros színtűek lesznek, miáltal az európai gyökér porától különbözik.

Alkotórészek: 1) chrysophan, mely narancs-sárga keserű jegeces por, hig savak chrysophansavra s cukorra bontják; 100 grammban 0.12 gramm van, viz, borszesz feloldja; 2) chrysophansav (l. o.), melyet a különböző rheumfajok szerint neveznek raponiticinnak, rumicinnak is, aetherrel, benzollal kivonható, viz alig oldja; 3) emodin. l. o.; 4) rheumcsersav: $C_{26}H_{26}O_{18}$, sárga, vízben és alcoholban oldódó por, az oldat ferrovegyekkel szűrítés, majd kék lesz, ferrivegyekkel pedig feketés zöld válmányt ad, hig savakkal cukorra és rheumsavra hasad; 5) rheumsav igen kis mennyiségben hasonló a rheumcsersavhoz; 6) phaeoretin: $C_{16}H_{16}O_7$, borszeszben oldó, gyantánemű barna anyag; 7) aporetin, lugokkal megbarnul; 8) közönbős anyag, melegvizből kijegecedik; 9) igen sok pectin, hamu 11—13%, oxalsavas mész. A rheum még nincs teljesen analysálva, sokan cathartinsavat is találtak a rheumban, azonban nem biztos, hogy azonos e a senna canthartinsavával.

Kis adagban bevéve a rheumot (0.05—0.30) a csersav hatása lép előtérbe, minek megfelelően a gyomor s belek nyálk-

hártyáinak elválasztása csökken, mi azután egészséges embernél étvágytalanságot okoz, ellenben hurutos természetű gyomorbántalmaknál a hurut megszüntetése által az étvágyra s emésztésre javítólag folyhat be s az azoktól függő hasmenést megszünteti. Egymásután többször 0.50—1.0 grammos adagban bevéve főleg natr. bicarbonicummal, magnes carbonicummal, hashajtó középsókkal, kásás bélürülést okoz, mivel ilyenkor a cersav hatása háttérbe szorul a chrysophansav hatása mellett. A hatóanyag gyors kiterülése után a hasmenés is megszűnik s mindig székrekedés marad vissza; használata után a verejték s vizelet színessé válik s jelenléte szoptatók nők tejében is kimutatható. Kis adagban hurutos természetű emésztetlenségnél nagyobb adagban főleg natr. sulfuricummal mint enyhe hashajtó nyer alkalmazást. A különböző gyökvek készítettnek belőle vizes kivonatot, alcoholos kivonatot, lincturát, syrupot infusumot, pilulát és bort. l. o.

Rheuma, rheumatismus, csúz, az inak, izmok, ízületek, csontok meghülés vagy fertőzés által beálló húzó, szakító fájdalma, mely heves lázzal járhat s gyuladással lefolyásu. A csúzok gyógyítására főleg a salicylkészítmények nagy adagjai, antipyrin, antifebrin, phenacetin, salol használatnak, a jódkáliumtól, colchicumtól szintén sokat várhatni; mélyen fekvő gyuladásokat izgató bedörzsölőkkel kell a felszínre hozni (derivantia), mint p. o. camphorszesz, ammonia, chloroform, illó-olajok, opodeldoc s a czifrábnál czifrábn nevű specialitások egész sora. Fontosak a beteg egészségi viszonyai, a hely klímája. Fürdőhelyek közül megemlítendőek a hévvizek és iszapfürdők: Teplitz, Föstyén, Mchádia, Harkány stb.

Rhizoma, gyöktörzs, élelő növények földalatti szára l. Gyöktörzs. Az egyes rhizomákat l. a főszók alatt.

Rhizotomok, gyökérások, l. Gyógyszerészet.

Rhodalin = Thiosinamin.

Rhodamin, a diaethylmetaamidophenol phtalein vegyülete: $C_{28}H_{31}N_2O_3Cl$; zöld jegeczek, vagy ibolya-piros por, vízben oldódik s fluorescál.

Rhodan, az egy v. é. negativ sulfocyangyök neve:

— $S - C \equiv N$; rhodanvegyeknek nevezzük eszerint a sulfocyanavas sókat, p. o. rhodanammonium = amm. sulfocyanatum, rhodankalium = kal. sulfocyanatum; allylrhodanid = oleum sinapis.

Rhodinal = fényképészeti előhívó, mely főleg rhodanammoniumot tartalmaz,

Rhodinol geraniol, a rózsaoilajnak folyékony illatanyaga, isomer a geraniollal és linaleollal. l. Parfum.

Rhodium, $Rh = 104.1$, két és négy v. é. fémes elem, a platínához hasonló, 1803-ban Wollaston fedezte fel a platinaérczben mintegy 4.6% mennyiségben. Igen nehezen olvasható, 12.1 f. s. aluminiumszínű fém, levegőn oxydálódik de savak nem

hatnak reá, finom pora igen sok hydrogént nyel el. Nevezetes, hogy a hangyasavat *H*-re és CO_2 -ra bontja, az alcoholot pedig *KOH* jelenlétében eczetsavvá oxydálja.

Rhodomel = *Mel rosatum*.

Rhoea = folyás, *rhoëas* = kifolyós.

Rhoeadin, a papaver *rhoëas*ban és az opiumban előforduló alcaloidszerű vegyület: $C_{21}H_{21}O_6N$, jegeczes, fellengíthető anyag, víz, alcohol feloldja; nem mérges.

Rhois folia, l. *Rhus toxicodendron*.

Rhus = folyás, a balzsamos növények egy csoportjának neve.

Rhus chinensis = japáni s chinai vidékeken tenyésztő cserje, melynek magvaiból sajtolják a *cera japonicá*t.

Rhus toxicodendron Michaux, mérges szörmörce, a *terebinthinaceák* családjába tartozó növény E.-Amerikában, nálunk is található elvadulva; a levelek (*folia rhois*) a német ll. gykv. szerint hivatalosak. Azok durva, félhengerdedek nyélczések s 3 tojásdad hártvaszerű levélből állanak, melyek közül a két oldalsó ülő, a középső nyélczés és hosszú. Az egyes levelek kopaszok, alapjukon szivalakuan hemetszettek, végük hosszú csúcsos. A száraz levelek szagtalanok, meleg időben a fa lombja alatti tartózkodás veszedelmes, mert kigőzölgése a bőrön verességet, gyuladást okoz. A levelek tartalmazzak csersavat, hangya- és eczetsavat s a frissek carbollt is, mely száraz levelekben bomlás folytán nem marad meg. A levelek porát 0.03–0.20 grammal adták forrázatban is csúz ellen.

Rhusma, szőrvesztőszer, l. *Depilatorium*.

Rhusma turcorum, a törökök és némely orthodox zsidók által használt szőrvesztőszer, melylyel borotválkozás helyett szakálukat eltávolítják azáltal, hogy arcukat e péppel bekenve megszáradás után lemosás azt. A *rhusma turcorum* áll 1 rész auripigment és 8 r. oltatlan mész porából, melyet szappanporral és tojásfehérével péppé kevernek.

Rhyphia, rupia, főleg a syphilis folyamán fellépő gennyes fekély beszáradt, réteges maradványa, pörkje.

Ribes rubrum, vörös ribizke, a *grossularineák* családjába tartozó cserje, melynek gyümölcséből kellemes ízű syrupot készített a mi gyógyszerkönyvünk is.

Ricin, ricinin és ricinon, a *ricinus communis* magvában levő igen mérges, eléggé nem tanulmányozott erjanyagok, melyek azonban préseléskor nem mennek át az olajba. A kipréselt placenták s a magvakból készült fejet ennél fogva igen mérges, a gyomorban heves fájdalmat majd bő hányást, véres hasmenést, nagy szomjúságot okoz sőt heves görcsök közben halál is állhat be. A placentát patkányméreg gyanánt is alkalmazhatni.

Ricinolsav, *ricinusolajsav* $C_{17}H_{32}(OH)CO.OH$, fehér kristályos tömeget képező egybázisu sav, melynek glicerinnel képezett aethere a *ricinusolaj* főalkatrészét képezi. Előállítható a

ricinusolajnak *KOH*-dal való elszappanosítása s a nyert ricinol-savas káliumnak kénsavval való elbontása által; destillatio alatt oenantholra s undecenylsavra, *KOH*-dal olvasztva octilalcoholra és sebasinsavra bomlik.

Ricinus communis L. cataputia major. palma Christi, csoda fa. az euphorbiaceák családjába tartozó, nálunk tenyésztett növény, eredeti hazája Hindosztán, jelenleg 16 faja tenyész. A ricinus évelő növény, Indiában. Afrika északi részén 15 meter magasra is megnő, míg Európában 1.5–2 meteres lehet. A magy. II. gykvb. hivatalosak a magvak: sem. ricini seu cataputiae majoris, granae regiae; ezek babalakuak, 1–1.5 cm. hosszúak háti felületük domboru, a hasi oldal lapos, kissé szögletesek. Simák, fénylő szürkés-barnák, márványzottak; a magsehérye zsiros s közepén az ébrény foglal helyet. A ricinusmagvak 46–51% zsiros olajat (l. Oleum ricini) tartalmaznak, a visszamaradt pogácsa az igen mérges Ricin, Ricinin erjanyagokat tartalmazza. l. o.

Riczinus-czukorkák.

Rp.

<i>Olei ricini recent.</i>	30.0
<i>Olei cacao</i>	6.0
<i>Sacchari albi</i>	30.0
<i>Olei menth. pip. gullas</i>	3

Fiant morsuli N° 10. l. Pastilli olei ricini.

Riczinus golyó = gelatincapsulába foglalt riczinusolaj.

Riczinus major, a *Jatropha curcas* nevű növény, melynek magvaiból zsiros olajat sajtolnak. l. Oleum ricini majoris.

Rigor = él, élesség, szigor; rigorismus = hajthatatlan szigorúság; rigorosum = szigorlat.

Rima = hasadék, rés; r. glottidis = hangrés; r. palpebrarum = szemhéjrés; r. pudendi = szeméremhasadék.

Rite = szokásos módon.

River itala = Potio Riveri, l. o.

Rizs, l. *Oryza sativa*; rizspor l. Pouderek, Pulv. cosmetic.

Robbanás, explosio, nagy mennyiségű, hirtelen fejlődő gázok feszereje által keltett hang és lökés; előáll, ha zárt edényben rohamos gáz vagy gőzfejlődés történik, melyek nyomását az edény nem bírván ki, szétvettetik. Az ily tulajdonságú anyagokat robbanó anyagoknak nevezik s tulajdonságuknál fogva mechanikai munka (repszés, lövés) végzésére használják fel. Ily anyagok: lőpor, dynamit, nitroglycerin, lőgyapot s a cellulosenak nitro-származékai, azután a benzolnak nitrovegyei, u. m. nitrobenzol, nitrotoluol, nitronaphthalin, picrinsav, mely utóbbi collodiumban oldott lőgyapottal keverve a melinitnek nevezett hatalmas robbanyagot adja. A számtalan robbanyag összetétele nem tartozik szakmánkba. azért nem is tárgyalom bővebben,

hanem utalok a »Pallas nagy lexicon« XIV. kötetére, melyben eléggé bőven tárgyaltnak.

Roborantia remedia, erősítő szerek, ama szerek csoportja, melyek a táplálkozás s anyagforgalom elősegítése által a test jólétét előmozdítják. Ilyenek: a keserű anyagok, vasvegyületek, haemoglobin és vérkészítmények s általában mindama szerek, melyek az emésztést is emelik.

Roborat, fehérjetápszer mintegy 95% albumintartalommal. Fehéres, szagtalan por, mely vízben megduzzadva oldódik s habzik, mint a tojásfehérje.

Roborin, Dietrich bécsi czég által marhavérből 50°-u hőnél való sterilisálással előállított vérkészítmény; vízben oldhatatlan, iztelen, a gyomorvedy csaknem maradék nélkül oldja.

Rocella tinctoria, galyas telepű zuzmó hat fajjal a mediterrán vidékek tengerparti szikláin. A kanári szigeteken évente 130000 gr.-ot gyűjtenek s laccmust és orseillet készítenek belőle. L. *Lacca musci*.

Római coriander = *Nigella*.

Római gálleczkő = *Zinc. sulfuric.*

Római kömény = *Foeniculum*.

Római székfű — *Chamomilla romana*.

Rommershausen szemvize, l. *Aqua ophtalmica Rommershausen*.

Roob, succus inspissatus, lésűrű, besűritett gyümölcsnedv vagy növénynedv, melyhez czukrot is adnak; a pulpától abban különbözik, hogy míg az a gyümölcsöt magát is tartalmazza, addig a roob csupán a nedv besűritése által készül. Régebbi pharmacopoeák kedvelt gyógyszerformája. A magy. II. gykv. szerint a roob juniperi s a roob sambuci hivatalos.

Roob antisyphiliticum Laffecteur, l. Roob Laffecteur.

Roob ebuli, roob sambuci rubrae, földibodza lekvár, pharm. austr. V. Rp. Succi baccarum ebuli expressi qu. s. coque ad extracti spissioris consistentiam, tunc adde sacchari albi decimam partem, et leni igne sub continua agitatione evapora ad roob consistentiam. Mint vizelelhajtó háziszert kanalanként adagolják.

Roob juniperi, extractum seu succus juniperi inspissatus, pharm. hung. II. Rp. Fructuum juniperi natur. recentium 2000 gr. Contuso coque in Aquae dest. s. qu. donec mollescant, dein exprime. Fluidum sedimentatione et collatura depuratum evaporetur ad extracti liquidi consistentiam, dein addetur ejus ternis partibus Pulv. sacchari albi pars una, et inspissetur leni calore in roob. L. *Juniperus*.

Roob Laffecteur, roob Boyveau Laffect. sirop de Cuisinier. Syrupus sarsaparill. compositus seu depurativus, antisyphiliticus. pharm. austr. V. Rp. Rad. sarsaparill. conscissae 560, macera in Aquae fontanae 3360 per 24 horas, dein coque per $\frac{1}{4}$ horae. Colla et exprime. Residuum coque cum Aquae fontanae 2940

et iterum cola et exprime. Residuum denuo coque cum Aquae fontanae 2940 et colatura adhuc fervida infundantur Flor. boragin. Flor. Rosar. Folior. sennae, Sem. anisi vulg. aa 35. Stent per horas 12, dein cola et exprime. Liquores obtentos commixtos evapora ad remanentiam gr. 3360. Decantatae adde Sacchari albi, Mellis depurati aa 560, coque clarificando cum albumine ovi ad syrupi consistentiam. Bujakóros betegek evőkanalanként használták, de a betegség lényegére javítólag nem foly be, legfőllebb izzasztó hatása jöhet tekintetbe.

Roob mororum ceterisque fructuum simili modo parentur, ut roob ebuli.

Roob sambuci, succus sambuci inspissatus, pulpa sambuci, sec. pharm. hung. II. Rp. Fructuum sambuci recentium gr. 8000. Agitando calefiant ad ebullitionem, deffuso dein liquido exprimitur residuum. Succo commixti et colati coquantur ad consistentiam subspissam; tum adde novenis ejus partibus Sacchari albi pulv. partem unam, et evapora in roob. Ne készüljön réz edényben, mert abból egy kevés oldatba megy s az iz vizoldata a fénylő vaspálczát megvörösíti. L. Sambucus.

Roob spinae cervinae seu rhamni cathartici, eodem modo parentur e baccis spinae cervinae, ut roob ebuli. Hashajtó.

Ros = harmat; ros marinum = tengeri harmat.

Rosa canina (mivel kutyaharapásra jó orvosságnak tartották) = csipkerózsa, vadrózsa, igen közönséges erdei bokor, melynek gyümölcse — cynosbati fructus — régebbi gykv.-ekben hivatalos volt s confectiót, pulpát készítettek belőle. L. Cynosbata.

Rosa centifolia, a tenyésztett százlevelű, kivált pedig a damascusi rózsza szirmai — flores rosarum — melyeket virágzás idejében kell lemeztzeni s gyorsan megszáritani. A magától lehullott szirmok nem sokat ér. Fanyar izű, barna levelek, melyek illó olajat, quercitrint, gallussavat, sok czukrot tartalmaznak, kevés zsir- és szinanyagon kívül. Mint kellemes iz- és szagjavítót különféle készítményekhez (infusum, confectio, mel, syrup stb.) használják.

Rosaceus = rózsaszínű.

Rosanilin: $C_{20}H_{20}N_6.OH$, az aromásvegyek csoportjába tartozó bázis, melynek sói a legszebb színű kátrányszínezéket adják. Szintelen tű, vagy lemezalaku jegeces test, mely levegőn hamar megvörösödik; előállítható valamely sójából — fuxin, — ha annak oldatát $NaOH$ -dal elegyítjük s a kiváló rosanilint alkohollal kivonjuk, melyből kijegecedik. L. Anilinfestékek.

Roscoe, (olv. roszkó) Henrik Enfield, jeles angol chemicus, szül. 1833. I. 7. Londonban. Heidelbergában tanult, hol Bunsennel együtt főleg photochemiával foglalkozott. Legjelesebb munkája 1885-ben jelent meg s a spectralanalýsissal foglalkozik. Roscoe vegytana magyar fordításban is megjelent dr. Lengyel Bélától.

Rosenkreuzi rend, rosicruciani, a XVII. és XVIII. század titkos társulata, mely eredetét Rosenkreuz Keresztély XIV. századbéli sz. sir zarándoktól vette, ki utazásai alatt megismerkedett az arabok természettudományi felfogásaival s visszatérve 7 bizalmas barátjával megalapította a titkos társaságot, melynek célja az alchymista-theosophia ápolása. Valószínű azonban, hogy ezt csupán Andrea János B. író találta ki s 1614-ben megjelent művében tárgyal (Fauna fraternitatis), hogy az akkori phylosophiai irányt gonyolja. Számos rajongó azonban komolyan vette Andrea eszméjét s így alakultak a hágai, amsterdami, hamburgi arany rózsakeresztesek rendjei a XVII. század huszas éveiben, 1756. és 1768. között déli Németországban a német arany- és rózsakeresztesek rendje. L. Orvostudomány. Chemia.

Rosinol = Retinol, l. o.

Rosmarinus officinalis L. az ajakosak családjába tartozó déli Európában honos, kertekben tenyésztett cserje, melynek levelei (folia anthos) a magy. II. gykv. szerint is hivatalosak. A növény örökzöld, ágai átellenesek, szőrösek s 4 szegletesek, Az 1 cm. hosszú s 1 mm. széles levelek majdnem ülők, barnászöldek s igen ránczosak az olajtartók miatt, melyek főleg az alsó felületen a visszahajtott szélek alatt vannak. Rágva a nyelvet felette csipi, pora tüsszentést okoz. Főalkatrészét $1\frac{1}{6}$ -nyi illó olaj képezi (l. Ol. rosmarini seu anthos.) Mint illatos és antisepticus szer jön tekintetbe; vele készítl az acet. aromaticum. A rosmarinus (ros = harmat, marinus = tengeri) jó tulajdonságát már Plinius említi s az arabok régtől fogva használták. Nagy Károly is igen kedvelte.

Rosógló, rosolis, az olasz rosolare = főzni, aszalni szóból. Így hívják különböző édes ízű olasz liqueureket, melyek főleg narancsból és fűszerekből állanak; némelyek a maraschinót is rosóglónak nevezik.

Rostanyag, rostonya = l. Fibrin.

Rostdaganat = Fibroma. L. o.

Rostopcsin, illatos pálinka, mely előállítható, ha 100 liter pálinkára a következő olajkeveréket adjuk: Rp. Olei anisi 50. -- cardamomi — coriandri aa 10. — cinnamomi 6. — citri 15.

Rotang, l. Calamus rotang.

Rothadás, különböző szerves anyagoknak bizonyos microorganismusok behatása alatt való elbomlása egyszerűbb, rendszeresen mérges vegyületekre. A rothadást mindama tényezők meggátolják, melyek a microorganismusokat elpusztítják, így a fagyhideg és a 100 °C. meleg, antisepticus anyagok.

Rottlera tinctoria, l. Kamala.

Rotulae, a trochiscus és pastilla nevű gyógykészítményeknek synonymája, mely nevét a kerekded alaktól vette, mely formában készíteni szokták. L. Pastilli. A rotulák massáját két typus alá sorozhatjuk: a czukros és nyákos massák alá:

I.	
<i>Rp.</i>	
<i>Sacchar. alb. pulv.</i>	100
<i>Aquae comm.</i>	15
<i>Coque et adde</i>	
<i>Sacchari albi pulv.</i>	25

A cukrot a vízzel addig kell főzni, míg egy kivett próba megkeményszik s azután belekeverni a 25 gr. cukrot. Az eljárás az ami a morsuláknál.

A rotulákat a 40-es években a berlini Simon-féle gyógyszer-tár igen izlésesen kiállítva s kitűnően készítve hozta forgalomba, melyet utánozni nem igen sikerült. Igen jó, porhanyós massának előíratát construálta össze néh. Rozsnyai Mátyás aradi gyógyszerész: 1000 grm. cukorporhoz hozzákeverünk 100 grm. pulv. amyli és 20 grm. tragacant gummit; másfelől 120 r. alcoholt 80 r. syrappal keverünk össze s tartós dörzsöléssel nem annyira massát mint jó nedves port készítünk, melyet két lénia között papíron elnyújtunk s formával a rotulákat kiszakítjuk. A rotulák rendes hőmérsékleten 24 óra alatt megszáradnak.

Rotulae althaeae: *Rp.* Massa rotularum II. grm. 500. Infusi althaeae grm. 50. Fiant rotulae.

Rotulae berberum: *Rp.* Syrupi rubi idaei 40. Succu citri 20. Acidi citrici 10. Sacchari albi 160. Fiant rotulae. A cukorból 120 grammot kevés vízzel és a syrappal főzzük míg egy kivett próba megkeményszik, azután adjuk hozzá a többi cukrot és a succusban feloldott citromsavat.

Rotulae chamomillae: *Rp.* Rotul. sacchari sicci gr. 500. Olei chamomillae 2·5. Alcohol. absolut. 5. Irrorantur cum mistione.

Rotulae menthae piperitae:

Rp.

<i>Olei menthae pip. gr.</i>	5
<i>Aetheris sulfur. gr.</i>	10
<i>Rotulae sacchari gr.</i>	500

Az olaj finomsága szerint annak éppen elégséges mennyiségét csak ízlelés által lehet megállapítani. Az apróbb szemű fénylő rotulae menth. pip. (rákszemcukor) az osztr. V. gykv. szerint hivatalos volt.

Rovarpor, I. Pulv. insecticidus.

Rozs, secale cereale, a pázsitfélék igen fontos növénye, konyulós négyoldalú kalácsszal, a kalászsza két virágu, a virágok (flores siliginis) két pelyva által körülfogott három porzó

által alkottatnak, melynek tokja virágzaskor kicsüng. A rozsvirágot régebbi írók a centaurea cyanus virágaival azonosítják, mivel flores siliginis alatt sokszor a cent. cyanus-t értik.

Rózsa. l. Rosa canina.

Rózsa ir = Ung. rosatum.

Rozsanya = Secale cornutum.

Rózsavíz = Aqua rosarum; némely vidéken a husvétii öntöződés idénye alatt nagy gyógyszerári forgalmi czikk, s erre a célra nem a rózsaoalajjal, hanem aqua coloniensissel illatosított vizet használják.

Rozsda = fémoxydok neve.

Rozsdafolt tisztító, Acidum oxalicum és acidum tartaricum egyenlő súlymennyiségű keverékéből 1 kanálnyi feloldunk 200 gr. forróvizben s belemártjuk a rozsdás fehérneműt s 1 perczig benne tartjuk s azután hidegvizvel kimossuk; eme eljárás mindaddig ismétlendő, míg a folt eltűnik.

Rozsnyai Mátyás (marosjárai), jeles magyar gyógyszerész, szül. 1831. VII. 14. Szabadszálláson, meghalt 1895. VIII. 5-én Aradon. Korán a maga erejére hagyatva, sok küzdelem után a bécsujhelyi katonai academiát megunva, gyógyszerész lett s egyetemi éveit Pesten és Bécsben elvégezvén, kisebb helyeken conditióskodott, mialatt bő alkalma volt ismereteit a tudomány minden ágaiiban annyira bővíteni, hogy valóságos élő encyclopaediává művelte ki magát. 1859-ben mint ügyes sakkozó megírta az első magyar sakkönyvet, A 60-as években Zombán volt gyógyszerlára, hol behatóan fogott annak a kérdésnek tanulmányozásához, amelyet a magyar orvosok és természetvizsgálók XII. és XIII. nagygyűlése pályázatul tűzött ki s melyet meg is nyert a XIV. fiúmei nagygyűlés ítélete folytán a Chininum tannicum-ért, miáltal nevét s a magyar gyógyszerészetet az egész világon ismertté tette. l. Chininum tannic. insip. Rozsnyai. A 70-es évek derekán vette meg az aradi Szarka-féle gyógyszer-tárt, melyet nagy költséggel igen szépen rendezett be, hogy tudományos buvárlatainak teret nyerhessen.

Székmestere volt az aradi szabadkőmíves páholynak s mint ilyen is kifejtette tevékenységét a humanizmus terén. Számos dolgozata jelent meg úgy a hazai mint a külföldi szaklapokban s meghalt mindenki által áldva, tisztelve és szeretve mint egyszerű szerény gyógyszerész, ki hivatását: saját munkájával a köznek szolgálni, betöltötte..

Rozsolis, l. Rosoglio.

Röntgen Vilmos Konrád, világhírű német physicus, szül. 1845. III. 27. Lennepben. Zürichben nyert doctoratust 1869-ben majd tanárát 1870-ben Würzburgba, onnan Strassburgba követte mint assistens. 1874-ben magántanár lett Würzburgban, 1879-ben a giesseni egyetemen physicát adott elő, 1893—1894-ben pedig rectora volt a Würzburgi egyetemnek s mint ilyen felezte fel 1896-ban a nevéől elnevezett

Röntgen-sugarakat; észrevette ugyanis, hogy valahányszor a Crookes-csőben electromos szikrát ütött át, a közelben levő leborított fényképező lemezekben elváltozások történtek; az éleseszü tudós azonnal felfogta e jelenség nagy horderejét s a világ bámulatára több fényképet készített elzárt dobozokban levő tárgyakról, emberi és állati szervekről s testrészekről.

A Crookes csőben ugyanis, ha azon electromos szikrát ütnek át, derengő világosság támad, s egy láthatatlan sugár, mely képes az üveg falán is phosphorescentiát előidézni s fluorescáló anyagon át nézve láthatóvá is válik, ez az u. n. X sugár, vagy Röntgen-féle sugár; minden tekintetben megegyezik ezzel az u. n. katód sugár, mely ugy keletkezik, hogy a Crookes-cső végére alminiumlemezt tesznek, ez esetben a csőben a szikra átütése alkalmával világosság nem lép fel, hanem a lemezzel ellenkező oldalon az üveg élénken phosphorescál, mit a lemeztől egyenes irányban terjedő láthatatlan sugarak okoznak, terjedési irányuk azonban mágnessel kitérithető, a röntgensugár azonban nem, A katód és X sugarak nem hullámszerűen hanem egyenes vonalban terjednek, a lencsék által nem töretnek meg, phosphorescáló anyagokat phosphorescálásra bírnak s a photographiai lemezre activak. Ugylátszik, hogy a röntgensugárral egyazonosak a radioactiveknek nevezett (l. o.) láthatatlan sugarak.

A katódsugarakkal 1898-ban Holdsmith s 1893-ban Lénárd Fülöp magyar származásu kieli professor foglalkozott s ez utóbbi kimutatta, hogy a katód sugár különböző anyagokon: papir, fa áthatol; sikerült neki eme sugarakat a levegőre kihozni s kártyalapon keresztül azzal fényképeket készíteni. Röntgen felfedezése után Klupáthy és b. Eötvös Loránt egyetemi tanárok is sikerrel foglalkoztak a láthatatlan X sugarakkal való fényképezéssel.

A röntgensugarakkal való fényképezés kétféle lehet a) a Crookes csőből kiáramló sugarak elé helyezik a röntgenezendő tárgyat, mögé pedig egy phosphorescáló tulajdonságu lemezt (legjobb erre a célra a barium-platincyanürrel bevont papir) állítanak: a tárgyon áthatoló röntgensugár a phosphorescáló lemezen phosphorescentiát idéz elő; b) ha a phosphorescáló lemez helyére fényképező lemezt állítunk, rendes negatív fényképet kapunk az átbocsájtott sugarak által előidézve.

A röntgensugarat átbocsájtják a papir, fa, csillám, porcellán, üveg, magnesium, paraffin, viz, vörös kaucsuk; azt elnyelik, tehát a röntgensugárra átlátszatlanok a fémek, csont, fekete kaucsuk; a vastagabb zsirrétég könnyebben bocsájtja át, mint p. o. egy vékonyabb husrétég.

A röntgensugárral végezhető fényképezéssel igen nagy hasznót nyert főleg a sebészet s belgyógyászat, mivel lehetővé van téve a szervezet belső részének lefényképezése s rendelkezésének felismerése. Megjegyzendő erre nézve, hogy a

röntgensugárnak kitett testrészt bőrfelülete gyuladásba esik s a kötőszövet felső része el is halhat, a körmök is elszáradnak, a szőrök, hajak pedig kihullanak de pár hó mulva ismét kinőnek.

A röntgensugarakra vonatkozólag Lénárd porofessor legujabban azt a fölfedezést tette, hogy ha electromossággal telített tárgyakra violaszínű sugarak esnek, a tárgy electromossága átalakul láthatatlan fénysugárrá azaz röntgensugárrá, mely levegőben is halad.

Rp. = recipe. l, Recept.

Ru = a ruthenium chemiai jele.

Rubefacientia, bőrveresítő szerek vagy vezikátorok, ama szerek csoportja, melyek az érzőidegek izgalma következtében a bőrön bővérüségel, gyuladást okoznak, miáltal a mélyebben fekvő szövetek vérszegényebbek lesznek s azok gyuladásos folyamata által okozott kóros tünetek elmaradnak. l. Derivantia.

Rubiaceae, buzérvirágúak egyik családja, a forró földvön fák vagy cserjék, minálunk fűnemi növények átellenes, párhás levelekkel. A párta négy öthatáros, a termés tok vagy bogyo. Ide tartoznak az asperulafélék, chinafák, a kávéfa, ipeacuanha, festőcsüilleng stb.

Rubia tinctoria, festőcsüilleng, festőbuzér, a rubiaceák füve évelő gyökérrel, örvös levelű szárral és négyestagu számos apró virággal. A gyöktörzs egy iparilag fontos glycosidát tartalmaz: ruberythint, mely égvényekkel alizarinra bomlik. A rubia tinctoria gyöktörzse az anilinfestékek felfedezése előtt, igen fontos iparnövény volt, legjobb minőségűnek a lizari gyökereket (arab névelővel allizari, innen az alizarin név) tartották.

Rubidium, *Rb* = 85.4, egy v. é, igen pozitív vegyi sajátága elem az alcali fémek csoportjában, melyet 1861-ben fedeztek fel a spectralanalysis segélyével Bunzen és Kirchhoff a dürkheimi sóforrás vizében. Szabadon nem fordul elő, hanem különböző vegyületek alakjában a lepidolit nevű ásványban, a kávé, dohány, thea leveleiben, czukorrépában; tölgyfában, époly módon nyerhető ki, mint a kalium. —10°-nál is viaszlagyságu erős fémfényű elem, 385°-nál olvad; petroleum alatt tartható mivel levegőn hamar oxydálódik s meg is gyulad, a vizet hevesen elbontja, miközben vöröses-lilás lánggal ég. Szinképében egymásmellett fekvő két vörös és két violacsíkot látat. A rubidium különböző sói a megfelelő kaliumsókhoz hasonlóan hatnak,

Rubidium-ammonium bromatum: *Rb Br. 3 NH₃ Br.* sóelegy, melyet Karlovsky Geyza állított elő: 100 srben van 36 sr. *Rb Br* és 64 sr. *NH₄ Br*, csipős sós izü sárgás jegeczes por, egyenlő sr. vizben oldódik. Emé keveréket Laufenaer tanár alkalmazta először s úgy ő, mint más egyetemi tanárok azt tapasztalták, hogy az fokozott mértékben bírja a *KBr* sedativ tulaj-

donságait anélkül, hogy a szívre káros hatással lenne. Mint antiepilepticum és sedativum használható 4—7 grammos napi-adagban

Rubidium-lithium platincyanür : $Li Rb Pt(CN)_4 + H_2 O$, vízben oldódó sárgászöld jegeczek; a Röntgen-féle sugár által erősebb fluorescentiát mutat mint a baryumplatincyanür, azért annak helyettesítője gyanánt használják.

Rubramentum = pirostinta. l. Tinta.

Rubus idaeus, málna, l. *Baccae rubi idaei*, Syrupus rubi idaei.

Ructus = böfögés. l. o.

Ruggyanta, l. Cautschuc.

Ruhajegyző tenta, l. *Atramentum chemicarum*.

Rulandus János Dávid, bölcsélet- és orvostudor, szül. 1585. Ratisbonban; tanulmányait Wittenbergában végezte, azután pozsonyi főorvos, majd Bethlen István udvari orvosa, kinek ajánlatára II. Ferdinand 1622-ben magyar nemessé tette. 1630—31-ig Sileziában mint katonaeorvos működött. Meghalt Pozsonyban 1648-ban, síremlékén a következő distechon állott:

Deuici mortem, dum vixi pharmaca dando,

Nec iam succumubo mors mihi namque salus.

Rulandus műveiben egyaránt érezhető a tulzott paracelsusi irány a iatrochemiai iránynyal s babonával keverve, mely irányok elveit sokhelyütt kételkedve bár, de mégis hirdeti. Igen érdekes s a mnga nemében páratlan műve valódi gyűjteményét képezi kora hibás s babonás felfogásainak s arról szól, mi mindenre használhatók az emberi és állati ürületek, teljes czime e műnek: *Joannis Davidis Rulandi Ratisbonae Philosophiae ac medicinae doctoris Nec non celsissimi atque illustrissimi comitis Stephani Bethlen de Ictar r. o. p. t. medici ordinarii Pharmacopoea nova, in qua reposita stercora et urinae »ta euporisa« pro omnibus totius corpori morbis internis et externis perfacile ac optime curandis. Eme munkáját a szegények, utasok és katonák használatára írta, de nem nagy elismeréssel fogadták. Bőven ismerteti ez érdekes művet Ernyei József a »Gy. H.« 1898. évfolyamának 98, 114, 430 és 146. oldalán l. o.*

Rum, spiritus sacchari, tafia, guldive, szeszes folyadék, mely a czukornád melásával (l. spiritus) oly módon készül, hogy azt vízzel keverve önerjedés által homlani hagyják, midőn 2—3 nap múlva a szeszartalmu czevre azonnal ledestillálendő, más-különb en eczetes erjedés áll be; az első destillátum kevés, a második már 70—75% alkoholt tartalmaz. A forró ővi meleg behatása alatt a czevrében eczetsav is fejlődik, mely a lepárlás alkalmával az alcoholal eczetaethert alkot, mely a rum aromáját s zamatját adja meg. A friss rum szintelen és nyers ízű, hordóban való hosszabb állás után nyeri színét s veszi el éles ízét, A kereskedésbe valódi rum igen ritkán kerül, azokat mind mesterségesen készítik eczet-, vajsav-, hangyasav-

aether s illatos anyagoknak borszeszszel való keverése által. Kötűnő zamatu s a kereskedésbelit felűlműlő qualitasu rumot készithetűnk a követkűzű elűirás szerint :

Rp.

<i>Rumessentiae</i>	gr.	30·0
<i>Aetheris ananas</i>	gr.	10·0
<i>Aquae aur. flor.</i>	gr.	15·0
<i>Vanilini</i>	gr.	00·10
<i>Spir. vini</i>	70 ^o / _o gr.	1000·00

Misce.

Rumaether, hangyasavas aethylaether, l. Aether saccharinus.
Rum essence, mestersűges rum készitűsűhez való keverűk :

Rp.

<i>Aetheris saccharini</i>	200·0
<i>Aetheris acetici</i>	40·0
<i>Trae cinnamomi</i>	aa
<i>Trae catechu</i>	10·0
<i>Aeth. formicar.</i>	75·0
<i>Trae vaniliae</i>	10·0
<i>Trae angelicae</i>	2·0
<i>Trae chinae cort.</i>	15·0
<i>Aquae naphae</i>	100·0
<i>Essent. asperulae</i>	30·0
<i>Aetheris butyri</i>	20·0
<i>Spir. vini conc.</i>	650·0
<i>Rumi optimi veri</i>	1000·0

Misce.

Minden tekintetben kitűnű rumessentiák kaphatűk a kűlűnbűzű illű-olaj gyárakban, mint p. o. Kluge et Pűrsitz, Schimmel et comp, Kingston stb. czűgeknűl.

Rumex = sűska, lűrom, polygonaceák családjába tartozű, rűteken űs legelűkűn gyakori nűvűny, melynek kellemes savanyu leveleit (ac. tartaricum tartalma miatt) mártásnak használják. A barnaszinű űs hárűműltű makkocska magvaival az opium máklevűlburkolatát szokták behinteni.

Rumicin, l. Chrysarobin.

Rupia, l. Rhypia.

Ruptura = szakadás, sűrv,

Russol, antirheumaticus bedűrzsűlű szer, nem egyűb mint capsicum űs colchicum borszeszes kivonata, melyhez oleum sinapis űs ol. gaultheriae van adva.

Ruta graveolens L. szagos ruta, a rutaceák családjába tartozű, kűzűp űs delű Európának dombos űs sziklás helyein tenyűszű nűvűny, 3—6 dcm. magas szára hengerded, zűldes deres színű, az ágak kevesű elűllűk, a levelek 3-szegletesek, 2—3-szor cziimpásak, a forditott petealaku levűlkűk olajtartűk-

ban bővelkednek s ezek miatt pontozottan áttetszők. A virágzat tereb, szabálytalan murvákkal és zöldes-sárga szirmokkal; az egész növény csaknem kiállhatlan szagu. Tartalmaz illó-olajat (l. *Oleum ruthae*), rula-savat vagy rulinint: $C_{25}H_{28}O_{15} + 2H_2O$, mely hig savakkal quercetinné és ruthaczukorrá: $C_{12}H_{18}O_9$ hasad; batóanyaga az illó-olaj, mely külsőleg bőrveresítőleg hat, belsőleg az előhaladó körmozgás előmozdítása által szélhajtóként, az érzőidegek ingerelhetőségének csökkentése által pedig görcscsillapítólag hat, nagyobb adagjai méhvérzést okoznak. Alkalmazzák 30:400 arányu forrázatban mint háziszert bélfelfuvódásnál, kimaradt hószám megindítására, görcsnél stb. A *rutha montana* L. a mediterrán vidékek száraz. köves helyein terem, a *graveolens*-nél erősebb hatású.

Rutaceae, rutafélék, a balzsamos növények (terebinthinaceae) rendjébe tartozó, mintegy 700 fajt számláló növény család a mediterrán vidékek sziklás helyein, mely család legjellemzőbb tagja a *rutha graveolens*. l. o.

Ruthenium, *Ru* = 103.5, a platincsoportba tartozó fémes elem, melynek létezését 1828-ban Assan már gyanította s Oroszországról nevezte el, de fökéletesen Claus fedezte fel 1845-ben. Kis mennyiségben a platinérczekben fordul elő s a platinkészítésnél a királyvizben oldott maradékból állítják elő ammonium-rutheniumchlorid alakjában, melyet izzítanak. Igen merev, porrá zuzható fehér fém, fajsúlya 12.26, a legmagasabb hőnél sem olvad meg. Sajátságai megegyeznek az osmiuméval.

Rutin, melin, l. *Rutha graveolens*.

Rügy, gemma, a növény fiatal sarja, hajtása, igen rövid szárral, melyen a levelek egymásra vannak borulva. Ha a rügy felfakad, a szár megnyílik és ág lesz belőle; de nem minden rügyből lesz ág, hanem egyesekből virágok keletkeznek, melyeket a közéletben bimbónak is neveznek. A gyümölcsfák rügyein még télen is fel lehet ismerni a levélrügyeket, melyek vékony. hosszukásak s a virágrügyeket, melyek tompák és vastagok.

Rügpomade, l. Ung. pomad. *populeonis*.

Rüh. scabies, igen közönséges, ártatlan jellegű ragadós bőrbetegség, mely a *sarcoptes scabiei* nevű atka által okozatik, mely befurja magát a bőrbe s aknaszerű vízszintes utat fur magának abban; gyakorlott szem az aknát azonnal észreveszi, melynek végében mint fénylő fehér pont, ül az atka s lanz eltáival vagy tüvel kiemelhető. Az atka eme csatornában rakja le petéit, míg végre maga elpusztul. A rüh főleg az egyenletes nyomásnak kitett helyen szeret tartózkodni, így p. o. az üllőgumókon, azonkívül a hónalj alatt, az ujjak között, a köldöktájon, nőknél az emlőkön.

Ha a fertőzés megtörtént, megkezdődik — főleg este az ágyban — a tűrhetetlen viszketés, mely az atka furódásának eredménye; a hólyagocskák, sebek mind csak az erős vaka-

rásnak tünetei s okozatai, melyek eczemás bőrelváltozásokat eredményezhetnek.

A rühösség kórjósolata mindig kedvező, bármily idült is legyen az. Legelső feladat az atkák elölése, melyre legjobb szerünk a kén, kátránykészítmények (Ung. sulfuratum. Ung. Wilkensoni), naphtol, perubalzsam, styrax. Ezen szerek valamelyikéből készült kenőccsel az egész testet naponta jól bekenjük s pár nap múlva a beteget erős szappannal lemossuk s ha szükséges, az eljárást ismételjük. Ha valamennyi atka kipusztult már, akkor kezdünk az eczemás elváltozások kezeléséhez.

I. Eczema.

Állatok rühössége már complicáltabb lefolyású s azt a bőrgyulladásos s pörkös lefolyású elváltozása kíséri. Az állatok rühössége ellen leghatásosabban a creolin használható szappannal és alkohollal készített linimentum alakjában, mely után gyenge-meleg, 20/0-os creolinos fürdővel mosandó meg az állat.

Rühszappan = Sapo kalinus.

Rühzsír = Ung. sulfuratum.

S

S. = orvosi vényeken = signetur, jeleztessek, l. Recept.

S = a sulfur chemiai jele.

Sa = a samarium chemiai jele.

Sabadilla (kabadilla, cevadilla, mexicói szó), Schoenocaulon officinale A. Gray, veratrum off. Schl. sabadilla off. Brandt, a mexicói Andeseken honos, a melanthaceák családjába tartozó hagymás növény, melynek magvai (semen sabadillae) a magy. II. gykv. szerint is hivatalosak; mexicói benszülöttek a hagymát cebelleja néven használják bélférgék ellen. Hozzánk a magvak még tokokban kerülnek főleg Venezuelának La Guayra kikötőjéből Hamburgon át. A sabadillamagvakat először Monardes emliti irataiban 1571-ben.

A gyümölcs hosszud. 13 mm. [hosszu, szürkés-sárga 3 rekeszű babony, mely a hasi varránynál könnyen kovad. A magvak fénylő barna-feketék, hengerdedek, görbék s ránczosak, belül fehérek. Tartalmaz 0.3% veratrint, sabadillint, sebatrint, veratrilsavat, cevadinsavat, jervint, zsiros olajat, mézgát és gyantát.

Nevezett alkatrészeinél fogva a sabadillamagvak igen mérgesek, azok pora a nyákhártyákat felette izgatja, kenőcs-alakban a bőrre kenve szuró fájdalmat és hidegérzést kell. A gyomorba jutva a gyomorbélgyulladás tüneteit idézi elő, majd a szivverés lassúsága s derme állhat be; a halál után felbonczolt egyén tüdejében és veséjében, nemkülönben az agyhártyában vérbőség találtatott mely tünetek a veratrinnak tulajdoníthatók. Mérgezésnél követendő eljárást. l. Veratrin,

Alkalmazták 0.24—0.40 grammos adagban galandféreg ellen, az azonban veszedelmes. A nevezett alcaloidák a tetveket azonnal elölik, azért ma már csupán min féregölőt használnák tetvek ellen főleg az állatgyógyászatban. l. Ung sabadillae. Veratrinkészítésre is alkalmazzák.

Sabadillin, Weigelin szerint: $C_{41} H_{66} O_{18} N_2$, Couerbe szerint: $C_{20} H_{26} O_5 N_2$; a sabadillamagvak alcaloidája, mely vízben, benzínben, amylalcoholban és chloroformban eléggé, aetherben egyáltalán nem oldódik, forró benzínből szintelen táblákban jegecedik ki. Sósavval és kénsavval mézgaszerü sókat képez, melyek oldatából nem választ le csapadékot sem *KOH* sem ammonia, míg $Cd.J_2 + KJ$ oldal némi zavarodást okoz. A sabadillin nem oly hathatós alkatrésze a sabadillamagvagnak mint a veratrin; tüsszenést nem okoz, csupán nagyobb adagokban gyorsítja a szívverést.

Sabadin és sabadinin, Merck szerint ezek s nem a sabadillin az alcaloidái a sem. sabadillae-nak, képletök: $C_{29} H_{51} NO_8$, illetve $C_{27} H_{45} NO_8$.

Sabatin, lugos kémhatásu, barnás amorph vegyület, mely a sabadillamagvából vízzel, aetherrel vagy benzinnel is kioldható, savakkal mézgaszerü sókat képez; reagensszerekkel szemben úgy viselkedik mint a sabadillin.

Sabina, juniperus sabina L. vagy sabina officinalis Gareke lóczyprus, nehézszagu bóróka, bécsi rozsmaring, a coniferák családjába tartozó, Közép-Európa havasain honos, hazánkban itt ott tenyésztett cserje, heverő törzsszel, mellékágai felegyenesednek, tűje négysoros, alacsonyok kékes-fekete. Száraz meszes talajt kedvel.

A fiatal galyak csúcsai — summitates, cacumina sabinae, frondes sabinae — a magy. II. gykv. szerint hivatalosak; tömötten összeállók, merev, rhombalaku, hátukon mirigyek, négysorjával odasimuló túlalaku levelekkel; sajátos nehéz szagu, gyantás, balzsamos izü. Ne tévesztessék össze a juniperus virginiana L. galyaival, melynek levelei gyakran háromsorosak, hátukon nem mirigyek; a cupressus sempervirens L. levelei pedig domboru hátuak, melyen két barázda van kiálló éllel.

Alkotórészek: 1., illó-olaj a friss galyakban 2—2.75%, a a bogyókban 10% l. Oleum sabinae; 2., gyanta; 3., czukor, chlorophyll, csersav.

A sabinát Dioscorides és Plinius korában már jól ismerték; Nagy Károly korában pedig a császári tanyákon tenyésztették azt.

Mivel a sabina magzatelhajtó tulajdonságát a köznép ismeri, tenyésztését a szabadban tiltják. A galyak hatóanyaga az illó-olaj, mely külsőleg bőrvérsítőleg, marólag hat; a gyomorba jutva melegség érzetét kelti, nagyobb adagjai már hevesebb érlökést, gyomorbéli gyuladást okoznak, a vizeletelválasztás bő, de később fenn is akadhat. Nőknél méhvérvzés, terhesség esetén a méhlepény levállása folytán elvetélés áll be; a halál a tüdő és vese nagyfoku lobosodása s az agy idegsejtleinek kimerülése folytán áll be.

A galyak porát alkalmazzák cuprum sulfuricummal hintőporul condilomákra, üszkös fekélyekre, kenőcsalakban mint

bőrveresítő, elvonószert. Belsőleg 0.25 grammos adagban keményítővel mint izzasztót adják csúznál, köszvénynél; sokan jó hasznát látták oly méhvérzéseknél, melyek a méh renyhe összehuzódásától függnek, p. o. szülés után.

A különböző gyökvek tincturát, extractumot és unguentumot készítenek belőle.

Mérgezésnél előbb hánytató, azután opium és nyálkás oldatok adandók.

Saccharatok, a cukroknak fémoxydokkal képzett vegyületei; ha ugyanis a cukor borszeszes oldatához tömény maró égvénylugokat adunk, kocsonyás válmány képződik, mely a cukornak mint savnak a hydroxyddal képezett vegyülete. Éme vegyületekből víz jelenlétében CO_2 -dal a cukrot ki lehet választani.

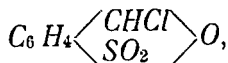
Sacchari faex, cukorseprő, az angol gykv. szerint hivatalos theriaca néven, nem más, mint a cukorfinomítás alkalmával visszamaradt folyadék, mely sűrű, igen édes, barna színű, erjedni képes, a kereskedésben golden syrup néven ismeretes. Mint kötőanyagot alkalmazzák pilulamassákhoz.

Saccharimeter, l. Polarisator.

Saccharin, Zuckerin, crystallose, (natr. saccharinicum), acidum orthoamidobenzosulfonicum, benzoesavsulfimid:

a cukornál 280-szorta édesebb syntheticus benzolvegyület, mely nem cukor s azt csupán íze által helyettesítheti. A saccharint Gadhlenberg fedezte fel s állította elő a toluolból körülményes uton-módon; az újabb előállítás módok a következők: *Sandos*: orthosulfamid benzolsavat: $NH_2.HO.C_6H_4.COH$, 50 °C.-nál chloresulfonsavval, kénsavmonohydrattal vagy tömény H_2SO_4 -val kezelnek, midőn saccharin keletkezik. *P. Monnet és Cartier*: sulfobenzaldehidot phosphorpentachloriddal chloriddá alakítanak:

mely ammoniával amiddá alakítható át, mely vegyületből oxygénfelvétel folytán saccharin lesz. Fehér túalaku apró jeczekben vagy lencsényi pastillákká comprimálva kerül a kereskedésbe; hidegvízben nehezen, 28 sr. forróvízben oldódik, nemkülönbben $NaOH$ -dal is oldatba vihető, midőn 480-szorta édesebb a cukornál. Alkalmazzák mint izjavítót diabetes melitus esetiben, mint gyenge bélantisepticum is tekintetbe jöhet. Legelterjedtebben, kivált forgalombahozatala idejében, édesítélok, likőrök, szörpök készítésére, illetve hamisítására használták, mi az államnak a cukorfogyasztás csökkenése által kárára volt. Ebből kifolyólag az 1898. évi 41-272. sz. b. ü. m. r. a saccharin behozatalát megszorítja s csak a másodfoku közgazgatási ható-

ságok engedélyezése esetében engedi meg, a gyógyszerészek pedig eme rendelet értelmében saccharint csakis szabályszerűen kiállított orvosi vényre, vagy jól ismert egyéneknek csupán gyógyítási célra adhatnak ki. Kimutatása végett az erősen megsavanyított folyadékból 100 ccm.-t háromszor 50—50 ccm. egyenlő rész aether és petroleumaetherből álló elegygyel jól összerázunk s filtrálás után natriumlugot adunk hozzá, majd szárazra bepárologatjuk. A száraz maradékot porcelláncsészében 0.5=1.0 gr. darabos natriumhydroxyddal $\frac{1}{2}$ órán keresztül 250°-ig hevítjük, azután vízben feloldjuk, az oldatot kénsavval teltelítjük és válaszló tölcserben aetherrel kirázzuk. Az ekként nyert szabad salicylsavat tartalmazó oldatot bepárologatjuk, a maradékot vízben feloldjuk s néhány csepp vaschlorid oldattal vizsgáljuk, a mikor az ismert szineződés (ibolya szín) előáll. Ezzel az eljárással az illető folyadékokból még 0.005% saccharint is biztosan kimutathatunk.

Saccharolata, cukorkák, vízzel, tragacanthával s valamely gyógyszerrel készült s impraegnált, különböző formájú cukorkák, l. Morsuli, Trochisci.

Saccharomyces, saccharomyces, erjesztő gombák, magassabb fejlettségű gombák spórái, melyek a cukortartalmu folyadékoknak alcoholra és CO_2 -ra való bomlását okozzák, l. Erjedés. Eme gombák számtalan apró bimbózdó sejtekből állanak s pár óra alatt bimbózdás által milliókra szaporódnak. Ismert cukorerjesztő gombák: a saccharomyces cerevisiae, csupán kultivált alakban mint élesztő, l. o.; a must erjedését okozó gomba: saccharomyces ellipsoideus a szőlőhegy talajában él s onnan kerül a szőlőgerezdekre s a mustba, melynek cukortartalmára erjesztőleg hatva CO_2 -t és alcoholt fejleszt, l. Bor. Erjedés.

Saccharose = Nádcukor, saccharum. L. o.

Saccharum, cukor. általános értelmében mindama szénhydrátok neve, melyek növényekben keletkeznek, vízben oldódnak, édes ízűek s a poláros fényre activak; azonfelül némelyikök közvetlenül erjedni képes, mások pedig hig savakkal való előzetes elbontás — invertálás — útján. Fémoxydokkal saccharatoknak nevezett kocsonyás kinézésű vegyületeket képeznek, az alcalicus rézoldatot reducálják. A cukrok három főcsoportra oszthatók:

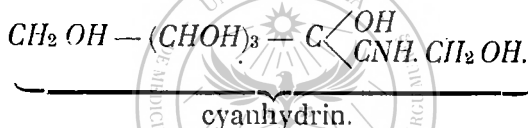
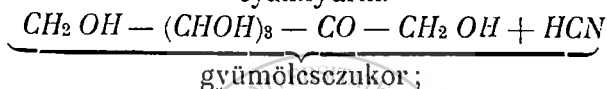
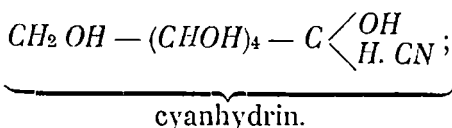
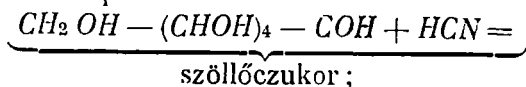
I. Mannitcsoport, ezek nem szénhydratok, általános képletök: $C_6H_4O_6$; tagjai a mannit, dulcit, isodulcit, sorbit, pinit és quercit, l. o

II. Glycos-csoport, ezek nehezen jégeznednek, könnyen erjednek, 6 atom szénnel az O és H atomjai a víz arányában vannak egyesülve: $C_6H_{12}O_6$; ide tartoznak a dextrose, laevulose és invert cukor, galactose és inosit, l. o.

III. Nádcukor-csoport, vagy saccharoz-csoport, melyek a közéletben saccharum elnevezés alatt ismeretesek; könnyen jégeznednek, 12 atom szénnel az O és H atomjai szintén a víz

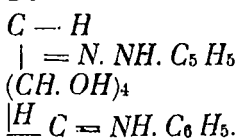
arányában vannak egyesülve: $C_{12}H_{22}O_{11}$. Directe nem csak hig savakkal való főzés után erjeszthetők, nehezen reducálnak, a poláros fényt jobbra fordítják. Ide tartoznak a nádczukor, répaczukor, tejcukor, maltos. melitos, parasaccharos.

A czukrok chemiai szerkezetét illetőleg behatóan foglalkozott Kiliani, ki 1886-ban kimutatta, hogy a czukrok egy csoportja a cyanhydrogénhez magatartásából kiindulva, az aldehideket, más csoportja a ketonokat jellemző atomcomplexek szerint vannak felépítve:

Hydrogennel való reducálás útján mindkettőből hat vegyértékű hetonalcohol képződik: $C_6H_6(OH)_6$, mely mannitnál nem egyébb.

Ami a czukrok synthesisét illeti, Fischer Emil würzburgi tanár a következő eredményhez jutott: a czukrok a phenylhydrasinnal vizsgálás közben phenylhydrasont alkotnak: $CH_2 OH. (CHOH)_4. COH + C_6H_5 NH. NH_2 = CH_2 OH. (CHOH)_4. CH. N. NH_2. C_6H_5 + H_2O$; eme vegyület forraláskor a fölsőleges phenylhydrasinból még egy moleculát vesz fel s osazonná, phenylglycosazonná alakul:

Ha az osazon vizes oldatát natrium-amalgammal reducáljuk, a fejlődő H az osazon 1 moleculájából 1 molecula phenylhydrasint s egy anilinnolecula képződése mellett egy N tartalmu vegyületet létesít, mely isomer a glucosammal: $C_6 H_{13} NO_5$; ezt HNO_3 -mal oxydálva gyümölcsczukrot kapunk. Ebből az tűnik ki, hogy magas vegyértékű alcoholok enyhe oxydatiója alkalmával czukrok keletkeznek.

Saccharum album, saccharum arundinis, Zuccharum, sal sacchari, mel cannae, saccharose, diglycosinalcohol, különböző növények nedvében, főleg a czukornádban (saccharum off) 18—21%, czukorrépában (beta maritima) 10%, a sorghum saccharatum é. chinai növényben 9.5%, kukoriczában, czirok-

ban jön elő. Gyárilag régebben kizárólag a cukornád, 1801. óta nálunk csupán a répa nedvéből állítják elő. A cukkorrépát (Beta maritima) megmossák s lehetőleg vékony szeletekre vágják azután J. Robert módszere szerint (Morvaország, 1864.) a diffúziós eljárással kivonják oly módon, hogy a szeleteket 60—70 °C.-nál sajtolják s a nedvet répaszeleteken bocsájtják keresztül úgy, hogy a legsűrűbb nedv a frissebb, a vízzel utántöltött lé pedig a már így kilugozott szeleteken menjen át. Az így nyert léből az idegen s savanyu alkatrészeket derítés és saturálás után távolítják el; evégre a nedvet 80 °C.-ra hevítik s égetett meszet adnak hozzá, mely a savanyu anyagokat megköti, ezután CO_2 -t vezetnek a keverékbe, midőn a kicsapódó $Ca CO_3$ leülepedése közben a szennyanyagokat magával ragadva a folyadékot deríti. Az I. sz. derítésre 3·5%, a II. sz. hoz-0·5% meszet használnak, a III. sz.-hoz csupán CO_2 -t. A derített folyadékot a szinanyagok visszatartása végett csontszézen szűrik s az 1·06 f. s. 10—15% cukrot tartalmazó levet vacuumban besűrítik, míg egy kivett próba megkeményszik; ez az u. n. töltőanyag. A töltőanyagot kevés sziruppal keverik s centrifugális gépbe helyezik, hol a szirup a nyers cukorból elválik s kiszedve rumkészítésre használják s melasznek nevezik.

A nyers cukor sárgás színű, illatos, 90% cukrot tartalmaz s mint ilyen nem használtatik, hanem raffinálás alá vetik, mely úgy történik, hogy azt újból feloldják, csontszézen többször átszűrik s vagy kijegecztik (saccharum candium, candis-cukor, sárgacukor), vagy pedig süvegformába öntik. A süvegbeöntésre szánt cukrot előbb mészszel, gypszszel, vérrel derítik, csontszézen szűrik s 0·002% ultramarinnal vagy indigócarminnal keverve (hogy vakítóbb fehér legyen) vacuumban besűrítik s formába öntik; a meghűlt süvegen tömény szirupot szivattyuznak át, míg az egész süveg bizonyos tömörséget kap, végre leformálják s pár napig 50 °C.-nál szárítják. A süvegből nyert szirupot besűrítik s az így nyert cukrot *farin* és *melin* név alatt árulják.

A nádcukrot először Bengálban állították elő Kr. u. 300 évvel, s szanszkrit neve: *sarkara* oly anyagot jelent, mely apró szemcsékből áll; görög írók a cukornádból magától kiizzadó s megsűrűsödő nedvet saccharoi néven említik (Dioscorides) s a boldog arabiai minőséget legjobbnak tartják. A cukornád s a cukor ismerete lassan terjedt át Európába a hódító arabok által; az első cukor a keresztesvitézek által került Syriából Velenczébe 996-ban. 1150-ben az araboknak Spanyolországban és Siciliában tekintélyes cukornádültetvényeik voltak, a XV. században Spanyolország cukortermelése évi 1 millio méter mázsára rugott. Kolombus 1490-ben a cukornádat Sz. Dominóba is átültette s Közép-Amerika ma a legnagyobb cukortermelő helylyé lett.

Midőn I. Napoleon 1806—1814-ig az európai continenst

vesztegár alá helyezte, a chemicusok igyekeztek a cukrot más növényekből is előállítani. Igy Margraff felfedezte, hogy a répa nedvéből tekintélyes mennyiségű cukor állítható elő s III. Frigyes Vilmos porosz király segélyével 1801-ben Kunern silesiai városban felállította az első cukorgyárat.

Hazánkban a répacukor készítésének módozataival Gettinger János Sámuel eperjesi gyógyszerész foglalkozott ugyan ezen időben s 560 gr. répából 175 majd 33 gr. cukrot állított elő, melyet a nádorispánnak küldött. ki a cukorgyár fölállítását meg is hagyta, de Eperjes város a kért segélyt megtagadta.

A cukor vegyileg diglycosiuma'colholnak: $(C_6 H_6)_2 O (OH)_{10} = C_{12} H_{22} O_{11}$ tekinthető; kemény sárgás egyhajlású vagy igen apró fehér jegecsekben kristályosodik, ütésre vagy erőlyes dörzsölésre élénk phosphorescentiát mutat, mely fény sok tekintelen megegyezik a röntgenféle sugarakkal. Porrá törve igen nedvszívó, forró vízben minden arányban oldódik, hidegvízben telített oldata sűrű, 1382 f. s. (l. Syrupus simplex); 80 r. forró tömény alkohol 1 részt old fel, hideg alkoholban, aetherben oldhatatlan. A polaros fény síkját $[(\alpha)_j = +73.5]$ értékben jobbra fordítja; 160°-nál változatlanul megolvad s kihűléskor átlátszó, sárga, üvegszerű tömeggé fagy meg; magasabb hőnél glycosévé és laevulosanná hasad, 200°-nál vizgőzt veszít s savanyu és kozmás anyagok illanak el, míg fekete caramel (l. o.) marad vissza, száraz lepárláskor fénylő, hamunélküli szenet ad. Borszeses oldatából tömény alcalioldatokkal kocsonyaszerű saccharatok csaphatók le. Hig savak a saccharoset inverté változtatják, azaz dextrose és laevulosevé alakítják, l. Gyümölcscukor, a folyamat ez: $(C_6 H_6)_2 O (OH)_{10} + H_2 O = C_6 H_6 (OH)_6 + C_6 H_6 (OH)_4$; ezen bomlás áll be a cukornak vízzel való hosszas főzésekor is, vagy gombák, növényssavak, ammon, chlor. $Zn SO_4$ behatására. Tömény $H_2 SO_4$ vagy HCl hamar elszenesíti, HNO_3 vagy HNO_2 és $H_2 SO_4$ keverékével a robbanó, szörpszerű, vízben nem oldódó nitrosaccharózt: $C_{12} H_{18} (NO_2)_4 O_{11}$ adja. Konyhasóval egyesül. az $Au Cl_3$, $Ag NO_3$, $Hg Cg_2$ oldataiból az illető fémet választja ki. $H_2 SO_4$ jelenlétében az epesavakat megveresíti. A Fehlingoldatot csak akkor reducálja, ha előbb $H_2 SO_4$ -val való főzés által invertáltatott; alcoholos erjedésbe is csak ily alakban képes átmenni, míg pepsin, sajt vagy más albuminat jelenlétében tejsavas vagy nyákos erjedésbe megy át.

Syrupokhoz inkább a nádcukor használtassék, mert az főzés közben nehezebben alakul át gyümölcscukorrá.

A cukor a sértetlen bőrt vízelvonás által szárassá teheti, hámszított felületeken ezáltal fájdalmat is okoz, mely az ömlés-folyamat nagyságával arányos s szárító hatású. A szájba véve a nyákhártyák ingere folytán bővebb nyálfolysást eredményez, mely nyálban tejsavas erjedésbe menve át, savanyu izt s enyhe hurutot okoz. Nagy adagjai az átszivárgási egyűtható értékét a kalium aceticumhoz hasonlóan emelik; a cukor a szervezetben

tejsavvá majd vízre és CO_2 -ra bomlik, miközben sok meleg szabadul fel s mint hőemelő tápszer jön tekintetbe, a szövetek felépítésében nem vesz részt.

A cukorport a gyógyászatban mint porok vivőszerét s szirup alakjában mint izjavítót alkalmazzák. Házi szer gyanánt, mint hintő port renyhe külemű fekélyekre s szembehintésre is használják; hig borszeszes oldatát bőrvastagodásokra kenve azok csakhamar leporlanak s lekaparhatók.

Midőn igen finom cukorport akarunk készíteni, a raffinált cukrot 60 -ra hevítve meleg mozsárban dörzsöljük szét.

Saccharum alcalinum Vichy : áll 95 gr. cukorporból és 5 gr. natr. bicarbonicumból.

Saccharum aluminatum = Alumen saccharatum.

Saccharum amylaceum, saccharum uveum, keményítőcukor, krumpliszakkaróz; kagylós törésű, sárgásfehér, szappankinézésű tömeg, mely burgonyakeményítóből képződik hig kénsav behatására. Émelygős ízű, tartalmaz 70% glycosét, 15% dextrint, vizet s idegen anyagokat. Alkalmazzák a sörfőzésben és malátakészítésnél. L. Glycose.

Saccharum calcareum = Calcium saccharatum, l. o.

Saccharum candium, kandiszakkaróz, sárgaszakkaróz, a nád-cukor vizoldatából p. o. egy az oldatba helyezett zsinigre vagy fára jegecedő cukor, l. Saccharum.

Saccharum cetacei, l. Cetaceum saccharatum.

Saccharum crystallisatum = Saccharum candium.

Saccharum lactis, lactose, sal. lactis, tejszakkaróz: $C_{12}H_{22}O_{11} + H_2O = 360$; eme cukor a magzatvizben és a tejben található s az utóbbiból oly módon állítják elő, hogy az édes savót besűritik, midőn a tejszakkaróz igen kemény, áttetsző rhombos oszlopokban jegecedik ki; ezt újból feloldják, állati szénen szűrik s újra jegeceztetik. A jegecek 152 f. súlyúak, poruk fehér, szagtalan, légálló, gyengén édes ízű. 6 r. hideg, 25 r. melegvizben oldódik, de szörpöt nem képez. a poláros fény síkján $[\alpha]_D^{20} = 59^\circ$ értékben jobbra hajtja; alcohol, aether nem oldja. 130°-nál elveszti jegeciszívét, 170°-nál pedig megbarnulva lactocaramellé alakul. Lugokkal vizoldatban egyesül; a fémoxydvegyeket reducálja mint a glycose; hig savakkal főzve galactosere bomlik, mely élesztővel hamar alcoholos erjedésbe megy át. Állati anyagok s erjesztők behatására tej-, vajsavba megy át, HNO_3 -mal melegítve borkő-, szőlő- és sóskasav mellett főleg nyálkasav képződik belőle.

A tejszakkaróz mint tápszer szerepel főleg oly csecsemőknél. kik anyatejet nem kaptak; adható oly esetekben is, midőn a gyomor érzékenysége miatt cukorféléket s keményítőt adagolni nem lehet. Mint vivőszer alkalmazzák a cukor helyett hygroscopicus szerekkel, az Egyesült Államok s a helvét gykv. némely száraz kivonatot nem dextrinnel hanem tejszakkaróval készítet, az ily készítmények nem nedvszívók s abstractumoknak neveztetnek.

Saccharum liquidum seu mucosum = Syrupus simplex.

Saccharum mannae = Mannit.

Saccharum officinarum, czukornád, a pázsitfélék genusába tartozó, magas nádtermetű kóró, melynek eredeti hazája India s China, amit szanszkrit (sarkura), arab (suchara) és persa (sakar) neve is bizonyít, de nagyban termesztik Közép- és Dél-Amerikában. A czukornádtütelvények 30 évig is használhatók, mert a nád kitelelő 'araczka ujból kihajt. A hajtásokat még virágzás előtt tőből levágják, kisajtolják s a nedvből a czukrot készítik. L. Saccharum.

Saccharum plumbi = Plumbum aceticum crystallisatum.

Saccharum Saturni = Plumb. aceticum crystallisatum. Az eczetsavas olmot édes ízénél fogva nevezik czukornak.

Saccharum tostum, tabulae catharticae, cathartici, pergelt czukor, oly módon készül, hogy czukorport serpenyőben folytonos keverés közben addig olvasztunk, míg folyékony lesz, de caramelszagot nem áraszt, ekkor adunk hozzá egy késhegynyi soda bicarbonát, hogy fölfúvódva porhanyós legyen, majd kevés vanilint vagy succus liquiritiae s jól fölkeverve kiöntjük egy előzetesen cacaovajozott márvány vagy fémlapra s formával kivágyva kihülés után fölaprózzuk. Igen nedvszívó, azért jól záró edényben tartassék. A köhögésre annyiban hat enyhítőleg, hogy hővebb nyáelválasztást okozva elősegíti a nyákhártyákon levő izzadmányok leválását s kiköpését.

Saccharum uvarum, szőlőczukor, krumpliczukor, l. Saccharum amylaceum, Glycose.

Sacculus, saccus = zacskó, tömlő.

Sacer ignis = Orbáncz.

Sacer morbus = Epilepsia.

Sachet, pulvinulus, párnácska; illatos porokkal s füvekkel töltött kis párnácskák. L. Pulv. ireos odoratus praetiosus.

Sachs Gyula, jeles német botanicus és növényphysiologus, szül. 1831. X. 2-án Boroszlóban, 1868. óta a würzburgi egyetemen a növényphysiologia világhírű tanára s mint ilyen, kutatásai által az agriculturának sok szolgálatot tett.

Sadler József, orvos és botanicus, szül. 1791. Pozsonyban, megh. 1849. Eleinte gyógyszerész volt, de diplomájának megszerzése után 1815-től orvostant tanult s 1826-ban az orvosi kar dékánja s a nemzeti múzeum őre volt, 1832 óta a botanicát adta elő a pesti egyetemen. Néhány növényt az ő nevéől neveztek: p. o. potentilla Sadleri, ferula Sadleriana.

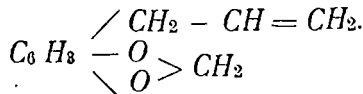
Safety, igen finom, diónagyságu szivacs, melyet a fogamzás meggállására a méhszájba szorítanak s közösülés után a rajtalevő zsinor segítségével kivesszék.

Safranin, anilinitriából arsenessav behatására keletkező festék, kizárólag a selyem rózsaszínű festésére használják.

Sáfrány, l. Crocus; sáfrányos tapasz, l. Empl. oxycroceum.

Safren, a sassafras illó-olajának egyik alkotórésze. l. Sassafras.

Safrol: $C_{10}H_{10}O_2$, a sassafras illó-olajának főalkatrésze, chemiai szerkezetét illetőleg allylpyrocatechinmethylenaethernek tekinthető:

a safrolnak pharmacologiai hatása az apiollal és az oleum peltroselinivel egyezik meg. I. Sassafras.

Sagapenum, serapinum, gummiresina sagapenum, a ferula persica Wild növénytől származó gyanta, mely azonban már felette ritkán használtatik s csak gyűjteményekben tartják in massis vagy in lacrymis. A szabálytalan alaku könnyek áttetszők s sárgabarnák, a szájmelegénél meglágyulnak, csipős keserű izűek s gyengén assa foetida szaguk. Tartalmaz 3·7% illó-olajat, 50% gyantát, 32% mézgat, 3·4% bassorint, mézszókat s idegen anyagokat. 0·5—2 grammjával pilulaalakban alkalmazták mint az assa foetidát.

Sagena gossypina = Lana gossypina.

Sago, metroxylon, vastag, magas pálma, szárnyalt levelű koronával, páros éltű füzéres virágzattal, mely a szárát tetőzi, minélfogva a ságo csak egyszer nyílik, azután elhal. A ságo pálmák kérgéből keményítőt nyernek, melyet a pápuák szegukenyérnek neveznek (zagoe, sego, faccula szagu) A ságót úgy nyerik, hogy a virágzásakor széthasított fának beleit vízzel leiszapolják s a pépet köles majd répanagyságu gömbökké formálják; egy fa maga 5 mázsa ságókeményítőt is termel. A legtöbb ságo Borneon, Sumatran, Uj-Guineán és a Maledivi szigeteken állittatik elő s mint a keményítő, tápszer gyanánt használtatik, I. Amylum.

Sagrad-berk = szentkéreg. I. Cascara sagrada.

Sagradapastillák, I. Pastil. casc. sagradae.

Sagradin, az extr. casc. sagrad. 20% -os oldata 20% spir. menthae piperitae-vel. Hashajtó.

Sainte-Claire-Deville Henrich, francia chemicus, szül 1819. III. 11-én az Antillákon, megh. 1881. VII. 1. Párisban Hamar magányba vonulva kizárólag fizikai-chemiával foglalkozott. Ő ismerte fel s tanulmányozta a magas hőnél végbemenő dissociatiót, az amm. chloratum dissociatiója fölött Than Károlylyal tudományos polemiát folytatott, melyben a tudományos világ Thannak adott igazat. Elhunytá alkalmával mint a magy. tud. acad. kültagjáról Than Károly tartott emlékbeszéd.

Saint-Germaine, (szen-zsermén) gróf, híres kalandor, ujabban azt bizonyították reá, hogy nem más volt, mint Rákóczy Ferencznek osztrák kegydíjon titkos nevek alatt élő fia, azaz III. Rákóczy Ferencz. 1696—1780. Sokan Portugáliából származtatják. Relytélyességét haláláig megtudta őrizni. Ő találta fel a nevéről is nevezett species Saint-Germaint, melynek használata folytán magas kort ért el. I. Species Saint-Germain.

Sajtanyag, l. Casein.

Sajtméreg, a rothadt, romlott sajtban, tejben, túróban képződő ptomain, mely Vaughan vizsgálatai szerint (1884.) tirotoxinnak bizonyult; ennek képződését még egy eddig nem ismert bacterium okozza. A mérgezési tünetek helybeliek s általánosak s eszerint a gyomor és belek gyuladással megbetegedésében. az idegrendszer részéről erős remegésben, rángásokban és súlyos deliriumokban nyilvánulnak, a halál 24 órán belül beállhat. A gyógykezelés a méreg eltávolításából (hánytatók haszajhtók) és tüneti kezelésből áll (izgatók, bódítók.)

Sajtó, prés, a laboratoriumi berendezés egyik szükséges eszköze. Áll egy vas vagy sárgaréz-hengerből, melynek első oldalából V alakú csatorna vezet ki; a hengerbe jár egy fejjel ellátott fémkorong, melylyel egy csavar segítségével a kisajtolandó anyag lepréseltetik. A sajtók szerkezete sokkal világosabb, mintsem hosszas magyarázatokra szorulna, manapság már csaknem kizárólag a tincturák ingredientiajának s gyümölcsöknek kisajtolására alkalmazatlnak; a pastillák és pilulák nagyban előállítására szolgáló finom kivitelű gépeket latinul comprimáló gépeknek nevezik.

Sal, só, régi nomenclaturákban a sók használatos neve különböző mysticus és irrationalis jelzőkkel, melyek helyett a mai nomenclatura az illető só alkotórészeinek nevét használja, p. o. a sal cornu cervi helyett az ammon. carbonicumot. Chemiai lektintéből l. Só.

Sal absynthi = Kal. carbonicum depuratum, melyet régebben az üröm hamujából állítottak elő.

Sal acetosellae, sóskasó = kalium oxalicum neutrum.

Sal acetosum minerale = Natrium aceticum cryst.

Sal acetosum vegetabile = Kalium aceticum cryst.

Sal acidum boracis = Borax venet.

Sal alcali minerale = Natrium carbonicum.

Sal alcali minerale aeratum = Natrium bicarbonicum.

Sal alcali vegetabile = Kalium carbonicum; sal alcali vegetabile aeratum = kal. bicarbonicum.

Sal alcali volatile = Ammonium carbonicum, innen lett a sajátságos »sári-klári« név.

Sal Alembroti, l. Alembrot só.

Sal amarum = Magnesium sulfuric.

Sal ammoniacale depurat. Amm. chloratum depuratum.

Sal ammoniaci fixum = Calcium chloratum.

Sal ammoniaci martiatum = Amm. chloratum ferratum.

Sal ammoniaci nitrosum = Ammon. nitricum.

Sal ammoniaci secretum Glauberi = Amm. sulfuricum.

Sal ammoniaci tartareum = Cremor tartari ammoniacale.

Sal ammoniaci volatile = Ammon. carbonicum siccum.

Sal Anglicum seu anglorum = Magnesium sulfuricum.

Sal antiepilepticum weismanni = Cuprum sulfuricum amm.

- Sal arsenicale Macqueri** = Kalium arsenicosum.
Sal auri crystallisatum = Aurum chloratum
Sal auri Figueri = Aurum-natrium chloratum.
Sal Barnitzii = Zincum tannicum.
Sal Caroliense. l. Sal. thermarum Carolinarum.
Sal catharticum = Magnes. sulfuric.
Sal catharticum Glauberi = Natr. sulfuricum.
Sal catharticum Pearsoni = Natr. phosphoricum.
Sal commune = Natrium chlorat.
Sal cornu cervi = Ammon. chloratum cryst.
Sal culinare = Natr. chloratum.
Sal digestivum Sylvii = Kalium chloratum.
Sal diureticum vegetabile = Kal. aceticum crystallisatum.
Sal de duobus = Kal. sulfuricum.
Sal enixum Paracelsi = Kal. bisulfuricum.
Sal epsomense = Magnes. sulf.
Sal essentielle benzoës = Acidum benzoicum.
Sal essentielle chinae = Chinin.
Sal essentielle gallarum = Acidum gallicum seu gallarum,
Sal essentielle rhei = Extr. rhei siccum.
Sal essentielle tartari = Acidum tartaricum.
Sal febrifugum dephlogisticatum = Kal. chloricum.
Sal Fontanellae causticum siccum = Kalium hydrooxyd.
Sal Fridericianum = Natr. sulfuric.
Sal fusibile urinae = Natr. phosph. ammoniatum.
Sal gemmae = Natr. chlorat. cryst.
Sal Glauberi = Natr. sulfuric.
Sal Gregori = morhium hydrochloricumak és codein-
nek keveréke.
Sal herbarum = Kalium carbonicum.
Sal lactis = Saccharum lactis.
Sal lixivae Tachenii = Kal. cabonic. crudum.
Sal margaritarum = Calcium aceticum.
Sal marinum = Natrium chloratum; tengeri só t mestersé-
gesen következékből készíthetni: Natr. chlorat. 1000·0 Calcium
chlorat. 50·0 Magnes sulfuric. 200·0 Natr. sulf. 50·0 Kal. bromat.
Kal. jodat aa 1·0.
Sal marinum calcariae = Calcium chloratum.
Sal martis muriaticus = Ferrum sesquichloratum cryst.
Sal matris Perlarum = Calcium aceticum.
Sal microcosmicum = Natrium phosphoricum ammon.
Sal mirabile Glauberi = Natrium sulfuricum.
Sal mirabile perlatum = Natrium phosphoricum.
Sal nitri, sal nitron = Salétrom. kalium nitricum.
Sal oculorum cancerorum = Calcium aceticum.
Sal Olfactorius, sal volatilis, szagsó: Ammon carbon. succ.
20. Kalium carb. 10. Ol. lavendul. X. Oleum neroli II. Misce.
Sal oxalium = Kalium bioxalicum, kalium oxalicum ac.

- Sal peruvianum** = Chinin.
Sal panchrestum = Kalium tartaricum.
Sal petrae = Kalium nitricum.
Sal polychrestum Glauberi = Kal. sulf.
Sal polycrestum Seigneti = Kalium natrio-tartaricum.
Sal prunellae = Kalium nitricum fusum in rotulis.
Sal Rupellense Kalium natrio-tartaricum.
Sal sapientiae = Alembrot só, l. o.
Sal Schlipianum, Schlippe só, l. Stibium sulfuratum natr.
Sal sedativum Hombergii = Acidum boracicum.
Sal sedativum mercurii Hydr. boraxatum.
Sal Seidlitzense, seu Saidstüzense = Magn. sulfuricum.
Sal sodae acetatum = Natrium aceticum cryst
Sal sodae crudum = Natr. carbon crudum,
Sal sodae depuratum = Natr. carbonicum depuratum.
Sal succini volatile = Acidum succinicum.
Sal Tachenum = Sal absynthi.
Sal tartari = Kalium carbonic. purum.
Sal tartari alcalisatum aerat = Kalium carbonicum pur.
Sal tartari causticum = Kalium hydrooxydatum.

Sal thermarum Carolinarum, karlsbadi hévforrás vizének bepárlása által nyert só, mely körülbelül 10 r. Na_2SO_4 -ot, 6 rész Na_2CO_3 -ot, 4 r. $NaCl$ -ot és 1 r. K_2SO_4 -ot tartalmaz. Mint haszajtót adhatni 4 grammot egy pohár melegvizben a natr. sulf. javalatai alapján. A só a magy. II. gykv. szerint hivatalos.

Sal thermarum Carolinarum artefactum, mesterséges karlsbadi só:

<i>Rp.</i>	<i>Natrii sulfurici</i>	<i>gr.</i>	320.
	<i>Natrii carbonici</i>	<i>gr.</i>	40.
	<i>Natrii chlorati</i>	<i>gr.</i>	10.
	<i>Aquae dest. ferv.</i>	<i>gr.</i>	400·0

Post solutione perfecta filtra et ad crystallisationem sepone. Az anyalugot a jegeczekekről leöntve bepárolhatjuk, hogy a még oldva maradt só is kijegecedjék. Száráz uton a karlsbadi sót következő előírás szerint készíthetjük:

<i>Rp.</i>	<i>Natrii chlor pulv.</i>	<i>gr.</i>	18
	» <i>sulf. dilaps</i>	<i>gr.</i>	44
	<i>Kalii sulf. pulv.</i>	<i>gr.</i>	2
	<i>Natrii bicarbon</i>	<i>gr.</i>	36
	Misce. (Pharm. germanic. II.)		

Sal thermarum Marienbadense :

<i>Rp.</i>	<i>Natrii sulfurici</i>	250
	» <i>carbonici</i>	80
	» <i>chlorati</i>	30
	<i>Magnes. sulfur.</i>	50
	<i>Aquae ferrivid.</i>	400

Post solutione perfecta filtra et ad crystallisationem sepone.

- Sal urinae fusibile** = Natrium phosphoricum ammoniatum.
Sal urinae volatile = Amm. carb. pyrooleos.
Sai urinosum purissimum = Ammon. carb. siccum.
Sal vitae = Alembrothi só.
Sal vitri = Kalium chloratum.
Sal vitrioli narcoticum = Acidum boracicum.
Sal vitrioli vomitorium = Zincum sulfuricum.
Sal Vichy artefactum:

Rp.

<i>Natrii sulfurici</i>	120
» <i>bicarbonici</i>	60
» <i>chlorati</i>	10

Solve, evapora et ad crystallisationem seponere.

Sal volatile = Ammon. carbonicum siccum.

Sal volatile concretum = Sal cornu cervi.

Sal volatile oleosum = Spir. volatilis oleosus.

Sal vomitorium vitrioli = Zincum sulfuricum.

Sal Westendorfi = Kénsav néhány eseppjével kevert kalium aceticum.

Salacetol, acetilsalicylsavaether: $C_6H_4.OH.COO.CH_2CO.CH_3$, vízben nehezen, alcoholban, aetherben, chloroformban oldódó, finom, fénylő tüket képező vegyület, 71 °C-nál olvad. Mint antisepticum a salollal egyenértékű hatásában is megegyezik vele. Alkalmazzák 3:30 arányu ricinusolajos oldatát mint bélantisepticumot choleraanál s mint antirheumaticumot csusznál.

Salactolum Walle, natriumlacticum-salicylicum, mint neve is mutatja, salicylsavas és tejsavas natriumnak vegyülete, melynek 1%-os hydrogenhyperoxyd oldatát mint ecsetelőt vagy gargarismát a diphteria specificumának tartják (a diphteria bacillusai anaerobionok); a felfedező Walle azt mondja, hogy a salactollal kezelt diphteriás betegek közül egy sem halt meg. Mint prophylacticumot diphteriajárvány alkalmával nagyon ajánlatos használni.

Salak, az érczek koholásakor a nyers anyagban levő silicátoknak s fémoxydoknak megolvadt s kihűlvé zománczkinézésű kagylós törésű terméke; az alcalisilicátok salakja 1200—1900 °C-nál, az ólom, vas, földék szilicátjai 2100—2400 °C-nál olvadnak, színök a basistól függ, az ólomoxyd, földék silicátjai szürkék, a vasoxydul és vasszulfidéi feketék.

Salamon kulcsa, I. Clavicula Salamonis.

Salamonpecsét, sigillum Salamonis, polygonatum off. földi borostyán, sulyfű, a liliomfélék családjába tartozó s a gyöngyvirággal nagyon egyforma növény, de hosszucsovü virágai által, melyek a nagy levelek tövében erednek, attól megkülönböztethető. Vastag tőkéjén az előbbi évek hajtásai helyén pecsétforma benyomások vannak. A tőke (rad. sigilli Salamonis) convallamarint tartalmaz s mint házi gyógyszert a nép törésre

használja borogatásként. Levele s virága mérges, a liba megdöglik tőle.

Saláta, l. *Lactuca*; salátának neveznek általában minden oly növény- vagy huskeveréket, mely jól meg van sózva (salatus, a .m = sózott) p. o. ugorka, osztriga, hering, stb. csak később nevezték így különösen a salátákhoz legalkalmasabb növényt, a lactucát.

Salátanedv, l. *Lactucarium*.

Salep, radix seu tubera salep vel salab, rad. orchidis morionis, salepgyökér, a kosborfélék különböző fajainak: mint orchis, ophrys, plathanthera stb. Európában és Ázsiában tenyésztő füvek gumója. Leggyakrabban az orchis mascula L. orchis morio L. és orchis coriophora gumóit használják (l. o) Az indiai kereskedés salepje (sálib misri) az eulophia campestris és fajtaitól van. A gümőket virágzás után ássák ki s csak a teletteket, melyek a jövő évi növényt láplálták volna, szedik össze; megmossák, forró vízzel leöntik s enyhe hőnél szárítják, midőn a nedvdus gümő szaruszerű lesz, keserű izét s szagát elveszti. A gümők (tubera salep) petéded vagy hosszukás alakúak, a jelen évi, tehát elvetendő gümő 3 $\frac{1}{2}$. cm. hosszú, a jövő évi kisebb, félig állásztó, szaruszerű, fehéresbarna, porrátorve 1 grammja 40 gr. vízzel forralva kocsonyát képez, mely által a sokszor közéje kevert colchicumtól megkülönböztethető.

Tartalmaz 48% mézgat, mely legnagyobbbrészt bassorinból áll, hidegvizben is oldódik. a mézgat oldat magnesia vagy borax hozzáadására sűrűbb lesz, plumb. acet. azt nem csapja le, ellenben ammoniák vagy borszesz igen. A száraz mézga cuoxamban oldódik, HNO_3 -val sóskasavat képez mint a cellulose; keményítőt, mely már a kikészítés alkalmával megduzzad; fehérnyét, cukrot, sókavas és phosphorsavas meszet, kaliumsókat stb.

A salepet főzet alakjában mint bevonószert használják hurutos hasmenésnél, mely esetben a bél bennéke és fala közt az érintkezést úgy a hogy hátráltatva, megvédi a gyomorbel falát az izgatásoktól s ezáltal s az ömlésfolyamat hátráltatása által is annak elválasztását mérsékli s a hasmenésre enyhítőleg, gyógyítólag hat. L. Decoctum salep.

Salepnyák, l. *Mucillago salep*.

Salétrom (sal nitron) l. *Kalium nitricum*

Salétromossav és sói l. *Acidum nitrosum*. Nitritek.

Salétrompogácsa = *Kalium nitricum fusum in rotulis*.

Salétromsav és sói l. *Acidum nitricum*. Nitrátok.

Salicin, salicina: $C_6H_{11}O_5.O_6H_4CH_2OH$, glycosida, mely a különböző fűzfák (l. *Salix*) kérgében s nyárfák levelében fordul elő, az osztr. V. angol és amerikai gykvek szerint hivatalos. Fehér, fénylő, keserű izü, vízben és alcoholban oldódó jegeczetek képez, melyek 198°-nál megolvadnak, kihüléskor jegeczes tömeget képez. A poláros fény síkját balra fordítja. tömény H_2SO_4 -val vörös rutinkénsav és rutilin képződik belőle,

HNO_3 -val picrinsavat és sóskasavat ad, hig savakkal, emulsinnal érintkezve vízfelvétel folytán saligeninre bomlik. Alkalmazzák 0.50—1.0 grammos adagokban mint a chinin és salicyl helyettesítőjét, hatás tekintetében azonban azokat meg sem közelíti. Az »antiarthrin« nevű csúszellenes szernek alkatrésze.

Salicylaldehyd, acidum salicylosum, Oleum spireae ulmar.

Salicylamid: $C_6H_4(OH).CO.NH_2$, az oleum gaultheriaeből állítják elő, hogy arra tömény ammoniaoldatot hagynak hatni. Aetherből átjegeczihető lemezes jegeczek, sárgák, iztelenek, hidegvíz nehezen (1:250) meleg víz, alcohol, aether, chloroform jól oldja. Alkalmazzák 3 óránként 0.15—0.25 grammos adagokban mint antisepticumot, antipyreticumot antirheumaticumot a salicylsav helyett.

Salicylatok, a salicylsav sói.

Salicylid, a cyclikus esterekhez tartozó vegyület, mely a salicylsavból képződik, ha azt toluolos oldatban phosphoroxychloriddal kezeljük, midőn két vegyület keletkezik, melyek egymástól chloroformmal elválaszthatók, melyben a polysalicylid nem oldódik. Az oldatból a salicylid szép kockaalku jegeczekben kristályosodik ki 33.2% chloroformmal. Indiferens vegyület a következő képlettel:

a salicylidot a vegytiszta chloroform előállítására alkalmazzák, mivel legcsekélyebb fertőzőmény elég arra, hogy ne képezzen jegeczeket.

Salicylresorcinketon, trioxybenzophenon: $C_6H_4(OH).CO.C_6H_3(OH)_2$ [1:2:3].

Salicylsav, l. Acidum salicylicum.

Salicylsavas . . . l. . . salicylicum.

Salifebrin, salicylsav és antifebrin keveréke s ezek javallatai alapján főleg czúzos bántalmaknál alkalmazzák.

Saliformin, hexamethylentetraminsalicylat: $C_6H_{12}N_4.C_6H_4(OH).CO.OH$; savanykás ízű, vízben és alcoholban oldódó fehér jegeczes por, mely főleg hűgysavoldó s bactericid hatásánál fogva a hűgurutak bacteriumos megbetegedéseinél, hűgükövek oldására napi 1—2 grammos adagokban használtatik.

Saligaliol, pyrogallol-disalicylat, nehezen szétdörzsölhető, gyantás kinézésű szilárd test, melynek acetonos vagy chloroformos oldatát (2—15%) alkalmazzák mint a pyrogallol, eugaliol, lenigallol helyettesítőjét. Igen lassan fejti ki hatását

Saligenin, orthooxybenzylalcohol, a salicinnak (l. o.) hasadási terméke, de syntheticusan is előállitható a phenolból, ha arra formaldehyd hat, képlete: $C_6H_4.OH.CH_2.OH$; vízben és alcoholban oldódó, keserű ízű fehér jegeczes test, melyet oly adagokban s ama esetekben használják mint a natr. salicylic.

Salipyrin, antipyrinum salicylicum: $C_{11}H_{12}N_2O.C_7H_5O = 326$; a salicylsavnak és antipyrinnek moleculasulyuk arányá-

ban való egymásrahatásakor keletkező vegyület, melynek előállítására következő:

Fischer módszere: 57·7 r. antipyrin és 42·3 r. salicylsav elegyét porcelláncsészében gőzfürdőn összeolvasztjuk, midőn olajszerű, kihüléskor megmeredő anyagot nyerünk, mely borszeszben feloldandó s abból kijegeczesítendő;

Giusti eljárása: az antipyrin előbb gőzfürdőn kevés vízben oldjuk s azután keverjük hozzá a salicylsavat; a képződött olajszerű folyadékot 200 gr. langyos vízben oldjuk, melyből kihülés után bőségesen válnak ki a salipyrin szabályos átírási jegezei.

A salipyrin a magy. II. gykv. függeléke szerint hivatalos; édes fanyar ízű, jegeces port képez, 250 r. hideg, 25 r. forróvízben, alcoholban, chloroformban savanyu kémhatással oldódik, 92° C-nál olvad, platinlemezen maradék nélkül ég el; 1/2 grammja 1 gramm égetett mészszel eldörzsölve enyhe melegítésre phenolgőzt terjeszt, vizoldata pár csepp natr. nitrosum s hig kénsav elegyével megszöndül. Alkalmazzák mint antipyrelicumot, analgeticumot, antisepticumot 0·5–1·0 grammos adagban rheuma, influenza, cholera eseteiben, jó hasznát vehetni dysmenorrhoeánál a climacteriumos években, metrorrhagiánál. l. Acid. salicylic. Antipyrin.

Salitannol, condensatiós termék, mely salicylsavból és gallussavból képződik phosphoroxychlorid behatására, képlete: $C_{14}H_{10}O_7$; borszeszben alig, vízben, aetherben, chloroformban nem oldódó alaktalan fehér por. Antisepticum.

Salithymol, condensatiós termék, melyet *Kollo V.* úgy állít elő, hogy a salicylsav és thymol natriumsóinak egyenértékű keverékét 130 °C-on phosphorichlorid hatásának teszi ki, a terméket vízzel kimossa s alcoholból átjegeczi. Alcoholban és aetherben jól, vízben kevésbé oldódó édeses ízű fehér jegeces por, képlete: $C_8H_8.CH_3.C_8H_7.O.OH.C_8H_4.OH$. (salicylsavas thymolaether).

Saliva = nyál; salivantia = nyálasztó szerek; salivatio = nyálfolyás.

Salix, e név alatt az osztr. V. gykv. szerint hivatalos volt különböző fűzfák kérge — cortex salicis — mely virányunk egész területén előforduló törékeny fűz (s. fragilis), s más rokonfajok fiatal ágairól tavasszal szedetett, midőn a kéreg könnyen lefejthető. 0·5–0·7 mm. vastag, szívós, hajtható kéregdarabok vagy csövek, kívül barnásháncsuak, belül sárgák. Főalkatrészét a salicin (l. o.) nevű glycosida képezi, azonkívül még cersavat is tartalmaz. A fűzfakéreg 15 : 200 arányu főzetét váltóláznál alkalmazták, de a chinin hatása mögött messze elmarad az L. Salicin.

Salocoll, phenocolsalicylat, phenolum salicylicum: $C_6H_4(OC_2H_5)_2.NH.COCH_3 — NH_2.C_7H_5O_2$, a phenocolnak salicylsavas sója; hosszú, szintelen, vízben nehezen oldódó tük,

melyek 1—2 gr.-os adagokban a phenocoll javallatai alapján használatnak.

Salmiak cukor, l. *Tabulae liquiritiae cum. sale ammon.*

Salmiak só, l. *Ammonium chloratum.*

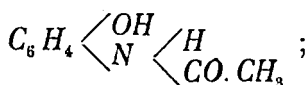
Salol, phenolsalicylat, salicylsavas phenolaether: $C_6H_4.OH.CO.O.C_6H_5 = 214$; a magy. II. gykv. függelékében hivatalos; oly módon állítják elő, hogy egyenértékű natr. salicylicumot s natr. phenylicumot phosphoroxochloriddal magas hőnél hosszabb ideig hevitenek, midőn vízelvonás folytán salol képződik: $2C_6H_5.ONa + 2C_6H_4(OH)CO.ONa + POCl_3 = NaPO_3 + 3NaCl + 2C_6H_4(OH).CO.O.(C_6H_5)$; a termékből a sókat vízzel kimossák s a salolt alcoholból többször kijegecztik. Gyengén aromás izű és szagu fehér jegezes por, vízben nem, 10 sr. borszeszben s 0:30 sr. aetherben, zsiros olajokban oldható, ez oldat semleges kémhatásu. 42—43 °C.-nál olvad s labdacsok bevonására alkalmazható. L. *Obductio. NaOH*-ban oldva s felfőzve salicylsav válik szabaddá s a folyadék phenolszagu lesz. Vízzel összerázva a megszürt oldat ne adjon csapadékot ferrichloridtól, $AgNO_3$, $BaNO_3$ -tól. A salolt 1883-ban állította elő Nencki, nevét Sahli adta, ki először kezdte használni a salicyl helyett.

A salol a gyomron változatlanul megy keresztül, de a duodenumban a pankreasnedv és alcaliák által componenseire bomlik s a salicylhoz hasonló módon hat s mint ilyent 1—2 gr.-os adagokban alkalmazzák antisepticum, antipyreticum, anti-rheumaticum gyanánt; húgyhólyaghurut, rheumatismus. erjedéstől függő gyomorhurut eseteiben, dysenteriánál, influensánál bevált gyógyszer. Mint antisepticumot főleg szájvizetekbe (Odol) adják.

Salolcamphor, 3 r. salolnak és 2 r. camphornak enyhe hőnél összeolvasztott, olajszerű elegye, mely alcoholban, aetherben, olajokban oldódik. Antisepticum és helyi anaestheticum s mint ilyet fogcseppek alakjában vagy bedörzsölőül használják neuralgiánál, rheumánál.

Salonczukorkák, l. *Morsuli.*

Salophen, acetylpara-amidosalol; 1801-ben Goldmann által

előállított lázellenes szer, mely akkor keletkezik, ha majdnem egyenlő mennyiségű salicylsav és paranitrophenol megolvasztott és 170 °C.-ra hevített keverékére phosphoroxochloridot hagyunk befolyjni, midőn a képződő nitroester alcoholos oldatban ón és sósav behatása által reducálendő s sósavval a salicylsavamidophenylesternek ónchloridkeltőssója képződik, melyből az ón kicsapása után az aether szódával kiválasztatik. Ezt a rendes módon acetylozzák s a salophent alcoholból kijegecztik. Közömbös kémhatásu, iz és szagnélküli fehér lemezkék, salicyltartalma 51%, vízben alig, alcoholban, aetherben eléggé oldódik, 188 °C.-nál megolvad, s erős kormozó lánggal maradék nélkül ég el.

Borszeszes oldata forralás után a levegőn megkékül, sósavval pedig salicylsav válik le belőle; tömény alcalis oldata sósavval tulleltve s alcohollal főzve eczetaether szagot ad; ferrichloriddal sárga válmányt képez. A gyomorban a salophen szélbomlik salicylsavra és acetylparaamidophenolra. Alkalmaz-zák 1—2 gr.-os adagokban mint a salicyl helyettesítőjét anti-septicum, antipyreticum és analgeticum gyanánt.

Salosantal, oleum santaliban oldott salol, melyet Dr. Halle berlini chemiai gyára hoz forgalomba. L. Oleum santali.

Salsilago, a sóoldatok régi neve, analog elnevezés a mucila- goval.

Salubrin, igen általános használatra való specialitás, melyet vízzel higitva használnak zuzódásokra, rovarcsípésre, bedörzsöl- lőül rheumánál, fogfájásnál. Következő anyagokból áll: Eczet- sav 2, eczetaether 25, alcohol 50, viz 23.

Salubrol, tetrabrommethylenbisantipyrin; szagtalan állandó por, mely methylantipyrinből keletkezik brom behatására; a bromot lazán tartja kötve s mint ilyen, erős desiniciens, a jodoform pótszere.

Salumin, aluminium salicylicum; két ily vegyület van, az egyik a *saluminium insolubile*, mely képződik valamely alumi- niumsó oldatából salicylsavsóval való lecsapás által; vöröses fehér laza por, adstringens és antisepticum, főleg az orr és gégefő bántalmainál használják; a *saluminium solubile* fehér, vízben oldódó por, mely az előbbi készítményből képződik ammoniával való kezelés alkalmával. Ugyanoly hatású, mint az előbbi.

Salus, a rómaiaknál a jólétnek s egészségnek istennője, Sanitással egyenrangú fogalom. Ől fiatal nőnek ábrázolják, ki- nek kezére kígyó csavarodik.

Salvia, zsálya, erős illatu félcserjék vagy fűvek az ajakos- virágúak rendjében mintegy 450 fajjal, ezek közül hazánkban 16 honos; a magy. II. gykv.-ben a kerti v. orvosi zsálya levele — *folia salviae officinalis* — hivatalos. A növény maga 30—60 cm. magas, évelő szára négyszegletes és bársonyos, a levelek átellenesek, nyélczések, igen ránczosak, 2—3 cm. hosszúak és 0.50 cm. szélesek, zöldes szürkék, különösen az alsó felületen számos olajtartó mirigy van, melyek az öregebb levelekben azonban hiányzanak; illatos szaguak, keserű fanyar ízűek; a virágok kékek vagy pirosak, ritkán fehérek s 6-sával álpörge- tőt képeznek, a kehely nagy, kissé felfuvott. Junius és juliusban virágzik s a levelek virágzás előtt szedessenek le. Ne tévesz- tessék össze a mezei zsálya s skarlátzsálya szivalaku le- veleivel. Tartalmaz illó olajat, a friss növény 0.25, a száraz 0.75%-ot (l. Oleum salviae), csersavat, keserűanyagot s növény- részeket. Hatóanyagait viz és alcohol kivonja s főzetét 10 : 100 arányban bélhurutos idült hasmenésnél használják, nemkülön- ben szájviz gyanánt is mint összehuzó s illó olajánál fogva

antisepticus szert. A görögországi *salvia pomifera* leveleit *fas-komilia thea* néven árulják, a kínaiak is keverik azt a *thea* közzé. A *salvia* neve valószínűleg a *salus* = jólét szóból származik.

Samarium, *Sa* = 150, három v. é. igen ritka, kevésbé ismert elem, melyet Lacog, de Boisdubran fedezett fel a samarskut nevű ásványban.

Sambucus Ebulum L., *Ebulum humile* Garc. gyalog- vagy földi bodza, borzag, a *caprifoliaceák* családjába tartozó cserje vagy kóró az egész föld mérsékelt öve alatt, hasonló a gyepi bodzához, csak 1 méter magas, levelei 5—9 levélkéből állanak, a piros virágok hármasságú sátrát képeznek. A fekete bogyó (l. *Baccaebuli*) s az abból készült lekvár (l. *Roobebuli*) régebbi gyök. szerint hivatalos volt s mint erős vizelethajtó szer volt használatos.

Sambucus nigra, bodza-, borza- és bocafa, gyepübodza, a *caprifoliaceák* családjába tartozó 3—10 méter magas fa vagy cserje párhátlan, átellenes levelekkel; úgy a törzs, mint az ágak igen vastag velőállományúak. A virágzat 15—20 cm. széles teret képez (*cymae*, *flores sambuci*) s a magy. II. gyök. szerint is hivatalos; a virágzat ötsugaras, sokvirágú, 2—3 mm. átmérőjű virágai 5 fogasak, a szirmok rövid cső, az 5 himpor a szirmok csöves részébe beillik; a himporok sárga. Virágnyíláskor száraz időben szedessék s árnyékban száríttassék. Tartalmaz illó olajat, gyantát s mézgát; az illó olaj emeli a verejték elválasztást s e miatt a virágból 10:100 gr. készített forrázatot mint izzasztót adják légutak enyhe hurutjánál, csekélyfokú csúszos hántalmaknál, meghűlésnél.

A gyümölcs — *grana actes*, *baccaebuli* — borsónyi, fekete csontár, hárommagvú, belül bíborszínű, kellemes savanyú ízű. Tartalmaz almasavat, zsírsavat, viaszt, mézgát, szőlőcukrot, csersavat, stb. l. *Roob sambuci*.

A bodzafa latin nevének eredete visszavezethető a *sambuca* = pástorbot szóra. de régi írók említik, hogy Palestinában a bodzafából egy hangszert készítettek, melynek neve volt *sambyki*, innen eredt volna a *sambucus* név. A babona és néphit sokat foglalkozik vele, a legenda is azt tartja, hogy Judás bodzafára akasztotta fel magát s füle rajta is maradt, l. Judásfül. A magyar köznép a bodzafa minden részét hathatós gyógyszernek tartja, s egymagában valódi parasztpatikát képez az.

Sanatogen (egészségadó), glicerínphosphorsavas caseinnatrium, könnyen oldódó fehérnye *praeparatum*, mint tápszer használható.

Sanatol, a phenol kénsavasestereinek és magasabb homologjainak keveréke, 9.2% SO_{85} 27—29% phenolsulfonsavakból áll, azonosnak látszik az aseptollal és karbolkénsavval. Desinficiáló szer.

Sanatorium, üdülőhely, ma már sanatorium név alatt gyógy-

gyítóintézeteket értenek, melyekben a betegek valamely specialis orvosi irány szerinti kezelésben részesülnek.

Sandalinum, l. Santalin.

Sandalum, l. Santalum.

Sandarac, gummiresina sandarac, resina juniperi, vernix sicca, a ciprusfélék családjába tartozó *Callitris quadrivalvis*-seu *Thuja articulata* Vahl. fa kérgének megmetszése helyén kifolyó sárgás, áttetsző gyánta, törékeny, megleghen balzsamos fenyőszagu. Régebben belsőleg mint izgató szert használták, ma már csak laccokhoz használják.

Sandaraca germanica = Resina juniperi.

Sanguinal, organicus vas és pepton-praeparatum, mely a vér összes alkatrészeit tartalmazza: 100 o haemoglobint, 460 o frissen peptonisált izomfehérnyét. Pilula alakjában cukorral bevonva hozza forgalomba Krewel. Használják chlorosinál kiváló eredménnyel napi 8–10 darabonként.

Sanguinaria Canadensis L. vérpipacs, a mákfélék fajszakadt füve É.-Amerikában, levelei ujjas karélyosak, virága magános és fehér. Gumósan megvastagodott tőkéjében s az egész növényben csipős sárga-piros tejnedv van, mely sanguinarin nevű alcaloidát tartalmaz s hánytató hatású. Tincturáját hazájában mellfájástól használják.

Sanguinarin, a *sanguinaria Canadensis* tőkéjének alcaloidája: $C_{17}H_{15}NO_4 + H_2O$, Barnásfehér por, chloroformban oldható. Stimulans és tonicum, 0.03–0.06 grammos adagban expectorans. Sói is ismeretesek.

Sanguiniform, Wartenberg dr. által forgalomba hozott vérkészítmény, mely az embryonális vérképző anyagokból (csontvelő, lép) készül. Sárgás-veres, édeses, borsmentaszagu por, mely legnagyobb részben vassaccharat, tejcukor és keményítő elegyből áll, melyhez kevés nitrogéntartalmu anyag és borsmenthaolaj van keverve. Anaemiánál alkalmazzák s hatását kiválónak mondják.

Sanguis = Vér. l. o; régi nomenclaturákban minden vérszinü pornak vagy folyadékknak neve.

Sanguis bovinus inspissatus, l. Haematogenum.

Sanguis draconis, gummi seu resina sanguinis draconis, sárkányvér, a *calamus rotang* L. *calamus draco* Wild. (*daemonorops draco* Mart.) kúszócserjék gyümölcsfalából kiizadó gyánta, mely növények hazája Szumatra keleti részén Palembang kormányzóság, előforáulnak Borneo déli részén, Penangban s a Szunda szigeteken is, a benszülöttek azokat rotang dsarnangnak nevezik. Ritkább sárkányvért szolgáltatnak a *pteroctopus draco* L. (*papilionaceae*) és a *dracaena draco* L. (*asparageae*) is, l. alább. A rotangpálmák a liliomviráguak s pálmafélék családjába tartoznak, gyümölcsük cseresnyenagyságu, igen kemény négyszegletes, cserépfedélszerűen elhelyezkedett burkolattal bír, melyből a gyümölcs érésekor nagy mennyiségű

gyanta izzad ki; azt megszáradás után leszedik oly módon, hogy a gyümölcsöt zsákbatéve püfölik s a kiválogatott gyantát a napsugár melegénél vagy melegvíz segélyével 1—1.6 cm. vastag pálczikákká (s. dr. in baculis) vagy mogyorónyi szemcsékké (s. dr. in granis) alakítják s likuala levelekbe takargatva, Bandsar-massin át küldik világgá. Eme két minőség a magy. I. gykv. szerint hivatalos volt. Silányabb féleség az, mely idomtalan darabokban — in massis — kerül hozzánk, mivel 270% növényrész is van belékeverve; egészen rossz áru a lepényalaku — in placentis — készítmény, mely úgy állittatik elő, hogy az össze-zuzott magvakat vízzel főzik s a fenn uszó veres anyagot leszedik és 8—11 cm. átmérőjű levényekké formálják. A sárkányvérről már Dioscorides is tesz említést cinnabaris néven. A gyanta fekeete veres, törve cinóberszinű, felülete csikozott és kemény. törékeny, szagtalan és majdnem iztelen. 120°-nál olvad s balsamos illatot áraszt; alcohol, benzol, chloroform, CS_2 , oxygéntartalmu illó-olajak feloldják, aether nehezen, petroleum-aether nem oldja. Alcoholos oldatából ammonia csapadékot választ le. HNO_3 -val főzve benzoe-, picrin- és sóska-savat ad, KOH -dal olvasztva phloroglucin, protocatechusav válik le belőle. Tartalmaz 80—90% gyantát. $C_{20}H_{20}O_4$, mely maró $NaOH$ -ban oldódik, hevítve gőzzé alakul s az lehűtve egy vizes savanyu s egy olajsűrű csipős folyadékot képez, mely utóbbi benzylalcohol, toluol és dracyl elegye; ezenkívül alkatrészét képezi a metastyrol, 30% benzoesav, phenol és zsirsav vegyek, sóska- és phosphorsavas mész.

Porát mint közömbös festanyagot alkalmazzák fogporokba tapaszokba; a köznép piros színe után indulva belső vérzések-nél, méhvérzésnél orvosságul használja. ugyszintén »megrontott« szarvasmarhát is füstölnek vele.

A *carthagena* (amerikai) sárkányvér az Antillákon tenyésző pterocarpus draco L. gyantája, borsónyi, barnaszínű, carminvörösen pontozott darabokban jön elő, rágva csipős, illatos s idővel nyujtható lesz, meggyújtva tömjénzagot áraszt; alcoholos oldatában ammonia nem okoz csapadékot.

A valódi *canari* sárkányvér igen ritka s a dracaena draco törzsébe eszközölt bemetszések helyén folyik ki s idomtalan földes kinézésű darabokat képez. Ügyelni kell, hogy ne legyen colophoniummal vagy téglaporrall hamisítva.

Sanguis hirci praeparatum, száraz kecskevér, melyet némely vidéken különböző nevek alatt kérnek s ijedtségtől, belső vérzéstől, vérszegénységtől használnak.

Sanguisorba officinalis l. Pimpinella.

Sanies = Ev, rossz természetű seb.

Sanitas, Hygiea latin neve. l. o.

Sanker. buja- vagy lágyfekély, a francia chancre szóból l. *Ulcus molle venerum*.

Sano, értéktelen, nagyon reclamirozott gyermektápliszl,

mely nem más, mint hevítés által dextrinált árpaliszt; sok ke-
ményítőt ellenben kevés oldható szénhidratot tartalmaz.

Sanofom, dijodsalicylsavas methylaether: $C_6 H_2 CO. O. CH_3$
(OH). I_2 ; 1895 nyarán állították elő Gallinek és Courant a jód-
nak oleum Wintergreenre való hatása által. Fehér, szag és iz-
nélküli por, forró alcoholban, aetherben oldódik, ugyszintén
vaselinben is: 62·70% jódot tartalmaz. Mint a jodoform pót-
szerét használják, kellemetlen mellékhatásai nincsenek.

Sanoso, a Schering E chemiai gyár fehérsze praeparatuma,
mely szag- és iznélküli fehér amorph port képez, vízzel tej-
szerü emulsiót ad, a Biuret próbát szép piros szinnel mutatja,
Tartalmaz 9·66% $H_2 O$ -t, 87·76% proteinanyagot, 73·64% ca-
seint, 14·12% albumint, 2·59% ásványsót s 0·0063% phos-
phorsavat.

Santalaceae, santalfélélek, systematicalig a fagyöngyfélék-
hez sorozható kétszikű növények a mérsékelt és melegöv alatt;
zöld, fűnemű vagy fás növények, örökzöldek s többnyire más
fák ggykerén élőködnek. Ide tartozik a fehér és vörös santal-
fán kívül még 223 rokonfaj is.

Santalin, santalsav: $C_{16} H_{14} O_5$, a vörös santalfa vörösszínű
festanyaga, mely a fából alcoholal aetherrel, tömény eczetsav-
val kivonható; vörös oszlopalaku jegeczeket képez, KOH-dal
olvasztva resorcint és pyrocatechint ad. Mivel a santalint az
illó-olajok egyrésze olaja, másrésze nem, azok vizgálására
reagenssül használják. l. Olea aetherea.

Santalol, a santalum album illó-olajának 10%-nyi részét
képező sesquiterpenjeinek elegye, mely az olajból következőleg
választható ki: 600 gr. santalolajat 60 gr. KOH-dal és 200 gr.
90%-os alcoholal 2—3 órán át főzünk míg elszappanosodás áll
be. Az elszappanosodott tömegből az alcoholokat fractionált le-
párlás által választjuk el, midőn szintelen, santalolajszagu ter-
méket kapunk, mely gyengébb illatu mint az olaj. Eme termék
300°-nál forr s α és β santalolból áll, kissé jobbra fordítja a
poláros fényt, képlete: $C_{15} H_{23} OH$.

Santalum album seu flavum, citrinum, ambrafa, sárga san-
talfa, Keletindiában honos, a santalaceák családjába tartozó
élőködő örökzöld cserje, melynek fáját már régidőtől fogva
illatosításra s füstölőül használják; sanskritul a fát csandaná-
nak hívják, ebből lett a görög tzandana majd kszüla sagalina
végre a latinus sandalina, santal elnevezés. Rózsára és mos-
chusra emlékeztető illó-olajával a rózsaoajat hamisitják. l. Par-
fumeok, Santalol. Régen belsőleg mint gyenge izgató s vizelet-
hajtó szert alkalmazták.

Santalum seu sandalum rubrum, lignum sandali rubrum, a
pterocarpus santalinus L. Keletindiában honos, leguminosák
családjába tartozó 1—9 meter magas fa, a helvét gykv. szerint
a gyökerek felső s a törzs alsó részének fája hivatalos s 1—1·5
meter hosszú, czombvaslag hasábokban kerül hozzánk, melye-

ket apró forgácsokká zúznak szét; a forgácsok veres-barnák, iztelenek, csaknem szagtalanok. Górcső alatt vizsgálva a fának legnagyobb része prosenchymsejtekből állónak látszik, melyek közt a hosszanti tőrlapon szabad szemmel is kivethető sóska-savas mész jegecsei láthatók. A vörös santalfa alcoholal, aetherrel, eczetsavval kivonható festanyagot, santalint (l. o.) tartalmaz. Alkalmazzák mint közönbös festő s enyhe összehúzó szert fogporokba.

Santonin, cinadék, a cinavirágokban levő organicus sav, előállítására úgy történik, hogy 4 rész zúzott flores cinaet 1 rész oltott mézszszel kevernek azután alcoholal vízfürdőn digerálják s kisajtolják; eme műveletet háromszor kell ismételni. Az összeöntött s megfiltrált alcoholos santonin oldatot lepároljuk, midőn santoninsavas calcium marad vissza, melyet eczetsavval elbontanak, s a kiválotott santonint alcoholban oldják, állati szénen filtrálják s kijegecedni hagyják. A santonint 1830-ban Kahler és Alms fedezték fel, bővebben 1834-ben Trommsdorff ismertette.

Szagtalan, borszeszes oldatban keserű ízű hatoldalú hasábokat vagy pikkelyeket képez, melyek a kék és ibolya-ugarak behatására megsárgulnak anélkül, hogy hatásukat elveszíténék; az így képződő sárga anyag photosantonin nevet visel, képlete: $C_{23} H_{34} O_6$.

A santonint a jegeczes santoninsav anhydridjének tekintetjük: $C_{15} H_{18} O_3 = 246$; 250 s. r. forróvízben, 43 s. r. hideg és 3 s. r. forró alcoholban, 72 s. r. aetherben és 4 s. r. chloroformban oldható, alcoholos oldata a polaros fény síkját balra hajtja $[\alpha]_D^{20} = 230'$. F. s. 1247, 170'-nál megolvad s kihüléskor ismét jegeczes lesz, magasabb hőre hevítve elveszti eme tulajdonságát, majd fehér gőzöket hocsájt magából, melyek fehér tűkké szilárdulnak meg Gyors hevítésnél megbarnul. Chlorvizben, savakban oldódik, de ezen oldatukból alcoholal, aeth rrel kioldható; lugokkal s fémoxydokkal sókat képez, melyek oldatában $Ca Cl_2$, $Fe_2 Cl_6$, eczetsavas ólom fehér, rézsók zöld válmányt okoznak. Kénsav jelenlétében elbontja a $K_2 Mn_2 O_8$ -ot; s a $Cr_2 O_7 K_2$ -t. Az összes gykvek szerint hivatalos.

Azonossági próbája: 0.05—0.10 grm. santonint 2 cm³ $H_2 SO_4$ -val s u. annyi borszeszszel rázunk, midőn az elegy forrni kezd; ha e pillanatban 2—3 csepp $Fe_2 Cl_6$ oldatot adunk az oldathoz, vérvörös, majd ibolyás állandó színeződés áll be.

A santonin az égvényes hatású, hasnyálban és bélmedvben feloldódik s átszivárog a vérbe s annak ibolyaszínű részét a színeképpen megrövidíti; a színérés megzavarodik s előbb az elmosódott színek kéknek, később sárgáknak látszanak (xanthopsia), legnagyobb santoninmérgezésnél a színek teljesen elmosódnak. Egyidejűleg a szaglásban és izlésben is zavarok lépnek fel, melyek az idegek rendellenes működésére vezethetők

vissza, sokan azonban a santoninnak a váladékokba sárga színnel való oldódásából magyarázzák ki a látási zavarokat.

Ugy látszik, hogy a santonin az agyidegsejtek képzőanyagának tömeceit — eleinte a színérvés központjában — többé kevésbé álló egyensúlyba helyezi, mely az egész agyra kihat, s az működőképességének megszűntével a halált okozza.

A santonin 5—7 éves gyermeknél 0.12—0.40 gr.-os adagban halált is okozott már, midőn remegés, önkivület lépett fel, e mellett a bőrt hideg verejték fedte, a láta tág, az érlökés és légvétel szapora volt, a halál általános dermével pár óra múlva állott be. Halál után az agy vérrel borított. Az oxyuris vermicularis és ascaris lumbricoidest 1 óra alatt megöli, a galandféreg azonban ellenáll neki.

Idegkimerülés által okozott vakságnál, mely főleg szivárvány- vagy érhártyalob után lép fel, a santonint jóhatásának találták, használták váltóláznál is; ma már csaknem egyedül mint vermifugumot használják ascaris lumbricoidest ellen miudig valamely hashajtóval, hogy a megölt giliszta s a fölösleges mennyiségű santonin a belekből kitakarodjék.

A santonin nagy adagja gyermekeknek bélgiliszta jelenlétben éjjeli nyugtárthatatlanságot okoz, míg egyébiránt arra gyógyítólag foly be 2 éves gyermekeknek 0.01—0.03, 8—10 éveseknek 0.05, felnőtteknek 0.10—0.25 gr. adandó calomellel vagy más hashajtóval egy nap $\frac{1}{4}$ óránként 2—3-szor.

Mérgezések leküzdésére nincsenek specialis szereink, a mérget hánytatók vagy hashajtó által el kell tüntetni. chloralhydrat, coffein, illatos theák jó hatásuak.

Santoninoxim, a santoninnak hydroxylaminchlorhydrattal képződő derivátuma: $C_{15}H_{18}O_2NOH$; alcoholban oldódó fehér jegezcek. Anthelminticum mint a santonin.

Sapa = seprő, üledék; így szólunk eczet-, borseprőről.

Sapindaceae, szappanfafélék, a juharfafélék rendjébe tartozó növény család 800 fajjal. Fák, cserjék vagy iszalagok főleg a forró tartományokban.

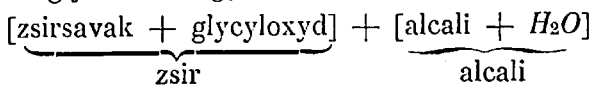
Sapindus saponaria, l. Saponaria off.

Sapiron, illatanyag, melyet az ibolyaszappanok készítésére használnak, de a jonont nem mulja felül.

Sápadt = pallidus; sápadtság, l. chlorosis.

Sápkór, l. Chlorosis.

Sapo, szappan, eme igen fontos háztartási-, pipere- és gyógyczikk nem egyéb, mint zsiroknak alcaliákkal képzett vegyülete, sója. A zsirok ugyanis zsirsavaknak glycyloxydhydrattal képezett összetett aetherei, melyek alcaliákkal hevitve cserebomlást szenvednek oly módon, hogy a zsirsav az alcali fémjével egyesülve szappant képez, a glycyloxyd pedig a lug (OH) csoportjával glycerinné egyesül, (Scheele):

= szappan + glycerin. I. Sapo Kalinus. Ez a saponificatio elmélete.

A szappanok consistentiája s tulajdonsága függ a zsiroktól; így p. o. a kalium szappanai mind lágyak s kenőszappanoknak nevezetnek, a natrium szappanai kemények, mindkettejük vízben oldható, a többi szappanok nem oldódnak fel vízben.

A szappant arra való üstben szabad tűzön vagy gőzfűtésű kazánban főzik oly módon, hogy a vízben oldott szódához vagy hamuzsirhoz forráskor addig adnak zsiradékot, míg az eleinte fejetszerű lé megfűszül s a szappanképződés momentuma befejeződik. Eme pont eltalálása a lug töménységének, a zsír minemiségének ismeretét s tapasztalatot igényel; a helyes arány eltalálására practicus mód az u. n. üvegpróba, mely abban áll, hogy az elszappanosodott keverékből egy keveset egy üveglapra öntünk: ha az zavaros és lassan dermed meg, akkor a lug sok volt, az ily szappan maró hatású, ha azonban a próba megmered, de kerületén áttetsző zsirkarika támad, a lug kevés volt, a szappan zsiros lesz. Helytelen keverési arányt addig kell egyik vagy másik alkatrészszel pótolni, míg a próba sikerül.

Szappanfőzési táblázat natronszappanokhoz, hogy a zsiradék teljesen elszappanosítható legyen.

100 r.	Elszappanosítás kell			Nátronlug erőssége Baumé fokokban			
	Natr. oxyd	Natr. oxyhid.	Széns. natr.	10	20	25	30
Faggyu	10.66	13.66	18.33	273	137	105	80
Olajsav	11.00	14.33	19.00	287	143	100	84
Pálmaol.	11.50	15.00	20.00	300	150	115	89
Cocuosol.	13.50	17.50	23.00	350	175	135	103

Szappanfőzési táblázat kaliszappanokhoz, hogy a zsiradék teljesen elszappanosítható legyen.

100 r.	Elszappanosítás kell			Kalilug erőssége Baumé fokokban			
	Kal. oxyd	Kal. oxyhyd.	Széns. kali	8	20	26	35
Faggyu	16.00	19.33	24.00	322	129	97	72
Olajsav	16.66	20.00	25.00	233	133	100	75
Pálmaol.	17.50	20.66	26.00	345	183	103	77
Cocuosol.	20.50	24.33	30.00	405	162	122	90

Az így támadt masszát szappanenyvnek nevezik, melyben még glycerin és víz van, melyeknek eltávolítása végett a szap-

panhoz konyhasót adnak, midőn a glycerin és víz levállanak, a szappan pedig fennmarad. Eme eljárással a kaliumszappanok átalakíthatók kemény natriumszappanokká, az átalakulás azonban nem teljes.

A cocus és pálmaolaj meleg lug hozzáadására is elszappanosodik, azért ezeket a pipereszappanok gyártásánál, hol a szagosító anyagok miatt a hevítést kerülni kell, nagy mennyiségben használják, eme szappanok maró hatásuak s az arczbőrre károsak. Újabban a pipereszappanokat más módszer szerint is szagositják, oly módon, hogy az összemorzolt szappanmassát gépekkel elkeverik az illatanyaggal, majd kolbászalakú hosszú rudakba préselik s feldarabolva formába sajtoltják azokat.

A hidegen készült szappant *enyvszappannak*, a mosott vagy kisózott főzött szappant *szinszappannak* nevezik, e kettő keverékéből s az u. n. töltelékéből (burgonyaliszt, zsirkő, sulypát, kréta, hamuzsír, vízüveg stb.) áll az u. n. *eschvegi szappan*. Az állászó glycerin szappanokat úgy nyerik, hogy a szinszappant borszeszben oldják, melynek elpárolgása után a szappan mint állászó tömeg marad vissza. A szappanok közül a mész szappan a stearingyártásban, a zinc, ólom, higany, kalium, nátrium szappana a gyógyászatban nyer alkalmazást. A gyógyszappanok nem egyebek, mint valamely szappanmassához bizonyos $\%$ -os arányban kevert gyógykeverékek. I. Sapones medicates. A víz a mosó- és mosdó szappant oldás közben felbontja oldhatatlan savanyu- és oldható lugos zsírsavas sóra, mely utóbbi a piszkot lemarja, a lemarlt piszkot a lecsapódó savanyu zsírsavas só által beburkoltatik s suspendálva marad.

A szappankészítésnél következő egységekre van szükségünk: *savszámra*, mely azt mutatja, hogy az illető zsír 1 grammjának semlegesítésére hány milligramm *KOH* szükséges; *esterszám*, mely mutatja, hogy a zsírban foglalt összetett esterek elszappanosítására hány milligramm *KOH* szükséges; e kettő összege képezi az *elszappanosítási számot*, mely ebből kifolyólag nem egyéb, mint ama lugmennyiség, mely valamely zsíradék elszappanosítására szükséges.

A szappant Plinius szerint a gallok és germánok találták fel, de nem mosásra, hanem hajfestésre használták; mór írók a szappant orvosszer gyanánt említik s a XVII. században már eléggé ismert cikket képezett. A szappan gyártása s használata csak akkor nyerte óriási lendületét, midőn Chevreulnak kutatásai a zsirokról, földéritezte annak hasznosságát, s ma már valamely állam műveltségét — nem épen helytelenül — a népe által elfogyasztott szappanmennyiségből határozzák meg a humorosabb statisztikusok, l. az egyes szappanok alatt.

Sapo aethereus, aetheres szappan, a sebészetben használt s a felhámra tapadt zsirok feloldására szolgáló szappan, mely frissen készült olajsavas kaliumnak alcoholban s aether-

ben való oldata a következő arányban: kalium o'einicum 46%, aqua 4%, alcohol rect. 16% aether sulfur. 40%.

Sapo albissimus droguistarum, pharm, Hung. II. Sapo Szegedinensis.

Sapo amygdalinus = Sapo medicinalis.

Sapo animalis, sapo medulae boviniae, a marhavelőből natronluggal készített szappan, az amerikai gykv. szerint hivatalos.

Sapo arenosus, homokos szappan, oly módon készül, hogy finomra szitált de éles szemű homokot 100°-nál megszáritunk s vízben oldott s besűrítési ponton álló nátriumszappanhoz keverjük, miközben a keverékhez ammoniát is csepegtetünk, a félig kihült tömeget formába öntjük majd kisajtoljuk.

Sapo arsenicalis ad praeparandum, állattöméshez való szappan: Rp. Arsenici albi 30·0 Kalii carbonici 15·0 Camphorae trit. Calcariae pulv. aa 50 Saponis commun. 300 Aquae com. 5. Misce lege artis.

Sapo butyricus, pharm. Dan. vajból $NaOH$ -dal előállított szappan, melyet opodeldockészítésre használnak.

Sapo cocoinus, sapo amorphus, kokuszolaj szappan. A cocus-olaj igen nehezen szappanosodik ugyan, de oly hirtelen, hogy azonnal megmerevedik s így a hozzá szükséges lug nem lesz mind zsírsavval egyesülve, sem kisózni nem lehet, mivel sósvízben a szappan is feloldódik, azért rendszerint maró hatása; mivel hevítés nélkül, forró luggal is előállítható, cosmeticus illatos szappanok gyártására használják. I. Sapo. Előállítható a következő módon: 300 rész friss marhafaggyut s 360 rész kókuszolajat vasüstben összeolvasztunk s ha az olvadék 20° C-ra lehült, hozzáadunk 350 rész 1·310 fajsúlyu $NaOH$ -t és 30 rész 1·333 fajsúlyu KOH -t s addig keverjük, míg egynemű péppé válik a tömeg. A elszappanosodás befejeztével hozzákeverjük az illat- és festanyagokat s a massát formába öntjük.

Sapo dentifricus, fogszappan, gyűjtő neve a szappanalaku s tartalmu fogpásztáknak. I. Kalodont, Odontine, Pasta dentifric.

Sapo domesticus, házi szappan, I. Sapo Szegedinensis.

Sapo fellis tauri, epeszappan, májfoltszilitó szappan: Rp. Sapon. Segedinens. ras. 1000. Celacei 25, Liquefactis adde Camphorae 2, solutam spiritu vini, dein Extracti fellis tauri 250, solutum aquae dest. quant. s. Misce et odora, et semirefrigerato effunde.

Sapogenin: $C_{14}H_{22}O_2$, a saponin bomlásterméke hig savak behatására.

Sapo glycerini fluidus, folyékony glycerinszappan, egyszerű előállítás mód a következő: 2 rész szabályos kaliszappant feloldunk 1 rész víz és 1 r. alcohol elegyében s a megszürt oldathoz adunk 1·5 rész glycerint, azután megszagositjuk.

Sapo glycerini transparens, I. Sapo.

Sapo hispanicus, marseileus, I. Sapo venetus.

Sapo jalapinus pharm. japonic. Rp. Resinae jalapae, Sa-

ponis medicinal. aa partes, Spir. vini qu. s. ut f. massa pilularum 05–20 gr.-os adagban hashajtó.

Sapo kalinus albus, sapo mollis, albus, fehér káliszappan, kenőszappan, gyapotmagolajból, tiszta zsírból kaliluggal készült szappan, a magy. II. gykv. szerint bivatalos s következőleg készül: Rp. Aquae dest. s. gr. 100, calefiant in patina porcellanea balneo aquae, dein solve Kalii hydrooxydati gr. 40, ed sensim adde Olei sesami gr. 200. Saponificatione, sub agitatione continua, incohante. admisce: Spiritus concentrati 80. Saponem enatum evapora ad pondus gr. 300. Fehér, kenőcsszerű, vízben és alcoholban lugos kémhatású folyadékká oldódó massa. Papiroson ne hagyjon zsírfoltot. I. még Sapo kalinus venalis.

Sapo kalinus venalis seu viridis, sapo mollis venalis, zöld szappan, káliszappan. Kemény kenőcsállományú, áttetsző, inkább sárgás szappan, vízben, alcoholban oldódik, papíron zsírfoltot nem hagy hátra. A magy. II. gykv. kereskedésből szerzeteli azt be. Eme szappant oleum jecoris. — lini, — raparum, — cannabis keverékéből készítik oly módon, mint a sapo kalinus albus; eme olajokban foglalt zsírsavas triglyceridek KOH-dal következőleg bomlanak: $(C_{16}H_{31}O)_3 \cdot O_3 C_3 H_5 + 3 KOH = 3 C_{16}H_{31}O_2 K + C_3 H_5(OH)_3$. I. Saponificatio. Eme szappan 40% zsírsavat tartalmaz 80% (KOH)-hoz kötve, a többi alkatrész (50% + 20%) glicerin és vízből áll. A szappan szemcsés kinézésének elérésére natrium-szappant, krétát is kevernek hozzá. A Hebra-féle káliszappan faolajból, KOH-ból készül s kevés alcohol is van hozzá keverve. Az angol gykv. zöldszappana faolajból és K_2CO_3 -ból készül.

A zöld szappan kevés vízzel erősen habzik, igen sok vízzel keverve KOH és glicerin megy oldatba s savanyu zsírsavas só csapódik ki, melynek lecsapódását NaCl előmozdítja. A szappan habzását a földsök megakadályozzák (kemény víz), mivel azok oldhatatlan zsírsavsókat képeznek. A szappanban levő K a levegőből állás közben CO_2 -t vesz fel s $KHCO_3$ -dá alakulva borszeszben nem oldódó maradékot ad.

A kaliumszappan alkatrészei a következők: palmitin-, sterin-, oleinsavas- (legnagyobb mennyiségben) és lenolajsavas kalium, mely utóbbi kettő tisztán csaknem folyékony, glicerin, víz és 20% idegen anyag. A kaliumszappan a Sapo czim alatt leirt módon bomlik fel s fejt ki hatását, de a szabaddá váló KOH a hám alatti szöveteket megduzzasztja igen erőlyesen, ezért a hám megpuhítására s leválasztásának elősegítésére pikkelyes kiütéseknél, rünnél, bőrkorpásodásnál használják. Belőleg erőlyesebb a sapo medicinalisnál.

Sapolan, a naphlából előállított s megfelelő mennyiségű szappan hozzákeverése által készített kenőcsalapanyag, szappanos vaselinné tekinthető.

Sapo medicatus, gyógyszerzappan, az újabb dermatológiában elterjedten használt, gyógyszerekkel kevert szappanok, melye-

ket Swimmer, Unna, Berger stb. professorok compositiói szerint a szappangyárak állítanak elő cocusszappanból. Unna tanár szappanmassája a következő: Rp. Sebi taurini 160. Olei olivar. 20, Natrii caust. 35° B. 60. Fiat. sapo. A gyógyszereket a még pásztalágyságu massához keverjük s formába sajtolva ki-préseljük. P. o.

Sapo benzoïnatus: az elszappanosítandó olajat előbb 50% benzoegyantával 24 óráig digeráljuk s azután szappanosítjuk el.

Sapo boraxatus: eme szappan készítéséhez a szappanmassához 10% natr. boracicumot keverünk.

Sapo camphoratus: Rp. Corpor. sap. medicat. 300. Camphorae gr. 25. A camphort az elszappanosítandó olaj egy kis részében oldjuk fel s csak az elszappanosodás végéféle adjuk a massához,

Sapo carbolatus: 50 rész jegeces carbolsavat feloldunk 25 rész 90%-os alcoholban s apránként hozzákeverjük 950 r. szappanmassához.

Sapo cum acido gallico; eodem modo paratur, sicut sapo boraxatus.

Gyógyszappanok készülnek hasonló módon creolinnal, lysollal, ichtiollal, naphthollal, sublimáttal, salicylsavval, zincoxyddal stb. Fontosabbak még a Sapo picis, Sapo sulfuratus. I. o. Kényelmesen kezelhető gyógyszeres szappanok készülnek a savonálnak nevezett készítménnyel.

Sapo medicinalis, sapo amygdalinus, orvosi szappan, mandolaszappan, a magy II. gykv. szerint következőleg készül: Rp. Natrii hydrooxydati solut. pond. spec. 1.35 (25%) gr. 100. In balneo aquae leniter calefactis admisce: Olei amygdalarum dulcium gr. 200. Saponificatione peracta refrigerent sub agitatione continua, donec massa homogœnea spissescere incipit, dein in capsulas chartaceas effusam el loco temperato siccatam serva. A szappanosodás eme előírás szerint lassan megy végbe, de 38–40% víz hozzáadása által siettethetni lehet azt. Fehér, enyhén lugos kémhatású, vízben és alcoholban teljesen oldódik, zsírfoltot ne okozzon. 91% zsírsavat tartalmaz 7% natriumhoz köelve, a többi 2% vízből áll.

Az orvosi szappan hatása is, mint minden szappané, ugyanaz, mint a hogy a Sapo és Sapo kalinus cikkben le van írva. A gyomorba jutott szappan a gyomornedvben zsírsavra és Na OH-ra bomlik, mely utóbbi a gyomor sósavával Na Cl-dá alakul s káros hatása nincs; nagyobb adagja a fölös Na OH által a bél nyákhártyáira duzzasztólag s nagy átszivárgási együlthatójánál fogva hashajtólag hat mint a kal. aceticum. Belsőleg gyantás anyagokhoz pilulamassa gyanánt alkalmazzák, nemkülönbén végbélkupokba mint izgató szert, mivel mint ilyen átterjedés által hashajtólag hat. Tapaszokba, kenőcsökbe mint puhítószert alkalmazzák.

Sapo mercurialis Chaussier, higanytapasz: Rp. Sapon. ver. et.

pulv. 20·0 Liqui kalii caustici 1·0 Aquae destil. simpl. 5·0 Leni-carolere mixtis conterendo adde Hydrargyri 12·0, cum Ung. hydrarg. ciner. 3·0 conterendo extincta.

Sapo mollis = Sapo kalinus.

Sapomenthol, Galicziából kikerült specialitás csúz ellen, nem más, mint mentholos opodeldoc.

Saponaria officinalis, szappanfű, a szegfűfélékhez tartozó, virányunk egész területén tenyésző fű, feltűnő, csillagalaku fehér virágokkal, hosszú keskeny levelekkel, mászó szétágazó, ujjnyi vastag tőkével, melyben sok a saponin (l. o.) s főzetét gyógyszer gyanánt a senega s quilaja helyett használják, nemkülönben mint mosószert kényes szövetek tisztítására.

Saponificatio, a szappanképződés folyamata. l. Sapo. Empl. diachylon simplex.

Saponin, saporubin senegin, polygalsav: $C_{32}H_{54}O_{18}$, glycosidnemű vegyület, mely a saponaria off. senega gyökerében a cortex quilajaeban, az agrostema githagóban fordul elő. Alak-talan, alcoholban és forróvizben oldódó s ez utóbbival még 1:1000 arányban is habzó folyadékot képező por, csipős ízű s gyengén saví kémhatású.

Hig ásványsavakkal lőzve sapogeninre: $C_{14}H_{22}O_4$ hasad s pelyhes csapadék alakjában válik ki. A saponin az orr nyák-hártyáját felette izgatja, a szem kölhártyáján pedig gyuladós folyamatot okoz. A gyomorba jutva a gerinczvelőt támadja meg s dermét, hűdést okozhat, nemkülönben a szívnek lassító és gyorsító központjait hűdíti. A gyomorban izgatólag hatva a a nedvek elválasztását emeli. Bóralá fecskendezve az érzőideg-ek hűdítése által anaesthesiát okoz. Tisztán nem alkalmazzák, hanem mint decoct. senegae, quilajae. hatóanyaga jön tekintetbe.

Sapo oleaceus = Sapo venetus, l. o.

Sapo oleaceus kalinus = Sapo kalinus.

Sapo opodeldoc, opodeldoc-készítésre vagy a vajból, vagy a stearinból készült szappant használják, mégpedig zsinegvas-lagságu szálakká kiperéselve — in filis — Rp. Natrii caust. sol. (p. sp. 1·35), Aquae dest. aa gr. 300. Stearini gr. 500. A lug és viz elegyét előbb 80°-ra felforraltjuk s apránként adjuk hozzá a reszelt stearint, s a teljes elszappanosodásig vízfürdőn hevít-jük, az elszappanosodott massát azután szitára öntjük, megszá-ritjuk s porítjuk. Igen szép opodeldocot ad.

Sapo petrolei: Rp. Saponis szegedinens. sicci gr. 22. Ce-rae japonic. gr. 10. Conscissis affunde Spir. vini conc gr. 75. Natrii caustici solut. pond. spec. 1·33 gr. 10. Digerendo agitan-doque fiat solutio subdiaphana, cui adde Petrolei amerikani optimi 33. Olei citronellae 2. Fortiter agitando mixtione effecta, liquorem tepidum in modulum affunde. Mosásra különböző sö-mörös bőrbántalmaknál használják.

Sapo phenylatus, l. Sapo medicatus: *Sapo carbolatus*.

Sapo picis seu piceus, kátrányszappan, a magy. II. gykv.

szerint: Rp. Pulv. sapon. alb. gr. 60. Glycerini, Spir. concentrat. aa 25. Sub agitatione leni calore solutis adde: Picis liquidae gr. 15, Natrii hydrooxydati p. sp. 1·35 gr. 8. Intime mixta et semirefrigerata effunde in capsulam chartaceam. Bőrbántalmaknál a pix liquida javallatai alapján használják.

Sapo Starkeyanus, hajdanában az opium ellenmérgeként tekintették: Rp. Saponis venetae part. 8, Olei terebinth part. 3. Adagolták labdacs alakban is 0·20—0·50 gr.-os adagokban,

Sapo stearinicus, sapo sebacinus purus, stearinszappan, eme szappan K_2CO_3 -mal előállítva kitünő zsirtalan crémet ad. (l. Margit-creme), natr. carbonicummal s glycerinnel szép suppositoriumokat (l. o.) Előállítására végezt 55 r. jegeczes Na_2CO_3 -nak 250 r. vízben való forró oldatához 100 rész reszelt stearint adunk s az elegyet 1 órán át főzzük s 40%-os $NaCl$ oldattal kisézzük, midőn szép fehér szappant fogunk kapni.

Sapo styracis, Rp. Sebi ovilis, Olei cocois aa gr. 50. Kalii hydrooxydati p. sp. 1·45 gr. 75. Styracis liquidi gr. 100. Bals. peruvian gr. 5. A perubalsam a már elszappanosodott tömeghez keverendő. Bőrbántalmaknál a styrax javallatai alapján használják.

Sapo sulfuratus, pharm. Hung. II. Rp. Pulv. sapon. alb. gr. 60. Glycerini Spir. vini conc. aa 25. Sub agitatione leni calore solutis et semirefrigeratis admisce: Sulfuris praecipitati gr. 15. Olei aur. cort. Ol. citri aa 0·50. dein effunde in chartam. Rüh ellen külsőleg használják.

Sapo sulfurato-jodatus: Rp. Corpor. sapon. med. gr. 350. Kal. sulfurati pulv. 40. Kalii jodati pulv. 10. Fiat sapo.

Sapo Szegedinensis, szegedi szappan, a magy II. gykv. nem nevezi meg directe a szegedi szappant, hanem árubeli legfőbb szappan tartását kívánja meg — Sapo aibissimus droguistarum. Ez disznózsírból és fagyuból készül mint a velencei szappan s főleg stearinsavas és palmitinsavas natriumot tartalmaz. 1 rész szappan 6-szoros mennyiségű hig alcoholban hevítés közben feloldva, lehűlés után kocsonyát képezzen, mi annak a jele, hogy olajszappan nincs közte. Opodeldoc, gyógyszer-szappanok alkatrészét képezi.

Sapo terebinthinatus, balsamum vitae externum = Sapo Starkey.

Sapo tonsorius liquidus, borotváló szappan: Rp. Kalii carbonici 10. Saponis albi, Aquae dest. s. aa gr. 300. Olei citri gutt. 20.

Sapo venetus, sapo oleaceus, velencei szappan, a magy. II. gykv. szerint hivatalos; nevezik még sapo hispanicus és sapo marseilleus néven is. Faolajból meleg alkalmazása mellett készítik oly módon, hogy ezzel 1·2 fajsúlyu $NaOH$ lugot majdnem ugyanannyi mennyiségben kevernek, midőn enyvszerű massát kapnak, ehhez pedig konyhasó oldatot kevernek, mely a glycerint, főls $NaOH$ -ot, a víz egyrészét magába veszi, míg

az olajsavas natrium mint átlátszatlan tömeg uszik rajtok. 100 rész faolaj 105 rész szappant ad. Fehér, meg nem sárguló, nem avasodó szappan, 70%-os borszesz feloldja, sulyából 17—20%-ot veszítsen s ily száraz állapotban porrátorítható. Neutralis legyen, ha megsárgul, a készítéséhez faolajon kívül repczeolajat használtak. Hatás tekintetében a többi szappanokhoz hasonló l. Sapo, Sapo kalinus

Sapo viridis = Sapo kalinus venalis.

Sapor = Iz.

Sapotaceae, az ébensaképiük rendjének családja mintegy. 330 fajjal a tropusi növényégőv alatt. Tejelő fák bőrnemű, felső lapjukon fénylő levelekkel, csillagszerű virággal s többrekeszű csonthéjjas gyümölcsessel. Ide tartozó gyógynövények a gutta-percha fa, gummy gutti fa. l. o.

Sapotoxin, quilajaszav, l. Quilaja.

Saprol, desinficiáló szer, melyet Dr. Nördlinger hozott forgalomba. Nyers kresolok keveréke ez pyridinbásisokkal, melyhez szándékosan szénhydrogének vannak keverve, hogy a folyadék fajsulya csökkenjen s vizen úszsék. Árnyékszékek és pöczegödrök desinficiálására alkalmazzák.

Sarcin = Hypoxantin, l. o.

Sarco . . . összetételben gyakori s a husra vonatkozó fogalmakat jelenti.

Sarcocele = Izomsérv, l. Sérv.

Sarcoma = Húsdaganat, l. Dag.

Sarcoptes scabiei, l. Rühátka.

Sarcosin, methylamidoecetsav vagy methylglycocoll; $CH_2NH.CH_3CO_2H$ a kreatin bomlásterméke, fehér elfolyósodó port képez.

Sardonius risus, keserű mosoly, melyet már Homeros említ, hogy az egy sardíniai növénynyel — ranunculus faj — való mérgezésnél lép fel. A sardonius mosoly görcsös nevetés minden indító ok nélkül.

Sárgacukor, l. Saccharum candidis.

Sárgagyökér = Curcumae radix.

Sárga ir = Ung. citrinum.

Sárgalátás, xanthopsia, a santonin mérgezés alkalmával fellépő látási zavar. l. Santonin.

Sárgaláz, sárgatípus, a mexicói öbölben honos fertőző betegség, melynek bacteriuma még nem ismeretes. Eme betegség a XVIII. században Peruba, majd Afrikába Senegambiába is átkerült sőt 1700-ban Spanyolországban is jelentkezett. Eme betegség a fertőzés utáni 2—6 napon jelentkezik rázó hideggel s igen magas lázzal s a gyomorból a tagokba kisugárzó nagy fájdalommal, ehhez nyugtalanság, főfájás járul s az egész bőr megvörösödik. 3—4 nap mulva a láz alábbhagy, de sárgaság, fekete hányás és hagymázos állapot jelentkezik s a bőrön és a szervezetben vérzések lépnek fel. A halálozás 75%, a

gyógyulást bő izzadás és hasmenés jelzi. Gyógyeljárások közül a prophylaxison kívül az érvágást, hashajtókat alkalmazták, sokan a naphtolt dicsérik.

Sárgarépa = murek, daucus carota.

Sárgaréz, a réznek és cinknek különböző arányu ötvénye, 1—5% cink halvány vörössé, 7—14% vörössárgává, 17% tiszta sárgává teszi a rezet egész 50%-ig, feljebb már az ötvözet fehéres színű. Hidegen nyújtható ötvényt ad a 15—20% cinket tartalmazó réz, míg 35—40%-os ötvény hiden is melegen is nyújtható. Igen fontos ipari czik. l. Cuprum.

Sárgaság, l. Icterus.

Sárga vérlugsó, l. Kal. ferrocyanatum.

Sáritök, sártök = Colocynthis.

Sarjadás, granulatio, a gyógyuló sebekben az anyaghiány póllására keletkező fiatal sejtes kötőszövetképződés.

Sárkányfű = Polygala bistorta.

Sárkánygyökér → Rad. serpentariae.

Sárkánypálma = Calamus draco.

Sárkányvér = Sanguis draconis.

Sarkított fény, l. Fénysarkítás. Polarisator.

Sármag = Semen ricini majoris.

Sárpilula = Pilulae laxantes.

Sarsaparilla sassa-parilla (a mexicói zarza parilla szóból) szárcsagyökér, római gyökér, a különböző smilax fajoknak forróóvi Amerikában tenyésző növényei, néhánynak gyökere a különböző gyökvek szerint rad. sarsaparillae néven hivatalos.

A sarsaparilla fajok a smilax officinalistól s a smilax medica Schl.-tól származnak, az előbbi Uj-Granadában, Honduras és Jamaicában tenyész, az utóbbi a mexicói Andesek lejtőin jön elő s Veracruson át kerül hozzánk; a magy. II. gykv. szerint bármelyik használható ezek közül. Csupán a gyökerek s ne a gyöktörzs is szolgáltatásuk ki.

A *hondurasi* sarsaparilla Belizen át 6—10 cm. vastag kötegekben kerül hozzánk, a gyökerek vékonyak s hosszában kettéhasítvák, a héj nem barázdás, középső rétege fehér s sok keményítőt tartalmaz. a faállomány szépen kivehető gyűrű alakjában zárja körül a velőállományt; bélsugár nincsen. A *veracrusi* sarsaparilla egy méteres hosszú kötegekben kerül hozzánk, a kéreg mély barázdájú, a középréteg nem tartalmaz keményítőt.

A caracasi, baziliai vagy parái gyökér ne használtassék; ezek halványbarnák, csikcsak, a kéreg lisztes. Alkotórészek:

1. *Parillin* (Flückiger »pallota«-ja) vagy más néven smilacin, mint már régebb idő óta ismernek, képlete $C_{40}H_{70}O_{13}$ a szerző, $C_{48}H_{86}O_{18}$ Flückiger szerint, $C_{26}H_{44}O_{10} + 2\frac{1}{2}H_2O$ Schultz szerint.

Kristály alakja pikkely, vagy prisma, vízben oldhatlan, alcoholban oldva laevulo rotációt mutat $[\alpha]_D = -42.33^\circ$. Olvadási pontja $177.06^\circ C$.

2. *Smilasaponin* [Olten »saponin«-ja Merck »smilacin«-ja].
 $5 C_{20} H_{32} O_{10} + 2\frac{1}{2} H_2 O = C_{100} H_{160} O_{50} + 12 H_2 O$.

Amorf por, mely vízzel eldörzsölve mézgas tömeget ad; fölösleges mennyiségű vízzel laevulorotátíós folyadékot ad ([a] D = -16:25°).

3. *Sarsasaponin* hosszú tű alakú kristályok, melyek vízben feloldódnak, oldata laevulorotátíót mutat ([a] D = 16 25) 223:4° C.-nál megolvad.

A smilasaponin és a sarsasaponin hígított alkoholban könnyebben feloldódnak, mint töményben. Mind a három sarsaparilla glycosida homolog.

A sarsaparilla főzete az emésztőnedvek leválását öregbíti s ezzel az étvágyat javítja, nagy adagjai azonban felbőföggést, hányást okoznak, a nyáleválasztás, izzadás emellett bő, nemkülönben a vizeletkiválasztás is. Hogy a sarsaparilla mennyiben hat gyógyítólag a bujakóros és senyves hántalmakra, kikutatva nincsen. I Decoctum Zittmanni.

Sarsaparillian Richter, I. Syrupus sarsaparillae comp.

Sarsasaponin, a veracruzai és hondurasi sarsaparilla gyökerének saponinszerű glycosidája. I. Sarsaparilla.

Sártök = *Colocynthis*.

Sárvíz, így nevezi a köznép a hosszas gyomorhurutoknál fellépő epés gyomorváladékot, melynek kitakarítását czélozzák a különböző hashajtókkal, sárvíztisztítókkal.

Sás, I. *Carex arenaria*.

Sassafras officinalis Nees, *Laurus sassafras* L. a babérfélék fajszakadt fája Canadától Floridáig, gyökere, fája és kérge a brit, belga, francia és amerikai gykv. szerint hivatalos. A sassafras szót Wittstein a spanyol sal safras = összetört kő szóból származtatja. A gyökér tollvastagságú s durva szivacsállományú, fahéjbarna kéreg fedi azt; az elkorhadó pararétege alatt van a hánccszövet az illó olajat tartalmazó sejtekkel, mely annak kellemes szagot s csipős izt ad; a fa sötét verhenyesbarna s átható szagu mint a kéreg. Tartalmaz 1—2% illó olajat, mely levegőn megsárgul sőt vörös is lehet; 4—5 r. alkohol feloldja, fagyhidegben sassafrascamphor: $C_{10} H_{10} O_2$ válik ki belőle, az olaj alkatrészét még 90% safrol teszi; van még a fában cersav, festanyag. Hatóanyaga az illó olaj, mely ingerlő s izzasztó hatású s e miatt forrázatát csúznál, bujakórnál, bőrbetegségeknel alkalmazták 10 : 100 arányban.

A sassafrast Nicolaus Monardes sevillai orvos írta le először 1574-ben, de azt már Florida felfedezői s elfoglalói: Ponce de Leon 1512, De Soto 1538. is megismerték s e tartomány bírásaért folytatott küzdelem tulajdonképpen eme értékes drog miatt folyt. Clusius iratai azt is említik, hogy eme drog, melyet a benszüllöttek pavanenak, a braziliaiak anháibanak neveznek, 1574-ben került Spanyolországba s a francia hugenották terjesztették annak gyógytani hatásának ismeretét. Későbbi írók.

mint Flückiger Laudomiere 1586-ban, Ximener 1605-ben említi, hogy a sassafras a tengervizet ihatóvá teszi.

Sassolin = természetes horsav, l. Acidum boricum.

Sat. recepteken a satis = elég szó rövidítése.

sativus 3, növénynevekben gyakori s tenyésztettet, cultiváltat jelent, p. o. Orysa sativa = termelt rizs.

Saturatio = telítés, telíték, oly eljárás, illetve gyógyszer, melynél ellenkező vegyi sajátású anyagoknak — savaknak és lúgoknak vagy szénsavas sóknak — egyenértékű szerinti mennyiségben való egymásra hatásából valamely neutralis só s emellett szabad CO_2 is képződik, mely utóbbinak hatása véteit legtöbbször figyelembe a saturatiók rendelésénél, így p. o. a Potio Reverinél. A magy. II. szerint két telíték hivatalos: a Potio Reviri és a Potio magnesiæ citricæ efferveszens. A gyakorlatban használt telítendő savak és lúgok viszonyát a következő két táblázat mutatja:

10 gramm anyag telítésére kell	Amm. carbon.	Kal. bicarb.	Kal. carbon.	Kal. carb. sol.	Magnes. carb. hydr.	Natr. bicarb.	Natr. carb. cryst.
	g r a m m						
Acetumnál	0.52	1.00	0.69	2.07	0.46	0.84	1.43
Ac. acet. dil.-nál	1.74	3.33	2.30	6.90	1.52	2.80	4.77
» citricumnál	7.48	14.28	9.86	29.6	6.50	12.0	20.43
» tartaricum	6.98	13.33	9.20	27.6	6.07	11.2	19.07
Succus citrinnél	0.52	1.00	0.69	2.07	0.46	0.84	1.43

1 grammot telít	Acetum	Acid. acet. dil.	Acid. citric.	Acid. tartar.	Succ. citri.
	g r a m m				
Am. carb.-ból	19.11	5.73	1.34	1.43	19.11
Kal. bicarb.-ból	10.00	3.00	0.70	0.75	10.00
» carb. pur.-ból	14.49	4.35	1.01	1.09	14.49
» » solut.-ból	4.83	1.45	0.34	0.36	4.83
Magn. carb.-ból	21.98	6.59	1.54	1.65	21.98
$NaHCO_3$ -ból	11.90	3.57	0.83	0.89	11.90
Na_2CO_3 cryst.-ból	6.99	2.09	0.49	0.53	6.99

A telítésekre vonatkozólag a következő szabályok irányadók: A telítést mindenkor erősfalu üvegben az egész folyadékkal *hideg uton* kell végezni, hogy lehetőleg sok CO_2 maradjon a folyadékban. Mindenekelőtt a könnyebben oldódó sókat oldjuk fel teljesen s azután adjuk hozzá a szénsavképzőt nem pedig mindkettőt egyszerre, mert ilyenkor a folyadék kifut. Az üveget csak akkor dugjuk be *lökéletesen*, midőn már csak igen kevés anyag maradt oldatlanul. *Szűrlezní nem szabad*; a telíték mindig *ex tempore* készítendő. A syrupokat, kivonatokat, nyákokot, tincturát mindig *utólag* adjuk a telítékhez, mert az erős pezsgés alkalmával nagy habot képeznének s a folyadék így hamar kifut. A telíték nem mindig szükségkép teljes, hanem az orvos akaratahoz mérten *alcalicus* marad az vagy savanyu, ilyenkor az illető szerből $\frac{1}{20}$ részszel mérünk többet az oldatba, ha már azt elkészítettük.

Satureja hortensis, borsika fű, némelyütt csombortnak is hívják, mint a pulegiumot; a labiáták családjába tartozó, aprólevelű, merevszáru kóró, kellemes fűszeres szagu. Főzetét görcscsillapítóként házi szer gyanánt használják. Mivel sok illó olajat tartalmaz, nehezen emészthető husételekhez fűszer gyanánt használják.

Saturnus = Az ólom neve az alchymiában; az ólomvegyeket is saturnus névvel jelezték a régibb nomenclaturákban, p. o. saccharum Saturni = Plumb. acetic. crystallisat.

Sav, savak, l. Acidum.

Savanyu sók l. . . . hydro és még Sók.

Savart Felix (Szavár), francia physicus 1791—1841. Eleinte katonaorvos, majd egy magániskola physical tanára volt, később a college de France-on a physicali szertár öre. Főleg acusticával s opticával foglalkozott, a nevéből elnevezett quarczlemez a polarisatorok egy fajtájához használják. L. Polarisator.

Savó, l. Lac. Serum.

Savon = Sapo, szappan.

Savonal, gyógyszerzappanbásis, melyet Gruber és Müller bőrgyógyászok állítottak elő a következő módon: Faolajhoz kevernek bizonyos mennyiségű kálilugot és alkoholt, s az egészet hidegen összerázzák a szappanosodás befejezéséig; az így nyert tiszta folyadék (jégen tartva) egy részét összekeverik nagyon hig sósavval, a mely lecsapja a zsírsavakat; e zsírsavakat újból keverik káliluggal, a míg a teljes neutralizálás be nem áll. Fontos, hogy a zsírsavak teljesen tiszták legyenek. A közbömbös szappanoldatot kenőcs konszistenciára besűrítik; átlátszó, faolajszappan, vízben és glycerinben oldódik s ezekkel mindenféle gyógyszert magába vesz. A dermatológiában a különböző desinfiens s antisepticus szerek felvételére alkalmazzák mint gyógyszerzappaut.

Savszám, l. Sapo.

Say Móricz, chemicus, szül. 1830. IX. 4. Székesfehérvárt,

megh. 1885. III. 11. Budapesten. Eleinte mérnök, a szabadságharczban Dembinszky alatt lüzmaster volt, majd gyógyszerész lett s a cursust 1853—54-ben Bécsben hallgatta. 1855-ben a chemia doctora lett. A helytartótanács a budapesti főreáliskola tanárává, 1870-ben annak főigazgatójává nevezte ki. Beutazta Európát, Aegyptomot, Palesztinát s sokoldalú tudásával sok szolgálatot tett a tanügynek. Nagyobb munkája: Bevezetés a minőleges vegyelmezésbe. (Fordítás Fresenius után).

Sb. = stibium, az antimon chemiai jele, l. Stibium. Antimonium.

Sc. = a Scandium chemiai jele.

Scabies = Rüh.

Scabiosa, ördög szem, sikkantyu, a csoportosvirágúak rendjébe a hélyakutfélék családjába tartozó fűnemű, obsolet officinalis növény.

Scalpellum, hegyes, rövidpengéjű késszerű sebészi eszköz.

Scammonia, l. Scammonium.

Scammonin, a jalappinnal identicus vegyület, l. Jalappin.

Scammonium, scammonium, haleppense, a conyolulus scammonia L. nevű, Görögországban, Syriában, Kis-Ázsiában honos folyondár növény gyökeréből kifolyó gyánta, melyet úgy nyerne, hogy a 2—10 cm. vastag gyökereket bemetszik s a kifolyó nedvet cserepekben felfogják, emé művelet neve: scap-tin, honnan a készítmény is vette nevét. A hozzánk került készítmény azonban fertőzve van, azért p. o. a német gykv. is a gyökérből kivont resina scammoniae-t rendeli tartani. A kereskedésbeli scammonium gesztenyebarna, fénylő 12—18 mm. vastag lepényekkel képez, melyek repedezettek, törékenyek, kevésé likacsosak; undorító, csipős kesernyés ízű. Nedves ujjak között dörzsölve fejetet képez, állásközben főleg nedves helyen megpenészedik. Hamisítják $Ca CO_3$, földes részekkel, lisztes anyagokkal, ezek aetherrel való oldásnál visszamaradnak s megvizsgálhatók.

Tartalmaz scammonint, igen kevés cersavat, mézgal s ösmeretlen illó zsírsavakat. Hatóanyagát a scammonin leszi, mely hatás tekintetében a gummi gutti és jalapa közt áll; mivel a hatóanyag vízben nem oldódik, hatását nem a gyomorban, hanem a belek nyákhártyáján fejti ki annak lobos izgatása által, midőn savós izzadmány s a belek előrehaladó körmozgása áll be, mik hasmenést okoznak.

A scammoniumot sokan a jalapánál is többre becsülik, mivel nem okoz akkorá csikarást. Mint hashajtót a bélizomzat tunya működésénél alkalmazzák 3 óránként 0.05 grammjával egész 0.30 grammig. Belsőli lobos izgatottságnál kerülendő. L. még Resina scammoniae.

Scandium. Sc = 44, Mendelejeff által előre megjósolt ecabor, igen ritka chemiai elem, melyet a gadouilit nevű ásványban fedezett fel 1879-ben Nilson. Tiszta állapotban nem

ismeretes; sói szintelenek, összehuzó fanyar ízűek, a scandiumchlorid szikraspectruma jellemző.

Scarificatio, valamely gyuladt szövetnek több helyen való bemetszése, hogy a vérzés által arra vérelvonólag lehessen hatni.

Scarlatina, skarlát, vörheny, ösmeretlen mérgű ragályos fertőző betegség, melynél a bőrön jellemző scarlátvörös kiütések lépnek fel. Emé betegség a 2—10 életévben a leggyakoribb s a fertőzés utáni 1—9-ik napon magas lázzal, hányással, fejfájással lép fel, a kiütések előbb a nyakon majd az egész testen mutatkoznak, az arcz többnyire mentve marad. A scarlatina igen változékony rosszindulatú betegség, mely később diphtheria, toroklob, ízületi-, agyhártyalob stb. által válhatik halálossá, gyógyulás esetén a bőr 6—8 nap múlva pikkelyesen leválkik. A scarlatinának specificus gyógyszere nincs, a kezelés tisztán tüneti, a beteg legalább 6 hétig ágyban maradjon.

Scatol, β -methylindol: $C_8H_5(CH_3)NH$, az emberi ürülékben előjövő s a fehérnyenemű anyagok rothadásakor képződő szénvegyület, mely vízben nehezen oldódó fehér lemezes jeczeket képez, az ürülék szaga a scatollól származik,

Scheele Károly Vilmos, svéd gyógyszerész, a phlogiston elméletnek haláláig makacs híve, szül. 1742. XII. 19. Stralsundban, megh. 1786. V. 21. mint gyógyszerész. Scheele nem volt sajátképeni vegyész, előadásokat senkitől sem hallgatott, szerény gyógytárának igénytelen laboratóriumában közönséges kemencze, néhány tégely, phiola és közönséges hólyagok segélyével hámulatos genialitással szerzett magának elévülhetetlen érdemeket a chemiai tudományok előmozdítása s emelése körül. Scheele a fent nevezett primitiv eszközök segélyével fedezte fel önállóan az oxygént, chlort, nitrogent, arsenhydrogent, a mangant, molybdaent, wolfram-, arsenessavat, a borkő-, alma-, citrom-, tej-, gallus- és kéksavat, a glycerint stb. Scheelet éppen az tette nagygyá a vegytan terén, hogy sem könyvek, sem eszközök nem állottak rendelkezésére, minélfogva kénytelen volt csak ujját és eredetét teremteni, volt azonnali átható felfogása, ítélete mely igazított, szelleme, mely elemzett, akarata, mely az akadályokat leküzdi, állhatatossága, melynek segélyével minden akadályon átküzdötte magát, szóval mindama sajátságok, melyekkel felfedezéseket csinálhatni.

Scheele-féle zöld, I, Cuprum arsenicosum.

Schema, mindama forma, jel, alak, mely valamely tárgy elrendezésében, ábrázolásában vezetőül szolgál, chemiai értelemben = képlet; schematismus = tájékoztató könyv, lexicon, l. o.

Schenk Samu Lipót, magyar születésű bécsi orvostanár, a nemzés minemiségének a szülők akaratától való függővételét hirdeti »felfedezője«, a theoria azonban nem vállott be. A theoria a keresztezési öröklés elvén alapszik, mely azt jelenti, hogy nem annak a szülőnek a neme születik, a melyik a magasabb erőt képviseli, hanem ha az anya erősebb: fiu, ha az atya:

leány születik. Schenk most étrendi szabályokkal igyekszik az anyát egyik vagy másik gyerek szülésére alkalmassá tenni s azt mondja, hogy ha az anyának czukorkiválasztását a szén-tartalmu és fehérnyetápszerek (hús) elvonása által megszüntetjük s reducáló tulajdonságu tápszereket bővebben nyújtunk: biztosan fia születik, ellenkező esetekben leány. Mint a tapasztalat mutatta, eme elméletnek csupán theoreticus értéke van, gyakorlati jelentősége semmi, l. Conceptio.

Schichulszky-arczkenőcs: Rp. Spermatis Ceti 20·0, Cerac alb. 10·0, Olei amygd. dulc. 60·0. Liquefactis, collatis et semi-refrigeratis admisce: Bismuthi subnit. Merc. praecip. alb. aa 5·0 Olei citri, Olei rosar. Olei amygd. amar. aa gutt. IV. M. f. u.

Schizomycetes, hasadó gombák, a legapróbb szerves lények, melyek levegővel érintkezve egyes sejtekre hullanak szét. L. Bacteriumok.

Schlippe só, natriumsulfoantimonat: $Na_2 Sb S_4 + 9 H_2O$; a stib. sulfur. aurat. készítésére használják. L. o.

Schoenocaulon off. = Sabadilla.

Schröder Waldemár dr. a heidelbergi egyetem kiváló pharmacologusa, szül. 1850., megh. 1898. Munkálatai főleg a physiologiai chemiára s pharmacologiára vonatkoznak.

Schweinfurthi zöld, rézacetátlból és arsenessavas rézből álló festék, mely ugy állítható elő, ha cupr. subaceticumot arsenessavoldattal főznek, midőn gyönyörű zöld csapadék válik le.

Scilla, squilla maritima L. seu urginea scilla Steinhil, tengeri hagyma, aliliomfélék családjába tartozó növény a Földközi tenger partvidékein, melynek ökölyi vagy nagyobb hagymái — bulbi sillae — a különböző gyökvek szerint hivatalosak. A hagyma pikkelyei fehérek vagy veresek s közepetti szilárd lepény körül vannak fedélszerűen elhelyezve. Bemetszve csipős szagot áraszt, a friss hagyma pedig nyulós anyagot is tartalmaz, melyben sóskasavas mészjegeczek nagy számmal találhatók. Tartalmaz scillitint, igen sok, vízben oldódó mézgat, alaktalan czukrot, 3% sóskasavas meszet s 2—5% hamut. A magy. II. gykv. elrendeli, hogy 2000 gr. friss tengeri hagymalevelet, melyek hosszas vékony szeletekre vannak vágva, 50 °C.-nál addig kell szárítani, míg a nedvesség mind elszáll s 200 gr. száraz levél marad vissza; a legbelső és legkülső levelek hatástalanok. A scilla gyógytulajdonságát már a régi arabok, görögök is ismerték.

A tengeri hagyma hatóanyaga a scillitin, mely a bolygideg izgatása által kezdetben az érlökések gyérülését s a vérfeszülés emelkedését okozza, később azonban az izgatás átterjed a szívbéli idegközpontokra, mi aztán a szív görcsös összehuzódását eredményezi. Ezenfelül lobosan izgatólag hat ugy a légutak, mint a bélhuzam s vesék nyákhártyájára, mi ezekben bővebb elválasztást eredményez.

A szárított scillahagyma porát mint expectoranst hörghurutnál jó eredménnyel használják, azonkívül adják mint hügy-

hajtót oly esetekben, midőn mell- hashártya vagy szivburok gyuladás után visszamaradt izzadmányokat kell kiüríteni. A száraz poralaku scilla adagja 0.05—0.20 gramm naponta 2—5-ször.

A különböző gykvek eczetet, kivonatot, tincturát, mézes keveréket készíttetnek belőle. I. o.

Scillain = Scillitoxin.

Scillipicrin, a scilla maritima egyik hatóanyaga, mely sárgás, nedvszívó alaktalan port képez. Diureticum 0.02 gramm adagban.

Scillitin, scillein, a scilla maritima glycosidnemű anyaga, fehér, nem jegecedő, csipős-keserű port képez, víz, alcohol feloldja, aether nem. Hatás tekintetében a digitalinnal csaknem megegyezik. I. Scilla.

Scillitoxin, scillain, a scillafélék glycosidnemű anyaga, barna, alcoholban oldódó por, hatás tekintetében a digitoxinnal egyezik meg. Alkalmazzák 0.01—0.03 gr.-os adagokban mint vizelethajtót. I. Scilla.

Sclero . . . összetételekben gyakori s keménységet jelent; sclerosis = a szövetek megkeményedése.

Scleroidin és sclererythin, légenytartalmu gyantás anyagai a secale cornutumnak, égvényes oldatokban az előbbi, ibolya, az utóbbi hiborvörös színnel oldódik.

Scleromucin, légenytartalmu nyákos colloidanyag, a secale cornutumban mintegy 2—3%; sötétszínű, vízben és hig alcoholban oldódik.

Sclerotinsav: $C_{13}H_{10}O_9N$, a secale cornutumban részint szabadon, részint kaliumhoz, calciumhoz kötve előforduló sav, mintegy 4—4.5%. Előállítható oly módon, hogy az előzőleg aetherrel és alcoholal kivont anyarozsot vízzel kivonjuk s a vonatot horszeszszel keverjük, hogy a keverék 45%-os legyen, midőn kevés sclerotinsavval a scleromucin leválik; ha az átszűrt oldathoz annyi horszeszt öntünk, hogy a keverék 74%-os legyen, akkor a sclerotinsav és sói mind levállanak s sósavval elbonthatók. Sárgabarna, vízben jól oldódó jegeczes test, eczetsavas ólommal s ammoniával keverve gazdag csapadékot ad. Hatását I. Secale cornutum alatt.

Scleroxanthin, a secale cornutum sárga színanyaga: $C_{10}H_{10}O_4 + H_2O$.

Sclerotium, a secale cornutum gombateste, mely a gyógytárakban használt secale cornutumot képezi.

Scolopendrium officinarum, asplenium scolopendrium, herba linguae cervinae, gimnyelv, a harasztok osztályába tartozó, sziklás vidéken tenyésző fű, melynek levelei nyelv alakúak, hosszúak, alsó oldalukon vagy a széleken sötétebb színű dudorok vannak, melyek spóratartóknál nem egyebek. Enyhén illatos, édes-összehúzó ízű; régebben mint a nyáleválasztást előmozdító szert használták. Obsolet.

Scoparium: $C_{19}H_{16}O_9(OH)(O.CH_3)$, a cytissus scoparius

Link, közönbös anyaga, forróvizben és alcoholban oldódik, kihűléskor kocsonyás darabokban válik ki. *KOH*-dal phloroglucinná és protocatechusavvá alkul. A scopariin nem glycosid, mert kénsavval cukrot nem ad hasadási termékül.

Scoparium, *Cytisus scoparium* Link. *Spartium scoparium* L. közönséges seprő, a leguminosák családjába tartozó növény, Angolország, Szilézia és Oroszország mérsékelt éghajlatú vidékein homokos talajon tenyész; 1—2 meter magas, vékony, 5 szegletes felhágó szárral bíró cserjét képez, a levelek 3-sával állanak s hosszú nyélczékűek, verhenyes szőrrel fedettek; a virágok nagyok, világossárgák, illatosak. Az angol gykv. szerint a fiatal ágak friss és megszáritott csúcsai tartatnak: *cacumina scoparii*. Tartalmaz sparteint és scopariint, az első tekinthető hatóanyagának. A scopariumot mint hughyhajtót alkalmazzák 6:120 arányu forrázat alakjában, nagyobb adagjai hasmenést és hányást okoznak, l. Spartein. A scopariumhoz hasonlóan hat a *Cytisus laburnum* is (zanóth, aranyeső).

Scopolamin, a *scopolia atropides* gyökerében előforduló a tropeinek sorába tartozó vegyület, melyet E. Schmidt fedezett fel, identicus a hyoscinnal. l. o. Sósavas sója a III. német gykv. szerint hivatalos: $C_{17}H_{21}NN_4.HCl$. A szemgyógyászatban az atropin helyett használják, ötször erélyesebb az atropinnál. Belsőleg 0.00025—0.0005 grammot adnak mint csillapító szert főleg tébolyodottaknál.

Scopoleinek, a scopolinnek savesterei, acetyl, cinnamyl- és benzoilscopoleinek, melyek bódító hatásuak, de eddig még nem nyertek alkalmazást.

Scorbut, súly, elzártan, nehéz munkában élő s hiányosan táplált embereken fellépő betegség, mely általános levertségben, izomfájdalmakban s a bőr alatt fellépő vérzésekben nyilvánul. Később cachexia, gyuladásos megbetegedésekre való hajlam lép fel. Gyógyszere a jó táplálkozás s egészséges levegő.

Scordium, *teucrium scordium*, *chamaedryos aqualica*, hagymaszagu tororjafű az ajakosak családjába tartozó, egész Európában vadon tenyésző fű, átellenes, lándzsaalaku levélkéekkel; az egész növény nem kellemetlen, hagymára emlékeztető szagu. Régebben mint *resolvens*, *nervino-tonicus*, hughyhajtó és izzasztó szert rendelték forrázat alakjában. Obsolet.

Scott emulsiója: Rp. Olei jecoris 42.0%, Glycerini 16.0%, fiat emulsió ope gummi arab. dein adde calcii hypophosphorici 1.2%. natrii hypophosphorici 0.6%. Misce.

Scribonius Largus Designatianus, orvostani író, Claudius császár udvari orvosa. Kr. u. 47 körül egy vénykönyvet írt, melyben a régebbi írók által ismertetett szerek 271 receptben vannak letéteményezve.

Scrofan, l. Porcullin.

Scrophularinae, tátogatók, növény család a labiatiflorák

családjában. Fűnemű növények kétajku pártával, ide tartoznak: digitalis, verbascum, veronica, antirrhinum, pedicularis stb.

Scrophulosis, görvélykór, a különböző helyen levő nyirkmirigyek syphiliticus és tuberculosicus okokra visszavezethető megbetegedése; nevét onnan vette, hogy a nyaki mirigyek megduzzadása folytán a nyak rövidebbnek látszik s olyan alaku lesz mint a malaczé (scrofula). A scrophulosis lehet öröklött, midőn a gyermek gümő- vagy bujakóros szülőktől származik, elég számos azonban a szerzett hántalom is, s e tekintetben a kedvezőtlen egészségi tényezők azok, melyek azt okozzák. A scrophulosis jelenségei főleg gyermekeken észlelhetők s a következőkben nyernek kifejezést:

a) ereticus, ingerlékeny típus, a testalkat kedves, a bőr feltűnően fehér s a viszerek azon erősen átütnek, a posák élénk pirosak;

b) a torpid, zsibbadt típusnál az arcz, ajkak duzzadtak, a zsirpárna kifejtett, a has pöffedt;

c) az áll alatti, nyaki, sokszor a hasi mirigyek megduzzadnak s sokszor sajtos elfajulásba mennek át;

d) görvélyes gyermekekénél felette gyakoriak a szaruhártya gyuladós megbetegedései s különböző görvélyes bőraffectiók, mint eczema, lichen, stb.

Gyógykezelésénél főszólyt a táplálkozásra s általában az egészségi viszonyokra kell fektetni; hathatós gyógyszert birunk ellene a különböző jódkészítményekben. I. Jodum. Kalium jodatum.

Scrupulus, terecs, régi orvosi sulymérték, melyben volt 20 gran; 1 scrupulus megfelel 1.458 grammnak. I. Orvosi mértékrendszer.

Se = a selenium vegytani jele.

Seb, vulnus, az élő szövetek folytonosságának mechanicus módon — vágás, szurás, horzsolás — való megszakadása, mely a bőr megszakadásával jár. A sebekben a következő tulajdonságokat lehet megkülönböztetni: a) a megszakadt vérerekből eredő vérzést, I. Haemorrhagia; b) a szövetek rugalmasságától függő sebtátongást, mely annál nagyobb, minél inkább eltér a seb iránya az illető szerv hosszirányától; c) az átmetszett idegvégek ingerülete által okozott fájdalom, mely a szövet idegazdagsága s a seb minemüése szerint kisebb- nagyobb lehet, a vágott seb p. o. nemannyira fájdalmas mint a zúzott vagy szakított sebé. A sebkezelés az antisepsis elveinek követésével történik. I. Antisepsis.

Sebacinsav: $(CH_2)_8(CO.OH)_2$; ketalju sav, mely a stearin-, olaj-, cetaceumnak oxydatiójakor képződik, 50 r. forróvizben, alcaholban oldódó hosszú fehér jegeczeket képez.

Sebész, oly orvos, ki főleg sebkezeléssel foglalkozik; régebben alsóbrangu kiképezetetésben részesültek mint az orvos-tudorok s chirurgusoknak neveztettek. 1872 óta egyetemeinken

chirurgusokát nem képezneh, hanem mindenkinek az orvostudori fokozatot kell megszereznie.

Sebészet, chirurgia, a külsőleg hozzáférhető betegségeknek gyógyítását tárgyaló tudomány.

Sebfű = *Betonica officinalis*.

Sebláz, ha a nyílt sebbe kórokozó bacteriumok jutnak, fertőzés folytán láz lép fel. I. Antiseptis. Láz.

Seborrhoea = Faggyár. I. o.

Sebum, sebum, faggyu, a szarvasmarhák, főleg a juh cseplezéből, bélfodrából és a vesék tájáról leszedett zsiradék, melyet olvasztás és átszűrés útján választanak el az illető kötőszövet-től; legjobb a faggyut virfűrdőn kiolvasztani s flanellel átszűrni. Fehér, szilárd, könnyen vágható, juhszagu zsiradék, I. s. 0-885–0-915, 45°-nál megolvad s 35°-nál megszilárdul. 4-1 r. forró alcohol feloldja; könnyen avasodik. Legnagyobb részben tartalmaz I. o. azonkívül oleint és palmitint. Kenőcsökhöz s a tapaszokhoz mint vivőszert s bevonószert alkalmazzák.

Sebum benzoinatum, épügy készül mint az axungia benzoinata. Illatos kenőcsalap.

Sebum cervini, szarvasfaggyu, táblákba öntött s kevés sperma cetivel keményebbé tett faggyu. I. Ceratum cetacei.

Sebum ovile = Juhfaggyu.

Sebum stillingiae, a chinai stillingia sebifera (euphorbiaceae) magvaiban előjövő, japáni viaszhoz hasonló zsiradék, főleg palmitinból áll.

Secale cornutum, orga, ergota, clavus secalinus, anyaros, a claviceps purpurea. Tulosne (I. o.) nevű hasas gombának sclerotiumja, mely a gyógyszerárakban mint hivatalos szer tartatik. Eme sclerotium egy meddő telep — stroma sterile — hárombarázdás, meghajlott, rozsszemhez hasonló alakot képez, fekete, ibolya vagy szilvaszinü, belül halvány, csúcsán tübbnyire szenyyes fehér toldalék van; gombaszagu, undorító s kissé csipős ízű. Régebben a clavicepsnek a peteszék helyébe lépő, lágy spermogoniumját külön gombának tartották s sphacelia segetum néven irták azt le, pedig épen ebből fejlődik ki a sclerotium, azaz a secale cornutum s a spermogonium maradványát mint sipkát hordja magán. A sclerotium ősszel vagy tavasszal meghasad s több hét alatt hosszú kocsányon nyugvó szennyes veres gömbök csüngenek ki belőle, a gömbökben nyoleczával fonálszerű spórák vannak.

Tartalmaz 1., sclerotinsavat (I. o.) mely egyik hatóanyaga, 2., scleromucint, 3., ecbolint, 4., ergotint, 5., olaj- és palmitinsavas triglyceridet mintegy 35%-ot, eme vegyület könnyen bomlik, miközben ozon fejlődik s a secale cornutum hatóanyagai oxydálódva hatásukat veszítik; legfőbb hatóanyagának a cornutint tartják, melyet azonban a többi alkatrészekről izolálni nem sikerült s nem bizonyos, hogy nem-e az említett alkatrészek keveréke az? ezenkívül tartalmaz még cholesterolint, mycosét,

mannitot, fungint, leucint, trimethylamint mint bomlásterméket, sclererythrint, scleroxanthint, fehérnyeanyagokat s villanysavas calciumot s kaliumot.

A secale cornutumnak használata a szüléseknél már régi keletű, Lonicerus A. Frankfurtban megemlékezik róla a XVI. század közepén; ugyancsak abban az időben használta Thalius szülések után »ad sistendum sanguinem.«

A secale cornutum csak az aratás utáni 3. hónaptól fogva jó, magának s készítményeinek hatása a cornutintól van, mely a vasomotoricus központ ingerlése által a vérnyomást emeli, a méhet pedig összehúzódsra bírja, a vért az edények elhagyására, illetve alvadásra teszi hajlamossá, hasonlóan hat a sphaecelinsav is. Az ecbolin és ergotin az anyarozs általános hatását nem mutatják s eszerint az előbb említett alkatrészek hatására nem folynak be.

A secale cornutumot leggyakrabban a szülés siettetése végett adják oly esetekben, midőn már a méhszáj kitégült s a medence elég tág. ellenkező esetekben az anyarozs adagolása ellenjavallva van, sok szülész pedig egyáltalán elveti azt. Rendelték azt vérzéseknél általában véve de az eredmény nem volt minden esetben kielégítő.

A secale cornutum porának adagja 0·3—1·0, pro die 3·0 gr. vizes készítményei erősebbek mint az alcoholosak. l. Ergotin, Extr. secalis cornuti.

Sedatin = Antipyrin. Valerylparaphenetidin.

Sedativa remedia, csillapító szerek, l. Narcotica.

Sedafivum sal = Acidum borie.

Sedimentatio, sedimentum, ülepités, üledék, idegen, nem oldott anyagokat tartalmazó folyadékoknak megtisztítása oly módon, hogy a folyadékból leszállott idegen anyagról a megtisztult folyadékot decantatio segélyével leveszszük. A decantatio s sedimentatio egyazon fogalomnak is tekinthető.

Segítőszerek, l. Adjuvantia.

Seidlitz-por, l. Pulv. aerophor. Seidlitzensis.

Seignet só, l. Kal. natriotartaricum.

Sejt, cellula, a növényi és állati szervezetet alkotó, erővel élettel felruházott szervezet, mely igen piczi s alakja a méhek által készített sejtekhez hasonlít; közepes nagysága 0·01—0·1 mm. az eddig észlelt legkisebb sejt 0·0007 mm. a legnagyobb 21 cm. hosszú. Az élő sejt legfontosabb alkatrésze a protoplasma, ebben a sejtmag (nucleus) s ebben a magvacska (nucleolus), ezenkívül némely sejtben van sejtnedv, melyben különböző szerves anyagok, festanyagok lehetnek feloldva, a sejtnedvben feloldott színes anyagok adják meg p. o. a növény egyes részeinek színét. A sejtek nemcsak élnek, mozognak, hanem szaporodnak is, mégpedig oszlás által vagy pedig a protoplasmának több részre való szétesése által s ezáltal segítik elő a szövetek képződését. Minden szerves test sejtéből van ősz-

szetéve, a sejtek élelműködésétől függ a szervezet egészséges vagy kóros működése is; a sejtekben alakulnak át a táplálékul felvett elemek a szövetet alkotó vegyületekké, mely folyamat menete azonban nem eléggé ismeretes: a sejt parányi mechanizmusa daczol a tudomány s lángész erejével szemben. Az élő plasma gondoskodik — bámulatossággal s megfoghatatlan módon — arról, hogy a fölvett táplálékok miképen csoportosítsanak, hogy a növényi vagy állati szövet felépítéséhez szükséges anyagok képződjenek. A chlorophyll szemcsék a nap-sugarak mechanikai behatása alatt p. o. a felvett CO_2 és H_2O -ból oxygént tesznek szabaddá s a maradékot formaldehiddé, majd 6 moleculánként glycosévá csoportosítják, mely oldékonyságánál fogva hamar szétvitetik s az új sejtek képzésére szolgál anyagul. A formaldehyd, ammonia és kénhydrogénből képződnek a proteinek nagy moleculájú complexei, mely czélra 1 mol. formaldehyd 1 molecula ammoniával 2 mol. víz kilépése közben 1 mol. asparaginsavas aldehiddé egyesül. Épíly uton-módon jönnek létre a szövetek egyéb alkotórészei is, melyek fejlődési menetére nézve csupán hypothesisek állanak rendelkezésre.

Sejtenye, sejt keménye, l. Cellulose.

Sejtkórtan, l. Cellularis pathologia.

Selen, reteny, az oxygéncsoportba tartozó nemfémes elem, mely vegyületeiben mint 2, 4, 6 v. é. gyök szerepel, 1817-ben fedezte fel Berzelius egy kénsavgyár kamaraiszapjában, képlete $Se = 78.8$ Sötétbarna, fémfényű test, az electromosságot jobban vezeti a világosságon mint sötétben. Vegyületeiben a kénhez hasonlóan viselkedik, meggyújtva kékes lánggal ég el s rothadt retekre emlékeztető gőzzé alakul, innen vette a magyar »reteny« nevet.

Semen, l. Mag; az egyes szemeket l. az illető főszó alatt. p. o. Semen colchici l. Colchicum.

Semi . . . összetételekben felet jelent.

Semleges, közömbös, l. Neutralis.

Semlegesítés, l. Neutralisálás.

Semmelveiss Ignácz, magyar orvosprofesszor, az antisepsis tanának tulajdonképeni, Lister előtti föllálitója (l. Antisepsis), szül. 1818. jul. 17. Budán, megh. 1865. aug. 14. a bécsi elmekórházban, de holttestét 1891-ben hazahozták s a kerepes-uli temetőben helyezték el. Semmelveiss eleinte jogot tanult, de kedve az orvostudomány felé hajtotta s 1844-ben Bécsben orvosdoctorrá avatták. Rokytansky és Skoda mellett mint szülész-mester működött, majd irigyei üldözése elől Pestre kellett jönnie, hol a Rókus-kórház szülészeti osztályának lett főorvosa s itt mondta ki a gyermekágyi láz kóroka gyanánt az apró microorganismusokat s e betegség gyógykezelését külön eljárásokkal hozta kapcsolatba. l. Antisepsis.

Semmi, különböző sók elnevezése, így barna semmi =

Tutia; fehér semmi = *Zincum sulfuricum*; fekete semmi = *Antimonium crudum*.

Semmi ir = Ung. *plumbi carbonici*, Ung. *zinci oxydati*;
vörös semmi ir = Ung. *ophthalmicum rubrum*.

Semmi só = *Zincum sulfuricum*.

Semmi viz = *Aqua ophthalmica*.

Senega, *polygala senega* L. a *polygaleák* családjába tartozó É.-Amerika mérsékelt vidékein honos, 15–30 cm. magas évelő növény, melynek gyökere — *rad. senegae* — hivatalos. A gyökér hengerded, alapján göcsös, 6 mm. vastag, végefelé azonban vékonyodik s kevésbé elágazik. A kéreg sárgásszürke, szaruszerű és részben gyűrűs; a faállomány fehér s a kéregnél nem vastagabb s attól vízben való áztatás által leválasztható. Rövid törésű, sajátos avas szagu s csipős, a torkot karczó izü. Tartalmaz 5.5% saponint, kevés illó olajat, mézgat, 7% cukrot, szinanyagot és almasavas sókat; keményítő és oxalsavas méz nincs benne.

A *senega* hatóanyaga a saponin (l. o.) s annak hatása miatt a gyökér főzetét 10 : 200 arányban mint köptető szert adják oly esetekben, midőn a légutakban nyákos, gennyes anyagok vannak felhalmozódva, az emésztőszervek rendellenes működése esetén kerülni kell azt, nemkülönben tüdővésznel, láznál is.

Senegin, *polygalasav*, *senegasaponin* $C_{32}H_{52}O_{17}$; a *rad. senegaeban* található saponinanyag. L. Saponin.

Senilitas, l. Aggkór.

Senna, *sennalevelek*, a különböző *cassia* fajok levelei, mely növények *Boldog-Arábiáiban* honosak (*Senna* tartományban, honnan nevét is kapta) s *Kelet-Indiában* tenyésztetnek, a *leguminosák* családjába tartoznak. A különböző fajok ezek: l. még *Cassia lenitiva*.

Cassia acutifolia Delile, mely elnevezés alatt a *cassia lenitiva* *Bischoff* két válfaját értik, ez 6–7 dcm, magas cserjét képez, melynek felálló, tompaszegletes ágain a levelek 4–5 párjával állanak; a gyérvirágos fürtök hónaljbeliek, a hüvelyes termés lapos, 4–5 cm. hosszú s 18–25 mm. széles, ferdén nyélczés, a kopácsok vékonyak s papírszerűek, gyengén haránt-erések; a magvak összenyomottak s félig petéded ékalakúak; a termést nevezik *folliculi sennae*-nak, anyalevelnek (*follicula* = tüző).

Cassia obovata Colladon, *senna obovata* *Batka*, ennek hazája *Felső-Aegyptom*, *Nubia*, *Sudan*, tenyésztik *Olasz*, *Spanyolországban*. *Bischoff* ezt a sennát három válfajra osztja: *c. genuina*, *c. platycarpa* és *c. obtusata*.

Cassia medicinalis *Bischoff*, megfelel a *c. angustifolia* *Roxb.* *c. lanceolata*, *senna off.* fajnak, hazája *Afrika keleti része*, *Arábia*, *Kelet-Indiában* *Bombay* és *Madras környéke*.

Cassia pubescens Rob. senna ovalifolia Batka, Abyssiniában terem, Kelet-Indiában tenyészlik.

A sennaleveleket Nubiában és a szomszédországokban szeptemberben az esőzések után és áprilban szedik, napon megszáritják s pálmalevélből font zsákokban tevéken szállítják Assuanba, innen a Niluson Kairóba, végre Alexandrián át a világpiacra; ennélfogva nevezetelnek ezen levelek alexandriainak.

Az Arábiában, Somalban tenyészlett sennát Mokából és Adenből Bombayba viszik s ott fogyasztják el, míg a kelet-indiai sennát (tinnevely-i) Karomandából kapjuk. Afrikából Timbuctun át a tuaregek földjén Murzukon keresztül hoznak sennát Fezzánba, Tripolisba. Aleppóból s Senegálból igen kevés sennát kapunk főleg Párisba.

Az *alexandriai senna* (sene de la Palte) leginkább a c. lenitiva Bisch. leveleiből áll, melyek 2—3 cm. hosszúak, 7—12—15 mm. szélesek, petéded alakúak, hártvás összeállásúak s finoman szőrösek; sokszor a c. obovata leveleivel van keverve, melyek kisebbek, egyenellen alapjuk az egyik oldalon igen kerek, a másikon ékalaku.

Az *arábiai v. mokai senna* főleg a c. angustifolia α Vahl. válfajától származik, 2.5—5.5 cm. hosszú levelek, igen keskenyek, bőrszerűek s általában rossz kinézésűek a helytelen száritás folytán.

A *tinnevely-i v. kelet-indiai senna* a c. angustifolia β Vahl-tól való szép zöld színű, tisztított hártvás levélkékből áll, tenyészített növényről való.

A *tripolisi senna* a c. lenitiva és c. obtusata keveréke, míg az aleppoi senna csupán a c. obovatától származik.

A sennának főleg alexandriai féleségét hamisítani szokták a solenostemma arghel Hayne (asclepiadeae) leveleivel, ezek azonban fehéres színűek s bőrszerű voltuknál fogva azonnal felismerhetők, különösen alant érdesek.

Tartalmaz cathartinsavat, chrysophant, chrysoretint, cathar-tomannitot, borkósavas és soskasavas sókat; 9—12% hamut ad.

A sennalevelek hatóanyaga a cathartinsav, (l. o.) melynek fogva a levelek porban vagy forrázatban bevéve hashajtólag hatnak, az ürülék kásaszerű, utána mindig hascsikarás s bélkorgás lép fel. Az érlökések számát kezdetben lenyomja, később azok gyorsabbak lesznek, azonkívül a hasüri szervekben bővütséget okoz. Mint hashajtót elterjedten használják oly esetekben, midőn gyorsan kell hashajtólag hatni; nem szabad rendelni olyankor, midőn a belekben vagy a medenczebeli szervekben vérbőség van jelen, lázas betegségeknel szintén kerülni kell azt, l. Infus. sennae composit.

Senna sine resina, senna spiritu extracta, a magy. II. gykv. szerint 100 gr. összemélt sennalevél 500 gr. tömény szeszszel 48 órán át pállítandó, hogy a csikarást okozó gyántás anyagok kivonassanak; a spiritus leszűrés és kisajtolás után távolítandó

el s a tinct. universalishoz használható fel. A species st. Germainhoz használják.

Senna-manna, a kézi eladásban használt keverék, egyenlő sulyrész sennából és mannából áll. Hashajtó. L. Infusum sen-nae comp.

Senyv = Cachexia, l. o.; senyvellenes szerek = anticachetica remedia.

Seprő = *Cytisus scoparius*. L. Scoparium.

Seprű, a bor erjedésének befejezte után a fenékre ülepedő élesztő, pór, az erjedés alkalmával kiválott albuminok, borkő. Lepárlás által alcoholt nyerhetni belőle, a kisajtott seprűpogácsából pedig oenanthaether nyerhető.

Sepsis, fertőzés, patogen bacteriumoknak bejutása a sebbe vagy vérkeringésbe, melyekben chemiai elváltozásokat, sok esetben halált okoznak. L. Antisepsis.

Septicaemia, evvéréség, általános vérfertőződés, melynél csekély számu bacterium forog a vérben s rázó lázak, áttételi tályogok, mint a gennyvéréségnél, nem fordulnak elő, hanem a bacteriumok diffundáló mérgeket producálnak s a halált a közvetlen intoxicatio okozza. Ilyen fertőző betegség p. o. a gyermekágyi láz, sebfertőzés.

Septicus = fertőző, ellentétben az antisepticussal. L. o.

Sequester, l. Csontszű.

Sericeus 3. = Selymes, selyemből való.

Sericin, selyemenyv, a selyem fibroinját körülvevő enyvszerű anyag: $C_{15}H_{25}N_7O_8$. Tulajdonságai megegyeznek az enyv tulajdonságaival.

Sericinsav = Sebacinsav.

Serosus = Savós.

Serpentaria, aristolochia serpentaria L. Észak-Amerikában tenyésző évelő növény, melynek gyökere — rad. serpentariae virginianae — a német II. angol és amerikai gykvek szerint hivatalos; erős camphorszagu, 0.8 cm. vastag, a kéreg igen vékony, a faállomány legyezőszerűen sugaras, a velőállomány nem a központban, hanem oldalt fekszik. Tartalmaz 0.5% illó olajat s ugyanannyi gyantát, kevés catechucersavat, aristolochint, mézgát, cukrot; hatás tekintetében a valerianához lehetne hasonlítani. Alkalmazták 3:100 arányu forrázatban lázas bántalmak folytán kimerült betegeknek mint izgató szert. Egyidőben azt hitték róla, hogy mérges kigyók harapását ártalmatlanná teszi, ez azonban nem áll.

Serum = savó, mint vérsavó a vérnek megalvadásakor a véresejteknek és rostonyának eltávolítása után visszamaradt folyékony része, mely halványsárga s vízből s abban oldott fehérnyékből és sókból áll. Az állatok vérsavóját 1894. óta a diphteria oltóanyaga gyanánt használják (főleg a ló és juh vérsavóját), melyet előzőleg a diphteria antitoxinjával telítenek meg. L. Antitoxinum diphteriae.

Serum diptheriae, l. Antitoxinum diptheriae.

Serum lactis, serum lactis commune sive neutrum, közönséges tejsavó, a tehéntej megalvasztása alkalmával (l. lac coagulatum) a kiváltott fehérnyanyagoktól — casein, túró — különválasztott fehérés, savanyu izü folyadék. A magy. II. gykv. extempore következőleg készítetteli:

Rp.

Lactis vaccini recent.

gr. 500

Ebulliant et incohante ebullitione adde

Aceti

gr. 5

Coagulatione peracta liquorem semirefrigeratum cola et cum ovi gallinacei albumine clarifica. Colaturae adde.

Magnesii carbon. hydrooxydati quant. sat. ad neutralisationem aceti, dein filtra et serva.

Az eczetsav s általában a savak az alas phosphorsavas natriumot savanyu sóvá alakítják s a fehérnyék kiválanak s savanyu folyadék marad vissza, ennek közömbösítésére való a magnes. carbon. hydrooxydat. Hasonló módon megalvasztják a tejet a pepsintartalmu anyagok, p. o. a borju 4. gyomrának nyákhártyája. L. Lac coagulatum.

A savó vízben oldott tejezükrot, ásványsókat s kevés zsirt tartalmaz, főleg a kaliumvegyek azok, melyeknek hatására számítani lehet s mint hűsítő s hashajtó ital jöhet az tekintetbe. Alkalmazzák a savót még oly esetekben is, midőn az izmok anyagforgalmát s ezzel azok elfogyását mérsékelni akarjuk, mint p. o. görvélykórnál, a tüdőben végbemenő hurutos folyamatoknál. Ne alkalmazzassék az bélhurut és emésztetlenség eseteiben.

Serum lactis acidulum, savanyu savó, ha az előbbi készítményből a magnes. carb. hydrooxydatumot elhagyjuk, savanyu savót nyerünk; a német II. gykv. ily készítménye 100 r. tejből 1 r. borkővel állittatik elő. L. Serum lactis.

Serum lactis aluminatum, a német II. gykv. szerint 100 r. tejből 1 r. alumen crudummal készül mint a rendes savó.

Serum lactis carbonico-acidulum, oly módon készül, hogy erős palaczkba $NaHCO_3$ és borkősav porát teszik s tejet öntenek reá s azonnal ledugaszolják, hogy a fejlődő CO_2 benne maradjon.

Serum lactis commune, l. Serum lactis.

Serum lactis dulce, édes savó, a német II. gykv. szerint készül oly módon, hogy 200 r. tejhez 1 r. liquor seriparust (l. o.) adnak s a folyadékot $35^\circ C.$ -nál a teljes megalvadásig hagyják állani. A leöntött savó sárgásfehér s a fehérnyén kívül a tej többi alkatrészeit változatlanul tartalmazza.

Serum lactis ferratum seu martiatum, 500 gramm édes savóból s 1 gr. ferrum citricumból áll.

Serum lactis sinapinatum, 1000 gramm tehéntejet 50 gr. fekete törött mustármaggal vízfürdőn forralva megalvasztunk s a folyadékot vásznon átszűrjük.

Serum lactis tamarindinatum, 100 r. tejből és 4 r. nyers pulpa tamarindorumból készül.

Serum lactis vinosum, 1000 gramm tejből oly módon készül, hogy azt 90°-ra melegítjük s 250 gramm savanyu fehér bort adunk hozzá.

Serum lactis vitriolatum, 1000 gramm tejből 25 gramm hígított kénsavval készül.

Sérv, hernia, a testüreg szerveinek a lágyék-, czomb, köldök, hasfal-, hasrekesz stb. izomzatrésein való előnyomulása; neve a különböző szervek szerint különböző, p. o. bélsérv = enterocele, hólyagsérv = cystocele, agysérv = encephalocoele stb. Ha a sérv nem bír a nyíláson visszahuzódni, ezt az állapotát kizáródásnak — incarcerationatio — nevezik. A sérveknek az izomzat résein való kinyomulását egyenletes nyomás által lehet megakadályozni, mely nyomásnak állandónak kell lennie s a sérvkötők által lehet elérni.

Sérv fű = *Herniaria hirsuta*.

Sesam. l. *Oleum sesami*.

Sesquicarbonas ammoniacus = *Amm. carbon purum*.

Sesquichloretum ferri = *Ferrum sesquichloratum*, mivel a (F_{e2}) gyökhöz hat *Cl* atom van kapcsolódva.

Seta = serte; *setae mucinae* l. *Mucina pruriens*.

Sevum = *Sebum*. l. o.

Sexualis = *Nemi*.

Sherry vagy xeresi bor, Pedro Jimenez, muskotály, Malvesid, Castigliano szőlőfajokból oly módon készül hogy a musthoz $\frac{1}{15}$ s. r. 67·5%-os alkoholt adnak s ezzel együtt erjesztik azt; ha a bor szesztartalma 14%-os, az erjedés megszűnik, ekkor lefejtik s még alcolt adva hozzá pár évig ászokolják s palaczkbatöltés előtt 22%-nyi szesztartalomra egészítik ki.

Si = a silicium vegytani jele.

Sialogoga remedia, nyáleválasztó szerek, melyek a nyálmirigyeket izgatva annak elválasztását fokozzák. ilyenek az eczet, illetet anyagok, fűszerek, dohány, jaborandi, közvetve a kal. jodatum, higanykészítmények.

Sialismus, ptyalismus l. Nyálfolyás.

Sidonal, piperasinum chinicum, mint hűgysavoldó szer volt ismeretes, hanem daczára, hogy componensei külön-külön jól oldják a hűgysavat, a sidonál nem felelt meg a hozzája kötött várákozásnak, sokkal jobban megfelelnek eme célra a piperazin és piperidin. l. o.

Sigillum, pecsét, a lekötőzsinor végének megrögzítésére szolgáló kerek vagy szögletes, egyik oldalán enyvezett papiros.

Sign. recepteken a signetur szó rövidítése.

Signatura, jelzék, címke, haszuálati utasítás a latin sig-

num = jel szóból alkotva; különböző formájú s kiállítású papírlap, melyen a gyógyszer-tár czime s a gyógyszer alkalmazási módja van megjelölve s gummiarabicum segélyével a kiszolgálás edényére ragasztva. A signaturák az edény nagyságához mérten különböző nagyságúak, régebben nem téglányalakúak voltak, hanem keskeny trapezformák, melyeket az üveg lekötése alkalmával a dugó mellé kötözték.

A signatura ornamenticája ne legyen nagy s rikító, mert akkor az utasítás nem tűnik fel rajta. Ha az orvosság használatára vonatkozólag a beteggel valami külön eljárást akarunk tudatni. p. o. »Az orvos kezéhez.« »Elrúzva használandó.« »Méreg.« stb, erre külön kis jelzéseket használunk.

Gyógyszer-tári állványedények signaturái rendszeren be vannak égetve, vagy fluorhydrogénnel maratva, ez utóbbi fajta signatura főleg a savas edények megjelölésére alkalmas. Kamarai vagy pinczedények signaturái legtöbbször helyen otthon készülnek, mivel a nagyobb mennyiségben rendelt szerek bennmaradnak a tartályunkban. Ily edényekre tartós signaturát leg egyszerűbben úgy készítünk, hogy copallacba annyi baryum sulfuricum praecipitatumot keverünk, míg a lacc vékonyan fekkelve is átlátszatlán fehér mázt képez. Eme mázzal a vízszintesen álló edényre ovális vagy téglányalakú signaturát festünk s $\frac{1}{2}$ nap múlva az írást finom késsel belekarcoljuk vagy pedig laccal kevert korommal reáfestjük. Főleg pinczesignaturáknak igen jól beválnak. Ha papírra írt signaturát alkalmazunk, azt a következő ragaszszal erősítjük az edényre: a signatura hátlapját bekenjük collodiummal s azonnal egy ugyanolyan nagyságú guttaperchapapírt borítunk reá; mikor ez jól odatapadt a signaturához, a guttaperchát chloroformmal beecseteljük s a nagyon jól megtörölt edényre borítjuk s megszáradás után camphorral elegyített collodium duplexxel vonjuk be, melytől ellenálló celluloid burkolatot kap. Nagyon jó lacc a következő készítmény is: Négy rész mastixot, két rész sandarak gyantát és egy rész camphort oldjuk fel nyolcz rész 96%-os alcoholban, mely oldatban utóbb oldjunk még fel négy rész rectificált terpeninolajat. Az oldatot néhány napig állaljuk és miután az oldatlan részek és a fertőzőmény teljesen leülepedtek, a tiszta folyadékot óvatosan leöntjük. A lakkozandó etiketteket a belacozás előtt néhány napon át naponta egyszer be kell egy rész arabmézga négy rész vízben való oldatával vonni. I. még Lacc.

Sikér, l. Aleuron.

Sikkanytyu, l. Scabiosa.

Silentia remedia, a csillapító szereknek régi neve.

Silicatok, a siliciumsav (SiO_2) sói, mint p. o. kalium-, natrium silicicum, aluminiumsilicát, agyag, porcellán, üveg.

Silicia pura, siliciumdioxyd, acidum silicicum. l. o.

Silicium, kovany a szénesoportba tartozó nemfémes négy

v. é. elem, $Si = 28.0$, mely az oxgén után a legelterjedtebb elem a földön. de szabad állapotban nem található. A siliciumot 1810-ben Berzelius fedezte fel oly módon, hogy a kaliumsiliciumfluoridot zinkkel hevítette. A jegezes silicium igen kemény oktaedereket képez, az alaktalan pedig fénytelen, sötét barna színű, a levegőn hevítve SiO_2 -dá ég, el, míg a jegezes silicium még oxgénben is lassan oxydálódik, de CO_2 azonnal SiO_2 -dá alakítja; csupán a HNO_3 és HFl keveréke támadja meg. a lugos oldatból savak SiO_2 -t csapnak le.

Siliciumdioxyd, SiO_2 . l. Acidum silicicum és Quaracz.

Siliciumfluorhydrogen, H_2SiFl_6 , vízben oldódó gázalaku vegyület, melyet siliciumfluoridnak vízbevezetése által állítanak elő; kétalju savnak tekinthető.

Siliciumfluorid, $SiFl_4$, SiO_2 és HFl egymásra hatásakor keletkező gáz, vízzel siliciumfluorhydrogénné egyesül.

Siliqua dulcis, Szent-János-kenyér, l. Ceratonia siliqua; siliqua = becző.

Silk protectiv. védőselyem, a Lister kötéshez használt selyemszövet.

Simarubaceae, a balzsamosnövények, családjá mintegy 110 fajjal Ázsia és Amerika forró vidékein; ezen növények quassinnemű keserű anyagot tartalmaznak. Simaruba excelsa. L. Quassia.

Simaruba officinalis, quassia simaruba L. Guyanából hozzánk kerülő, a növény gyökerének kérge, az osztr. V. gyky. szerint hivatalos volt. Csatornaalaku vagy lapos, 5–6 cm. széles, 2–3 mm. vastag kéreg, kívül sárgás parával fedett, melyen kicsiny szemölcsök s 2 cm.-nyi távolságokban harántvonalas emelkedések láthatók. Harántul nehezen metszhető, s ilyenkor a középrétegben néhány olajtartót, míg nagy kősejteket nagy mennyiségben láthatni. A kéreg igen keserű s quassinhez hasonló anyagot tartalmaz, azonkívül illó olajat, gyantát, gubacs- és almasavat, vasat s ammoniát. Könnyen hányást és hasmenést okoz. a quassia helyett használható.

Similia similibus curantur, homoopathiai gyógyítási elv, mely azt jelenti, hogy valamely betegség tüneteit oly szerekkel lehet elmulasztani, mely szerek rendes körülmények között ugyanazon tüneteket idézik elő. L. Homeopathia.

Simplex = egyszerű.

Simplicia remedia = Galenosi gyógyszerek (l. o.) ellentétben a vegyi szerekkel. L. Spagyrica.

Sinalbin, a zsiros olajától megfosztott fehér mustármagból forró alkohollal kivonható anyag: $C_{30}H_{44}N_2S_2O_{16}$, mely vízben oldatik s hasonlóan a feketemustár sinigrinjéhez. myrosinual érintkezve felbomlik nem illó sukocjansavas acrinyllé: $C_8H_7NSO_9$ és kénsavas sinapinná: $C_{16}H_{25}NSO_9$ és cukorrá. A nem illó, olajszerű alylvegyület vízben nem oldódik s át nem párolható, a bőrt azonban megvörösíti mint az oleum sinapis; KOH -

dal kezelve kaliumsulfocyanidet ad. A kénsavas sinapin lugokkal elbontható s ekkor sárgás sinapin lesz szabaddá.

Sinapin, l. Sinalbin.

Sinapis alba L. brassica alba Hook. a cruciferákhoz tartozó, Déli-Európában tenyésztett növény, melynek sárgás, 2 mm. átmérőjű gömbölyű magvai fehér mustár név alatt hozatnak forgalomba; a mag héjja törekeny, áttetsző, az ébrény sárga. A hám sejtlejében nyálka található, a fiatal magvak keményítőt tartalmaznak. Tartalmaz sinalbint, mely a jelenlevő myrosin behatására nem illó allylvegyületté bomlik, (l. Sinalbin) mely azonban izgatólag hat, a fekete mustárnál azonban enyhébb; ezenkívül van benne 22% zsíros olaj.

Sinapis nigra L. brassica nigra Koch. fekete mustár, a cruciferák családjába tartozó, nálunk honos és tenyésztett növény, melynek magvai a magy. II. gykv. szerint is hivatalosak. A magvak — semina sinapis — gömbölydedek, 1 mm. vastagok, verhenyesbarnák, görcsösek, belül sárgák, rágva égető ízűek. Ne legyen közéjük keverve a brassica rapa — kerek répa — magva, mely még egyszer oly nagy, simább felületű s rágva nem oly csipős. Tartalmaz sinigrint (myrosinavas kálium), 18% myrosint, melyek vízzel közvetítve egymásra hatván, a sinigrinből illó mustárolaj származik (l. Oleum sinapis), mely a szemet könnyezésre ingerli s a bőrt megvörösíti; van benne azonkívül 23% zsíros olaj, mely szagtalan, nem szárad, 17° C.-nál megalszik; sinapoleinsav: $C_{20}H_{38}O_2$, 19% nyálka, 4% ásványos.

Ha mustárlisztet hidegvízzel keverünk s ruha között szétkenve a bőrre helyezzük, a kifejlődő mustárolaj a bőrt feletébb izgatja, hamarabb hólyagot huz mint az empl. cantharidum. Kis mennyiségben bevéve az emésztőnedvek elválasztását fokozza, nagyobb mennyiségben hányást, hasmenést s gyomorbéllobot okoz.

Belsőleg egy evőkanálnyit 120 gramm hidegvízzel keverve szoktak beadni mint izgatót bódítókkal történt mérgezésnél, hűdéses bántalmaknál, hogy a beteget eszméletre térítsék. Leginkább a frissen készített mustárpépet külsőleg használják mint elvonó szert csuzos és hurutos bántalmaknál, a savós hártvány kezdődő hurutos, gyuladásos bántalmainál, lábfürdő gyanánt náthánál s általában midőn távolabbi szervekből vagy mélyen fekvő szövetekből vérelvonólag kell hatni.

Sinapismus, mustárkóvás, l. Cataplasma sinapis: mindig vékony rétegen, ruhára kenve kell használni s 20—30 percnél hosszabb ideig ne maradjon a testen.

Sindeticon, kitűnő ragasztó szer, mely a következőleg készül: 100 rész meszet 50 r. vízzel megoltunk s ezen keverékből 15 részt hozzáadunk egy oly oldathoz, mely 60 rész melisczukornak 180 rész vízben való oldása által készült. A keveréket 75°-ra melegítve 2—3 napig gyakran fölkeverve állani hagyjuk,

miközben a mész legnagyobb része feloldódik. A leöntött folyadék 255 részében egy éjjen át megduzzasztunk 60 r. apró enyvet s az egészet folytonos kavarással mellett tiszta oldattá főzzük.

Singultus = Csuklás. L. o.

Sinodor, magnesiümacetát oldatában feloldott magnesiüoxyd, mely pépszerű keverék, igen erős desodorans tulajdonságu s izzadt lábnaak szagtalanítására jó eredménnyel használható, nemkülönben használható fogpépekhez is.

Siphonia, l. Cautschuk.

Sipoly = fistula. L. o.

Sirolin, a bükkfakátrány hatóanyagait, főleg a guaiacolt kellemes formában tartalmazó specialitás, a gyermekek is szívesen veszik be. Adagja naponta 1–2 kávés kanál.

Sisakvirág = Aconitum. L. o.

Sisakvirág = Aconitinum. L. o.

Smegma = szappan, faggyu.

Smilacin = Parillin. sarsaparilla-saponin. L. Sarsaparilla.

Smilasaponin, l. Sarsaparilla.

Smilax chinae L. *smilax ferox*. China, Japán, Nepal, Assam vidékén tenyésző lüskés kuszó cserje, melynek helyenként megvastagodott gyökérrésze használatik a gyógytárakban mint tuber *chinae* vagy *rad. chinae nodosae orientalis*. A gumók 10–15 cm. hosszúak, hengerdedek rózsaszínü kéreggel, tömött szemcsés, fakószínü szövettel. Szagtalan és majduem izteien. Állittatik, hogy a sarsaparilla hatóanyagát tartalmazná, ezt azonban nem sikerült minden vizsgálónak kimutatni, minélfogva eme drog Európában hitelét veszítette. Kelet-Indiában, Chinában alkalmazzák a sarsaparilla javallatai alapján.

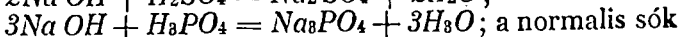
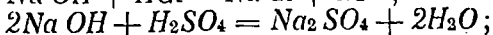
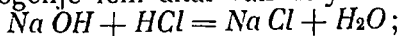
Smilax saponaria, sm. *officinalis*, sm. *syphilitica*. L. Sarsaparilla.

Sn = a stannum vegytani jele.

Só, sók, sal, savaknak és basisoknak egymásra hatása alkalmával, cserebomlás utján keletkező vegyületek, midőn a basis fémje a sav hydrogénjét helyettesíti; ugy is fejezhető ki eme fogalom, hogy a sók nem egyebek, mint fémeknek vegyületei savmaradékokkal: $Na OH + HCl = Na Cl + H_2O$.

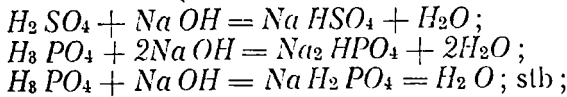
A szerint, amint a savak és basisok különböző vegyértékűek, az egymásra ható anyagok mennyisége szerint a képződött sók is különbözők, mivel a savak egy moleculájának telítésére savmaradékok vegyértéke szerint a basisnak 1, 2, 3...n egyenértéke szükséges. Hogy a sav hány basisu, azt a savmaradékkal egyesült hydrogénatomok számából tudjuk meg. L. Acidum.

Szabályos sók, (normal-sók) az olyanok, melyekben a sav összes hydrogénje fém által van helyettesítve:

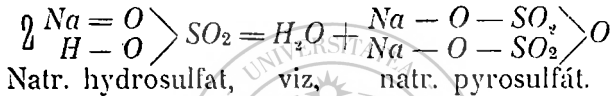

vizoldata semleges kémhatásu, de ha a fém kevésbé positiv, a savmaradék pedig hozzá képest erős negativ tulajdonságu, a kémhatás savanyu és megfordítva, p. o. a $Zn SO_4$ savanyu kémhatást mutat. A normalis sókat a savaknak lugokkal való saturatiója által állítjuk elő.

Savanyu sók (hydro... átok) az olyanok, melyekben a több vegyértékű sav hidrogénjei csak részben vannak fém által helyettesítve s a sóban H is van:

eme sók rendszeren savanyu kémhatásuak, kivételek azonban itt is vannak a szabályos sóknál említett okoknál fogva, p. o. a dinatriumhydrophosphát lugos hatásu Ha a savanyu sókból vizet vonunk el, anhydrosavanyusók keletkeznek, melyek önálló savak normalis sóinak is foghatók fel:

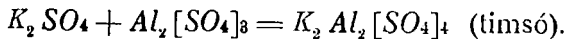
ez a pyrokénsav: $H_2 S_2 O_7$ szabályos sójának tekinthető. A savanyu sók basisokkal savak módjára viselkednek s megmaradt hidrogénjük fém által helyettesíthető.

Básisos sók az olyanok, melyekben a több v. é. fém kevesebb v. é. savhoz van kötve, midőn a basist uem telítettük tökéletesen savval:

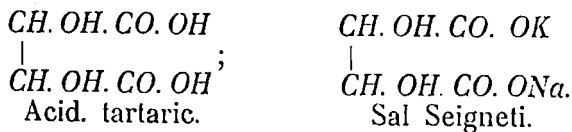

Savval szemben lugok módjára viselkednek.

Kettős sóknak nevezetnek ama sók, melyek két különböző fémű sónak egyesüléséből származnak:

Vegyes sóknak nevezzük ama sókat, melyeknél a több v. é. sav hidrogénjei különböző fémekkel vannak helyettesítve, ilyennek tekinthető a fenti vegyes só is, szép példa erre a kálium natrio-tartaricum:

Az amphid-sók nevezéktana a sav latin nevéből indul ki; a sav latin neve rendszeren a savat jellemző elem nevéből veszi eredetét, így $H_2 SO_4$ kénsav, *acidum, sulfuricum* (a sulfurból), $H_3 PO_4$ phosphorsav, *acidum phosphoricum* (a foszforból). A savat néha arról a sóról nevezték el, melyből készül pl. HNO_3 salétromsav, *acidum nitricum*, a salétrointól, illetőleg nitrumtól.

régenten a savak sóit úgy nevezték el, hogy a fém neve elé tették a savat jellemző szót és ezután »as« szótagot ragasztottak hozzá. Így *nitras kalii, sulfas ferri*. A sójelző nevek genitivusa: *nitralis, sulfatis*, ezekből az »is« birtokragot elhagyva, keletkeztek a savmaradékok új elnevezései, mint *nitrat, sulfat, phosphát*, melyek a régi savneveknek etimologiai tövei. Ha ugyanazon elem kevesebb amphiddal képez savmaradékot, az »at« szótag »it«-re változik. A sók elnevezésére egyszerűen a savmaradék neve elé tesszük a fém nevét és ha a fém-atomok száma egynél több, akkor ezt görög számnévvel mondjuk ki. A sóknak régibb elnevezésében a fémnek neve főnévként, a savé pedig melléknévként szerepelt.

Végül meg kell még jegyezni, hogy a 3—4 évtizeddel ezelőtt írt művekben a sók elnevezésénél nem a fém képezte a főnevet, hanem az amphidsók akkori felfogása szerint a fém-oxyd. Ehhez képest például a calciumsulfatot kénsavas calcium-oxydnek nevezték és kémiai képletét is ennek megfelelően CaO, SO_3 írták.

Socotorin, l. Aloe.

Soda = natrium, összetételekben főleg régebbi elnevezéseknél gyakori, p. o. *soda bicarbona* = *natr. hydrocarbonicum, sulfas sodae* = natrium sulfuricum, stb. L. Natrium...

Sodium, szikeny = Natrium.

Róképzők, halogének: chlor, jód, brom, flour, melyek fémekkel közvetlenül sókká egyesülnek, L. Halogének.

Sol. vényeken használatos rövidítés = *solutio, oldat*. L. o.

Solanin: $C_{48}H_{80}NO_{16}$, a legtöbb solanumféle növény gyümölcsében, gyökerében előforduló alcaloida, mely vízben és alkoholban oldódó alaktalan vagy túlalaku vegyület, gyengén lúgos kémhatású, amylnszeszszel az oldatból kirázható; hig savakkal képezett sóiból lúgok kocsonyás csapadék alakjában csapják ki. Savakkal főzve solanidinre és cukorra hasad. Analgeticum és nervinosedativum, alkalmazzák 0.01—0.06 gr.-os adagokban asthma, epilepticus rángások eseteiben. L. Dulcamara.

Solanum dulcamara l. Dulcamara.

Solanum lycopersicum = Paradicsom.

Solanum racemosum = Phitolacca. L. o.

Solanum tuberosum = Burgonya.

Solatrium furiale, l. Belladonna.

Solfatura, vulcanicus helyeken a föld repedéseiből kiömlő H_2S , kéngőzök és kénessavas helyek.

Solidificatus 3. = Szilárdított.

Solidaris, tömött, szilárd; *solidaris pathologia*, a humoralpathologia (l. o.) ellentéte.

Solutio, oldat, l. o.

Solutio acidimetrica normalis, szigoruan szabályos savmérő folyadék, mely a magy. II. gykv. szerint oly módon készül, hogy 56 gr. szilárd KOH-t annyi destillált vízben oldanak fel,

hogy az oldat 1000 cm³ legyen. Az oldat akkor pontos, ha 10 cm³ normal sósavat 10 cm³-e telít. E ne reagens oly üvegben tartandó, melynek dugóján át egy rézsut hajlított cső van illesztve *Ca O*-dal és *Na₂ SO₄*-tal; ha az oldat a mézsvizet megzavarná, azt 10 gr. mézsből készült mézstejjel kell főzni, míg egy kivett próba a mézsvizet többé meg nem zavarja. (*CO₂* kizárása). L. Acidimetria.

Solutio alcalimetrica normalis, szabályos lugmérő oldat, a magy. II. gykv. szerint oly módon készül, hogy 1.25 f. s. (25 %-os) sósavat annyira hígítunk, hogy 5 %-os legyen, tehát 200 s. r. 25 %-os sósavat destillált vízzel 1000 cm³-re hígítunk. A normal oldat készítéséhez az 5 %-os oldatból 20 gr. *KHCO₃*-nak 30 cm³ vízben való oldatához addig c. epegetünk, míg az indicator színe megváltozik: az elhasznált sósavmennyiséget megmérve, 1000 cm³-re hígítjuk, ez a normal oldat, mely 1 literben 1 egyenértékű *HCl* gázt tartalmaz: 36.4 grammol. 100 cm³ normal lugmérő oldat 100 cm³ normal savmérő oldatot telít. L. Alcalimetria.

Solutio aluminii acetici fortis: Rp. Alumin. crudi gr. 10 Plumbi acet. cryst. gr. 20. Aquae destill. gr. 200. Misce et filtra.

Solutio aluminii acetici mitis: Rp. Alum. acet. solut. fort. Aquae dest. s. aa partes. Misce.

Solutio amyli, keményítő oldat: Rp. Amyli puri pulv. 0.05 gr. 1 cm³ vízzel eldörzsölve 9 cm³ felforralt vízbe öntendő s 1—2 izben felforralandó; ha zavaros lenne, át kell szűrni. A jodometriában indicator.

Solutio arcani duplicati = Solutio salina.

Solutio argenti nitrici decinormal, I. Argentum nitric. decinormal.

Solutio arsenicalis Bazin, Ammonium arsenicosumnak 1 : 6000 arányu vizoldata. Az arsen javallatai alapján napi 2—4 kanállal adagolják. Biett arsenoldata 1 : 5000 arányu.

Solutio arsenicalis Brera: Rp. Acidi arsenicosi. Kalii carbonici aa gr. 2.0 Aque cinnamomi s. 60.0 Aquae dest. s. 180.0.

Solutio arsenicalis Clemens: Rp. Acidi arsenicosi Kalii carbonici aa gr. 1.0 solve in Aquae dest. gr. 3.0. Solutionem dilue Aquae destillatae quantitatae tanta, ut pondus solutionis sit gr. 1000. Huic solutioni adde Bromi puri gr. 2.0 Stet in vitro bene clauso.

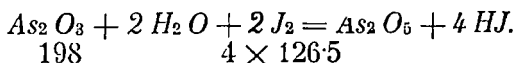
Solutio arsenicalis Devergie: 1—1 gr. acidum arsenicosumot s kalium carbonicumot 500 gr. vízben feloldunk s 15 gr. Spir. melissaet adva hozzá, alcannatincturával megfestjük.

Solutio arsenicalis Donovanii: Rp. Arsenici jodati gr. 0.10. Hydrargyri bijodati rubri gr. 0.20. Kalii jodati gr. 2.0 Aquae dest. s. gr. 60. Macerando fiat solutio. tum filtra. (Pedrolli). vagy pedig 0.2 acid. arsen. 0.4 hydr. bijodat. rubr. és 4.0 jodkaliu-mot 120.0 lepárolt vízben feloldunk. *Hebra* ezen előíratot következöleg változtatta meg: 1.25 acid. arsenicos, 3.25 hydr.

metall. és 2·5 jodot szeszszel megnedvesítünk és egyenletes porrá dörzsölünk. Ezen keveréket 40·0 jodkőenysav és 560·0 víz keverékében rázás által feloldjuk. Alkalmazása a következő: Rp. Solut. Donovanii gr. 4·50, Syrupi zingiberis gr. 17·0 Aquae dest. s. gr. 100. M. D. S. Naponta 3 kanállal az arsen javallatai alapján.

Solutio arsenicalis Fowleri, liquor kalii arsenicosi, solutio mineralis, mixtura mineralis Fowleri, liquor antipyreticus, Fowler arsenessavas oldata, a magy. II. gykv. szerint: 1 gr. pontosan lemért arzéntrioxydot ugyanannyi kal. carbonáttal és igen kevés vízzel addig főzünk (kémcsőben), míg az As_2O_3 tökéletesen feloldódik. Ilyenkor CO_2 elillanása közben metaarzensavas *K* keletkezik: $As_2O_3 + K_2CO_3 = 2KAsO_2 + CO_2$. A foyadéket előre megmért üvegbe öblítve, annyi vízzel higitjuk, hogy sulya pontosan 100 gr. legyen. (Gykv.)

Szintelen, átlátszó, erősen lugos kémhatású foyadék; a metaarzensavas kalium oldatának tekintendő. Reactiója: egy csepjét platinadróton beszárítva, a lángot fakó ibolyaszínűre festi. Az arsenessav reakciója: sósavval megsavanyítva, H_2S -nel dús citromsárga csapadékot (arzentrisulfid) ad: $2KAsO_2 + 2HCl = 2KCl + 2HAsO_2$; és $2HAsO_2 + 3H_2S = As_2S_3 + 4H_2O$. Pontosán $1\frac{1}{10}$ arzéntrioxydot tartalmazzon. Ennélfogva ha 5 grammját 20 gr. vízzel, 1 gr. natriumhydrocarbonáttal és néhány csepp keményítőoldattal elegyítjük. 10 cm. $\frac{1}{10}$ n. jódoldatot szintelenítsen az el; még 0·1 cm. jódoldat maradandóan kékre fesse a foyadéket. [Az As_2O_3 mennyiségi meghatározása ugy történik, hogy az $\frac{1}{10}$ n. J oldattal arzénpentoxiddá (As_2O_5) oxydáljuk:

Állás közben oxydatio útján arsensavas kaliummá alakul át.

A német gykv. készítménye épily erős, de 15 gr spir. melissaet tartalmaz, míg az osztr. V. gykv. készítményében spir. angelicae comp. van.

A solutio arsenic. Fowleri kalium arsenicosumot tartalmaz s az arsenessav javallatai alapján adják napjában 3-szor 3—6 cseppjével s naponta 1 cseppel többet 16—20 cseppig s így vissza; a nagyobb adagok nem oly kedvező hatásuak mint a kicsinyek. I. Acidum arsenicosum.

Solutio arsenicalis Harleil, a Fowler-oldattal analog készítmény, de natr. carbonicummal készül.

Solutio arsenicalis Jacobi: oly módon készül, hogy 1 gr. acidum arsenicosumot, 12 gr. kal. carbonicummal 168 gr. lepárolt vízzel felére besűritik s kihülés után ismét kipotólják a vizet s 5 gr. szeszt adnak hozzá.

Solutio arsenicalis Pearsoni: 0·05 gr. natr. arsenicosumot tartalmaz, 30 gr. vízben.

Solutio barii chlorati decinormalis. I. Baryum chloratum. decinormalis.

Solutio Belgica, I. Solutio calcii oxysulfurati.

Solutio calcii oxysulfurati, solutio Belgica, solutio Vleminckx, kénes mészoldat. I. Calcium oxysulfuratum.

Solutio Donovanii, I. Sol. arsenicalis Donovanii

Solutio ferri oxydati, I. Ferrum oxydatum dialysatum liquidum.

Solutio glutinis, enyvoldat, apró darabokra zúzott csontenyvet százannyi vízzel kell főzni addig, míg nagyobbára feloldódik. Hevenyében készítendő.

Solutio indici, indigót füstölgő kénsavban oldunk s lángreakcióhoz való használat esetén annyira higitjuk az oldatot, hogy azon a kalium carbonicummal festett láng átlátszodjék, a a natr. carbonicumé ellenben ne.

Solutio jodi decinormalis, $\frac{1}{10} J = 0.01265$ gramm 1 cm^3 -ben. Porrá dörzsölt száraz jódból 12.65 grammot lemértünk egy literes lombikba s 25 gr. kal. jodatumnak 100 cm^3 vízben való oldatában hűvös helyen feloldjuk s 1000 cm^3 -re higitjuk. 10 cm^3 jódoldatot 10 cm^3 natr. thiosulfát oldat szintelenítsen el. Eme oldattal határozzuk meg a hánytató hörkő, kénhydrogén-víz és sol. arsenicalis Fowleri $\frac{1}{10}$ -os tartalmát.

Solutio jodi et kalii jodati = Solutio jodi decinormalis.

Solutio jodi Lugolii, I. Lugd. oldat.

Solutio jodi Lupoli:

Rp.

	I.	II.	III.
Jodi	0.02	0.05	0.07
Kalii jodati	0.07	0.08	0.12
Aquae dest.	2.25	2.50	2.50

Használják mint a Lugololdatot.

Solutio kalii bichromici pro batteria electrica:

Rp.

Hydrargyri sulfurici	part. 1.
Acidi sulfur. anglic.	
Kalii bichromici aa	part. 10.
Aquae dest. s.	part. 79.

Solve.

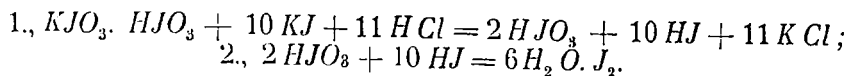
Solutio kalii bijodici decinorm. pro jodo, jódsa $\frac{1}{10}$ szabályos savanyu kaliumjodat oldat. $\frac{1}{120} KJO_3 HJO_3$ azaz 0.00324 gr. 1 cm^3 -ben, $\frac{1}{10} J$ azaz 0.01265 gr. 1 cm^3 -ben.

Rp.

Jodi puri	gr. 16.0
Kal. chlorici	gr. 15.0
Aquae dest.	gr. 80.0
HNO ₃ conc.	gr. 0.2

A keveréket a jód feloldódásáig melegítjük s ha az egész sótlömeg feloldódott, megsűrjük; kihüléskor savanyu jódsavas kalium jegecedik ki, melyről az anyalugot letöltjük, hideg vízzel a sót kimossuk s forró vízből ismét kifejecczítjük. A porrá dörzsölt s 100°-nál megszáritott sóból 3·24 gr.-ot szükség alkal-mával feloldunk annynyi vízben, hogy az oldat 1000 cm³. legyen.

A savanyu jódsavas kalium sósav jelenlétében a *KJ*-mal következőleg bomlik

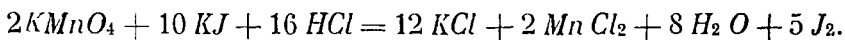

Solutio kalii bromici decinormalis pro bromo; bromra $\frac{1}{10}$ szabályos kaliumbromat oldat: $\frac{1}{60}$ *KBrO₃*, azaz 0·00278 gr. 1 cm³-ben; $\frac{1}{10}$ tiszta *Br* azaz 0·00798 1 cm³-ben. Rp. Kalii bromici siccata gr. 2·78, solve in Aquae destill. grbus 300 et dilue, ut solutio 1000 plane cent. cubica efficiat. Az oldat pontosságáról következőleg győződünk meg: 20 cm³. oldathoz 1 gr. tiszta jódkaliumot s 1 cm³. sósavat adunk s hűvös helyen állva hagyva a folyadékot 2 annyi vízzel higitjuk, eme oldatot épen 20 cm³. thiosulfát oldat szintelenítse el; a folyamat ez:

Jodometriában használják a jód leválasztására.

Solutio kalii hypermanganici decinormalis pro oxygenio, oxygénre $\frac{1}{10}$ szabályos kal. perm. oldat, chameleon oldat: $\frac{2}{100}$ *KMnO₄* azaz 0·00316 gr. 1 cm³-ben, $\frac{1}{20}$ *O* azaz 0·0008 gr. 1 cm³-ben. Oly módon készül, hogy 3·16 gr. kal. hypermanganicumot vízben feloldunk s az oldatot 1000 cm³-re higitjuk. He-lyességéről a következőleg győződünk meg: 0·5 gr. *KJ*-t felol-dunk 100 cm³. vízben s 2·5 cm³. tömény *HCl*-t s 10 cm³. kém-szert adunk hozzá, midőn jód válik le; az oldat elszinteleníté-sére épen 10 cm³. $\frac{1}{10}$ szabályos natr. thiosulfát oldat szükséges:

Az oxygen meghatározására használják l. Oxydimetria.

Solutio laccae musci, laccmus oldat: az árubeli lacca musci (l. o.) előbb alcoholal jól megmosandó, hogy a gyantás anyagok feloldódjanak, a maradékhoz kevés vizet adunk s üle-pedés után azt ismét letöltjük róla s a maradékot 20-szoros mennyiségű lepárolt vízzel leforrázzuk, pár napig állani hagy-juk s szűrlezzük. Az így nyert folyadékot két részre osztjuk, az egyikhez addig adunk hig kénsavat, míg az oldat színe ha-tározott vörös lesz s a másik oldatból annyit adunk hozzá, míg ibolyaszínű lesz a folyadék. Félig töltött s vattával ledugaszolt edényben álljon. Indicator.

Solutio Lugoli, l. Lugol-oldat.

Solutio Lupoli, l. Sol. kalii jodati Lupoli.

Solutio natrii thiosulfurici decinormalis: $\frac{1}{10}$ *Na₂S₂O₃*. 5 *H₂O*

azaz 0.0248 1 cm³-ben. Oly módon készül, hogy 24.8 gr. jégezes, porrátört natr. hyposulfurosumot annyi lepárolt vízben oldanak fel, hogy az oldat épen 1000 cm³. legyen. A jodometriában (l. o.) a jód mennyileges meghatározására használják. I. Jodimetria. Natr. hyposulfurosum.

Solutio Pearsoni, l. Solut. arsenicalis Pearsoni.

Solutio Picot-i dermatotuberculotic. Rp. Guaiacoli 50, Jodoformii 1.0. Olei olivari Faraffini aa 47.0. Subcutan.

Solutio Pignoli, dermatotuberculotica: Rp. Eucalyptoli 14.0 Guaiacoli 5.0 Jodoformii 1.0 Olei olivari 80.0. Subcutan.

Solutio Plencki, l. Liqnor corrosiv-Plencki.

Solutio salina seu arcani duplicati: Rp. Arcani duplic. cryst. 15. Aquae communis 25. Solve. Hashajtó.

Solutio Schleichi pro inject. subcut.

Rp.

Morphii mur. 0.025 0.025 0.005

Cocaini » 0.20 0.10 0.01

Natr. chlor. p. 0.20 0.20 0.20

Aquaesterilis. 100.0 100.0 1000.0

Solutio Vleminckx, l. Calcium oxysulfuratum.

Solutio Willati: Rp. Cupri sulfurici Zinci sulfurici aa gr. 5.0 solve in aceti vini gr. 40.0 dein adde Plumbi acet. cryst. 10.0 Antea solum in Aceti vini 40.0 M. D. S Solutio Willati. Üledékkel adandó ki. Az állatgyógyászatban sebekre mint adstringenst használják.

Solutol és solveol desinficiensek és antisepticumok s a carbolsavban levő cresolok oldható sóit tartalmazzák; így a solutol 100 cm³-ben tartalmaz $\frac{3}{4}$ rész cresolnatriumot s $\frac{1}{4}$ rész szabad cresolt, a solveol pedig cresotinsavas natriummal készített tömény cresoldat. 0.5%-os vizoldatát használják a 2%-os carbol oldat helyett.

Solventia, l. Resolventia.

Solveol, l. Solutol.

Solvinok, polysolve, phenolsulfoleinsav, dissolvant universel, huile pour la teinture, török-vörös olaj, Runge által 1834-ben felfedezett s pácznak ajánlott vagyületek, melyek oly módon állithatók elő, hogy jégben hűtött edényekben levő olajokra, zsirokra tömény kénsavat engedünk hatni, midőn az illető zsírsav savanyu kénsavestere keletkezik, melyeket ammoniával közönbösítenek. Mint kenőcsalapanyagok alkalmazatlnak. I. Phenolsulfuricinsav. Polysolve.

Somatose, az elberfeldi Bayer F. gyár albumose készítménye, mely 78—84% albumoset tartalmaz; sárgás, szemcsés, íztelen, vízben könnyen oldódó por, mely mint fehérnye tápszer bír a gyógyászatban értékkel s napi 15—20 grammos adagokban lázas állapotoknál, erőtlenségnél, emésztési zavaroknál használtatik, mivel a szervezet fehérnyevesztését hamar pó-

tolni képes. A somatose roborans a somatosenak spanyolborban való 5%-os oldata.

Somkóró, l. Melilotus.

Somnium = álom; somniferus = álomhozó.

Sonkapác, l. Pác.

Soor, szájpenész, a saccharomyces albicans nevű spórás gombának a száj hártáján való letelepedése, mely kiválóan csecsemőknél lép fel sárgás-fehér vagy egészen fehér hártya alakjában a fogínyen s a nyelven vagy a pofák belfelületén. Gyenge antisepticumokkal hamar elmulik.

Sopor = öntudatlanságig fokozódott álomosság, kábultság. l. Letargia.

Sorbin, sorbose $C_6H_{12}O_6$ a belkenyér gyümölcsnedvében előjövő cukorféleség.

Sorbit: $C_6H_{14}O_6$, halvegyértékű alkohol, mely számos gyümölcs nedvében, főleg a sorbus aucupariában fordul elő.

Sorghum saccharatum, cirok, a pázsitfélék (l. Gramineae) családjába tartozó mediterrán vidéki növény, melynek nedvében cukor van. l. Saccharum.

Sorvadás: népies neve a tuberculosishoz. l. o.

Sosal, aluminium paraphenolsulfuricum :

fanyar ízű, phenolszagu vízben és alkoholban oldódó kristályos szemcséket képez, előállítható az aluminiumhydroxydnak paraphenolsulfosavban való oldása által. Gyenge desinficiens, 1%-os oldatban kasználják.

Sósav = Acidum hydrochloricum.

Sósavas l hydrochloricum.

Sósorszesz, l. Spir vini salitus.

Sósdí, l. Oxalis acetosellae.

Sóska, l. Rumex.

Sóskasav = Acidum oxalicum.

Soson, hushól készített fehérnye-praeparatum mint a somatose, de vízben nem oldódik.

Soymida febrifuga, Jussieu. swieteina febrifuga Willd. a meliaceák családjába tartozó fa India déli részén, melynek kérge rohunkéreg név alatt az indiai gykv. szerint hivatalos. A fiatal kéreg sima, szürkés rozsdaszínű, belül fénylő veres-barna. Tartalmaz borszeszben oldható keserű anyagot, csersavat főleg a háncsban, nyálkát és keményítőt a parenchymsejteken. Félbenhagyó láznál, hasmenés és vérhas utáni kimerülésnél jó eredménnyel használják.

Sozjodol, dijudoparaphenolsulfonsav, a kereskedésben különböző fémekkel képezett sói vannak forgalomban, főleg a natrium-, kalium-, hydrargyrum- és zincum sozjodolicum, ezek mint antisepticumok használatnak oldatban vagy hintőpor gyanánt. l. Acidum sozjodolic.

Sömör, l. Herpes. Psoriasis,

Sör, l. Cerevisia.

Spacolo toxin = Spasmodin.

Spagyrica remedia, vegyi gyógyszerek, ellentétben a Galenosi gyógyszerekkel. l. Galenicus szerek.

Spanyolbors = Piper hispanicum, l. Capsicum.

Spanyolgallér = Parafimosis.

Spanyolviasz, pecsétviasz, sellak, velencei terpentín, czi-
nober és benzoegyantából készült rudak, melyekbe kréta, Ba
 SO_4 , angol vörös is van keverve, hogy tulságos lágyak ne le-
gyenek. Rp. Laccae in tabulis 1000, Colophonii 180, Tereb.
crass. commun. 120, Styracis 28. Minii pulv. 100, Pulv. cretae,
Barii sulf. pulv. aa 50. Solve lege artis balneo aquae et formis
effunde.

Sparadrap = Emplastr. adhaesiv. americanum elasticum.

Sparteinum, a spartium scoparium (l. Scoparium) alcaloi-
dája: $C_{15}H_{26}N_2$, mely olajszerű, víznél nehezebb, abban alig
oldódó folyadékot képez, 288° -nál forr, savakkal jegecedő só-
kat képez, ezek közül a sparteinum sulfuricum a helvét gykv.
szerint hivatalos; ez $C_{15}H_{26}N_2 \cdot H_2SO_4$ + aqu képlettel bír, szin-
telen, vízben és alkoholban oldódó prismákat képez, A spartein
a bolygidegekre, a szívmozgásokra gátló és a légzőközpont
hűdítőleg hat. Alkalmazzák 0.02–0.03 gr.-os adagokban a di-
gitalis helyett. 0.5% -os oldatát ecsetelő gyanánt adják orbán-
czos, scarlátos megbetegedéseknél. l. Scoparium.

Spartium scoparium, l. Scoparium.

Spasmodin, spacolo toxin: $C_{20}H_{21}O_9$, a secale cornutum
egyik hathatós alkotórésze, mely Jacobi dr. szerint oly módon
állítható elő, hogy az ergolint aetherrel kivonjuk, a filtrált ol-
datot elhagyjuk párologni s a maradékot petroleumaetherrel
kírázzuk, midőn tiszta spasmodin marad vissza. Alaktalan sárga
por, eczetaetherben, alcaliakban oldódik, az utóbbiakkal sókat
képez, melyekből még a CO_2 is kicsapja. A spasmodin épügy
hat mint az ergotin s annak javallatai alapján 0.04–0.08–0.10
gr.-os adagokban alkalmazzák.

Spasmus = Görcs. l. o.

Spatula, lapocz, különböző hosszúságú, végükön lapátala-
kulag kiszélesedett fém-, csont, celluloid eszközök, melyek kenő-
csök, extractum kivevésére, pilulamassák kikaparására, tapaszok
felkenésére, használtak.

Spathum, pát = Baryt, összetételekben baryumot jelent.

Specialitás = Különlegesség.

Species, fűkeverék, theaelegy, aprórametelt növényrészek-
nek elegye, mely vagy főzet, forrázat készítésére, vagy pedig
nedves borogatásokra alkalmaztatik. l. Fomentatio. Cataplasma.
A magy II. gykv. szerint, három species hivatalos: Sp, althaeae.
sp. amaricantes és a sp. St. Germaine. A számtalan speciesek-
ből a leggyakrabban előfordulók ezek.

Species altheae, ziliz-lhea elegy. magy. II. gykv. szerint: Rp. Folior. altheae 1000, Rad. altheae 500, Rad. liquirit. non decorat. 300, Flor. malvae vulg. 100. Conscissa, mixta serva.

Species amaricantes, keserű thea-elegy, sp. stomachica pharm. Hung. II.: Rp. Hb. absinthi, — centaurei, Flavedin. cort. aurant. aa 160 Fol. trifol. fibrin — cardui bened. Rhizomatis calami, Rad. gentian. aa 80, Cort cassiae cinnam. 20. Conscissa et contusa misceantur. 10:100 arányát főzet alakjában rendelik mint amara tonicát.

Species aperitivae quinque radic. Rp. Rad. gramin. — bardannae — cichorei, — foeniculi aa 30. — liquirit. 20. Misce.

Species aromaticae, illatos thea-elegy, a magy. I. gykv. szerint: Rp. Hb. origani, Folior. salviae — menthae pip. Flor. lavendulae aa partes equales, Misce. Főzetét mint enyhe izgatót használhatni. Eme keveréknek pora képezi a

Species aromaticae pro cataplasmate nevű port, melyet langyos vízzel péppé keverve pépes borogatáshoz mint enyhe bőrizgatót lehet használni. Nélkülözhető készítmény.

Species atramentariae, tintához való elegy: Rp Gallarum 1300, Ferri sulfurici cryst. 720, Gummi arab. pulv. 576. Misce. Sufficit pro Aceti 3360 et Aquae 25200. L. Tinták.

Species diureticae, húgyhajtó thea-elegy: Rp. Baccae junip. r. t. Ligni junip. aa 50, Rad. ononid. spinosae — liquir aa 25. Misce.

Species duorum, I. Species infantum.

Species emollientes, lágyító thea-elegy, a magy. I. gykv. szerint: Rp. Fol. altheae. — malvae, Hb. meliloti aa. 500. Pulv. semin. lini 1000. Fiat species.

Species emollientes pro cataplasmate, porráttörl spec. emollientes, gyengén izgatós s melegtartás folytán a szöveteket megduzzasztó s lágyító hatású, minek folytán az illető szövetben az anyagforgalom emelkedik s a mélyebben fekvő szövetekből vér vonalík el. I. Fomentatio.

Species fumales, I. Pulvis fumalis.

Species Hispanicae, sp. polychrest. Rp. Hb. altheae, Fol. scabiosae — farfarae, — pulmonariae aa 800, — hepatic. nob. — melissae aa 400, Ligni sassafras, — guajaci, — santali rubri, Rad. graminis, — liquirit. aa 300, Sem. foeniculi, Flor. lavendul. — papav. alb. aa 100, — cyani, — verbasci aa 60. Jól elkeverve s a portól kiszítálva 30—40 grammonként széles száju üvegekbe tömendő.

Species infantum: Rp. Rasurae cornu cervi 500, Rad. salep 25. Sem. foeniculi conscis. 50. Misce... Viennenses seu sp. duorum: Rp. Rad. altheae 100, — liquirit. 20, — graminis 40, Capit. papaveris 5. Misce.

Species laxantes St. Germain, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Folior. sennae sine resinae 40, Aquae dest. qu. s. intime madefacta, consperge cum Pulv. kalii hydrotartarici 5. Misce.

caute, ut pulvis, in quantum possibile aequaliter divisus sit, et foliis adhaereat. Siccatis adde Fol. sambuci 20. Fructuum foeniculi contus. 10. Serva vase bene clauso. Az osztr. pharmacopoea a flor. sambuci helyett flor. tiliaet rendel. (L. St. Germaine gróf). Hashajtó. L. Senna.

Species lignorum, sp. ad decoct. lignorum, fathea keverék, az osztr. V. gykv. szerint: Rp. Rad. bardanae. — sarsaparillae aa 100, — liquir. Ligni santali rubri aa 50, — guaiaci, — juniperi-sassafras aa 200. Misce. A német II. gykv. szerint: Rp. Ligni guaiaci 50, Rad. ononid. 30, — liquir. Ligni sassafras aa 10. Misce. A helvét gykv. szerint: Rp. Fruct. anisi, — foeniculi aa 10, Ligni guaiaci, — juniperi aa 100, — santali, — sassafras aa 100, Rad. liquir. 80. Misce. Főzetét alkotrészeinek javallatai alapján mint alterans szert használják. L. Decoctum lignorum.

Species pectorales, sp. pulmonum, mell-thea köhögés ellen; melyet különböző pharmacopoeák hivatalossá is tettek:

Pharm. austr. VI.

Pharm. germanic. III.

Rp.

Fol. altheae 400,
Rad. liquir.
» altheae
Hordei perlar.
Siliquar. dulc.
Caricarum aa 100,
Flor. verbasci
» malvae vulg.
» papav. Rhoead.
Fruct. anisi stell. aa 10.

Misce.

Az V. kiadásban az althea levél helyett fol. hepatic. fol pulmonar. és fol. scabiosae van.

Rp.

Rad. altheae 80,
» liquirit. 30,
» iridis flor. 10,
Fol. farfarae
Flor. verbasci
Fruct. anisi aa 20.
Misce.

Pharm. helvetica.

Rp.

Flor. tiliae 20,
» verbasci 10,
Fol. capill. Ven.
» malvae aa 20,
Fruct. foeniculi 10,
Rad. altheae 80,
» liquir. 40.

Misce.

Species pro vino absynthi, ürmös borhoz való keverék: Rp. Hb. absynthi 140. Hb. centaurii, Cort. aurant. flav. aa 100, Rad. calami, Sem. coriandri aa 70. Sem. amomi parad. 35, Fruct. cariophyllor. Cort. cinnamomi, Flor. rosar. aa 20, Sem. sinapis nigri 560, Sem. coriandri 17. Misce. 50 liter borra 100 gramm veendő s hosszú, keskeny vászonzacskóba kötve a borba felfüggesztve tartandó. A sem. sinapis a bor erjedését megszünteti.

Specifica remedia, sajátos gyógyszerek, ama igen kevés szer csoportja, melynek tagjai a betegség előidéző okára közvetlenül hatván, gyógyerő dolgában ama betegség megszünte-

tésére különösen alkalmasak. Ilyenek p. o. a salicyl az ízületi csúz ellen, a chinin a váltóláz, a higany, kalium jodatum a siphylis ellen stb. A gyógyszerek óriási többségével azonban csupán a betegségek tüneteire vagyunk képesek hatni.

Specificum antepilepticum = Cuprum ammoniacale.

Specificum Paracelsi = Arcanum duplicatum.

Specificum sulfuricum febrifugum = Chininum sulfuricum.

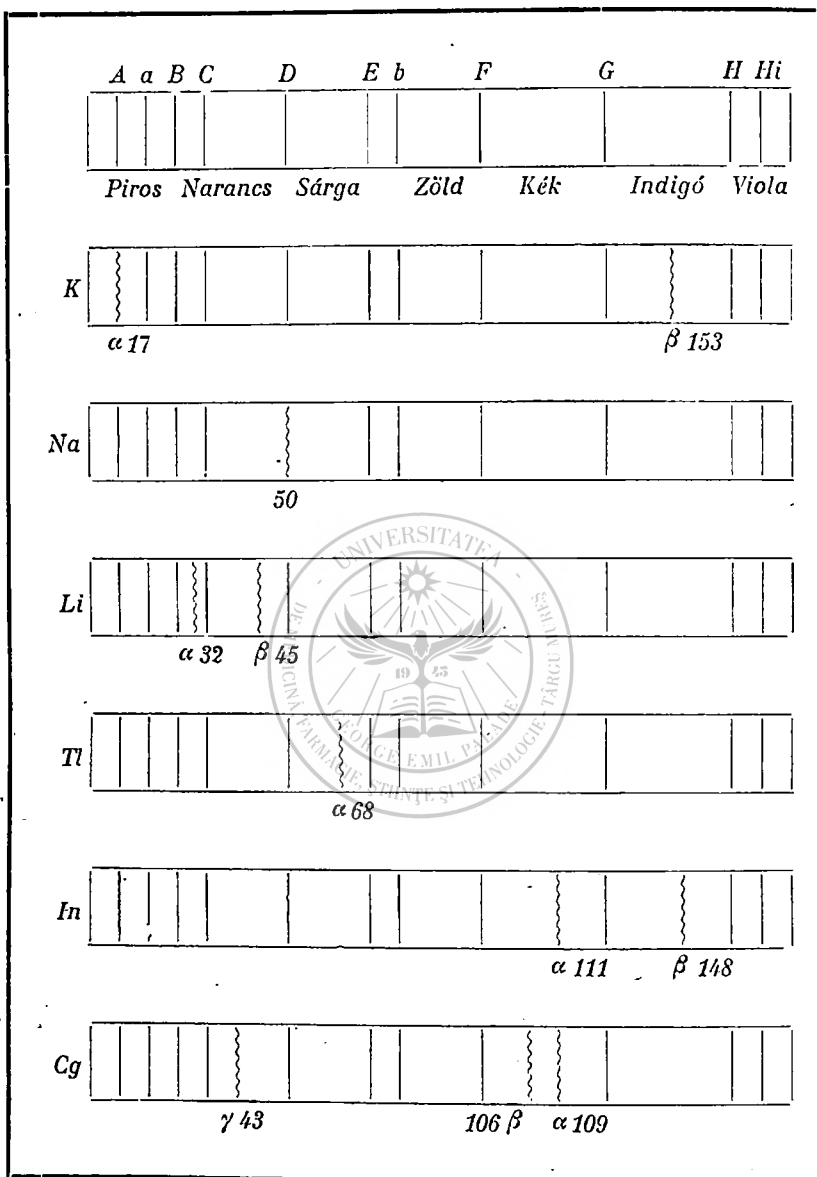
Specificus suly, sajátos suly = Fajsuly, l o.

Spectralanalysis, szinképelemzés, Kirchhof és Bunzen által 1859-ben felfedezett elemzési mód, melynek lényege az, hogy izzó testek által kilövelt színes sugarakat üvegprisma által megtöretnek s a szétszort színeket s azok helyzetét távcsővel vizsgálják, ez az emissió eljárás; valamely ismert fényforrás fényét a vizsgálandó testen átvezetik vagy azt azáltal visszaverik, ez az absorpció eljárás.

Minden elemnek izzásig hevített gőze az elemre nézve jellemző fény sugarakat lövel ki, mely sugarak hullámhossza s prisma által előállított szinképe az egyes elemekre nézve állandó s szakadozott, sötét alapon álló fényes vonalokból áll. A csak fehér izzásig hevített vegyületek szinképe a rendes szivárványszínekből áll. Az emissió és absorpció közötti összefüggést Kirchhof a következő törvényben adja: amely sugarakat valamely anyag bizonyos hőmérsékletnél magából kilövel, ugyanazon sugarakat képes el is nyelni, ha hőmérséklete ugyanaz. Ez a magyarázata a Fraunhofer-féle vonalaknak. L. o. Az ily szinképet elnyelési vagy fordított szinképnek is nevezik.

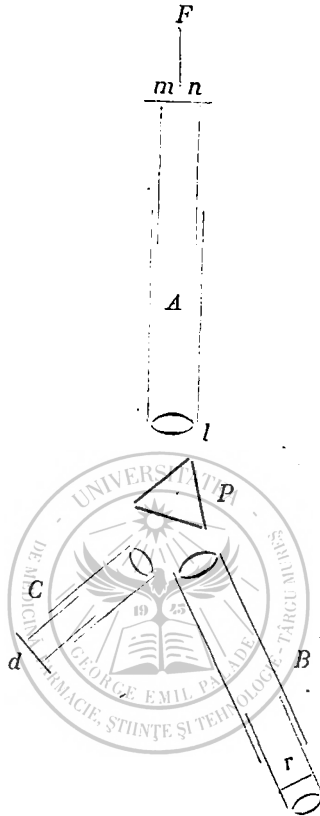
A spectroscoppal elért chemiai felfedezések nagy heletkintést engedtek meg a cosmosba, mert segítségével bebizonyították, hogy a világegyetem többi csillagain is azok az elemek fordulnak elő, melyek a Földön. Így a Nap egy fehér izzásban levő égi test, melynek légköre az elpárolgott anyagok gőze által képeztetik. E gőz maga is izzó s fényes vonalú szinképet adna, ha mögötte nem volna a magasabb izzásban levő szilárd vagy folyó Nap teste, melynek fehér fénye a gőzkörön megszűrve jut el hozzánk; a gőzkörben levő elemek gőze azonban elnyeli a nekik megfelelő fény sugarakat, a Nap szinképében tehát sötét vonalak mutatkoznak, melyek Fraunhofer-féle vonalaknak neveztetnek, l. o. Eme vonalak helyzete állandó s mindegyike valamely elemnek felel meg. Ha valamely elem szinképét a Nap szinképével összehasonlítjuk, csak azt kell megfigyelnünk, hogy van-e az utóbbiban egy oly vonal, mely az elemzett test szinképének vonalával tökéletesen összeesik. Ha van ilyen, az elemzett testben az azon vonalnak megfelelő elem foglaltatik. Eme reactio oly érzékeny, hogy p. o. a natriumnak 0.00000001 grammja kimutatható.

A fontosabb elemek szinképének összehasonlítása a Nap-spectrum jellemző, fekete vonalaival:

A spectral analysis az erre szolgáló műszerekkel, az u. n. Spectroscopokkal végzik, melynek főalkotórészét képezi a fény-szóró flintüvegből készült hasáb: *P*. Az *A* cső végén verticálisan álló *m n* résen át *F* fényforrás jut be a csőbe, mely az *l* lencse által párhuzamossá téve jut a *P* prizma, mely úgy van beállítva, hogy a leggyengébben a sárga sugarakat törje meg. A prizma által megtört sugarak a *B* távcsőbe jutnak, az ocular

gyupontjában levő r scálára, hol a már berajzolt s ismert Fraunhofer-féle vonalak helyével a szinkép összehasonlítható. A C

lávcső végében d -nél egy lépték van, mely visszaverődés folytán a B távcsőben a spectrummal egyszerre látható.

Speculum = tükör.

Sperma = mag, ondó, velő.

Sperma ceti, cetvelő, l. Cetaceum.

Sperma mercurii = Hydr. bichlor. ammoniatum.

Spermatorrhoea = Magömlés.

Spermatozoidok, állati alakkal bíró mag, p. o. az ondó, l. o.

Spermin, Dr. Pochl szerint az emberi szervezet redukáló szerveinek alkotórészét képező vegyület, mely basisszerű s $C_6H_{14}N_2$ képletnek megfelelő összetétellel jelezhető. A spermin vegyi fermentum, melynek rendeltetése a szervezetben az, hogy catalysis útján az élettani belső oxydatiót eszközölje. Spermin-tartalom tekintetében az egyes szervek így sorakoznak: dűlmirigy, petefészkek, hasnyálmirigy, pajzsmirigy, lép. 20%-os steril sperminoldatok vannak forgalomban, melyek subcutaninjekciókra

alkalmaztatnak, ha a szervezet sperminje kóros szövetváltozások folytán oldhatatlan phospháttá alakul.

Sphacelia Segetum L. A secale cornutum régi hibás neve. L. Secale cornutum.

Sphacelinsav = Sal succini volatile, acidum succinicum. L. Acid. sphacelinicum.

Sphaerococcus crispus, gömbmoszat, J. Carragaheen.

Sphygmenin, a mellékveséből Frankkel által 1896-ban izolált anyag, mely úgy készül, hogy a mellékvesék alkoholos kivonatából az ériéktelen anyagokat acetonnal való kezelés által elválasztják. Mint a vérnyomás erősségét emelő szert használják.

Spigelia marilandica L. a loganiaceák családjába tartozó, Észak-Amerikában honos fűszerű növény, melynek gyökere használtatik. A gyökér hasonlít a rad. serpentariaéhoz s tulajdonképpen rövid, göcsös rhizomából és vékony, huzalszerű gyökerekből áll. A középső kéreg igen vastag s sok keményítőt tartalmaz, fahüvely nincs. Tartalmaz keményítőtől kívül gyántás anyagot, mely az ascaris lumbricoidest megöli, bővérűséget okoz, hatását azonban tulbecsülik.

Spilanthes oleracea L., kerti szennyfű, a compositák családjába tartozó, déli Amerikában és Kelet-Indiában honos növény; 30 cm. magas, zsenegés águ növény, a levelek átellenesek, szivalaku tojásdadok, hárombordásak, szélük csipkésen fűrészelt; a virágzat igen megnyúlt, 1–15 cm. hosszú, a virágok mind tölcscéresek, eleinte pirosbarnák, majd sárgák. Rágva igen csipős, nyálasztó. Tartalmaz illó olajat, mely csak a száraz növényből állítható elő, csipős gyántát, lágy gyántát, cersavat, mézgat és festanyagot. Alkatrészeinél fogva összehúzólag hat, az illó olaj valószínűleg az átterjedés útján az edények összehúzódását okozza. Festvényét gyuladásos fogfájásnál bedörzslőül használják.

Spina = tövis; spina cervina = rhamnus cathartica L.

Spiraea ulmaria, gyöngyvessző, a róla nevezett család csinos cserjéje számos fajjal Európa, Ázsia és Amerika hegyein, levelei a fűzfához hasonlóak, fűszeres szaguk s édes ízűek. Tartalmaznak salicylsavat. 15:5000 arányu infusumát mint diureticumot alkalmazzák vörhenyes veselobnál föllépő hydrops esetében.

Spiritus, alcohol (arab szó = legfinomabb), alcohol aethylicus, mercurius vegetabilis, szesz (l. alább), lang: (C₂H₆), OH = 46. Invert-cukor tartalmu folyadékok (gyümölcsnedv, must, cukorkorépa, törköly, czirok, cukorgyári hulladékok) erjedése által előállított s lepárlással tisztított folyadék, melyet keményítőtartalmu anyagok (gabnafélék, burgonya) sóit celluloseból (fűrészpor) is elő lehet állítani, ha azon anyagokat erjedni képes maltosevá alakítják át.

Az invert-cukrot tartalmazó folyadékok (szeszmoslék),

ha 10% cukor van jelen, igen hamar mennek erjedésbe, töményebb oldatoknál eme folyamatot a képződő alkohol megakasztja. Az erjedést a *saccharomyces cerevisiae* nevű gombák halmaza okozza, mely a levegőből, gyümölcsökről nem szokott hiányzani, de az erjedést élesztő hozzáadásával hamarabb meg lehet indítani. Az erjesztő alacsonyabb hőmérséknél alól foglal helyet s sárgás-szürke, savanyu iszapot képez, mely gömbölyded, különálló sejtek halmazából áll, a felső erjesztő magasabb hőmérséknél képződik s láncszerűen egymásba fonódott hosszadalt sejteket képez. Emé sejtek gyorsan szaporodnak s kívülről befelé indulva szétesnek s emé életfolyamatuk által okozzák a borszeszes erjedést. Erjedéskor a folyadék megzavarosodik s CO_2 és meleg fejlődése közben a cukor következőleg hasad szét: $C_6H_{12}O_6 = 2C_2H_5OH + 2CO_2$; a képződés $0-25^\circ C$ között legélénkebben megy végbe. Átlag számítva 180 r. cukorból 88 r. CO_2 és 82 r. alkohol képződik a többi részek felbomlanak glicerinnre, propyl-, butyl-, amylalcoholra s ezek aethereire, melyek együttvéve képezik a pálinkaolajat, az u. n. lúznit.

Buchner tanár tagadja, hogy a szeszképződés a bacteriumok életműködésének lenne eredménye s sikerült is neki a szétmorzolt bacteriumok nedvével, minden élő sejtmozgás nélkül alcoholos erjedést előidézni.

A cukor chemiai bomlását ő a bacteriumokban levő »zymose«-nak nevezett s az oldható fehérjék közé tartozó fermentumnak tulajdonítja, mely az erjedést chemiai bomlás által hozza létre épúgy, mint a hogy p. o. a keményítő hig savakkal cukorra bomlik.

A keményítőtartalmu anyagokat alkalmas készülékben vízzel főzve elcsirizesítik s malátával (diastase) hozzák össze, mely a keményítőt 60° -nál vízfelvétel folytán elfolyósítja s maltosavá s dextrozzá alakítja át, ezt a folyadékot nevezik czeferének. Ehhez lehülés után élesztőt adnak, mely a cukrok elbomlását a már leirt módon viszi végbe. Az így nyert folyadékokból a szeszt lepárlás által választják el, midőn az átmenő folyadék $80-95\%$ szeszen kívül vizet s a már említett pálinkaolajat tartalmazza, ez a termék a *nyers szesz*. A nyers szeszt frissen izzított szenen átszűrik s ismét lepárolják; az első és utolsó párlatrészt összeöntik, mert ezek sok lisztátalanságot tartalmaznak, a középpárlat képezi a közönséges szeszt, melyből pálinkát, liqueureket készítenek. Emé középpárlat ismételt lepárlása által készül a *rectificált, finomított szesz*, mely az első középpárlatának nevezhető, ebből a vizet $CaCl_2$ vagy H_2SO_4 segítségével elvonva *absolut alcoholt* kapunk, mely 100% C_2H_5OH -t tartalmazna.

A szeszes folyadékokat a chinaiak és hinduk már ismerték s rizsnek és datolyának erjesztése által állították azt elő; Plinius, Herodot és Diodorus is megemlékeznek arról, hogy az

arabok és aegyptomiak meggyujtható (tehát meglehetősen magas szesztartalmu) italt használtak, melyet árpából és rizsből készítettek. Eme italok töményítése azonban nem lepárlás által történt, hanem ama szokás által, hogy a régiek borukat bőrtömőkben tartották (Máté IX. 17.), melyen át a víz mint dialysálódó folyadék lassan kiszivárgott s benn mind töményebb és töményebb szesztartalmu folyadék maradt vissza. A párolt szeszről azonban csak a Kr. u. 3—4. századtól lehet szó, mely időre esik Zozimus lepárlójának valószínű felfedezése. Égett borról először Abu Kazim arab orvos tesz említést 1100 körül s annak készítését le is írja. Raimundus Lullus nevezte el a szeszt al-coholnak s annak készítését afrikai utazása alkalmával az araboktól tanulhatta el, rectificálására K_2CO_3 -t használt s töménységi fokát is megtudta hozzávetőleg határozni. A spiritus vini (bor lelke, borlél) elnevezés Basilius Valentinustól való, ki a szeszt korának tudosaival együtt az élet meghosszabbítójának — aqua vitae — tartotta s gyógyszerül szélében használta pestis és más betegségek ellen. Savage tábornok volt az első, ki 1350-ben katonáiba szesz által öntött bátorságot. Mint italt, élvezeti czikkel főleg bányászok használták 1483-ban Németországban. Az arabok, Porta, Glauber azt hitték, hogy a szesz erejét a tűztől veszi, azért a főzőüst fölé a kivezetőcsövet kigyóalakuan körülcsavarták, hogy a párlat minél több ideig legyen kiteve a tűz hatásának s így erősebb legyen. A szesznek burgonyából való készítését E. Skytte írta le 1747-ben.

A víztelen borszesz szín- és szagtalan, maróizű folyadék, fajsulya 20°-nál 0.792, 15°-nál 0.795, 0°-nál 0.8095, ha vizet tartalmaz, a fajsuly $\frac{1}{100}$ -os arányban emelkedik, l. Spir. dilutus. —100°-nál sem szilárdul meg, 78.4°-nál forr. Levegőn állva vizet von magához s megmelegszik, elvonja a kénsavas és szén-savas natrium jegeczvizét, feloldja a HCl léget, ammoniát. CO_2 -t, kénsavat, brómot, jódot, sublimátot, ként, riczinusolajat, illó-olajokat, camphort, gyantákat, keserű anyagokat, alca-loidákat. Könnyen meggyul s kékes, nem kormozó lánggal ég el. Oxydáló anyagokkal aldehiddé majd eczetsavvá élenyül, HNO_3 -val 20—30°-nál kezelve sóskasavvá alakul. Cl hevesen hat reá s chloralhydráttá végre chloroformmá alakítja. Fém K vagy Na -mal H fejlődés közben aethylatokká egyesül, KOH -dal eczetsavas kaliumot képez. Két molecula borszesz vízelvonással aetherré alakul át (l. Aether).

Víztelen borszesz izzitáskor levegő kizárása mellett benzollá, naphthalinná, aldehiddé, aethánná, acetylenné CO -gé és H -né lesz.

Ha alcoholtartalmu folyadékot hig $NaOH$ -dal hevitünk s porrá dörzsölt jódot adunk hozzá, sárga jegeczes csapadék (jodoform) támad. Pálinkaolajat, gyantát, hordókból extrahált anyagokat, fémekeket ne tartalmazzon.

A szesz a hőre kenve, elpárolgása által hűsítőleg hat, nagyobb mennyiségben azonban behatol a szövetekbe s azok fehérszínét megduzzasztja s zsugorítólag de nem összehúzólag hat; hámfosztott felületeken s a köthártyán felettébb fájdalmas érzést kelt.

Kis mennyiségben a hígított borszesz a belek nyákhártyáit kissé izgatja, a gyomorban pedig fokozza az emésztőnedvek leválasztását azután a vérbe átszivároghatva élénkebb idegműködést okoz, a verejték- és vizeletkiválasztás emelkedett. A szesznek csak 0.25--1.50%-a ürül ki a leheléttel és verejtékkel a szervezetből, a többi CO_2 -dá és vízzel ég el, miáltal a szövetek alkotórészeinek elégséget mérsékli az élely elvonása által, emellett bizonyít a hőmérsék alászállása s a húgyanynak megkevesebbé válna a vizeletben. A nagyobb mennyiségben megivott szesz erősen izgatja a gyomor és belek nyákhártyáját, mi aztán hányást, hurutos hasmenést okoz.

A vér által felszívódva az agy szürke állományának s az agyacsnak működését megakasztja s a részegséget okozza. I. o és még Alcoholismus.

Kis mennyiségben kissé melegítve mint izgató szert adhatni ájulásoknál, üdülő betegeknek. Görvélynél, tudóvészknél jó szolgálatot tehet a szövetek elégségének gátlása által; lázas bántalmaknál — tudógyulladásnál — mint az anyagforgalmat csökkentő szer figyelembe vehető, főleg ha a szívverés gyenge s erőhanyatlás fenyeget. Mint izgató szer bódítókkal történt mérgezésnél jó szolgálatot tehet.

Külsőleg mint bedörzsölő használható mélyebben fekvő gyulladások elvonására, vízzel hígítva mint hűsítő szer — elpárolgásánál fogva, zúzódásokra, sebekre mint borogató alkalmazható, midőn a fehérszín megvalasztása által a szövetek duzzadását, tömöttödését akarjuk elérni.

Gyurmabeli vérzésekre a vér megvalasztása által csillapítólag hat. Szájvizetekbe elterjedten használják, mivel fent elmondottak alapján a nyákhártyákból vizet von el s a mucint s fehérszínét megvalasztva a szövetek tömöttebbé lesznek, mi higanyos szájlobnál, inylobnál figyelembe veendő. Különböző formában előállított készítményei mint élvezeti cikkek igen elterjedtek: cognac, pálinkák, liqueuerek stb. I. még Spir. dilutus.

Spiritus absolutus, alcohol absolutus, teljesen vizmentes szesz, I. Spiritus.

Spiritus ad capillos, I. Hajszesz.

Spiritus aethereus = Spir. aetheris.

Spiritus aethereus . . . I. Spir. aetheris . . .

Spiritus aetheris, liquor anodynus mineralis Hoffmanni, aetheres borszesz, Hoffmanncsepp. a magy. II. gykv. szerint 200 gr. aether sulfuric. és 300 gr. tömény szeszből keverés útján készül. Az aether javallatai alapján adják 10—30 cseppjével. Kézi eladásra való Hoffman-cseppet, melyet pohárszámra kér-

nek, következő arányban készítünk: Rp. Spir. vini dilut. 65% gr. 6000, Aetheris sulf. gr. 600. Misce.

Spiritus aetheris aceticus, liquor anodinus vegetabilis, époly arányban készül eczetaetherrel mint a spir. aeth. sulf.

Spiritus aetheris chlorati, spir. salis dulcis, spir. muriatico-aethereus, édes sósav-égény, a német II. gykv. szerint úgy készül, hogy 6 r. nyers sósav és 24 r. borszesz keverékét eleendő mennyiségű MnO_2 -dal lepárolják s a párlatot calciumoxyddal közömbösítés után ismét lepárolják s 21 részt fognak fel belőle. Az osztr. V. gykvben is hivatalos volt. Szintelen 0.833 f. s. aetheres szagu folyadék, mely atdehydet, chloraethert, chlorált és eczetaethert tartalmaz, szeszes fűszeres. 10—30 cseppjével görcsös fájdalomnál mint csillapító szert használják szájvizekbe pedig mint izjavítót.

Spiritus aetheris compositus Hoffmanni: Rp. Spir. vini rect. conc. part. 32. Aetheris sulfur. part. 16, Olei vini part. 3. Misce. Főleg mákonyos készítményekhez alkalmazzák izjavítól.

Spiritus aetheris ferrati = Spir. ferri chlorati aethereus.

Spiritus aetheris nitrosi, spiritus nitri dulcis, légenyessav aether, az osztr. V. német II. III. angol gykv. szerint hivatalos s oly módon készül, hogy 48 r. borszeszt 12 r. HNO_3 -mal kevernek s 10 részt átpárolnak belőle, a párlatot Na_2CO_3 -mal közömbösítik s 24 óra múlva az üledékről leöntik s újra átpárolják, a folyamatnál aldehyd is képződik: $2C_2H_5OH + HNO_3 = C_2H_5NO_2 + C_2H_5O + (H_2O)_2$. Igen mozgékony, szinte-ten vagy sárgás, almaszagu folyadék, íze éles és édeses, f. s. 0.845, tartalmaz 6% aethylnitritet, az angol készítmény 2%-os. 15—20°-nál forr s könnyen meggyulad. 50 r. vízben, alcoholban bármily arányban oldódik. Levegőn állva elbomlik s eczetsavat, N_2O_2 -t, HNO_3 -t is fog tartalmazni, az aldehyd tartalma készítmény KOH -dal megbarnul. Mint diureticumot alkalmazzák scillával, digitalissal, fokozza a copalbalzsam hatását; azonkívül hűsítő, izzasztó és szélhajtó szer gyanánt is alkalmazzák 2—8 grammos adagokban.

Spiritus alcoholisatus = tisztított szesz.

Spiritus ammonie aromaticus, alcoholatum aromaticum ammoniacale, angol, amerikai, francia és belga gykv.: Rp. Ammon. carbon. p. 16. Liq. ammoniae p. 8. Olei macid. p. 1. Olei citri p. 1.5 Spir. vini rect. 2.40, Aqua p. 120. Fiat destillatio part. 280. Alkalmazzák 20—60 cseppjével zsábás fejfájásnál, tulsok gyomorsavnál, görcsnél, mint szélhajtó szert is.

Spiritus ammoniae compositus = Spir. ammonii aromaticus.

Spiritus ammoniae foetidus, brit. gykv.: Rp. Asae foetidae p. 1.5. Spir. vini rect. p. 15, stent per dies 24, dein adde ammon. purae liquid. p. 2, Spir. vini tantum. ut destillatum fit partes 20: Görcsellenes izgató és köptető szer, 2—4 grammjával rendelik.

Spiritus ammonii caustici Dzondii, Spir. Dzondii, liquor

ammonii caustici Dzondii, oly módon készül, hogy 90%-os szeszbe addig vezetnek ammoniagázt, míg 10%-os oldatot nyernek. L. Ammonia pura liquida.

Spiritus amomi = Spir. pimentae.

Spiritus angelicae compositus, spir. theriacalis, az osztr. V. és német III. gykv. szerint hivatalos: Rp. Rad. angelicae 16, — valerianae 4, Baccae juniperi 4, contusis et in vesicam destillatorium immisis adde: Spir. vini rect. 75. Aquae commun. 125. Macera per horas XXIV. dein fiat destillatio, donec prodierint p. 100, in quibus solve Camphorae p. 2. Alkalmazták 20—30 cseppjével mint görcscsillapító és izzasztó szert, külsőleg pedig mint elvonó szert csuznál bedörzsölhetni.

Spiritus anisi, osztr. V. gykv.: Rp. Semin. anisi contusor. 420, Spir. vini rectificat. dilut. 2730, Aquae fontanae 2520. Macera per horas XII. dein abstrahe 2520. Extempore: Rp. Olei anisi vulg. guttas XXV. Spir. vini rect. dilut. gr. 800. Simili modo parantur: Spir. carvi, Spir. foeniculi, Spir. juniperi. etcet.

Spiritus anodynus mineralis = Spir. aetheris sulf.; Spir. anodynus vegetabilis = Spir. aetheris acetici.

Spiritus anthos = Spir. rosmarini.

Spiritus armoraciae compositus, tormaszesz: Rp. Rad. armorac. recent. ras. Cort. aurant. aa 100, Sem. myristicae contus. 22 Aquae fontanae 400, stent per horam, dein adde Spir. vini rect. 400, Aquae fontanae qu. s. ut fiat destillatio 750. Külsőleg elvonószert, cseppenként belsőleg görcscsillapító, izgató.

Spiritus aromaticus, spir. carmelitarum, spir. carminativus Sylvii, spir. melissae comp. méhfűcsepp, anyacsepp, fehérbalzsam, egri viz, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Fol. melissae 500, Cort. fruct. citri 200, Fruct. coriandri 300, Cariophyllor. Nucis moschatae, Cort. cassiae cinnam. aa 80, Rad. angelicae 40, concissa et contusa macera cum: Spir. concentrati 2500, Aquae commun. 5000, per horas XII. dein abstrahe gr. 3000, quae sint pond. specifici 0.892. Ex tempore: Rp. Olei melissae gr. 2, Olei citri, — coriandri aa gr. 1. — cariophyllorum, — cinnamomi, — macdidis aa guttas XV. Spir. vini 70% gr. 1000. Misce et filtra. Mint szélhajtó és görcscsillapító izgató italt adják 5—10—10 grammjával. Igen elterjedten használt háziszert.

Spiritus Bredfeldi, eau de Bredfeld: Rp. Vanilla 5, Olei cariophyl. 8, — lavendul. 3, — bergam. — citri aa 50 — neroli gutt. XXX. — rosar, gutt. XV. — moschi gr. 0.3, Spir. vini conc. 1000. Macera per dies 3, dein filtra.

Spiritus camphoratus, aqua vitae camphorata, finctura camphorae, solut. camphorae spirituosa, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Camphorae gr. 80, Spir. vini diluti 500. Stent per aliquot dies, donec camphora soluta fuerit, dein filtra. Hamar megy a készítés, ha a camphort előbb a tömény szeszben oldjuk s azután higitjuk fel a szükséges vízmennyiséggel. Belsőleg mint a camphort alkalmazzák izgató gyanánt 5—20 cseppjével,

külsőleg bedörzsölőül mint gyenge bőrveresítő s elvonószer nemkülönben üszkös sebekre, zúzódásokra mint borogatót. I. Camphora.

Spiritus carmelitarum = Spir. aromaticus.

Spiritus carminativus Sylvii = Spiritus aromaticus.

Spir. carvi, épügy készül mint a spir. anisi l. o.

Spir. cariophyllorum ad dentes: Rp. Olei cariophyllor. gr. 20.

Spir. vini concent. gr. 100. Trae ratanhae gr. 5. Miscel. Oleum cariophyllorum.

Spiritus chloroformii, brit és amerikai gykv: Rp. chloroformii gr. 1. Spir. vini conc. gr. 20. Miscel. 10–20 cseppjével mint édes izjavítót alkalmazták.

Spiritus cinnamomi, sicut spir. anisi artefact. cum. oleo.

Spiritus citri, eodem modo.

Spiritus cochleariae. spir. antiscorbuticus, kalántormaszesz, magy. I. osztr. VI. német II. gykv. szerint hivatalos: Rp. Folior cochleariae rec. 600, Spir. vini conc. 1000, Aquae commun. 1600, abstrahe sine mora gr. 1200, quae sint sp. 0892. A német gykv. előírata erősebb. Mint hűgyhajtó és súlyellenes szert használják 15–20 grammos adagban.

Spiritus coeruleus, spir. nervini coeruleus; Rp. Cupri subacetici (aerugo) gr. 10, Ammoniae purae liquid. gr. 200, Spir. vini dilut. 800. Olei juniperi, — anthos, — lavendulae aa guttas. X. Miscel. terendo dein filtra. Külsőleg dörzsölő gyanánt mint elvonószer használják.

Spiritus cologniensis = Eau de Cologne. l. o.

Spiritus coriandri, simili modo paratur, cum Spir. anisi.

Spiritus cornu cervi rect. I. Am. carbonic. pyrooleos solut.

Spiritus cornu cervi succineatus = Ammonium carbonicum succineatum.

Spiritus dilutus, hígított szesz, a magy. II. gykv. 70%-os alcoholt ír elő: Rp. Spir. vini rect. p. sp. 0831 partes 100. Aquae dest. s. partes 37, vel quantum exigitur, ut pond. spec. sit 0892. A hígított szesz fajsúlya a 0%-os tartalommal fordítva arányos, ezt 15°C-nál nézve az alábbi tábla mutatja.

Fajsúly	Szesztartalom 100		Fajsúly	Szesztartalom 100	
	térfo- gatban	súlyrész		térfo- gatban	súlyrész
1.0000	0	0	0.9915	6	4.81
0.9985	1	0.80	0.9902	7	5.62
0.9970	2	1.60	0.9890	8	6.43
0.9956	3	2.40	0.9878	9	7.24
0.9942	4	3.20	0.9867	10	8.07
0.9928	5	4.00	0.9855	11	8.87

Fajsúly	Szesztartalom 100		Fajsúly	Szesztartalom 100	
	térfo- gatban	súlyrész		térfo- gatban	súlyrész
0-9844	12	9-69	0-9288	53	45-37
0-9833	13	10-51	0-9267	54	46-33
0-9822	14	11-33	0-9247	55	47-20
0-9812	15	12-15	0-9226	56	48-26
0-9801	16	12-98	0-9205	57	49-24
0-9791	17	13-80	0-9183	58	50-21
0-9781	18	14-63	0-9161	59	51-20
0-9771	19	15-46	0-9139	60	52-20
0-9761	20	16-59	0-9117	61	53-19
0-9751	21	17-12	0-9095	62	54-20
0-9741	22	17-96	0-9072	63	55-21
0-9731	23	18-79	0-9049	64	56-23
0-9721	24	19-63	0-9026	65	57-25
0-9711	25	20-47	0-9002	66	58-29
0-9700	26	21-31	0-8978	67	59-33
0-9690	27	22-16	0-8954	68	60-38
0-9679	28	23-00	0-8930	69	61-43
0-9668	29	23-86	0-8905	70	62-50
0-9657	30	24-70	0-8880	71	63-58
0-9645	31	25-56	0-8855	72	64-64
0-9633	32	26-41	0-8830	73	65-72
0-9620	33	27-27	0-8804	74	66-82
0-9607	34	28-14	0-8778	75	67-93
0-9595	35	29-01	0-8752	76	69-04
0-9582	36	29-88	0-8725	77	70-16
0-9568	37	30-75	0-8698	78	71-30
0-9553	38	31-63	0-8671	79	72-43
0-9538	39	32-52	0-8644	80	73-59
0-9522	40	33-40	0-8616	81	74-75
0-9506	41	34-30	0-8688	82	75-91
0-9490	42	35-18	0-8559	83	77-09
0-9473	32	36-09	0-8530	84	78-29
0-9456	44	37-00	0-8500	85	79-51
0-9539	45	37-90	0-8470	86	80-72
0-9421	46	38-82	0-8440	87	82-96
0-9403	47	39-74	0-8409	88	83-22
0-9385	48	40-66	0-8377	89	84-47
0-9366	49	41-52	0-8344	90	85-74
0-9348	50	42-53	0-8311	91	87-04
0-9338	51	43-47	0-8277	92	88-37
0-9308	52	44-41	0-8242	93	89-72

Fajsúly	Szesztartalom 100		Fajsúly	Szesztartalom 100	
	térfo- gatban	súlyrész		térfo- gatban	súlyrész
0·8206	94	91·08	0·8046	98	96·83
0·8169	95	92·45	0·8000	99	98·38
0·8130	96	93·89	0·7951	100	100·00
0·8089	97	95·35			

Adott töménységű szeszből alacsonyabb töménységű szesz-
szé való higitásra szükséges vízmennyiséget a magy. gyógyszer-
árszabvány VI. kiadásának IV. táblázata mutatja. I. Táblázatok.

Spiritus Dzondii, l. Spir. amm. caustici.

Spiritus eucalypti: Rp. Eucalyptoli part. 1. Spir. vini dilut.
partes 49. Adagja 10—60 csepp. l. Eucalyptus.

Spiritus ferri chlorati aethereus, spir. ferri sesquichlorati
aethereus ferratus, spir. aetheris ferratus, liquor anodynus mar-
tius, tinctura nervinotonica Bestuscheffii, vastartalmu aetheres
borszesz, Bestuscheff idegerősítő festvénye, aranytinctura; a
magy. II. gykv. szerint: Rp. Ferri sesquichlorati cryst. gr. 10.
Spir. aetheris sulf. 100; sepius agitando stent in vitro ampliori
bene obturato ad solutionem usque. A német gykv. eme ké-
szítményt 1 r. Ferr. sesquichlor. solut. 2 r. aether és 7 r. Spir.
vini conc. összekeverése s ülepitése által készített.

Az üledékről óvatosan leöntött folyadék aranysárga, állát-
szó, tartalmaz Fe_2Cl_6 mellett Fe_2Cl_4 -ot, és C_2H_6Cl -ot, vastar-
talma 1°/₁₀: 15—30 cseppnyi adagokban adják sápkórnál, orbáncz-
nál; ideges bántalmakra annyiban bir gyógyító hatással, ameny-
nyiben a táplálkozás javítását mozditja elő mint enyhe izgató
szer. l. Ferrum sesquichloratum.

Spiritus ferri sesquichlorati aethereus = Spir. ferri chlor.
aethereus.

Spiritus foeniculi, simili modo paratur, sicut Spir. anisi.

Spiritus formicarum, hangyaszesz, a német gykv. szerint
hivatalos, rágebben oly módon készült, hogy hevenyében sze-
dett s összezúzott hangyából 10 részt 15 r. borszesz és 15 r.
viz elegyével 2 napon át állani hagytak, azután 20 részt lepá-
roltak belőle. Most hevenyében készül 10 gr. acid. formicic. 1
gr. aether acetic. és 500 gr. Spir. dilut. 70°/₁₀₀. összekeverése ál-
tal. Külsőleg mint bőrveresítő, elvonószert használják.

Spiritus frumenti = Gabonapálinka; gabonaneműek, buza,
rozs, stb. csiráztatása s erjesztése által nyert szesztartalmu fo-
lyadék, l. Spiritus.

Spiritus fumalis, spir. odoriferus, tinctura fumalis: *Rp.
Resinae benzoës 0·50, Styr. liquid. 12·0 Bals. peruvian. 10, Spir.

vini 90%o 1000. Olei cariophyll. — citri aa 2, Olei bergam. 3, Moschi 0·05. Misce. Kályhára öntve kellemes szagot áraszt.

Spiritus fumalis Libavii = Stannum bichloratum, stannichlorid.

Spiritus juniperi, simili modo paratur, sicut Spir. anisi.

Spiritus creosoti, korom szesz: Rp. Kreosoti fagi partem 1. Spir. concentrat. partes 4. Misce; fogcsepp gyanánt használják.

Spiritus lavandulae, a magy. I. gykv. szerint 300 gr. flor. lavendulaenak 1000 gr. tömény szesz és 2000 gr. víz keverékével való lepárlása által készül, a párlat 1200 gr. legyen s 0·892 fajsúlylyal birjon. Extempore a Spir. anisi szerint készül. Mint enyhe izgatót s elvonó szert borogató gyanánt alkalmazák. L. Oleum lavendulae.

Spiritus Leonardi: Rp. Kalii carbon — nitrici aa 8·0, Spir. frumenti, Aquae dest. aa 200. Misce.

Spiritus lumbricorum, régebben giliszták száraz lepárlása által állították elő, ammon. carbonic. pyrooleosumot tartalmaz. Extempore: Rp. Ammon. carb. pyrooleosi 3, Spir. vini diluti 97. Misce. Mint köptető szert használják.

Spir. mastiches compositus, spir. matricalis. Rp. Mastiches 20·0 Myrrhae, Olibani aa 30·0 Spir. vini conc. 500. 30—50 cseppjével görcs ellen használják, a havi vérzést megindítja.

Spiritus matricalis = Spir. mastiches comp vagy Spir. aromaticus.

Spiritus melissae: Rp. Olei melissae Olei citri aa gutt. XX. Spir. vini dilut. 1000. Misce.

Spiritus melissae sompositus = Spir. aromaticus.

Spiritus menthae cryspae } simili modo parantur, sicut.

Spiritus menthae piperitae } **Spiritus lavandulae**. L. oleum methae.

Spiritus Mindereri = Ammon. aceticum solutum.

Spiritus nervini coeruleus, l. Spiritus coeruleus.

Spiritus nitri dulcis = Spiritus aetheris nitrici.

Spiritus nitri fumans = Acidum nitricum fumans.

Spiritus odoriferus, l. Spiritus fumalis.

Spiritus ophthalmicus Neugenfind: Rp. Spir. vini 100, Olei rosmarini, — valerianae aa guttas III. Camphorae 0·25.

Spiritus oryzae, arrak. L. Arak, Liquerek.

Spiritus petrolei = Ligroin, l. Petroleum rectificatum.

Spiritus phenylatus, carbolos szesz rovarok. poloskák ellen: Rp. Acidi carbolicum 10, Olei citri, — cariophyllor. aa 5, Camphorae 5. Spir. vini rect. 500. Misce. Locsolásra.

Spiritus pimentae, simili modo paratur, sicut Spir. anisi.

Spiritus pulsatillae, simili modo paratur sicut Spir. lavand.

Spiritus pyroxilicus = Acetum pyrolignosum rectificatum.

Spiritus rosmarini, spir. anthos, aqua reginae Hungariae, aqua Hungarica, spiritus vulnerarius, a középkorban Európa összes áltamaiban nagy hirnévnek örvendő készítmény, melyet

Nicolaus Febure, XIV. Lajos patikárusa szerint szt. Erzsébet magyar királyné talált fel, midőn 70 éves korában a köszvény által gyötörtetve, ezen szerrel élve gyógyult ki. Eme készítmény elkészítésmódjára a Splényi család irattárában levő kézirat utal Joannes Praevotius páduai orvostanár 1666-iki kiadású műveire. Eme munkában a szerző említi, hogy egy Podacathar Ferencz cyprusi nemestől kapott breviariumban, melyet a nemes elődeinek maga Erzsébet királynő ajándékozott, meg volt írva a készítmény receptje ekképen :

Rp.

R. Aquae vitae quater passatae part. 3

Summitatum et florum Rosmarini part. 2

Ponantur simul in vase bene clauso, stentque in loco calido per 50 horas, tum alembico destillantur, et mane in cibo vel potu sumatur drac. 1. singulis septimanis semel. et omni mane lavetur cum ea facies et membrum aegrum. Renovat vires, acuit ingenium, mundificat medullam et nervos, visum instaurat et conservat, vitamque auget.

Eme szent Erzsébet nem volt más, mint Nagy Lajos édes anyja, kit daczára 80 éves korának, 1382-ben megkért a lengyel király, v. ö. Tóth Béla: »Magyar királyné vize« Gy. É. 1899. 40. szám. A brit. gykv. spir. rosmarinija 1 r. oleum rosmariniból s 49 sr. borszeszből áll, az orosz készítmény aránya 1 : 63. Igen hathatós izgató és bőrveresítő, bedörzsolőtül mint elvonó szer használhatni. L. Oleum rosmarini.

Spiritus russicus, antarthriticus, orosz csuzellenes szesz :

Rp. Fruct. capsici Sem. sinapis nigri Natrii chlorati aa 10, Spir. vini gallic. 80, digere per triduum, filtra et adde Olei thereb. Ammon. purae liquid. aa 10.

Spiritus sacchari, l. Rum.

Spiritus salis ammoniaci anisatus, liquor salis ammon, anisatus, liquor ammon. caust. anisatus, alcali volatile anisatum, a magy. II. gykv. aránya : Spir. concentrat 60, Oleum anisi 2:50, Ammonia pura liquida 15. Az ánisolaj mint szag és izjavító van hozzáadva; az ammonia javallatai alapján mint köptető szer alkalmaztatik 3—15 cseppjével cukorral vagy oldatban.

Spiritus salis ammoniaci lavandulatus, liquor ammon. caust. lavandulat. époly arányban készül lavandula olajjal, mint az előbbi készítmény.

Spiritus salis dulcis = Spiritus aetheris chlorati.

Spiritus salis fumans = Acidum hydrochloricum fumans.

Spiritus saponato-camphoratus, opodeldoc liquidum : Spir. saponat. 60, Spir. camphorat. 10. Ol. lavandulae, — rosmarini aa guttas VI. Ammon. pur. liquid. gr. 1. Misc. Bőrveresítő, elvonó szer.

Spiritus saponatus, linimentum saponaceum, solutio saponis alcoholica, szappanszesz, a magy. II. gykv. szerint : Rp. Sa-

ponis veneti rasi gr. 100. Spir. diluti. gr. 750, Olei lavendulae gr. 150. Digere ad solutionem, dein filtra. A szappan ne legyen száraz, czélszerű azt előbb vízben feloldani s azután elkeverni a szeszszel. Ne tartassék bűvös helyen, mert a szappan kiválik. Mint gyengén izgató szert használják bedörzsölésekre. Jó készítmény a köveikező is: 600 faolaj, 350 gr. 30%-os kálilug (f. s. 1288) és 400 borszeszt szélesszáju elegendő nagy üvegben 30°-ra melegítünk s erős rázással elszappanosítjuk, a mire 2—3 percz elegendő. A tiszta folyadékhoz 2050 vizet és 260 borszeszt keverünk és borszeszszel 6000-re kiegészítjük. Szilárd állományu szappanszeszt oly módon állithatunk elő, hogy 60 gramm mandulaszappant vízfürdön lombikban elegendő mennyiségű 97°-os szeszben feloldunk, s az oldás után a folyadékot 1 literre kiegészítjük. Lehülés után az elegy megszilárdul.

Spiritus saponis kalini, kaliszappanszesz, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Saponis kalini albi gr. 100, Spir. vini diluti gr. 200, solve, filtra dein adde Olei lavendulae gr. 050. Hatását l. Sapo kalinus.

Spiritus sinapis, mustárszesz; a magy. II. gykv. szerint: Rp. Olei sinapis gr. 1. Spir. conc. 50. Misce. Állásközben csipőségéből sokat veszít, azért csak keveset kell készletben tartani. Mint bőrveresítő elvonó szer használtatik.

Spiritus succini volatilis: Rp. Acidi succinici 5, Aquae calidae 90, Acid. acet. dilut. 5, Ol. succini crudi 1. Misce.

Spiritus sulfurico-aethereus = Spiritus aetheris sulfurici

Spiritus sulfuris = Carboneum sulfuratum.

Spiritus tartari empyreumaticus, liquor tartari empyreumaticus, a nyers borkő lepárlása által nyert vörös, kozmás szagu folyadék, mely kozmás olajakat s sok faeczetet tartalmaz. Izgató és hűghajtó szer gyanánt 1—2—3 grammos adagokban használták.

Spiritus terebinthinae, l. Oleum terebinthinae.

Spiritus theriacalis = Spiritus angelicae compositus.

Spiritus traumaticus = Aqua vulneraria spirituosa,

Spiritus urinae = Ammonia.

Spiritus veratrini: I. II. III.

Rp. Veratrini 050 10 15

Spir. vini 300

M. D. S. Halánték dörzsölésre fekete hályog, láttompulatnál.

Spiritus vini = borszesz, l. Spiritus.

Spiritus vini Gallicus, Brandy, francziapálinka = Cognac, l. o

Spiritus vini Gallici salinus, sósborszesz, Ferenczpálinka:

Rp. Natrii chlorati gr. 5, Aquae destill. 250, solutionem admisce Spir. vini concentr. 750, cui adde Aetheris acetici seu aetheris chlorati gr. 5. Misce. Belsőleg mint görcsstillapító, külsőleg mint elvonó bőrveresítő használható.

Spiritus vitrioli = Acidum sulfuricum dilutum.

Spiritus vulnerarius = Spiritus rosmarini.

Spissus = sűrű, l. Extractum.

Splen = Lép, lien, l. o. átvitt értelemben az idegességnek ama alakja, mely érzéketlenségben, világytűlöletben s búskomorságban nyilvánul, oka a tulságig vitt élvezethajhászat. A léphez semmi köze nincsen.

Spodium, = Carbo ossium.

Spongia, spongya, szivacs, a spongia officinalis L., achilleum lacinulatum Schw. nevű állat váza, mely a Közép- és Verestenger szikláihoz van tapadva, az állat kocsonyaszerű testü s a szivacs csatornáiban nemkülönben az egész váz körül foglal helyet. Az összeszedett szivacsot többször jól kimossák, kalapálják s a csiga- és mézdaraboktól meg tisztítják, hideg vízben jól megmossák s kereskedésbe hozzák. A magy. II. gykv. vékony lapokká sajtolt s szárított szivacsot ír elő: spongia pressa, melyet sipolyok, tályogok tágitására s kitisztítására alkalmaznak, mivel a folyadékokat gyorsan magába szívja.

Spongia cerata, a jól kimosott s szárított szivacsból készül oly módon, hogy azt olvadt sárga viaszba mártják míg az már többet felszívni képtelen; ezután még forrón kipréselik s kihűlésig a présben hagyják. Gennyedő felületek befedésére, tágitására, tisztítására használják.

Spongia gummata, préseles előtt 25%-os gummiarabicum-oldatba mártott s azzal beitatott szivacs. Végbélkúpokat faragnak belőle.

Spongia pressa, l. Spongia.

Spongia salicylata, préseles előtt 5 r. salicylsavból, 20 r. borszeszből és 25 r. vízből álló keverékkel beitatott szivacs.

Spongia styptica, vérzéscsillapító szivacs, oly módon állítják elő, hogy 10 r. ferr. sesquichlor, solutumot, 1 r. timsót és 1 r. frissen lecsapott vaséleget 50 r. vízzel kevernek össze s az oldatot 3 óra mulva vásznan átszűrük s a szüredékelt szivacsokkal felitatják, melyeket enyhén kisajtolva megszáritanak. Vérző felületekre használják stypticum gyanánt.

Spongia usta, l. Carbo spongiae.

Spora, csirasejt, az alsóbbrendű növények; gombák, mozsatok s általában a cryptogamok szaporodó sejlje, mely az anyanövényen külön tartókban, a sporangiumokban van.

Spray, l. Permete.

Sputum = Köpet.

S. qu. = Satis quantum, amennyi elégséges.

Squilla = Scilla.

Sr. = a strontium vegyi jele.

Stahl Ernő György, német orvos és chemicus, a phlogiston elmélet föllátlítója, szül. 1660. X. 21., megh. 1734. V. 14. Berlinben. Eleinte a hallei egyetemen orvostant tanított, 1716-ban a porosz király udvari orvosa lett. Stahl a chemiai haladás terén előkelő helyet vivott ki magának a phlogiston elmélet felállí-

lása által, mely. daczára hogy nem volt helyes, mégis a chemiai jelenségeket egy szempontból tekintve, lehetségessé tette a rendszeres kulatást.

Stamina = Hímek, l. o.

Stampa = lenyomat; stampiglia = lenyomó, bélyegző.

Stanniol, óulemez, csekély rezet tartalmazó, vékony lemezekké kihengerelt ón, melybe különböző czikkeket csomagolnak részint csinosság, részint a nedvességtől való megóvás miatt.

Stanni . . . vegyületek a négyvegyértékű óngyök vegyei, mint p. o. $SnCl_4$ = stannichlorid.

Stanno . . . vegyületek a két v. é. ón vegyei, p. o. $Cl_2 = Sn = Sn = Cl_2$ azaz Sn_2Cl_4 = stannochlorid.

Stannum, zinn, ón, a platinesoportba tartozó négy v. é. fémes elem, $Sn = 117.35$. Már régóta ismeretes, arabul kasdirnak nevezték, Plinius plumbum candiumnak említi a latin stannum elnevezés az angol istaen-ből keletkezett. Az ónat az iszapolt ónkőből szénnel való reducálás által nyerik: $SnO_2 + 2C = Sn + 2CO$, a nyers ón alacsonyabb hőnél megolvad s a többi fémektől így elválik. Ezüstszinű, 7.29 f. s. fém, 228–235°-nál olvad, majd elpárolog, levegőn nem oxydálódik, ételek nem támadják meg s evőeszközök készítésére használható. Forró sósavban $SnCl_2$ -dá, H_2SO_4 -ban sulfáttá oldódik, lugokban H felszabadulása mellett ónsavas sóvá oldódik mint 4 v. é. gyök. Vegyületeiben két vagy négy vegyértékű gyök gyanánt szerepel, az első vegyületben (stanno) fémes, a másodikban (stanni) savképző jellemű. Oldható sóinak oldatából cizinkkel az ón kicsapható, stannochlorid oldatból az aranychlorid biborvörös csapadékot ad (cassius hibora). Az ónat az iparban vas és bádogedények bevonására, bronz, ágyu és harangöntvényekbe használják. Belőle készül az aurum mussivum. L. o.

Stannum bichloratum, stannichlorid, óntetrachlorid, spiritus fumalis Libavii; $SnCl_4$, képződik 1.5 sr. stannochloridnak 4–5 sr. mercurichloriddal való lepárlása által. Szintelen, 2.27 f. s. levegőn füstölgő folyadék, $\frac{1}{3}$ sr. vízzel jegeczes tömeggé merevedik: $SnCl_4 + 3H_2O$. Kettős sóit a kelmefestészetben használják.

Stannum chloratum, két ónchlorid ismeretes: a stannichlorid, l. Stannum bichlorat. és az ónchlorúr; stannochlorid: Sn_2Cl_4 , mely ónnak tömény sósavban való oldásakor képződik; szintelen, savanyu hatású jegecezetet képez, vízzel állásközben stannochloriddá alakul. Erős reducáló szer. aranychloriddal Cassius-biborból álló csapadékot ad.

Staphylococcus, l. Bacterium.

Staphisagria, l. Delphinium staphisagriae.

Staphisagrin: $C_{22}H_{33}O_5N$, a sem. staphisagriae-ban előjövő alcaloida, mely a magvakból az aconitumhoz hasonló módon állítható elő delphininnel együtt, melytől aetherrel különválasztható, mivel az a delphinint feloldja. A staphisagria hatása sok tekintetben a curarehoz hasonló.

Statim! = azonnal, sürgősen elkészítendő vényeken használt szó. L. Recept.

Status nascens, a chemiai bomlásban ama pillanat, midőn valamely vegyületből az elemek kiválanak s ily állapotban erélyesebb chemiai hatást gyakorolnak, mint szabad állapotban. P. o. az arany a chlorgázban nem változik meg, de ha királyvizbe teszszük, melyben a chlor in statu nascendi van jelen, azonnal feloldódik aranychloriddá. A felszabaduló elemek ilyenkor mint atomok vannak jelen s összes energiájukat érvényesítik az átalakulásban, míg a szabad állapotban levő elemek atomjai moleculákká vannak kapcsolódva s kevesebb chemiai energiával bírnak.

Stearin, oly glycerin, melynek helyettesíthető *H*-jeit stearinsav helyettesíti: $C_3 H_5 (O. C_{18} H_{33}. O)_3$. Előfordul a zsirokban s azok szilárd alkotórészét képezi. — A kereskedésbeli stearin tulajdonképpen stearinsav (l. Acid. stearinicum) s úgy készítik, hogy faggyut vagy cacaovajat *NaOH*-dal elszappanosítanak s a szappant sósavval elbontják s a kiváló stearint alkoholból átjegecztik. Gyöngyfényű, 69-2°-nál megolvadó ragstalan viaszszerű test, aether, benzol, zsirok feloldják, egy v. é. sav lévén, lugokkal sókat — szappanokat — képez.

Stearopten, az illó olajok szilárd, camphorszerű alkatrésze. I. Olea aetherea.

Steatinum, stearinos kenőcsalapmassa: Rp. Sebi ovili, Axungiae, Empl. plumbi aa 20-0 Colliguesfactis adde Ceræ flavæ 10, Sebi ovili 110, Misce f. u.

Steatoma = a zsirlebenyek kötőszövetének heves zsugorodása, daganata.

Stenia, régi orvosi kifejezés a teljes erőbeli állapotra, elentéte az astenia = erőtlenség.

Stenosis, általában a szív szájadékának szükülete.

Sterculia, búzifa, a meleg vidéken termő növény család 85 fajjal, legtöbbje ürülékszagu, innen neve is (stercus = ürülék); a gyógyászatban a sterculia acuminata használtatik. L. Cola acuminata. Kola.

Stercus, stercora = ürülék, bélsár.

Steresol, Dr. Berlios, antisepticus, firniszszerű ragasztóanyag, áll lacc, benzoegyánta, tinct. tolu keverékéből, melyben borszeszes phenololdat, oleum chammonillae és saccharin van. Folyékony, rózsaszínű anyag, mint antisepticus sebbevonószer alkalmaztatik.

Steril, sterilis, meddő, oly mindennemű anyag, melyben a bacteriumok szaporodása meg van akadályozva, az eljárást, melylyel ezt véghezviszszük,

Sterilisatiónak nevezik s ez abban áll, hogy a sterilisálandó tárgyat vagy anyagot nagy hőnek teszik ki, melyben a bacteriumok életképességüket elvesztik, eme művelet után az illető sterilisált anyagot gondos csomagolás által védik meg a

levegőben levő bacteriumok behatolása ellen. A forgalomban levő sterilisatorok vagy a hő sterilisáló képességén alapulnak, vagy pedig a folyadékok sterilisálása préselt szénből készített szűrőből állanak.

Stibium, dárdany, l. Antimonium.

Stibium chloratum, stibium sesquichloratum, antimonium chloratum, causticum antimoniale, butyrum antimonii: $Sb Cl_3 = 228,5$, antimonchlorúr, antimontrichlorid; a nyers antimonium HCl savval kezelve $H_2 S$ fejlődése mellett antimontrichlorid képződik: $Sb_2 S_3 + 6 HCl = 3 H_2 S + 2 Sb Cl_3$; a képződő $Sb Cl_3$ -ot lepárlás által választják el az antimonium fertőzőmennyeitől 223°-nál a fenti vegyület átpárolog s meleg szedőedényben felfogható. Jegeczes, színtelen vagy sárgás, levegőn 72°-nál szétfolyósodó tömeg, a magy. l. gykvben hivatalos. Levegőn vizet vesz fel, de sok víz hozzáadásakor fehér válmányt (Pulvis Algarothi) ad, ennek összetétele a hőmérsék szerint $Sb OCl$ vagy $Sb_4 O_5 Cl_2$. Savanyu oldatából $H_2 S$ sárga antimonkéneget választ ki, mely ammon. sulfurathban oldódik, sóiból cinkhuzallal fémantimont lehet leválasztani, savanyu oldatával aranychloridból fémaranyat lehet kiválasztani. Az élő szövetekkel érintkezve azoktól vizet von el s Algarothi por és HCl képződik s a fehérnye megalvad, hatása fájdalmas, gyors, szerfelelt roncsoló; belsőleg kis adagjai is hányást s gyomorhéllob tüneteit okozzák. Külsőleg mint roncsoló szerelt használják marásokra, növedékekre tüvegpcalzával felkenve. A német gykv. liqu. stibii-chloratit készített vele. l. o.

Stibium jodatum, antimonium jodatum: $Sb J_3 = 503$, oly módon készül, hogy 15 gramm jódhoz igen óvatosan (mivel robbanás állhat be) 5 gramm szinantimont adunk, a lombicot pedig langyos vízbe állítjuk; kihülés után a tömeget 100 grm. CS_2 -ben oldjuk s levegőn elpárologni hagyjuk, midőn vöröses jegeczek maradnak vissza. Igen nedvszívó, alkalmazzák 0.01—0.03 gr.-os adagban mint köptetőt hörghurutnál.

Stibium oxychloratum, antimonoxychlorid, pulvis Algarothi, mercurius vitae, a stibium chloratum hig oldatából válik ki s aszerint, amint a víz hideg vagy meleg, képlete $Sb OCl$ vagy $Sb_4 O_5 Cl_2$. Kellemeden izü por, vízben nehezen oldódik, forraláskor összes Cl -ját elveszti s $Sb_2 O_3$ -t hagy vissza. Mint expectorant használják.

Stibium oxydatum album, két antimonoxyd ismeretes: *antimontrioxyd*: $Sb_2 O_3 = 192$, acidum stibiosum, flores antimonii, nix stibii, antimonii oxydum, az angol gykv. szerint ugy készül, hogy $SbCl_3$ -nak 1.47 f. s. vizes oldatát 8000. vízbe öntik, midőn Algarothi por, majd HCl és $Sb_2 O_3$ képződik, az összegyűjtött port 180 gr. $NaCO_3$ -nak 1000 gr. vízzel készült oldatával állani hagyják majd az üledéket szűrőn addig mossák, míg csak az $AgNO_3$ -mal válmányt már nem ad. Szürkés-fehér, vízben nem oldódó por, HCl savban antimonchloriddá oldódik borkősav

oldattal oldatba megy. Hörghurutnál mint köptetőt adják 0·05—0·25 gr.-os adagokban.

Antimonpentoxyd, antimonsavanhydrid, acidum stibicum: $Sb_2 O_5 = 323\cdot80$. antimonoxydot HNO_3 -mal ismételtlen bepárolgatva, antimonpentoxydot kapunk, mely cizitromsárga, csak tömény HCl -ban oldódó por, mely $HSbO_3$ (antimonsav és $H_4 Sb_2 O_7$ (metaantimonsav) savakat alkot.

Stibium oxydatum album non ablutum seu via sicca paratum, stibium diaphoreticum, cerussa antimonii, calx antimonii, materia perlata Kerkringii, oly módon készül, hogy porrátört antimont 25%-os HNO_3 -mal ismételve megfeicskendeznek s addig hevitenek míg fehér porrá esik szét, közönségesen még ama keveréket értik alatta, melyet 10 r. antimonnak 25 KOH -mal való elpuffantása s a tömegnek 100 r. vízzel s 105 r. kén-savval való pállítása által állították elő. A leszűrt viz elpárolgatása után visszamaradt, antimonsavas kaliumot tartalmazó tömeget nitrum stibii név alatt ismerték. 0·5—1·5 grammos adagban mint diaphoreticumot használták.

Stibium oxydatum, oxyduretum antimonii ($SbOJ$)₂ $Sb_2 O_3$ oly módon készül, hogy 10 gr. stibium chloratumot cseppenként 15 gr. KJ és 60 gr. vízből álló oldathoz adunk s a képződő válmányt 60 gr. vízzel megmossuk s langyos helyen megszáritjuk. Fehéres, bizonytalan iblantartalmu por, hörghurutnál alkalmazják 0·01—0·02 grammjával.

Stibium perchloratum, antimonpentachlorid: $Sb Cl_5$, szintelen, levegőn erősen füstölő folyadék, a $Sb Cl_3$ -ból keletkezik, ha alba chlort vezetünk,

Stibium sesquichloratum, = Stibium chloratum.

Stibium sulfuratum aurantiacum, sulfur auratum antimonii, sulfur stibiatum aurantiacum, oxydum stibii hydrosulfuratum, antimonium pentasulfidum seu persulfidum; narancsszinü ötös dárdanykéneg: $Sb_2 S_5 = 404$, a Schlippe-féle sóból (l. o) kén-savval való lecsapás utján készül: $2 Sb S_4 Na_3 + 3 H_2 SO_4 = 3 Na_2 SO_4 + Sb_2 S_5 + 3 H_2 S$. Az osztr. V. gykv. házilag készítetteli a következő módon: 100 r. jegeczes $Na_2 CO_3$ -t 400 r. vízben feloldva adj hozzá folytos kavarás közben 30 r. $Ca O$ és 120 r. vízből készült oldatot (ekkor szabad $Na OH$ keletkezik), majd pedig 20 r. antimoniumot ($Sb_2 S_3$) és 15 r. ként, főzd 1 órán át az elpárolgó vizet folyton pótolva, míg a szürkés szín eltűnik; a megszűrt folyadékot jegeczítés végett tedd félre. A folyamat oly módon megy végbe, hogy a $Na OH$ a $Sb_2 S_3$ -al és kénnel natr. sulfoantimonatot képez: $(4 Sb_2 S_3 + 8 S + 18 Na OH = 5 Sb S^3 Na + 3 Sb O_3 Na + 9 H_2 O)$. Eme sóból 350 gr ammot 2100 gr. vízben feloldunk s 105 tömény kén-savnak és 4200 gr. víznek kihült oldatába öntjük, midőn narancsszinü csapadék alakjában a $Sb_2 S_5$ kicsapódik.

A Schlippe-só oldata ne legyen alcalicus. mert akkor nem $Sb_2 S_5$ hanem $Sb_2 S_3 + S$ válik le, a savanyu oldatból leváló

$Sb_2 S_3$ mennyisége a szabad savtartalommal arányos, így 12% szabad sósavat tartalmazó oldatból 40% tiszta $Sb_2 S_3$ válik le. Narancsvörös, tapadó finom por, víz, alcohol, aether nem oldja, hevítve $Sb_2 S_3$ keletkezik belőle majd fehérizzásnál szürke $Sb_2 O_3$ -dá alakul. 60 súlyrész belőle sósavban oldva kénkiválás mellett $Sb Cl_3$ -dá oldódik s ebből vízbeöntés által 53 sr. Algarothport nyerhetni. Savanyu anyagok $H_2 S$ -né és $Sb_2 O_3$ -dá bontják.

Vízzel kimosva az közömbös legyen s $Ag NO_3$ -mal, $Ba Cl_2$ -dal csapadékot ne adjon; $Na HCO_3$ vizoldatával rázva az oldat HCl -val ne adjon csapadékot (arsen). Alkalmazzák mint köptető és izzasztó szert 0.05—0.20 grammos adagokban.

Stibium sulfuratum nigrum, antimonium crudum, antimontrisulfid, hármás dárdanykéneg, antimonfényle: $Sb_2 S_3 = 340$, mint ásvány igen elterjedt főleg É.-Magyarország hegyeiben. I. Antimonit, Antimonium. Ha a megolvasszott $Sb_2 S_3$ -t hirtelen hidegvízbe öntjük, akkor alakatlan, veres-barna porrá törhető tömeget kapunk, mely világosság vagy 200° hő behatására jegeczes féleséggé alakul. Ez a stib. sulfurat. rubeum. Főleg az állatgyógyászatban használtatik; belőle készülnek az antimonkészítmények.

Stibium sulfuratum rubeum: $Sb_2 S_3$, I. Stib. sulf. nigrum; némely szerzők eme név alatt a stib. sulfur. rubrumot, a kermes minerale-t értik, holott abban még $Sb_2 O_3$ is van.

Stibium sulfuratum rubrum, oxydulum stibii hydrosulfuratum rubrum, kermes minerale, pulvis carthusianorum, stib. sulfurat. cum oxydo stibico, sulfur antimoniatum fuscum: $Sb_2 S_3 + Sb_2 O_3$. a magy. I., II. osztr. V., VI. német I. és dán gykv. szerint hivatalos. Oly módon készül, hogy 1280 gr. jegeczes $Na_2 CO_3$ -nak 12800 gr. vizoldatához főzés közben 60 gr. finomra porított fekete antimonkéneget adnak s egy órai hevítés után az átszűrt folyadékot lassan lehűlni hagyják, majd a kiváltott csapadékot jól kimossák, sajtolják s enyhe hőnél megszáritják; a folyamat ez: $Sb_2 S_3 + 3 Na_2 CO_3 = 3 CO_2 + Na_2 S + Sb_2 O_3$; a fel nem bomlott $Na_2 CO_3$ -ban oldva marad az $Sb_2 O_3$, a nátriumkénegeben pedig a $Sb_2 S_3$, az oldat kihülésekor ezek kiválanak; eme készítmény tehát keverék, gorsó alatt a $Sb_2 O_3$ jegecezei az alakatlan $Sb_2 S_3$ -tól megkülönböztethetők. Levegőn lassan megfeketedő, finom, könnyű, szag és íz nélküli por, borkósav vizes oldatában 30% feloldódik ($Sb_2 O_3$) s eme oldatból $H_2 S$ -nel vörös válmány képződik. Hatás tekintetében a hánytatóborkóhoz hasonló. Belsőleg 1—6 cgr.-os adagban mint a hörghurutra enyhítő, izzasztó szert alkalmazzák.

Stibium tartaricum: $(SbO)_2 C_4 H_4 O_6 + H_2 O$, fehér por, vízben oldódik, képződik az antimontrichloridnak borkósav oldatban való oldásakor.

Stigma = bibe; stigma croci = Crocus.

Stilben toluilen, szabályos diphenylaethylen: $C_{14} H_{12} = C_6 H_5. CH. CH. C_6 H_5$. I. Toluilen.

Stilla = csepp, stillatus, 3 = csepegtetett. de stillatus = lecsepegtetett, lepárlott.

Stillingia sebifera, l. *Sebum stillingiae*.

Stimulantia remedia, (stimulus = ösztönizgató) szerek, főleg a nemí izgatottságot fokozzák. l. még excitantia.

Stincus marinus, scinhus seu zincus marinus, lacerta *Scincus* L. a gyíkok családjába, a kétéltűek osztályába tartozó. 10—20 cm. hosszú gyík Aegyptom és Arábia sivatagain; barnássárga, fehér és barnafoltos, feje kicsiny, négyszegletes, beleitől megfosztva s szárítva lavandulavirág közé pakolva tartják. Tartalmaz 46% aetherben oldódó s 13% nem oldódó zsíros anyagot, enyvet, nyákol, osmasont, phosphatokat. Mint diureticumot s aphrodisiacumot sokra becsülték.

Stipes, stipites, pedunculi = karó, szár; *stipites dulcamarae* = a *solanum dulcamara* szára. l. *Dulcamara*.

Stipula = melléklevél, pálha. l. o.

Stisolubium = *Lanugo, setae*. l. o.

Stomacace, fogínygyulladás, mely magától vagy higanykészítmények használata folytán lép fel. *Adstringens* szájvizekkel kezelendő.

Stomachica remedia, erősítő gyógyszerek, gyomorerosítók; főleg ama szerek, melyek az emésztőnedvek leválását a gyomor nyákhártyáinak izgatása által fokozzák, ilyenek a fűszerek, keserű anyagok stb. l. *Roborantia*.

Stomachus = Gyomor. l. o.

Stomatitis, a száj gyuladással megbetegedései. l. *Soor, Stomacace*.

Storax, l. *Styrax*.

Stöchiometria, a chemiának az összetétel törvényeivel foglalkozó része. ide vágó törvények: 1. *Allandó sulyarányok törvénye* (Proust), mely szerint ugyanazon vegyületekben az alkotórészek suly mennyiségének viszonya mindig ugyanaz. Így p. o. 1 sr. *H* mindig 35.5 sr. *Cl*-ral képez *HCl*-t. 2., *Sokszoros sulyarányok törvénye* (Dalton) mely szerint az elemek paránysulyaik egyszeres vagy többszörös arányában egyesülnek vegyületekké. Így az oxygen a különféle oxydvegyekben atomsúlyának többszösei arányában foglaltatik 16, 2×16, 3×16 stb. arányában. l. Gay Lussac, Mariotte törvényei. Chemiai egyesülés,

Stramonium, *datura stramonium* L. maszlagos redősirom. a solanaceák családjába tartozó, szemétdombok, utak mellett mindenütt található dudva, szára szögletes, a levelek petédedek, hegyesek, öblösfogazottak, felső lapjukon sötétebbek, a virág tölcseralaku, fehér, a termés 4 rekeszű tüskés tok; az egész növény bódító szagu, undorító izü. A virágzások szedett levelek s az érett, barna-fekete, lencsealaku magvak hivatalosak. Tartalmazznak daturint (l. o.) melyet sokan az atropinnal azonosnak tartanak; a magvakban van még 25% zsíros olaj. A levelekből és magvakból készített tincturáját astmánál az atro-

pin javallatai alapján rendelik s eme betegségre különös hatással van, így p. o. 50 gr. fol. stramonii, 25 gr. fol. belladonn. és hyosciami, 10 gr. fruct. phellandriából 120 gr. aqua lauro-cera sival készült maceratumba áztatott s megszáritott papír füstjét belehelik astmánál. A friss leveleket vagy azok nedvét csúzos, köszvényes daganatokra borogatóul használhatni.

Stranguria = Hugyerőltetés.

Stricture, a nyákhártyákkal fedett csöves szervek szűkülete, mely az illető nyákhártyákon képződött fekélyek gyógyulásával visszamaradó hegnek erős zsugorodása által okoztatik, vagy ha a hárták szövete a gyuladós folyamatok folytán megduzzad Legtöbbször a férfiak húgycsövén lép fel hosszantartó kankó után s igen komoly complicatiókra vezethet, mert p. o. a nehéz vizezés a hólyag működését zavarja s az erős nyomás folytán a húgycső megszűkülte része folyton ingerellettén, még jobban megduzzad s húgyrekedést s azután uraemiát okoz. Gyógyítása operativ. (húgycsőmetszés).

Strobilus. conus = toboz, p. o. strobili lupuli = komló-tobozok, strobili pini = fenyőtobozok.

Strobo . . . összetételekben kört jelent, p. o. strobometer = körmérő.

Strontium, $Sr = 87.3$, két v. é. lémeselem, a calciumhoz hasorló; szabadon nem fordul elő, először Davy állította elő 1808-ban a $Sr(OH)_2$ -nak electrolysise által. Sárgásszinű, fénylő a calciumnál keményebb fém, jól nyújtható, a vizet már közönséges hőnél elbontja. Mathiessen eljárása szerint a $SrCl_2$ -nak galvánárammal való elbontása által állítják elő. Vegyületei a lángot carminpirosra festik, oldatukból ammoniumcarbonat vagy oxalat fehér csapadékot választ le. Színképében jellemző vonalak: 1 kék, 2 vörös és 1 narancsszinű; számos vegyületei a $Sr(OH)_2$ -ból állíthatók elő épügy mint a megfelelő calcium-vegyek.

Strontium aceticum: $Sr(C_2H_3O_2)_2 + \frac{1}{2} H_2O$, fehér, vízben oldódó por, alkalmazzák mint anthelminticumot 3 gr.-os adagban.

Strontium bromatum cryst. Ph. americ. $Sr Br_2 + 6 H_2O$, fehér jegeczes por, viz, alcohol feloldja; sedativum és tonicum alkalmazzák 0.3—1.0 gr.-os adagban hysteriánál, idegességnél mint a többi brómsókat.

Strontium carbonicum: $SrCO_3$, hófehér, vízben nem oldódó por, a természetben mint ásvány stroncianit név alatt ismeretes; előállítható a $Sr(OH)_2$ -nak ammonium carbonicummal való kicsapása által. A trontiumsók előállítására használják,

Strontium chloratum: $SrCl_2$, szintelen, hat molecula vízzel jegecedő só, a $SrCO_3$ -nak sósavban való oldása s az oldat besűrítése által nyerhető.

Strontium hydrooxydatum: $Sr(OH)_2$, a SrO -nak vízzel való megoltása utján készül, vízben könnyebben oldódik mint az oltott

mész, kihüléskor 8 mol. vízzel jegecedik. A strontiumsók előállítására használják.

Strontium iodatum: $SrI_2 + 6H_2O$, igen nedvszívó sárga por, alkalmazzák a *KJ* helyett 1–3 gr.-os napi adagokban.

Strontium lacticum: $Sr(C_3H_5O_3)_2 + 3H_2O$, az amerikai gykv. szerint hivatalos. strontiumoxydnak tejsavban való feloldása által készül; fehér por, vízben jól oldódik, alkalmazzák mint anthelminticumot, diureticumot és tonicumot 0.3–0.6–2.0 gr.-os adagokban.

Strontium nitricum, $Sr(NO_3)_2$, kristályviz nélküli, 2.9 f. s. octaeder alaku jegeczek, igen nedvszívók, 100 sr. víz 70 sr. l old fel belőle. Előállítható forró hig HNO_3 -nak $SrCO_3$ -mal való telítése s az oldat bepárlása által. Erős izzításkor NO_2 és SrO válik ki belőle. Alkalmazzák a pyrotechnicában a piros láng előállítására.

Strontium oxydatum, két oxyd ismeretes: a str. monoxyd. SrO , mely szürkésfehér por, a str. carbonatból erős izzításkor képződik, vízzel locsolva erősen felmelegszik s $Sr(OH)_2$ -dá alakul. Strontiumdioxyd: SrO_2 fehér por, mely a $Sr(OH)_2$ -nak H_2O_2 -dal való keverésekor kristályos csapadék alakjában válik ki. Hevítéskor O -re és SrO -ra bomlik.

Strontium phosphoricum: $Sr_2(PO_4)_2$, fehér, savakban oldódó por, 0.6–2.0 gr.-os adagokban alkalmazzák mint nutritivumot.

Strontium salicylicum: $Sr(C_7H_5O_3)_2 + 2H_2O$, vízben és alcoholban oldódó fehér por, tonicum és antirheumaticum, 0.6–2.5 gr.-os adagban.

Strontium sulfuratum, strontiumkéneg: SrS , fehér színű por, világosságnak kitéve sötétben phosphorescál; előállítható a coelestinnek szénnel való izzítása által, vagy ha SrO -dot CO_2 és CS_2 gázában hevitik.

Strontium sulfuricum: $SrSO_4$, vízben igen nehezen oldódó fehér por, (1 : 6895 hideg és 9638 r. forró vízben) mely valamely oldható strontiumsó oldatából hig kénsavval csapható ki. Szénporral hevitve strontium sulfuratummá alakul. A pyrotechnicában használják.

Strophantin, a strophantus hispidus magvának glycosidája: $C_{20}H_{34}O_{10}$, fehér, amorph, vízben és alcoholban oldódó port képez. Alkalmazzák 0.0002 gr.-os adagokban a digitalin helyett, melynél 1500-szor erősebb hatású. Ellenszerei: muscarin, atropin, camphor, picrotoxin. A kombé-strophantus magvának strophantinja: $C_{38}H_{58}O_{15}$ s nem glycosidtermészetű, mert hig savakkal hevitve cukrot nem ad.

Strophantus, a str. hispidus és str. Kombé, apocynumfélék családjába tartozó növények Afrika nyugati partján Senegambiától a Zambeziig; a növény kuszó cserje, termése kukoricacső nagyságu tok, melyben mintegy 200 mag ül, melyek a magy. II. gykv. függelékében hivatalosak. A magvak szárítva kerülnek hozzánk s $1\frac{1}{2}$ cm. hosszúak, $\frac{1}{2}$ cm. szélesek, laposak,

lándzsaalakuak, egyik oldalukon egy nem egészen végighuzódó varrány látható; bársonyos tapintatua az egysejtű, puha, a felszínhez simuló szőrök miatt. Ha a magvakat vízben áztatjuk, a szőrös maghéj levonható, midőn egymásra fekvő két olajdus sziklevelet kapunk. A magvak szaga nem erős, de kellemetlen, ize erősen keserű. A strophantusmagvakhól az afrikai benszűltek nyilmérget készítenek, (kombé, inee, onage). Zsiros olajától megfósztott magvaiból a magy. II. gykv. tincturát készített. Tartalmaz strophantinnek nevezett glycosid anyagot, mely a digitalinhoz hasonló hatású. A magvak adagja 0·05—0·15 gr.

Struma = golyva; strumalis = golyvára vonatkozó.

Strychninum, szoral, alcaloida, mely a nux vomicában, faba Ignaliiban 1·39%, a javai nyilméregben 60%, mely a strychnos colubrinából készül és az angustura spurius kérgében fordul elő s azokból forró borszeszszel, chloroformmal, anylszeszszel kivonható.

A strychnin egysavu bázis: $C_{21}H_{22}N_2O_2$, mely a növényben igasursavhoz van kötve; fehér, túalaku rhombos légálló jegeczek, 7000 r. vízben, 10 r. forró és 120 r. hideg alcoholban oldódik, chloroform 20%-ot, glycerin 0·33%-ot old fel belőle. Az alcoholos oldat a poláros fény síkját balra fordítja: $([\alpha]_D^{20}) = -132·6'' - 136·78''$; sublimálható, de gyors hevítéskor elég; KOH-dal olvasztva chinolinra és indolra bomlik. L. Alcaloidák. A magy. I. angol, francia és amerikai gykvek szerint hivatalos, de a tiszta strychnint oldhatatlansága miatt nem használják, hanem kénsavas vagy salétromsavas sóját, 1819—1824-ben fedezték fel Caventon és Pelletier.

Hig savakkal sókat képez, melyek oldatából lugok kicsapják. Ha a strychnin hig kénsavas oldatához 0·5%-os $Cr_2O_7K_2$ oldatot adunk, aranyárga jegeczek válnak ki, melyek tömény kénsavban kék színnel oldódnak. Eme reactioval 0·002 mgm. strychnin is kimutatható; ha sóit kell így vizsgálni, azokból a tiszta alcaloidot előbb luggal ki kell csapni s a csapadékot óraüvegen vizsgálni. Érzékeny reakciója még az $AuCl_3$ -dal képződő, borszeszben oldódó válmány (0·0001%-os oldatban is kimutatja), a picrinsavval képezett zöld csapadék, a $KJ + J$ oldat is érzékenyek.

A szervezetbe jutott strychnin nagyrészt a máj vonja magához, nehezen ürül ki a szervezetből, miáltal hatása accumulativ. 0·002—0·005 gr.-os adagok mint keserű anyag csak az emésztőnedvek fokozott levállását okozzák, 1 cgr.-os adagja már 15—30 percz mulva a tarkóban és torokban szorító érzést kelt (innen neve: szoral), az egyes izmokban huzás, bizsergés lép fel; 0·02 gr.-os adagja már igen heves tüneteket okoz; a rágóizmok dermedtek, az arczon keserű mosoly (risus sardonius) ül, az érzőidegek legcsekélyebb ingere rángatódzást szül. A derme rohamok alakjában lép fel s mind hosszabb ideig tartanak. A törzsizmok görcsös összehúzódása folytán a légzés

nehéz s a halál fulladás közben áll be, a sziv a kitágulás szakában megáll. A strychnin halálos adagja 0.03 gr.

A strychnin az agy alapján levő dúczok idegsejtjeire hat izgatólag, mi a tömecsbeli hő kiszabadulását, a vérnyomás növekedését s az átterjedő mozgások élénkülését okozza, a mozgatóidegnek átmetszése által a derme kimarad; a bolygidegkre nincs befolyással.

Ámbár a strychnin az agyidegsejteknek az izomösszehúzódást eszközlő góczaira hat izgatólag, az izmok élő fehérszínűjévé is megtámadja s holttá teszi, mivel mérgezés után az izmok igen gyorsan elveszítik ingerelhetőségüket s halál után gyors hullamerevség lép fel.

Alkalmazzák 0.002 gr.-os adagokban hurutos természetű hasmenésnél, melyek erjedésszerű folyamatok; a bélizomzat renyhe összehúzódásából származó székszorulásnál, az izmok hűdésénél, látatompulatnál, fekete hályognál jó sikerrel használhatni befecskendezés alakjában a halántékon vagy felkaron.

Mérgezésnél hánytatók, csersav. $KJ + J$ oldat adandó, chloralhydrat, curara, aconitum szintén ellensúlyozó hatásuk. Számos sói vannak előállítva, melyek közül a gyógyászatban a következők nyernek alkalmazást:

Strychninum hydrobromicum: $C_{21}H_{22}N_2O_2 \cdot HBr$, vízben oldódó fehér por, 0.002—0.005 gr.-os adagokban idült alcoholmérgezésnél használják.

Strychninum jodicum cryst.: $C_{21}H_{22}N_2O_2 \cdot HJO_3$, 0.006 gr.-os adagban bóralfecskendezésre használják izommerevség, anaesthesia eseteiben.

Strychninum nitricum cryst. a magy. II. német III. dán, osztrák VII. helvét III. holland és amerikai gykv. szerint hivatalos: $C_{21}H_{22}N_2O_2 \cdot HNO_3 = 397$. Finom, fehér selyemszerű jegecek, igen könnyű, pelyhes, 90 r. hideg és 3 r. forró vízben, 70 r. hideg és 5 r. forró alcoholban, 26 r. gliczerinben oldható, az oldat felette keserű. L. Strychnin. Adagja 0.01—0.02 gr.

Strychninum sulfuricum, a francia, belga, helvét és amerikai gykv. szerint hivatalos: $(C_{21}H_{22}N_2O_2)_2 H_2SO_4$. Jól kiképződött fehér tűlaku jegeceket képez, a nitrát helyett használják.

Strychnos Ignatii Berg., l. Faba sct. Ignatii.

Strychnos nux vomica, l. Nux vomica.

Stupefacientia = bódító szerek, l. o. Stupor = kábultság.

Styli = Bacili, l. o.

Styptica remedia = vérzéscsillapítók, l. Haemostatica.

Stypticin = Cotarninum hydrochloricum.

Styracol, fahéjsavas-guaiacolaether: $C_6H_6 \cdot CH : CH : CO \cdot OC_8H_7 \cdot OCH_3$. — Borszeszben oldódó hosszú tűket képez, épügy, mint a guaiacolcarbonatot tüdőtuberculosisnál alkalmazzák.

Styrax calamita, storax solidus seu en pains, a kereskedésben eme név alatt kétféle styraxot értenek: a) 2—3% storaxbalzsammal kevert styrax orientale kérgének törmelékét,

melyet faedényekben hoznak kereskedésbe, szurokszinű fénylő zsiros kinézésű tömeg; b) a styrax off. L. gyántáját, (resina styracis), mely fehéres színű, benzoe gyanta kinézésű tömeget képez, vanillia szagu, illó olajat és fahéjsavat lartalmaz.

Styrax liquidus, storax liquidus, balsamum storacis, terpeninsűrűségű szürkés színtű, kellemes szagu tömeg, chloroformban csaknem tetsesen oldatik. Eme balsamot a liquidambar orientale Miller, balsamiferák családjába tartozó, Ázsiában és Syriában tenyésző 14 méter magas fából a yuruk vándor turkómánok oly módon nyerik, hogy a parától megfosztott fa belső kérgét lekaparják s vagy kisajtolják vagy kifőzik a storaxot s szőrzsákon átsajtolva kecske-bőrtömlőkbe rakva Smyrnán, Konstantinápolyon, Alexandrián át küldik világgá. A storax a liquidambarfában nincs jelen, csak az élő kéreg kóros elváltozása alkalmával képződik, mely elváltozást ütögetés, dörzsölés, kaparás idézheti elő. A storaxnek ugyanazon körülmények között képződik mint a perubalsam, chemiai összetételük is hasonló, daczára, hogy két különálló növény családtól származnak.

A kereskedésbeli balsam mézsűrű, szürkés, idővel megsűrűsödik s sötétebb színű lesz s két rétegre válik: az alsó sűrű sárgás-barna, a felső folyékony, sötét és víztartalma. Szaga annál kellemesebb, minél régibb a balsam; vízfürdön víztől megszabadítva, borszesz forrón feloldja, kihüléskor az oldat megzavarodik. CS_2 , chloroform, tömény eczetsav, illó olajok feloldják, kőolajaether semmit sem old fel belőle. Használat előtt félnyi súlyú benzolban oldassék s az oldat megszűrés után pároltassék be. Tartalmaz: 1.) Styrolt vagy styrolent, melyet neveznek cinnamennek, tetraacetylennek, aethylbenzolnak s phenyl-aethylennek is: C_8H_8 , $C_2H_2 = 4(C_2H_2)$; szintelen. 0.92 f. s. folyadék, styrax szagu, a poláros fényt elhajlja, a balsamból vízzel elvonható. 100°-on hosszabb ideig szilárd metastyrollá, HCl-val 170°-on hevítve distyrollá alakul; 2.) fahéjsavat mintegy 6—23%-ot, megegyezik a peruibalsam fahéjsavával, l. o.; 3.) Styracint, mely fahéjsavas cinnamylből áll = $[C_8H_8(C_6H_5(C_6H_5CO)O.C_8H_8.C_3H_4)]$, mely előállitható a styrol és fahéjsavmentes styraxnak benzollal való kivonása által. KOH-dal hevítve cinnamylszeszre és fahéjsavas K-ra bomlik; 4.) benzylszeszt, 5.) benzoesavat, melyet abból élenyítő anyagokkal kinyerhetni; van még benne gyanta, növénytörmelék, 10—20% viz. Alcoholos oldatát belsőleg adhatni a perubalsam javallatai alapján idült hörghurutnál mint expectoranst 0.5—1.0 grammos adagokban; hatását a vesék elválasztására és a huzgyszervek nyákhártyáira is kifejti s külsőleg mint enyhe bőrizgatót főleg rühnél alkalmazzák.

Styrax liquidus praeparatus, a nyers styraxnak forró borszeszben vagy benzolban való feloldása, megszűrése és besűrítése által nyert tiszta styrax; a magy. II. gykv. is ily tisztított balsamot kíván.

Sub auspiciis regis = királyi védnökség alatt; kitüntetéssel vizsgázott s szigorlatozott egyetemi hallgatók ünnepélyes felavatása, mely ceremonia egyetemeinken 1848 előtt is fennállott. Ily kitüntetésben a budapesti egyetem összes hallgatói közül kettő, a kolozsvári hallgatók közül egy részesülhet évente, az egyetemi tanácsnak a vall. és közokt. miniszterhez intézett előterjesztésére. A promoveált a királytól értékes doctori gyűrűt kap.

Subcutaneus = bőralatti, hypodermaticus, így nevezik ama eljárást, mely szerint valamely szer vizoldatát vagy finoman eldörzsölt keverékét fecskendő segélyével (l. Pravaz-fecskendő) a fölmarkolt bőrbe fecskendezik be s az így támadt hólyagot szétnyomkodják. Így szoktak bőralá fecskendezni aethert 1 cm³-l analeptycum gyanánt, morphiumot, strychnint, pilocarpint, jodoformot, sublimatot, chinint, stb. A subcutaninjecciókra szánt oldatokat mindig filtrálni s a használandó menstruumot sterilizálni kell.

Suber = Parafa, dugó.

Sublimatio = fellengítés: sublimatus 3 = fellengített, általában a hydr. bichloratum corrosivumot értik alatta.

Sub sigillo = pecsét alatt. Az erős hatású szereket tartalmazó kiszolgálási edényt mindig le kell pecsételni, ezt jelzi a fenti czimyszó.

Substantia = lényeg, tartalom.

Substitutio, helyettesítés, ama chemiai folyamat, midőn az egymásra ható vegyületek egymást helyettesítve, újabb vegyületeket képeznek. I. Cserebomlás, Chemiai egyesülés.

Subtilis = finom.

Succinum, electron, carabe glessum, lycnürum, ambrá flava, borostyánkő, ősvilági fák megkeményedett balzsama, mely főleg a Balti-tenger partjain s máshol is található a tengerpart iszapjában különböző nagyságu darabokban. A borostyánt a régi görögök is ismerték s az aranynál is többre becsülték; rajta fedezte fel az electromosságnek nevezett tüneményt Thales, miletosi böles. A mythologia a fává változtatott Daphne könnyeinek mondja azt. Áttetsző, sárgás darabok, 280°-nál olvad, meggyújtva illatot áraszt, benzol, chloroform és camphortartalmu alcohol feloldja. L. Acidum succinicum.

Succus, succi herbarum, nedv, növénynedvek, melyek a friss növényrészekből zúzás és sajtolás vagy elő fákból bevágás által nyeretnek s meglisztítva, vagy besűrítve gyógycélokra használatnak. Az így nyert succusok különböző anyagaik az illető növény szerint. A mai gyógyszerészeti technica már melőzi az így előállított készítményeket s csupán a gyümölcsnedveket alkalmazza a különböző készítmények előállítására.

Succus aconiti, a friss aconitumlevelekből sajtolt nedvet $\frac{1}{3}$ rész alcoholal keverik s ülepedés után az oldatot megfiltrálják. 15—20 cseppjével adják az aconitum javallatai alapján.

Succus belladonnae, épily módon készül. I. Belladonna.

Succus catechu aere induratus = Catechu. I. o.

Succus citri, succus limonum, a meghámozott citromnak kisajtolása s a folyadék meg-zúrése által nyert folyadék; 1 citrom kb. 22 rész levét ad, mely citromsavon kívül nyálkát s almasavat tartalmaz. I. Citrus.

Succus digitalis, oly módon készül mint a suc. aconiti.

Succus inspissatus = Roob; succus inspissatusnak nevezik a pulpákat és roobokat általában.

Succus liquoritiae depuratus liquidus, tisztított édesgyökér kivonat a magy. II. gykv. szerint: 1000 gr. árubeli fekete cukrot (succus liquor. Martucci) három napig áztatunk 4000 gram hidegvizzel s az üledékről leöntött oldatot félreteszszük s a maradékot 3000—3000 gr. vízzel kétszer még kivonjuk; az összekevert s derített oldatot leülepedés s gyajpun való átszűrés után hig extractumállományává sűrítjük be. Mint izjavítót s kötőanyagot rendelik oldathoz, (főleg, ha azok sósak), pilulamassákhoz.

Succus liquoritiae depuratus cum sale ammoniaco, sósfekete cukor, medvecukor = Tabulae liquoritiae salitae.

Succus liquoritiae venalis siccus, extractum rad. liquor. crudum, medvecukor, az édesgyökérből kivonás után előállított, dextrinnel kevert s 150 cm. hosszú s 2 cm. vastag rudakká sodorva az illető gyár jelzésével (»Martucci« vagy »Baracco«) a kereskedésbe hozott kivonat. Eme nyers kivonatot Spanyolországban, Szicíliában és Calabriában nagy mennyiségben gyártják. A nyers kivonat 60—80%-a oldódik vízben, a többi rész glychyrrhizin és keményítő. I. Tabulae liquoritiae.

Succus rubi idaei, I. Syrupus rubi idaei.

Succus sambuci, I. Roob sambuci.

Succus Thebaicus = Opium.

Sudamina, hő izzadás vagy már inger folytán keletkező gombostűfejnyi hólyagocskák a bőrön, melyek az eczemának kezdeti alakját képezik. I. Eczema.

Sudorifera, izzasztó szerek. I. Diaphoretica.

Suff, = sufficit, sufficiens = elégséges.

Sulfaminol, thyooxydiphenylamin: $C_6H_4.SNH.C_6H_5.OH$, alcoholban oldódó sárga por, antisepticum. Alkalmazzák belsőleg 0.15 gr.-os adagban cistitisnél, külsőleg hintőpor gyanát a jodoform helyett. Eucalyptollal, guaiacollal, creosottal, salicyllal kepezett 8%-os keverékét alkalmazzák.

Sulfanilsav, I. Acidum anilosulfuricum.

Sulfatok, a kénsavas sók neve.

Sulfidek, a fémeknek kénnel való vegyületei, másképen kénegek.

Sulfitek, a kénessav: H_2SO_3 sói.

Sulfobasisok, I. Basis.

Sulfocarbonsavak, ama szerves vegyületek, melyekben az

egy v. é. sulfogyök: — $SO_3 H$ foglaltatik annyiszor, ahány helyettesített H -je volt az illető szénhydrogénnek melyből származott. p. o.

$H_2 C H_2$
méthán;

$H_2 C H. SO_3 H$;
methylsulfosav stb.

Képződnek alcoholoknak kéntrioxgyddal való összehozása alkalmával.

Sulfocyansav, l. Rhodanhydrogénsav. Cyan.

Sulfodiazobenzol reactio, l. Hugyvizsgálat. IV. Bilirubin.

Sulfonal, diaethylsulphondimethylmelhan, acetondiaethylsulfon: $(CH_3)_2 C(SO_2. C_2 H_5)_2$, a német, angol, dán és amerikai gykv. szerint hivatalos s a sulfonok közé tartozó szénvegyület, mely az acetonmercaptolnak $KMnO_4$ -mal való oxydálása utján készül. Szagtalan és íztelen leveles kristályokat képez, 100 r. vízben oldódik, alcohol vagy forróvíz jobban oldja. 1—2—3 gr.-os adagokban mint altatót használják, accumulativ hatására tekintettel kell lenni, valamint arra is, hogy hosszas használata után veselob, vérelváltozás s az alszárakban izomgyengeséglép fel.

Sulfonok, a szénhydrogéneknek a két v. é. = SO (sulfuril) gyökkel való vegyületei, melyek az illető sulfidokból képződnek füstölő HNO_3 hefolyására $(C_2 H_5)_2 SO_2$ = diaethylsulfon; $C_2 H_4. (SO_2)_2 C_2 H_4$ diaethylendisulfon. A sulfonal ily sulfonvegyület.

Sulfosavak, l. Acidum; sulfosók. l. Acidum és só.

Sulfoson, kénsavban áztatott kénvirágpör, növényi és állati élısdiék ellen használják.

Sulfosot, creosot-sulfosavas kalium, mely vízben oldódó, szörpsűrű tömeget képez s sulfosot syrup név alatt alkalmazzák a creosott helyeit. Mivel azonban a sulfocsoport minden vegyületnek megváltoztatja élettani hatását (p. o. az antipyrin, antifebrin, salicylsav sulfosavas vegyei hatástalanok), a sulfosot sem helyettesitheti a creosotot s változatlanul ürül ki a gyomorból.

Sulfur, sulfur crudum, sulfur citrinum, (az alchymisták annak = a bölcsek kövének alapja nevezték, az an fia a kéneső vagy an zir, lelke pedig a só = anzirató e háromból vannak összetéve a fémek s a testek mind, l. Chemia), $S = 31.98$, negativ chemiai elem, mely vegyületeiben mint 2, 4, 6. v. é. gyök szerepel, a természetben ugy színállapotban mint vegyületek alakjában mint kénegek s sulfatok igen elvan terjedve s már igen régóta ismeretes az ember előtt. Mint termés ásvány, a harmadkori képződmények repedéseiben található szép rhombos piramis alaku jegeczeket képezve, melyek mintegy 20-féle combinatióval lehetnek módositva. A jegeczek gyémántszinűek, sárgák, törésük kagylós, rideg, zsirfényű, dörzsölve negativ electromosságot mutat. Nagy mennyiségben bányászszák Siciliában, Spanyolországban Cadix és Conilla környékén, hazánkban is

található a zólyomgyei Kalinkán. A legtöbb ként kénegekből olvasztják ki s kissé megtisztítva rudalakba öntve hozzák forgalomba. Eme rudak szag és íz nélküliek, szép sárgák, dörzsölve electromosakká lesznek de azt, valamint a hőt nem vezetik. F. s. 205, 115°-nál nagy fajsúlyu sárga folyadékká olvad, melyből kihülés után a felületi hártya alatti részben egyhajlásu oszlopokban jegecedik ki, ez a β kén; eme jegeczek pár óra alatt elhalványulnak s dült nyolczlapványu formába mennek át, ez az α kén; a kén tehát dimorph. 140°-nál magasabb hőre hevítve mind barnább, majd fekete lesz, zárt edényben 260°-nál ismét megolvad s ilyenkor vízbe öntve lágy, zsiros tappintatu 1957 f. s. képlékeny tömeget képez, ez az *amorph vagy γ kén*, mely levegőn ismét e rhombos nyolczlapványos módosulatba megy át. Levegőn hevítéskor 235—260°-nál élenyt vesz magához s fojtószagu, kék lánggal égő SO_2 -dá alakul: a kengőzők H gázban H_2S -né, izzó szén felett CS_2 -dá alakulnak, kéngőzintén könnyen egyesül az a Cl, J, Br-mal is, valamint fémekkel, alcalicarbonatokkal, hydrooxydokkal kénegekké.

Tömény HNO_3 -ban kénsavvá oldódik, hig HNO_3 nincs reá hatással; H_2SO_4 -val hevítve azt H_2O és SO_2 -ra bontja. Oldódik CS_2 -ben, forró benzolban, terpentinben (15%) keveset old a chloroform, aether és borszesz is. A nyers ként a kalium sulfuratumhoz s a sublimált kén előállítására használják.

Sulfur auratum antimoniatum = Stib. sulf. aurantiacum.

Sulfur chloratum, chlorkén: S_2Cl_2 , sárgászörös. 168 f. s. folyadék, mely a kénnek chlorgázban való hevítésekor képződik. Mivel a ként jól oldja, a cautschuk vulcanisálására használják.

Sulfur depuratum, l. Sulfur sublimatum.

Sulfur jodatum, kéniblag: Sb_2J_2 , a német II. gykv. szerint oly módon készül, hogy 1 r. kénvirágot 4 r. jóddal üvegmoszárban jól eldörzsölnek s a tömeget enyhe hőnél melegítik, míg egynemű masszát kapnak, melyet finom porrá dörzsölnek szét. Nem vegyület, a jód alcohollal kivonható. Alkalmazzák mint erős bőrizgatót lupusnál, psoriasis, ance stb. eseteiben 1 : 5 arányu kenőcs alakjában.

Sulfur praecipitatum, lac. sulfuris, magisterium sulfuris, lecsapott kén, kentej, a magy. II. gykv. szerint hivatalos. Oly módon állítatik elő, hogy friss Ca O-dot 200 gr-ot 1200 gr. vízzel péppé oldunk s 500 gr. kénvirágot s 5000 gr. vizet keverünk hozzá s a keveréket egy órán át főzzük, az elpárolgó vizet pótolva; a folyadékot a maradékról leöntjük s félretesszük, a maradékot 3000 gr. vízzel 1/2 órán át főzzük s azután óvatosan az előbbi folyadékhoz öntjük. Az üledékről lopóval lehuzott folyadékot tág edényben hárommennyi vízzel higitott sósavval keverjük (circa 700 gr.) míg az oldat épen lugos kémhatásu marad. A keletkezett csapadékot azonnal összegyűjtve addig mossuk lepárolt vízzel, míg az $AgNO_3$ és ammon. oxalicum ol-

dataival nem zavarodik meg többé. Az így nyert készítményt enyhe hőnél megszáritjuk s porítjuk. A készítésnél a következő folyamat megy végbe: $2CaS_2 + 2HCl = CaCl_2 + CaH_2S_2 + 2S$; $CaH_2S_2 + 2HCl = CaCl_2 + 2H_2S$. Igen finom, iz és majdnem szagtalan világossárga port képez, hevítve elégjen, vízzel főzve ne duzzadjon meg (amylum). Arsennel, kénsavval, sósavval, mésszel ne legyen fertőzve. A kén a gyomorba jutva a belek benékében levő égvényekkel H_2S -né és kénéggé alakul, s haskorgással, csikarással párosult hasmenés lép fel, a kén részint kalium sulfid, részint H_2S alakjában szivárog fel. I. Kalium sulfuratum.

Adják mint hashajtót aranyeres csomóknál előforduló székrekedésnél 4—8 gr.-os adagban, légutak idült hurutjánál mint köptetőt, 1—2 gr.-os adagban mint izzasztót csúznál. Külsőleg úgy alkalmazzák mint a sulfur sublimatumot.

Sulfur sublimatum, flores sulfuris, fellengített kén: $S_2 = 64$; a magy. II. gykv. szerint hiva'alos: oly módon készül, hogy közönséges ként zárt edényben 446° -ra hevitenek, midőn sötétsárga sűrű gőzök keletkeznek, mely gőznek egy térfogata 3 atom ként tartalmaz, eme gőzöket hűtőkamrákban lehűtik s mint kénvirágot kereskedésbe hozzák, s külső használatra alkalmazzák.

Sulfur sublimatum lotum, mosott kénvirág, sulfur depuratum, flores sulfuris, a magy. II. gykv. szerint az előbbi készítményből készül oly módon, hogy annak 1000 grammját megnedvesítve s 20 gramm ammoniával elkeverve 3000 gramm vízzel higitják, 24 óra múlva a folyadékot leöntik s a ként párolt vízzel megmossák, száritják s porrá dörzsölik. Czitromsárga száraz por, I. Sulfur. Sulfur praecipitat. A kereskedésbeli kénvirág mindig tartalmaz arsen-trioxydot, azért jó az ammoniakos vízzel kimosott ként mégegyszer fellengíteni, míg az ammoniakos mosóvíz sósavval megsavanyítva, H_2S bevezetésekor sárga csapadékot nem ad. Belsőleg mindig a lecsapott kén használtassék. A kén a bőrön vagy a nyákhártyákon a sejtek képzőanyagának befolyása alatt SO_2 -dá alakul, mely az élősdiéket megöli, azért főleg a bőr élősdii ellen rendelik azt kenőcsben, szappanban.

Sulfur vegetabile = Lycopodium.

Súly = 1) orvosi súlyrendszer; 2) = scorbut, súly.

Súlyany = a baryum rossz magyar neve. I. Baryum.

Súlypát = Baryt.

Sumbulgyökér, moschus gyökér, a ferula sumbul Hooke pézsmaszagu gyökere, melyet a moschus pótszere gyanánt használnak.

Sumitas = csúcs, ágnak vége, frons, cacumen; sumitates sabinae = sabina galyak.

Super ... összetételekben annyit jelent = felül: chemiai értelemben I. oxydok.

Suppositoria, végbélkúp (subpono igéből = alá dugok),

cacaovajból, szappanmassából sajtóval préselt vagy kézzel formált kúpocskák, melyek 1·5—3 cm. hosszúak, 1—1·5 cm. vastagok s arra szolgálnak, hogy a beléjük kevert gyógyszereket a végbél nyákhártyáján szivassák fel, vagy hogy erőművi inger által székürülést okozzanak.

A suppositoriák elkészítéséhez többféle módszer van gyakorlatban. Némely helyen a cocoaajat megolvasztják, belekeverik a hatóanyagot s ceratpapirból formált s porzóba rögzített kúpalaku formákba öntik a jól elkevert, hűlni kezdő tömeget; eme módszer annyiban kifogásolható, hogy a hatóanyag leülepedvén, nem lesz egyenletes gyógyszereloszlódás elérve, az olvasztgatás és kihűlés pedig igen hosszadalmas eljárások midőn sürgős eset van jelen. — Gyors és pontos eljárás a suppositoriák készítésénél az a módszer, hogy a pár csepp riczinusolajjal eldörzsölt hatóanyaggal a reszelt cocoaajat erős gyurással képlékeny masszává alakítjuk s mint a tapaszt, kimalaxáljuk s centimeter segélyével egyenlő darabokra aprítva egy széles spatulával való hengergetés által annak hegyes, süveg alakú formát adunk. Ha a suppositoriába sok a száraz anyag, p. o. 5 gr. bismuth. tannicumból 10 végbélkúp készíthető, költőanyag gyanánt kevés lanolint gyurhatunk a masszához. Végbélkúpok sajtolására való géppel igen szép készítmény lehet nyerni. A gép egy üres henger, melybe egy dugattyu illik bele, a henger alsó nyílásába a végbélkúp hegyes alakját megadó két darabból álló fémforma illeszthető be; az egész henger egy körforma váluban áll. A suppositoriamassát nem szükséges képlékenyvé tenni, elég, ha jól el van az keverve, aztán mérleggel kártyákra szétmért kúpadagokat a keményítőporral minden egyes esetben behintett gépbe öntjük s a dugattyut erősen lenyomjuk. Ekkor a gépet a váluból kiemelve, a suppositoriumot a dugattyu segélyével kinyomjuk s a fémformákat ellenkező irányban nyomogatva letoljuk s a kész kúpot az esetleges kicsucсорodott cacaoportól megtisztítjuk. A kereskedésben most belül üres cocoa-suppositoriák is kaphatók, melyekbe a hatóanyagot csak be kell önteni s a nyílást egy kis cocoa-vajjal heragasztani s kész a végbélkúp, ezek használata azonban meg nem engedhető lelkiismeretlenség, mivel a gyógyszer eloszlódása s felszívódása meg nem történhetik. A végbélkúpok 1·5—2·5 gr súlyuk, az ugyanily fajta kissé oldaltlapított méhkúpok (suppositoriae vaginales) magasabbak s ehhez mérten vastagabbak, 4—6 gr. súlyuk. A suppositoriumok elkészítés után megméréndők, stanniolba vagy viaszpapirba csomagolandók s súlyuk mint *tota massa* a vényre följegyzendő. L. az egyes suppositoriák alatt.

Suppositoria gelatini, oly módon készül, hogy 1 r. gelatint 5 r. vízben s 5 r. gliczerinben felolvasztunk, belekeverjük a hatóanyagot s ha a massa hűlni kezd, formába öntjük.

Suppositoria glycerini, gliczerinvégbélcsap: 100 gr. glyce-

rinben vízfürdőn fölolvasztunk 30 gr. stearinszappant, a habzó oldatról a habot üvegspatulával félrehuzzuk s a folyadékot formába öntjük. Vagy: 10 gr. Na_2CO_3 -ot feloldunk 270 gr. glicerinben s hevítés közben 20 gr. reszelt stearint adunk hozzá; a keveréket addig főzzük, míg egy kicseppentett próba megfagy, azután az oldatot formába öntjük.

Suppositoria sebi cervini, faggyu suppositoriák, oly módon készül, hogy 1 r. cera albat 9 r. sebummal megolvasztva formába öntjük.

Surlófű = Equisetum. L. o.

Surrogatum = pótlék, helyettesítő.

Suspendálni függve tartani, valamely, a vivőszerben nem oldódó hatóanyagot az oldószerben egyenletesen eloszolva tartani syrup, gummi arabicum, nyákok segélyével. P. o. Calomel, antifebrin, MgCO_3 vizoldatokban gummiarabicummal, saleppal stb. suspendálhatók, de mindig felrázva adagolandók.

Suspensorium, kötözőszer, melynek segélyével bizonyos lelógó szerveket föl lehet kötni (emlők, herék). Közönségesen a herék felkötésére szolgáló kötszert értik alatta, mely egy övhöz erősített kosáralaku zaskóból áll; célja a herének rázkódásait mérsékelni.

Súly = Scorbut; súlyellenes szerek, l. Antiscorbutica.

Súlyfű = Symphitum.

Sűrítés = Condensálás.

Sűrűség, l. Fajsúly, Aracometer.

Svábbogár, csótán, l. Blatta.

Sycosis, a hajtüszők, szakáll, hajusz genyves lobja, mely lehet idiopathicus vagy parasitár, apró, szőr által átnőtt genyütüszők fellépése, a bőr duzzadtsága, beszűrődöttsége jellemzi e bajt. Sublimatos borogatásokkal, resorcinglycerin-mészviz oldattal igen lassan mulasztható el eme baj.

Sydenham Tamás, angol orvos, szül. 1624. Windford-Eagelben, megh. 1689. Cambrigdeben nyert doctoratust s Londonban működött s világhírű orvossá lett. L. Orvostudomány. A sáfrányos opiumfestvényt ma is az ő nevéről nevezik: tinct. opii crocata, laudanum liquidum Sydenhami.

Sympathicus = együttérző, összetételekben gyakori.

Symphytum officinale, consolida major, fekete nadálytő, az érdeslevelűek családjába tartozó, nedves réteken tenyésző, 1 meter magas erős száru növény, 20 cm. hosszú, érdes szőrös gerelyalaku levelekkel, sárgás vagy biborszínű virágokkal. A gyökér többfejés, kisujnyi vastagságu, kívül feketebarna parával fedett, belül fehéres, közepén velőszerű, édeses, mézgas ízű. Őszszel szedessék. A magy. I. gykvbén hivatalos. Tartalmaz nyálkát, asparagint, cser- és gallussavat, cukrot.

Mint hughajtó szer használtatik; porát tapaszokba keverik mint adstringenst.

Symphorol, a coffeinsulfosavnak különböző sói um. Na,

Li, Sr, melyek mint diureticumok használatnak napi 2–3 gr.-os adagokban.

Symptoma, valamely betegséget kísérő, szemmel vagy más érzékszervvel észlelhető szervezetbeli elváltozások, melyek felismerése adja meg a helyes diagnosis-t, kórismét. *L. Betegség. Diagnosis.*

Synaptase = Emulsin.

Synonima, valamely tárgynak több rokonértelmű neve, p. o. *Aquila alba, Draco mitigatus, Panacea mercurialis* = Calomel v. Hydr. chlorat. mite. *l. Kazay E. Nomenclatura.*

Synthesis, összetevés, az analysis = szétbontás ellentéte; értik alatta a vegyületeknek egyszerűbb testekből való felépítését valamely nagyobb erő: fény, hő, electromosság behatása alatt. Így ha *Cl*-ből és *H*-ből napfény behatása mellett sósavat, *C*-ből és *H*-ből igen magas hőnél acetilent állítanak elő, azt mondják, hogy az előállítás syntheticus. A synthesis a chemiai tudásnak legújabb, rendkívül nagy horderejű vívmánya, áldásait a jövőben fogjuk megismerni.

Syntonin, az izmokban levő fehérnyemű test, mely az izmokban sósavas vízzel kioldható s az oldatból szénsavas sókkal kicsapható; sósavas oldata a poláros fény síkját balra hajtja.

Syphilis lues, morbus gallicus, alkati bujakór, francz, csupán az embernél előforduló idült fertőző bántalom, melynek virusa még nem ismeretes; lehet szerzett (s. *aquisita*) s a szülőkötől örökölt (s. *hereditaria*). A ragályozás a nemi érintkezés útján történik, ha a nemi szervek nyákhártyái bármilyen kicsiny helyen megsértődnek s a sértett helyen a genitáliákon tenyésző kivirágzások a vérbe jutnak; történhetik a ragályozás a száj nyákhártyáin át is csók, ital, étel útján.

A fertőzés után 2–3 héttel lép fel a meglámadott helyen egy kis göböcske, mely nem fájdalmas s lassan növekedik. Ez az u. n. elsődleges syphiliticus keményedés, sclerosis, mit sokan kemény sankernek is neveznek, ámbár annak eme betegséghez semmi köze. 6–8 hét múlva, midőn a syphilis mérge az egész szervezetben felszívódott, lép fel a második időszak, melyben az alkati bántalmak: főfájás, étvágytalanság lépnek fel, a nyirkmirigyek a beszűrődés folytán duzzadtak, a nyákhártyákon és bőrön kiütések lépnek fel, melyek foltok vagy göböcskék (papulák) alakjában jelentkeznek, kemény összeállásuak s a hajlasi helyeken: végbélnyílás, czomb, nemzőszervek a dörzsölés folytán bűzös, hig, genynyes váladékot bocsájtanak, mely nedv felette ragályozó. *L. Condyrolata*. Az emuption gyakran ismétlődnek hasonló tünetsorozattal, a 2–3 év végén lassan elmaradnak s a beteg kigyógyul. Ha a kezelés nem volt kielégítő, egy idő múlva a szervezet bizonyos helyére koncentrálódva ismét fellépnek a kórtünetek s gyógyulási hajlamuk igen csekély, hanem szétesésre, elfekélyesedésre hajlandó felületeket okoznak, ez e syphilis harmadlagos időszaka, melynek jellemző

alapformája a gumma, mely nem más, mint a papulának dió-nagyságu, könnyen széteső formája.

A syphilis az egész szervezetet fámadva meg, számtalan szervi megbetegedésnek válhatik szülőokává. Syphiliticus szülők gyermeke még a méhben elhal s elvetéltetik, vagy ha meg is születik, a syphilis harmadlagos tüneteivel kezdi életét s hamar elpusztul. A syphilis, dacára hogy egyike a legsúlyosabb betegségeknek, oly biztos sikerrel gyógyítható, mint más betegség egy sem. Emé áldásos antisiphiliticus szerek: a kéneső és a jód. L. o.

Syringa vulgaris = Orgonabokor.

Syrop chalybè de Willis: Rp. Ferri sulfurici oxydulati gr. 50, Syrupi gummosi gr. 700. Solve Napjában 50 grammot elfogyasztani.

Syrop de Cuisinier = Roob L'affecteur L. o.

Syrupus. (az arab serab = ital szóból). szirup, szörp, gyümölcsnedveket, növényi kivonatanyagokat, sóoldatokat tartalmazó tömény cukoroldatok, melyek mint izjavító, adjuvans és bazist képező gyógyszerek szerepelnek a gyógyászatban. Az egyes syrupok tulajdonsága a készítésre szolgáló anyagok szerint különböző. L. az egyes czimszók alatt.

Syrupus acetos. citri = Syr. citri.

Syrupus altheae, zilizgyökérszirup, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Rad. altheae depulverat. gr. 16, aqlua aque destillata dein adde Spir. vini dilut. gr. 16, Aquae dest. s. 200. Macera per horas duas dein colla; post sedimentatione coque cum Sacchari grbus 340, ebullitione unica in syrupum.

Ha a gyökeret nem mossuk meg előbb s ha nem hidegvizet használunk a felöntéshez, a syrup nyulós lesz. Czészerű hozzá kevés glycerint adni. Mint corrigenst és adjuvanst adják gyermekek légsőhurutjánál.

Syrupus amygdalinus seu emulsivus, fejetes szörp, a magy. II. gykv. szerint oly módon készül, hogy 48 gr. hámozott édes és 12 gr. hámozott keserű mandulából két részletben 120—120 gram fejetet készítünk s a 240 grammnyi szüredékben enyhe hőnél 200 gr. cukrot oldunk fel; 85°-nál a mandulákban levő fehérnye megalszik. A meleg évszakban könnyen erjed, azért hűvös helyen tarlandó. Tartós syrupot nyerünk, ha a jelzett mandulamennyiséget 150 gr. vízzel emulgáljuk s 90 gr. glycerint keverünk hozzá.

Mint corrigenst szert alkalmazzák.

Syrupus aurantiorum corticum, narancsszörp, a magy. II. gykv. szerint oly módon készül, hogy 60 gr. narancshéjsárgáját 60 gr. hig szeszszel állani hagyják 3 napig, a szüredékkel még kélszer ismétlik ez eljárást friss narancshéjjal. Az így nyert tömény tincturát 400 gr. cukorból és 240 gr. vízből főzött, lehűtött syruphoz adják. Iz és szagjavító, ha sok illó-olajat tartalmaz, higitáskor fehéres színű lesz.

Syrupus aurantii florum, brit gykv. 6 r. czukorból és 2 r. vízből főzött s kihűlt syruphoz 1 r. aqua naphaet adunk.

Syrupus balsami tolutani, syrampus tolutanus, a franciaia, helga, orosz és amerikai gykvek készítménye, oly módon készül, hogy 13 r. czukrot 7 r. vízzel és $\frac{1}{8}$ r. magnes. carbonicummal főznek s a kihűlt oldathoz 1 rész tinct. tolutana-t adnak. Expectorans.

Syrupus bromoformii: Brebián: Rp. Bromoformii 5·0 Spir. vini conc. 45·0, Glycerini 150·0 Syrupi simplic. 800·0 Misc. Ne hány óra mulva megtisztuló folyadék.

Syrupus capillorum Veneris, fodorkaszörp, a magy. I. gykv. szerint: 1 gr. összemélt hb. capil. venerist 4 gr. hig szeszszel és 40 gr. melegvízzel 2 óráig digerálunk s a 40 grammnyi szűredéket 70 gr. czukorral syrappá főzzük s kihülés után 1 gr. aqua naphaet adunk hozzá. Enyhe expectorans, izjavító.

Syrupus camphorae bromatae: 40 gr. czukrot és 60 gramm alcohol melegvízben összekeverve, az elegyhez 0·50 gramm camphormonobromatát adunk, l. Camphora monobromata.

Syrupus chinae corticis: Rp. Cort. chinae gros 90, Acidi murial. 4·5 Aquae dest. s. 150, macera per horas 24, dein percola Aquae ferrividae 400; adde sacchari albi 980, Aquae dest. 1000. 20 grammban van 6 gr. chinahéjnak hatóanyaga.

Syrupus chinini et ferri phosphoric = Syrupi. Eastoni.

Syrupus chinae ferratus Grimana: Tincturae chinae rubr. 10·0 Syr. simplic. 90·0 Ferri citrici ammoniati 1·0. Agitando fiat solutio.

Syrupus chlorali pharm. anglic. Rp. Chlorali hydrici 5, Aquae dest. Syrupi simpl. aa 15. Misc.

Syrupus chocoladae: Rp. Pulv. chocoladae 20, Cacao num desoleat. 10, Aquae dest. s. 55. Solve et ferrvefactum. adde Syrupi simplicis 800. Ne collatur.

Syrupus cichorei cum rheo, pharm. austr. V. ugy készül mint a syr. rhei, de még tartalmaz 1 sr. K_2CO_2 -t, 16 r. rad. és 16 r. folia cichoreit.

Syrupus cinnamomi, fahéjszörp. a magy. II. gykv. szerint: 12·5 gr. corl. cinnam. gross.-ból készül oly módon, hogy azt 62·5 gr. aqua cinnamomi spirituosával 3 napig digerálják s a megfiltrált 50 grammnyi folyadékot 78 gr. czukorral syrappá főzik. Adstringens izjavító.

Syrupus citri, syrampus limonum, syr. acetositatis citri, a magy. II. gykv. szerint oly módon készíthető, hogy 50 gr. vízből és 100 gr. czukorból főzött syrupban 2 gr. citromsavat oldunk. Hűsítő.

Syrupus coffeatus: Rp. Fabar. coffeae tost. pulv. 20. fiat infusum ad coll. 80, adde Spir. vini 5, Sacchari albi 150, coque ad syrumpum.

Syrupus communis = Syrupus inidcus. l. o.

Syrupus creosoti: Rp. Kreosoti puri 5·0. Glycerini 80·0
Syr. simplicis 915·0 M. D. S. Naponta 5—6 kanállal.

Syrupus diacodii, syr. papaveris albi capitum, syr. meco
nii, diacodion liquidum, mákhéjszörp, szt. János jülep; a magy.
II. gykv. szerint: Rp. Capit. papaveris contus. 20. Rad. liquir.
decort. 10, Spir. vini dilut. 30. Aquae dest. frigid. 200. Macera
per horas duas dein collaturam post sedimentationem coque ad
syrupum cum Sacchari albi 340. A német gykv. még 30 gramm
fügét is rendel a syrúphoz, a francia készítmény extractum
opii-val készül. I. Syr. opialus. Csillapító szer, 20 grammja meg-
felel k. b. 1 csepp opiumtincturának.

Syrupus digitalis: Rp. Trae digitalis gr. 50 Syr. simpl. 95.

Syrupus domesticus = Syrupus rhamni catharticae.

Syrupus Eastoni, syr. chinini et ferri phosphorici: oly mó-
don készül, hogy 50 gr. syrupban 1·0 gr. chininum phosphoricu-
mot, 2·0 ferrum phosphoricumot, és 0·05 gramm strychnint
oldunk fel.

Syrupus emulsivus = Syrupus amygdalinus.

Syrupus cryodicti californicus. Egy a chinin izének elfedé-
sét célzó készítmény, 125 gramm porított Yerba Santát (Herba
Eryodction. californ.) és 15 gr. égetett magnéziát elegendő
mennyiségű hígított borszeszszel áztatunk s 12 óra múlva 475
grammnyi folyadékra percoláljuk. E szüredéket 8 gr. égetett
magnéziával keverjük s 12 órán át a levegőn hagyjuk, a szürlé-
zett folyadékokban végre gyenge hőnél 800 gr. czokrot oldunk föl.

Syrupus eucalypti: Rp. Extr. fluid. eucalypti p. 1. Syrupi
simpl. p. 400.

Syrupus ferri albuminati, 1·5—2% vastartalommal: Rp.
Ferri albuminati cum natrio citrico (15% Fe) 42·0. solve in
Aquae destil. s. 200·0 Natrii caustici (1·170 fs.) 4·0 dein adde
Syrupi simpl. 750·0. Trae arom. 20, Nyolcz napi állás után a
leülepedett készítményt decantáljuk. Közvetlenül készíthetjük
10 r. száraz tojásfehérjéből, ha azt 100 r. vízben oldjuk, 25 r.
Na OH lugot adunk hozzá s az oldatot vízfürdőn 90° C-ra hev-
vitjük; másrésről 180. liquor ferri oxydatit 150 r. vízzel ke-
verünk 90° C-ra hevítjük s feloldunk benne 500 r. czokorport s
20 r. tinct. aromaticával keverve a két oldatot elkeverjük s 8
napig ülepedni hagyjuk.

Syrupus ferri hypophosphatis, oly módon készül, hogy a
ferr. hypophosphoricum oldatához (l. o.) 7-szer annyi syrupot
adunk.

Syrupus ferri hypophosphatis Felows, pharm. americana:
Rp. Ferri phosphorici solub. 0·90. Mangani hypophosphoros. 0·90.
Natrii hypophosphor 2·7 Chinini sulfurici 0·6 Strychnini 0·03,
Syrupi simplicis 480·0 Misce.

Syrupus ferri iodati, vasiblaics-szörp, a magy. II. gykv.
szerint hivatalos, készítési módozatairól egész irodalom fejlődött
ki, melynek conclusióját alább tárgyalom. A magy. II. gykv. elő-

irata ez: 4 gr. vasport elkeverünk 28 gr. lepárolt vízzel s folytonos kavarással mellett apránként 10 gr. jódot adunk hozzá, midőn hőfejlődés közben $Fe_2 J_4$ képződik. A gykv. fölösleges vasat vétel, nehogy $Fe_2 J_6$ képződjék, mely sárgás vagy barnás oldatot képez, míg a $Fe_2 J_4$ oldata szintelen vagy zöldes. Az így nyert s a fölös vasparral összerázott s leülepitett oldatot beleszűrjük egy üveghen levő 56 grammnyi cukorhoz s destillált vízzel 100 grammra kiegészítve oldódásig rázzuk. Eme készítmény ha nagy üveghen áll s ha készítése alkalmával magasabb jódtartalmu vasvegyek képződnek, megsárgul s kiszolgálni az ily készítményt nem szabad. Az elbomlás a syrupban a következő: $2(Fe J) + O_3 + 3 H_2 O = Fe_2(OH)_6 + J_4$; ha felbomlott készítmény napfényen áll, következőleg fejlődik vissza: $Fe_2(OH)_6 + J_4 + H_6 = (Fe J_2)_2 + 6 H_2 O$ [Mylius, 1881]. A készítményt az Oxygen behatásától oly módon óvjuk meg, hogy mandolaolajat rétegezzünk reá s a kívánt mennyiséggel csappal bocsjátjuk ki. [Van Ledden módszere.] Sokan a nádcukor helyett a tiszta szőlőcukort ajánlják. Mindezek mellőzendők, ha a pharmacopoea utasítását betartjuk, s ha a syrup a dugóval nem érintkezik (tannin). Ha a chemiai átalakulás tökéletes a syrup homlatlan.

Alkalmazzák a ferrum jodatum javallatai alapján főleg a gyermekgyógyászatban 0.05–0.50 gr.-os adagokban.

Syrupus ferri oxydati solubilis, német gykv. a ferrum oxydatum saccharat. solubile-ből készül, az előírt mennyiséghez 90 gr. cukorport adunk s 2 órai pállítás után annyi syrupus simplexet adunk hozzá, hogy az egész 300 részt tegyen ki. Veresharna folyadék, 1% vasat tartalmaz.

Syrupus ferri peptonati: Rp. Peptoni sicci 8.0, Aquae dest. calid. 100. Liq. ferri oxychlorati 174.0. Az oldatot 1:10 arányu $NaOH$ -dal semlegesítjük s a csapadékot decantálás után elválasztva vízzel jól kimossuk, 100 gr. syrupus simplexel eldörzsöljük s 125 gr.-ra bepároljuk.

Syrupus hypophosphatis de fer Le. Ras: Rp. Natrii ferropyrophosphorici p. 1. Natrii bicarbonici p. 0.5, Syrupi simplicis Syrupi aurant. forum aa p. 50. Solve.

Syrupus hypophosphatis Felows = Syr. ferri hypophosphatis.

Syrupus guaranae: 1 r. extr. guaranae, 9 r. Spir. vini, 90 r. syrupus simplex. Miscé.

Syrupus gummosus, pharm. germ. II. Rp. Mucillago gummi arab. part. 1. Syrupi simplic. p. 3.

Syrupus haemidesmi pharm. anglic 1 r. gyökérből, 5 r. vízből és 7 r. cukorból készül 1. Haemidesmus.

Syrupus heroini: Rp. Heroini gr. 1.0 Acidi acet. diluti 9.0 Syrupi simplicis 990.0. Miscé.

Syrupus indicus, syrupus communis, a cukorgyártás alkalmával visszamaradó barna, sűrű folyadék, mely nem jegeződő cukrot tartalmaz kevés konyhasóval.

Syrupus ipecacuanhae, hánytató szörp, a magy. II. gykv.

szerint: Rp. Rad. ipecacuanhae rud. tus 2·0, Spir. vini diluti 10·0, Aquae dest. calid. 80; digere per horas 24, dein filtra et coque cum Sacchari albi gr. 120 ad syrupi consistentiam. Köptető.

Syrupus kermesinus, syr. phytolaccae, al-kermes, Ábel vére, az osztr. V. gykv. szerint úgy készül, hogy 6300 gr. összezúzott alkörmösbogyót (l. baccae phytolacc.) 400 gr. cukorporral keverve, pár napig erjedni hagyjuk míg az alcoholos erjedés befejeződik, a kisajtott és megszürt folyadékot felfőzés, leüleptetés után 350 grammonként 560 gr. cukorral syruppá főzzük. L. Baccae phytolaccae. Szép syrupus kermesinust nyertünk a következő módon: 10 gr. durván porított coccionellát hideg helyen 350 gr. vízzel és 2 gr. K_2CO_3 -mal állani hagyunk gyakori felrázás mellett 2 óra hosszat. A leüleptített s megfiltrált oldatot 1000 gr. cukorral felfőzzük s a főzés befejeztével 0.60 gr. alumen crudumot adunk hozzá. A készítésnél ügyelni kell arra, ne álljon a menstruum sokáig s meleg helyen, mert akkor megsűrűsödik s nem megy át a filterumon.

Syrupus kolae compositus: Rp. Chinini ferrocitrici 2·5, Strychnini nitrici 0·075, Extr. kolae fluidi, Natrii glycerinophosphorici aa 25·0, solve leni calore Syr. aurantior. cort. 200·0. Misc. DS. Functionális idegbajok ellen evés után 1 kávéskanállal.

Syrupus lactis amygdalatus: 30 gr. mandulaszörpöt, 25 gr. tehéntejet és 45 gr. cukrot vízfürdőn szörpsűrűre főzünk. Jó gyermektápszer.

Syrupus lactucarii cum opio pharm. gallic: Rp. Syrupi simpl. 200. Lactucarii spir. soluti, Extr. opii, Acidi citrici aa 0·05 gr. Aquae aur. flor. gr. 4.

Syrupus liquiritiae, pharm. hung. II. Rp. Rad. liquor. de-cortic. 20, Spir. vini diluti. 20. Aquae dest. frigid. 200. Macera per horas duas; collaturam coque cum Sacchari gr. 3·10. ad syrupum. Izjavító.

Syrupus mali comp. a chinin keserű ízének elfödésére szolgáló készítmény, Szabady Viktor m. kovácsházi gyógyszerész hozza forgalomba.

Syrupus mannatus, syr. sennae cum manna, pharm. hung. II. Rp. Fol. sennae conscissae 30, Fruct. anisi stell. contus. Natrii carbon. dilaps. aa 3. Spir. vini diluti 30. Aquae dest. calidae 300. Digere per horas duas, dein colla et ad sedimentationem loco frigido sepono. Fluidum decantatum coque clarificando cum Sacchari albi 400. Mannae calabr. electae 90. Mint has-hajtó izjavítót főleg a gyermek gyógyászatban ricinussal rendelik.

Syrupus mangani oxydati saccharati, 2% mangantartalom-mal, 10 r. kal. hypermanganicumot feloldunk 500 r. vízben s 60 r. cukorport s 100 r. syr. simplexet adunk hozzá s az oldatot pár óráig állani hagyjuk. A barna kocsonyaszerű csapadék kiválását főzés által mozdítjuk elő. A kimosott csapadék-

ból 80 részt elkeverünk 87 r. czukorporral s 3—4 r. liquor *Na OH*-dal s vízzel 174 r. sziruppá főzzük.

Syrupus menthae, pharm. germ. III. 2 r. borsmenta levelet 1 r. alcoholal és 10 r. vízzel 20"-nál 2 óráig állani hagyunk. Az átszűrt folyadékból 7 részt 13 rész czukorral syruppá főzzük. Zöldesbarna, kellemes izü folyadék.

Syrupus mororum, szederszörp, a magy. II. gykv. szerint oly módon készül, hogy 3000 gr. friss fekete savanyu szedret péppé zuzva 180 gr. czukorral elkeverünk s lapos edényben szobahőnél 4—5 napig erjedni hagyjuk. A szítán áttört s kiszajtolással nyert nedvet ülepítés és gyapjun átszürés után 100 grammonként 160 gramm czukorral syruppá főzzük.

Syrupus opiatu, a franczia gykv. syr. diacodion-ja: Rp. Extr. opii 0·5 Aquae dest. s. 4·5, Syrupi simplicis 995. Misce.

Syrupus Pagliano: 65·53% viz. 14·38% alcohol, 16·79% extr. liquiritiae, 2·63% extr. sennae, 0·37% resina scamoniae, 0·30 r. % resina jalapae. A valódi florenci pagliano-syrup következőleg készül: Rp. Baccarum spinae cervin. contus. 500. Stibii oxydati fuscii 100. Scammonii 60. Resinae jalapae 15. Nehány napig meleg helyen tartandó, míg az erjedés befejeződik; a megszürt s 200 grammig bepárolt folyadékhoz adunk 200 gr. cassia fistula fözetet. 50 gr. rad. rheit és 50 gr. pulpa tamarindorumot, végre az egészet 500 gr. vízzel felfőzzük s decantáljuk. A Pagliano syrup a magyarországi gyógytárakból az 1885. évi 39,019 sz. belügym. rendelettel kiiltatott.

Syrupus papaveris albi = Syrupus diacodii.

Syrupus papaveris rhoeadis, syrupus rhoeadis, a német II. gykv. szerint oly módon készül, hogy 12 r. friss pipacszir-mot 20 r. forró vízzel leöntve egy éjjel át állani hagyják s a szüredéket 36 r. czukorral syruppá főzik. Piros színü, bódító hatásu készítmény.

Syrupus phytolaccae = Syrupus kermesinus.

Syrupus picis: Rp. Aquae picis 100. Sacchari albi 160. Coque ad syrupum.

Syrupus quilajae: 150 gramm apróra összevagdalt quilla-ját leöntünk 1500 gramm vízzel, a tömeget 24 óráig áztatjuk, majd ez idő elteltével fél óra hosszúig főzzük, utóbb ismét áztatjuk 24 óra hosszúig, ezután a folyadékot kiszajtoljuk, megszűrjük s a szüredéket 4980 gramm szörppel elegyítve vízfürdőn 5000 gramm öszsúlyra párologtatjuk be; vagy: az előbbi módon nyert 1500 grammnyi szüredéket vízzel 1860 grammra egészítjük ki s a folyadékot 3140 gramm czukorporral szörppé főzzük.

Syrupus raphani: Rp. Cort. cinnam. 5·0, Cort. aurant. fl. 30·0 Hb. cochlear. recent. — veronic. rec. — nasturcii off. rec. aa 500; contusis et ad pultem redactis admisce Vini Marsala 1500·0 Macera per dies 2 et collaturae filtrata p. 1500 solve Sacchari albi p. 2400. Görvélykóros gyermekeknek adják italul.

Syrupus rhamni cathartic. syr. domesticus, syr. spinae cerv. a brit. gykv. szerint: Rp. succi rhamni cathartic. fermentatione parat. partes 97, adde Rad. zingiberis, fruct. pimentae aa p. 1. Spir. vini p. 8. Stent per diem, dein collaturam coque cum Sacchari albi p. 97 ad syrupum, cuius pondus specific. fiat 1.32. Mint házi szert hashajtó gyanánt 4–5 gr.-jával iszszák.

Syrupus rhei chinensis, rhebarbara száfli, saft, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Rad. rhei chin. conscissi a pulv. abluti gr. 20, Natrii carb. dilaps. gr. 4. Spir. vini diluti 20, Aquae dest. frigid. 200; macera per horas 24, collaturam gr. 200 coque cum Sacchari albi gr. 340. Clarificandum. A Na_2CO_3 arra való, hogy a rheum hatóanyagát kivonja. Mivel a főzés habképződéssel jár, nagy főzőedény használandó. Hashajtó.

Syrupus rhoeados = Syr. papaveris rhoeadis.

Syrupus ribium seu ribesiorum, ribizkeszörp, a magy. I. gykv. szerint: 2000 gr. zúzott érett ribizlit 120 gr. cukorporral széles felületű edényben gyakori felkavarás mellett 4–5 napig erjedni hagyunk, az erjedés befejeztét onnan ismerjük fel, hogy egy kivett próba borszeszszel keverve zavarodást nem mutat, tehát bomlattan pectinanyag nincs már benne; a szitán átszűrés és kisajtolás által nyert succust felfőzzük s hideg helyen hagyjuk, hogy a pectin anyagok leülepedjenek; a szűrléztet folyadék minden 120 grammját 200 gr. cukorral egyszeri felforralás által szörppé főzzük. Kellemes ízjavító mint a syr. rubi idaei.

Syrupus rubi idaei, málnaszörp, a magy. II. gykv. szerint hivatalos, éppúgy készül, mint a syrupus ribium. Kellemes ízjavító. Mivel a syr. rubi idaeit nem lehet mindenütt házilag készíteni, hanem meg kell azt venni készen, előfordulhat, hogy hamis málnaszörpöt hoznak forgalomba. A szörp rövid vizsgálata a következő:

A szörp 10–20 cm³-ét 15%-os kaliluggal, ammoniával és 10%-os natriumcarbonatoldattal kezeljük és összerázzuk: ha a szín nem tűnik el, vagy barnáspirossá, ibolyává, ibolyavörössé lesz, a szörp nem lehet liszta. Kátrányfestékeken kívül, persio, cochenille, fernambuk, campeche, alkanna színanyag lehet benne; ha e három reagensnél az említett szín meg is marad: phytolacca, ha csak Na_2CO_3 okoz állandó megvörösdést; cékla van jelen; e két színanyag káliclóról és 10%-os ammoniától megsárgul, s e szín különösen jól észlelhető, ha a KOH oldatot cseppenként eregetjük a szörpbe, e cseppek nyomán világosan látszanak a sárga szalagok.

Továbbá használható szer a 10%-os higanychloridoldat. A persio és alkanna kivételével minden színanyag eltűnik, ha a hígított szörp 10 cm³-ét az oldat 1–2 cm³-ével hevítjük, a cochenille és az anilinfestékek ellenben megmaradnak s így ha az oldal nem változik, az utóbbiak jelenlétére lehet következtetnünk.

Továbbá a következő igen jellegző próbát alkalmazhatjuk. A higitott szörp 10--20 cm³-éhez tágas kémcsövekben néhány cm³ alumíniumacetát oldatot (f. s. 1.045) adunk. A tiszta szörpnél összerázás után szürke csapadék mutatkozik; persio, alkörmös, czékla, coccionellanál, pompás ibolyától egész rubinvörös színezet, mályvánál szép kékeszöld szín áll elő. Az anilinfestékek szintén megfelelő színeződést okoznak.

Syrupus sarsaparillae comp. Roob Laffecteur.

Syrupus scillae, tengeri hagyma syrup: Rp. Aceti scillae gr. 100, Sacchari albi gr. 180. coque ad syrupum. L. Scilla.

Syrupus senegae, pharm. hung. II. Rp. Rad. senegae contus 10. Spir. dilut. 10 Aquae dest. calid. 100. Digere per horas 24. Collaturam post sedimentationem coque cum Sacchari albi 170 ad syrupum. Expectorans.

Syrupus sennae, pharm. aglic. 8 r. sennalevélből 1 r. borszeszszel 50 r. vízzel s 12 r. czukorral készül oly módon, hogy az egész készítmény 16 r. legyen; kihűlés után 2 csepp oleum coriandrit adnak hozzá. Hashajtó.

Syrupus sennae cum manna = Syrupus mannatus.

Syrupus simplex, syrupus sacchari, egyszerű szörp, a magy. I. és II. gykv. szerint 240 gr. czukornak 400 gr. lepárolt vízben való vízfürdőn eszközölt oldása által állítatik elő, mindazonáltal a felfőzést s flanellon való átszűrést soha sem szabad mellőzni, mert az anélkül is hig syrup az el nem pusztított erjesztő bacteriumok behatására könnyen megromlik s 'czafatos lesz. Eme előírás helyett czélszerűbb a következő töményebb, tartós syrubból a vényekre irt mennyiséghez arányitva kevesebbet lemerni: Rp. Sacchari albi gr. 3000, Aquae dest. gr. 2500. Coque ad remanent. 5000. Per >flanell<-um colla et serva. A pharmacopoea intézkedése azon alapszik, hogy a hosszas forralás alkalmával a czukor egyrésze invertté alakul át, míg a hideg uton készült szörp invertczukor tartalma maximum 0 10⁰/₀. A gyógykönyvnek megfelelő arányban nem romlandó szörpöt ugy lehetne készíteni, hogy raffinade helyett melisczukrot alkalmazunk s azt 80⁰-nál megszáritva sterilisált vízben enyhe hőnél oldjuk.

Syrupus sulfosoti, l. Sulfosot.

Syrupus toltutanus = Syrupus balsami toltutani.

Syrupus violarum, pharmac. austr. V. Rp. Florum violar. recent. 420, Aquae dest. fervid. 840, stent per horas 12, dein colaturam coque cum Sacchari albi 1500 ad syrupum. Kellemes íz és szagjavító.

SZ

Szabályos kémszerek, I. Normal oldatok.

Szabályos sók, I. Só.

Szádokfa = Tilia.

Szag, szaglás, odor, légnemű anyagoknak chemiai hatása az orr nyákhártyáinak szagló pálczikáira; a szag csak akkor keletkezik, ha a szaganyag gőze folyton áramlik az orrba. p. o. ha nem szívjuk fel a léget, a szag nem érezhető, mi arra enged következtetni, hogy az illető szaglósejtek gyorsan elnyelik a szaganyagokat, azért gyors légárammal újabb és újabb anyag odavitele szükséges. Valamely szagos légkörbe sokáig tartózkodva nem vesszük észre a szagot, míg egy más egyén, aki azonnal belép abba, azonnal megérzi. Így p. o. citromolaj szagát 3, a jódot 4, a copalbalzsamot 5, a camphort 7, a terpentint 5 percz múlva már nem lehet megérezni. Hogy mennyire érzékeny a szaglóérzék a többi érzékek fölött, mutatja az, hogy a mercaptanból $\frac{1}{4}$ 60, 000, 000 milligramm szagát megérezhetni a levegőben, a pézsmából $\frac{1}{2}$ 000, 000, rózsaolajból $\frac{1}{20}$, 000 milligrammot; 1 liter levegőben megérezhető 0.005 gr. camphor, 0.001 gr. aether, 0.0005 gr. vanillin; ily kis mennyiségek ízét, sulyát nem bírjuk meghatározni csak számítás útján.

Szagtalanító szerek, I. Desodorantia

Szájvizek, I. Odol, Anatherin. stb.

Szálacsok, I. Bougie.

Szállasztás = Fellelengítés. I. o.

Szalmiák szesz, — só, — czukor = ammonia, ammon. chloratum, tabulae liquir. salitae.

Szamárköhögés, I. Tussis convulsiva.

Szappan, I. Sapo; szappangyökér, I. Saponaria; szappanszesz, I. Spir. saponatus.

Szárcsagyökér, I. Sarsaparilla.

Szárító szerek, exsiccantia, ama szerek, melyek a gyuladós folyamatokból eredő izzadmányok felszívására szolgálnak; ezek rendszerint nedvszívó anyagok: vatta, lycopodium,

amylum, talcum, alumen plumosum, ujabban az adstringentiákat is idesorozzák, melyek a szövetek összehuzása által a kiszívargást reducálják.

Szaru anyag, l. Keratin.

Szeder, rubus, a rosaceák családjába tartozó tüskés cserje, melynek számos faja hazánkban igen közönséges, keritések, árkok mellett. Gykvünk szedernek a morus nigra L.-t nevezi, pedig az inkább fái epernek nevezhető.

Szédülés, vertigo, a kis agy és nyult agy kóros működésének tünete, mely az egyensúlyt fenntartó szervek működésének bizonytalanságában nyilvánul.

Szögfűhors, l. Pimenta.

Szégfűszeg, l. Cariophyllus.

Székrekedés, l. Constipatio.

Székfű, a kutyatejfélek családjába tartozó, hazánkban is tenyésző néhány növény neve: mercurialis annua, mercurialis perennis, ajuga stb.

Szélhajtó szerek, l. Carminativa remedia.

Szélhűtés, gulaütés, a szélhez, mint a hargzából itélni lehetne, semmi köze, hanem az agynak valamelyik széle hűdéses állapotba jut s innen lett neve agy- sziv-szélhűtés. l. Apoplexia.

Szélviz, l. Aqua carminativa, Aqua foeniculi.

Szem, oculus, a fémtümenények észrevételére szolgáló szerv, mely golyóalaku s a szemgödörben, védett helyen fekszik az arra szolgáló izmok által mozgatható; a szem rendesen gömbölyű, de vannak hosszukás és lapított szemek is; az előbbiek rendesen rövidlátók, mivel a szemlencse az ideghártyától távolabb van s a kép az ideghártya előtt képződik, az utóbbiak meszszelátók ellenkező okok miatt. A szem szerkezete röviden a következő: külső burokját egy erős állászatlan fehér hártya (sclerotin) képezi, mely elől a kissé kiálló, állászó, érzékeny szaruhártyába megy át (cornea); ez alatt terül el a fekete érhártya (chorioidea), melynek folytatását képezi elől a szivárványhártya (iris), ez körlepalaku, kék, fekete, vagy szürke színű, közepén kerék nyílással (pupilla) bír, mely nyílás a fény nagysága szerint kitágul vagy összehuzódik (mydriosis, myosis).

Az érhártya alatt k. b. a szemgolyó közepéig, a hátulsó falat egészen beborítja az ideghártya, mely a hátul behatoló látóideg szálainak egymást keresztező rostjaiból áll (retina). A szivárványhártya mögött van a domboru szemlencse, mely a bejutott fénynek az ideghártyára való vetődését eszközli. A szemlencse a szemgolyót két kamrára osztja, a hátulsó a nagyobb s kocsonyaszerű állászó folyadékkal (üvegtest) van tele az elülső kamrát egy ritka, sós, állászó folyadék tölti meg, melyet csarnokviznek (humor aquaeus) neveznek. A szem eme számos alkotórészeinek elváltozásai s kóros folyamatai a szem-

betegségek egész légióját képezik, melyek legfontosabbjai az illető főszók alatt tárgyalatnak.

Személyjogu gyógszertár, I. Gyógszertár.

Szemölcs, verruca, a feham körülírt tultengése, mely a bőrön, főleg a kezen fellépő, lencsényi kemény kinövésekben nyilvánul, melyhez még az alatta levő szövet megduzzadása járul. A néphit azt tartja, hogy a szemölcs ragadós s ezt a tudományos vizsgálódások is támogatják. A szemölcs elpusztítását lefaragással s a lefaragott hely óvatos kietetésével lörténjék; erre használható a HNO_3 , trichlorezcetsav, salicylsav collodidiummal stb.

Szemtükör, ophthalmoscop, Helmholtz által 1851-ben feltalált, kicsiny, homoru vagy sikidomu tükör, melylyel valamely fényforrás világát vetítik a szembe s a megvilágított szem belsejét a tükör közepén levő nyíláson át vizsgálják. Rendszeren 20-szorosan nagyító homoru tükröket használnak.

Szemüveg, oculare, a szem fénytörési rendellenességeinek, melyek a szemlencse elváltozásai, a szaruhártya rossz alkata által okoztatnak, kiegyenlítésére szolgáló fényszűrő vagy gyűjtőlencsék. P. o. ha a lencse az ideghártyától távol van, vagy ha az igen domboru, a kép nem esik az ideghártyára s rövidlátás: nyopia lép fel, az ily szem elébe homoru lencse teendő, mely a fény sugarakat szétszórja; ha a szemlencse igen lapos, vagy közel áll az ideghártyához, a kép az ideghártya mögé esne, az ily szem elé gyűjtő lencsét kell tenni, mely a sugarakat összehagyítja, hogy az ideghártyára essenek azok. A szemüvegek köszörülete igen különböző a szem elváltozásai szerint.

A szemüvegeket a kínaiak már régen ismerték s nem az orra hanem a homlokra támasztották. Auctorok rendszeren Pliniusra hivatkoznak, ki Neró császárról említi, hogy a gladiatorok viadalait smaragdon át nézte; mások szent Jeromost, ismét mások Salvino d'Armato dell Armatit tartják (1285) a szemüveg feltalálójának, de az arabok már előbb ismerték a gyűjtő lencséket. I. Microscop.

Szemviz = Aquae ophthalmica.

Szén és vegyületei, I. Carbo, carboneum.

Szénaláz = Catharrus aestivus.

Szénhidrátok, ama vegyületek, melyek szénnek vegyületei oxygénnel és hydrogénnel, mely utóbbiak oly arányban vannak jelen, mint a vízben: $Cx H_{2n} O_n$; ide tartoznak a glycosok, nádcukor, maltoz, tejcukor, polysaccharidek: cellulosa, dextrin, keményítő, inulin. glycogen stb. I. o. Mint tápszerek a test hőmérsékének emelésére nélkülözhetetlenek. I. Saccharum.

Szénhydrogének, szénkönegek, szénből és hydrogénből álló vegyület csoportozat, melyek száma igen nagy s alapját képezik a többi szénvegyületeknek, mivel a bennök levő H atomok különböző gyökök által helyettesíthetők; aszerint, ahány helyettesíthető H atomot tartalmaz, annyi vegyértékű a szénhydrogén;

p. o. ide tartoznak a telített szénhydrogenek közül a methán sorozat tagjai, u. m.: CH_4 = methán, C_2H_6 = aethán, C_3H_8 = propán, C_4H_{10} = bután stb. 1. v. é. gyökök: CH_3 = methyl, C_2H_5 = aethyl, C_3H_7 = propyl, C_4H_9 = butyl stb.; 2. v. é. gyökök vagy olefinek: CH_2 = methylen, C_2H_4 = aethylen, C_3H_6 = propylen, C_4H_8 = butylen stb.; 3. v. é. gyökök vagy glycerylek: CH = methenyl, C_2H_3 = aethenyl stb. Eme gyökökből származnak az u. n. szerves savak, alcoholok, aetherek, aldehidek, ketonok, aminek, benzolszármazékok stb. l. o. és Carbonium

Szenyifű = Spilanthus.

Szent Antal fa = Lign. guaiaci.

Szent fa = Lign. guaiaci.

Szent Germán thea, l. Species st. Germain.

Szent János hülep, jülep = Syrupus diacodii és syrupus simplex egyenlő mennyiségű keveréke. Gyermekeknek mint altatót adják.

Szent János kenyér = Ceratonia siliqua.

Szépítő szerek = Cosmetica remedia.

Szeplő, ephelides, az arczon és főleg a kézfejen fellépő gombostüfejnői vörösbarnás foltocskák, melyek a bőrfestény túlhalmozódásánál nem egyebek s főleg fehérbőrűeknél, szőkéknél hamar kilátszanak. Mivel a ruhával fedett testrészeken nem fordulnak elő, úgy látszik, hogy a napsugarak behatására képződnek főleg tavasszal és nyáron. Gyógykezelése abban áll, hogy a felhámot erős higanykenőccsel (sublimat) lehámlasztjuk, midőn a hámló bőrrel a szeplő is lehámlik. L. Cosmetica.

Szerecsendió = Nux moschata, macis.

Szerecsika, így nevezik Dél-Magyarországon a higanychloridot, melyet cosmeticum gyanánt (és mérgezésre is) nagyban használtak; gyógytárakban szerecsika helyett rendszeren cerussa port adnak.

Szerelmi italok, az ókorban és középkorban nagy szerepet játszott készítmények, melyekkel muló nemi izgatottságot okozva, ejtették meg egymást a szerelmesek. Eme italokat már a régi görögök ismerték filtron, a rómaiak aqua amatrices néven a frigiai és thessaliai javasasszonyoktól drágapénzen vették, az ilyenekkel kereskedő nőket medicáknak, sagáknak nevezték. Ilyen ital volt p. o. a hyppomanes és a helicacabum, melyek baccae alcecengiből és solanum nigrumból készültek s cantharist is tartalmaztak. L. Aphrodisiaca, Confertatio, Cachoude.

Szerves chemia = Organicus chemia.

Szerves vegyületek = Organicus vegyületek.

Szigoráll = Veronica off.

Szik, sziklevel = Cotyledon. L. o.

Szikfűvirág = Flor. chamomilae vulgaris.

Sziklatej = Lac lunae, Tra benzoës.

Sziksó, szóda = Natr. carbonicum.

Szilfa = *Ulmus campestris*.

Szilva = *Prunus domesticus*.

Szilva iz = *Pulpa prunorum*.

Szin, color = a fénysugarak közti azon különbség, mely azok törékenységüktől és hullámhosszuktól, rezgési számuktól függ s látóidegünk által eme rezgések mint ingerek felfogva, tudatunkra jutnak. A szín tehát azon különbségeknek subjectív megfigyelése, érzési felfogása, melyek a fénysugarak rezgései között fennállanak. L. Fény.

Szinités = *Reductio*.

Szinkép = *Spectrum*.

Szinkép elemzés = *Spectralanalysis*.

Szinpadi festékek: *Fehér* Rp. *Calcii carbon. praecip. Zinci oxydati. Bismuthi subnitri. Aluminis plumosi* aa 8·0, *Olei amygd. dulc.* 5·0, *Olei menthae pip. Camphorae* aa 0·20. *Fiat pasta. Rózsaszínű* pastát készíthetünk, ha fenti masszához 0·04 gramm eosint adunk, kevés alcoholban feloldva. *Sötétvörös* masszához eosin helyett 0·5 gr. carmint veszünk. *Testszinű*: Rp. *Cinnabaris fact. alcoholisat.* 3·0. *Trae croci* 2·0. *Rad. ireos. pulv.* 5·0, *Calc. carb. praec. Zinci oxydati* aa 20·0, *Olei menthae, Camphorae* aa 0·3, *Ol. amygdal.* 6·0. *Fiat pasta. Fekete*: Rp. *Fuligin. splendent.* 2·0, *Ol. amygd. dulc.* 2·0, *Olei cacao* 10·0 *siant bacilli.*

Szinvakság = *Achromatopsia*.

Szív (*cor*), a véreredényrendszer központja, mely mint valamely szivattyu, a vért a tüdőkön keresztül szivja, midőn az oxydálódik s azután a test különböző részeibe nyomatik. Az emberi szív szabálytalan kupaalakú izmos test, mely az u. n. szivburokkal (*pericordium*) van bezárva. A szív egy függőleges s egy rézsut választófallal 4 üregre van osztva: a két alsó részt kamarának v. gyomrocsoznak (*ventriculi*), a felső két részt pitvaroknak (*atriis*) nevezik, mely utóbbiak hárttyások s a kamarák függetelkeinek tekinthetők. A baloldali kamrából ered az egész testet friss vérrel ellátó ütőér (*aorta*), a jobboldaliba torkollik a tüdőútér (*arteria*), mely az arteriosus vért a tüdőhálózaton átszivja. A kivezető nyílásokat billentyűk zárják el. A vér állandó és folytonos áramlását a szív egy activ és egy passiv jellegű módon eszközli, mely a szivizomzat ütemszerű összehuzódásában s elernyedésében áll (*systole, diastole*), mely mozgásokat a vér be- vagy kiáramlásakor lecsapódó billentyűk hallhatóvá is tesznek (szivdobogás). A billentyűk visszacsapódását megakadályozzák a belső felületben levő, u. n. szivhúrok, melyek minden szivösszehuzódásnál megrezzennek (*musculi papillares*).

Szivárgás, l. *Dialysis*.

Sziverősítők = *Cardiaca*.

Szivgörcs = *Asthma, Angina*.

Szivmérgek, ama vegyületek, melyek a szivizomzatra *directe* vagy a szivmozgást szabályozó idegekre hatnak s hatásuk

a szívverés gyorsulásában vagy lassóságában nyilvánul. Ilyen szerek, melyek a szívizomzat hűdését okozzák: kalium, higany, zinc, ólom, réz, arzen, phosphór, kéksav, emetin, coffein, apomorphin, aconitin, digitalin; a szívmozgást szabályozó idegeket izgatják: muscarin, nicotin, pilocarpin, physostigmin, veratrin, elernyesztik a chloralhydrat, alcohol.

Szívszélhűdés, apoplexia cordis, a szív működésének hirtelen megszűnése folytán beálló halál. L. Apoplexia.

Szőlőcukor, l. Dextrose.

Szőlősav, paraborkósav: $(CH.OH)_2 (CO.OH)_2$, a borkősavval izomer, a cremor tartari anyalugjából állítják elő $CaCO_3$ -mal való telítés s kénsavval való elbontás által.

Szömörce = Rhus toxicodendron.

Ször, pilum, l. Haj.

Szörvesztő szerek, l. Depilatoria.

Szüklégzés, l. Dyspnoe.

Szülés, a megtermékenyített s magzattá fejlődött petének eltávolítása az anyából tisztán erőművi folyamat folytán, t. i. az anyaméh izmos falainak erős összehúzódása kítaszítja magából az ébrényt. Először a méhszáj tágul ki, mely kisebb-nagyobb fájásokban (vajadás) nyilvánul s egy vízzel telt burokban a magzat kinyomul rajta a kis medenczébe, a burok megreped s a magzatviz kifolyik. A medenczébe került fej hevesebb és hevesebb fájdalmak közben megnyitja a szeméremrést, de az összehúzódás szünetében ismét eltűnik, végre rohamosan fellépő szorító fájdalmak közben a fej megszületik, ezután kis idő múlva a váll és az egész gyerek s utánna ömlik az egész magzatviz. Nehány percz múlva a köldökzsinort két helyen megkötik, elvágják s hurokra kötik. Végre kinyomódik a hüvelybe a lepény és a burok s onnan súlyánál fogva lecsik. Az első szülés rendszeren 12—18 óráig, a másodszori s többszöri szülés 6 óráig tart ha complicatiók vagy szülőutbeli rendellenességek nincsenek jelen.

Szűrés, l. Collatio.

Szűrlezés, l. Filtratio.

Szűrleppapír, l. Filtrumpapir.

Szűrő, vízszűrő, l. Reservoir.

Szűzhártya, l. Claustrum virginitalis.

Szűzleánytej, l. Lac virginum.

T

Ta = a tantál chemiai jele.

Tabacum = dohány, az indián *tabaco* = pipa szóból; innen *tubák*.

Tabaxir = Bambuszkámfor, l. o.

Tabes = sorvadás; *tabes dorsalis* = gerinczvelő sorvadás. súlyos idegbetegség, melynek alapját a gerinczvelő hátsó kötélnének sorvadása képezi. Venussal való tulságos visszaélést folytató egyéneken leggyakrabban lép fel.

Tabletták, a tésztaállományú gyógyszermasszákból (l. *Pasta*) kivágott, apró, különböző alakú szeletkéik. Kedvelt gyógyszeralakja a *specialis* gyógyszereknek. L. *Pastilli*, *Pastac*.

Tabulae medicatae, a tablettákkal azonos, valamivel nagyobb darabokat képező gyógyszeralak, egyértelmű a *pastával* (l. o.) Rendesen rhombus alakokra fölmetélve használatnak, s a *tabula* szó tulajdonképen az ily, föl vágott pasztákra vonatkozik, megkülönböztetésül az egydarabban használt s forgalomban levő *pastáktól*.

Tabulae althaeae, l. *Pasta althaeae*.

Tabulae catharrales = *Saccharum tostum*.

Tabulae lactis Blachfort: 1000 rész tejből 200 r. cukorból, 3 r. NaHCO_3 -ból és 2 r. boraxból készül oly módon, hogy e keveréket vízfürdőn péppé főzik be s még melegen 50 rész cukorral keverik, majd 3 mm. vastag lepénynyé nyújtják s fölmetélik.

Tabulae liquiritiae flavae, *pasta liquiritiae flava*: Rp. *Succi liquiritiae* 50, *Aquae* 200, *solvo*, *dein admisce Sacchari albi* 1500, *Pulv. gummi arab.* 50 *eleosachar. vaniliae* 15. *Coque ad pastam*. Márványlapra kiöntve a vékony lepénynyé folyt *massát* félig kihűléskor éles késsel fölmetéljük.

Tabulae liquiritiae nigrae cum ammonio chlorato, *salmiakcukor, sósfekete cukor, catharcelli*: Rp. *Succi liquir. depur.* 500, *Sacchari albi* 300, *ad solutionem usque coque, dein ad-*

miscé Gummi arabici, Amyli pulv. Pulv. liquiritiae aa 50. Ammonii chlorati 25, in aqua solut. Ad consistentiam usque coque-
tur in vas porcellaneo. Kiöntés után felvágandó.

Tabulae malti, malátabonbonok, alapját képezi a külön-
böző gyógycukorkáknak, melyek csinosan csomagolva mint
biztos köhögés csillapítók jönnek forgalomba. Az alapkészít-
mény készítmódjai ezek: 2 kilogramm cukorport 150 gr. vízzel
főzünk addig, míg egy kivett próba megkeményszik. Ekkor
hozzákeverünk 2—400 gr. sűrű malátakivonatot s formába önt-
jük vagy erre szolgáló présrel összesajtoltt mandulaalakú dara-
bokká alakítjuk. Rp. Infusi malti hordei 25:50, collaturam co-
que cum Sacchari albi 500 ad pastam. Formentur tabulae I.
Pastilli.

Tacamahaca, a callophyllum inophyllum, K.-Indiában ho-
nos fának gummija, melyet régebben szt. Tamás balzsama né-
ven tapasztokba mint összetartó indifferens anyagot rendeltek.

Taenia mediocanellata, t. solium, galandféreg, élősdű állat
az ember beleiben, gombostűfejnyi fejjel (scolex) vékony nyak-
kal s izekre osztott testtel, melyek annál éreltebbek, minél
messzebb vannak a fejtől; az egész állat strobilának nevezet-
lik. Minden iz külön szaporodó szervekkel van ellátva s 53000
petét tartalmaz; az érett iz az ürülékkel eltávozik, elrohad s
a peték a növényevő állatokba jutva bennük az álcza kifejlő-
dik s a borsóka kórt okozza (l. o.); a borsókás hushól az állat
ismét az emberbe kerül s tovább élősködik s szaporodik.

Taenifuga remedia, ama szerek, melyek a galandférget
megölik s kihajtják. Ilyenek: punica, granatum, Filix mas, Ta-
nacetum, eczeles allövetek.

Tafetta, tafetta, nyers selyemből készült szövet.

Taffia = Rum, Spiritus sacchari.

Takár, az ivarszervek és szem nyákhártyáinak blenorr-
hoeás megbetegedése. I. Blenorrhoea.

Takony, az orr nyákhártyáinak hurutos váladéka, mely
nem más, mint a lobosodás alatt odaáramló vérnek a szöve-
teken átsajtolódott savója.

Takonykór, malleus humidus, az egyapatásak, főleg lovak
fertőző betegsége, mely a bacillus malleinac a különböző szer-
vek nyákhártyáin okozott elváltozásokban nyilvánul. I. Mallein.

Tacta, fűrtös tacta = Actea racemosa.

Taleum venetum, magnesium hydrosilicicum, lapis olaris,
zsirkő: $(SiO_2)_4(MgO)_3.H_2O$, gyöngyfényű, sikamlós, taragható
jegeczhalmazokat képező ásvány, vékony lemezei hajlíthatók;
előfordul Iglón, Kapnikon, Oraviczán nemkülönben Tyrolban,
Sírriában. Igen finom, lágy porrá dörzsölhető szét, mely góreső
alatt szintelen lemezekéből állónak látszik: viz nem oldja. Al-
kalmazták mint közömbös hintőport és bevonószert.

Tályog, abscessus, főleg a kötőszövetben de majdnem va-

lamennyi szervben is előforduló gennyel telt üreg, melyet valamely megsértett feltületen bejutott microorganismusok okoznak a szövetek gyuladási folyamata által, midőn a fehér vérszettek nagy számmal vándorolnak ki, s gennysejtekké lesznek. A tályogot részint a kívülről bejutott staphylococcus pyogenes aureus okozza, részint a tuberculosis, typhus, tüdőgyulladás bacillusai, melyek a vérel a különböző szervekbe jutva s ott lerakódva gyuladást s gennyes elfajulást okoznak. A tályogok minden esetben felvágandók s antisepticus anyagokkal mosandók ki.

Tamar-Indien Grillon: Rp. Pulpae tamarind. depur. 500. Pulv. sacchari 330. Farinae tritici 100, Pulv. fol. sennae 50. Pulv. jalapae 20. A massát 6 mm. vastag lepénynyé nyújtjuk s formával ovális darabokat szabunk belőle s candirozzuk. I. Pastilli pulp. tamarindorum.

Tamarindus, pulpa tamarindorum cruda, tamar indiae, a tamarindus indica L. leguminosák családjába tartozó, 20—30 meter magas fának gyümölcse. A fa Kelet-Indiában, É.-Afrikában, az Antillákon honos, levelei az akácshoz hasonlóak, a virágok fehérek. A gyümölcs 3 cm. hosszú, paszulyalaku hűvelly, sárgásbarna, a magvak helyén domborodott, a középréteg szívacsos, pépszerű s ebből készül a pulpa. Az érett gyümölcsöt a külső héjtől megtisztítják s összegyúrva magvastól hozzák kereskedésbe Bombayn, Alexandrián át. Gyógytárakban a tisztított féleség házilag készítették belőle. I. Pulpa tamarindorum depurata. Tartalmaz 12% szőlőcukrot, 9% citromsavat, 3% kalium tartaricumot, almasavat, 6% peclinyanyagot, mézgat, vizet s sejfalat. Enyhe hashajtó.

A tamarindust a X. században a hinduk már használták s arab írók tamori hendi (indiai datolya) néven említik. Később, Európában dactyli acetosi, oxyphaenica néven terjedt el.

Tamarix gubacs, a tamarix orientalis L. növény levelein képződő 5—14 mm. átmérőjű gubacs. I. Gallae.

Tampon = tömesz, genyező sebek, üregek kitömésére használt antisepticus anyagokkal impraegnált tül vagy gaze.

Tanacetum vulgare, giliszta varadics, a fészkesek családjába tartozó, folyópartokon, szántóföldeken gyakori növény, 1—1½ méter magas, levele kétszer szárnyaltan szabdalt, apró sárga sugártalanul fészkes virágzata sátorl képez, kaszatja gyanús. Az egész növény, főleg a virágzat egy illó-olajjal tartalmaz, mely terpenből s tanacetylhydrúrból áll. I. Oleum tanaceti. A virágok forrázatát mint anthelminticumot alkalmazzák belsőleg vagy csőre alakjában.

Tanghinia venenifera, tanghinis madagascariensis, az apocynumfélék családjába tartozó, Dél-Afrikában honos cserje, melynek olajától kipréselt magvából kivonatot készítenek, mely 0.15—0.20 grammos adagban a szív működést lenyomva álmoságot okoz. Aetherrel egy tanghininnek nevezett fénylő pikke-

lyeket képező alcaloidot vonhatni ki belőle, mely lobosan ingerlőleg hat. Hazájában istenitéletekhez használják.

Tang-kui, kau-ku, vön-vu vagy man-mo, a chinaiak legrégibb gyógyszere, melyet ott hőszámbíánynál hathatós gyógyszernek tartanak. Az ismeretlen anyanövénytől származó drog-ból a Merk-féle gyár kivonatot készít, mely »Eumenol« név alatt ismeretes. (L. o.)

Tannal, aluminium tannicum és aluminium tannico-tartaricum (tannalum solubile). Sárgásfehér, lemezes, fanyarizú vegyület, 9·26% $Al_2 O_3$ -ot tartalmaz, vízben oldódik. Alkalmazzák mint adstringenst hintőpor, torokviz, ecsetelő alakjában 1—2%-os erősségen.

Tannalbin, a tanninnak és albuminnak vegyülete, mely épügy állítható elő, mint a hontin; magas hőmérsékletre hevítve elváltozik oly módon, hogy a szájban s gyomorsavban nem oldódik fel, hanem lassan széthasad s tannin válik le belőle. Barnás, iztelen, 50% tannint tartalmazó amorph por. nem akadályozza az emésztőnedvek működését s nagyobb mennyiségben is adható. Alkalmazzák 0·5—2·0 grammos adagban idült bélhurutnál, hastiphusnál. l. Hontin.

Tannas . . . l. . . . tannicum.

Tannaspidin: ($C_{26} H_{18} O_{12}$), a filix mas gyökerében levő cseranyag; forró hig savak által ezukorra s filix-veresre bomlik.

Tannatok = csersavassók. l. Acid. tannicum.

Tannigen, diacetyltannin, acetyltannin, H. Meyer által előállított tannin-eczetsav-eszter, melynek előállítása röviden az, hogy tanninnak egyenlő rész jégécetben levő oldatát hideg szódaoldattal kezelik, hogy két eczetsavmaradék maradjon a vegyületben s három hydroxyl ne legyen megtámadva. Szag és íz nélküli, sárgás-fehér igen nedvszívó, tapadó por, víz alatt nyúlós tömeggé olvad, szóda-, mész-, natr. phosphoricum oldata feloldja s ammoniával eczetsavvá s gallussavvá bomlik. Alkalmazzák mint adstringens szert kiváló eredménnyel, mivel nem szívódik fel, hanem a bélcsatorna lúgos váladékában elbomolva az egész bélcsatornában lassan fejt ki adstringenshatását. Adagja 0·20—0·30 gr.

Tannin, tanninum = Acidum tannicum.

Tannigenin = Catechucersav.

Tanninbismuthoxyjodid, az airohoz hasonló vegyület, mely oly módon állítható elő, hogy 30 r. bismuthnitrátot 5 r. vízben és 3 r. HNO_3 -ban oldjuk s 12 r. 20%-os natr. aceticum oldattal keverjük s ekközben 19·5 r. tannin és 9·5 jódkalium keverékét öntjük hozzá, midőn barna csapadék alakjában válik le a bismuthoxyjodidlanát: $C_6 H_2 (OH_2) . CO . OH . O . CO . OH . O_2 . OBiJ . CH_6 H_2$. Alkalmazzák mint az airoll.

Tanninchloral, tanninnak egyenértékű chloralhydráttal való eldörzsölésekor képződő barna, gyantás kinézésű anyag;

ha a folyékony részt elkülönítjük s beszárítjuk, oly port kapunk, mely luggal kezelve 38% chloroformot ad. Antisepticum.

Tannocasum, a tanninnak caseinnel képezett vegyülete, mely épúgy hat mint a tannigen vagy tannalbin. Előállítható oly módon, hogy 1 kiló tiszta caseint 10 liter vízben elegendő Na_2CO_3 -mal feloldunk s 700 gr. tanninnak 3 liter vízben való oldatát adjuk hozzá 100 gr. formaldehyddel keverve. A keverékhez most kevés fölös mennyiségű sósavat keverünk, a csapadékot kisajtolva 100-nál megszáritjuk. Épily módon készíthetni enyvből és tanninból a

Tannocol-nak nevezett praeparatumot, mely époly lassan bomló tanninvegyület mint a tannigen vagy a tannocasum.

Tannoform, a gallussavnak és formaldehydnek condensációs terméke, mely methylen ditanninnak tekinthető: $[\text{C}_{14}\text{H}_9\text{O}_9]_2\text{CH}_2$. Vörösfhér könnyű por, víz nem oldja, alcohol kevésbé 230°C -nál megolvad, hig lugoldatok sárgás színnel oldják. Belsőleg mint adstringens és bélantisepticumot használják jó eredményyel, mivel a tannoformin csak a lugos hatású bélnedvekben bomlik componenseire. Külsőleg mint hintőpor 1:5 arányu keverékben használják főleg bűzös váladéku bőrbetegségeknel, sebeknél.

Tannon, tannopin: $(\text{CH}_2)_6\text{N}_4(\text{C}_{14}\text{H}_{10}\text{O}_9)_3$, a tanninnak a forminnal (l. o.) képezett vegyülete, mely époly hatásu s tulajdonságu mint a tannoform.

Tannopin = Tannon.

Tannosal, a creosotnak cerssavestere, alaktalan sötétbarna rendkívül vízszívó por, a kereskedésben rendszeren 1:15 arányu oldatban kerül. Alkalmazzák a creosot javallatai alapján.

Tapadás = Adhaesio. l. o.

Tapasz = Emplastrum.

Tapioca, manichot, a puszpáng-félék családjába tartozó amerikai cserje, melynek tejnedvétől megszabadított dus keményítő-tartalmu megreszelt tőkéje mint tápláló liszt használtatik.

Táplálkozás, az élő szerves testeknek ama működése, hogy az élet fentartásához szükséges anyagokat magukba veszik, hogy az anyagcsere által okozott anyagvesztéséget pótolják. l. Anyagcsere, Assimilatio. Egy felnőtt ember anyagcséréjéhez 24 óra alatt 130 gr. fehérnye, 56 gr. zsír és 500 gr. tiszta szénhydrat szükségeltetik, eme arány azonban a végzett munkával arányosan változik. A nevezett táplálékok ugy állati mint növényi eredetűek s mint ételek vétetnek a szervezetbe s az emésztés által (l. o.) alakíttatnak át vegyületekké.

Tapló, polyporus fomentarius l. Agaricus chirurgorum.

Tápnedv = Chylus. l. o.

Tápszervizsgálat. Amennyire jelen munka rövid kerete megengedi, közlöm ama egyszerű s azonnal keresztülvihető módszereket, melyekkel a gyakrabban hamisítani szokott tápszerek hamis vagy valódi voltáról meggyőződhetünk.

Tej: hamisítani szokták vízzel, liszttel, keményítővel, krétával, hogy annak fehérebb színt s sűrűséget adjanak; conser-vált tejben salicylsav, $Na_2 CO_3$ is lehet.

a) A tej rendes fajsúlya $15^{\circ} C$ -nál 1.029—1.055, ha a fajsúly nagyobb, a tej hamisítva van. A fajsúlymérésre a Qerenne féle lactodensimeter használható, a fokkülönbsézetek szerint pedig, ha az 15° -nál melegebb, 0.2 fokot számítunk hozzá, ha pedig alul van, számítunk le a talált adatról fokonként.

b) Carboneum sulfuratum a tiszta tejjel elkeveredik, a lefőlözött vagy vízzel hígítottal nem; paradiazobenzolsulfosav tiszta tejben 0.1:100 arányban narancssárga színnel oldódik, vízzel kevert vagy lefőlözött tejben nem.

c) Keményítővel, liszttel kevert tej kevés $Na HCO_3$ oldattal s fölös jódtincturával vörös vagy kék színű csapadékot ad; a kréta a tej bepárlásával visszamarad s savval pezseg. A borax lángreakcióval is kimutatható, vagy oly módon is, hogy a vizsgálandó tejet égvényes kémhatásig mézstejjel hígítva elégetjük s a hamut igen kevés hig sósavval nedvesítjük meg s curcumatincturával keverjük; borax jelenlétében cinobervörös szineződés áll be. A salicylos tej $100 cm^3$ -ét pár csepp hig kén-savval megalvasztjuk s a savót felére bepárolva aetherrel kírázzuk; az aether elpárolgása után visszamaradó anyag vaschlolidoldattól violaszínű lesz.

Vaj: Fertőzni szokták faggyúzsírral, vízzel, sóval, burgonyaliszttel, gypszszel, baryumsulfáttal, krétával. A vaj 88.5 oldatlan zsírsavat ad, más zsírok 95-öt, a hamis vaj eme két mennyiség valamely közepesét.

b) A Reichert-Meissl-féle módszer, mely szerint az illó savakat egy lemért vajmennyiségből meghatározzuk. Az eljárás a következő: 5 gr. vajat porcelláncsészében 2 gr. maró kálival és $50 cm^3$. 70° borszeszeszszel vízfürdön addig pállítunk, míg az egész vaj felolvadt, illetőleg szappanná alakult. A szappanoldatot $40 cm^3$, hígított kén-savval (1:10) savanyítjuk meg és 110° -nál lepárolunk. Ebből $100 cm^3$ -t $\frac{1}{10}$ szabályos nátronluggal titrálunk. Tiszta vajnál a felhasznált nátronlug 26—28 cm^3 . Ha ennél kevesebb vagy több köbcéntiméter nátronlug használtatik fel, úgy a vaj gyanus.

2. Vizmennyiség-tartalmát meghatározzuk, ha a vajból egy lemért mennyiséget 105 — 110° -nál szárítunk addig, míg többszöri lemérésnél is állandó súlylyal bír. Jó vaj 15% vizet tartalmaz.

3. Só a vaj szenéből a klórmennyiség térfogati vagy le-mérés által való meghatározása utján mutatható ki.

4. Savtartalom (avasodás) meghatározására 5 gramm vajat 90% -os borszeszben, mely borszesznek savtartalmát ösmerjük, feloldunk és $\frac{1}{10}$ szabályos alcalicus káli vagy nátronluggal titráljuk phenolphthalein indicator használata mellett.

5. Burgonyaliszt, kréta, gipsz és sulypát kiderítésére a

vajból egy részt egy keskeny üveges edényben felforrakásig hevítünk, a vaj az edény felszínén összegyülemlik, míg az alsó rétegben a fennebb nevezett fertőző anyagok maradnak, melyeket gócsóval vagy az ismert minőleges vagy mennyileges vizsgálati eljárásokkal határozzuk meg.

6. Ártalmas festanyagot a vajban is észleltek. Dinitrokresol-kálium (viktoriasárga) dinitronaphol (márczius-sárga) chrómsavas ólom (chrómsárga), annato (orleansárga) és újabb időben a sáfránysurrogát (dinitrokresol).

A festanyagot a vajból kivonhatjuk, ha higitott borszeszszel keverjük és a feloldódásig melegítjük többszöri összerázás mellett. Kihűléskor a vaj természetes színanyaga a folyadék felszínén válik ki, míg az idegen festanyagok feloldva vagy felfüggesztve az alsó rétegben maradnak. 10 cm³. székéneg és 15 cm³. methylnalcohol keveréke a vaj festanyagait oly módon oldja, hogy a festanyag a methylnalcoholban marad, a vaj pedig a szénsulfidban leszáll.

Sajt: Középmértékben a sajt százalékos arányban 37—42% vizet, 33—36,5% nitrogénanyagot, 15—19% zsirt, 3—5% sókat. azonkívül illó és szabad zsirsavat, leucint és még ammoniumaljat tartalmaz.

Fertőzések: eddig csak burgonyapépet észleltek egynéhány sajtnál. A szokásos festés az ugynevezett száraz sajtoknál sáfránnyal, orleánnal, kurkumával, coccionellával nem tekinthető fertőzőménynek. A véletlen fertőzőmények: az ón és ólom a staniolból, melybe egyes sajtok csomagolva vannak és a réz, a sajt készítésnél az elégtelenül ónozott edényzetből kerülhetnek bele s fordulnak elő a sajtnban.

1. A burgonyapépet gócsóvön mutathatjuk ki a sajtnban, vagy vegyelemzés ulján higitott jódfestvényyel.

2. Az ónt, ólmot, rezel a sajt hamujából a szokásos eljárási módszerrel határozhatjuk meg.

Disznózsir. Olvadási pont 41 °C. Fagyási pont 25—30 °C. A disznózsir fertőzőményei közül leggyakoribb: a viz egész 40%-ig, leginkább fertőztelik Amerikában; ott állítólag nátronoldatot vagy mésztejet kevernek a zsirba, miáltal a zsir vizet képes magába venni úgy, hogy a viz a zsirban észre nem vehető. 2. Gyapotmagolaj. a) A zsir vízmennyiségét meghatározzuk, ha egy lemért rész zsirt lefödött edényben vízfürdőn feloldunk, kihűléskor a zsirréteget átlukasztjuk s a vizet, mely a zsirréteg alatt összegyülemlett, egy edénybe felfogjuk és lemérjük; a súlytöbblet a viz súlyát adja.

b) A natront és meszet a kiolvasztott viz alcálicus vegyhatása árulja el.

c) A gyapotmagolajat a zsirban meghatározzuk 2% borszeszes ezüstoldattal, mely oldathoz egy pár csepp légenysavat adunk. Ha a disznózsirból ezen ezüstoldattal egyenlő térfogatu részt 10 perczig forralunk, úgy tiszta disznózsirnál a keverék

liszta és szintelen marad, ellenben ha gyapotmagolajjal fertőzött disznózsírral van dolgunk, úgy az ezüstoldat reducálódik és a próba a gyapotmagolaj hozzákevert mennyisége szerint sárga, szürkészöld, barna vagy fekete színt mutat.

Liszt. Fertőzések: a) borsóliszt, babliszt, kukoriczaliszt és burgonyaliszt.

b) A véletlen fertőzvények: konkoly, anyarozs, szédítő vadóc, üszög, csormolya. A lisztnek ezen alkatrészei nem tekintendők hamisításnak, hanem inkább tisztátalanságnak, de ily alkatrészeket tartalmazó liszt épügy elkobozandó, mint a hamisított.

c) A liszt hamisításához használtanak: gipsz, súlypát, kréta, magnézia és más az egészségre ártalmas szervetlen anyagok.

d) Kénsavas rezel (0.05 gr. egy kiló lisztre) és timsót (3 gr. egy kiló lisztre) nevezetesen Francia- és Angolországban használnak az elromlott és nedvessé lett liszthez. Ezen eljárási mód lehetségessé teszi nemcsak egyedül azt, hogy az elromlott lisztből kenyeret süthetnek, de az által a kenyérnek a viztartalmát is emelik.

A) Górcsövi vizsgálat.

A gabonaneműek keményítőtestecskéinek különböző nagysága és különböző alakja stb. könnyűvé teszi a hüvelyesektől eredő, csekélyebb értékű lisztnevektől való mikroszkópos megkülönböztetést. L. Amylum.

B) Vegyész vizsgálat.

1. A liszt viztartalmát meghatározzuk egy lemért mennyiség 100 °C-on való szárítása útján. Nagyobb viztartalom mint 16—18%, hozzákevert víz jelenlétére mutat.

2. A kémhatás meghatározása. Vizzel felelesztett a liszt, ha kivonata alkalikus kémhatásu. Ez u. i. a liszt rothadását mutatja, mely esetben a siker ammonképződés mellett megváltozik és Nessler-féle reagenssel az ammonniákat benne kimutathatjuk.

3. A hamumeghatározás egy előzetesen 100 °C.-nál szárított liszttel történjék. Buzaliszt ne adjon többet 1.5%, rozsliszt 2.5%, árpa és zabliszt 2.5%, hüvelyesek 3%-nál.

4. A liszthez ásványrészek hozzákeverését legcélszerűbben a liszt hamujának súlyából deríthetjük ki.

Célszerű a chloroformpróba is az ásványrészek kiderítésére. Ezt következőképpen eszközöljük. 3—5 gramm lisztet 30—40 gr. chloroformmal egy kémcsőben rázunk, mire 2 gr. vizet adunk hozzá és újból rázunk; ekkor egy ideig állani hagyjuk, míg az ásványi, illetőleg szervetlen fertőzvények súlyuknál fogva leülepednek. Ha gipsz, súlypát, kréta, magnézia és más karbonátok vannak a lisztben és azt kevés hígított sósavval leöntjük, pezsgés jön létre.

5. A liszt vizsgálása, annak megállapítására, hogy kenyérsütésre alkalmas-e, az eddigi módszerekkel amellet hogy körülményesek és fáradságosak, nem is ad kedvező és megbízható eredményt. Liszt, mely gomba-spórákat, micrococcusokat és lisztférget tartalmaz, dohosodásra enged következtetni.

A kenyér.

A jó kenyér világos vagy sötéltarna héjjal s domboru felülettel bír, melynek a kenyérbéltől nem szabad elválva lennie. A kenyér bele kell, hogy kellemes szagu legyen, nem pedig dohos vagy savanyu. E mellett az egyenletesen s aprón likacsos kenyérnek nem szabad hogy tapadós legyen; a viztartalom 36—38% és a hamu 1·5%-nál ne tegyen többet ki.

Fertőzések: 1. Timsó, kénsavas réz és kénsavas zink, melyek a tésztakelés növelésére rossz liszteknel alkalmazatnak.

2. Anyarozs és kóros elfajult magvak, főkép ha ezek az őrlésre szánt gabonanemüektől el nem távolittatnak.

Vizgálat: a) a kenyér viztartalmát meghatározzuk, ha a kenyér közepéből, a bélből és héjából egy lemért mennyiséget 105 °C.-nál szárítóban addig szárítunk, mig többszöri lemérésnél állandó súlyyal bír. A veszteség a viztartalmat mutatja.

b) A timsó legkönnyebben felismerhető a kék berzseny-fának alkoholos festvényével (1 rész berzseny-fát 20 rész alcoholal digerálunk, melyből 10 cm³-t 150 cm³ jódvizzel keverünk.) timsó tartalmu kenyéren ugyanis, melyet ezen festvénynyel több helyen megnedvesítünk, úgy 1/2 óra mulva violás foltokat fogunk észlelni. Timsómentes kenyér csak barnássárga színü lesz.

c) A kénsavas réz felismerhető a kenyérben igen higitott vérlugsóoldattal. Réz jelenlétében a kenyérbél vörös színü lesz.

d) Zinc, ólom stb. jelenlétét kideríthetjük a salétromsavval kezelt kenyérhamuban, melynek sem kénhydrogénnel, sem kénammoniummal nem szabad csapadékot adnia.

Hús.

A hús főtömegét az izmokat alkotó finom harántcsikos, húsnedvvel telt rostok képezik, melyek kötszövetek által csomókba egyesülve, zsírral átszólttek.

A hús alkatrészei 100 részben: 74·68 rész viz, 21·96 rész nitrogéntartalmu anyag (protein) 2·30 rész zsír és 1·06 rész ásványsók.

A hús az egészségre ártalmas lehet:

1. Ha betegség következtében elhalt állatoktól ered.
2. Tüdővész, takonykór, lépfene, genyvér, evvérüség és más ragályos bántalmakban szenvedő állatok husa.
3. Mérgezett állatok husa, vagy hagymázos tünetekben szenvedőké, valamint olyanoké, melyek nagyon lesóványodtak.
4. Oly hús, melyben elősdiék találtatnak, nemkülönben

oly állatok húsa, melyek nagyobb mértékben gümőkórosak vagy tuberculosusak.

5. Egyáltalában a romlott hus.

Vizsgálat: ha beható megvizsgálások mint a göröcsövi megfigyelések némi felvilágosításokat is adnak a húsnak kóros elváltozásáról, mégis az állat leölése után azt megállapítani nehéz; ezért szükséges a leölendő állattal szabatos megvizsgálása.

Rothadt és elromlott hus szaga bűzös, a kötszövetek zöld színtűek vagy szétmálottak, metszefelülete likacsos s ha reá vörös lakmuspapírost teszünk, az ammoniakalis vegyhatás révén a papíros kékre festődik.

Kolbászneműek.

Káros hatásuak és eltiltandók:

1. A romlott kolbász.
2. Liszttel kevert kolbász.
3. Festett kolbász.

Vizsgálat: 1. A romlott kolbász rothadt, kellemetlen genyszagu, avas ízű, lágú és egyes helyeken zöldes vagy sárgás szalonnarész észlelhető, amellet alkalicus vegyhatásu. A jártas göröcsövésznek értékes felvilágosításokat ad göröcsövön a kolbász megvizsgálása.

2. A kolbászhoz kevert lisztet meghatározzuk, ha egy szel kolbászt higitott jódfestvénynyel megnedvesítünk.

Midőn azonban a kolbász többféle fűszerrel és keményítővel is kevertetik, ajánlatos a kolbászból egy próbát kevés vízzel főzni és a leszűrt vizet keményítőre megvizsgálni, valamint a zsirtalanított kolbászt göröcsövön is megvizsgálni.

A liszt minőleges meghatározása mellett Lintner módszere szerint még a kolbász viztartalmát is kívánatos megállapítani.

3. Festeni az ugynevezett »salvaládi« kolbászfajokat szokták, fukszinnal. 80—90% alkohollal kezelve, az ilyen kolbász megfesti az alkoholt.

Viz.

A jó ivóvíz főkélléke, hogy tiszta, szín-, szag-, iznélküli és üdítő legyen; meglegyen a kellő hőfoka, mely 10—12° között ingadozhatnak, ment legyen microorganismusoktól és az egészségre ártalmas anyagoktól, ammoniakot és salétromsavat, állati és trágyanedvet ne tartalmazzon; keménységi foka ne legyen nagy; szilárd alkotórészekből, salétromsavból, szerves anyagokból, chlórból és kénsavból a megállapított minimális mennyiségnél több ne legyen benne. A víz jóságával megegyezhető határértékek gyanánt átlag a következő összetételű normativum fogadható el:

a) *A Reichardt-féle számok.*

1. 100,000 rész természetes víz, a mely a gránitformációból ered, középszámítás szerint szilárd anyagokból 2.44, salétromsavból 0, klórból 0.33, kénsavból 0.39, mészből 0.97, mag-

nesiából 0.25 részt tartalmaz. Ezek 0.2—0.4 rész káliumpermanganátot reducálnak. Keménységi foka középhiszámítás szerint 1.27.

2. 100,000 rész természetes víz, mely a homokkő formátióból ered, középhiszámítás szerint összes szilárd anyagot 12.5—22.5 részt, salétromsavból csak nyomokat, chlórt 9.12, kénsavat 0.88, meszet 7.3 és magnésiát 4.8 részt tartalmaz. Ezek 0.27 rész káliumpermanganátot reducálnak. Keménységi foka középhiszámítás szerint 13.6.

b) *Kubel-Tiemmann-féle határértékek.*

100,000 rész jó vízben lehet: salétromsav 0.5—1.5, chlór 2—3, kénsav 8—10, ammoniák és salétromossav egyáltalán nem, vagy csak nyomokban, összes szilárd anyag 50 rész.

I. Természettani vizsgálat.

A szín, állatszóság, íz és szag a víznél tekintetbe veendő, a víz színét és állatszóságát legjobban 30 cm. magas cylindrben határozhatjuk meg, mely fehér üvegből készült és lapos fenekű legyen; a víz ízét és szagát pedig 40 C°-ra melegítés után és előtt állapítjuk meg.

II. Chémiai vizsgálat.

1. *Szabad ammoniák.* Szabad ammoniákra a vízpróba vétel után azonnal történjék a vizsgálat, mert az ammoniák mennyisége változik, éppen úgy, mint a nitritek és nitrátok mennyisége is megváltozik a víz tovább állásánál.

Minőleges meghatározás: 100 cm. vízből, melyhez egy pár csepp nátronlugot és szénsavas nátriumcarbonát-oldatot keverünk, 20 cm³-t, bogy a keletkezett csapadéktól ment legyen, óvatosan egy kémcsőbe öntünk és pár csepp Nessler-féle reagens csepegtetünk hozzá. Ha sárga szineződés, vagy sárgászörs csapadék képződik, úgy sok szabad ammoniák van a vízben.

Mennyileges meghatározás: Történhetik Frankland és Armstrong-féle kolorimetricus módszer szerint, mely eljárásnál az ammoniák mennyiséget a szín intenzitásáról ítéltetik meg, melyet a Nessler-féle reagens az igen hígított vízzel oldott anyagban elő idéz.

Albuminoid-ammoniák. Legczélszerűbb, ha Wanklin-féle eljárási módszer szerint határozzuk meg.

2. Salétromsavra a vizsgálat éppen úgy történik, mint a szabad ammoniákra, azonnal a vízpróba vétel után.

Minőleges meghatározás: 100 cm³ vizet 1—2 cm³ hígított kénsavval magas üveghengerben összekeverünk és ehhez 1 cm³ szintelen kénsavas metaphenylendiaminoldatot szivárogtatunk; ha a keverék sárga vagy sárgabarna lesz, úgy salétromossav van a vízben.

Ellenőrző vizsgálatul ajánlatos a megfiltrált vízzel az igen

érzékeny jódzinkkeményítő reakciót megejteni; kék szineződés salétromossavat jelent.

3. A salétromsavat minőlegesen kimutathatjuk, ha 1 cm^3 vizet és egy kis szemcse diphenylamin teszünk porcelláncsészébe és azonnal 1 cm^3 tömény kénsavat keverünk hozzá. Ha a keverék kék szineződést ölt, úgy salétromsav van a vízben. Ha hasonló eljárás mellett diphenylamin helyett bruczint veszünk és salétromsav van a vízben, úgy vöröses színűvé válik a keverék. Ezen utóbbi vegykémelés megbizhatatlan, mert a leírt kémhatás a salétromsav távollétében is bekövetkezhetik, ha a vízben vas van jelen.

Mennyileges meghatározás. Schlösing-Reichardt-féle módszer: Ezen eljárás lényegében azon alapszik, hogy ha a nitrátokat sósavval és vaschlörürrel főzzük, NO -t fejlesztenek s oxigén és víz segítségével a nitrátok visszaváltoznak salétromsavra. A regenerált szabad salétromsavat nátronluggal állapítjuk meg.

b) Marx-Frommsdorf-féle módszer: $1\cdot871$ gramm salétromsavas káliumot 100 cm^3 párolt vízben feloldunk. Ezen oldat minden 1 cm^3 -re 1 mgr . salétromsavat tartalmaz.

Ezután indigó-oldatot készítünk s titerének megállapítására veszünk 1 cm salétromsavas kálioldatot, 24 cm^3 párolt vizet, igen kevés konyhasót és 50 cm^3 tömény kénsavat a vegyületekhez; ezután addig csepegtetünk egy bürettából a térfogatilag készített indigó-oldatból, míg zöldszínű lesz. A felhasznált indigó-oldat mennyisége megfelel 1 mgr . salétromsavnak. Ha ezt tudjuk, könnyű kevésbé gyakorlott egyénnek is egy vagy más vízféleség salétromsav tartalmát meghatározni.

A megvizsgálandó vízből veszünk 25 cm^3 -t, melyet 50 cm^3 tömény kénsavval vegyítünk össze és ehhez mentől hamarabb hozzá csepegtetjük egy bürettából az indigóoldatot, míg az kékeszöld színű lesz. Egy második kísérletnél egyszerre hozzáadjuk az indigó-oldat mennyiségét, miután a fenti kísérletnél a veendő mennyiségről meggyőződést szereztünk magunknak és tovább titráljuk, míg zöld színű lesz. A további titrálásnál felhasznált indigóoldat köbcéntiméterjei kitüntetik a salétromsav mennyiségét 25 cm^3 vízben.

Ha 25 cm^3 víznél több mint 20 cm^3 indigó-oldatot használunk el, úgy a vizsgálandó vizet megfelelő mennyiségű párolt vízzel kell hígítani és ezen hígított vízből 25 cm^3 -rel ujjal megejteni a titrálást. Ennek az eljárási módszernek pontos betartása mellett mindig megegyező eredményeket nyerünk.

4. A szerves anyagokat különféleképpen határozhatjuk meg a vízben. Legcélszerűbb az oxydálódási képesség szerint:

a) $\frac{1}{100}$ szabályos oxalsavoldattal.

b) felmangansavas káliumoldattal, melynek tudjuk a tartalmát ($0\cdot33$ felmangansavas káliumot 1000 cm^3 párolt vízben oldunk). 100 cm^3 vizet 5 cm^3 kénsavval ($1:3$) és 10 cm^3 felmangansavas káliumoldattal keverünk »mely $\frac{1}{10}$ szabályos

oxálsavval van beállítva és körülbelül 10 perczig főzzük. Ezután 10 cm³-t adunk hozzá az $\frac{1}{10}$ szabályos oxálsavoldatból és a folyadékot addig titráljuk, míg a piros szín állandóan megmarad. A fémangansavas káliumoldat beállítását a $\frac{1}{10}$ szabályos oxálsavra ugyanazon a feltételek alatt kell, hogy eszközöljük, mint magát az oxydálódási meghatározást.

5. A chlór minőleges meghatározására 10 cm³ vizet néhány csepp salétromsavas ezüsttel (1 : 20) kezelünk. Ha zavarodás vagy fehér csapadék képződik, chloridok vagy chlór van jelen.

Mennyilegesen meghatározhatjuk a chlórt, ha 100 cm³ vizet $\frac{1}{10}$ szabályos ezüstoldattal titrálunk. Indicátorul közömbös chrómsavas káliumot használunk.

6. A víz összes és állandó keménységi fokának meghatározása. Oly víz, mely nem volt felfőzve, az összes keménységi fokot mutatja. A keménységi fokok meghatározása céljából térfogatilag készített szappanoldatot használunk, melynek zsírsavjai a vízben lévő mész vagy magnésziával oldhatlan zsírsavas sókat képeznek. — 1 mgr. szénsavas mész 100 cm³ vízben megfelel 1 francia keménységi foknak (= 0.56 német fok.)

7. A szilárd maradékot meghatározzuk, ha 200 cm³ vizet vízfürdőn szárazra elpárologtatunk, a szilárd maradékot ezután 4—5 órán át 110—115°-nál kiszáritjuk és lemérjük.

8. Izzítási veszteség. A maradékot hevítjük, azután néhány csepp ammoniumcarbonáttal megnedvesítjük, kiszáritjuk, ismét gyengén izzásig hevítjük és lemérjük.

9. Szabad és félig kötött szénsav. Ezeket egy lemért mennyiségű és ismeretes Ca (OH)₂ tartalmu mészvízzel lecsapjuk, és a mészvíz telitetlen részét oxálsavval visszatitráljuk.

10. Az ólom, réz, zink és vas meghatározása. a) Ólom és réz: 2—3 liter vizet egy pár csepp sósavval megsavanyítva egész kis mennyiségre elpárologtatunk és ezen kénhydrogént vezetünk keresztül. Barna vagy fekete színű csapadék ólom vagy réz jelenlétére mutat. A csapadékot tömény salétromsavban feloldva leszűrjük, száraz állományra elpárologtatjuk s a maradékot vízben feloldjuk. Ha kénsav és kevés alcohol hozzáadásánál kristályos csapadék támad, a melyet kénammoniummal oldhatlan fekete kénólmra változtathatunk, úgy ólom van jelen. Az ólomszulfátról leszűrt folyadékot vérlúgsóval vizsgáljuk rézre.

b) Zink. A kénólmról vagy kénrézről leszűrt tömény folyadékot a sósav megkötése céljából natriumacetáttal kevés fölőslégen kezeljük, azután kénhydrogént vezetünk rajta keresztül. Ha fehér csapadék támad, úgy zink van jelen.

c) Vas. A ferrosót átváltoztatjuk tömény salétromsavval ferrisóvá, azután gondosan ammoniákot adunk hozzá. A képződő csapadékban a vasat az ismert módon mutatjuk ki, mely mellett még aluminium és esetleg, ha a vízben phosphorsav is van jelen, egyenként kimutatható.

A vasnak mennyileges meghatározására ásvány-, kút-, forrás- és folyóvizben czélszerűnek mutatkozott a rhodan kémlelés, a mely a colorimetricus módszeren alapul és 100 cm³ vízben még 0·05 – 0·4 mgr. vasat is kimutat. Ugyanis 100 cm³ vizet egy keskeny fehér üveghengerbe teszünk, azután 5 cm³ rhodanammonium oldattal (7·5 gr. : 100 cm³ víz) és 1 cm³ hígított sósavval (1:3) keverjük. Négy más hengerben szintén végezzük a kémlelést ferrissóoldattal, melyből 1, 3, 5, 7 cm³-t öntünk minden egyes hengerbe, 100 cm³ párolt vízhez és összehasonlíthatjuk a színeződés fokát.

III. Górcsövi vizsgálat.

A microorganismusokat a vizsgálandó ivóviznek egy napos üledékéből határozzuk meg. Ez kell, hogy ment legyen organikus testecsektől. (Tiemann-Gärtner: »Die chem. und mikroskopbacter. Unters. des Wasser« utasítása ajánlatos.)

IV. Bacteriológiai vizsgálat.

Azonnal a vizpróbavétel után történjék Főkéllék az összes használathoz vett edényzetet, anyagokat és műszereket sterilizálni. A vizsgálandó vízből 1 cm³-t pipettával szabályszerűen beoltunk 10 cm³ gelatin húspeptonba, óvatosan összekeverjük, hogy légbuborékok ne támadjanak, azután jéggel lehűtött üveglemezre öntjük, mely vízszintes állványra van téve és üvegbúrával befedjük. Tanácsos ellenőrzés kedvéért a vizpróbából több gelatin üveglemezt készíteni különféle, 0·5 és 0·1 cm³ víztartalommal. Az így elkészített gelatinüveglemezeket az ugynevezett nedves kamarába helyezük, szobahőmérséklet mellett elteszszük és 4–6 nap múlva megvizsgáljuk. A bacterium-colóniák leszámolása a lupe segélyével és egy $\frac{1}{10}$ □ centiméterekre beosztott üveglemezzel történik. Az egyes bacterium-fajok megismerésére középnagyítású górcső szükséges. Festett és festetlen bacteriumpraeparatumok megvizsgálására egyes kivételekkel, csak az immerzio nagyítás ad felvilágosítást.

(Quirini Lajos temesvári chemiai laboratorium tulajdonosának a Gy. K. 1894. évfolyamában megjelent értékes közleménye.)

Tara, spanyolul, olaszul annyit jelent, mint levonás, valamely anyag tartályának sulya; átvitt értelemben maga a mérleg melyen előbb a tartályt hozzuk egyensúlyba s úgy mérjük bele az anyagot. I. Mérleg. Tárálni = egyensúlyba hozni.

Taraczk = Gramen. l. o.

Taraxacum officinale Weber, leontodon taraxacum L. taraxacum dens leonis D. pitypáng, gyermeklánczfű, az összetett virágúak családjába tartozó, Európának művelt helyein honos de az egész világon tenyésző fű, vastag gyöktörzsszel, keserű tejnedvet tartalmazó karógyökérrel; a virágszár 4–20 cm. magas. A virágzat sárga, sugaras, a termés bóbítás tok, mely őszszel mint egy fehér gomb ül a száron s a szél által szertesző-

ratik. A magy. II. gykv. szerint a levelek és a gyökér hivatalos. A levelek gyökérik, hosszudadok, czimpásan hasítottak, fogazottak vagy egészek. A gyökér orsóalaku, feketés-barna, hosszában barázdált, belül fehér, taplós; harántmetszetben a fal felé sárgás, likacsos, számos egyközpontos körrel. Késő őszszel ásássék.

Alkotórészek: virágzás előtt az egész növényben egy édeskeserű állásközben megvörösödő tejnedvet találhatni, mely egy gyantából és taraxaceinből ($C_8H_{16}O$) álló fejet, az utóbbi a lactucerinhez hasonló.

Virágzás után a tejnedvet mennyiségben egy keserű anyag mulja felül, mely szárítás alatt részben bomlást szenved; czukor a növény teljes fejlődésekor legtöbb van benne; tartalmaz még pectoset, mannitnak és tanninnak nyomait.

Régebben a tejnedvet leontodin név alatt mint bóditó szert a lactucarium helyett használták. Jelenleg csupán kivonatot készítenek belőle, mely mint közömbös pilulamassa használtatik.

A taraxacumot már a régi görögök is használták s nevét taraxanon = vadsaláta s taraxis = szembántalom szavakból származtatják, mivel mint elvonószert szembajok ellen használták; leontodon = oroszánfog.

Taraxis = szembántalom.

Tárkonygyökér = Rad. pyrethri.

Tarlósömör = Herpes tonsurans.

Tarnicsgyökér = Rad. Gentianae.

Tarorja = Teucrium marum.

Tartarus, görög szó, valaminek az alja; átvitt értelemben borkő.

Tartarus acetosus = Kal. aceticum.

Tartarus ammoniatus = Kal amm. tartaric.

Tartarus boraxatus = Kal. tartaric. boraxatum.

Tartarus depuratus = Kalium hydrotartaricum.

Tartarus emeticus = Kalium stib. tartaricum.

Tartarus ferruginosus = Kalium ferrotartaricum.

Tartarus natronatus = Kalium natrio-tartaricum.

Tartarus solubilis = Kalium tart. neutrum.

Tartarus stibiatus = Kalium stibio-tartaricum.

Tartarus tartarisatus = Kalium tartaricum neutrum.

Tartarus vitriolatus = Kalium sulfuricum,

Tartralsav, a borkósavból 140–145° C-nál képződő sav.

Tartras, tartris = Tartaruss.

Tartras acidulus potassae = Kalium tart. Cremor tartari.

Tartras ammonii = Kalium ammon. tartaric.

Tartras antimonii = Kalium stibio-tartaricum.

Tartras lixivae et sodae = Kalium natrio-tartaric.

Tartras natricus = Natr. tartaric.

Tartras potassae = Kalium tartaric. neutrum.

Tartras potassae et ammoniaci = Kal. ammon. tartaric.

Tartras potassae et sodae = Kalium natrio-tartaricum.

Taurin, amidoisaehtionsav: $H. (C_2 H_4. NH_2) SO_3$, a taurochol-sav hasadási terméke.

Taurocholsav, az epében a fehérsnyék szélbomlása folytán keletkező vegyület: $C_{26} H_{45} NO_7 S$. l. Fel lauri. Chlólalsav.

Taxa, l. Gyógyszerárszabvány.

Taxin, a *taxus baccata* leveleinek alcaloidája melyből alcoholal kivonható s $Na HCO_3$ -mal elbontva aetherrel az oldatból kirázható. $C_{37} H_{52} O_{10} N$. Fehér, amorph keserű por. Narcoticum.

Taxus baccata, tiszafa, halálfa, a ciprusfélék örökzöld fája 8 fajjal, hazánkban a fenti nevű tenyészik. Igen lassan növe, gyakran bokor de 15 méter magas fát képez; fája igen kemény, szívós, csaknem örökkétartó s butorok és faragványok készítésére kasználják. Gyümölcsei élvezhetőek, levelei azonban mérgesek s mint emmenagogumot a nép is használja.

Tayuya, *bryonia tayuya*, *dermatophylla* Manso. trianosperma Martin. Braziliában tenyésző cserje, melynek 2—3 mm. vastag gyökerei keresztmetszetben csillagszerűen sugarasak; a száraz gyökér igen sok vizet szorból fel. Az egész növény zöld gyantát s keserű anyagot tartalmaz s eme anyagok hashajtólag s a nyirkmirigyekre oszlatólag látszanak behatni. Alkalmazzák tincturáját mint bujaker ellenes szert s mint bőrveresítőt.

Tb. = a therbium chemiai jele.

Te = a tellurium chemiai jele.

Tea, l. Thea.

Technica, általában művi, és ipari foglalatosság, műtan.

Technologia, a nyers termékeknek használható árukká való feldolgozása.

Tectura, fedő, boríték. Az üvegek lekötésére használt papír kupak.

Tegmentum, takaró, lepel.

Tegmin, bőrbevonószer főleg beoltási helyekre, áll méh-viasz, gummipor és víz 1:2:3 arányu keverékéből melyhez 50% $Zn O$ s kevés lanolin van keverve.

Tehénpor, l. Pulv. vaccarum; a hollandi tehénpor összetétele ez: Rp. Kal. nitric. Alumen crud. Sulfur. lot. Cretae alb. aa partes, Boli. alb. part. 2. Pulv. anisi. — foeniculi, — trifolii herb. aa part. 5. Natr. chlorati partes 10. Misce.

Tej, l. Lacc.

Tejczukor, l. Saccharum lactis.

Tejsav, l. Acidum lacticum.

Tela = szövet; *tela bombycina* = pamut szövet; *tela sericea* = selyemszövet,

Tela sinapinata, Lebaigne tissusinapisme, egy sinigrinnel s egy myrosinnal bevont s összevert szövetréteg, melyet hasz-

nálat előtt vízbe mártanak, mire illó mustárolaj képződik s bőrveresítőleg hat. l. Sinapis.

Telítés = Saturatio. l. o.

Tellur, irány, *Te* = 127.7, az oxygensoportba tartozó, 2, 4, 6 v. é. negatív elem, melyet a régi kohászok aurum paradoxum, metallum problematicumnak neveztek; hazánkból származó tellurérczből állította elő Klaproth 1798-ban, Berzelius tanulmányozta behatóan 1832-ben. Igen törékeny, ónfehér, fémfényű, fekete porrá zuzható test, levegőn zöldszegélyű lánggal elég *Te O₂*-dá. Füstölő kénsav vörös színnel oldja; gőze arany-sárga. Vegyületei a kén vegyületeihez hasonlóak.

Temperans = hűsítő, temperantia = hűsítő szerek.

Tenaculum, tartó, laboratoriumi eszköz, mely \ddagger alakban összerótt léczekből áll s szegleteiben szögek állanak ki melyekbe a szűrő flanell beakasztható.

Tengeri betegség, általános lehangolódással, szédüléssel és émelygéssel járó betegség, mely a test himbáló mozdulatai alatt keletkezik, mely a nyultagybeli központok ingerében, az egyensúlyérzés megzavarodásában leli magyarázatát. Gyógyszerei közül a csillapítók: brómsók, cocain, antipyrin érdemelnek említést, specificus gyógyszere azonban nincs.

Tengeri hagyma = *Bulbus scillae*.

Tengeri só = *Sal marinum*.

Tépés, l. *Charpiæ*.

Tereben, opticaillag inactív, különböző terpenek, dipenten és terpinen elegye: *C₁₀H₁₆*, képződik az oleum terebinthinaeből, ha azt alcoholal hevitik vagy kénsavval kirázzák. Sárgás, alcoholban oldódó folyadék, alkalmazzák mint köptető szert 0.25—1.0 grammos adagokban.

Terebinthina, terpentin, a különböző fenyők balsamos csatornáiban képződő s az egész növényben előjövő, halvány-sárga, nyulós, ragadós balsam. Austriában a terpentin a pinus pinaster fából nyerik oly módon, hogy az 50—100 éves fenyő-fába a földtől 30 cm. magasságban mély lyukat inkább türeget vájnak s efelett a kérget 40 cm. magasságban apránként lehámozzák s a megsebzett helyen kifolyó s összegyűlt gyantát összeszedik; eme művelet után kapta a gyanta a terebinthina nevet, mely görögül annyit jelent = megsértek. A francia terpentin a pinus maritima Lmk.-tól, az amerikai a pinus australis fajtól nyerik.

A német terpentin nem kellemes szagu, égető izü, borszeszben előbb apró szemcsékké válik, később feloldódik; kormozó lánggal ég el.

A francia terpentin igen finom, kezdetben folyékony s átlátszó, hamar megszárad és fehéres lesz.

Az amerikai terpentin kevésé tejszerű, levegőn átlátszó lesz, felületén fluorescál; nem kellemetlen szagu. Tartalmaz terpentinolajat, minél frisebb a gyánta, annál többet; a terpen-

tinolajban abietintinsavanhydrid van oldva, a levegőn vízfelvé-
tel közben átalakul abietinsavvá. lugokkal szappant képez.
Az állott, terpentín szemcsés, kásás részét abietin- és syl-
vinsav jegeczei képezik. Alkalmazzák mint az oleum terebinthi naet
külsőleg mint lobokozó szert, belsőleg pedig az ol. terebinthinae
javallatai alapján.

Terebinthina argenteratensis seu alsatica, strassburgi ter-
pentin; halványsárga olajszerű folyadék, citromsárga, alcohol
nem oldja teljesen. Tartalmaz 27—33% terpentinszerű illó-ola-
jat, 10% abietint, 46% abietinsavat, gyantákat, borostyánkősa-
vat. Igen drága terpentinféleség, melyet az abies pectinatából
nyertek.

Terebinthina canadensis = Balsamum canadense. l. o.

Terebinthina cocta = Pix alba.

Terebinthina communis = közönséges vastagterpentin.

Terebinthina crystallisata = Abietin és abietinsav.

Terebinthina helvetica = Tereb. veneta.

Terebinthina laricina = Tereb. veneta.

Terebinthina veneta, velencei terpentín, a veresfenyőből
(pinus larix L.) állítják elő Piemont, és a francia alpesek vi-
dékein oly módon, hogy a fába tavasszal mély üreget vágnak
s azt bedugják, ősszel kinyitják s az összegyűlt sűrűnfolyó terpen-
tint kiszedik, Savanyu kémhatásu, sárgás, csaknem teljesen át-
látszó folyadék, erősen tapad, ize csipős keserű, a poláros fény
síkját balra hajtja. Borszesz, víztelen eczetsav, aceton feloldja,
nehezen szárad be. Tartalmaz 25% szénkőneget, mely az oleum
terebinth. -nak felel meg, a poláros fényt balra hajtja; gyántát
mely sylvin- és pinsavból áll, a poláros fény síkját erősen
jobbra hajtja; pinopicrint, hangyasavat. Alkalmazzák a tere-
binthina javallatai alapján.

Terecs = Scrupulus. l. o.

Terephtalsav, a phtalsav egyik vegyülete, előáll, ha ez
utóbbi xyloljait oxydálják.

Terhesség, az anyának állapota a fogamzástól a szülésig,
mintegy 40 hét, 280 nap. Eme idő alatt a havitisztulás szünet-
tel s a méh a magzat fejlődése szerint kitágul, 3 hónapig a
kismedencze-űrben, 4-ik hónapban a hasűrben, 5-ikben a far-
csont és köldök közt, 6-ikban a köldökig, 7—8-ikban a köldök
és szivgödör közt, 9-ben a szivgödör magasságában foglal he-
lyet s az auya hasát szerfölött kidomborítja. A magzat a ter-
hesség második felében mozogni is kezd s szivhangját is meg-
lehet hallani.

Természettudományok, l. Physica.

Terminologia = Nevezéktan.

Terminus technicus = műkifejezés, tudományos megha-
lározás.

Termő = Pistillum.

Terpenek, camphenek. l. Camphenek. Olea aetherea.

Terpenhydrochlorat, terpentincamphor: $C_6 H_{10} HCl$. I. Camphora artificialis. Oleum terebinth.

Terpentin, I. Oleum terebinthinae. Terebinthina.

Terpineol, lilacin; $C_{10} H_{16} H_2 O$. glycerinsűrűségű, orgonaillatu, viztisza folyadék. I. Parfumeok 22. oldal. Mint antisepticumot a jodoform helyett használják.

Terpinhydrat, a német és amerikai gykv. szerint hivatalos, az oleum terebinthinae-ből képződik, ha arra kevés HNO_3 jelenlétében a levegő hat: $C_{10} H_{16} + 3 H_2 O = C_{10} H_{20} O_2 + H_2 O$, vagy $C_{10} H_{16} \cdot 2 H_2 O + HO$, szintelen. alcoholban oldódó, kevésbé illatos jegeczek, alkalmazzák mint expectorant, antisepticumot, diureticumot és haemostaticumot 0.2–0.4 gr.-os adagokban.

Terpinol, a terpinhydrat derivatuma: $(C_{10} H_{16})_2 H_2 O$, 0.852 f. s. olajszerű folyadék, melyet 0.1 grammos adagokban a terpinhydrat helyett használnak főleg chronicus bronchitisnél; a parfumeriában a jáczint illóállítására használják.

Terra foliata mercurii = Hydr. aceticum.

Terra foliata tartari = Kalium aceticum cryst.

Terra foliata tartari crystallisata = Natrium aceticum.

Terra japonica = Catechu succus.

Terra lemnia = Bolus alba.

Terra miraculosa, medulla saxorum, lithomarga, természetes agyagföld, vörös vagy barnás színnel; mint a bolus rubert használták.

Terra ponderosa, a barium vegyületeinek neve, p. o. terra ponderosa acetata = barium aceticum, stb.

Terra silicea praeparata = Acidum silicicum.

Terralin, Eichhoff dr. utasítása szerint előállított kenőcsalapmassza, mely gyps, kaolin, terra silicea, lanolin, glycerin és indifferens antisepticumokból van összekeverve. A terralinhoz keverendő gyógyszereket nem olajjal, hanem glycerinnel kell elődörzsölni.

Terrol, a paraffinsorozat szénhydrogéneit tartalmazó készítmény, mely szörpsűrű, hidegben lágy vaselinállományu anyag. Alkalmazzák mint az oleum jecoris helyettesítőjét.

Térvegsúly vagy légtérsúly, ama szám, mely légnemű testeknél az alkatrészek viszonyosságát egyenlő térfogatokra vonatkoztatva mutatja s ez a rendes vegység kétszerese; p. o. a H vegysúlya = 1, térvegsúlya = 2; a Cl vegysúlya = 35.5, térvegsúlya = 71. stb.

Testis = Here.

Tetanin, a tetanusbacteriumok chemiai terméke, mely a tetanotoxinnal együtt a dermét (l. o.) okozza. I. Antitox. tetan.

Tetanus = Derme l. o.

Tetemtoldófü = Helianthemum vulgare.

Tetra... = négy; összetételekben gyakori.

Tetrabromfluorescein = Eosin. I. o.

Tetrachlormethan, I. Carboneum tetrachloratum.

Tetrajodpyrol = Jodol.

Tetramethylbenzol = Durool.

Tetronal, diaethylsulfondiaethylmethan. $(C_2 H_5)_2 C. 2. SO_2. C_2 H_5$, fénylő lemezeket képező vegyület, 85° -nál olvad, 450 r. hidegviz, alcohol, aether feloldja; a sulfonalhoz hasonló vegyület, methyl gyök helyett aethylt tartalmaz. A sulfonalhoz hasonló módon állítják elő s a helyett is használják mint álomhozó szert.

Tetszalál = Asphixia.

Tetüpor = pulv. sabadillae; tetüzsir = ung. hydrargyri, ung. sabadillae.

Teucrium marum, herba mari, az ajakosak osztályába tartozó félcserje, déli Európában honos. Levelei kicsinyek, merev-ek s átellenesek; az egész fű erősen illatos s fűszer gyanánt használják.

Th = a thorium chemiai jele.

Thalleiochin = zöldchinin, reactio a chininre. L. Chininum.

Thallin, tetrahydroparachinanisolium sulfuricum: $(C_{10} H_{13} NO)_2 H_2 SO_4$, a német III. gykv. szerint hivatalos; fehér, cumarinszagú, vízben is oldódó tálaku jegeczetek képez; alkalmaz-
zák mint antipyreticumot és haemostaticumot 0.50 grammos adagban.

Thallinum perjodatum sive perjodo-sulfuricum, a thallinum sulfuricum jódaditívós terméke. Alkalmazzák főleg carcinomá-
nál 0.25 gr.-os adagokban.

Thallium, zöldeny, Tl = 203.7 egy és háromvegyértékű, pozitív elem, a natriumhoz hasonló, 290° -nál megolvad; 1863-ban fedezték fel a spectralanalysis segélyével Crookes és Lamy a tilkertei kénsavgyár iszapjában. Előállítható a thalliumsulfáthól, ha abba Zn rudat állítunk. Vegyületei a natriuméihoz hasonlóak, a lángot szép zöldre festik. Az üvegyártásban a similibrilliánsok készítésére használják.

Than Károly (apáti), a magy. tud. egyetemen a chemia hirneves tanára; szül. 1834. XII. 20. Ó-Becsén, 14 éves korában mint tűzmester vett részt Bem hadseregében a szabadságharcban. A zsidói fegyverletétel után a gyógyszerészi pályára lépett Rohrbach Antal vezetése alatt. 1858-ban Bécsben a chemia doctorává avatták, innen állami ösztöndíjjal Bunsen laboratoriu-
mában működött s hallgatta Hesse és Kirchoff előadásait. 1859-ben Bécsben mint tanársegéd, azután mint magántanár működött; 1860-ban a pesti egyetem helyettes, 1862. óta rendes chemiai tanára s mint ilyen, tartalmas formájú s vonzó előadásával megkedveltette tanítványaival tárgyát. 1872-ben a chemiai intézetet az ő tervei szerint létesítették, melynek czél-
szerü beosztása világhírű lett s a későbbi külföldi intézetek is mintául vették (Birmingham, Aachen, Graz, Róma). A magyar gykv. kidolgozásának részese volt, számos tudományos tekintetben nagy értékű dolgozata jelent meg a különböző szaklapok-

ban s számos új chemiai készülék viseli az ő nevét mint fel-találóiét. 1888-ban írta meg a gyakorlati oktatás céljaira: »Fel-
adatok a chemiai gyakorlatokhoz« című művel és 1895-ben
A qualitativ chemiai analysis elemeit. — Legnagyobb munkája
1897-ben jelent meg: »A kísérleti chemia elemei.« (Általános
chemia). A m. tud. akadémia rendes tagja, királyi tanácsos
(1872.) a III. oszt. vaskorona rend és a »Pro litteris et artibus«
rendjel tulajdonosa, 1895. óta a főrendiház örökös tagja.

Thanaton (halálhozó), dohánygyári termék, melyet a dohány-
nedvekből készítenek. Mint a növények s állatok élősdinek
kipusztítására bevált szert az állam árusítja. Feketés színű, át-
ható bagószagu folyadék.

Thanhoffer Lajos, egyetemi tanár, a II. bonczteni intézet
directora, szül. 1843. XI. 23. Nyirbátoron, középiskoláit N.-Károly-
ban végezte s mint orvosnövendék Balassa és Kovács József-
mellett dolgozott, majd Jendrassik assistense lett. 1872-ben ma-
gán-, 1890-ben nyilvános rendes tanár, a m. tud. academia tagja.

Thapsia garganica, északi Afrikában honos, az umbellifé-
rák családjába tartozó növény, melynek répaalaku gyöktörzse
erős tejnedvet tartalmaz, mely beszárítva gyántanemű lesz.
Drasticus hashajtó.

Thapsus verbascum, l. *Verbascum*.

Thea, thea chinensis, theacserje, a kameliával rokon cserje
a theafélék családjában, melyet Chinában, Anamban, ujabban
Kelet-Indiában, Braziliában is termesztnek. Az 1—2 méter
magas cserjét 3 éves korától 10 éves koráig évente 2—3-szor
kopasztják; a tavasz kezdetén szedett levelek jobb minőségűek
s levélrügyekkel lehetnek keverve; az augusztusban szedett levelek
nagyok. A thealevelek minőségük szerint két nagy csoportra
oszthatók: *fekete theák*, a domboldalokon tenyésztett cserjékről
nyerik s 10—12 órán át a napon erjedni hagyják s az így el-
fogyadt leveleket összegöngyölik, pár perczig pörkölik s forró
rézlemezeken megszártva ládába csomagolják; ilyenek a pe-ko
(virág) thea, mely apró levelű s szétfesző levélrügyeket tartal-
maz; a kongu és szuesong theák rügyeket nem tartalmaznak;
a zöld thea trágyázott földön tenyésző bokrokról való s szedés
után 1—2 óra mulva erjesztés nélkül üstökben fonnyasztják,
összegöngyölik s 1½ óra alatt megszártják; ilyenek a hay-szan
(kikelet), gyöngy-, császárthea. Ezen féleségek törmellékéből áll
a poralaku *gun-powder* s a *caper-thea*, melyek rendesen hami-
sítva vannak. A theaszállítmányokból kevés kerül hozzánk chi-
nából, azt a belföldön fogyasztják el legnagyobbbrészt; az u. n.
karaván- vagy oroszthea vízi uton kerül Han-Konból Sanghaiba,
majd Pe-Kingbe s onnan karavánokon Oroszországba. A va-
lódí thealevelek forró vízzel meglágyítva s kitergetve 1—5 cm.
hosszuak, alsó szélük egész, a hegyes felső rész finoman foga-
zott; az erősen kifejtett középértől 45° alatt egyenes s ívekben
egyesülő mellékerek húzódnak; nagyító alatt az alsó levélfelü-

leten szőröket s szájnnyílásokat lehet látni. A chinaiak a thea hamisítására a camelia sasanopua és a valonia leveleit használják, azonkívül szilvafa-, rosa canina levelei lehetnek közte, az európai theahamisítás igen nagymérvű s festéssel, fűzfa, kökény, szilfa leveleivel történi az, vagy pedig a már egyszer kifőzött thealeveleket festik meg s árusítják el. A festésre a graphit, indigó, currcuma, gipsz szolgál, az ily thealevelek azonban vászon között szétdörzsölve nyomot hagynak magok után, forrázatukban pedig a festanyagok vegyileg kimutathatók. A már használt thea hidegen téltett rézoldattal hónapokon át szintelen rézoldatot ad, míg a valódi thea azt 2—3 nap alatt megzöldíti. A coffein mennyisége és tannintartalom a kifőzött theában minimális, alig kimutatható.

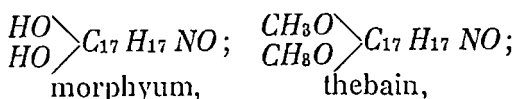
A thea alkatrészeit teszik: 136—0.21% coffein, a zöld theában és agun-powderben legtöbb; illó olaj mintegy 0.6—1%, mely csupán a pörköléskor képződik; csersav 15—18%, legumin 15—24%, chlorophyll, hamuanyag 5.8%, nagyobbbrészt kovasavas s phosphorsavas sókból.

5 gr. thealevél 500 gr. vízzel leforrázva szép sárgásbarna színű forrázatot ad, mely 0.02—0.04 gr. illó olajat, 0.05—0.20 gr. coffeint, 0.75 gr. tannint tartalmaz s a feketekávéhoz hasonlóan hat, a tannin azonban ellensúlyozza a coffein káros mellékhatását. Forró forrázata illó olajtartalmánál fogva az emésztőnedvek leválasztását fokozzák, a tannintartalom azonban szorulást okoz; a coffein hatását l. Coffein cz. a.

Chinában a theát már Kr. e. 150 évvel fedezte fel Schibaschoja, a császár szolgája s a papok, önsanyargatásukban kimerülve mint élénkítő használták; Japánba a theát a IX században ismertette Tenkiyodayschi, budhista szerzetes. Eme két országban hihetetlen mennyiségű theát isznak meg czukor és rum nélkül s hogy a tannin hatását ellensúlyozzák, pörkölt dinyemagvakat rágicsálnak hozzá. Európában a hollandiak hozták a XVII. században; Londonban itták az első theát 1660-ban.

Theaeley = Species, fűkeverék.

Thebain, az opium egyik alcaloidája, mely dimethylmorphinnak tekinthető:

mivel jódmethyllel trimethylamint választ le. Mint secundär basis jódmethylálttá egyesül: $\text{C}_{20} \text{H}_{21} \text{NO}_3 \text{J}$, mely KOH -dal széthasítva, sima lefolyással trimethylamint és nitrogénmentes thebenolt ad, melynek képlete $\text{CH}_3. \text{O. OH. C}_{10} \text{H}_{10} \text{O}$, ez zinkporral való hevítéskor pyrent ad. A thebain hatás tekintetében a co-deinhez hasonló.

Thein = Coffein, l. o.

Thenard Lajos Jakab, jeles francia chemicus 1777—1857.

s a Sorbonnen a chemia tanára, Gay-Lussac-kal együtt határozta meg az organicus vegyületek meghatározásait; ő fedezte fel a hydrogénhyperoxydot, a bórt.

Theobroma cacao, l. Cacao.

Theobromin, dimethylxanthin: $C_7H_8N_4O_2$, a cacaomagvakból előállított diureid, mely fehér, microscopicus jegeczeket képez, forróviz, chloroform nehezen, $NaOH$ lug jól oldja. A theobrominnak vegyi szerkezete a coffeinhez hasonló, mert ha abban egy atom H -t methyl gyökkel helyettesítjük, coffeint kapunk, melyet vegyileg methyltheobrominnak is neveznek. Számos vegyületei közül használatosabbak:

Theobrominum salicylicum: $C_7H_8N_4O_2$. $C_7H_6O_3$ fehér tűalaku, vízben nem oldódó jegeczek, alkalmazzák mint a diuretint.

Theobrominlithium benzoicum et salicylicum, l. Uropherin.

Theobrominum natriobenzoicum, 50% theobromint tartalmazó vegyület, mely úgy állítható elő natr. benzoicummal, mint a diuretinnel a theobr. natr. salicylicum, (l. Diuretin); $NaC_7H_7N_4O_2 + NaC_6H_5CO_2$, alkalmazzák 1-0 grammos adagokban a diuretin helyett.

Theobromin-natrium natrio-salicylicum = Diuretin.

Theobrominum natrio-salicylicum: $C_7H_7N_4O_2$. $Na + C_6H_4(OH)CO_2$. Na , a német III. gykv. szerint hivatalos s a diuretinhez hasonlóan készül s ahelyett használják. l. Diuretin.

Theophrastus, l. Paracelsus.

Theoria, elmélet, valamely tünetmenny okának magyarázata bizonyos tények számából és összefüggéséből kiindulva; ily theoria p. o. a fénynek az aether rezgéseiből való kimagyarázása, mely mellett a kísérletek és tények hosszú sora szól.

Therapia = orvosi tudomány,

Theriaca, alexipharmacum, confectio Andromachi, electuarium cum opio, a leghiresebb ókori és középkori gyógyszer, melyet Nero császár orvosa: Andromachus állított elő 70-féle szerből, melyek között az opium volt a legfontosabb. Eme gyógyszer erejében sokat bíztak s a szer maga nagy ünnepélyességgel készült nyilvánosan, a magistratus jelenlétében; a gyógytárban külön dízhelyen állott. Minden mérgek ellenmérgeül tartották s a dühöngőt is lecsillapította, innen kapta nevét is, mely annyit jelent: dühöngőt lecsillapító. Theriaca név alatt most az electuarium cum opio-t értik. l. o. Egy régebbi theriac előirat a következő: Rp. Opii pulv. gr. 2·0. misce cum Vini hispanici 6·0, macera per diem, tum admisce Pulv. angelicae 12·0, Pulv. serpentar. 8·0, Pulv. valerian. Scillae pulv. Cinnamomi, Zedoariae pulv. aa 4·0, Cardamomi, Myrrhae, Ferri sulfur. oxydulati aa 2·0, Mellis depurati 150·0. Fiat electuarium ad 200·0. Adagja 3—4—5 gr.

Theriaca coelestis = Tinct. opii.

Theriac-szesz = Spir. Angelicae compositus.

Therma = hévforrás.

Thermo . . . összetételekben hőre vonatkozót jelent.

Thermochemia, a chemiának ama része, mely a chemiai átalakulások alkalmával keletkező vagy eltűnő hő mennyiségének az átalakulásban résztvevő elemek sajátjaival való összefüggést keresi. A thermochemia alaptörvénye ebben foglalható össze: valamely vegyület keletkezésekor képződő meleg egyenlő az eme vegyület elbontásakor eltűnő meleg mennyiségével.

Thermodin, acetyl-p-aet hoxypyhenylurethan: $C_6 H_4 (C_3 H_5 O) NCO_2 . C_2 H_5 . CO . ClH_3$, Merck által 1893-ban előállított antipyreticum, a phenacétint azonban nem mulja felül, ámbár Merck eme készítményt az összes amidophenolok között legtöbbször becsüli. Fehér, túlalaku jegeczek, majnem iztelenek, vízben 1:2600 arányban oldódik. Adagja 0·5—0·7 gr.

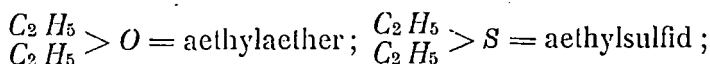
Thermometer = Hőmérő.

Thermophor = melegtartó eszköz.

Thevetia nerifolia, az apocynumfélék családjába tartozó növény az Antillákon, hol ahoval néven ismerik; cserjeszerű fa, melynek száraz kőgyümölcsseik tompa sokszegletesek s cerberint tartalmaznak, fejetők hányást s hűdés következtében hallált okoz. Hatás tekintetében a digitalissal egyezik meg. l. még. Cerbera odallan.

Thilanin, kenőcsalapanyag, melyet Seibets oly módon állított elő, hogy lanolinra ként hagyott hatni, midőn az a cholesterolin componensébe lép be. 3% ként tartalmaz s a bőrgyógyászatban használják.

Thioaethereknék nevezik az alcoholgyökök kénvegyületeit, melyek oly aethereknék tekinthetők, melyekben az oxygen helyét a kén foglalja el:

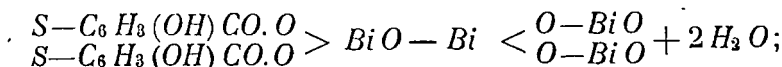
v. thioaethylaether.

Thioalcoholok = Mercaptanok.

Thiocol, a guaiacolsulfosavnak kaliumsója, mely a guaiacolból keletkezik $H_2 SO_4$ -val való kezeléskor; már főzéskor componenseire bomlik. Hasonló készítmény ezzel a creosot sulfonisálása által nyert sulfosot (l. o.). Therapiái hatásuk messze elmarad a tisztá guaiacol mögött.

Thiocyansav = Sulfoocyansav.

Thioform, bázisos dithioalicylsavas bismuth:

72·2% bismuthoxydot tartalmazó sárgás-szürke por, mely oly módon állittatik elő, hogy salicylsavat és kénchloridot molecularis mennyiségben hagynak egymásra hatni s 150°-ra hevítve, a terméket szódaoldattal kivonják s filtrálás után $Na Cl$ -dal el-

bontják, midőn egy oldható és egy nem oldható dithion keletkezik, melylyel a bismuth salétromsavsóját kicsapják. Rendes oldószerekben nem oldódik, lugokkal főzve dithion megy oldatba, melyből savak dithiosalicylsavat választanak le s s ezt aetherrel kirázhatni. Hintőpor gyanánt használják a jodoform helyett.

Thiolum liquidum, ichtiolum germanicum 40%, a gázolajból sulfonisatio után előállított termék, az ammou-sulfoichtioliumhoz hasonló, kevésbé szagos, hig folyadék. Alkalmazzák mint az ichtiolt.

Thiophen: C_4H_4S , a kőszénbenzolban 1883-ban Meyer Viktor által felfedezett vegyület, mely szintelen, benzolszagú, 1.062 f. s. folyadék, 84°-nál forr, képződik a borostyánkősavas natriumnak phosphorsulfiddal való melegítésekor. Homologjai s sulfosavas sói használatnak a gyógyászatban.

Thiophenjodid: $C_4H_2J_2S$, levegőn illékony táblaalaku jegeceket képező vegyület, melyben 75.5% jód van; víz nem, alcohol, aether jól oldja. A jodol s jodoform pótszere.

Thiopyrin, thioantipyrin: $C_{10}H_{12}N_2S$, oly antipyrin, mely phenylmethylpyrazol chlormethylből képződik kaliumsulphydrat behatására, midőn H_2S és thiopyrin keletkezik, mely az oldatból kijegecizhető s szintelen, táblás jegeceket alkot, melyek vízben oldódnak.

Thiosaplok, kénszappanok, melyek a ként vegyileg tartják kötve mint thiozsirsavat, s oly módon állítatnak elő, hogy a zsirokat kénnel főzik míg az sulfuráltatik s az így nyert thiozsirsavat a rendes módon elszappanosítják, de meleg alkalmazása nélkül. Alkalmazzák bőrbetegségekknél a kénszappan javallatai alapján.

Thiosavonal, kaliluggal készített lágy thioszappanok, melyeket Grube oly módon állit elő, hogy a thioolajat borszeszszel higitja s apránként aequivalens kalium-hydrooxyddal szappanosítja el, míg egy kivett próba vízben tökéletesen oldódik. Eme szappan 85 súlyrészéhez 15 súlyrész glycerint kever.

Thiosinamin, allylsulfamin I. Allylsulfocarbamid.

Thiosulfát, I. Natr. thiosulf.

Thiovegyek. I. Sulfovegyek.

Thiuret: $C_6H_5.N.C_2S_2(NH)_2$, szagtalan jegeczes, vízben alig oldódó por, alcaliák behatására kén válik le belőle.

Thomson Tamás Eduárd, angol chemicus 1773—1852, előbb orvos volt majd Glasgowban chemiát adott elő; legfelkesebb követője volt Daltonnak, főleg az oxalsav, arany, ezüst és rézvegyületeket tanulmányozta.

Thorax = mell, mellkas.

Thorium, *Th* = 232.4, ritka, négy v. é. negatív elem 1828-ban fedezte fel Berzelius a thoriumchlorid reducálása által. Sötétbarna, 7.7 fajsúlyu por, hevítve levegőn nagy fénynyel thoriumoxyddá ég el.

Thridacium Extr. lactucae.

Thrombosis, a véredényeknek elzáródása az alvadt vér által, ha az erek intimája valamily uton-módon megsértődik s a vér megalvad.

Thrombus, a véredényekben levő véralvadék.

Thuja, életfa, thuja occidentalis L. arbor vitae, a coniferaék családjába tartozó örökzöld fa Amerikában, nálunk honos. A galyak mintha préselve volnának, harántul állanak, sötétzöldek. A 3 mm. hosszú levélkék átellenesek, odanyomottak. Május elején szedessék. Dörzsöléskor balzsamos szagu, camphoros izü. Tartalmaz élenytartatmu illó-olajakat, thujint, mely hig H_2SO_4 -val czukorra és thujetinra hasad, pinipicrint, chinovinesavat, czukrot, csersavat, gyántát. A galyak — ramuli thujae occident. — a magy. I. gykv. szerint hivatalosak. Ne tévesztessék össze a thuja orientalis (biota orient. Endl.), Chinában és Japánban honos növénynyel, melynek galyai lapjukkal függőlegesen állanak s kevésbé összenyomottak. A thuja hatása általában izgató, belsőleg főleg a légutakra, vesékre, hólyagra és huycsőre hat, mit székszorulás, bő vizezés s az ivarószton rendkívüli alászállása követ bő izzadással s fejfájással. Alkalmazkák külsőleg mint renyhe lefolyásu sebek fonnyadását előmozdító szert; belsőleg festvényét mint köhögést csillapító, izzasztó és vizelethajtó szert dicsérik.

Thujin, glycosidnemü test a thuja occidentalis leveleiben: $C_{12}H_{22}O_{12}$; sárga, fénylő, összehúzó izü por.

Thus, (füstölő), = olibanum; thus commune seu germanicum = pix alba; thus judeorum = Syrax.

Thyerri balsam, »Ich dien« ölomtapasz, lanolin, viasz és camphor elegye.

Thymacetin, Hofmann lipcei vegyész által előállított thymolvegyület, a phenacetinnel analog, képlete. $C_8H_2CH_3$. C_3H_7 . O . C_2H_5 . NH . (C_2H_3O) ; fehér, jegeczes por, vízben alig oldódik. Hatása a phenacetinnel egyezik meg, de kellemetlen mellékhatásai miatt épen nem helyettesitheti azt.

Thymen, az oleum thymi alkotrésze, azonos a pinennel.

Thymohydrochinon és thymochinon, a thymol bomlástermékei, mely utóbbi a thymolnak kénsavval és barnakővel való hevítésekor keletkezik s sárga tűket képez.

Thymol, thymolcamphor, parapropylmetacresol, ajowán khapur, a thymus-olajban és az ajovan gyümölcsben előjövő stearopten: C_8H_8 . OH . CH_3 . $C_3H_7 = 150$, a magy. II., német III., dán és francia gykv. szerint hivatalos s az illető olajokból a terpen elillanása után marad vissza. A thymol igen szépen kifejlett nagy rhombos táblákban jegecedik, szintelen, 44° -nál megolvad s lassan szilárdul meg. 230° -nál forr. 333° r. viz, alcohol és aether könnyen oldja, ugyszintén a maró lugok vizoldata is. A thymol még 2000-szeres hígításban is erős antisepticus hatásu s mint ilyen, a $HgCl_2$ után áll. A nyákhártyákra lobosan

ingerlőleg hat, belsőleg némileg a carbolsavhoz és a terpentinhoz hasonlóan fejt ki hatását.

Indiában a thymolos vizet mint szélhajtót használják; nálunk külsőleg mint enyhe izgató szer s desinfiációs használatik főleg szájvizetekbe. I. Oleum thymi.

Thymolum carbonicum, a guaiacolcarbonattal analog vegyület, melyet Prol állít elő oly módon, hogy 10 gr. thymolnak 20%-os $NaOH$ -ban való oldatába carbonoxychloridot (phosgén) vezet. Sárgás színű, olajsűrű, nehéz folyadék, viz nem oldja, alcalicus alcohol felbontja thimolnatriumra és Na_2CO_3 -ra. Alkalmazták mint bélantisepticumot a thymol helyett; jól bevált mint anthelminticum.

Thymoldijodid = Aristol. I. o.

Thymus serpyllum L. kakukfű-démulka, az ajakosak családjába tartozó, nálunk is honos növény, alant fás szárral, petealaku, tompa levelekkel, melyeken sűrűn láthatók az olajmirigyek; a virágok eléggé tömött kalászt képeznek, melyek szintén illó-olajban dúsak. I. Oleum serpylli.

Thymus vulgaris L. közönséges demutka, az ajakosak közé tartozó középtengermelléki növény, fás elágazó szárán rövidnyélczés, apró levelek állanak, melyeken számos olajtartó látható; a virágok fehérek vagy bíborszínűek s főleg a kelyhen számos mirigygyel vannak borítva. A növényből 0.5—1.0% illó-olajat lehet átpárolni. I. Oleum thymi. A demutkát a középkor lovagai szívesen viselték czimerükben mint a vitézség jelképét, innen kapta nevét is, thymus = hős, vitéz.

Thyraden, extractum thyreideae sárgásfehér, szagtalan, tejcukor ízű por, kétszer erősebb hatása van mint a thyreoidinnek. I. o.

Thyreoidea = Paizsmirigy. I. o.

Thyreoidinum siccatum, organotherapeuticus készítmény, melyet a birka paizsmirigyéből állítanak elő, annak alacsony hőnél való beszáritása s porrátorése által; tartalmaz egy erjanyagot, globulint és albumoset. A thyreoidint főleg mixoedema ellen alkalmazzák jó sikerrel, azonkívül golyvánál, pikkelysömörnél, elhízás ellen. A thyreoidint rendszeren 0.10 gr.-os tabletták alakjában hozzák forgalomba, melyből naponta 1—4 darabot kell elfogyasztani. Mivel könnyen rothadásba mehet át, csak keveset kell raktáron tartani.

Thyreoproteid, Notkin által a paizsmirigyből előállított fehérjenemű test, mely nagyon mérges s a központi idegrendszerre hat bénítólag. Eme vegyület a paizsmirigy anyagcserejének terméke s a paizsmirigy eltávolítása után megöli az állatot. Ugy látszik, hogy a paizsmirigy működése abban áll, hogy eme méreg hatását egy általa kiválasztott erjesztő által megsemmisítse.

Thyroidin = Jodothyrin, a paizsmirigynek jódösszekötése, 1 gr. készítmény 0.3 mgr. jódot tartalmaz. Alkalmazzák

főleg struma, mixoedema, psoriasis, eczema eseteiben 1—2 gr.-os napi adagban.

Ti = a titanium chemiai jele.

Ticunás méreg = Curare.

Tiglinsav, α -methylcrotonsav, az oleum crotonis és ol. anthemis olajában levő egybásisu sav: $C_5 H_8 O_2$, sói vízben könnyen oldódnak.

Tilia, a mályvaképűek rendjében a tiliaceák családjába tartozó fák, a nagy- és kislevelű hárs, szádogfa: *tilia grandifolia* és *tilia parvifolia*, melynek virágzó terebje — *flores tiliae* — a magy. II. gykv. szerint hivatalos. A tereb három-hatvirágos, alapján hártyás, vonalas hosszús murvával összenőve; a pártá ötszirmu, sárgás, a hosszú, számos himszálak fehérek. Kellemes illatu. Tartalmaz 1, 01% illóolajat, mely viaszszerű; 2., nyálkát; 3., kevés cukrot, mely a levelekből kiizzad. Hatóanyaga az illó-olaj, mely mint enyhe izgató a nyál és verejtékmirigyek elválasztását fokozza. 10:150 arányu forrázata használtassék.

Timany = Aluminium.

Timpanitis = a belekben képződő gázok által okozott puffadság.

Timsó = Alumen. I. o.

Timszesz, így nevezték az alchymisták a timsó lepárlása által nyert kénsavat.

Tinctum Mynsichtii = Acidum sulfuricum solidificat. Cauticum crocatum.

Tinctura, essentia, festvény, a galenicus gyógykészítményeknek ama alakja, mely növényi, állati anyagoknak borszeszben vagy annak keverékeiben való pállítása, s azzal való kivonása által állítatik elő. A tincturák azonban anyaguk szerint annyira elütők egymástól, hogy egy szabály alá nem foglalhatók s sokszor csupán folyékony halmazállapotukban egyeznek meg egymással. A tincturák készítmódja röviden a következő: a kivonandó növényi részeket — *ingredientia* — előbb apróra földaraboljuk vagy durván összetörjük s széles száju üvegbe téve leöntjük a menstruummal s az üveg száját kiluggatott pergamenttel lekötvé, az előirt időig gyakori felrázás mellett 30—40° hőnél digeráljuk. A digerálással való készítmést csupán a magyar gykv. írja elő, a többi gykvek legnagyobb része maceratiót ír elő, a norvég gykv. pedig az ingredienciát a mestrummal $\frac{1}{2}$ órán át főzni rendeli. Dr. Traxler L. Moldoványi, stb. kísérletileg bebizonyították, hogy a macerálás útján készült festvények nemhogy silányabbak, hanem jobb és áltandóbb készítmények. A meleg alkalmazása mellett u. is a szesz több anyagot old fel, mint amennyit oldatban bir tartani s az ily tinctura üledéket ad, azonkívül az alcohol eme hőnél oxydálódik s eczetes erjedésbe mehet át, más része pedig elillan. A macerálás útján készült tincturákon ezek nem esnek meg.

Az elkészített tincturaingredientiát az eltelt macerálási

idő után lenszöveten megsűrjünk, a maradékot a hiányzó menstruummal megmosva kisajtoljuk s a sedimentált tincturát gyorsan megfiltráljuk. A növényi anyagok szeszszel leöntve azt magukba veszik, a szesz bennök az oldható részt magával viszi s diosmosis útján az egész menstruumban szétviszi; ezt segíthetni elő a gyakori felrázás által. Gyantás tincturáknak gyors előállítására abban áll, hogy a gyantát a spiritusban egy ideig állni hagyjuk, azután vízfürdőben feloldjuk, szitán keresztül dörzsöljük s a maradékot újra spiritussal kezeljük. Végül a szitán át dörzsölt szüredékeket besűrítjük. A tincturák jóságának megítélésénél a szárítási maradék s a fajsúly jönnek tekintetbe, minél több a maradék s minél nagyobb a fajsúly annál jobb a tinctura.

Tinctura absynthi composita, fehér üröm essentia a magy. II. gykv. szerint: Rp. Hb, absynthi 30, Cort. aurat. 12, Rhiz. calami, Rad. gentian. aa 6, Cort. cinnam. 3, Spir. vini dilut. 300, Digere per dies VI. Fiat filtratum 300. F. s. 0-906, kivonatanyag 2-02%, hamu 0-34%.

Tinctura aconiti, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Tuber. aconiti contus. 10. Spir. dilut. 40. Digere per dies VI. Filtrat. sit. 50. F. s. 0-905, kivonatanyag 2-25%. A német III. gykv. aránya 1:10.

Tinctura acori = Tra calami.

Tinctura actae racemosae, seu cimicifugae, tra off macrotys, 1:4 arányban töményalcohollal készül. Tonicum 5—10 cseppenként.

Tinctura adonidis aestivalis, héricsfestvény, 1:10 arányban készül; Kessler vizsgálatai szerint kitünő soványító szer, melyet 10 cseppenként adagolnak. A digitalis pótszere, cumulatív hatása nincs.

Tinctura ad pernionem = Balsamum ad pernionem. I. o.

Tinctura alcannae. 1:10 arányban rad. anchusaeból s alcoholból készül; ha 1 r. conc. eczetsavat adunk hozzá, tra alcan. acida, ha pedig 10 r. natr. carbonicumot adunk hozzá, tra alcan. alcalina nevű készítményt kapunk. Reagensék.

Tinctura aloes, a magy. II. gykv. szerint hivatalos: Rp. Aloe contus. 15. Spir. vini conc. 100. Ad solutionem digere, filtratum sit 100. A franczia. orosz és belga festvény 1:6, az amerikai 1:30 arányu.

Tinctura aloes composita pharm. germ. II. Élet essentia: Rp. Aloes 9, Rad. gentian. Rad. rhei, Rhiz. zingib. Croci. Agaric. albi aa 1. Spir. vini dilut. 200. Fiat tinctura.

Tinctura amara, tra stomachica, gyomorerősítő keserű festvény, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Folior. trifol. fibrin. Hb. centaurii minor. Rad. gentianae, Cort aurant, flav. aa 10, Natr. carb. dilaps. 3. Aquae cinnamomi spirituosi 500. Digere per dies sex. Collatura expressa sit 500. Mint keserű szer, a gyomornedvek leválását előmozdítva az étvágyat emeli. A német,

II. gykv. tra amaraja ez: Rp. Fruct. aurant. immatur. Centaurii hb. Rad. gentianae aa 20, Rad zedoariae 10, Spir. vini diluti 350.

Tinctura ambrae: Rp. Ambrae, Sacchari lactis aa 3, Spir. aetheris 150. Macera per 8 dies. Használják méhszenves nők-nél 5—30 cseppjével; a tinct. ambrae moschatában még 1 r. moschus is van. Hasonló hatásu.

Tinctura anodyna comp, = Tra opii comp.

Tinctura anodyna Lentinii = Tra valerian aetherea.

Tinctura anodyna simpl. = Tra opii simpl.

Tinctura anticholerica Bastleri, l. Liquor Bastleri

Tinctura antimiasmatica Köchlini composita, l. Aqua antimiasmatica Köchlini comp.

Tinctura antimiasmatica Köchlini simplex. l. Aqua antimiasm. Köchl. simpl.

Tinctura antimonii Jacobi: Rp. Stibii sulfur. aurant. Kalii caustici aa 6. In pulverem redactis adde Sapon. oleac. 18, Aquae, Spir. vini aa 36; digere per horam dimidiam interdum agitando, dein filtra; collatura fit 100. Extempore paranda est.

Tinctura antipernionica, l. Balsamum ad pernionem.

Tinctura antivenerum Jesuitarum, nemi gerjedelmek ellen: Rp. Res. Guaiaci 20. Lig. Sassafras 15, Bals. peruvian 1. Spir. vini rect. 100. Digere per diem, dein filtra. Naponta 1 kis pohárral czukros vízben.

Tinctura arboris vitae = Tra thujae occidentalis.

Tra arnicae florum, pharm. germ. 1:10, pharm. american, gallica 1:5, russic 1:6. Mint izjavítót alkalmazzák a flor. arnicae javallatai alapján.

Tinctura arnicae plant. tot. pharm. Hung. II. Rp. Rhisom. arnicae 60. Folior. arnicae 30. Flor. arnicae 10. Spir. diluti 500. digere per dies 6, expressa sit 500. Alkalmazzák külsőleg mint enyhe izgatót és antisepticumot sebekre, zúzódásokra, belsőleg mint izgatót az arnica javallatai alapján. Az angol gykv. tincturája 1:20 arányban a gyöktörzsből készül.

Tinctura aromatica acida, Elixirium vitrioli Mynsichti, az osztr. V. gykv. szerint: Rp. Rad. calami, — galangae aa 40, Rad. zingib. Cort. cinnam. cassiae, Caryophollor. Nucis moschatae aa 15:0 Cort. citri flav. 50, Sacchari albi, Acidi sulfurici diluti aa 120, Spir. vini rect. dilut. 1000. Digere per sex dies. Alkalmazzák az elix. Halleri javallatai alapján. l. o.

Tinctura aromatica simpl. pharm. germanic. III. Rp. Cort. cassiae 100, Cardamomi fruct. Caryophyllor. Riz. zingiber. Rad. galangae aa 25. Spir. vini diluti 1250. Digere per sex dies. Stomachicum is carminativum 10—20—30 cseppjével.

Tinctura asae foetidae, búzaszat festvény, a német, belga, francia (1:5), amerikai (1:7³/₄) és orosz (1:6) gykvek szerint hivatalos a zárjelek közti arányban készítve. — Alkalmazható 20—60 cseppjével méhszenvenél, eskórnál.

Tinctura aurantiorum corticum pharm. Hung. II. Germ. III. Rp. Flaved. cort. aurant. consciss. 100. Spir. diluti 500. Digere per dies sex, dein exprime et filtrum sit 500. Kávés kanalanként mint stomachicumot használják:

Tinctura aurea = Spir. ferri chlor.

Tinctura balsamica, Balsamum vulnerarium commendatoris, baume du commandeur de Permes, balsamum traumaticum, a francia és belga gykv. szerint: Rp. Resin. benzoës 7, Balsam. toltutan. 6, Aloes, Myrrhae, Olibani, Rad. angelicae aa 1, Sumit. hyperici 2, Spir. dilut. 72. Stent ad solutionem perfectam. Alkalmazták külsőleg renyhe lefolyásu sebekre, belsőleg mint universalis szert. Kézi eladáshoz való egyszerűen »balzsam« név alatt kért készítményhez a következő előíratot használjuk: Rp. Aloe pulv. Myrrhae, Olibani aa gr. 70, Styracis liquid. 140, Ligni santali rubri 30, Croci 3, Bals. peruvian. 35. Spir. vini diluti 5000. Digere per dies sex, dein filtra. Hasonló volt ehhez az osztr. V. gykv. készítménye, l. még Balsamum . . .

Tinctura balsami peruviani, 1 : 10 arányban tömény alcoholal készül, l. Bals. peruvian.

Tinctura balsami toltutani, tinct. toltutana, az angol (1 : 8), francia. belga (1 : 5), orosz (1 : 6) és amerikai (1 : 10) gykvek szerint hivatalos, adagja 15–30 csepp.

Tinctura belladonnae, nadragulya festvény, a magyar II. gykv. szerint 1 : 5 arányban készül rad. belladonnae és hig alcoholból 6 napi pállítás által. Ehhez hasonló az osztr. gykv. készítménye; a német tinctura 5 r. friss levélből és virágzó ágból 6 r. alcoholal készül, a francia készítmény 1 : 5, az angol 1 : 20, az amerikai 1 : 675 arányu, a belga gykveknek három készítménye van, egyik a mienkkel, másik a németével egyezik meg, a harmadik készítmény 1 : 5 arányban spir. aetherissel készül. L. Belladonna.

Tinctura benzoës, (szütleánytej) a magy. I. gykv. szerint 50 : 250 arányban Res. benzoës és Spir. conc.-ból készül, a teljesen feloldott készítményt 300 gr.-ra egészítjük ki. Ugyanilyen a német és osztrák készítmény. Cosmeticum.

Tinctura benzoini composita, a brit és amerikai gykvek szerint hivatalos balsamum traumaticum és bals. Fridarii nevek alatt: Rp. Res. benzoës 2, Styracis liquid. 15, Bals. toltutan. 0.50, Aloe succot. 0.30, Spir. vini dilut. 568. Fiat tinctura. Sebekre használják.

Tinctura bezoardica Ludovici: Rp. Opii pulv. 5.0 Myrrhae pulv. 20.0, Croci 5.0, Rad. angelic. Rad. carlin. Rad. enulae, Rad. dictamni aa 20, Spir. vini 1000. Macera per dies 8. Alkalmazták 1–2 kanállal gyomorgőresnél.

Tinctura blattae orientalis, 1 : 5 arányban készül hig szeszszel. 20–40 cseppjével használják.

Tinctura buchu, az angol gykv. szerint 1 : 8 arányban készül s 4–8 gr.-os adagban adagolják.

Tinctura calabarica, 1 rész faba calabaricából 4 r. borszeszszel 14 napig való áztatás utján készül.

Tinctura calami, seu acori, a német II. gykv. szerint 1 : 5 arányban készül rad. calami és spir. dilutusból. Hascsikarásnál alkalmazzák.

Tinctura camphorae compos. = Tinctura opii benzoica.

Tinctura cannabis indicae, pharm. hung. II. Rp. Summit. cannab. indic. contus. 20. Spir. vini diluti 100. Digere per dies 6; filtrum sit 100. Az angol, német és amerikai festvény kivonatból készül 1 : 19 arányban, az orosz gykv. készítménye 1 : 6 arányu. L. Cannabis indica.

Tinctura cantharidum, pharm. hung. II. Rp. Pulv. cantharidum 20. Spir. concentrati 100. Digere per dies III. filtrata sit 100 gr. Ehhez hasonló az osztr. gykv. készítménye; a német és helvél készítmény 1 : 10, az orosz 1 : 6, az amerikai 1 : 30, az angol 1 : 80 arányu; a francia készítmény 1 : 10 arányban spir. aeth. aceticivel készül.

Tinctura capsici, paprikafestvény, az osztr. V. gykvben vörös szárított paprikából 1 : 6 arányban készül; hasonló a belga készítmény. míg a német 1 : 10, az angol 1 : 27, amerikai 1 : 30 arányu. L. Capsicum.

Tinctura capsici composita = Pain Expeller.

Tinctura cardamomi composita, az angol és francia gykvek szerint: Rp. Sem. cardam. — carvi aa I, passarum uvae 8. Cinnamomi cort. 2, Coccionellae 0.50, Spir. vini dilut. 80. Digere per dies 6, filtratua sit 80. Enyhe izgatós és szélhajtó. A tinct. cardamomi simplex 1 : 5 arányban készül, a belga gykv. szerint hivatalos.

Tinctura cascarillae, az angol gykv szerint 1 r. cort. cascarillaeból 8 r. higitott szeszszel készül, a francia, német, belga készítmény 1 : 5, az orosz 1 : 6 arányu.

Tinctura castorei, hódony festvény, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Castorei concissi 10, Spir. vini diluti 50, digere per dies 8, filtratum sit 50. A német készítmény aránya 1 : 20, ilyen a belga és francia készítmény is, az orosz 1 : 6, az angol 1 : 20 (canadai castoreum), az amerikai készítmény 1 : 15 (siberiai castoreum) arányu.

Tinctura catechu seu terrae Japonicae, az osztr. V. gykv. szerint 1 r. catechu nigrumból 4 r. hig alkohollal készül; a német gykv. aránya 1 : 5, az oroszé 1 : 6, hasonló a francia és a belga készítmény, míg az amerikai 1 : 10 arányu.

Tinctura cedriae = Tra thujae.

Tinctura chamomillae, az osztr. VI. gykv. szerint 1 rész virágból 5 rész hig borszeszszel készül, 15—30 cseppjével adagolják.

Tinctura chelidonii, fecskesűfestvény, 3 r. kivonatból 20 r. vízzel és 77 r. alkohollal készül; 15—30 cseppjével rendelik. L. Chelidonium.

Tinctura chinae composita, tinct. roborans Whyti. a magy. II. gykv. szerint: Rp. Cort. chinae succirubrae 30, Rad. gentianaeanae, Cort. aurant. flav. aa 10, Cort. cassiae cinnam. 5. Spir. diluti 200. Digere per dies sex; filtrum sit 200. Kávéskanalanként mint stomachicumot rendelik.

Tinctura chinae simplex, a magy. II., német III. gykv. szerint: Rp. Cort. chinae succirubrae 20, Spir. dilut. 100; digere per dies sex; filtrum sit 100. Az orosz gykv. aránya 1 : 6.

Tinctura chinoidini, a német II. gykv. szerint 20 gramm chinoidinnek 170 gr. borszeszben s 50 gramm sósavban való oldása által készül. Alkalmazzák váltóláznál, étvágyjavító gyanánt $\frac{1}{2}$ —1 kis kanállal.

Tinctura chiratae, az indiai gykv. szerint 1 : 8 arányban készül, melyet 15—60 cseppjével mint amara tonicat adják.

Tinctura chloroformii, az angol gykv. szerint 2 gramm chloroformból, 8 gramm alcoholból s 10 gramm tinct. cinnaomiból készül. Adagja 15—60 csepp.

Tinctura cimicifugae = **Tinctura actaeae racemosae**.

Tinctura cinchonae, angol gykv. szerint 4 rész kéregből 15 rész alcoholal 48 órai áztatás útján állítják elő s 20 részre kiegészítik.

Tinctura cinnamomi, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Cort. cassiae cinnam. 100, Spir. diluti 500; digere per dies sex; filtrata sit 500. Mint enyhe összehúzó szert méhvérzésnél szél-tében használják.

Tinctura citri seu limonum, az angol gykv. szerint 1 rész citromhéjból 7 rész borszeszsel készül.

Tinctura coccionellae ammoniata: Rp. Pulv. coccionell. 10, Liqu. ammon. caust. 10. Spir. vini diluti 150. Filtra; az egyszerű coccionella festvény csupán szeszszel készül 10 : 120 arányban.

Tinctura coffeini composita: Rp. Fol. theae Pecco 100. Spir. vini diluti 1000, digere per dies III. in filtro solve Coffeini gr. 10. [Szász pót-árszabvány].

Tinctura colchici, kikiricsmagfestvény, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Semin. colchici 10, Spir. vini diluti 50, digere per dies 6, dein filtra, sit 50. Hasonló ehhez az osztrák készítmény, míg a francia 1 : 10, az angol 1 : 8,5, az amerikai 1 : 8 arányu.

Tinctura colocynthidum, sártökgfestvény, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Fructuum colocynthidum 10, Spir. vini dilut. 50 digere per dies 6, dein filtrum sit 50. A német készítmény 1 : 10, az orosz 1 : 6 arányu.

Tinctura colombo seu calumbae, a brit, francia és amerikai gykvek szerint rad. calumbaeból 1 : 8 arányban készül, a belga készítmény 1 : 5, az orosz 1 : 6 arányu, l. Calumba.

Tinctura confortativa, erősítő festvény, a nemi tehetőség erősítését célzó készítmény, áll storax, benzoe festvényből, melyben cantharis is van. L. Aphrodisiaca.

Tinctura conii, az amerikai gykv. 1 rész növénynyel s 10 rész borszeszszel, az angol gykv. 1 rész semennel s 8 rész borszeszszel készítetteti. L. Conium.

Tinctura coto, Rp. Cort. coto contus. 10, Spir. vini dilut. 100: digere per dies sex, dein filtra, sit 100. L. Coto.

Tinctura croci, az angol gykv. szerint hivatalos s 1 rész crocusnak 19 rész higitott szeszszel való pállítása által készül. Szagjavítószert 2–8 grammjával.

Tinctura cubeborum, a francia és amerikai gykvek szerint 1:5 arányban készül. 4–8 grammos adagban nagyon sokat ér.

Tinctura curcumae: 1 rész curcumagyökérnek 4 rész tömény alkohollal való pállítása után készül, minek megtörténte után abból 2 részt átpárolnak. Reagens lugokra.

Tinctura dentifrica = Eau de Botot.

Tinctura digitalis, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Folior. digital. conscins. 20, Spir. vini diluti 100; digere per dies sex, colatura filtrata sit 100. Ehhez hasonló az osztrák gykv. készítménye, míg az orosz 1:6, az angol 1:8, amerikai 1:7.5 arányu; a német gykv. tinkturája 5 rész virágzó növényből 6 rész borszeszszel készül. Az így készült digitalis tinctura sok zsírt is tartalmaz, mely hányási ingert okoz, higitáskor pedig az oldatot zavarossá teszi; szép digitalis tinkturát a petroleum-aetherrel zsírlalanított s gondosan megszáritott levelekből lehet készíteni.

Tinctura digitalis aetherea a német és helvét gykv. szerint 1 rész levélből és 10 rész spir. aetherisből készül.

Tinctura djambae vinosa, vinum djambae: Rp. Folior. djambae consciss. 1. Vini Xeres 9, Spir. vini 50%, 1. digere per dies 6. Acut és chronicus hasmenésnél adják.

Tinctura eucalypti, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Fol. eucalypti 40, Spir. diluti 200, digere per dies sex, filtrum sit 200. Fekete üvegben tartassék; az angol gykv. készítménye 1 rész levélből, 1 rész kéregből 10 rész borszeszszel készül.

Tinctura euphorbiae, 1 rész gummi euphorbiából 10 rész borszeszszel készül. Mint elvonószert bedörzslőül rendelik.

Tinctura ferri acetici aetherea, tinct. martialis Klaprothi, spiritus aetheris aceticus martiatus, az osztr. V. és német III. gykvek szerint. Rp. Ferri acetici oxydati liquid. 90, Spir. vini rect. 22, Aetheris acetici 9. Misce. 60% vasat tartalmaz. 20–60 cseppjével adják. Az angol gykv. eczetsavas vasfestvénye úgy készül, hogy 2.5 r. ferrum sulfuricum oxydulummal 8 rész alcohol és 2 r. kalium aceticumot elegyitenek, midőn K_2SO_4 válik le. $Fe_2(SO_4)_3 + 6C_2H_5O_2K = (C_2H_5O_2)_6Fe_2 + 3K_2SO_4$.

Tinctura ferri acetici formicic, oly módon készül, mint a tra ferri acetici aetherea, hanem eczetaether helyett hangyasavaether tartalmaz.

Tinctura ferri acetici Rademacheri Rp. Plumbi acetici cryst.

125, Ferri sulfurici cryst. 125, Aceti 120, Aquae dest. 240, Spir. vini 400, 1—2 hét múlva megfiltrálandó. 0.750% vasoxydot tartalmaz. Főleg mint az arsenitrioxyd ellenszerét alkalmazzák.

Tinctura ferri chlorati aetherea, Spir. ferri sesquichlorati aethereus.

Tinctura ferri chlorati simplex, tinct. ferri muriatici, tinct. martis aurea: Rp. Ferri chlorati oxydulati (Fe_2Cl_4), 25, Spir. vini 225, Acidi hydrochlorici 1. Misce et filtra. L. Ferrum chloratum.

Tinctura ferri composita Athenstedti: Rp. Ferri citrici cryst. 5, solve Aquae dest. ferrvid. 100. refrigerato adde Trae aromatic. 10, Vini malagens. 90, Trae valerianae gutt. 10, Olei citri gutt. 2. Filtra. Kellemes izü praeparat.

Tinctura ferri jodati ex tempore: Rp. Ferri pulverati 3, Aquae dest. 20, adde Jodi puri 8.19, post solutione perfecta admisce Spir. vini qu. s. ut fiat liquor filtratus pond. 100. 10% ferrum jodatutumot tartalmaz.

Tinctura ferri muriatici = Tra ferri chlorati.

Tinctura ferri muriatici oxydati = Tinct. ferri sesquichlorati.

Tinctura ferri nitrici = Liquor ferri nitrici.

Tinctura ferri pomati = Tra malatis ferri.

Tinctura ferri sesquichlorati, tra ferri muriatici oxydati: Rp. Ferr. sesquichlor. solut. 70, Spir. vini rect. 90. Misce.

Tinctura ferri tartarisata, tra martis aperitiva Glauberi, tra Ludovici, a francia gykv. szerint 1 r. ferrum limatum, 2.5 r. cremor tartari, 30 r. viz és 1.5 r. alcoholból készül.

Tinctura foeniculi carminativa: 30 r. sem. foeniculiból, 1 r. oleum carviból és 100 r. hig. borszeszből készül egy napi digerálás által.

Tinctura formicarum, a német II. gykv. szerint 2 r. frissen szedett hangyából 3 r. szeszszel digerálás utján készült. Enyhe bőrveresítő.

Tinctura fuliginis Hufelandi: 1 sr. fénymáz és 8 sr. tömény borszesz.

Tinctura fumalis = Spiritus fumalis.

Tinctura gallarum, gubacsfestvény, a magy. II. gykv. szerint 20 gramm porított gubacsnak 100 gramm higitott szeszszel 6 napi pállítása által készül. Hasonló ehhez a német gykv. előírata; a brit készítmény 1:8, az orosz 1:6, az amerikai 1:7.5 arányu.

Tinctura gelsemii sempervirentis: 20 gramm porított rad. gelsemiiből készül oly módon, hogy azt 150 gramm higitott szeszszel két napon át áztatjuk s átfiltráljuk, a maradékot pedig 50 gramm higitott szeszszel utánmossuk s kisajtoljuk, a folyadékot 200 grammra egészítjük ki s megfiltráljuk. Adagja 10—15 csepp mint narcoticum, antiperiodicum és antispasmodicum.

Tinctura gentianae, a uémet, orosz és francia gykvek

szerint 20 gramm gyökérből 100 gr. Spir. dilutussal készül 6 napi áztatással.

Tinctura gentianae comp. az angol gykv. szerint 1·5 rész gyökérből, 0·75 rész narancshéjból, 0·25 rész cardamomumból 20 r. hig borszeszszel készül; a francia készítmény (elixir amarum de Peyréhe) 10 rész gyökérből 3 rész Ca_2CO_3 -mal és 300 rész szeszszel készül.

Tinctura guaiaci resinae, a magy. II. oszt. gykv. szerint: Rp. Resinae guaiaci 20, Spir. concentrat. 100, digere ad solutionem, filtrum sit 120. Mint melegképzőt 5—10 cseppjével kimerült egyéneknek adhatni. L. Guaiacum.

Tinctura guaiaci res. ammoniat. Rp. Res. guaiaci 20, Spir. ammon. aromat. 60, macera per dies 7, dein filtra et adde spir. ammon. arom. ut fiat ponderis 100.

Tinctura haemostatica. Rp. Secalis cornuti 10, Spir. vini 20, Acid. sulf. dilut. 2, Aquae fervidae 500, infusum post horam $\frac{1}{4}$ decoque ad remanentiam 200. Adde calcii carbonici 2; colaturam expressam in balneo vaporis inspissa ad remanent. 70, demo adde Spir. vini 30, Olei cinnam. 3. Serva. Megfelel a Densel-féle készítménynek.

Tinctura hellebori viridis, a német II. gykv. szerint 1 : 10 arányban készül, 5—10 cseppenként adagolják.

Tinctura st. Ignatii fabarum: 1 : 10 arányban készül, 0·10—0·20 grammos adagokban adják. L. Faba st. Ignatii.

Tinctura ipecacuanhae, a magy. II. gykv. szerint 20 gramm durván tört rad. ipecacuanhaeból 100 gr. higitott szeszszel 6 napi pállítás után készül. $\frac{1}{2}$ rész festvény megfelel 1 rész Pulv. Doverinak. 1—10 csepp köptető, 2—5 gramm hánytató. Eme készítmény inulin kiválás folytán hamar megzavarodik; tisztán maradó készítményt kapunk, ha 80%-os alkoholt veszünk, ezzel a készítmény nem lesz erősebb.

Tinctura jalapae, 1 : 5 arányban készül pulv. jalapaeból tömény szeszszel.

Tinctura jalapae composita, l. Tra le Roi.

Tinctura jodi, a magy. II. gykv. szerint 10 gramm jódnak 100 gramm tömény szeszben való oldása által készül. Az angol gykv. készítménye kal. jodatumnak alkoholos oldatából áll. A jod feloldódását dörzsöléssel segítjük elő vagy pedig oly módon, hogy választó tölcserben a vattára mért jódon át cseppenként bocsájtjuk keresztül a szeszt, mintha percolatiót végeznénk. l. Jód.

Tinctura jodi decolorata pharm. Germ. II. szintelen jodtinctura, oly módon készül, hogy 1 rész jodot 1 rész vízzel s 1 rész $Na_2S_2O_3$ -mal oldatba visznek s az oldatot 76 rész alcohol és 1·6 rész spir. ammoniae keverékébe öntik; eme készítmény éppen nem tinctura, hanem a következő bomlástermékek keveréke: NaJ , $Na_2S_2O_3$, dijódamin (HNJ_2), triaethylamin $[(C_2H_5)_3N]$, jodaethyl (C_2H_5J), jodammonium és borszesz. Mivel a NHJ_2 robbanó, óvatosan készíttessék.

Tinctura kalina = Tra antimonii.

Tinctura kino, a német, belga és francia gykvek szerint 1 : 5, az orosz 1 : 6, angol és amerikai szerint 1 : 10 arányu.

Tinctura laricis, az angol gykv. szerint 1 r. cort. laricisnek 8 r. hig alcoholal 1 heti pállítása által készül. Mint adstringens szert 20 cseppjével használják.

Tinctura laudai comp. = Tinct. opii composita.

Tinctura laudani simplex = Tinct. opii simplex.

Tinctura lavandulae comp. Spir. lavandulae comp. pharm. anglic. 60 r. alcohol, 0,5 rész cort. cinnamomi, 0,5 rész nux moschata, 1 rész lign. santal. rubr.-ból 7 napi áztatás által készül; a festvényhez még adnak 15 rész egyszerű spir. lavandulaet s 1,5 rész spir. rosmarinit. 2—4 grammjával rendelik.

Tinctura le Roi, császártinctura, hajtó rozsolis, laxarozsolis = Elixirium le Roi.

Tinctura lichenis islandici, 1 rész lichen island. és 5 rész borszeszből készül. 30 cseppjével mint keserű zsongitót és hányáscsillapítót használhatni.

Tinctura lignorum, tinct. pini compos. tint. haemocathartica, vértisztító festvény, az osztr. V. gykv. szerint: Rp. Ligni guaiaci. — sassafras, — santali rubri, — juniperi aa 45, Spir. vini conc. 850, Stent per octo dies, dein filtra. Az ivaröszönt igen lenyomja, óvatosan adagolandó. L. Spec. lignorum

Tinctura limonum: Tinct. citri.

Tinctura lobeliae, porhonrójfestvény, a magy. II. osztr. és francia gykv. szerint 1 : 5, az angol III. szerint 1 : 8 arányban készül, míg a német készítmény 1 : 10 arányu. Mint köptető és görcscsillapító szer 5—20 cseppjével, asthma esetében 2 grammjával is adagolható. Asthmánál egyike legjobb szereinknek. A tinctura lobeliae aetherea az angol gykv. szerint 1 : 8 arányban készül spir. aetherissel.

Tinctura Ludovici = Tra ferri tartarisata.

Tinctura lupulinae, az amerikai gykv. szerint 1 rész lupulinból 8 rész borszeszszel készül. Evókanalankint adagolják. L. Lupulin.

Tinctura lycopodii, Rp. Hb. lycopodii clavati 10, Spir. vini conc. gr. 50. Stent. per octo dies. filtra. 40 cseppes adagban használják huygytarthatatlanságnál, mivel a hólyagnyak nyákhártyáit érzésteleníti.

Tinctura malatis ferri seu ferri pomati, tra martis pomata, tulajdonképpen az extr. malatis ferrinek oldata, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Extr. malatis ferri 20, solve leni calore in Aquae cinnam. spirituos. 100 Post. sedimentationem filtra, filtrum sit 110 gramm. Adagja 15—60 csepp a vas javallatai alapján.

Tinctura martialis Klaprothi = Tra ferri acetici aetherea.

Tinctura martialis Ludovici = Tra ferri tartarisata.

Tinctura martis adstringens = Ferr. acetic. liquidum.

Tinctura martis aperitiva = Arov Taracelsi, l. Amm. chlor. ferrat. (oldva).

Tinctura meconii = Tinctura opii.

Tinctura monesiae: Rp. Extracti monesiae 10, Aquae dest. 30, Spir. vini 65. Digere per diem, dein filtra, fiat filtrum 100.

Tinctura moschi, a német II. gykv. szerint 1 rész pézsmából 25 rész vízzel és 25 rész borszeszszel készül. Adagja 20 csepp.

Tinctura moschi artificialis: Rp. Olei succini rectificati 10, inter agitationem immisce Acidi nitrici fumant. 30; massam aqua alulam solve digerendo in Spir. vini 300. Filtra. Görcsös fájdalmaknál 20–60 cseppet adni.

Tinctura myristicae, tra nucis moschatae, tra macis: Rp. sem. myristicae 20, grosso modo pulv. adde Spir. vini diluti 100. Digere per dies quatuor et filtra.

Tinctura myrrhae, 1 : 5 arányban tömény alcoholal készül. A tinct. myrrhae composita (tra ginguinalis bals.): Rp. Tra myrrhae 50, — catechu 30, Bals. peruv. 1, Spir. cochlear. 20. Szájvizhez való.

Tinctura Napoleoni, Deák nektár: Rp. Ol. cariophyll. X. olei citri X. Trae gentian. 15, — absynthi 70, — cinnamom. 150, — aurantior. 600. Spir. aromat. 200, Alcohol rect. 1000. Aquae dest. Syr. simpl. aa 1200.

Tinctura nerii oleandri: Rp. Fol. nerii oleandri recent. 10; infunde cum aquae fervid. 60; macera per horam, dum colla et adde Carbon. veget. 1. agita et filtra. dein admisce Spir. vini rect. 50. Sepone per horas XII. dum filtra. Mint a digitalis helyettesítőjét 10 cseppjével alkalmazzák; vérhas, hasmenés és láz ellen is használják.

Tinctura nervino-tonica Bestuscheffii = Spir. ferri chlorati aethereus.

Tinctura nucis moschatae = Tra myristicae.

Tinctura nucis vomicae, tinctura strichni, a magy. II. osztr. francia, belga gykvek szerint 1 : 5, a német, angol szerint 1 : 10, az amerikai szerint 1 : 3.75 arányban készül. Adagja 5, napi 15 csepp. L. Nux vomica.

Tinctura odontalgica, fogcsepp, nagyon tág előírási határok közt levő készítmény, mivel csaknem minden gyógyszerésznek van saját előírása reá. Mivel a fogfájás különböző okokból eredhet, a fogcseppeknek is eszerint különböző hatású szereket kell tartalmaznia. Leghatásosabb fogcsepp a cavernosus fogakba a következő: Rp. Tinct. opii s. Acid. carbolic. aa 10. Tra spylanth. oler. 80. Misce Vagy: Chloroformii Tincturae opii s. aa 20, Trae pyretri — gualaci, —arnicae aa 50. Misce. A legtöbb ilyen nemű lincturákban mind opium, camphor, pyrethrum s csipős olajok: cariophyllus, cajeput stb. van.

Tinctura oleandri = Tra nerii oleandri.

Tinctura opii acetica = Acetum opii.

Tinctura opii ammoniata pharm. anglic. gallic. belgic. et

american: Rp. Opii puri 1, Acidi benzoici, Olei anisi aa 2·5, Spir. vini conc. 72, Ammon. purae liquid. 18.

Tinctura opii benzoica, Elixirium paregoricum, tinctura camphorae comp. tinct. opii camphorata cum acido benzoico. pharm. anglic. Rp. Opii puri, Acidi benzoici aa 1, Camphorae Olei anisi aa 0·75, Spir. vini dil. 240. Macera per dies quatuor, filtrum sit 1000. Hasonló ehhez a belga és amerikai gykvek készítménye, a francziáké extr. opiivel készül s kétszer oly erős. Görcsös köhögésnél adják.

Tinctura opii camphorata = Tra opii benzoica.

Tinctura opii composita seu crocata, laudanum liquidum Sydenhami, tra anodyna comp. a magy. II. gykv. szerint: Rp. Croci 10, Aquae cinnam. spir. 100, macera ad perfectam croci extractionem, dein exprimendo cola ut fluidum sit 100, quibus adde Opii grosse pulv. 10. Digere per dies octo; exprime, filtra, quod sit 100. Gyengébb az egyszerű opiumfestvényénél s az opium és crocus javallatai alapján 2—10 cseppjével adható. A régebbi gykvek ilyenévű készítménye 70 gr. opiumból, 35 gr. sáfrányból s egyenként 4·37 gr. fahéjból s szegfűszegből készült 420 gr. malagaborral; neve is Vinum opii aromaticum, Vinum paregoricum volt.

Tinctura opii crocata, l. Tra opii composita.

Tinctura opii desodorata, amerikai gykv. Rp. Opii granul. 100, Gazolini 400 cm³. macera per diem, dein filtra. et ablue cum gazolino 200. Opium istud. digere. Spir. vini conc. 200. Aquae dest. 800. dein filtra. Szagtalan készítmény, de hatása ugyanolyan mint a tinctura opii simplexnek.

Tinctura opii fermentata = Tra opii nigra.

Tinctura opii nigra seu fermentata, essentia nigra anglo-rum, guttae nigrae, vinum opii fermentatum Rosseau, Rp. Opii puri 210, Aceti vini 1680, Nuc. moschatar. 36, Croci 18. coque ad aptam. consistentiam, adde Sacchari albi 140, Fermenti cerevisiae 36; stent per septem septimadas donec syrupus perfectus sit, dein cola. Sokan az acetum opiit is azonosítják eme készítménnyel.

Tinctura opii simplex, tra laudani seu meconii, tra thebaica, alcohol opiatu, tra anodyna simpl. a magy. II. gykv. szerint: Rp. opii siccati grosse tussi 20, Spir. diluti 180. Stent in digestionem per dies octo saepius agitando, donec opium, quantum fieri potest, solvatur, tunc exprime. Filtrum sit 200. Ezzel megegyez a a német és osztrák gykvek készítménye, a belga, francia és amerikai gykvek aránya 1:12, az angolé 1:13·5. Leginkább hasmenés ellen használják 5—15 cseppjével. l. Opium.

Tinctura Para = Tra spilanthis composita.

Tinctura Paraguay Roux = Tinct. spilanthis olerac. comp.

Tinctura paulinae = Tra guaranae,

Tinctura pepsini = Elixirium pepsini.

Tinctura physostigmatis = Tra calabariae.

Tinctura pini composita, tra lignorum (l. o.) a német gykv. szerint: Rp. Turionum pini 3 part. Ligni guaiaci p. 2. Ligni sassafras p. 1. Baccae junip. p. 1, Spir. dilut. p. 36.

Tinctura pulsatillae: Rp. Hb. pulsatil. recent. 1000, mortario contusae adde Spir. vini conc. 1000. Digere per septem dies dein colla, exprime et filtra. Fogfájásnál bedörzsölő.

Tinctura purgans = Tra le Roi.

Tinctura pyrethri, a brit, francia és belga gykvek szerint: 1:5, az orosz szerint 1:6 arányban készül. Elvonó szer.

Tinctura quassiae, a francia, belga (1:5), orosz (1:6), angol (1:25) és amerikai (1:12) gykvek szerint hivatalos. 15—30 cseppjével mint amara tonica rendelhető.

Tinctura ratanhae, tra krameriae, a magy II. gykv. szerint: Rp. Rad. ratanhae consciss. 20, Spir. vini diluti 100. Digere per dies sex Filtrum sit 100. Hasonló ehhez az osztrák és német gykvek készítménye, az előbbiben a pállítási idő 3 nap, az utóbbiban nincs meghatározva. A francia, belga és amerikai gykv. készítménye szintén 1:5 arányu, az oroszé 1:6, az angolé 1:8. Mint adstringens főleg hasmenésnél igen hasznos szer.

Tinctura rhei aquosa = Infusum rhei cum natrio carbonico.

Tinctura rhei spirituosa seu composita, a francia, angol és amerikai gykv. szerint: Rp. Rad. rhei p. 2, Cardamomi p. 0.25, Coriandri, Croci aa 0.25, Spir. vini dil. 20. Digere per dies quinque, tum filtra. Mint amara tonica használtatik. Az egyszerű rheumfestvényt 1:5 arányban készül.

Tinctura rhei vinosa Darelli, tra rhei dulcis, elixirium salutis, a magy. II. gykv. szerint. Rp. Rad. rhei consciss. 20, Cort. aur. fl. 5, Sem. cardam. contus. 2. Vini malag. 200. Digere per dies sex, dein exprime et post sedimentationem adde Pulv. sacchari 30. Post solutionem tincturam decantatam filtra, quod sit 230 A szép Darellfestvényt apróra zúzott de nem poros gyökérből készítjük; mielőtt a cukrot hozzáadnánk, 1 tojáshoz jól felrázott habjával hagyjuk 2 napig állni, azután megfiltráljuk s végre feloldjuk benne a cukrot. Hashajtó adagokban nem rendelik, csupán az emésztés javítására $\frac{1}{2}$ —2 evőkanállal.

Tinctura roborans Whyttii = Tra chinae composita.

Tinctura sacchari, caramelnek vizoldata; mint festanyagot lehet folyadékok festésére használni.

Tinctura sacra = Elixirium ad longam vitam.

Tinctura sabiniae, a belga és orosz gykvek szerint 1:6, az angol szerint 1:8 arányban készül. Adagja 0.5—1.5 gr.

Tinctura salis tartari = Tra antimonii.

Tinctura saponis = Spir. saponatus.

Tinctura scammoniae, a francia és angol gykv. szerint 10 r. scammonium (nem resina), 65 r. szesz és 5 rész vízből készül. Catharticum,

Tinctura scillae, a német, belga (1:5), orosz (1:6), amerikai (1:7.5), angol és francia (1:8) gyvek szerint szárított hagymából és borszeszből készül.

Tinctura scillae kalina, a német II. gykv. szerint: Rp. Scillae siccat. 8, Kalii caustici fusi 1, Spir. diluti 50. Maceratione tinctura paratur. Inkább külsőleg használják.

Tinctura secalis cornuti, a német gykv. szerint 1:10 az angol szerint 1:4 arányban készül hígított szeszszel. Adagja 10—30 csepp.

Tinctura senegae, a brit, gykv. szerint 1:8 arányban hígított szeszszel készül. Adagja 2—8 gr.

Tinctura sennae, a brit és francia gykvek szerint 5 rész sennalevéből, 4 r. mazsolából 1—1 r. kömény- és koriander-magból 40 r. hígított szeszszel készül; a belga gykv. aránya 1:5.5. Alkalmazzák 8—35 grammjával mint hasjhajtót.

Tinctura serpentariae, az angol gykv. szerint 1:8, az amerikai 1:7.5 és a belga 1:5.5 arányban készül. Adagja 2—8 gr.

Tinctura spilanthis olerac. comp. tra Paraguay-Roux, tra Parae, morzsika vagy szennyfűfestvény, a magy. I. gykv. szerint: Rp. Hb. spilanthis oler. recent. conquassat. 40. Rad. pyrethri tus. 20. Spir. concent. 120. Digere per dies tres. exprime et filtra. Mint enyhe izgatót szárvizekhez adják 10:100:200 arányban. Fogcsepp gyanánt is használják.

Tinctura stomachica = Tinct. amara I. még Mariacelli cseppek.

Tinctura stomatica = Eau de Bolot, Anatherin szárviz. I. o.

Tinctura stramonii, a magy. I. gykv. szerint az összezúzott magvakból készül 1:5 arányban. Hurutos, görcsös köhögésnél és mellszorulásnál, gyomorzsábáknál 2—8 cseppjével használható.

Tinctura strophanti e sem. desoleat. magy. II. gykv. füg-geléke szerint: Rp. Sem. strophanti 10, tunde optime et ab oleo pingui libera ope Aetheris depurati qu. s. Semina desoleata misce Spir. vini concent. 200. Stent per dies sex, expressa et filtrata sit 200. Hasonló ehhez az osztr. VII. amerikai, angol és francia gykvek készítménye; a német és helvét készítmény 1:10 arányu. Sárga, igen keserű folyadék. A netalán még oldva maradt zsiranyagokat erős hűtés által lehet kicsapni s szűréssel eltávolítani; a zsirtartalmu festvény hígításkor megzavarosodik. Alkalmazzák mint a digitalist egyes 0.50, napi 2 gr. maximáladagokban.

Tinctura strychni = Tra nucis vomicae.

Tinctura sulfuris volatilis = Spir. aetheris sulfuris.

Tinctura sumbul, az angol gykv. szerint 1:5 arányban készül s 15—30 cseppjével iszákosoknak adják. I. Sumbul.

Tinctura tartari ferrata = Tinct. ferri tartarisata.

Tinctura tayuyae seu dermatophylae, a trianosperma ficifolia gyökeréből 1:5 arányban készül s mint stimulans szer

használtatik bujakóros, görvélyes bőrbántalmaknál 6–15 cseppnyi adagokban emelkedőleg, Drasticus hushajfó és hánytató is.

Tinctura thebaica = Tra opii s.

Tinctura thujae, tra cedriae, tra arboris vitae, a magy. I. gykv. szerint 40 gr. friss szétzúzott frond. thujae-ből 120 gr. tömény szeszszel 3 napi pállítás által készül. Külsőleg rubefaciens; condilomák ecsetelésére is használhatni.

Tinctura tolutana = Tra balsami tolutani.

Tinctura valerianae, a magy. II. gykv. szerint 16 gr. rad. valerianaeből 80 gr. hígított szeszszel készül; hasonló ehhez az osztrák, német, francia és belga gykv. készítménye, az amerikai 1:7.5, az angol 1:8 arányu, Adagja 15–40 csepp. l. Valeriana.

Tinctura valerianae aetherea, tra anodyna Lentini, tra antispasmodica Kreupii, a magy. II. és német III. gykv. szerint 1:5 arányban rad. valerianaeből spir. aetherissel készül. 20–60 cseppjével antispasmodicum.

Tinctura valerianae ammoniata, nem épen szerencsés összetételű készítmény, mivel az ammonia leronija az illó-olaj hatását; az angol gykv. szerint 1 r. rad. valerianaeből 8 r. spir. ammoniával készül. A belga készítmény 1:5.5, az amerikai 1:7 arányu.

Tinctura vanilliae, Rp. Vanilini 2, Spir. vini conc. 250. Solve.

Tinctura veratri viridis, zöld zsáspa festvény, a magy. I. gykv. szerint 1:5 arányban készül, az angol-gykv. aránya 1:8, az amerikaié 1:3 (Norwoods tincture). 4–10 cseppjével alkalmazzák oly bántalmaknál, melyeknél a lázt és a sziv erélyes működését le kell nyomni.

Tinctura visceralis = gyomorerősítő festvény, különböző keserű festvények elegye.

Tinctura vulneraria, vörös sebviz: Rp. Aquae vulnerar. 1000, Tincturae chinae 50, Ligni santali rubri 20. Digere per horas 12, dein filtra.

Tinctura Whytii = Tra chinae composita.

Tinctura zingiberis*) a magy. II. gykv. szerint 1:5, ugyszintén a német, francia, belga gykvek szerint is, az angol gykv. aránya 1:8 és 1:2, az amerikaié 1:3.75. l. Zingiber.

Tinctus = festék.

Tinctus capillorum = Hajfestő.

Tinkal = Natrium bitoracicum.

Tinta, színes folyadékok, melyekkel maradandó jeleket lehet írni. A chinaiak már régen készítettek ilyfajta festőfolyadékokat koromból, cinóberből. A tinták összetételük szerint s rendeltetésök szerint következőleg osztályoztatnak:

I. **Íróinták**. a) csersavastinták, melyek csersavas vasoxyduloxynak oldatai s idővel fekete vasoxyd csapódik ki belőlök igen finom por alakjában, melyet gummi arabicummal kell suspéndálni. l. Atramentum nigrum, Spec. atramenti; b) alizarintinták,

*) Az itt le nem írt tincturák 1:5 arányban készülnek.

ezek szintén csersavas vasoxydult tartalmaznak de nem gummi arabicummal suspendálva, hanem eczet- vagy kénsavban oldva íráskor igen világosak, azért kevés indigóval festik meg őket, l. Alizarintinta; c) anthracentinták, d) anilintinták, l. o. Az író-tinták feketék (atramenta), vörösek (rubramenta) 1000 r. ammoniából, 8 r. carminből, kékek, zöldek vagy sárgák.

II. Másolótinták, ezek igen tömény anilindoldatok l. Hec-tograph tinták.

III. Sympathicus tinták, ezek rendszeren nem látszanak, hanem bizonyos behatásokra chemiai bomlást szenvedve, a velök írt jegyek előtűnnek: *vörös:* hig natriumaurichlorid oldat, a vele írt írás platinochloridoldattal megnedvesítve megvörösödik; *bíbor-szinü:* ferrosulfat oldattal írt írás rhodankáliummal megnedvesítve; *kék:* hig cobaltsóoldattal írt írás melegítéskor futólág megkékül; *fekete:* eczetsavas ólomoldattal írt írás kén-gőzöktől azonnal megfeketedik; *zöld:* cobaltonitrát és niccolonitrát oldatával írt írás melegítéskor megzöldül; *sárga:* réznek királyvizben való oldatával írt írás melegítésre futólág megzöldül.

IV. Tinták fémekre: bádogra: 15 rész cuprum nitricum, 50 rész víz és 4 rész korom; zinnkre, ónra, vasra: 10 rész cuprum acelicum, 10 rész ammon. chloratum, 5 rész korom, 60 rész víz.

Tintaporok: Rp. Tannini 30, Ferri sulfur. pulv. 1125, Gummi arabici 5, Sacchari albi 30, Anilini. . . 30, vagy: Pulv. gallarum 1000, Gummi arabici 200, Ferri sulfurici oxydul. 500, cupri sulfurici 50. Misc. l. Atramentum, Spec. atrament.

Tisana, Ptisanae.

Titanium, Ti = 48.1, négy v. é. igen ritka elem, melyet 1791-ben fedezett fel s menachinnak nevezett; Klaproth 1794-ben a rutil nevű ásványban fedezte fel Sötétszürke por, levegőn hevítve titánoxyddá ég, magas hőnél a nitrogénnel is egyesül. Vegyületei ibolyaszínű lángreactiót adnak, oldatban zinkkel re-ducáltatnak s a folyadék ilyenkor megkékül.

Titkos szerek, az ösmeretlen összetételű gyógyszerkülön-legességek, melyeket törvényeink szerint sem árulni, sem alkal-mazni nem lenne szabad.

Titralás, a mennyileges chemiai analysisben a volumetricus oldatokkal való analysis.

Titre, oly reagensek, melyek bizonyos mennyiségű oldó-szerben egy meghatározott mennyiségű reagenst tartalmaznak feloldva; l. Normal oldat.

Tl = a thallium chemiai jele.

Toboz, conus, strobilus, a termésvirágokat tartalmazó oly pikkelyes barka, melynél az egyes virágok sűrű menetű csiga-vonalban helyezkednek el a tengely körül, a virágokat védő pikkelylevelek pedig a megéreszkor megkeményednek. l. Turion-pini.

Tobzosak, l. Coniferae.

Toddalia aculeata Persoon, indica lopeziana, a rutafélék családjába tartozó kúszó növény Ceylon, Mauritius, Keletindia erdeiben, gyökere az indiai gykv. szerint hivatalos; 12–36 mm. vastag, setétsárgás, hosszában ránczos gyökér puha pararéteggel, mely alatt egy sárga réteg s ez alatt az igen csipős háncs kerül el; a kéreg tele van illó olajjal és gyantával, minélfogva az mint izgató fűszer elterjedten használtatik.

Toffana, l. Aqua Toffana.

Tojás, l. Ovum gallinaceum.

Tolubalsam = Balsamum toltutanum.

Toluidin: $C_6H_4.CH_3.NH_2$, oly anilin, melynek benzolgyökében 1 H atomot a (CH_3) gyök helyettesít. Festanyag. L. Indaminek.

Toluol, methylbenzol: $C_6H_5.CH_3$, a tolubalsamban, kőszénkátrányban előforduló szénhidrogén; szintelen, 0.882 f. s. vízzel nem keveredő folyadék, HNO_3 -val benzoésav képződik belőle; H atomjai helyettesíthetők.

Tolypyrin, oly antipyrin, melynek phenylcsoportjában para helyzetben egy (CH_3) gyök foglal helyet, tehát nem más, mint para-tolyldimethylpyrazolon: $CH_3.C_6H_4.N_2(CH_3)_2.C.CO.CH$. Szintelen, igen keserű ízű jegeczek, 10 rész vízben, alcoholban oldódnak. Az antipyrinnel megegyezik.

Tolysal, a tolypyrinnek salicylsavval való vegyülete: $(C_{12}H_{14}N_2O.C_7H_6O_3)$, Riétel állítja elő; kicsiny, halványrózsaszínű, keserű ízű jegeczek, alcohol feloldja. Alkalmazása mint a salipyriné.

Tonica remedia, ama szerek, melyek az izom és idegrostok nagyobb feszültségét (tonus) idezik elő, miáltal zsongítólag, erősítőleg hatnak. L. erősítő szerek.

Toninervin, vízben oldódó összetett chininsó, melyet Cantzler dr. készít Bambergben; tartalmaz 6.5 sr. Fe_2O_3 -ot és chinint vegyület alakjában Mint erősítő szert 0.05 grammos, mint lázellenes szert 0.1–0.3 grammos adagokban rendelik.

Tonkabab, Faba tonca.

Tonsilla, mandola, fültőmirigy, tonsilitis = mandolagyulladás.

Tonus, zsong, az idegeknek és izmoknak szakadallan kis fokú izgalma.

Topolyafa = ültetett nyárfa, l. Populus; topolyaszir = Ung. populi.

Torma, Cochlearia; tormaszesz = Spir. cochleariae, spir. sinapis.

Tormentilla, l. Potentilla torment.

Torok, faux, az inyvitorlák után következő garatüri rész.

Torokgyik, általános népies neve a torok mindama gyulladásos megbetegedéseinek, melyek duzzodással s nyelési nehézségekkel kapcsolatosak. L. Croup, diphteritis.

Toroklob, a torok nyákhártyájának gyulladásos megbetegedései; roncsoló toroklob = Diphteritis, Croup.

Toroköblítő = Gargarizma.

Torricelli Evangel. olasz physicus, a légsúlymérő föltalálója, szül. 1603. X. 15., megh. 1647. X. 25. Firenzeben, 1628-ban Castellinek, majd Galileinek volt tanítványa, kinek halála után a toscanai nagyhercegtől mestere összes méltóságait s hivatalait átvette. L. Barometer.

Toxicodendron, l. *Rhus toxicodendron*.

Toxicologia = Méregtan.

Toxinok, az állati és növényi szervezetben azok elhalása után keletkező mérges vegyületek, melyek alcaloidtermészetűek s megfelelnek a Selmi által ptomainoknak nevezett vegyületeknek. Ily mérges ptomainok: cadaverin, neurin, putrescin, cholin, gadinin, tirotoxin, hullamuscarn, methylguanidin, tetanin, tetanotoxin, spasimotoxin stb. stb.

Tök, here, l. *Didymis*; tökgyulladás, l. Epididimitis.

Tölgyfa, l. *Quercus*.

Tömecc = molecula; tömeccsúly = moleculasúly. L. o.

Tömjén, l. *Olibanum*; fekete tömjén = *Ladanum*; amerikai tömjén = *Pix alba*.

Tömöttség, l. Fajsúly.

Török József (ebesfalvi), Magyarországnak ugyyszólván leg-hiresebb gyógyszerésze s a legnagyobb specialitás-raktár tulajdonosa, szül. 1824. Szőlős-Vigárdon, megh. 1899. okt. 26. Szülei akarata ellenére lett gyógyszerész s egyetemi éveinek elvégzése után 3 évig Párisban dolgozott, hol a forradalomban is részt vett; a magyar emigránsokkal baráti viszonyt folytatott s ennek köszönhette későbbi tekintélyét. Párisból Londonba ment, honnan 1854-ben visszatérve, a budapesti Gömör-féle gyógyszer-tárt vette meg s azt a külföldi specialitások dúsan felszerelt raktárává tette s mint ilyen nemcsak nálunk hanem az egész világon ismeretes lett. Nagy vagyona s jó szive folytán támogatója lett számos jótékony intézetnek s a 60-as években háza gyűlhelye volt a tudományok és politika terén kimagasló férfiaknak.

Törökvörös, l. *Solvinok*, Phenolsulforicinsav.

Tövis = *Spina*, átalakult levél és bőrképlet.

Trachea = edény, átvitt értelemben = légcső; tracheitis = légcsőhurut.

Trachoma, egyiptomi szemgyulladás, ragályos természetű szembaj, mely a kötőhártya felszínén jelentkező kocsonyás göbök által jellegzetetik. Eme kiütések a szaruhártyát is megtámadják s azon fekélyeket támaszthatnak. A trachomás szem váladéka felette ragályozó: a gyógyítás a megtámadott helynek $Cu SO_4$ vagy $Ag NO_3$ -mal való kiégetésében áll.

Tragacantha, (görögül = bakkszarv), gummi *tragacanthae*, különböző *astragalus*fajok (*leguminosae*)-ból a sejtfalak átváltozása folytán képződő termék, mely a hemetszések helyén nyomul ki; a még élő ágak haránt lemetszése alkalmával a *tragacantha* a szövetek közül szalag alakjában előlővellik. Lapos,

vékony, szaruszerű darabokat képez, melyek sarlószerűen meghajlottak s kissé megcsavarodottak; leginkább a 2–7 cm. hosszú darabok keresettek, melyek hullámos felületűek, barnás-sárga színűek. A fonálszerű féleség (vermicelli) a szurások helyén nyomul ki. Szép fehér porrá törhető. Vizbe téve csakhamar megduzzad, mivel súlyánál 50-szer több vizet képes magába felszívni; oldata ólomeczzettel, kicsapható, Fe_2Cl_6 -dal vagy boraxoldattal azonban tiszta marad, miáltal a gummi arabicumtól különbözik. A vizoldat bepárlása után bassorin marad vissza. 1 r. tragacantha por megfelel 2 r. gummi arabicumnak s annak javallatai alapján mint bevonószert használják.

Transfusio = Átömlesztés, l. o.

Ttransparentis = Áttetsző.

Trauma = erőszakos behatás, sérülés.

Traumaticinum, a magy. I. gykv. szerint hivatalos s 10 gr. guttaperchának 120 gramm chloroformban való oldása által készül. Vörösbarna, mézgaállományu folyadék, melyet valahová felkenve, a chloroform elpárolgása után vékony guttapercha burkolatot kapunk, mely lég- és vízhatlan. Alkalmazzák oly esetekben, midőn a szövetekre állandó nyomást akarnak gyakorolni (tagydaganatokra) vagy azokat a külbehatásoktól megóvni akarják, innen neve is.

Traumatol, jodocresine, jodcresol: $C_6H_3.J.CH_3.OH$. (l. o.), vörös ibolyaszínű, lugokban oldódó por, erős antisepticum, a nyákhártyákat alig izgatja. Nemi bajok és bőrbántalmak ellen alkalmazzák 5–10%-os készítményekben.

Traxler László dr. egyike volt a legtanultabb, legképzettebb gyógyszerészeknek, ki szakmáján kívül főleg az állattannal foglalkozott, de a túlfeszített szellemi munka folytán elvesztette lelke rugékonyságát s buskomorságában 34 éves korában strychninnel véget vetett életének. Beteges lelkületének tulajdonítható elzárkódott modora, mivel mindenkit ellenséget látott s emberlérsait magáról vett mértékkel ítélte meg, különöznek, bolondnak tartották, ezek azonban beteges, izgékony mivoltának tudandók be. Nagyobb szabásu munkája saját kiadásában 1892-ben jelent meg Munkácon: »Manulae pharmaceuticum.« Állattani dolgozatai főleg a spongyákra és csigákra vonatkoznak.

Tremor, Remegés.

Trepanatio = Koponyalékelés.

Triaethylamin = Aethylamin

Tribromacetaldehyd = Bromal; tribromacetaldehydhydrat = bromalhydrát. L. o.

Tribrommethan = Bromoform.

Tribromphenol = Bromol. L. o.

Trichloracetaldehyd = Chloral; trichloracetaldehyd-hydrat = Chloralhydrát. L. o.

Trichlormethan = Chloroform.

Tricresol, az ortho-, meta- és paracresolok keveréke.

Trifolium fibrinum, *menianthis trifoliata* L. háromlevelű vidraelecckeffű, a tarnicsfélék családjába tartozó vízi növény mászó gyöktörzsszel és szárral, a levelek a magy. II. gykv. szerint hivatalosak, gyökereik nyélczések, hármusak, a lemezek petédedek, aprón csipkézettek, világos zöldek, igen keserű izűek. A mérsékelt égöv állóvizein és mocsarain tenyészik. A levelek alkatrészét a menyanthin teszi ($C_{30}H_{46}O_{14}$), mely szintelen, alakatlan, igen keserű, hevítve az illó mustárolajhoz hasonló gőzöket bocsájt; vízben, borszeszben feloldódik, az oldatból H_2SO_4 -val illatos menyantholt párolhatni át s czukor marad vissza. Csipős olaj képződik eme levelek erjedésekor. Mint amara tonica váltóláz, idült bélhurut ellen használtatik; hatása megegyez a centauriummal, alkotórészét képezi a tra amaranak.

Triformol = Paraform. L. o.

Trigonella foenum graecum, l. Fenum graecum.

Trijodmenthan = Jodoform

Trimethylamin, propylamin, trimethylia: $(CH_3)_3N$, a chenopodium vulvaria, a heringikra, izzadtság alkatrészét képező aminalj, mely előállítható az anyarozsnak KOH-dal való átpárolása által. Igen illó, 5° -nál elpárolgó folyadék, gőze meggyújtható, viz azonban felszörböli. kellemetlen, pállott, izzadt testhez hasonló szagu. Hatás tekintelében az ammoniával egyezik meg. Erősen higitva 0.1—0.2 grammos adagokan mint izzasztó szer adható csuzos, lázas bántalmaknál, a vizeletkiválasztást fokozza. A trimethylaminnak rendkívül mérges vegyületei a muscarin és neurin. L. o.

Trimethylcarbinol = Alcohol butylicus, tertier butylalcohol.

Trimethylia = Trimethylamin.

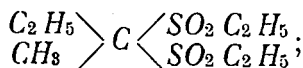
Trimethylvinil-ammonium hydrooxyd = Neurin.

Tritrin = nitroglycerin.

Tritirocellulose = Colloxylin.

Trititrophenol = Acid. picricum.

Trional, diaethylsulphonaethylmethan:

fénylő lemezes jegéczek, 320 rész viz, alcohol jobban oldja, 76° -nál megolvad; oldata keserű izű. Hatás tekintelében a sulfonallal egyezik meg, de annál erősebb, mivel az altató hatás az aethylcsoportok számával növekszik. Mint álomhozó szert 1 grammos adagokban alkalmazzák.

Trioxybenzoesav = Acidum gallicum.

Trioxymethylantrachinon = Alizarin.

Trioxymethylen = Formaldehydpara. vide Paraform.

Triphenamin, Langkopf szerint három phenocoll-készítmény elegye: Rp. Phenocollum purum 2.6, Phenocoll. salicyl. 1.0, Phenocollum acetic. 0.4. Misce.

Triphenin, propionylphenetidín: $C_6H_4O.C_2H_5.NH.CO.CH_2$. CH_3 , fehér, szagtalan, keserű ízű kristályos por, melyet parafenetidín és propionsav elegyének főzése által állítanak elő; 2000 rész víz oldja, alcohol, aether könnyebben. Igen erélyes hatású lázellenes szer és analgeticum, 0·3—0·5—1·0 gramm adagokban tüdőgyuladásnál, typhusnál, influenzánál, orbáncznál, ischiásnál stb. adagolható.

Tripper, kankó, takár, l. Blenorrhoea.

Triticin, buzakeményítőből készült ragasztóanyag.

Triticum sativum = Búza.

Trituatio = porítás, eldörzsölés. L. Pulvis.

Trocart, (a francia trois quarts szóból), háromélű hegyes fémeszköz, melyet a sebészethen használnak, ha a test természetes üregeiből vagy kórosan képződött üregeiből gázt vagy folyadékot kell kibocsájtani, megcsapolni; az ily eljárást szűr-csapolásnak, punctiónak nevezik.

Trochisci, lepénykék, szögletes vagy korongalaku gyógyszerkészítmények cukor- vagy cacaomassából, rendszeren 1—3 gramm súlyúak s nagyobb alakú pastilláknak tekinthetők. A trochiscusokat 100 gramm czukorpór, 2—3 gramm glycerin és 1 cgr. gummi tragacanthaéból a megfelelő gyógyszer belekeverése után gyúrás, kinyújtás, fölmetelés és megszáritás útján készítjük vagy pedig külön erre való formával nyomkodjuk ki. L. Pastilli.

Trochisci acidi lactici: Rp. Acidi lactici 10, Sacchari pulv. 88; Vanil. saccharat. 2, Pulv. tragacanth. 0·1, Aquae qu. s. Fiant trochisci No. 50. Gyomorsavhiánytól függő étvágytalanságnál 2—3 lepénykét.

Trochisci acidi tannici, pharm. anglic. Rp. Acidi tannici 10, Aquae dest. s. 20, dein adde bals. toltutan. 0·10 in spir. vini rect. 8 solutum, cui prius admixta fuerunt mucil. gummi arabic. 12; demum admisce Sacchari albi 35'. antea cum pulv. gummi arab. 12 mixta. Fiat massa trochisc, No. 120 vel 240. Hasmenés esetén 2—5 lepénykét.

Trochisci bechici albi, trochisci pectorales, köhögés ellen: Rp. Amyli pulv. 100, Rad. ireos pulv. 20, Sacchari albi 500, Farinae hordei, Eleosachari anisi aa 50. Aquae qu. s. fiant trochisci pond. gr. 1. Eme massához keverhető még pulv. Doveri, morphiium vagy más köhögést csillapító szer.

Trochisci chinini tannici, chininczukorkák: Rp. Massae morsulor. qu. s. admisce Chinini tannici insipid. Rozsnyai, ut quicumque trochisci obtineant 0·20 gramm chin. tannic. Formentur trochisci.

Trochisci emetici, l. Trochisci ipecacuanhae.

Trochisci ipecacuanhae, az osztr. német, angol (3-szorta erősebb) és a merikai (infusummal készül) gykv. szerint hivatalos: Rp. Pulv. ipecacuanh. 0·50, Sacchari albi 50, Aquae qu. s. ut fiant trochisci No. 100. Hörghurutnál mint köptetőt lehet elszopogatni. Trochisci morphi et ipecacuanhae, az angol gykv.

szerint: Rp. Morphii muriat. 1, solve in Aquae dest. 10, admisce Trae bals. lolutan. 10, Mucill. gummi arabici 40; mixtura istam adde mixturae paratae e sacchari albi 480, Gummi arabici 8 et Pulv. rad. ipecacuanh. 3. Fiat. massa et formentur trochischi No. 500.

Trochisci opii, pharm. anglican. Rp. Sacchari albi 8, Gummi arab. 1, Extr. liquir. 3, Bals. lolutani 0·25, Aquae qu. s. adde Opii pulv. ut quicumque obtineant opii 0·006.

Trochisci santonini: Rp. Santonini 4·0 Jalapini 2·0 Sacchari albi 200·0 Amyli, Sacchar. lact. aa 100. Syrupi simpl. qu. s. fiat massa ex qua formentur trochischi No. 300.

Trochisci varii simili modo parantur. I. Pastae. Pastilli.

Trommer-próba, l. Hugyvizsgálat.

Tropacocain = Benzoyl-pseudotropein.

Tropaeolin O = resorcingelb, az azoresorcinsulfaminsavnak natriumsója: $C_{12}H_9N_2O_5SNa$; tropaeolin OO, diphenylorange, ujsárga, jaune de aniline, az azodiphenylaminsulfaminnek natriumsója; tropaeolin 000 No. I. alphanaphtolorange, az azo-anaphtolsulfaminsavnak natriumsója: $C_{16}H_{11}N_2O_4SNa$; tropaeolin 000 No. 2., orange II. β -naphtolorange, mandarinsárga: azobetanaphtolsulfaminsavnak natriumsója. Indicatorok és festanyagok.

Tropasav, l. Atropin és Alcaloidák.

Tropin, α -oxaethyl-methyltetrahydropyridin I. Atropin és Alcaloidák.

Tropon, mesterséges tápanyag, mely tartalmaz 81·02% albumint, 0·18% zsiranyagot, 9·63% vizet és 1·2% hamut. A somatosenál értékesebb.

Tuber = gumó; tubera aconiti = aconitgumó, tubera jalapae = jalapa gumó, tubera salep = salep gumó.

Tuberculin, Kochiin, a tuberculosis bacteriumainak chemiai terményeit tartalmazó anyag, melyet 1890-ben állított elő Koch Róbert oly módon, hogy a bacillusokat 1% peptont és 5% glicerint tartalmazó bouillonban tenyésztette, pár hét múlva $\frac{1}{10}$ résznyire besűrítette s agyagszűrőn átszűrte. Az így nyert olajsűrű, barna folyadék nem tartalmaz élő bacteriumokat. Eme szer, mint a kísérletek mutatták, nem specificuma a tuberculosisnak más bacteriumcultúrákból nyert termények is époly hatásuaknak látszanak mint a tuberculin, mert a chemiai termék mindig ugyanaz. A tuberculosis gyógyítására nem használják, hanem a befecskendezése után fellépő tünetekből az esetleg jelenlevő tuberculosisra következtetni lehet.

Tuberculosis, gümőkór: a Koch-féle pálczaalakú bacillus által okozott, az emberiséget legnagyobb mértékben pusztító betegség, mely vagy szülőktől szerzett lehet, vagy ragályozás útján belehelés, gümőkóros váladékoknak bejutása által, midőn a szervezetbe jutott bacteriumok apró, véredénynélküli, nem életképes göböket képeznek, melyek előbb-utóbb elhalnak s

elsajtosodnak s így a szervezet szétesését okozzák. A tuberculosis bacteriumai a legkülönbözőbb szerveket támadhatják meg, így a nyirokmirigyeket, a véredényeket, midőn az egész szervezetbe szétvitelve, általános megbetegedést okoznak. A gümőkór elleni védekezés a szervezet ellenálló képességének fokozásában s a bacillusok bejutásának megakadályozásában áll, mely utóbbi eljárás a tuberculoticusoktól való tartozkodással érhető el, mivel azoknak köpete nagyon ragályozó, azért ily betegeknek nem szabad a földre, hanem vizes edénybe köpniök. A tuberculosis leküzdése nem a gyógyszerekben rejlik, hanem az egyénnel, társadalomnak alkalmassá tételében arra, hogy az ily betegségek kifejlődésére alkalmat ne adjon. A mostani társadalom embere hibásan él, mert hibásan táplálkozik, nem lakik nem ruházódik okosan s így elgyengült szervezete nem áll ellent eme bacteriumok ostromának, míg egy erősebb szervezet meg sem érzi azok működését, mivel nem képez reájok nézve jó talajt.

Tukmafélék = Smilacae. l. o.

Tultengés = Hypertrophia.

Tumenol, Spiegel dr. által a petroleumból előállított. sulfonvegyület, mely oly módon készül, hogy petroleumból *NaOH*-dal a creosotokat és savakat, 70%-os kénsavval pedig a bázisokat és pyrrolvegyeket eltávolítják s az így nyert tiszta olajat tömény-kénsavval sulfonisálják, midőn sötétszínű savszörp keletkezik, melyet kimosnak s aetherrel kivonnak. Sötétszínű, vízben oldódó folyadék, antisepticum. Főleg eczemák beszárítására alkalmas a következő formában: Rp. Tumenoli 5·0 Aetheris sulf. Spir. vini conc. Glycerini aa 15. D. S. Ecsetelésre.

Tumor = Daganat, l. Dag.

Turbinulae santonini = Giliszta csigák.

Turhamirigy = Hypophysis. l. o.

Turiones = törügy, gemma; turiones pini = fenyőrügy; turiones populi = gemmae populi.

Turmalin, hatszöges rendszerben jegecedő, bonyolódott összetételű szilikát ásvány, melyben főkép kalium, natrium, lithium, calcium, magnésium, vas képezik a bázist, jellemző még aluminium, bor sótt fluortartalma is. Barna, zöld vékony lemezben átlátszó; melegítve sarki villamosságot mutat, vékony lemezén átbocsájtott fény polarisáltatik, minélfogva

Turmalinfogó néven két ily, a főtengely irányában csiszolt turmalinlemez mint sarkító műszer használtatik. l. Fénysarkítás.

Turnbull-kék. ferro-ferricyanid. l. o.

Turpethum, ipomea turpethum, a szulkafélék családjába tartozó növény Kelet-Indiában, melynek gyökere régebben a jalapa helyett használtatott. Tartalmaz undorító izü gyantát 4% és kevés illó-olajat.

Turpethum minerale = Hydrargyrum subsulfuricum flavum. l. Hydrarg. sulfuricum.

Tussilago farfara, l. Farfara.

Tussis = Köhögés.

Tussis convulsiva, pertussis, görcsös köhögés, számarköhögés, fertőző ragályos betegség, melynek valószínű okozója egy microba, mely belehelés útján terjed s a köhögésnek rohamokban minden váladék nélkül való fellépésében nyilvánul.

A tussis convulsiva eleinte hurutos lefolyású tünetekkel kezdődik, majd 10—14 nap múlva ideges, görcsös köhögés lép fel.

A számarköhögés gyógyításánál csupán a légváltogatás jöhet tekintetbe; dicsérik a chinint, a csillapítókat mint bróm-sók, morphium, azonkívül a naphthalingőzők belehelését.

Tussol = Antipyrinum amygdalinicum.

Tutia, cadmia fornacum, nihilum griseum, a pléh hutákban gyűjtött zincum carbonicumot és zincum oxydatumot tartalmazó termény. Szürke, kemény, porrátorhelő lemezekben fordul elő. Régebben a zincum oxydatum helyett használták,

Tutia praeparata = Zincum carbonicum purum.

Tüdő, pulmo, pneumon. a szárazföldi állatok lélekző szerve. mely hártvás tömlőt képez, áúsan ellátva hajszál-vérerekkel. A szájüreg hátsó részén a gégefővel veszi kezdetét, mely a mellüregben villaalakúan két hörgre (bronchus) oszlik, melyek ismét számtalan apró, ágalku hörgöcskékre oszlanak s legfinomabb elágazásuk a tüdőhólyagocskákban végződik, ezek falában ágaznak el a hajszáledények. A tüdőben megy végbe a vérnek oxigénnel való ellátása s a szervezet oxigénfelvétele. l. Égés.

Tüdőfü = Pulmonaria.

Tüdőgyuladás = Pneumonia.

Tüdőhurut, l. Bronchitis.

Tüdővész, phthisis pulmonum, hectica. a tüdőnek tuberculosus megbetegedése, mely a Koch-féle tüdővész bacillusa által okozatik s a tüdőnek, eleinte hurutos, majd gümős megbetegedésében, elhalásában nyilvánul, miket a különböző nehéz tünetek egész sora kísér, végtére a széteső szövetek s véresek általános erőtlenséget s a megszabadító halált hozzák. l. Tuberculosis.

Tüdővizenyő, oedema pulmonum, az alveolusokban és a finom légutakban meggyülemelő savós beszűrődés, mely lehet gyuladással, vagy beszűrődéssel okozatu.

Tüdősugorodás, l. Cirrhosis.

Tükörfolyadék, l. Amalgama.

Tünet, l. Symptoma.

Tüsszentés, a lélekző izmok reflex működése által kiváltott heves kilégzés az orron keresztül, melyet az orr nyákhártyáinak idegizgalma okoz.

Tüsszentető szerek, l. Sternutatoria remedia.

Tüsző = Follicula.

Tyloma, tylosis = bőrkérgesedés, l. Clavus.

Tympanites = a levegő felhalmozódása a hashártya üregében.

Typhus, hagymáz, heveny fertőző bántalom, mely súlyos agyi bántalmakkal jár, idegláznak is nevezik. A typhusnak háromféle alakja ismeretes: *küteges v. exanthematicus typhus*, melynek keletkezését s terjedését elősegítik a hiányos táplálkozás, teltömött lakások (éhtyphus) s kanyarószerű kiütések által jellegzetetik, a láz, $40=41^{\circ}\text{C}$; *hasihagymáz v. typhus abdominalis*, ez a vékonybelekben az Ebert-féle typhusbacillusok által okoztatik s a belek elfekélyesedésében s az ezt követő súlyos tünetekben nyilvánul; a fekélyek a belet át is furhatják miáltal bélátfúródás és hashártyalob áll be. A hasi hagymáz terjedését az ivóvíz mozdilja elő, tünetei: borzongás, étvágytalanság, főfájás, lépnagyobbodás, $40-41^{\circ}$ -u láz, a 2-ik hét végefelé a mellen és hason szorványos kiütések lépnek fel. A typhus harmadik alakja *az u. n. fejtyphus*, mely szintén fertőzés által okoztatik. A typhus kezelése tüneti. A fejtyphus felismerésére a vizeletnek bilirubin tartalma nyújt támpontot. I. Hugyvizsgálat.

Tyralin = Mauvein.

Tyrosin, amydohydrocumarinsav, para-oxyphenylamidopropionsav: $\text{C}_6\text{H}_4.\text{OH}.\text{C}_2\text{H}_3.(\text{NH}_2).\text{CO}.\text{OH}$, a kóros szervezetben a hasnyálmirigyből képződő vegyület, képződik a fehérnye és szaruanyagok elbomlása alkalmával s a régi sajtban; előállítható a pancreasnedvből, ha azt kénsavval főzzük a biuretpróba mutatkozásáig, majd az oldatot barytvízzel neutralisáljuk s bepároljuk, midőn először a tyrosin fog kijegecedni.

Tyrosin = Sajtos elfajulás.

Tyrotoxin = Sajtméreg. I. o.

Tyúkszem = Clavus. I. o; tyúkszemtapasz = Empl. sapon salicylicum.

U

U = az uranium chemiai jele.

Uabain, Ouabain: $C_{20}H_{46}O_{12} \cdot H_2O$, az apocynumfélék családjába tartozó Wobayo fa vizes kivonatának glycosidája, mely fehér, igen keserű ízű jegeczeket képez; a somaliak nyilmérgeknek nagyrésze uabainból áll. Az uabain vízben, alkoholban oldódik, az oldat a polaros fény síkját [$\alpha = -32^\circ$] értékben balra fordítja.

Ulcercatio = fekélyesedés. I. Fekély.

Ulcus = fekély; *ulcus molle* = lágyfekély a szeméremtesten úgy férfiaknál mint nőknél, mely fertőzés útján keletkezik, ha a kórokozó bacteriumok a nemzőszervek megsértett nyákhártyáiba bejutnak s abban kóros elváltozásokat, gennyesedést, fekélyesedést okoznak (schanker), mely fekélyen át bujakkórt (syphilis) okozó bacteriumok jutnak a szervezetbe. Gyógykezélése szigorúan antisepticus, p. o. higanyoxydos kenőccsel, sublimatoldattal való kezelés, kiegészítés.

Ulexin: $C_{11}H_{14}N_2O$, a cytisinnel identicus vegyület, mely az *ulex europea* (papilionaceae) alcaloidáját képezi; chloroformmal kivonható, igen nedvszívó jegeczeket képez. Diureticum, a strychninnek ellenszere.

Ulmaria = *Spirea ulmaria*. I. o.

Ulmarsav = Salicylaldehyd.

Ulmus campestris, mezei szilfa, a csalánképtűek közé tartozó, a mérsékelt őv alatt tenyésző fa, melynek kérge a brit, francia és amerikai gykvek. szerint hivatalos volt. A tavaszkor lefejtett kéreg megszáradás után lapos, sárgás darabokban fordul elő, melyről a pararéteg le van kaparva. Tartalmaz 3% tannint, 2% nyálkát, kevés keményítőt. Régebben mint vérátváltoztató szert főzet alakjában a sarsaparilla helyett alkalmazták. Obsolet.

Ultramarin, azurkék színű festék, melyet úgy nyernek, hogy porcellánanyag, víztelen Na_2CO_3 , kén és faszén elegyét óvatosan hevítik, de mint természetes ásvány is előfordul s lazurkő

(lapis lasuli) név alatt ismeretes silicátot képez. Csupán festékgyártásra alkalmazzák.

Ultramarinsárga = Baryum chromicum: $Ba Cr O_4$.

Ultraviola sugarak, a Nap szinképében a violán túl levő, rendes körülmények között nem látható, intenzív kémiai hatású fénysugarak, melyek láthatók lesznek, ha a spectrum többi részét elfödjük. I. Spectralanalysis.

Umbella = Ernyő. I. o.

Umbelliferae = Ernyősek. I. o.

Umbelliferon, oxycumarin: $OH. C_6 H_3. O. CO. CH. CH$, a cortex mezereiben, a különböző ernyősvirágok gyántáiban, mint a galbanumban, asa foetidában előforduló anhydrosav, mely syntheticus módon a resorcinnak almasavval való condensatiója útján állítható elő. Szin-, szag- és íz nélküli jegeczek, alkoholban oldódnak. I. Galbanum. Asa foetida.

Uncaria gambir, I. Catechu gambir.

Unrawatti, oomra-Watti, nyugatindiai gummiféleség, a gummi arabicummal megegyezik.

Uncia, obon, régi római mérték, mely szóról-szóra $\frac{1}{12}$ r. jelent; 1 uncia = $\frac{1}{12}$ font, tartalmazott 480 grant vagy 8 drachmát, megfelel 36.001 grammnak.

Uncumo-como. I. Panna-panna.

Undecan, nonylmethylceon: $C_{11} H_{24}$, a spir. formicarumnak hanygyákból való készítésénél képződő melléktermény.

Undecylen: $C_{11} H_{22}$, az olefinsorozatba tartozó szénhydrogén, mely a calciumszappanok lepárlásánál képződik; az undecylensav: $C_8 H_{17}. CO: CH. CO. OH$ mint glycerid a ricinusolajban fordul elő.

Undulatiós elmélet, hullámelmélet a fény mibenlétét illetőleg. I. Fény.

Ungnadia speciosa Endl. a sapindaceák családjába tartozó, Mexicóban, Texasban tenyésző fa, melynek magvai zsiros olajat tartalmaznak, mely olaj a mandolaolajhoz hasonló s 78% olein mellett 22% palmitint és stearint tartalmaz.

Unguentum, unguinum (az ungo = kenek szóból) = kenőcs; külső használatra szánt puha állományú zsírkeverékek viaszból, olajból, zsírokból stb. összeolvasztva, melyekhez azonkívül hatóanyag gyantát gyánták, növényi porok, kivonatok, oldatok lehetnek keverve s így előállításuk is különböző módon történik, mely módozatok az egyes kenőcsöknél lesznek tárgyalva. A kenőcsök készítésénél követendő általános szabályok ezek lehetnek: Csakis azon alkatrészek olvasztassanak együtt, melyek egyforma olvadási ponttal bírnak s egymással keverednek, tehát p. o. a nehezebben olvadó gyanták, gummiresinák külön olvasztandók fel s ugy adandók hozzá folytonos keverés közben a félig kihűlt kenőcsmassához. A kenőcsöket megolvadás után mindig megsűrjük s folytonos keveréssel hűtjük ki, időnkint a pistillusról s a mozsár oldaláról a megfagyott kenő-

csőt lekaparva s jól elnyomkodva; a fehér kenőcsöket teljes kihülés után jól fölkararjuk, hogy egyenletes masszájuk s szép fényük legyen, a színes kenőcsöket azonban subogálni nem szabad, mivel színük törött lesz, hanem félig kihülés után az edényükbe kell azokat önteni. Ha a kenőcsökhöz növényi vagy ásványi eredetű hatóanyagok kevertetnek, azokat előbb a kenőcsmassza egy kis részével jól eldörzsöljük vagy valamely közömbös oldószerben feloldjuk s úgy keverjük el az egész masszával.

Unguentum absorbens Scotti, modificato ung. hydrargyri composit. l. o.

Unguentum acetatis plumbi = Ung. plumbi acetici.

Unguentum acre, ung. ad fonticulos, ung. cantharidum: Rp. cerae flavae, Tereb. commun. aa 50. Axungiae porci 300, colliquesfactis collatisque admisce: Pulv. cantharidum 100, et digere balnei aquae per duas horas, tum ad refrigeratum usque agita. Vesicans kenőcs.

Unguentum aegyptiacum = Oxymel aeruginis.

Unguentum aeruginis, ung. aegyptiacum compositum: Rp. Emplastri cerussae 20, Resinae pini 3. Olei olivar. 40, Cerae flav. 10. Leni calore liquatis immisce Cupri acetici pulv. 3. Olivani pulv. 10. Az állatorvosi gyakorlatban renyhe külemű sebekre alkalmazzák.

Unguentum album camphoratum = Ung. cerussae camph.

Unguentum album simplex = Ung. cerussae.

Unguentum althaeae, ung. citrinum seu flavum, mályvair: Rp. Resinae pini 200, coque ad consumptionem humidam, dein adde Cerae flavae 200, Axungiae 1500, Tereb. commun. 100, Pulv. curcumae gross. 50, mixta Spiritus vini 50. Iterum ad consumptionem humidam coque, sub finem cola et ad semirefrigerationem agita. Mint enyhe izgató szert alkalmazzák tályogok megkelesztésére, renyhe külemű fekélyekre, sebekre.

Unguentum anglicum: Rp. Hydrarg. bijod. rubri 1. Axungiae porci 10. Misce.

Unguentum Arcei = Ung. elemi. l. o.

Unguentum aromaticum, unguent. nervinum, unguentum rosmarini compositum, innyújtó zsír, ineresztő popium, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Hb. absinthi 62½, Spir. vini dilut. 125, ad pultem redactas digere per horas tres, dein ad consumptionem humidam coque, cola et adde Cerae flavae 125; liquefactis et semirefrigeratis admisce Olei lauri 62½, Olei juniperi, — menthae, — rosmarini, — lavandulae aa 5. Misce Mint enyhe elvonórészt használják rheumánál. Absint helyet festésre a chlorophyl használható a következő formula szerint: Rp. Cerae flavae, Sebi ovili aa 300, Vaselini flavi 2700, Chlorophylli qu. s. colliquesfactis collatisque et semirefrigeratis admisce Olei lauri 300, Olei juniperi, — lavandulae, — rosmarini, — menthae aa 5. Midőn a kenőcs fagyini kezd, az edényébe öntendő.

Unguentum Autenriethi, ung. tartari emetici seu tartari stibiati, hánytató-borkő kenőcs, a magy. II. gykv. szerint hevenyében készül 1 r. hánytatóborkőporból és 4 r. disznózsirból. Mint erős elvonószert alkalmazzák főleg a szem gyuladós megbetegedéseinél; gennyes hólyagot húz. I. Kalium stibiato-tartaricum.

Unguentum basiliconis seu basilicum, ung. tetrapharmacum, ung. picis empyreumaticum, fekete balzsamir, régi gykvek előirata: Rp. Resinae pini 200, coque ad humiditatem consumptionem. dein adde Picis navalis, Cerae flavae. Tereb. commun. Sebi ovilis aa 200, Olei sesami 400, Leni igne colliquefiant et colata sub continua agitatione refrigescant.

Unguentum belladonnae seu atropiae, Rp. Folior. belladonn. consciss. Aquae dest. s. aa 100, mixtis coque ad consumptionem humiditatis cum Cerae flavae 50, Axungiae porci 450. Exprimendo colla et ad refrigerationem usque agita. Fájdalomsillapító.

Unguentum benzoini = Adeps benzoatus.

Unguentum cacao = Ung. pomadinum, ung. rosatum.

Unguentum calendulae, simili modo paratur e floribus calendulae, sicut ung. belladonnae. Mint enyhe izgatót alkalmazták rákos fekélyekre.

Unguentum camphoratum = Ung. cerussae camphoratum.

Unguentum cantharidum, ung. acre, ung. vesicans. I. Ung. acre.

Unguentum carminativum, szélzsir = Ung. aromaticum.

Unguentum cepis, hagyma-ir = Unguentum domesticum I. o.

Unguentum cerussae, ung. album, ung. plumbi carbonici, ceratum cerussae, fehér plajbász ir, ólomfehér ir, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Pulv. plumbi carbonici 120, contere exactissime in pulvem homogenam cum Axungiae 100, dein admisce Adipis suilli 100, cum Empl. diachyl. simpl. 40, leni calore liquefacta; continue agita ad refrigerationem. I. Plumb. carbonicum.

Unguentum cerussae camphoratum, a német, gykv szerint 100 r. ung. cerussae-ből és 5 r. camphorból készül; a camphort előbb kevés olajjal elkeverve oldjuk. Enyhe izgató és szárító kenőcs.

Unguentum cosmeticum, arczkenőcs. I. Margit-crème, Spitzer kenőcs, Schihulsky-kenőcs,

Unguentum diachylon Dr. Hebrae, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Empl. diachyl. simpl. rec. parati 100, emplastro liquido adde Olei sesami 100, Olei lavendulae 5. Agita in unguentum molle. I. Empl. diachylon. s.

Unguentum digestivum, ung. terebinth, composit, emésztő kenőcs, a német és francia gykv. szerint 1) 32. velencei terpentin, 4 r. tojássárgája, 1 r. myrrha, 1 r. aloe, 8 r. faolaj keveréke. Kiszolgálás előtt mindig felkeverendő. 2.) 4 r. velencei terpentin, 2 r. tojássárgája, 1 r. faolaj. Rennyhe külemű feké-

lyekre mint izgatót adták. 3.) Rp. Axungiae 2000, Sebi bovini 1000, Terebinth. com. 500.

Unguentum digestivum, cum styrace, az unguent. digestive anime, a francia gykv. szerint egyenlő mennyiségű styraxból és ung. digestivumból készül,

Unguentum digitalis, a német II. gykv. szerint 1 r. extr. digitalisból és 9 r. ung. simplexből készül; készíthető folia digitalisból oly módon, mint az ung. belladonnae.

Unguentum domesticum, ung. de cepis, házi-ir hagymával: Rp. Bulbi cepaerasi N° 8, coque cum Cerae albae gr. 8 coque dum massa homogena fit, dein admise Sapon. domest. ras. 400, Mellis crudi 1680, Aqae commun. 150, coque dum colorem fuscum induit, dein adde Camphorae pulv. 35. Misc. Másik előírás: Bulbi cepae ras, gr. 100, Axungiae porci 200, coque ad consumptionem humidi, tum exprime et adde: Cerae flavae, Sebi ovis aa 100, liquatis collatisque coque cum Mellis depurati, Pulv: sapon. venet. aa 100, ad refrigerationem agita.

Unguentum elemi, unguentum vel balsamum Arcei, unguentum amyridis elemiferae, régi gykvek szerint különböző compositiók szerint készült, a német és belga gykvek s az osztr. V. gykv. szerint: Rp. Elemi, Terebinthinae comm. aa 100, Sebi ovis 150, Axungiae porci 75. Colliquefactis colatur et ad refrigerationem agitur. Mint izgató kenőcsöt enyhén győgyuló sebekre adták.

Unguentum emolliens, ung. refrigerans, ung. leniens, ung. cetacei, coldcream, creme coeleste, lágyító ir, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Cerae albae 10, Cetacei 20, Olei amygdalar. dulc. 80. Lenissime liquefiant et penius refrigerata agita lege arte in massam albissimam; cui intime admisce Aque rosarum 20. A kihűlésig kevert ung. emolliens nem oly szép fehér mint a subogált; ha a rózsavizzel jól elkevert kenőcshez még 5 gr. olajat keverünk, szép fényt is kap, mely állandóan megmarad. A cera alba okozza azt, hogy eme kenőcs hamar megavasodik, azért cosmetikai czélokra a következő előírások is használhatók: Rp. Olei eccois 92.5, Aquae rosar. 7.5, Boracis venet. 0.25, Olei rosar. gutt. V. Vagy: Rp. Vaselini albi 375, Cerae albae Cetacei aa 50. Colliquefactis et ad refrigerationem subactis admisce Aquae rosar. 100. Misc.

Unguentum flavum = Ung. althaeae.

Unguentum gallae, gubacskenőcs, az angol s amerikai gykv. szerint 1 : 6 arányban készül pulv. gallar. és ung. simplexel. Végbélbeli viszércsomók eloszlatására használják. Ha a csomók fájdalmasak, a fenti kenőcs 15 grammjához még 1 gr. opiumot kevernek.

Unguentum glycerini, glycerincream, a különböző gykvek szerint különböző anyagokkal készül: a magy. I. gykv. szerint: Rp. Amyli pulv. 4, Glycerini 60. Vase porcellaneo sub agitatione continua coque, dum pellucidum fit. A magy. II. gykv. szerint:

Rp. Pulv. tragacanthae 1, Spiritus conc. 5, admisce Glycerini 49. Calefiant in balneo aquae sub agitatione continua ad solutionem perfectam. Igen kemény massa, sokkal szebb a német III. gykv. készítménye: Rp. Amyli pulv. 50, contere cum Aquae dest. s. 100, admisce Glycerini 500. Ad consistentiam unguenti coque, dum pellucidum fit. Valamily illattal megszagosítandó. Nagyon szép massa a következő készítmény is: Rp. Amyli pulv. 3. Glycerini 147. Calefiant sub agitatione continua ad perfectam solutionem.

Unguentum gynocardiae seu ginocardicum: Rp. Olei gynocard. 1. Vaselini 3. Mint elvonó szert használják rheumánál.

Unguentum Helmundi = Ung. narcolico-balsamicum Helm.

Unguentum hydrargyri cinereum, ung. cinereum, ung. mercuriale, ung. neapolitanum, pomatum hydrargyrosum, szürke higanykenőcs A magy. II. gykv. szerint: Rp. Hydrargyri 300, Sebi ovis 150, Axungiae porci 450. Sebum cum axungia leni calore colliquefactum cola. Cum unguenti hujus refrigerati grbus 100 tere hydrargyrum particulatim eo modo, ut novam particulatam nonnisi tunc addas, si prior penitus extincta fuerit. A higanynak gyors eloszródását elérhetjük oly módon, hogy a higanyra kevés chloroformot, alcoholt vagy decoct. rad. saponariaet öntünk s a kenőcsöt azzal együtt keverjük. Lanolinnal, resorbinnal 2—3 óra alatt már jól eloszródott higanykenőcsöt nyerünk. A magy. II. gykv. higanykenőcse $33\frac{1}{3}\%$ -os, hasonló ehhez a német készítmény. míg a francia, belga, orosz, amerikai gykvek készítménye 50%-os. Alkalmazzák főleg bujakór-nál a hydrargyrum javallatai alapján. L. o.

Unguentum hydrargyri citrinum = Ung. hydrargyri nitrici.

Unguentum hydrargyri compositum, ung. absorbens Scotti, az angol gykv. szerint: Rp. ung. hydrargyri p. 4. Olei sesami, Cerae flavae aa 2, Camphorae p. 1. Üszkösödő sebeknél, renyhe külemü daganatoknál kitűnő hatása.

Unguentum hydrargyri fortius, az osztr. V. gykv. szerint: Rp. Hydrargyri 50. Olei cacao, Axungiae porci aa 25. Tere ad perfectam hydrargyri extinctionem.

Unguentum hydrargyri mitius, az osztr. V. gykv. szerint: Rp. Hydrargyri, Sebi, Axungiae porci aa 500, tere ad perfectam hydrargyri extinctionem, dein admisce Axungiae liquefactae et semirefrigeratae 1000, Sub continua agitatione refrigerescant. Eme készítményt nevezi a jelzett gykv. ung. neapolitanumnak, míg a mi gykvünk az erősebb készítmény megnevezésére használja azt. A köz- (és nem köz-) nép húsárzsir, tetűzsir, mercuriom zsir nevek alatt kéri s parasifák ellen használja.

Unguentum hydrargyri nitrici, ung. hydrarg. citrinum, adeps nitrati hydrargyri medicatus, balsamum mercuriale, unguentum supernitratis hydrargyri, az osztrák V. s a régibb angol, francia, belga s amerikai gykvek szerint volt hivatalos: Rp. Hydrargyri 105, solve ope caloris Acidin itrici diluti 210, sub conti-

nua agitatione ingere in Axungiae porcinae liquatae et semirefrigeratae gr. 1260. Massam semifluidam in capsulas papyraceas effunde. Eme készítmódnál $Hg(NH_2)_2$, azonkívül az N_2O_3 behatására a zsíról elaidin s egy veres, nyulós anyag keletkezik; a kenőcs citromsárga, vajszerű s NO_2 szagu. Alkalmazták porrigó s más bőrbajoknál mint izgatót.

Unguentum hydrargyri rubrum, ung. ophthalmicum, ung. hydrargyri oxydati, a német II. gykv. szerint: Rp. Olei amygdalar. dulc. 30, Cerae flav. 19, colliquefactis semirefrigeratisque tere Hydr. oxydati rubri 1. Kézi eladásra a következő készítmény használtatik: Rp. Vaselini flavi 500, Cerae flavae 150, Hydr. oxydati rubri, cinnabaris factic. pulv. aa 10. Misce.

Unguentum hydrargyri subchloridi angol gykv.: Rp Calomelanos 2. Adipis suilli 10. Misce.

Unguentum hyosциami, paretur e herba hyosциami conscissa, sicut unguentum belladonnae.

Unguentum Jasseri: Rp. Olei lauri expressi 100, Ung. sulf. citrini 300. Misce.

Unguentum jodatum, jódkenőcs, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Trae jodinae partem 1. Ung. simplicis partes 9. Misce; extempore parandum. Mint oszlató szer használják a tinct. jodi javallatai alapján.

Unguentum jodatum cum kalio jodato, pomatum cum jodureto potassico jodurató;

Pharmacopoea	Jod.	Kal. jod.	Axungia
Angol	4	4	50
Francia	1	5	40
Amerikai	20	4	480

Mint oszlató szer főleg ízületi csúznál használják a jódk javallatai alapján. L. Jod.

Unguentum jodureti potassici = Unguentum kalii jodati.

Unguentum juniperi, fenyő-ir, az osztr. V. gykv. szerint: Rp. Bacc. juniperi 250; contusa et aqua humectata coque cum Axungiae porci 500 ad consumptionem humidi; exprime et adde Cerae flav. 80, semirefrigeratis Olei juniperi 20. Misce. Enyhe bőrizgató szer.

Unguentum kalii jodati, ung. jodureti potassici, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Kalii jodati p. 1. in Aquae dest. p. 1. soluti, admisce Ung. simpl. p. 8. Extempore parandum. Oszlató szer.

Unguentum lauri, babérszir, szélzsir: Rp. Cerae flavae 100, Axung. porci, Olei lauri aa 200. Liqualis agita ad semirefrigerationem usque.

Unguentum leniens = Ung. emolliens.

Unguentum lithargyri = Ung. plumbi acetici.

Unguentum macidis, az osztr. V. gykv. szerint: Rp. Macidis cum spiritu vini in pullem contusae 100, coque ad consumptionem humidi cum Cerae flavae 50, Medullae ossium 450; semirefrigeratis adde Olei macidis 10. Mint hajnövesztő pomadét használgák.

Unguentum majoranae, paretur e herba majoranae sicut ung. belladonnae; enyhe izgató szer, az ung. aromaticummal megegyez.

Unguentum mezerei, ung. epispasticum, ung. rubefaciens, az osztr. V. gykv. szerint: Rp. Extracti mezerei 5, Ung. simpl. 40. Misce in unguentum. Bőrveresítő elvonó szer.

Unguentum narcotico-halsamicum Hellmundi: Rp. Plumbi acetici cryst. pulv. 1:50 Extr. conii, Aquae dest. aa 5. Mixtis adde Ung. simplicis 40, Trae opii compos 1. Misce. Főleg lobosodásra, orbánczra, fagydagاناتokra használgák.

Unguentum nervinum = Ung. aromaticum.

Unguentum olibani Becianum, ung. Du Bec: Rp. Ung. basilic. 50, Picis nigrae 10, Olibani 2:50. Misce. Enyhe izgató szer renyhe külemű sebekre.

Unguentum ophthalmicum, l. Ung. hydrargyri rubri.

Unguentum opiátum, ung. opii, Rp. Extr. opi, Aquae dest. aa 1. Solutis admisce Ung. simpl. 20. Misce. Fájdalomcsillapító.

Unguentum oxygenatum, ung. causticum: Rp. Axungiae porci 100, colliquesfactis admisce Acidi nitrici conc. 10. Misce extempore. Maró szer főleg állatgyógyászatban.

Unguentum Pagenstecheri: Rp. Hydrarg. oxydat. flav. 1, Ung. emoll. 30. Misce. Gennyes sebekre mint antisepticum és antiphlogisticum használgatik.

Unguentum paraffini, vaselinum germanicum: Rp. Ceresini albi 1000, Olei paraffini albi 4000. Liquefactis ad refrigerationem usque agita. Eme készítményt mint német fehér vaselint hozzák forgalomba, azonban kásás kinézésű, porhanyós masszával elüt a valódi, homogén, nyúlós vaselintől, mely itatóspapirba teljesen felszívódik, míg az ung. paraffini szilárd ceresinjegeczeket hagy vissza. Kenőcsalapmassa, l. Vaselina.

Unguentum pedicularum = Unguentum sabadillae.

Unguentum ad phthyriasim = Ung. sabadillae.

Unguentum picis liquidae, pomatum cum pice navali, a francia és amerikai gykv. szerint 1 rész kátrányból és 3 rész zsiradékból készül. Alkalmazzák mint parasiticidumot és mint izgató kenőcsöt renyhe lefolyásu bőrbántalmaknál.

Unguentum pernionum, fagykenőcs: Rp. Acidi tannici 2, Plumbi acetici bas. soluti 5, contere intime et admisce Balsami peruviani, Ung. paraffini aa 90. L. Congelatio.

Unguentum plumbi acetici, ung. lithargyri ung. saturninum, ung. acetositatis plumbi, ung. tripharmacum nutritum, sapo antiphlogisticus, pomatum antitherpeticum, linimentum univer-

sale, butyrum saturni, ung. Goulardi, ólomzsir, ezüsttányérszir, gelét ír; a magy. II. gykv. szerint: Rp. Axungiae porci 240, Cerae albae 80. Colliquefacta et refrigerata agita l. a. in mas-sam albisimam, dein adde Plumbi acetici cryst. 5, solutum Aquae dest. s. 16. Miscé. Vasspatulával nem szabad belenyulni, mivel azt megtámadja. Idővel megsárgul a zsírok elbomlása folytán, minélfogva a német II. gykv. eme készítményt sárga viaszszal készítetté. Főleg zúzódásokra, égetett sebekre, fagyda-ganatokra mint adstringens szert használják. L. Plumb. aceticum.

Unguentum plumbi jodidi, ung. jodureti saturnini: Rp. Plumbi jodati p. 1. Ung. simpl. p. 7. Miscé, l. Plumbum jodat.

Unguentum plumbi tannici, unguentum ad decubitum, pa-rathyrma ad decubitum, ung. plumbi scytodephicum, ung. plumbi quercinum, fölfekvésre való kenőcs, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Acidi tannici 1, Plumbi acet. basici solut. 2, Con-tere intime et admisce Vaselini flavi 17. Extempore parandum. L. Plumbum tannicum.

Unguentum pomadinum, ung. rosatum, pomade (l. o.) Rp. Ol cacao. 30, Ol. sesami 60, Cerae albae 10. Liquefactis et inter refrigerationem ade Bals. peruviani 3, Olei millefleur 8, Olei rosar. guttas 3. Egyszerűbb: Rp. Cerae albae 600, Axun-giae 2400, liquefactis sub continua agitatione adde Aquae rosa-rum 200, Olei odorati qu. s.

Unguentum pomadinum chinae: Rp. Ung. pomadini l. dosim, admisce Extr. chinae succirubrae 2, solutum in aqua.

Unguentum pomadinum flavum, sárga pomade: Rp. Axun-giae porci 300. Butyr. cacao Cerae albae aa 50, Pulv. curcumae 10, digere calore balnei aquae per horam, tum colla et ad semirefrigerationem usque agita, interdum odora.

Unguentum pomadinum populi = Unguentum populi.

Unguentum pomadinum roseum: Rp. Alcannini 0.10 Cerae flavae 10, Axungiae porci 200, colliquefactis collatisque adde ad semirefrigerationem Olei odorati qu. s.

Unguentum pomadinum viride = Ung. pomadinum populi.

Ung. populi, ung. gemmarum populi, ung. pomadinum po-puli, nyárfarügy pomade, az osztr. V. gykv. szerint: Rp. Gem-marum populi contus. recent. Cerae flavae aa 100, Axungiae porci 2000, digere calore balnei aquae fervidae per horam, dum exprime et admisce chlorophylli 10, Olei cariophyllor — cassiae, — lavandulae aa 1, — bergamottae — citri aa 5. Ad semi-refrigerationem usque agita. Egyszerűbb: Rp. Vaselini flavi 1000, Cerae flavae 200, colliquefactis adde chlorophylli qu. s. Olei citri — bergamottae aa 10. L. Populus, Gemmae populi. Alkal-mazták kötésekhöz mint enyhítő szert, ma csak haját kenni használják.

Unguentum potassii jodidi = Ung. kalii jodati.

Unguentum refrigerans = Ung. emolliens.

Unguentum resinae, ceratum resinae, a brit. gykv. szerint:

Rp. Colophonii 2, Cerae flave 1. Ung. simplic. 4. Renyhe külemű fekélyekre mint izgatót használják.

Unguentum resolvens Geuneau de Mussy: Rp. Pulv. camphorae 10, Pulv. ammonii chlorati 20, trituando misce cum Axungiae porci 40. Izgató.

Unguetum rosatum, ung. cacao, ung. pomadin. alb. pharm. hung. II. Rp. Olei cacao 20, Olei sesami 40, Aquae rosarum 10. paretur sicut unguentum emolliens.

Unguentum rubefaciens = Unguent. mezerei.

Unguentum sabadillae, unguent. contra pediculos, ung. ad phtiriasim, tetűzsir, kapuczinus zsir, koponya zsir, kukulini zsir, (régebben coculus magvakkal készítették). A magy. II. gykv. szerint: Rp. Unguenti simplicis 200, leni calore liquatis adde Pulv. fruct. sabadillae 50, sub fine agitatione adde Olei lavandulae 2. L. Sabadilla.

Unguentum sabiniae, paretur e frondibus sabiniae conscissis ut ung. belladonnae; izgató kenőcs renyhe külemű fekélyekre.

Unguentum santali rubri: Rp. Pulv. ligni santali 125, Olei camphorati 30, commixtis adde miscellam liquatam collatamque paratam e Cerae flavae 250, Ax. porci 1000; ad refrigerationem agita.

Unguentum Saturni = Ung. plumbi acetici.

Unguentum ad scabiem, rüh kenőcs, I. Ung. sulfuratum.

Unguentum Scotti = Ung. hydrargyri compositum.

Unguentum simplex, egyszerű ir. a magy. II. gykv. szerint: Rp. Axungiae porci 100, Cerae albae 25. Lenissime liquata et colata refrigerent sub agitatione continua. Közönbős bevonó és vívőszér, alapanyagul használható hármily kenőcshöz.

Unguentum spermatis ceti = Ung. emolliens.

Unguentum styracis: Rp. Colophonii Cerae flavae aa 100, Elemi, Olei sesami aa 150; colliquefactis semirefrigeratisque sub continua agitatione admisce Styracis liquidae 100. Rüh ellen vagy renyhe külemű sebekre alkalmazzák.

Unguentum subacetatis cupri = Oxytel aeruginis.

Unguentum subacetositis plumbi = Ung. plumbi acetici.

Unguentum subcarbonatis plumbi = Ung. cerussae.

Unguentum sulfuratum, ung. ad scabiem seu ung. antipso-ricum, kénes ir. rüh zsir, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Sulfuris-sublimati 60, Pulv. cretae albae 40, intime mixta contere cum Saponis kalini ven. 120, Axungiae porci 80, Cerae flav. 40, leni calore liquefactis et sub fine admisce Picis liquidae 60. Egyenletes masszát kapunk, ha a kén és kréapor elegyét a pixszel keverjük el s a félig kihűlt masszát lassanként adjuk hozzá. Külsőleg rüh ellen kiváló hatása, mivel a szappan a hámréteget megduzzasztván, ezzel a kénnel az atkához, a kátránynak a bőr alsóbb szöveteihez való bejutását teszi lehetővé.

Unguentum sulfuratum citrinum, unguentum ad scabiem simplex, az osztr. V. gykv. szerint: Rp. Sulf. sublimati, Pulv.

zinci sulfurici aa 250, optime contrita misceantur cum Cerae flavae 500, Axungiae 2000, antea liquatis et agitetur ad refrigerationem usque.

Unguentum sulfuratum compositum, ung. antipsoricum Jaseri, pomatum sulfuris anglicum: Rp. Sulfur. sublim. part. 2. Kali carbonici pulv. partem 1. Axungiae partes 8. Misce.

Unguentum tartari emetici = Ung. Autenriethi.

Unguentum terebinthinae = Ung. digestivum.

Unguentum terebinthinae, composit. ung. digestivum aloeticum: Rp. Terebinth. laricinae 60, vitell. ovar. N° II. exacte mixtis adde Ung. basilici 60. Pulv. aloes lucid. 2. Misce. Izzató.

Unguentum tetrpharmacum = Ung. basilicum.

Unguentum tripharmacum = Ung. plumbi acetici.

Unguenti turpethi mineralis, ung. sulfatis hydrargyri: Rp. Turpethi mineral, pulv. 1. Axungiae porci 8. Misce. Marószereves sebekre.

Unguentum tutiae, ung. lapid. calaminaris, ung. carbonatis zinci, ung. diaponpholigos, ung. nihili ad oculos, collyrium nihili, semmi ir: Rp. Camphorae 1, Tutiae praeparat, 15, optime contritis admisce Cerae alb. 40, Axungiae porci 160. Agitentur ad refrigerationem usque.

Unguentum vesicans = Ung. cantharidum.

Unguentum vermifugum: Rp. Cerae flavae 25, Olei habacuccini 75. Leni calore colliquefacta agita ad semirefrigerationem usque.

Unguentum Wilkinsoni: Rp. Flor. sulfuris Olei rusci (vel Picis liquidae) aa 30, Sapon. domest. Adipis suilli aa 60 Cretae laevigatae 20. M. f. ung. Külsőleg rüh és psoriasis ellen.

Unguentum Wilsoni, ung. zinci compositum: Rp. Benzoes pulverati 1. Axungiae porci 15, digere calore balnei aquae per horam, dein cola et admisce exactissime Zinci oxydati 4. Különböző eczematicus bőrbajoknál kitűnő hatása.

Unguentum zinci carbonici = Ung. tutiae.

Unguentum zinci compositum = Ung. Wilsoni.

Unguentum zinci oxydati, a nagy. II. gykv. szerint 1 rész zincoxydból és 9 r. ung. simplexből készül. Száritó kenőcs. I. Zincum oxydatum.

Unicorni pulvis, egyszarvu állat szarvának pora, mely a pulvis cornu cervivel egyezik meg; calciumphosphatot tartalmaz s annak javallatai alapján mint geléet rendelték. I. Gelé.

Unicorn-root = Aletris farinosa.

Universitas literarum = Tudományegyetem.

Unona odoratissima, anona, cananga odorata, a polycarpiák családjába tartozó é.-amerikai növény, melynek virágából az ylang-ylang-nak nevezett illó-olajat párolják. A növény kérge és levele mint diureticum, magva mint emeticum használtatik; hatóanyaga egy asiminnak nevezett alcaloida, mely vízben oldhatatlan, chloroformban feloldódó fehér amorph port képez.

Upas antjar (malay nyelven = méreg), a Java, Szunda s Malay szigetek lakóinak nyilmérge, mely az antiaris toxicaria tejnedvének beszárítása által készül s belőle borszeszszel antiarin: $H_{14}H_{20}O_5$ nevű anyag vonható ki, mely hányás és rángatódzás előidézésével együtt a szív működésre lenyomólag hat, az izmok összehúzódó anyagát megalvasztja.

Upas Radja seu Tieuto, a molukki szigeteken a strychnos Tieute gyökeréből előállított nyilméreg, strychnint és brucint tartalmaz.

Ur = az uranium chemiai jele.

Uraemia = Hügyvérűség l. o.

Ural, uralium, uralin, chloralurethan: $CCl_3.C.OH.HNHCO.O.C_2H_5$, aethylurethannak chloralban való oldása s az oldat kifejegetése által előállitható vegyület, mely alcoholban oldódó fehér, keserű jegeczeket képez. Alkalmazzák mint hypnoticumot 2—3 grammos adagokban mint az aethert.

Urali = Curare.

Uralin = Ural.

Uramil, murexan, dialuramid: $C_4H_5N_3O_3$, fehér, vízben nem oldódó jegeczes vegyület, mely alloxanthinnak ammoniában való oldása s az oldat kifejegetése által állitható elő; levegőn megvörösödik, ammoniával főzve murexiddé alakul.

Uranium, **Ur** = 2398, a chromesoportba tartozó chemiai elem, mely vegyületeiben mint négy- (urani-) és hatvegyértékű gyök (urano) szerepel. Vasszürke, fehérizzásnál megolvadó, 184 f. s. pont képez, 1789-ben Klaproth fedezte fel az uránszurok-érezben. Oxydvegyei sárgák, oxydulvegyei zöldek, a fény iránt érzékenyek, radioactivek (l. o.). Főleg a sárga és zöld urán-üvegek előállítására használják sóinak alakjában.

Uranium aceticum, uranylacetat: $UO_2.(C_2H_3O_2)_2 + H_2O$; vízben oldódó sárgás jegeczek, főleg bűzös orrvádékoknál mint antisepticus mosószert használják 1%-os oldatban.

Urari = Curare.

Uratok, az acidum uricumnak calciummal, kaliummal képezett sói, a vizeletben fordulnak elő; ha az uratok lecsapódnak, az u. n. hügyköveket — urolithi — okozzák. l. Hügykő. Hügyvizsgálat.

Urea, urea purissima = Carbamid.

Ureid, ureidek, a carbamidnek savakkal képezett vegyületei.

Urera, az urticaceák családjába tartozó, Dél-Afriában tenyésző fa, melynek friss leveleit haemostaticum gyanánt használják 1:16 arányu főzet alakjában,

Ureter, húgyvezető, a vesékből a húgyhólyagba vezető csövek, melyeken a vesék által kiválasztott vizelet a hólyagba jut.

Urethan, a carbaminsav aethereinek általános neve, mely aetherek keletkeznek ammoniának chlorszénsavaetherekre való hatására, vagy ha salétromsavas hügyany egy v. é, alcoholal 130° C-ra hevittetik: $CO.(C_2H_5O)_2 + NH_3 = CO.NH_2.O.C_2H_5 +$

C_2H_5OH , vagy $CO.Cl.OCH_3 + NH_3 = CO.NH_3.O.CH_3 + HCl$ és végre $CO.NH_2.NH_2.HNO_3 + C_2H_5OH = NH_4.NO_3 + CO.NH_2.O.C_2H_5$. Jegeczes, vízben, alcoholban oldódó illó vegyületek, lugok által szénsavas sókra, ammoniára és alcoholra bontatnak, ammoniával hevítve carbamidot adnak. A gyógyászatban eme név alatt mindig az aethylurethant: $CO.NH_2.O.C_2H_5$ -t értik, mely a magy. II. gykv. szerint is hivatalos s szintelen oszlopalaku jegeczeket képez, 1 r. viz, 0.6 r. borszesz, 1 r. aether, 1.5 rész chloroform, 3 r. glycerin, 20 r. faolaj oldja; 47—52° C-nál olvad, 180°-nál forr s kékes lánggal ég el. Az urethanok közül használtatik még a gyógyászatban a phenylurethan vagy euphorin és a chloralurethan. Az aethylurethant mint hypnoticumot 1885-ben Schmiedeberg vezette be a gyógyászatba s azt tapasztalta, hogy az a nagy agy tevékenységének egyszerű lefokozódására vezethető vissza, a légző és szívmozgásokat nem zavarja meg, miáltal előnnyel bír a chloralhydrat fölött. A strychninnek époly dynamicus ellenszere mint a paraldehyd. Mint hypnoticumot használják a chloralhydrat helyett.

Urethra = Hugycső l. o. urethritis = hugycsőhurut, l. Blenorrhoea.

Urethyan = Methylurethan.

Uretica remedia = Diuretica, huyghajtószerek,

Ureum = Hugyany, l. Carbamid.

Urginea scilla = maritima.

Urian: $C_{48}H_{51}NO_{26}$ és urianin: $C_{19}H_{27}NO_{14}$, a vizelet alkatrészei, gyantaszerű testet képeznek.

Uricedin, epe- és huygkövek oldódását elősegítő készítmény, Natr. sulfuric. Natr. chlorat, Natr. citricum és Lithium citricum keveréke; 6—6 gr-os napi adagban alkalmazzák.

Uridrosis, huygizzadás, huygvérüsnél, fellépő tünet, mely az izzadságnak magas huyganytartalma által jellegzetetik.

Urina, lotium = Huyg. l. o.

Urisolvin, savanyu lithiumcitrát és carbamid vegyülete, huygsavoldó diureticum; 2 gr-os adagokban adják köszvény-nél, huygköveknél.

Urocanin: $C_{12}H_{12}N_4O + 4H_2O$, a kutya vizeletében előforduló amid, mely szintelen vékony jegeczeket képez.

Urochloralsav, trichloroethylglycuronsav: $C_8H_{11}Cl_3O_7$, a vizeletben chloralhydrat, terpentin, camphor szedése után fellépő vegyület, sósavval lepárolva furfurolt ad. Urochrom, a vizelet sárga festanyaga, mely vízben jól, alcoholban, aetherben nehezen oldódik.

Urolithiasis = Huygkövesség. l. o.

Uropherinum, általános neve a salicyl- vagy benzoosavnak theobrominnal és lithiummal kepezett vegyületeinek; két ily vegyület vagy előállítva: Uropherinum benzoicum vagy theobrominlithiumlithio-benzoicum és az uropherinum salicylicum vagy theobrominlithium lithiosalicylicum. A diureticummal szerke-

zet és gyógyhatás tekintetében megegyező vegyületek; úgy alkalmazhatnák mint a diuretin.

Urotropin, hexamethylentetramin = Formin.

Uroscopia = Húgyvizsgálat.

Urostigma dolarium Miq. Braziliában a cautschukfák közé tartozó magas fa, mely fehér nedvet szolgáltat, mit mint antheleminticumot alkalmaznak; eme tejnedv hatóanyaga a dolariinnek nevezett vegyület. A gyökerek főzetét mint vértisztító szert használják a sarsaparilla helyett.

Urotoxin, a kórós vizeletben képződő ptomainszerű, igen mérges vegyület,

Uroxan és uroxanthin, a vizelet sárga festanyagai, az indicannal identicusak.

Urson ($C_{10}H_{10}O$)₂ az arbutus uva ursi keserű anyaga, mely a levelekből alcohol és aether segítségével kivonható; vízben nem oldódó szín és szagnélküli jegeczetek képez.

Urtica, csalán, az urticaceák családjába tartozó igen közönséges növény 30 fajjal, melyek közül nálunk az égető csalán: urtica urens és a nagy csalán: urtica dioica közönséges dudvák árkok mellett, romok, kerítések mentén. A leveleken levő mirigyekben hangyasavszerű vegyület foglaltatik, mely a mirigyek által okozott sebekbe jutva fájdalmas égető érzést kelt s a megtámadott hely fölhólyagzik. 1:5 arányu tincturáját ujabban mint haemostaticumot használják külsőleg és belsőleg.

Urticaceae = Csalánfélék.

Urticaria = Csalánkiütés.

Usego-papír, l. Charta japonica.

Usiphur = Cinober.

Usnea barbata, muscus arboreus, a mohok közé tartozó, fák oldalain tenyésző telep, mely a lichen islandicus-hoz hasonló; a muscus barbatus szolgáltatja az orseillenek nevezett festanyagot.

Ustilago segetum, gabonarozsda. zygomicetesek s basidiomicetesek közé tartozó s gabnafajokon élősködő gombafaj, melyek gonidiumai a gabonaneműek termését támadják meg s pusztítják.

Uterina remedia seu genica, a méh helyi kezelésére szolgáló szerek csoportja.

Uterus = Méh.

Utifű, Plantago, pulicaria.

Utriculariaceae. lenticulariaceae, az ajakosvirágúak rendjének egyik nagy családja 190 fajjal.

Uva = fructus seu pasulae vitis viniferae; szőlőbogyók.

Uva ursi, folia uvae ursi, medveszőllő levelek, az arbutus uva ursi L. (arctostaphylos officinalis Wimmer, a. procumbens E.) ericaceák családjába tartozó, Európa meszes hegyein tenyésző örökzöld cserjének levelei, a magy. II. gykv. szerint is hivatalos. A levelek bőrszerűek, petéded ékalkuak, egészek, 1 - 2 cm.

hosszuak, rövid nyélczések, színük fénylő sötétzöld, alant világosabb. Száritva szagtalanok, izök fanyar, alig keserű. Ne tévesztessék össze a *vaccinium vitis idaeae* L. (vörös afonya), leveleivel, melyek visszahajlott szélüek s barnásan pontozottak. Tartalmaznak 36% tannint, 1.5% gallussavat, gyantás anyagot, illó olajat, ursinnak és ursonnak nevezett jegeczes gyantás anyagokat és arbutinnak nevezett glycosidát. A vízzel kivonható elszórt hatóanyagok mint összehúzó szerek használatnak főleg a vesék és többi húgyszervek betegségeinél. A vizelet mennyisége és minősége növekszik s javul, mit az arbutin hatásának lehet tulajdonítani, míg a cseranyagok a húgyhólyag nyákhártyáinak idült hurutjánál fejtik ki gyógyító hatásukat. Alkalmazzák főzet alakjában 1:20 arányban. Alcaloidákkal, vas- és ólomsókkal egyidejűleg ne rendeltessék.

Üvinsav, l. *Acidum uvicum*.

Üröm = *Absynthium*.

Üszög, gabonaüszög = *Ustilago*; korbázi üszög = *Necrosis*.

Ütőér, ütér, l. *Arteria*.

Üveg, vitrum, különböző fémoxydoknak, különösen kali, natron, méz, magnesia, ólomoxydnak kovasavval képezett sója. Nevezetesebb fajai: *natronüveg*, mely Na_2CO_3 , SiO_2 és $Ca(OH)_2$ összeolvasztása által készül s ablaküvegek s eszközök készítésére használják; *kaliüveg*, mely hasonló módon K_2CO_3 -mal készül s csehüvegnek is nevezik, nehezen olvad, minélfogva chemiai üvegedények, fényűzési cikkek gyártására használják; *ólmüveg* vagy *flintüveg*, mely kalium- és ólomsilicátból áll, könnyen olvadó, erősen fénytörő üveg, optikai eszközök készítésére használják. A közönséges zöld üveg a calcium-, aluminium és vas silicájainak elegye; színteleu üveget úgy nyernek hogy az anélkül is vastartalmu masszához barnakövet adnak, mely az üveget ibolyaszínűre festené, de a szín a vasélecs zöld színének kiegészítő (complementair) színe lévén, egymással fehérszint képeznek. Az u. n. hyalit üvegeket, kék üvegeket cobaltoxyddal készitik. Nehány üvegkeverék összetétele.

Ablaküveg:

Tiszta SiO_2	100 rész
Mész	36 »
Na_2CO_3 sicc.	24 »
Na_2SO_4	12 »
As_2O_3	$\frac{1}{3}$ »
Üvegcserép	100 »

Tükörüveg:

SiO_2	100 rész
Mész	5 »
Na_2CO_3	35 »
As_2O_3	$\frac{1}{3}$ »
Üvegcserép	100 »

Csehüveg:

SiO_2	100 rész
K_2CO_3	36 »
$CaCO_3$	8 »
MnO_2	$\frac{3}{4}$ »
Üvegcserép	40 »

Ólmüveg:

SiO_2	100 rész
Minium	20 »
K_2CO_3	40 »
KNO_3	2 »
Üvegcserép	100 »

Az üveget a foeniciaiak találták fel véletlenül, midőn szik-
sós homokos talajon tanyázva nagy tüzet raktak, mely alatt a
sziksó és homok üveggé olvadt.

Üvegmaró tinta Dietrich szerint. (gyémánttinta) Rp. Am-
mon. fluorati, Baryi sulfurici aa 10, porcellánmozsárban ösz-
szetörve platin edényben összekeverendő füstölő fluorhydro-
génsavval, amennyi elég, hogy kellő sűrű legyen. Ludtollal kell
írni vele.

V

V. a vanadin chemiai jele.

V. a. = vitrum album; **v. adl.** = vitrum adlatum. **v. v.** = vitrum viride

Vaccinatio = a tehénhimlővel való védhimlőoltás.

Vaccinin, az arbutinnal identicus glycosida, a vaccinium vitis idaeaeban jön elő.

Vaccinium, az ericaceák családjába tartozó cserjék, melyek közül gyógyászati értékkel a **v. myrtillus** bir. l. Myrtillus.

Vacuum, szóról-szóra ürességet jelent, általában légüres tért értenek alatta, mint amilyen p. o. a Toricelli-féle légsúlymérő felső légüres része; vacuumapparatus alatt oly lepárló készüléket értenek, melynek párlókazánjából a levegőt és a párlatot állandóan kiszivattyúzzák, miáltal elérik azt, hogy alacsonyabb hőnél rövid idő alatt lehet valamely anyagot szárazra is bepárolni.

Vadgesztenye = Aesculus hypocaustanum.

Vadhus, népies neve a sarjadzott szöveteknek l. Sarjadzás.

Vagina, a női nemi szervek hüvelyszerű része. l. Colpos.

Vaginal-golyók, l. Globuli vaginales.

Vaginismus, a női nemi szervek túlérzékenysége, midőn legcsekélyebb izgatásra, érintésre is görcsös összehuzódást és nagy fájdalmat eredményez; idegbaj, melyet főleg onania okoz, hysteriás nőknél is gyakran előfordul.

Vaginitis, a női ivarszerv külső részeinek gyuladása. l. Colpitis.

Vaivarang, a myrsiaceák családjába tartozó, ribizlikinézésű bokor déli Afrikában; legfontosabb az embelia ribes, mely acidum embelicumot (l. o.) tartalmaz s mint taenifugumot elterjedten használják.

Vaj, butyrum, a tejben foglalt zsiradék, mely abból állás közben mint tejfől száll fel s eme tejfölből köpülés által kiválasztható, midőn a zsircseppeket körülvevő fehérnyeburok szétreped s a felszabadult zsircseppek összeállanak. l. Lac.

Vajsav = Acidum butyricum.

Vajsavaether = Aether butyricus.

Vajudás = szülfájdalom, szülés.

Vakbél, intestinum evëcum, a vastagbél zsákszerű kezdete a jobb oldalon a máj alatt.

Vaktetü, népies neve a szerfelett viszkető fagydagاناتoknak. l. Congelatio.

Váladékok, általában a hártyákon átizzadott vagy mirigyek által elválasztott anyagok; az előbbiek izzadmányoknak nevezetnek s hurutos lefolyású betegségeknél a nyákhártyák felületét lepik el (l. Hurut), az utóbbiak secretumoknak nevezetnek, ilyenek p. o. a nyál, gyomornedv, epe stb. Chemiai értelemben a váladék alatt csapadékot (l. o.) értünk.

Választóvíz = Acidum nitricum.

Valdivia, *picrolemma valdivia*, a simarubaceák családjába tartozó fa Uj-Granadában, magvai egy valdirinnek nevezelt mérges anyagot tartalmaznak, mely anyag a cedrinnel sok tekintetben megegyez.

Valdivin: $C_{36}H_{24}O_{20} + 5H_2O$, a semen valdiviae-nek alcoholal való kivonása s chloroformból való átjegeczítése által előállított jegeczes vegyület.

Valentin Andrea, l. Rosenkreuzi rend.

Valeraldehyd, amylaldehyd: $C_5H_{10}O$, a valeriansav aldehydje négy isomeriával, melyek közül három ismeretes: normalvaleraldehyd: $CH_3(CH_2)_3CHO$, isovaleraldehyd: $CH_3CH_2CH(CH_3)CHO$; keletkeznek az isoamylalcoholnak chromsavval való oxydálása s lepárlása alkalmával. Ammonióval két lugos vegyet képeznek: valeridint: $C_{10}H_{16}N$ és valeritrint: $C_{15}H_{27}N$.

Valeren = amylen. l. o.

Valeriana, *valeriana officinalis* L. macskagyökönke, nardus, baldrian, a gyökönkefélék családjába tartozó, fűszerű évelő növény, Európa erdeiben és sövények mellett tenyészik. A gyökerek mászók, a fűszerű szár 6–13 dcm. magas, barázdás, a levelek átellenesek, 9–21-szer czimpásak; a virágzat széles árlenyő, számos kicsiny virággal, a kaszat kicsiny, a magvaknak fehérréje nincs. Hivatalosak a növény gyöktörzsei — rhizoma valerianae — melyek frissében belül fehéres husos, 4 cm. hosszú tökét képeznek, ebből mindenhol számos, 2 mm. vastag fehér gyökérke nyúlik ki; szárítva szürkésbarna kinézésűek lesznek. Őszkor kell gyűjteni s jól záró edényben tartani. Tartalmaz 1, illó olajat, (l. Ol. valerianae,) melytől szagát nyeri, 2.) valeriansavat, 3.) almasavat, 4., keményítőt, 5.) cukrot, gyántát, sejtfalat s ásványsókat. Hatását l. Oleum valerianae alatt. A valeriana egy fajtát (*valeriana phu*) már Plinius is ismerte s megemlíti róla, hogy oly betegségeknél, hol más szer nem használt »valeriana valere dicta fuit,« a valere szóból lett a valeriana. A valeriana szaga a macskákra vonzólag hat s azok ivarörsztőnet emeli, mivel hasonló eme szag a macskák párzásakor kifejlődő szaghoz. l. Oleum valerianae.

Valerianatok, az acidum valerianicum sói.

Valeriancumarin: $C_{12}H_{12}O_2$, vegyület, mely keletkezik natriumsalicylaldehydnek valeriansavaldehyddel való főzésekor.

Valeriamin = Valerin.

Valeriansav = Acidum valerianicum.

Valeridin, l. Valeraldehyd.

Valeritrin, l. Valeraldehyd.

Valerius Cordus, orvos és alchymista a XVI. században, tőle birjuk az aethylaether előállításának első leírását. l. Orvostudomány.

Valerol, az oleum valerianae alkatrésze.

Valeron: $(C_4H_9)_2CO$, a valeriansavból származó keton, keletkezik a valeraldehyddel együtt a valeriansavas calcium száraz átpárlásakor.

Valerylen: $(CH_3)_2C:C:CH_2$, az acetylen sorozatba tartozó szénhidrogénvegyület, mely keletkezik amylenbromidnak alcoholos KOH oldattal való hevítése s 160° -nál való lepárlásakor; gyulékony, 0,7 f. s. folyadék.

Validol, a mentholnak valeriansavval képezett vegyülete, melyhez még, 30% tiszta menthol van keverve. Szintelen, sűrű mentholszagú folyadék. Alkalmazzák mint analepticumot, carminativumot és stomachicumot 10—15 cseppjével.

Valoidoknak nevezetnek ama fluid extractumok, melyeknek 1 grammja 1 gr. drognak felel meg.

Valonia, l. Gallae haleppenses.

Váltóláz, l. Malaria.

Valzin = Dulcin.

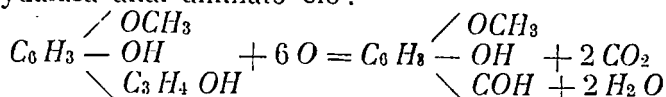
Vanadin, vanadium, erythronium: $Vd = 51.2$, a bismuthcsoportba tartozó 2—4 v. é. elem, mely ólommal, rézzel vegyülve mint vanadinit: $Pb_3(VdO_4)_2$ és volbortit: $Cu_3(VdO_4)_2$ fordul elő; 1801-ben fedezte fel del Rio. Fehéres-szürke, ezüstfényű, nehezen olvadó por, hevítve gyorsan oxydálódik, lángba hintve szikrázva ég el; H_2SO_4 -ban zöld, $HN\dot{O}_3$ -ban kék színnel oldódik (oxydálódik.)

Van Helmont, l. Helmont János.

Vanilla, vanilla, az orchideák családjába tartozó cserjeszerű légygyökerekkel kapaszkodó növények, husos; váltakozó levelük csaknem bőrszerű, a virágzat a levélhóraljakban fürtöt képez. A termés husos, 15—25 cm. hosszú, 4—9 mm. vastag tok, alsó végén erősen meghajlott, hosszában ránczolt. Tartalmaz zsíros olajat, cukrot gyantát s egy igen illatos vegyületet, melyet vanillinnek (l. o.) neveznek. A különböző vanillafajok nem egészen érett termését mint fűszert használják izjavító és szagjavító gyanánt. Tincturája szélhajtó, a nemi ösztönt emelő tulajdonsággal bír.

Vanillin, camphora vanilliae, methylprotocatechualdehyd: $C_8H_8CHO(OCH_3)$, OH , a vanilliában, siami benzoeban, asa foetidában előforduló s azokból aetherrel kivonható aromás, fehér,

jegeczes vegyület, mesterségesen a coniferinnek chromsavval való oxydálása által állítható elő:

Guaiacolnak chloroformmal való hevítése alkalmával szintén vanillin képződik:

$C_6 H_4 < \begin{array}{c} \diagup OCH_3 \\ OH \end{array} + CHCl_3 + 3 KOH = C_6 H_3 OH < \begin{array}{c} \diagup OCH_3 \\ COH \end{array} + 3 KCl + 2 H_2 O$. Hosszu, fehér jegeczeket képez, viz, alcohol, aether feloldja, sósavval methylchloridra és protocatechu aldehydre hasad. Kénsav sárgás, HNO_3 narancssárga színnel oldja. A parfüm és cukorkakészítéshez mint szagositót használják. Mint stymulans szer dyspepsiánál jó eredménnyel alkalmazható.

Vanillinismus, régi vaniliának élvezete után beálló mérgezési tünetcsoport, mely choleraszerű hasmenés által jellemezteik.

Vanillinsav, monomethylprotocatechusav: $C_6 H_4 . CO . OH . O . CH_3 . OH$ (1, 3, 4), a vanilinnak, coniferinnek, eugenolnak kaliumpermanganattal való oxydálása által keletkező vegyület.

Vanillyl alcohol: $C_8 H_{10} O_3$, vanilinnak natriumamalgammal való hevítésekor képződő kristályos vegyület; viz, alcohol feloldja.

Vapor = gőz, pára.

Varádcis = Tanacetum. l. o.

Varicella = Bányahimlő. l. o.

Varicocele = Viszér-sérv, viszér-dag.

Variola = Himlő. l. o.

Varjuköröm = Secale cornutum.

Varjutóvis = Rhamnus cathartica.

Vas = Ferrum; vegyületeit l. Ferrum . . .

Vas, vasa = edény.

Vasaka = Anthatoda vesica.

Vaschlorid = Ferrum sesquichlorat.

Vaschlorür = Ferrum chloratum.

Vaselinum, vaselina, adeps mineralis, adeps petrolei, cosmoline, cosmolina virginiana, saxoleum inspissatum, a kőolaj tisztításánál a 300° tul átmenő részlet, mely a kőolajhoz hasonlóan a $C_n H_{2n+2}$ sorozathoz tartozó vegyületekből áll. Sárga, könnyen kenhető egyenletes masszájú kenőcs, f. s. 0·878·33° C-nál olvad; Ha göbös és közönkint olajos részeket tartalmaz, akkor hamisított vaselinnel van dolgunk, mely vaselinum germanicumnak, ung. paraffinának neveztetik s oleum vaselininek paraffinnal való összeolvasztása által készül. A sárga vaselin a magy. II. gykv. szerint is hivatalos; viz nem oldja ugyan, de eléggé elkeveredik vele, ellenben benzín, kőolaj, zsírok minden arányban oldják s keverednek vele. Lugok nem hatnak reá; jódossal, brómmal részben egyesül, midőn HJ illetve HBr illan

el. Igen közömbös kenőcsalapanyag, mivel romlatlanul eláll s a beléje kevert szerekkel sem bomlik el, hátránya azonban az, hogy a bőrön nehezen vagy épen nem szívódik fel s csupán mint egyszerű bevonószer jöhet tekintetbe. A legfinomabb vaselinfélesek New-Jorkból »Vaselinum americ Chesbrough« és az európai nagyobb petroleumfinomítókból »Vaselinum viscosum salvo-petrolea« néven kerülnek forgalomba, mely féleségek kékesen játszó, áttetszők s nyulósszívósak mint a lanolin.

Vaselinum album, fehér vaselin, fehér, áttetsző, nyulós legyen, az igen fehér, kásás, porhanyós vaselin unguentum paraffinél nem egyéb s Németországban gyártják. Cosmeticák készítésére alkalmas.

Vaselin-cold-cream, unguentum vaselini leniens: Rp. Ceræ albae 80, Celacei 75, Olei amygdal. 450. Vasel. americ. 200, colliquefactis semirefrigeratisque admisce Aquæ dest. 200, in qua soluta sunt Boracis 10, Cumarini 0.03 gramma; demum admisce Olei rosari 1. — bergam. 1. — geranii gutt. 5. — violar. guttam, Tinct. zibethi gutt. 5. Misce.

Vaselinum germanicum = Ung. paraffini.

Vaselinum jodatum, jodvaselin, a megolvasztott vaselin 3% jódot felold s ez benné kihüléskor is oldva marad; az ily készítmény állandó, nem bomlékony.

Vaselinum oxygenatum = Vasogenum. l. o.

Vasfü = Hb. verbenae.

Vasgálicz = Ferrum sulfuricum.

Vasiblaacs, ferrum jodatum: $Fe_2 J_4$.

Vasicinum, az anthatoda vasica alcaloidája.

Vasogenum, vaselinum oxygenatum, a vaselinnek autoclavban való erős hevítése által előállított kenőcspraeparatum, melynek nagy vízfelvevő (50%) és elszappanosodó képessége van, miáltal könnyebben fölvehető a szervezetbe mint a vaselin. A folyékony vasogen harnázzsínü, eucaliptus és laurus szagu, feloldja a jódot, jodoformot, kreosotot, ichtiolt, mentholt, pyrogallolt stb. A szilárd vasogénnel, a higany hamar elkeveredik s hamarabb dörzsölhető be a testbe, mint az unguentum hydrargyri. Mint nem bomlékony, könnyen felszívódó kenőcsalapanyagot alkalmazzák főleg a jód és a higany alkalmazására.

Vasomotoricus idegek, edénymozgató idegek, melyek a vér- edények középső hártáját képező sima izomrostok összehúzó- dását vagy kilágulását eszközlik.

Vasoxyd és vasoxydul, l. Ferrum oxydatum és Oxydok.

Vatta = Lana gossypii.

Vd = a vanadium chemiai jele.

Ve† = a veratrinnak régi jele.

Vegetabilis, 3. = növényi, növényhez tartozó.

Vegetalin = Butyrum cocois.

Vegetatio = tenyészet. növényzet.

Vegetativ működés, tengéleti működés (vegetálni = ten-

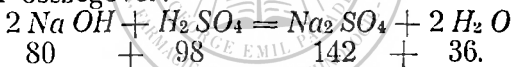
geni), azon szervi működések, melyek úgy a növény-, mint az állatvilágban előfordulnak, milyenek p. o. a táplálkozásra, emésztésre s szaporodásra vonatkozó működések, ellentétben az állati működésekkel, mint amilyenek p. o. az érzések, mozgások, szellemi működések, melyek csupán az állatvilág tulajdonosságát képezik.

Vegetarianusok, az 1817-ben Simpson József által Londonban alapított társaság tagjai, kik az állati eredetű tápszereket (hus, zsír) elvetve csupán a növényországból származó eledelre szorítottak. Elvüket azzal indokolják, hogy az állatok husa ártalmas izgató szer, mely a rossz indulatok, szenvedélyek, betegségek indító oka.

Vegyérték, ama szám, mely azt mutatja, hogy valamely elem hány egy vegyértékű elemmel képes vegyületté egyesülni vagy azt vegyületeiben helyettesíteni. P. o. a carbonium képes 4 hydrogen vagy chloratommal vegyülni, vegyértéke tehát négy, az oxygen képes két hydrogennel vegyülni, vegyértéke tehát kettő, stb. l. Aequivalens súly.

Vegyfolyamat = Chemiai átalakulás.

Vegyí egyenletek; két vagy több test egymásra hatása és az ilyenkor keletkező új vegyületek egyenlet alakjában is kifejezhetők a stöchiometria (l. o.) elvei alapján, mely azt mondja, hogy az egymásra ható vegyületeknek számmal kifejezett moleculasúlyainak összege egyenlő a keletkezett vegyületek moleculasúlyainak összegével:

l. még cserebomlás.

Vegyjelek, l. Chemiai írás és jelzés.

Vegyrokonság = Affinitas chemiae.

Vegysúly = Aequivalens súly; vegysúlytan-stöchiometria.

Vegytan = Chemia. l. o.

Vegyülék, leginkább különböző, egymásra indifferens tolyadékoknak elegye, melyek nem hatnak bontólag egymásra, hanem megtartják chemiai és physikai tulajdonságukat. A száraz anyagok, porok vegyülékét inkább keveréknek, elegynek (l. o.) nevezik.

Vegyületek, oly összetett, különféle alkotórészekre felbontható testek, melyekben az alkatrészek bizonyos meghatározott súlyok (aequivalens súlyok) szerint vannak egymással kapcsolatban s az alkatrészek chemiai s physikai tulajdonságukat nem mutatják. L. Elem. A vegyületeket általában felosztjuk olyanokra, melyekben valamely electropositiv elem vegyül az (OH) gyökkel, (basisok), olyanokra, melyekben electronegativ elem vegyül azzal, (acida) s az ezek egymásra hatása alkalmával keletkező sókra. (l. Sal.)

Vehiculum, vivőszer. l. Excipiens.

Velenczei szappan = Sapo venetus.

Velencei terpentin = Terebinthina veneta.

Venák, viszerek. l. Ér.

Venae-sectio = Érvágás. l. o,

Venenum, virus = Méreg. l. o.

Venericus, átvitt értelemben nemi szervekre vonatkozik: venericus betegségek, a nemi szervekből kifolyólag keletkező betegségek, mint p. o bujakór.

Venus, az alchymiában a cuprum neve.

Venushaj = Capillus veneris.

Venusköldök = Baccae Alkekengi.

Vény, a recept rosz magyar neve a Rp. = végy szóból. l. Recept.

Vér, sanguis, a magasabbrendű állatok szervezetében az erekben keringő folyadék, mely az oxydáló folyamatán átmenve az anyagcserét közvetíti s a test felépítéséhez járul hozzá. A vér alkotórészét képezik: a vérsavó, vérplasma, a fehér és vörös vérsejtek és a Bizzozero-féle lemezek. Midőn a vér meg-alvad, fibrin (l. o.) válik ki s a savó visszamarad. A vörös vér-sejtek száma 5000000 egy cm³-ben, alakjuk kettős homorú korong, haemoglobinjuk (l. o.) a tüdőben megkötí az oxygént s a szervezet különböző részeibe viszi azt. A fehér vérsejtek (leucocyták) amoebaszerű mozgásokat végeznek s magas vérfeszüléskor a véredény falán kiszivárognak s a hurutos váladékokat okozzák (l. Gyulladás); 450 vörös vérsejtre jut egy leucocyta. Az ütérés (arteriosus) vér világosvörös, a viszeres (venosus) vér sötétlilás-vörös színű. l. Égés, Haemoglobin.

Veratralbin: $C_{25}H_{43}NO_5$, a veratrum album gyöktörzsében a jervinnel együtt kioldódó amorph alcaloida.

Veratridin, veratrinanhydrid: $C_{32}H_{49}NO_9$, a sem. sabadillaeban előjövő alcaloida, mely cevadinnal vegyesen képezi a veratrint (l. o) Ha a kereskedésbeli veratrint alcoholban oldjuk s az oldatot 60—70°-nál addig hevítjük, míg az alcoholal a cevadin is elillan, egy gyantás anyagot nyerünk, mely a veratridinnél nem egyéb.

Veratrinum, $Ve\ddot{r}$, zsáspaal: $C_{32}H_{52}O_8N_2 = 592$, a veratrum album gyökerében, a sem. sabadillaeban előforduló alcaloidáknak: a cevadinnak és veratridinnek keveréke, mely a zsirtalanított sabadillamagvakból sósavval savanyított vízzel vonatik ki; a szörpsűrűre párolt kivonatot ismét sósavval keverik, megszűrik s a savat $Ca(OH)_2$ -dal közömbösítik s a kicsapódó nyers veratrint alcoholban feloldják, kijegecztik s eczetsavban újólag oldják s az oldatot ammoniával elbontva, a lecsapódó veratrint aetherből kijegecztik, de rendszeren amorph por alakjában nyerik azt. Az aconitin előállítására szerint is kielehet a drogból vonni, de ilyenkor sabadillinnal s sabatrinnal lesz keverve.

Fehér, igen csipős ízű, szagtalan, de felette hevesen tüsszentető port képez, lugos kémhatású, melegben gyantászerű tömeggé olvad; 4 r. alcohol, 2 r. chloroform, aether nehezen

oldja s sabadillint hagy vissza. A tiszta veratrin visszamarad, ha az aethert elpárologtatva a maradékot vízzel forraljuk, midőn sabatrin megy oldatba s veratrin marad vissza. Tömény H_2SO_4 -val megnedvesítve sárga, majd vérvörös. végre ibolyaszínű lesz, mik a három alcaloida reakciói, ugyszintén a füstölgő HCl savban való oldáskor mutatkozó ibolyaszínű majd világosveres színeződés is. A tiszta veratrint kicsapják a KOH , K_2CO_3 , $CdJ_2 + 2KJ$, $K_2Cr_2O_7$, $HgCl_2$, $PtCl_4$ stb. A magy. II. német. III. osztrák VII. holland III. dán, helvét, angol és amerikai gykv. szerint hivatalos. A veratrin rendkívül izgató és lobokozó természetű, már az orrba jutott legsekélyebb mennyiségű pora heves lüszögést okoz, a szájban nagy nyálfolyást, a gyomorban égetést, lobot okoz s a vérbe igen hamar, még a bőrön át is átszivárog. A légzés mindinkább gyérül s a légzőizmok hűdése folytán a halál beáll, mielőtt a veratrin a szivre terjesztette volna ki hatását. A zsáspaal kizárólag izomméreg, mely az összehuzódó állomány tömecseiben az esékeny egyensúlyt közömbössé, majd állóvá változtatja, mi izomremegésben, dermében végre hűdésben nyilvánul. A tömecsmozgások gyérüléséből magyarázható meg az érzés csökkenése is. A különböző szervekben található vérbőség a veratrin által okozott lobosizgatás eredménye.

Régebben mint antipyreticumot heveny izületi csúznál s mint diureticumot használták 0.5=1 mgr.-os adagokban, de elhagyták ma azt, mivel nagymérvű ellankadást hagy vissza. Különleg kenőcs alakjában mint erőlyes vesicans szert használják: zsábáknál; jól bevált rüh ellen is. Mérgezésnél hánytatók, tannin, opium adandók, l. Antidota.

Veratroidin: $C_{32}H_{53}NO_{11}$, a zsáspagyöktörzsben a jervinnel együtt előforduló alcaloida; világossárga amorph por, hig savak rózsaszínűen oldják.

Veratroin: $C_{55}H_{112}N_2O_{16}$, a veratridin hasadási terméke; sárgás por, vízben kevésbé, borszeszben, aetherben oldódó por, KOH -dal lepárolva monomethylamint ad.

Veratrolum liquidum, brenzcatechindimethylaether: $C_{11}H_{14}(OCH_3)_2$ [1 : 2 :], olajsűrű, +15°-nál jegecedő folyadék, alcohol, aether, olajok feloldják; alkalmazzák mint belsőleges antisepticumot a guaiacol helyett, mivel nem oly mérges mint amaz.

Veratrum album, helleborus albus, fehér zsáspa, a melanthaceák családjába tartozó 1 méter magas, Európa havasain honos növény, melynek lobordad gyöktörzse a különböző gykvek szerint hivatalos. A gyöktörzs 8 cm. hosszú, fent 2—5 cm. széles kívül barnás-szürke, elmosódott gyűrűkkel, belül szennyes fehér, rágva igen égető. A gyökérkékek ludtollvastagságúak s rostszerűen mennek tova, ezeket a nép kigyófü név alatt kéri s a helleborus niger (l. o.) gyökérkéivel tévesztli össze. Tartalmaz: 1.) veratrint, némelyek azonban jelenlétét kétségbe vonják, 2.) jervint, 3.) veratramarint mely alaktalan, szélfolyó ve-

gyület, viz feloldja; 4.) jervasavat, azonkívül gyántás anyagot és peclint. Hatását l. Jervin és Veratrin alatt; leghatásosabb a gyökerek kérge, mely frissében 16% hatóanyagot tartalmaz. Poralakban 0.5—0.20 grammjával erős hánytató, azonban csak az állatgyógyászatban használják; angol állatorvosok 5 grammjával a digitalis helyett adják a nagyon szapora érlökések méréséklése végett. Kenőcsalakban elterjedten használták a bőr elősdi-betegségeinél.

Veratrum frigidum = *Helonias frigida* Lindl, Mexicóban honos s a veratrumhoz hasonló növény, épu gy használtatik mint a veratrum.

Veratrum viride Aiton, zöld zsáspa, a melanthaceák családjába tartozó, Canadában és É.-Amerika keleti részében honos növény, a mélyen fekvő mocsaras helyeket szereti, nálunk az alpesi mezőkön egy válfaja — *veratrum lobelianum* Bernh. — tenyész. A gyöktörzs hagymaszerű, tömött, néha gyűrűs, sárgásfehér, igen hosszú rostszerű mellékgyökerei vannak. A kereskedésben sokszor mellékgyökerek nélkül, harántul szeletekre vágva fordul elő, a szeletek barnák, bőszerűek s zsugorodottak. Tartalmaz 0.4% veratrint, 4.5% jervint, alcoholban oldódó gyántás anyagot 31%-ol, gallussavat és cukrot. Gyengébben hat a v. albumnál. 0.25—0.40 gr.-os adagban csúznál, tüdőgyulladásnál, iszákosok örvöngésénél rendelhető a veratrin és jervin javallatai alapján.

Verbascum thapsus L. ökörfarkkóró, nálunk honos, az alakosak családjába tartozó, erőteljes egyenes növésű fű gyapjas szárral s széles váltakozó, felfele menet kisebbedő levelekkel. Ulszéleken, dombokon, elhanyagolt helyeken igen közönséges. A virágzat sűrű kalász vagy buga, élénk sárga színű, könnyen lehulló virágokkal, melyek tölcészerűek s 5-karélyos pártájuk, a himszál sárgásfehér s bőven szórja a himport. A magy. I. gykv. szerint a száraz időben gyűjtött párták hivatalosak; megszáritva jól záró pléhedényben tartassék, mivel sok cukrot tartalmaz s ennélfogva vízszívó s csakhamar meglágyul s elszintelenedik. Tartalmaz illó-olajat, 11% cukrot, sok mézgat, 4% ásványsót. Légutak hurutjánál mint enyhe izgató vagy bevonószert használják forrázat alakjában.

Verbena officinalis, vasfű, a verbenaceák családjába tartozó, erős, alig eltéphető ágas növény igen apró kék virágokkal, árkok mentén gyakori. Tartalmaz egy keserű glucosidát, dextrint és cukrot; régebben mint amara tonicat adták hideg-lelés ellen. A babona azt tartja, hogy a verbena felnyitja a bezárt ajtókat és lakatokat.

Vérbőség = Hyperaemia.

Vérelvonó eljárás, l. Derivantia.

Vérhas, l. Diarrhoe.

Vérhólyag = Rupia.

Vérköpés = Haemoptoe.

Vérkelés = Furunculus.

Vérkö = Lapis haematidis.

Vérlugsó sárga é vörös, l. Kalium ferrocyanatum és kal. ferricyanatum.

Vermes, az ember és állatok belében élősködő állatok, giliszták általános neve.

Vermifuga remedia = Anthelmintica.

Vermillon, vermilion americanum = igen finom minőségű cinzóber. l. Cinnabaris.

Vernin, a xanthinhez és guaninhoz hasonló vegyület: $C_{16}H_{20}N_4O_8 + 3H_2O$, mely a secale cornutumban is előfordul. Tanulmányozva még nincsen eléggé.

Vernisium = Vernix, firniss; vernisium ichthyoli Unna: Rp. Ammon. sulfoichthyoli 40, admisce solutionis Amyli 40 et Aquae 100, dein adde album. ovor. 1. Hamar megszárad s hosszú ideig marad a bőrön.

Vernix = Firniss, l. o. és még Lacc.

Vernix pro signatura, l. Lacc.

Veronica officinalis, hb. betonicae albae, a látogatók családjába tartozó, eléggé közönséges növény mintegy 200 fajjal; az officinalis növény kuszó, levelei tojásdadok, a virág apró sötétkék, íze balzsamos keserű. Mint amara tonicát használták. Obsolet.

Vérpangás, valamely szerv oly természetű vérbősége, mely azáltal van föltételezve, hogy az akadály nélkül odajutott vérnek a visszereken át való visszajutása megvan akadályozva. Az akadályt okozhatják dagánatok, a visszer szűkületei vagy a vérpályának távolabb levő rendellenességei is.

Verruca = Szemölcs. l. o.

Vérszegénység, l. Anaemia.

Vertigo = Szédülés. l. o.

Vértisztító thea = Species lignorum, Wagner professor vértisztító theája: Rp. Hb. cardui, — centaurii — absynthi aa 5. Baccae junip. 20, Rad. enulae 40. Fol. sennae 20. Misce. Mint keserű anyag az emésztés elősegítése által a vér minőségére is javítólag hat. l. Antidyscratica.

Vértorlódás, ellentéte a vérpangásnak s míg amaz a visszeres, emez addig az üteres vérbőségnek nevezhető. A vértorlódást okozhatja közvetlen a sziv fokozott működése. vagy ha egy közös ütértörzs egyik ágában a vér odaáramlása meglévéen nehezítve, annál löbb áramlik a másik ágba; előfordul az az eset is, midőn az edénymozgató idegek hűdése folytán az üterek kitágulnak s nagyobb mennyiségű vért vesznek fel; ilyennek tekinthető az elpirulás, melyet kedélymozgalmak okoznak. Vértorlódásnál, ha az egyén már hajlott kora, a véredény megmegrepedése is beállhat s agyvérbőség eseteiben a guttaütést ily vértorlódások okozzák. l. Apoplexia.

Vérvzés = Haemorrhagia. l. o.

Vérzéscsillapító szerek = Haemostatica remedia. I. o.

Vesbium, állítólagos elem (Scacki) mely a Vesuv kitérőse ki-
alkalmával a lāvában található. Phipson szerint uem más ez
mint réznek és molybdäennek keveréke.

Vesalius András, hires középkori orvos és anatomus, szül.
1514. XII. 31. Brüsszelben; eleinte Páduában, Bolognában tanár,
majd V. Károly s II. Fülöp udvari orvosa. Mint varázslót ha-
lálra ítélték de II Fülöp megkegyelmezett neki. Megh. 1564.
Zante szigetén. I. Orvostudomány.

Vese, ren, a huygkésztés mirigyek szerve, mely két bab-
alaku, 150 gr. súlyu hólyagot képez az ágyéki gerincoszlop
mindkét oldalán.

Vesegyuladás = Nephritis.

Vesekő, I. HUYGKÖVEK,

Vesezsugor, I. CYRRHOSIS.

Vesica = hólyag; vesicantia = hólyaghúzó; vesicator =
hólyaghúzó.

Veszetttség, ebdüh, viziszony, lyssa; a kutyákon gyakran
kinem mutatható okoknál fogva létrejövő fertőző bántalom,
melynek vírusa marás útján minden emlősre, az emberre is
átvihető s 2—6 hét múlva, de elég gyakran évek múlva tör ki
s igen fokozott ingerlékenységben, nagy szomjúságban s ivás-
közben beálló nyelési görcsökben nyilvánul, végre dühöngés,
általános rángások közben görcsös kimerülés folytán beáll a
halál. A veszetttség kórokozó bacteriumát a halhatatlan emlékü
Pasteur (I. o.) fedezte fel s ő nyújtott módot is az ellene való
védekezésre. I. Pasteur.

Veterinarius = Állatorvos.

Viasz = Cera. I. o.

Viaszpomade, ceratum ad capillos: Rp. Cerae albae 420,
Axungiae, Tereb. venet. Sebi bovini aa 200. Liquefactis odora-
tisque infunde ad formas ferreas et post refrigerationem ex-
prime. A bádogcsövek alját kolompérba nyomjuk s a megtöl-
tött csövet hidegvizbe állítjuk. Kihülés után borszeszlángon kissé
megmelegítve, a viasz a tokból egy pálcza segélyével kitaszít-
ható. Felvágva stanniolba kell csomagolni.

Viasztapasz = Ceratum cetacei.

Viburnum opulus, sambucus aquaticus, bangita, a caprifo-
liaceák családjába tartozó bokor ritkán fa, apró fehér virágok-
kal s csontár gyümölcsessel. A kéreg egy viburnin nevű keserű
anyagot tartalmaz; 5—20 gr.-ból készült forrázatos főzetét mint
antispasmodicumot használják hysteriánál, dysmenorrhoeánál.

Vidatáncz, Vitustáncz = Chorea sancti Viti. I. o.

Vidraeleczeke fű = Trifolium fibrinum.

Vierin, a remijia ferruginosa Vellozii, rubiaceák családjába
tartozó, braziliában honos növény, amorph keserű anyag, aro-
más szagu Tonicum és antiperiodicum. Alkalmazzák 0.3 gr.-os
adagokban anaemiánál, malariánál, lábadozásnál mint erősítő szert.

Világító kövek, oly szervetlen, természetes vagy mesterséges vegyületek melyek napfénynek vagy electromos fénynek kitéve azon tulajdonságot nyerik, hogy sötétben egyideig maguk is világítanak. Ily anyagok a gyémánt, bolognai pát, polypát s a különböző kénegek. Eme tűnemény magyarázatát abban leli, hogy az illető vegyek moleculái a fény behatása alatt élénk mozgásba jönnek s ezáltal bennünk a fény érzetét keltik fel; ha eme mozgás megszűnik, elmulik a vliágitás is. I. Phosphorescentia.

Vilany = Phosphor; vilsav = Acidum phosphoricum

Villamosság = Electromosság. I. o.

Villanydelejesség = Electromagnetismus.

Villódzás = Phosphorescentia.

Vinaigre = Acetum; vinaigre anglais = Acetum aromaticum.

Vinca, pervinca major et minor, barbanók az apocynum-félék családjába tartozó örökzöld, földönkuszó növény, bőrszerű hármás leveleiről s törcséralaku hatványkék virágából fölismerhető; késő őszig nyitlik. 10:100 arányu forrázatát vagy fluid-extractumát mint adstringens szerf menorhagiánál adják.

Vincetoxicum officinale, I. Cynanchum vincetoxicum.

Vincetoxin: $C_{16}H_{12}O_6$, a vincetoxicum off. glycosidája, amorph, sárga, alcoholban és chloroformban oldódó por, savakkal kezelve czukorra bomlik.

Vinetin = Oxyacanthin. I. o.

Vinum = bor, a szőlőnedvnek erjedése által képződő alcoholtartalmu folyadék. I. Bor.

Vinum absynthi, keserű ürömösbör: Rp. Trae absynthi 10, Extr. absynthi 2·5 Vini albi 250. Solve et filtra.

Vinum aloes pharm. anglic. Rp. Aloes 6, Zingiberis, Cardamomi aa 1. Vini xeres 160. Stent per dies septem dein filtra. 4–10 gr. hashajtó hatásu.

Vinum antimonii = Vinum stibiato-tartaricum.

Vinum antirheumaticum Delioix: Rp. Tinct. calchici 25. Tinct. aconiti, — digitalis aa 5, Vini albi 960. Misce. DS. Reggel este 1 kanállal.

Vinum aurantii viscerale, a narancsléből erjesztés által készített, 12% alcoholt tartalmazó bor.

Vinum aurantii cum ferro citrico: Rp. Vini auranti 150. Ferri citrici ammoniati 4. Solve et filtra.

Vinum cascarae sagradae, Cascara-bor: Rp. Gelatini p. 1. Solve in Aquae dest. s. p, 10, dein admisce Vini Xeres p. 900, Extr. fluidi cascarae sagrad. Sacchari albi aa 50. Stent per dies 8, dein filtra

Vinum chinae, pharm. Hungar. II. Rp. Extracti chinae gr. 1. contere cum Vini malagens. 80 et adde Tinct. chinae simpl. 20. Misce, post octiduum filtra. Roborans szerf sápkórosoknak lábadozóknak. A VII. oszt. szerint: Rp. Cort. chinae rubr.

consciss. 25. Cognac 25. Vini malagens. 500. Macera per dies octo, dein filtra.

Vinum chinae ferratum, chinavasbor, sec. E. Dietrich: Rp. Ammonii-ferri citrici 5, solve in Vini chinae 1000. Stent loco frigido per dies octo, dein filtra. Más előírás: Rp. Cort. chinae regiae 50. Calcii oxydati 2. Aquae dest. s. 10, Commixtis adde Cognac 50, stent per dies tres, dein admisce Vini Malagens. 1000. Macera per dies sex, dein exprime, in filtrato solve Acidi tart. 0·70. Ferri citrici ammoniaci 10. Sepone ad hebdomades duas, dein iterato filtra.

Vinum chinini, vine of quinine pharm. anglic. Rp. Acidi citrici 3, solve in vini pomeran. grbus 880, adde Chinini sulfurici 2, stent per duas dies, dein filtra.

Vinum coca, vinum cocae: Rp. Foliorum cocae 50, Vini Malagens. 500. Macera per dies sex, exprime et post sedimentationem filtra.

Vinum colchici, kikiricsbor, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Semin. colchici contus. 10. Vini malagens. 500. Stent saepius agitando per dies sex, dein filtra. Kőszvénynél 5—15 cseppjével adagolják. 12—15 gr. halálos lehet. I. Colchicin.

Vinum condurango pharm. Hung. II. Rp. Cort. condurango 100, Vini Malagens. 1000. Stent per dies 8, dein exprime et filtra. I. Condurango.

Vinum digestivum = Vinum pepsini.

Vinum diureticum amarum, hügyhajtó bor: Rp. Bulbi scillae 3, Rad. angelicae, — calami, Fruct. juniperi contus. aa 3. Cort. aurant. — citri, — chinae aa 12. Hb. absynthi, — melissae aa 6. Cognac 40. Vini albi 760. Macera per dies aliquot, filtratis adde Kalii acetici soluti 5. Miscé.

Vinum emeticum = Vinum stibiatum.

Vinum ferratum, vinum martiatum seu chalibeatum, pharm. anglic. Rp. Lamina ferri 10. Vini Xeres 200. Stent in vitro bene clauso per dies 30, dein filtra. A vashuzal ne legyen egészen borral fedve, hogy hamar oxydálódják. Az élenyült vas a borban levő borkősavval lép összeköttetésbe.

Vinum ferri citratis = Vinum aurantii cum ferro citrico.

Vinum Huxhami = Vinum stibiato-tartaricum.

Vinum ipecacuanhae, hánytató-gyökér-bor, a német II. gykv. szerint: Rp. Rad. ipecac. gross. 10, Vini Xeres 100. Stent per dies octo, dein exprime. Colatura sit 100. Hasonló ehhez az angol gykv. előírata; az é.-amerikai gykv. aránya 1:15. Adagolják 5—10 cseppjével mint expectoranst.

Vinum Malagense, Malagabor, a sherryhez hasonló módon készített asszubor, a magy. II. gykv. szerint is hivatalos s vele készülnek a gyógyborok. Kellemes zamatu, sok czukrot, ellenben semmi csersavat nem tartalmazó bor.

Vinum opii, Rp. opii puri 1:20 Vini sherry 20, macera per hebdomadem; a francia és amerikai gykvek aránya 1:7·5, a

brit és helga gykvek készítménye fűszeres: Rp. Extr. opii 1, Cinnamomi, Caryophyllorum aa $\frac{1}{6}$. Vini sherry 20; macera per hebdomadem Adagja 10—40 csepp. I. Opium,

Vinum opii crocatum, a japán gykv. készítménye 1:10 arányban 0.6 r. caryophyllussal s. 0.2 r. cruccussal. I. Tinctura.

Vinum opii fermentatione paratum = Tra opii nigra.

Vinum pancreatini, Rp. Pancreatini 100, contere cum Glycerini 20, Aquae 100 grbus., admisce Vini albi 350, Natrii bicarbonici 5. Stent per horam. dein filtra.

Vinum paregoricum = Vinum opii crocatum.

Vinum pepsini, vinum digestivum, pepsinbor, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Pepsini german. gr. 1. Aquae dest. 1. Acidi hydrochlorici 0.10 Vini malagensis 40. Macera saepius agitando per dies sex, dein filtra. Filtratam sit 40. Hasonló ehhez a német gykv. előírata. I. Pepsin.

Vinum peptoni, peptonbor: Rp. Peptoni »Gehe« 5. Vini malagensis 95. Solve et post dies tres filtra.

Vinum quinae = Vinum chinae.

Vinum rhei = Tinctura rhei vinosa.

Vinum scilliticum = Vinum diureticum.

Vinum stibiato-tartaricum, vinum antimonii, vinum emeticum, vinum Huxhami, vinum benedictum Rulandi, hánytatóborköves bor, a magy. II. gykv. szerint: Rp. Kalii stibiato tart. 0.25 Vini Malagensis 60, solve et serva. 0.50 gr.-os adagban köptető s hánytató.

Vinum Tokajense, tokaji asszabor, a magy. II. gykv. függelékében hivatalos, 1.0145—1.0187 f. s, 14—15% alcohol tartalmaz, savtartalma 20 cm³-ben 0.106—0.112, 100 cm³-nek kivonattartalma 7.8—8.9. A polaros fény síkját balra fordítja; ize édeses sima, kissé a pörkölt kenyérhéjra emlékeztető. $\frac{1}{3}$ részre bepárolva s ujra vízzel felhigitva f. s. 1.0335—1.038 közt ingadozzék.

Vinum Xeres, I. Sherry.

Vinyl = Aethenyl, a két v. é. [CH₂.CH] gyök neve, az aethylvegyületekből keletkezik, ha azokat sósavval hevítik.

Viola tricolor, herba jaceae, papszakál, árvácska, az ibolyavirágúak rendjében a violaceák családjába tartozó növény mintegy 220 fajjal; a mediterrán vidéken legismertebb fajok az illatos ibolya — viola odorata és a fent nevezett árvácska — viola tricolor. Fűnemű növények részarányos virággal, az ötlevelű csésze levelei zsidely módjára borítják egymást; a párta 5 egyenlőtlen szziromból áll s sárgák majd kékek, a tenyésztett disznővényeken különböző színűek. Az öt porzó tokja kúposan egymás mellé szorul. A vadon termő viola tricolor mint herba jaceae tartatik a gyógytárakban s mint amara tonica használatik.

Violet de Paris = Methylviolet.

Violin, alcaloidszerű, az emetinhez hasonló vegyület a vi-

ola odorata gyökerében. Sárgás, vízben oldódó por, aether, alcohol nem oldja.

Virág, l. Flos.

Viridamentum = Zöld tenta.

Viride aeris = Cuprum subaceticum.

Viridin: $C_{17}H_{19}N$, folyékony pyridinbasis. Viridinnek nevezik még a diphenyldiamidotriphenylcarbinolsulfosavas natriumot, azonkívül a dinitronaphtholsulfosavas kaliumnak és idigocarminnak keverékét. Csupán mint festanyagok használtatnak.

Virulens = mérgező.

Virus = mérég.

Viscera = gyomor; visceralis = gyomorra vonatkozó.

Viscin: $C_{20}H_{48}O_8$, a viscum album gyümölcsében levő ragadós anyag, aetherben feloldódik.

Viscose = Dextran.

Viscum album L. fanyűg, fagyöngy, a loranthaceák családjába tartozó, főleg alma- és szilvafák ágain élősködő bokoralaku növény villás ágakkal s ellentétes állásban levő børszerű hosszukás épszélű levelekkel. A termés fehér bogyo, melynek összezúzása s főzése által ragadós lépet készítenek, innen vette nevét is: viscus = ragadós. Régebben a száruk főzetét epilepsia és egyébbb görcsös betegségeknel használták.

Vismuth = Bismuth.

Viszerek = Venák. l. o.

Vizketeg = Pruritus.

Vitali reakciói alcaloidákra l. Analysis alcaloidákra.

Vitellin = a tojássárgájában, a szemben s néhány magban előforduló albuminat, a fehérsárgában található alkatrészekeken kívül még phosphort is tartalmaz.

Vitellum ovi = tojássárgája. l. Ovum gallineum.

Vitiligo, sajátságos bőrbetegség, mely abban áll, hogy a bőrön élesen határolt fehér foltok keletkeznek.

Vitis vinifera = szőlőtő.

Vitium = baj, hiba; vitium cordis = szivbaj szivbillentyű bántalom.

Vitorlásviráguak = papilionaceae, a hüvelyesek rendjének egyik növény családjá. l. Hüvelyesek.

Vitriol, oleum vitrioli = Acidum sulfur. conc.

Vitriolum album = Zincum sulfuricum

Vitriolum camphoratum = Cuprum aluminatum.

Vitriolum coeruleum seu cupri = Cuprum sulfuricum.

Vitriolum martis = Ferrum sulfuricum.

Vitriolum viride = Ferrum sulfuricum.

Vitriolum zinci = Zincum sulfuricum,

Vitrum = üveg. vit. adlat. = vitrum adlatum, visszahozott üveg.

Vitrum antimonii, antimonüveg, antimonoxyd, antimontrisulfid és antimonoxysulfid keveréke. melyet úgy állítanak elő,

hogy közönséges fekete antimonkéneget megolvasztanak s az olvadt massát márványra öntik, midőn vörös-barna, üvegszerű testet nyernek, melynek porát (cinis antimonli) régebben az antimonium crudum helyett használták. Obsolet.

Vitustáncz = Chorea seti Vitil.

Vivisectio, állatoknak élvebonczolása, hogy az egyes élőszervekre gyakorolt behatások eredményét tanulmányozni lehessen.

Viz = Aqua. l. o.

Vizahólyag = Ichthyocolla.

Vizenyő = Oedema.

Vizgyógymód = Hidegvizkúra.

Vizibetegség, vizkór, l. Hydops.

Vizüveg = Natr. silicicum liquid.

Vleminck-oldat, l. Calcium sulfuratum.

Volta Sándor gróf, jeles olasz physicus, szül. 1745. II. 18. Comóban, Paviában volt tanár, majd I. Napoleon alatt az olasz királyság senatora; megh. 1827. III. 5. Comóban. Feltalálta az electrophort, electromos sűrítőt, az u. n. Volta-oszlopot. l. Electromosság.

Volumen = térfogat; volumetricus = térfogatos; voluminosus térfogat szerint mért.

Volumeter = Aërometer.

Vomica = Kelevényszerű, gümőalakú.

Vomicin = Brucin.

Vomitus = Hányás.

Vörheny = Scarlatina.

Vulcanisálás, a cautschuknak kénnel való telítése. l. Cautschuk.

Vulnerarius 3. = sebre vonatkozó.

Vulnus = seb; vulnus caesum = vágott seb; v. conquisatum = zúzott seb; v. scissum = metszett.

Vulpian pilulái, hátgerinczsorvadás ellen: Rp. Argenti nitrici 1·0, Boli albi 100 Aquae dest. qu. s. fiant. pilulae N° 100. D. S. Naponta 3 szemet.

Vulva = Colpos, női szeméremtest.

Vulvaria, chenopodium vulvaria, egyévi, izzadtságsgazu fű, mely főleg trimethylamint tartalmaz.

Vulvitis = Colpitis, vaginitis.

W

W = a volfram chemiai jele.

Wabain = Uabain.

Wacaca, vakaka Indorum, az indusok által használt tápanyag, mely áll 60 r. cacaoorból, 165 r. czukorból, 8 r. cort. cinnam. pulv. 2. r. fruct. vanilliae pulv. és 2 r. orleanból.

Winterani cortex, drymis Winterii Forster, Mexikóban honos fának kérge, melyet régebben mint zsongilószert nagyra becsülték, ma már elvéve fordul elő a canellakéreg között; hátrahajló, csöves, 8—12 cm. hosszú darabokban fordul elő, melyek kívül hamuszürkék, az öregebbek fehérek, belül rozsdabarnák s durván vonalozottak. Tartalmaz illó-olajat, sok catechucersavat és nyálkát. *KOH*-dal kezelve azt sötét ibolyaszínűvé teszi, miáltal a canellakéregtől megkülönböztethető. Használták mint a canellát.

Wintergreen = *Gaultheria*, *Chimaphila umbellata*. l. o.

Wismuthum, l. *Bismuthum*.

Withania coagulans, a solanaceák családjába tartozó növény, melynek sötétvörös bogyójában egy koknajnak nevezett fermentum van, mely a tejet megalvasztja. Mint seriparumot használják.

Wolframium, $W=180$, a chromcsoportba tartozó negatív elem, mely vegyületeiben két vegyértékű, de előfordul mint 4, 5 és 6 v. é. gyök is. A wolframot 1781-ben Scheele fedezte fel s 1783-ban a d'Eljuhar testvérek állították elő. Fekete por vagy aczélszínű, igen kemény jegeczeket képző elem, 1800°-nál olvad. Előállításá oxidyainak vagy chloridjainak *Na*-mal vagy *H* áramban való reducálása által történik. *HCl*, *H₂SO₄* nem hatnak reá, de *HNO₃* gyorsan oxydálja *WO₃*-dá. Sóinak oldata *Zn*-kel és *HCl*-vel keverve kék színt ölt.

Wood-oil = *Balsamum gurjunicum*.

Worare = *Curare*.

Wourali, *wourara* = *Curare*.

Wrightinum = *Conessinum*. l. o.

Wurara = a *Paulinia sorbilis* ható mérgecs anyaga.

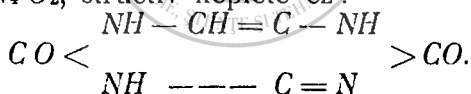
X

Xalapa = Jalapa.

Xanthalin: $C_{27} H_{36} N_2 O_9$, az opium egyik alcaloidája. mely a morphium előállítása alkalmával visszamaradt anyalugban található a narcolinnal és papaverinnel, mely utóbbiakat forró alcoholal kioldva a maradékból benzollal kivonható.

Xanthein, anthoxanthin, virágsárga, a sárgavirágokban, főleg a helianthus annuusban előforduló festanyag, mely abból alcoholal s aetherrel kivonható.

Xanthin, diureid, mely a nucleinvegyületek alapvegyülete, az állati váladékokban a hypoxanthin mellett fordul elő; képződik a guaninból HNO_3 behatására: $C_5 H_5 N_5 O + HNO_3 H_2 O = N_2 + C_5 H_4 N_4 O_2$; structiv képlete ez:

Szintelen amorph por. 1400 r. vízben oldódik, alcohol, aether nem oldja, lugok ellenben igen jól oldják. Chlorral kezelve alloxant, HNO_3 -mal hangyasavat és glycint képez. l. Guanin.

Xanthium strumarium = Lappa minor, Bardanna. l. o.

Xanthochinsav, oxychinolincarbonsav: $C_{10} H_7 NO_3$ a china-savnak HNO_2 -mal való hevítésekor képződő sárgaszínű vegyület.

Xanthogensav, monoalkylesterek, melyeknek fémsói szép sárga színűek, keletkeznek a fémalcoholatoknak CS_2 -dal való kezelésekor: $C_2 H_5. OK + CS_2 = CS. O. C_2 H_5. SK$.

Xanthophyll, levelekben a chlorophyll mellett előforduló festanyag.

Xanthopicrit = Berberin.

Xanthoprotein, sárga nitrovegyület, mely a fehérnyékből HNO_3 behatására képződik. l. Acidum xanthoproteinicum.

Xanthopsia = sárgalátás, a santoninmérgezés egyik symptomája. l. Santonin.

Xanthorhamnin, rhamnegin: $C_{48} H_{66} O_{29}$, glycosid, mely a különböző rhamnusfajok gyümölcsében 7%-nyi mennyiségben

fordul elő s azokból forró alkohollal kivonható s kifejezhető. 2 molecula jegecvizet tartalmazó, sárga, túalaku jegeczeket képez. I. Rhamnus.

Xanthorhiza apiifolia, a ranunculaceák családjába tartozó növény Amerikában, gyökere sok berberint tartalmaz; alkalmazzák mint a calumbát.

Xanthoxylin: $C_{10}H_{12}O_4$, a japáni borsban (xanthoxylum piperitum). előforduló indifferens vegyület, mely egy terpennel együtt a nevezett bors illó-olaját képezi.

Xanthoxylon, xanthoxylum, japánbors, a rutaceák családjába tartozó növény számos fajjal, valamennyiök berberint tartalmaz. Mint keserű anyagok használatnak oly esetekben, midőn a kóros folyamatok a gyomor és bélbeli elválasztások csekély voltától függnek. I. Calumba.

Xeres. vinum xeres = Scherry.

Xerocolyrium = száraz collyrium, így nevezik a szembe hintendő porokat p. o. calomel, acid. boríc. stb.

Xeroformium (szárazzá tevő), bismuthum tribromphenylicum: $(C_6H_2Br_3O)_3BiOH + Bi_2O_3$; sárgás, tapadó amoph por. oldhatatlan és közömbös, tartalmaz 50%, tribromphenolt és 49.5% bismuthoxydot. Kétünő bélantisepticum choleraanál 5–7 gr.-os adagokban; külsőleg mint a jodoform helyettesítőjét alkalmazzák, szagtalansága s indifferens volta némi előnyt ad neki a jodoform felett.

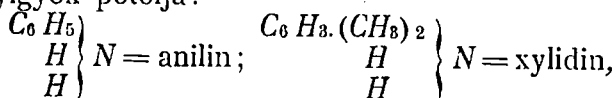
Xerophtalmus, főleg a trachománál fellépő szemhéjszárazság, melyet a könnymirigyek elválasztásának fennakadása okoz.

Ximenia aegyptiaca L. Balanites aegyptiaca Del. az oleaceák családjába tartozó cserje vagy fa a tropusi égálg alatt, melynek tojásmagyságu kőgyümölcsét az arabok »haledsch« a négerék »sum« néven ismernek s mesocarpiumából olajat préselnek.

Xylenol, dimethylphenol, a xylollal analog vegyület négy isomerrel, $C_6H_3(CH_2)_2OH$; előfordul a kőszénkátrányban, a kozmás faeczetben; vízben és alkoholban oldódó túalaku jegeczeket képez.

Xylenolsalol: $C_6H_4CO.OC_6H_3(CH_2)_2OH$, 1 molecula salicylsav és 1 molecula xylenol egymásra hatásakor keletkezik, ha a keverékre nedvszívó vegyek: phosphorpentachlorid, phosphortrichlorid stb. hatnak. A salolhoz hasonló vegyület, annak javallatai alapján adagolják.

Xylidin, az anilin homologja, ha a benzolgyök 2 H atomját methylygök pótolja:

isomer a xylidinekkel az amidoaethylbenzol, mely anilinnek aethylalcohollal és zinkchloriddal való hevítésekor képződik.

Xylochloralose, a xylozenak a chlorallal képezett vegyülete, analog az arabinochloraloseval. I. Chloralose. A xylochloralose

oldal alakjában 0·10 gr.-os adagban mint álomhozó szert alkalmazazzák.

Xylogen, fanemző = Lignin.

Xyloidin = Nitroamylum, a keményítő nitrálása által készíthető explosiv tulajdonságú vegyület.

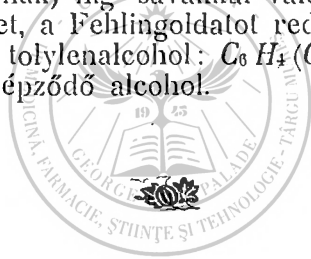
Xylol, dimethylbenzol, oly benzol, melynek 2 H atomját a (CH₃) gyök helyettesíti: C₆H₄(CH₃)₂; három izomeria lehetséges: 1) orthoxylol, mely képződik az orthobromtoluolnak jodmethyllel és nátriummal való elbontásakor; 2) paraxylol, képződik a parabromtoluolból hasonló módon; 3) metaxylol, mely a kőszénkátrány legnagyobb részét képezi; a kereskedésbeli xylol e háromnak az elegye, fénytörő, mozgékony szintelen folyadék, kozmás-aromás szaggal, égető izzel. Viz nem, alcohol, aether feloldják. Alkalmazzzák, mint belső antisepticumot napi 2—3 gr.-os adagban borba keverve a carbolsav helyett.

Xylolphenol = Xylenol.

Xylon = Lignin.

Xylose, faczukor: C₅H₁₀O₅, az arabinoseccal csaknem azonos vegyület, mely képződik a fagumminak (főleg a szilvafából kifolyó gumminak) hig savakkal való főzése alkalmával. Czukornemű vegyület, a Fehlingoldatot reducálja.

Xylylenalcohol, tolylenalcohol: C₆H₄(CH₂OH)₂, a xylolból vízelvonás folytán képződő alcohol.

Y

Y = az yttrium chemiai jele.

Yaborandi = Jaborandi l. o.

Yakona, a piper methysticum termése l. Kava-kava.

Yb = az ytterbium chemiai jele.

Yccotli = a thevetia yccotli magvai. l. Thevetia.

Yellow-root = Hydrastis canadensis.

Yerba-santa = Eriodictyon californicum és eriodictyon glutinosum szárított levelei; a növény Californiában honos s fluidextractumát mint idegcsillapítót használják; alkalmazzák azonkívül köptetőszer gyanánt is, mivel balsamtartalmu.

Ylang-ylang, unona odoratissima, cananga odorata, a manillai benszülöttek nyelvén; alangilan, xilan-xilan, az anouaceák családjába tartozó cserje Manilla szigetén, virágaiból az igen kellemes illatu ylang-ylang olajat s parfumeot készítenek. l. Oleum unonae odor.

Yohimbin, alcaloida, mely a yohimbo-kéregben fordul elő s a strychninnel csaknem megegyez; kis adagjai pastillák alakjában mint az ivarösztönt emelő szer használtatnak. Élettani hatását l. Strychnin alatt.

Ysop = Hysopus

Ytterbium, Yb = 173, chemiai elem, melyet 1878-ban fedezett fel Marignan a gadolinitben, rendszeren az erbiummal és yttriummal együtt fordul elő. Eléggé nem tanulmányozott, gyógyszerészeti szempontból nem fontos elem.

Yttrium, Y = 89 6, a cerium, lanthan, uran és thorium társaságában főleg a gadolinitben előforduló ritka fémes elem, melyet chloridjából electrolysis útján lehet előállítani. Nem fontos.

Z

Zacatilla, a legfinomabb minőségű coccionellának mexicói neve.

Zaddse, a *myrsine africana* (l. o.) gyümölcse.

Zahaolaj, borolaj = *Oleum vini*.

Záró izmok, *musculi constrictores*, azon kör alakú rostokból álló izmok neve, melyek a test nyílásainál (szem, száj, végbél) jönnek elő s összehúzódásuk által a nyílások megszűkülését, záródását eszközlik.

Zárwatermők, *angiospermae*, a virágos növények egyik nagy osztálya, melyhez tartozó növények az által jellegettelnek, hogy magcsíráik a termőgömb üregében teljesen elvannak zárva. Ide tartoznak az egy- és kétszikű növények mind. I. Növényrendszerek.

Zarza parilla = parilla gyökér, a sarsaparilla mexicói neve.

Zea mays = tengeri, kukoricza.

Zedoaria, *curcuma zedoaria* Rosc. a zingiberaceák családjába tartozó. Dél-Ázsiában és Madagascár szigetén vadon tenyésző növény, melynek gyöktörzse a magy. II. gykv. szerint is hivatalos: *rhizoma zedoariae*. A gyöktörzs kettémetszve vagy harántul korongokra metszve jut hozzánk, a korongok 4 cm. átmérőjűek, 1 cm. vastagok lehetnek. A kéreg az átmérő $\frac{1}{8}$ -át teszi, s külső rétege para-, középső rétege parenchymsejtek által képezetlik, mely utóbbi keményítőszemcséket s szétszórva gyántatartalmu sejteket tartalmaz. Tartalmaz illó-olajat, gyántát, keményítőt, szaga kámforszerű, íze kesernyés. A zingiberhez hasonlóan a gyomor nyákhártyáinak elválasztásával az emésztésre fokozó hatással van. Az acet. arom. alkatrészét képezi.

Zeller, l. *Apium graveolens*.

Zeorin: $C_{13}H_{22}O$, a zedoaria sordidában az usnin társaságában előforduló vegyület, indiferens, alcoholban, aetherbeu nehezen oldódó fányes jegeczeket képez.

Zerumbet, *amomum zerumbet* L. palang kilunga, cassu muniar, a solanaceák családjába tartozó, paradicsomhoz hasonló

növény Kelet-Indiában. Magvai mint gyenge szélhajtó szer használtatnak.

Zibethum, civettum, vivera zibetha nevű, a macskalélékhez tartozó állatnak ürüléke, a nevezett állat Afrika pusztáin, főleg Guineában tanyáz. A zibeth-ürülék sárgás-barua, kenőcsállományu, később megkeményedő tömeg, moshusra. emlékeztető szaggal. Viz nem oldja, forró alcohol, chloroform könnyebben. Tartalmaz illó-olajat, zsírt, gyántát, ammonium, calciumphosphátot. carbonatokat. Régebben mint görcsészillapító s az ivaröszönt emelő szert nagyra becsülték. Obsolet.

Ziliz, az althea magyar neve.

Zincum horgany: $Zn = 65.2$, két vegyértékű positiv elem, szabad állapotban a természetben nem fordul elő de vegyületei az ásványországban eléggé elterjedtek (gálma, horganyfényle) s ezek pörköléses szénnel való reducálása által állítják elő, midőn előbb ZnO , azután fém Zn keletkezik. Kékes-fehér, fénylő, horgas törésű fém, 130° -nál nyujtható de 200° -nál ismét törékenynyé lesz; 412° -nál olvad, 1000° -nél destillálható. Higitott savakkal sókká egyesül s H -t tesz szabaddá; lugok szintén oldják. A nyers zinket már Aristoteles, Plinius és Dioscorides említi cadmia néven; az utóbbi nevezte el a nyers zincoxydot pompholixnak. Paracelsus, Valentinus és Glauber már mint fémet ismerték, elemi voltát azonban Marggraf, majd Wöhler mutatták ki.

Zincum aceticum, acetás zinci, zincacetat $(CH_3. CO. O)_2 Zn + 3 H_2 O$, eczetszagu, fehér egyhajlásu jegeczes vegyület, 3 rész hideg, 1.5 rész melegviz feloldja, alcohol nehezen. Előállítható 4 r. vegytiszta zincoxydnak 20 r. 30%-os eczetsavban való oldása s az oldat lassu kijegeczítése által; a magy. II. német III. és angol gykv. szerint hivatalos. Alkalmazzák mint emelicumot, antisepticumot és adstringens szert belsőleg 0.5 gr.-os adagokban. külsőleg 1%-os oldatát sebek mosására vagy az ivarszervek hurutjánál, kankójánál. I. Zincum sulfuricum.

Zincum alumino-sulfuricum, sulfas aluminico-zincicus: $Al_2 O_3 Zn O. 2 SO_3$, bates salum water, az angol és francia gykv. szerint 60 r. timsóból 40 r. vízzel és 6 r. ZnO -ból készül. Hig oldatát a timsó és zinksulfát javallatai alapján használják.

Zincum arsenicosum, zincarsenit, arsenessavas horgany: $[As_2 O_3]_2 Zn_3$ fénylő jegeczes por, mely előállítható oly módon, hogy zincoxyd ammoniakos vizes oldatát mirenyessav vizes oldatával elegyítik s a válmányt jól kimosva 100° -nál megszáritják. Ideges bántalmaknál, mint vidatáncz, nehézkór stb. használják az arsen javallatai alapján 0.0025—0.005 grammos adagokban.

Zincum boricum seu boracicum: $Zn B_4 O_7 + 7 H_2 O$, amorph fehér por, mely képződik oly módon, hogy ha 25 gr. $Zn SO_4$ -nak 250 gr. melegvizheni oldatához 20 gr. boraxnak 500 gr. vízzel készült oldatát keverjük s a csapadékot szűrőn jól kimossuk.

Ammoniában, savakban oldódó por, antisepticum, főleg hintőporul használják sebekre mint a zincoxydot vagy borsavat.

Zincum borothymolicum iodatum = Antiseplin.

Zincum bromatum, zinebromid, brómozink: $Zn Br_2$, alkoholban, aetherben oldódó jegeczes vegyület, képződik zincum sulfuricumnak és natrium bromatumnak együttes fellengítése által. Epilepsiánál adják 0.02—0.06 gr.-os adagokban.

Zincum calcinatum = Zincum oxydatum.

Zincum carbonicum, zincum subcarbonicum, a zinkcarbonat, tutia praeparata, cadmia fornacum, nihilum album, pompholyx lapis calaminaris, zincum oxydatum terrestre, mint bányászati melléktermény főleg zincum carbonicum és zincum oxydatum elegye, a liszta zink-carbonat: $Zn CO_3 \cdot Zn O_2 \cdot H_2 O = 224.4$ előállítható, ha 100 r. $Zn SO_4$ 2000 r. vízben oldatik s a felforralt s átszűrt oldattal 115 r. jegeczes $Na_2 CO_3$ -nak 2000 r. vízzel való oldatát elegyítjük; a kimosott válmány 70 részt tesz ki: Vízben nem oldódó, laza, fehér por, főleg a kézi eladásban mint arczfehérítő szerepel. Hatása a zincum oxydatumával egyezik meg.

Zincum chloratum, seu muriaticum, zincum hydrochloricum, murias zinci, butyrum zinci, zinchlorid: $Zn Cl_2 \cdot H_2 O = 154.2$. A magy. I. II. osztr. VII. német III. helvét III. dán, amerikai gykvek szerint hivatalos. Igen nedvszívó, octaeder jegeczeket képező vegyület, hevítve megolvad s rudakba önthető — zincum chloratum fusum in baculis, — magasabb hőnél vizet veszít, 371.2° -nál $Zn O$ és 2 HCl képződése mellett bomlik el, izzásnál fehér gőzöket képez. Oldata a levegőn állva részint a CO_2 , részint O behatása alatt megzavarosodik, de HCl -vel az oldat megtisztul. Sulfatokat, vasat vagy arzent ne tartalmazzon. A zinkchlorid a magy. I. gykv. szerint házilag készül a következő módon: 50 gr. granulált zinket elegendő mennyiségű (450 gr.) hígított sósavban oldunk azon elővigyázattal, hogy egy kevés Zn oldatlan maradjon; a leöntött folyadékba telítésig Cl -t vezetünk s forralás közben részletenként 1 gr. ZnO -dot adunk hozzá s kihűlésig állani hagyjuk, míg a vaséleg leülepszik. A leöntött s asbsten megszűrt folyadékot bepároljuk, míg egy kivett próba megmerevedik.

Száraz helyen, igen jól záró üvegben tartassék; a folyamat ez: $Zn + 2HCl = Zn Cl_2 + H_2$. Előállítható még a következő egyenlet szerint is: $Zn SO_4 + 2 Na Cl = Na_2 SO_4 + Zn Cl_2$.

A szövetekkel érintkező $Zn Cl$ ezeknek fehérynnyéjével és enyvképző anyagaival egyesül, midőn azok megfehérednek s pörköt képeznek míg a környezetben lobos folyamatok támadnak. Híg oldatban belsőleg a $Zn O$ -hoz hasonlóan hat, nagyobb adagjai a gyomor- és bél-gyulladásos megbetegedését s az azzal járó tüneteket okozzák. Alkalmazzák belsőleg nehézkórnál, görvélynél 0.02—0.10 gr.-os adagokban, de a $Zn O$ -ot czélszerűbb rendelni. Külsőleg töményen mint roncsoló szert használják

főleg rákos, eves sebek kiirtására (l. Pasta Canquoini) Oldatait mint a rothadást, erjedési megszüntetőt s bacteriumölőt használják leginkább fehérfolyásnál, bűzös leheletnél, bűzös lábizzadásnál mosószer gyanánt.

Zincum chloratum fusum, causticum Canquoini, megömlesztett s rudalakba öntött $ZnCl_2$, a helvét gykv. szerint hivatalos. Causticum.

Zincum chloratum fusum cum kalio nitrico 1 r. KNO_3 és 10 r. $ZnCl_2$ -nak összeolvasztása s rudalakba való öntése által készül. Causticum.

Zincum cyanatum, zinkeyanid, kéksavas horgany: $Zn(CN)_2 = 117.2$. Fehér, könnyű, csaknem iz- és szagnélküli por, mely előállítható 10 r. zincum acelicumból, ha azt 100 r. vízben oldjuk s a hideg oldathoz 13.5 r. sárgavérlugsóból 30 r. H_2O -ból és 7 r. H_2SO_4 -ból készített kéksavat adunk. A képződött válmányt (5 r.) szűrőpapír közt 30° -nál gyorsan megszáritjuk. Eme készítményt csak akkor szabad expediálni, ha az orvos azt: *zincum cyanat. sine ferro* néven írja fel, máskülönben a zinc ferro-cyanatum expediálandó. Alkalmazzák 0.005 gr.-os adagokban nehézkórnál, méhszenyvet, fájdalomcsillapítóul.

Zincum diiodoparaphenolsulfonicum = Sozojodolum zinci.

Zincum ferrocyanatum, zincum borussicum, z. zooticum, z. hydrocyanatum, zinkferrocyanid: $Fe_2Cy_{13}Zn_4 + 6H_2O = 792.8$ Fehér, színtelen és szagtalan, víz, alcohol nem oldja, hig savak ammonia nincsenek hatással reá, maró kalilugban azonban feloldódik: a német II. gykv. szerint hivatalos. Előállítható oly módon, hogy 60 r. sárgavérlugsót 600 r. H_2O -ben oldunk s 80 r. $ZnSO_4$ -ot adunk hozzá, melyet előzőleg 1800 r. vízben oldottuk fel. Az elegyet néhány óráig meleg helyen hagyjuk, majd hideg helyre téve, a válmányt összeszdvé addig mossuk vízzel, míg a $BaCl_2$ -dal többé nem zavarosodik meg. Alkalmazzák 0.05—0.15 gr.-os adagokban mint a zincum cyanatumot. Obsolet.

Zincum granulatatum depuratum, szemcsézett tiszta zink, a magy. I. gykv. szerint az árubeli zinknek megolvasztása, kénnel s faggyuval való keverése s vékony sugarban vízbe öntése által készül. Argent ne tartalmazzon. A zinkpraeparatumok előállítására s kémszerűl használtatik. I. Zincum.

Zincum gallicum seu subgallicum, 44% ZnO -dot és 56% gallussavat tartalmazó zöld-barna amorph por, előállítható gallussavból, mint a zincum tannicum csersavból. Antisepticum és adstringens. belsőleg használják 0.03—0.25-gros adagokban, külsőleg kankónál, aranyérnél, ekzemánál.

Zincum gynocardicum, chaulmoograsavas zink, az oleum gynocardiae-ban levő savnak zinksója, sárgás, vízben nem oldódó tömeg, alcohol, aether, chloroform feloldják. Alkalmazzák mint kenőcsöt psoriasis, lichen, prurigo eseteiben.

Zincum hydroxydatum: $Zn(OH)_2$, mint pelyhes csapadék válik le, ha $NaOH$ vagy KOH oldatában valamely zinksót adunk:

$Zn SO_4 + 2 KOH = Zn (OH)_2 + K_2 SO_4$. Savakkal sókat képez, hevítve ZnO -ra és H_2O -re bomlik.

Zincura hypermanganicum seu permanganicum: $Zn Mn_2 O_8$, a kaliumhypermanganathoz hasonló, igen nedvszívó vegyület, oly módon állítatik elő és használtatik, mint a kal. hypermanganicum.

Zincum jodatum, zinejodid, jódzink: $Zn J_2$ [horganyiblag], szintelen, szagtalan, csipős fémizű, igen nedvszívó jegeczes vegyület, melyet oly módon állítanak elő, hogy 10 gr. jódot 20 gr. vízbe tesznek s apródonként 3 gr. granulált zinket adnak hozzá s az átszűrt folyadékot enyhe hőnél elpárologtatják; 1—3 arányu vízoldata hathatós maró szer s csupán, mint ilyen használtatott; kenőcs alakjában mint oszlató szert a jód javallatai alapján alkalmazták.

Zincum lacticum lactas zinci, tejsavas horgany: $[C_3 H_5 O_3]_2 Zn + 3 H_2 O = 297.2$, a német és helvét II gykv. szerint hivatalos s tejsavvak ZnO -dal való közömbösítése s az oldat kifejezése, illetve beszáritása által állítható elő. Fehér, fénylő tüzlaku kéregszerű jegeczhalmazt képez, 6 r. forró és 60 r. hidegvíz oldja, tömény alcohol nem. Vízoldata savanyu kémhatásu, tömény $H_2 SO_4$ -val nem színesedik meg; fölös ammon. carbonicummal keverve a kémszer fölösében oldódó fehér válmányt ad. Alkalmazták a zincum aceticum javallatai alapján 3—6 cgr.-os adagokban epilepsiánál s más ideges bántalmaknál. Oldatban, mint összehúzószert főleg szemvizekhez alkalmazzák.

Zincum nitricum, salétromsavas horgany: $Zn (NO_3)_2 + 6 H_2 O$, szintelen, vízben és alcoholban oldódó jegeczeket képez, mint maró szert használják. Előállítható a HNO_3 -nak ZnO -dal való telítése s a telíték kifejezése által.

Zincum oleinicum, olajsavas horgany, kenőcsállományu fehér vegyület, mely zinkszappannak is nevezhető, képződik az epml. diachylon módjára, zsiroknak zincoxyddal való főzésekor. Chronicus ekzemánál kenőcsalakjában a zincoxyd javallatai alapján alkalmazzák.

Zincum oxychloratum: $Zn Cl_2 + 3 Zn O + 2 H_2 O$, finom, fehér, octaederekben jegeczedő vegyület, mely keletkezik zincum chloratumnak $Zn O$ -mal való főzésekor. Mint plasticus czementet fogak kitömésére s fémragasz gyanánt alkalmazzák.

Zincum oxydatum, flores zinci, nihilum album, pompholix, lana philosophica (via sicca paratum), oxydum zinci, protoxydum zinci, zincum calcinatum, Calx zinci, tutia praeparata depurata, zink-fehér, zinkrozsa: $Zn O = 81.2$. Tűzálló, hófehér, vízben oldhatatlan alaktalan por, melyet a zinkit nevű ásványnak vagy a granulált zinknek levegőn való izzítása által állítanak elő, eme féleség nem elég tiszta s fémszemcséket tartalmaz s *zincum oxydatum via sicca paratum* névvel jelöltetik; a magy. I. gykv. házilag nedves uton készítetteti a következő módon: 320 gr. jegeczes $Na_2 CO_3$ -nak 1800 gr. vízben való ol-

datához lassanként egy oly oldatot öntünk, mely áll 300 gr. $Zn SO_4$ és 900 gr. vízből. A kocsonyaszerű folyadékot addig főzzük, míg a csapadék leülepszik. Az összegyűjtött csapadékot vízzel addig mossuk, míg a mosóvíz $Ba Cl_2$ -dal többé nem ad csapadékot. A megszáritott terméket hesseni tégelyben addig kell hevíteni, míg egy kivett próba savakkal nem pezseg többé. A levegőn állva CO_2 -t vesz magához, izzítás közben megsárgul. Savakban oldódik, mely oldatból ammon. carbonicummal a kémszer fölésében oldódó csapadékot választhatni le. Pb -ot, Cu -ot ne tartalmazzon.

Hámmal fedett bőrre kenve közömbös fedőszer, hámfosztott helyen azonban egyesül a szövetek fehérszínével s az elválasztásokat csökkentve szárítólag hat. Belsőleg igen lassan fejti ki hatását, mely a zincum aceticuméhoz hasonló s végeredményben elbutulást, lesoványodást okoz, mik mellett az érverés igen gyér. Nagy adagjai mechanical hatás folytán hányást, hasmenést okoznak. Alkalmazzák belsőleg epilepticusok görcsös bántalmainál s gyomorzsabánál 0.30 gr.-os adagokban; kimerítő izzadásoknál is jó eredménnyel alkalmazzák. Legelterjedtebben külsőleg rendelik azt hintőporokba, kenőcsökbe mint enyhe szárítószert izzag, impetigo s más, nedves elválasztásokkal járó fájdalmas fekélyekre, kipállásokra.

Zincum phosphoricum, villanysavas horgany: $Zn_2 H_2 (PO_4)_2 + 2 H_2 O = 358.4$. Igen fehér, jegeczes, szagtalan vegyület, víz, alcohol nem oldja, ellenben maró lúgok és savak feloldják. Előállítható oly módon, hogy 10 r. zincum sulfuricumot 200 r. vízben oldunk s forralás közben 13 r. jegeczes natrium phosphoricumot adunk hozzá; a válmányt jól kimosva langyos helyen megszáritjuk. Igen erősen ható szer főleg idegbántalmaknál, mivel a kimerült agy villanyát pótolni képes. Adagja 0.10—0.30 gramm naponta 3—4-szer. A *guttae anti-epilepticae Barnes* hires praeparatum is zinkphosphátot tartalmaz: Zinci phosphorici 1. Acidi phosphorici 7.5, Tinct. chinae comp. 10. M. D. S. Naponta 3-szor 25 cseppet mint idegerősítőt.

Zincum salicylicum: $Zn (C_6 H_4. OH. CO. O)_2 + 3 H_2 O$; szintelen finom jegeczes test, 25 r. forróvíz, 3.5 r. alcohol, 36 rész aether feloldja, előállítható tömény natr. salicylicum oldatának egyenértékű $Zn SO_4$ -mal való keverése által, a kicsapódó vegyületet alcoholban oldják s kijegeczítik. A dermatológiában főleg ekzémánál mint szárító és antisepticus szert alkalmazzák hintőpor, szappan vagy kenőcs alakjában.

Zincum sulfocarbolicum, z. sulfophenylicum, zincsulfophenylyat: $(C_6 H_4. OH. SO_3)_2 Zn + 7 H_2 O = 537.2$; szintelen átlátszó rhombos jegeczeket képez; előállítható oly módon hogy 100 r. jegeczes karbolsavat és 120 r. 1.844 f. s. kénsavat összekevernek s 60°-nál egy hétig pállítják; most eme folyadékot 2500 r. vízzel főlereszti s apránként a szabad savat $Ca CO_3$ -mal neutralisálják. Az átszűrt folyadékban sulfocarbolsavas baryum van,

chhez 170 r. $ZnSO_4$ -et tartalmazó tömény oldatot adva $BaSO_4$ válik le a sulfocarbolsavas zink marad oldatban melyet az oldat besűrítése által kijegeczenek, A jegeczek fémizűek, 2 rész viz és 5 r. borszesz feloldja, az oldat savanyu kémhatásu, napfényen megsárgul. Leginkább külsőleg mosóvizekhez használják bűzös sebekre mint desinficienst a zincum sulfuricum javallatai alapján. 4°/_o-os oldata a májfoltokat s szeplőt elég hamar eltünteti.

Zincum sulfohydricum, zinksulfhydrat: $Zn(SH)_2$, mint fehér csapadék válik le a zinksók oldatából, ha ahhoz kénammoniumot adunk. Belsőleg 0.01 grammos adagokban, külsőleg parazitár hőrbántalmaknál 10°/_o-os kenőcs alakjában rendelik.

Zincum sulfuratum, zinksulfid: ZnS , zinkkéneg, zinkfényle, természetes ásvány, mely ásvány fehér és lithopan néven ismeretes s a fémzink előállítására használtatik.

Zincum sulfuricum, sulfas zinci. vitriolum zinci seu album, gilla vitrioli, gilla Theoprasti, sal vomitorium vitrioli. chalcantum album, vitriolum Golsariense, kénsavas horgany, fehér vitriol, semmi por: $ZnSO_4 \cdot 7H_2O = 287.2$, nagy, szintelen, dűlvényoszlopu jegeczeket képező vegyület, ha a jegeczedés gyorsan megy végbe, kicsiny túalaku, a magnesiumsulfáthoz hasonlóan jegeczedik. A magy. I. gykv. házilag készítetteli oly módon, hogy tiszta szemcsézett zinkből 250 grammot feloldat 2500 gramm hig kénsavban ugy, hogy fölösleges zink legyen jelen. A nyert oldaton a ferro-vegyeknek ferrivegyekké való alakítása végett Cl gázt kell keresztül vezetni s pár óráig állani hagyni, ezután pedig frissen készült zinkcarbonatpéppel keverjük s addig hagyjuk állani míg egy kivett kémle ammoniával és kénammonnal tiszta fehér váladékot ad. A megszárt oldathoz végre 30 gr. hig kénsavat adunk s kijegeczítjük azt.

A $ZnSO_4$ melegítésnél jegeczvizében megolvad, 205°-nál összes vizét elveszti, de vízbe téve nagy hőfejlődéssel ismét magába veszi azt. Fajsulya jegeczesen 1.931, vitztelenül 3.681. 2 sr viz feloldja, alcohol nem; a vizoldat savanyu kémhatásu, undorító fémizű. Hig kénsavval savanyított oldata H_2S -nel ne adjon csapadékot (As, Cu, Pb, Cd kizárása), fölös ammon se zavarosítsa meg. (Al kizárása.)

A zinksulfát erélyesebben hat mint az eczetsavas só, hámtalan felületeken, nyákhártyákon maró hatása van, összehúzó hatása pedig a plumb. aceticummal és argent. nitricummal hasonlítható össze. Nagyobb adagokban biztos hánytató s utána nagymérvű összeesés léphet fel; mérgező adagai gyomorbéllob tüneteit okozzák, a végtagok kihűlnek, az érlökés pedig fonál-szerű. 0.01—0.05 gr.-os adagokban megkisérelték ideges bántalmaknál, de nem mulja felül az arsenitrioxidot. Elterjedtebben használják hurutos hasmenésnél s általában nyákhártyák hurutjánál mint összehúzó szert. 0.3—0.2 gr.-os adagban hánytató, a $CuSO_4$ felett az az előnye, hogy undort nem hagy sokáig

maga után. Külsőleg mit mosó és fecskendő szer a nyákhártyák hurutjánál, u. m. a szem köthártyájának, az ivarszervek nyákhártyáinak hurutjánál használtatik mint összehúzó szer, tömény oldata azonban marólag hat s a gyuladást még fokozhatja, azért kankónál várakozni kell, míg a kezdeti heves tünetek lecsillapodnak. Mint roncsolószert is rendelik poralakban.

Zincum tannicum, tannas zinci, sal Barnitii, csersavas horgany: $(C_{27}H_{19}O_{17})_2Zn_3 = 14256$; sárgászöld, szagtalan, alig összehúzó ízű amorph por, mely oly módon készül, hogy 10 r. zinkoxydot 15 r. vízzel eldörzsölnek s 50 r. tannint adnak hozzá. 100 r. 45%-os borszeszszel összekeverve a csapadékot egy óra múlva megmossák s kiszárlják. Híg eczelsavban sárga színnel oldódó por. Belsőleg mint összehúzó szert használják; kenőcs alakjában felfekvére mint adstringens alkalmazható.

Zincum terrestre = Zincum carbonicum.

Zincum valerianicum, valeriansavas horgany: $[Zn(C_5H_9O_2)_2 = 2672]$; zsírfényű, lemezes jegeczeket képező vegyület, valerianszagú, 90 sr. vízben nehezen oldható, a magy. II. gykv. szerint hivatalos. Előállítható oly módon, ha 30 r. jegeczes $ZnSO_4$ -ot 150 r. vízzel felforraltunk s az oldatot 30 r. jegeczes Na_2CO_3 -mal, mely szintén 150 r. vízben lett oldva, elegyítjük; a válmány alagos szénsavas horgany, melyet apránként 26 r. valeriansavnak 1000 r. melegvízzel készült oldatával keverünk. A keveréket vízfürdőn 100 -n hevítjük s a felszínre jövő sólt lehabozzuk. Forró víz nehezebben oldja mint a hideg, azonkívül még 40 r. 90%-os borszeszben is. Vízzel főzve oldható savas s oldhatlan alagos sóra bomlik; sósavval kezelve valeriansav válik ki, ammoniában oldható s abba H_2S -t vezetve, fehér válmány keletkezik. Izzítva ZnO marad vissza, az egészen tisztánál 30%; az oldat sem Fe_2Cl_6 -dal sem $BaCl_2$ -dal ne adjon csapadékot.

Eme szert mint kiváló tekintik eskórnál, méhszenvenesség-nél, zsábáknál nemkülönbön csúznál és váltóláznál is 0.02—0.10 gr.-os adagban naponta 3—5-ször.

Zincum zooticum = Zincum ferro-cyanatum.

Zingiberaceae, gyömbérfélék, a pizángfélék egyik családja, eredeti hazájuk Kelet-India. Földbeli tőkével bíró, fűnemű, húsos száru, egyenes növéssü növények váltakozó, igen hosszú hüvelyes levelekkel. Legfontosabb faja a zingiber off. és a curcuma.

Zingiber officinalis Roscoe, gyömbér, ammomum zingiber L. a zingiberaceák családjába tartozó, a forróóvi vidéken honos, nádalaku 1 meter magas növény, a kereskedésben jamai-cai cochinchinai, bengali és afrikai néven fordul elő, az utóbbi hámozatlanul. A magy. II. gykvben a gyöktörzs — rhizoma — hivatalos, mely kevésse nyomott, kettősen elágazó, súlyos darabokat képez, melyek legtöbbsnyire lehámozvák; törése halvány-sárga, roslos, sűrűn ellátva apró balzsamtartókkal. Található oly gyömbért is, melyet előbb leforráztak, az ily gyöktörzs sza-

ruszerű, kemény tőszemcséi megduzzadtak. Sokszor hogy a gyömbért a férgektől megóvják, kénnel füstölik vagy $CaCl_2$ oldatában áztatják. midőn fehér és poros lesz a képződő $CaCO_3$ -tól. Tartalmaz 1) $\frac{1}{4}\%$ illó-olajat, mely borszeszben nehezen oldatik; 2) gyántát, mely égető ízű, közelebbről nem ismeretes; 3) hengerded keményítőszemcséket és ásványsókat. Az illó-olaj és gyánta a gyomor nyákhártyáira izgatólag hatva azok elválasztását s az előhaladó körmozgást élénkíti s mint étvágygerjesztő hat. Meleg forrázata mint izzasztó s a megakadt hőszámot megindító szer ismeretes. Adagja 0.5—1 gramm, forrázatban 10:200 arányban.

Zink = Zincum, horgany.

Zinn, czin = ón, l. Stannum.

Zirconium, $Sr = 99.4$, átmenő sajátága, az antimonhoz hasonló elem, mely az ásványországban mint zirkónföld: ZrO_2 fordul elő s mint ilyen izzóhengerek előállítására használják. A zirconiumot 1789-ben fedezte fel Klaproth, tisztán Berzelius állította elő. Alaktalan, fémsfényű fekete por, melyet zirconchloridból állítanak elő oly módon, hogy azt Na fölé vezetik. Savak alig támadják meg, de királyvíz feloldja. Színképe egy-vörös és öt kék csikból áll.

Zittman-főzet, l. Decoctum Zittmanni.

Zitvármag = Cinae flores.

Zitvor = Zingiber.

Zizyphus Mistol, a rhamnaceák családjába tartozó, meleg éghajlat alatt tenyésző cserje vagy kis fa váltakozó levelekkel, húsos gyümölcsesei, melyet jujubes néven mint diureticumot használnak. A jujubes illetve a zizyphus egyik válfaja volt az, melynek gyümölcsével a lotophagok éltek s az idegenek elfelejtik élvezete után a honvágyat. A zizyphus spina Christi Palestinában honos s állítólag ennek ágából fonták Krisztus töviskoszoruját.

Zn = a zincum chemiai jele.

Zománcz, l. Email.

Zona zoster = Herpes zoster.

Zöld hályog = Glaucoma simpl.

Zr = a zirconium chemiai jele.

Zsába, idegfájdalom l. Idegzsába.

Zsálya = Salvia.

Zsáspa = Veratrum album et viride; zsáspaal = veratrin.

Zsibbadás, sajátágos érzet, mely előáll, ha valamely idegvezetékre hosszantartó nyomás gyakoroltatik s tűszűáshoz hasonló érzés kíséretében hűdösszerű mozgátlanság által jellegetetik, oka az idegműködésnek a nyomás által való megakasztása.

Zsidőcseresnye = Baccae Alkekengi.

Zsidőferedő = Kalium sulfuratum pro balneo.

Zsidősurok = Asphalt.

Zsir, zsirok, a szerves vegyületeknek igen élesen határolt

nagy csoportja, melyek mind C, H, O-ból állanak s úgy a növényi mint az állati szervezet fontos alkatrészét képezik s $C_n H_{2n} O_2$ általános képletnek felelnek meg s chemiai értelemben aethereknek tekinthetők. I. Axungia, Sebum, Oleum.

Zsirdag = Lipoma.

Zsirid, zsír édesség = Glycerin.

Zsirsavak, egyalju szerves savak homologsora, melyek glycerinnel a zsirokat képezik; homologsoruk a következő:

Hangyasav: $CH_3 CO. OH.$	Pelargonsav: $C_9 H_{17}. CO. OH.$
Eczelsav: $CH_3 CO. OH.$	Kaprinsav: $C_{10} H_{19}. CO. OH.$
Propionsav: $C_2 H_5 CO. OH.$	Laurinsav: $C_{10} H_{21}. CO. OH.$
Vajsav: $C_3 H_7 CO. OH.$	Myristinsav: $C_{13} H_{27}. CO. OH.$
Valeriansav: $C_3 H_9 CO. OH.$	Palmitinsav: $C_{25} H_{51}. CO. OH.$
Kaprinsav: $C_5 H_{11}. CO. OH.$	Margarinsav: $C_{17} H_{33}. CO. OH.$
Oenanthylsav: $C_8 H_{15}. CO. OH.$	Stearinsav: $C_{17} H_{34}. CO. OH.$
Kaprylsav: $C_7 H_{15}. CO. OH.$	stb.

A kevesebb széntartalmuak s így kisebb tömecsulyuak folyékonyak a kaprinsavig bezárólag; ezek szűrös szaguak, gyulékonyak, bomlás nélkül lepárolhatók, oldható sókat képeznek. A gazdagabb széntartalmu zsirsavak már merevek, szagtalanok, világító lánggal égnék, vízben nem, forró alcoholban, aetherben, benzinen feloldódnak, lugokkal folyékony vagy szilárd sókat képeznek, melyeket szappanoknak neveznek. A zsirsavakból élyentelenítés után alcoholokat nyerhetni melyek szintén hasonló homologsorozatot képeznek. I. Alcoholok. Acidum oleicum és az egyes zsirokat.

Zsong, I. Tonia.

Zsongító szerek, I. Tonica.

Zsúrlófű = Equisetum.

Zuccharum = Saccharum.

Zuckerin = Saccharinum.

Zygophyllum, zygophyllaceae, a balzsamos növények rendjébe tartozó növénycsalád a tropicus égöv alatt mintegy 100 fajjal. Fűvek vagy cserjék szemben álló, párosan szárnyalt levelekkel, tövises melléklevelekkel. A szabályos virágok nősek s fehér vagy kék színűek s a levél hónaljában állanak. Legismertebb faja a guaiacum. I. o.

Zymin, angol specialitás dyspepsia ellen, áll a pancreaspraeparált nedvéből.

Zymogen, a pankreasban foglaltató vegyület, mely savakkal kezelve pankreatint ad. I. Pankreas.

Zymose = Enzim.

Zymosis = fertőzés bacteriumok által: erjedés.

Zymoticus = bacteriumok, erjedési termékek által okozott betegségek.

